

**Mixail
Bulqakov**

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında”** 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2011

Михаил Булгаков

Mixail Bulqakov

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

“Şərq-Qərb”
Bakı – 2011

ISBN 978-9952-34-292-5

Tərcümə edənlər: Saday Budaqlı
Ramiz Duyğun
Hənzəli İlyas

Ön sözün müəllifi: Rüstəm Kamal

Redaktor: Fəxri Əliyev

Korrektorlar: Aqşin Məsimov
Elsevər Muradov
Gültəkin Yusifova

Bədii tərtibat və
dizaynın müəllifi: Tərlan Qorçu

Kompüter düzümü: Hikmət Aydınoglu

Mixail Bulqakov. Seçilmiş əsərləri.

Bakı: "Şərq-Qərb", 2011, 624 səh.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, "Kitab aləmi" NPM, 2011
Bədii tərtibat, səhifələnmə: "Tutu" nəşriyyatı, 2011
© "Şərq-Qərb" ASC, 2011

M.A.BULQAKOV:

TƏBİB VƏ YAZIÇI SÖZÜNÜN

MİSTİKASI

Fransua Rable, Fridrix Şiller, Anton Çexov, Artur Konan Doyl, Somersət Moem, Nəriman Nərimanov... Həkim yazıçıların tam siyahısını uzatmaq da olar. Mixail Afanasyeviç Bulqakov (1891–1940) bu siyahıda şərəfli yer tutur. Təbabətlə ədəbiyyatın əlaqəsi yaradıcılıq psixologiyası baxımından hələ də “sirri-xudadır”. O, 1916-cı ildə Kiyev universitetinin tibb fakültəsini əla qiymətlərlə bitirir. I Dünya müharibəsinin əvvəllərində Rusiya-Avstriya cəbhəsində cərrah, 1916-cı ilin payızından Smolensk quberniyasında, Sıçevskdə kənd həkimi, 1917-ci ilin sentyabrından Vyazma şəhər xəstəxanasında işləyir. 1918-ci ildə Kiyevə qayıdır, hərbi həkim kimi fəaliyyətə başlayır. İlk yaradıcılıq nümunələri – “Gənc həkimin qeydləri” Vladıqafqazda işlədiyi dövrə təsadüf edir.

5

Məhz yazıçı və həkim Bulqakov süni stimullaşdırmanın – narkomanıyanın dəhşətlərini (“Morfi” hekayəsi) anlayır, ədəbi əsərdə biomühəndislik sahəsində aparılan eksperimentlərdən (“İt ürəyi” povesti) imtina etməyə çağırır. Rus ədəbiyyatında ilk dəfə özünü müalicə edən xəstə həkim obrazını da Bulqakov yaradır. “Ağ qvardiya” romanında hərbi həkim Aleksey Turbin bir tərəfdən yaralardan əziyyət çəkir, bir yandan da yatalaq xəstəliyinə tutulur. “Master və Marqarita” romanında professor Kuzmin də zəli ilə müalicə olunur. Yelena qardaşını ziyalıların inandığı təbiətşünaslıq elmlərinin köməyi ilə yox, yanıqlı duəlarla sağaldır.

Master – İvan Bezdomnı inandırmağa çalışır: “Mən sağalmazam...” Tanınmış psixiatr Stravinski-nin gücsüzlüyü ondadır ki, ruhun varlığına inanmır,

ancaq ruhi xəstəlikləri müalicə etməklə məşğuldur. Yalançı təbib Voland və onun əshabəsi moskvalıları “müalicə edir”. İudeyanın prokuratoru Ponti Pilatın miqrən ağrısından dünya gözündə qaralır, əzablarını, ağrılarını yüngülləşdirən məhkuma (İşuaya – İsa Məsihə) ünvanlanmış suala bu cavabı eşidir: “Xeyr, prokurator, mən həkim deyiləm...”

M.A.Bulqakov yaradıcılığa “Qudok”, “Trud” qəzetlərində felyetonlarla başlasa da, kökləri məişətlə bağlı olan, fantastikadan, qroteskdən qidalanan ilk nəsr əsərləri “İblisnamə” (1924), “Fəlakət yumurtaları” (1925), “İt ürəyi” (1925) tənqidçilərin diqqətini cəlb etmir.

6

“İt ürəyi” povesti, əslində, bir çevrilmənin tarixidir və fabulası müəyyən qədər H.Uellsin “Doktor Moronun adası” romanından götürülüb və süjetin əsasında heyvanların insanlaşdırılması ideyası durur. Xüsusən 1920-ci illərdə SSRİ-də və bir sıra Avropa ölkələrində populyar olan cavanlaşdırma ideyası da yer tutur.

Povestdə hadisələr 1924-cü ilin dekabrında Moskvada, yeni iqtisadi siyasətin çiçəkləndiyi dövrdə baş verir. Xeyirxah professor Filipp Filippoviç Preobrajenski “Şarik” adlı bir iti evə gətirir. Professorun elmi maraqları yevgenikaya – insan təbiətinin yaxşılaşdırılması sahəsinə aiddir. O, sovet məmurlarını cavanlaşdırmaq üçün eksperimentlər aparıb pul qazanır. Öz sahibinin bütün işlərini dərindən mənimsəyən Şarik tədricən özü eksperimentlərin obyekt olur.

“İt ürəyi” povestini rus cəmiyyətinin inqilabi transformasiyasına alleqoriya kimi, təbiət işlərinə müdaxilənin təhlükəli fəsadları haqqında xəbərdarlıq kimi də səciyyələndirmək olar.

Bulqakov rus ziyalılarının, Rusiyanın taleyini (“Hökumətə məktub”, 1930) ədəbiyyatın əsas mövzusu sayırdı və ustadı kimi düşünürdü: “Bizim ziyalılar... heç yerdən müdafiə olunmayıb; ziyalılar olmasaydı, fərah, inam haqqında, hətta insan obrazı haqqında təsəvvürlərimiz olmazdı” (M.Y.Saltıkov-Şedrin). O, rus ziyalısı deyəndə “insan obrazına” cavabdeh olan sırayi həkimləri, müəllimləri, tələbələri, ordunun orta zümrəsini nəzərdə tuturdu.

“Ağ qvardiya” (1925) romanı ziyalıların əsas mənəvi axtarışları haqqındadır. “Ağ qvardiya” Avropa ədəbiyyatında ən yaxşı əksinqilabi romanlardan biridir. Maraqlıdır: roman “Ağ ordu” deyil, “Ağ qvardiya” adlanır, çünki qvardiya imperiyanı, petlyuraçılar isə Romaya hücum edən vəhşi qəbilələri simvolizə edir.

Yazıçı “Ağ qvardiya”nı həm də “Ağ xaç” adlandırma bilərdi. Jilin ilə Turbin arasındakı dialoqu xatırlayın: “Necə qəribədir, necə qəribədir, – Turbin diləndi, – mən düşünürdüm ki, cənnət, sadəcə, insan arzusudur. “...” Siz, polkovnik, lütfən, deyin, cənnətdə də zabit kimi qalarsınız?

– Onlar indi səlibçilər briqadasındadırlar, cənab doktor, – vaxmistr Jilin cavab verdi...”

Buradakı “səlibçi” sözünün assosiasiyası inandırır ki, xaç və qılıncın köməyi ilə Turbinlərin itirilmiş cənnətini qaytarmaq olar. Bulqakov Kiyevin adını dəyişərək, sadəcə, böyük hərflə Şəhər adlandırır, yəni Yerşalaim – Qüds kimi əbədi şəhərdir, Romadır.

Əsərin qəhrəmanları, haradasa, bolşeviklərin köhnə quruluşu devirmək istəklərini başa düşürlər, ancaq inanırlar ki, oturmuş sistemə, dayanıqlı yaşam ənənələrinə biganəlik ölkə üçün ağır nəticələr verə bilər.

O dövrdə roman geniş dəstək almır. Hətta romanın “sosial mühiti” – ağ zabitlər də onu müdafiə etmir. Bulqakovun özünü karikaturalarda ağqvardiyaçı zabit kimi təsvir edirdilər.

Ancaq M.Bulqakov vəziyyətdən çıxış yolu tapır: romanı səhnələşdirir, “Turbinlər ailəsinin günləri” adlı tamaşanın premyerası 1926-cı ilin 5 oktyabrında olur. Pyes gözlənilmədən güclü ictimai rezonans doğurur. Tamaşa ətrafında ehtiraslar qızışır və gərginlik o qədər çoxalır ki, hər teatr mövsümündə Siyasi Büronun məxfi qərarını almalı olurlar. İ.V.Stalin özü, ən azı, 15 dəfə bu tamaşaya baxmış, baş rolun ifaçısı N.P.Xmelyova öz heyrətini bildirmişdi: “...Aleksseyi yaxşı oynayırınsınız. Hətta sizin qara bığlarınız yuxuma girir... unuda bilmirəm”.

1902-ci il Batum hadisələrinə, gənc Stalinin inqilabi fəaliyyətinə həsr olunmuş “Batum” pyesini (1939) yazığının Stalinlə münasibətlərinin yekunu

adlandırmaq olar. İncəsənət İşləri üzrə Komitənin razılığı ilə pyesi Kiyev, Kazan, Voronej teatrlarında tamaşaya qoymağa hazırlanırlar, lakin “MXAT”da məşqlərin qızgın vaxtında hökumət teleqramı ilə onu dayandırirlar. 18 oktyabr 1939-cu ildə Stalin V.İ.Nemiroviç-Dançenko ilə görüşdə deyir ki, yaxşı əsərdir, ancaq onu səhnəyə qoymaq olmaz.

Bulqakov 1933-cü ildə “Görkəmli adamların həyatı” seriyasından Molyerin bioqrafiyasını yazır. Uydurulmuş söyləyici dilindən ölməz fransız dramaturqunun taleyini danışmaq uğurlu priyom idi. Molyer bioqrafiyasının bir cəhəti – Molyer həyatında Bulqakovsayağı mistik halların qabardılmasıdır. Mistika, sadəcə, ədəbi priyom deyil, həm də dünyagörüşün mühüm elementidir. Təsadüfi deyil ki, M.Bulqakov Molyerin bioqrafiyası ilə paralel olaraq “Master və Marqarita” üzərində işləyir. Bu romanda da şər qüvvələrə geniş yer verilir.

“Master və Marqarita” romanının “Moskva” jurnalında (1966, №11; 1967, №1) çap olunması Bulqakovun ədəbi taleyini dəyişdirir. Romanın bədii mükəmməlliyi, ruhunun aydınlığı, təhkiyənin mistik gülüş qatı hamını heyrətə gətirir.

Qoqol kimi, Bulqakov da “Master və Marqarita” romanını “poema” aldandıra bilərdi.

Romanda hadisələr, əsasən, Moskvada cərəyan edir. Çağdaş rus filoloji, kulturoloji düşüncəsində indi də “Bulqakov Moskvası” anlayışı var. “Master və Marqarita”dakı Moskva, sadəcə, romanın əsas xronotopu deyil, həm də müstəqil obrazdır, simadır. Rus ədəbi ənənəsində “Dostoyevski Peterburqu”, “A.Bely Peterburqu” mövzusu necə səslənirsə, artıq “Bulqakov Moskvası” anlayışı da o cür qavranılır. Bulqakov Moskvasında detallar doğru-dürüst təsvir olunur: ziyalı elitasından ta vətəndaş kütləsinə, qulluqçulara, evdar qadınlara, küçədən keçənlərə, Varyete tamaşaçılarına qədər bütün şəhər əhalisi təqdim edilir. Onlar nə qədər müxtəlif olsalar da, ancaq bir cəhət ümumidir: əslində, onlar nə adamlardır, nə də “canlıdırlar”, proqramlaşdırılmış varlıqlardır. Bulqakov Moskvasının hər bir sakini müəyyənləşdirilmiş istiqamət üzrə hərəkət edir, hər bir

sosial statusun daşıyıcısı üçün nəzərdə tutulmuş hüdudlarda düşünə bilir. İnsanlar arasında əlaqələr, münasibətlər forması və strukturu dəyişməz qalır. Bu proqramlaşdırılmış çevrədən çıxmağa kimsənin gücü çatmaz. Onların varlığı elə-belə, sanki, riyazi minus işarəsi ilə, “tərsinə” mövcudluqdur.

“Tərsinə dünya” məntiqi ilə yanaşılsa, Bulqakovun Marqaritası nə madonnadır, nə də ifritə. Onun cinə-şeytana uyması nə günah, nə də tənəzzüldür, sağlamlıq və uçuşdur, özü də simvolik mənada deyil, nağıl fəlsəfəsində süpürgəyə minib uçmaq gerçək uçuşdur: şeytan onu sehrlı avtomobilə mindirir. Burada hər şey əksinədir: Marqarita uşağı öldürmür, amma panikaya düşmüş evdə balaca oğlanı sakitləşdirir, onu oxşayır, anası Fridanı lənətdən xilas edir.

İfritə Marqarita haqq-ədalətə əsasən tənqidçi Latunskinin mənzilini dağıdır, amma əlini onun qanına bulamır.

İnsanla iblisin görüşü ədəbiyyatda ənənəvi mövzulardan biridir. Getedə, Dostoyevskidə, Tomas Manda insan şəxsiyyəti reallıqdır, ona görə də insanın iblislə görüşü, təması gerçək konfliktidir və insanın iblisə tabe olması, yaxud ondan azad olması ilə tamamlanır.

Harada insan və şeytan söhbəti varsa, orada sevgi mövzusu, Marqarita mövzusu var. Masterin sevgilisi Marqarita Nikolayevna romanda “*das ewig Weibliche*” adlandırılan hadisəni təcəssüm etdirir.

Yüksək patetikə ifritə Marqarita obrazı sahibsinə – rəfiqəsinə ürəkdən bağlanmış, özünü ifritə kimi yaxşı hiss edən ev qulluqçusu Nataşanın komik obrazı ilə tamamlanır.

Romanda Sadovaya küçəsindəki 302 №-li evin 50-ci mənzilində Broken gecəsinin təsviri də diqqət çəkir. Burada şeytan bəlindən sonra təhkiyənin əsas qəhrəmanları görüşürlər, süjet düyünü yığılır, hadisələrin axarında dönüş yaranır.

“Bulqakov Moskvası” “satir ayini” ruhunda təsvir olunur. Bu “ayinin” personajları “aşağı mifologiya” təmsil edən varlıqlardır – dönərgələr, ifritələr, acinnələrdir. “Satir tamaşası” romanda patetik miflə

tamamlanır, mənalandırılır. Əsərdə satir ayini – tamaşası və patetikanın vəhdəti Şostakoviçin Dördüncü simfoniyasını yadımıza salır.

Burada “satir tamaşası” anlayışı ilə yanaşı, “misteriya” termini də mümkündür və romanı “İşua və Ponti Pilat haqqında misteriya” adlandırmaq olar. Misteriyanın baş verdiyi yer – Yerşalaim şəhəri. Misteriya zamansız, ölümsüz bir varlıq dünyasının ifadəsidir.

Bulqakovun misteriyasında İşua ilə iblisin görüşü yoxdur. Onlar varlıq dünyasında bir-birinə qarşı dursalar da, bir-biri ilə sıx bağlıdırlar.

Misteriya həqiqətin, xeyir və harmoniyanın təntənəsidir.

Levi Matvey misterial təntənədən kənardır. O, özünü İşuanın “şagirdi” kimi təqdim edir, Voland isə onu “kölə” adlandırır. Dini təlimin köləsi həmişə fanatıkdir, harada fanatizm varsa, orada azadlığa, insanlığa yer olmur, ona görə də Bulqakovda İudanı öldürmək şərfəsiz “köləyə” – Matveyə yox, İudeyanın prokuratoruna nəsib olur.

Voland öz antaqonisti İşuaya dərin hörmət bəsləyir, Matveyə isə nifrət edir. Mif həqiqəti həm satqın İudanı, həm də “kölə” Matveyi mühakimə edir.

Satir stixiyası davam edir. “Şər qüvvə” Moskvanı tərk edir, ancaq haradasa, Rusiyanın içrilərində bir dul qarı günahsız yerə şərlənmiş qara pişiyini milisdən qurtarmalı olur. Həyat da Volandın zühuruna qədər öz axarı ilə davam edir.

Misteriyada İşua İudeyada Roma hüququnun simvolu olan Ponti Pilatla üz-üzə gəlir. İudeyanın başçısı xəstə və zəifdir, İrod sarayının sahibi deyil, əslində, əsiridir. Onun xəstəliyi həyəcan-təlaş, evsizlik, ruhi xəstəlik simptomudur. Bu hiss, bu təlaş, bu narahatlıq “nifrət etdiyi” şəhərin havasındandır, İşua ilə görüşün doğurduğu narahatlıqdandır.

Roma dövlətçiliyi siyasi qüdrətin cövhəridirsə, legion komandiri prokuratorun arxa-dayağıdır. Yalnız siyasi qüdrət kifayət eləmir, mənəvi, ruhi qüdrət mütləq gərəkdir. Ona görə də İşua və İudeyanın prokuratoru arasında dialoq mümkünsüzdür. Baş rahib isə yalnız ruhani hakimiyyətə, mənəvi köləlik

hakimiyyətinə malikdir. İeşua Xeyirdir, Azadlıqdır, insan ruhunun nicatını simvolizə edir.

İeşuanı (İsa Məsihi) çarmıxa çəksələr də, o ölmür. İeşuanı çarmıxdan, edamdan azad etməyə Ponti Pilatın gücü yetməz, onun ancaq satqın İuda kimilərini öldürməyə gücü çatır.

Pilatın sərəncamı ilə gizli mühafizə agentləri İudanı doğrayırlar və baş kahinin sarayına atırlar. Əgər Pilatın agentləri bunu etməsəydi, onsuz da, İeşuanın şagirdi Levi Matvey onu öldürəcəkdə. İudanın ölümünü eşidəndə Pilat uzun yuxusuz gecələrdən sonra ilk dəfə rahat yuxuya gedir.

Tarixi detalların illüziyalı dəqiqliyi romanda hadisələrin “mistik axarını” pozmur, əksinə, öz daxili qanunları ilə inkişaf edir. Çarmıxda – xaçda İeşua can verəndə Yerşalaim – Qüds üzərində görünən qara tufan kosmik fəlakətin əlamətidir.

Romanın əsas ideyası nədir?

Xeyir çarmıxa çəkilsə də, yenə də ölümsüzdür, əbədidir.

Yaradıcılıq və sevgi yer üzündə, bütün dövrlərdə, bütün miflərdə əbədi dəyərlərdir.

İeşua Pilata deyir: “Sən məni burax, igemon”. Bulqakov da Stalindən onun mühacirətə getməsinə icazə istəyir. Pilat İeşuanı, Stalin yazığını buraxmır.

Diktator müəllifə, Voland masterə, Pilat İeşuaya yaxşılıq etmək istəyir. Onların düşmənləri ilə bu cür hesablaşır: Stalin Bulqakovun əttökən tənqidçisi Averbaxın axırına çıxır, Voland tramvayla Berliozun başını üzür, Pilat isə satqın İudanı cəzalandırır.

Diktatorun, Pilatın xeyirxahlığı məkrlidir, xüsusən də şər qüvvənin alicənablığı həmişə məkrli olur. Voland masteri zəhərləyir, Pilat İeşuanı ələ verir, Diktator sənətkar taleyinə biganə qalır. Hər kəs öz mənafeyini güdür: iblisə imanlının ruhu, Pilata təmiz vicdan, Diktatora isə sənətkar vicdanı lazımdır...

MASTER VƏ MARQARİTA

(roman)

MASTER VƏ MARQARİTA

(roman)

Birinci hissə

... *Axı sən kimsən?*
– *Mən daim pislik arzulayan*
və daim yaxşılıq edən qüdrətin
bir hissəsiyəm.

Gete, “Faust”

14

I fəsil

TANIMADIĞINIZ ADAMDAN UZAQ DÜRÜN

Yazın isti bir qürub çağı Patriarx gölünün qırağında iki adam göründü. Əynində pərusindən boz yay köynəyi olan, qara saçları ortadan dazlaşmış qırx yaşlarında tösmərək kişi şlyapasını əlində piroq kimi tutmuşdu, təmiz qırılmış sifətində buynuz sağanaqlı iri qara eynəyi ilk baxışdan gözə dəyirdi. Dama-dama kepkasını boynunun dalına itələmiş enlikürək, kəkilli kürən gənc ətəyuzun, enli köynək, əzik ağ şalvar və qara çəkələk geyinmişdi.

Bunlar Moskvanın qısaca Massolit adlanan çox böyük ədəbi cəmiyyətlərindən birinin sədri və qalın bədii jurnalın redaktoru Mixail Aleksandroviç Berlioz, bir də onun Bezdomnu ləqəbi ilə yazıb-yaradan gənc yoldaşı şair İvan Nikolayeviç Poniryov idi.

Azca yaşllaşmış cökə ağacının kölgəsinə çatan kimi yazıcılar tez-tələsik özlərini üstünə “Pivə və sular” yazılmış ala-bəzək köşkə verdilər.

Bu yerdə həmin dəhşətli may axşamının ilk qəribəliyini qeyd etmək lazımdır. Nəinki köşkün ətrafında, Kiçik

Bronnaya küçəsinə paralel xiyabanda da kimsə gözə dəymirdi. Nəfəs almağa belə hal qalmadığı, günəşin Moskvanı yaxıb-yandırır, buludsuz havada Sadovaya dairəsinin arxasına endiyi həmin vaxtda cökə ağacının altında heç kim yox idi, skamyada heç kim oturmamışdı – xiyaban bomboş idi.

– Narzan verin, – Berlioz dedi.

– Narzan yoxdur, – köşkdəki qadın nəyə görə incik cavab verdi.

– Pivə var? – Bezdomni boğuş səslə soruşdu.

– Pivəni axşam gətirəcəklər, – qadın cavab verdi.

– Bəs nə var? – Berlioz xəbər aldı.

– Ərik şirəsi, ancaq ılıqdır, – qadın dedi.

– Di verin, verin, verin!..

Ərik şirəsindən sarı köpük qalxdı və havadan dəlləkxana qoxusu gəldi. İçən kimi ədibləri hiçqırıq tutdu, hesabı ödəyib, üzləri gölə, arxaları Bronnaya küçəsinə tərəf skamyada oturdular.

Bu zaman tək-cə Berliozla dəxli olan ikinci qəribəlik baş verdi. Hiçqırığı qəfil kəsdi, ürəyi çırpınıb harasa yuvarlandı, sonra qayıtdı, ancaq küt sancıyla. Bundan başqa, onu heç nədən elə möhkəm qorxu sardı ki, həmin dəqiqə dabanına tüpürüb Patriarx gölündən qaçmaq istədi. Berlioz nədən qorxduğunu anlamadan qüssə ilə ətrafına baxdı. Rəngi ağarmışdı, alnını dəsmalla silib düşündü: “Nə oldu mənə? Heç vaxt belə şey olmayıb... ürəyim şiltaqlıq eləyir... yorulmuşam. Deyəsən, hər şeyi atıb Kislovodskaya getməyin vaxtıdır...”

Bu yerdə bürkülü hava onun qarşısında qatılaşdı və həmin havadan çox qəribə görünüşlü şəffaf adam əmələ gəldi: balaca başında günlüklü jokey papağı, əynində dar, dama-dama yüngül pencək... Boyu bir sajin, dəhşətli dərəcədə arıq, çiyinləri ensiz adamın sifətində isə, nəzərinizə çatdırım ki, istehza var idi.

Berliozun həyatı elə qurulmuşdu ki, qeyri-adi hadisələrə öyrəşməmişdi. Daha da ağarıb, gözlerini bərəldərək təşvişlə düşündü: “Belə şey ola bilməz!..”

Ancaq təəssüflər olsun ki, beləydi, bu tərəfindən o tərəfi görünən uzun adam torpağa toxunmadan onun qarşısında sola-sağa yırğalanırdı.

Berlioz dəhşətdən gözlərini yumdu. Gözünü açanda isə gördü ki, hər şey qurtarıb, ilğım itib, dama-dama palırlı yoxa çıxıb, ürəyindəki sancı da onunla bir yerdə.

– Tfu, lənət şeytana, – redaktor dedi, – bilirsən, İvan, istidən az qaldı ürəyim yatsın! Hətta qarabasmaya oxşar da nəşə oldu, – o, gülümsəməyə çalışdı, ancaq gözlərindən hələ də qorxu çəkilməmişdi, əlləri titrəyirdi. Bununla belə, get-gedə sakitləşdi, dəsmalla üzünü yelləyib, kifayət qədər gümrəh səslə: “Hə, deməli...” – deyib, hərdən ərik şirəsindən içərək yarımçıq söhbətinə qayıtdı.

Sonradan biləcəyiniz kimi, söhbət İsa Məsihdən gedirdi. Məsələ belə idi: redaktor jurnalın növbəti nömrəsi üçün şairə din əleyhinə böyük poema sifariş vermişdi. İvan Nikolayeviç bu poemanı yazdı, özü də çox qısa müddətə, ancaq təəssüf ki, poema redaktoru heç cür qane etmirdi. Bezdomnu öz poemasının baş qəhrəmanını, yəni İsanı qara boyalarla təsvir etmişdi, bununla belə, redaktorun fikrincə, poemanı büsbütün təzədən yazmaq lazımdı. Ona görə də başlıca səhvini göstərmək üçün indi şairə İsa haqqında mühazirəyə oxşar bir şey oxuyurdu. İvan Nikolayeviçi məhz nəyin pis vəziyyətdə qoyduğunu demək çətindi – təxəyyülün gücü, yoxsa yazmaq istədiyi məsələnin mahiyyətindən xəbərsizliyi – ancaq onun təsvir etdiyi xoşagələn personaj olmasa da, tamamilə canlı çıxmışdı. Berlioz isə şairə sübut etmək istəyirdi ki, əsas məsələ İsanın necəliyində – yaxşı, ya pis olmasında deyil, ondadır ki, İsa adlı şəxsiyyət, ümumiyyətlə, yaşamayıb və onun haqqındakı bütün hekayətlər – bəsit uydurmalar, çox adi əfsanələrdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, redaktor oxumuş adam idi və öz söhbətlərində çox məharətlə qədim tarixçilərə, məsələn, İsanın varlığı barədə bir kəlmə də yazmayan tanınmış isgəndəriyyəli Filona, əla təhsil almış İosif Flaviyə istinad edirdi. Mixail Aleksandroviç dərin bilik nümayiş etdirib hətta Tatsitin məşhur “Salnamələr”inin on beşinci kitabının 44-cü fəslində İsanın edamından bəhs edilən yerin çox sonralar quraşdırılıb oraya əlavə olunduğunu da dedi.

Redaktorun söylədikləri şair üçün təzə olduğundan oynaq, yaşıl gözlərini ona zilləyib, hərdən hıçqırdığına görə pıçılıtlı ilə ərik şirəsini söyərək, diqqətlə Mixail Aleksandroviçə qulaq asırdı.

– Şərqdə elə bir din yoxdur ki, – Berlioz deyirdi, – baki-rə qız dünyaya Allah gətirməsin. Xristianlar da təzə bir şey fikirləşə bilməyib bu yolla getdilər, əslində, həyatda olma-yan İsanı yaratdılar. Bax, əsas diqqəti buna yönəltmək lazımdır...

Berliozun uca tenoru boş xiyabana yayılırdı və Mixail Aleksandroviç yalnız çox elmlı adamların boynunu sındırmaqdan qorxmayıb baş vurduğu dərinliklərə cumduqca şair Yerin və Göyün oğlu, Misirin mərhəmətli allahı Osiris, Finikiya allahları Fammuz, Marduk və hətta nə zamansa Meksikada asteklərin tapındığı, az tanınan zəhmli Vitsliputsli haqqında bir çox faydalı və maraqlı şeylər öyrəndi.

Və elə Mixail Aleksandroviç asteklərin Vitsliputslinin fiqurunu xəmərdən necə yaptıklarını şairə danışırdı ki, xiyabanda ilk adam göründü.

Sonradan, açığını desək, artıq iş-ışdən keçmişdi, müxtəlif müəssisələr bu adamın görkəmi ilə bağlı öz məlumatlarını təqdim etdilər. Onları tutuşduranda heyrətlənməyə bilmirsən. Birində deyilirdi ki, bu adamın boyu balaca, dişləri qızıl və sağ ayağı axsaq olub. O birində adamın çox iri, dişlərinin platin qapaqlı olduğu, sol ayağının axsadığı bildirilirdi. Üçüncüdə qısaca xəbər verilirdi ki, onun heç bir xüsusi əlaməti olmayıb.

Etiraf etməyə məcburuq ki, bu məlumatların heç biri həqiqətə uyğun deyil.

Ən əvvəl: təsvir olunanın heç bir ayağı axsamırdı, boydan nə balaca, nə də nəhəngdi, sadəcə, hündürdü. Dişlərinə gəlincə, soldakı dişləri platin qapaqlı, sağ tərəfdəkilər isə qızıldı. Əynində bahalı boz xarici kostyum, ayağında kostyumu rəngdə tufli vardı. Boz beretini qulağının üstünə basmışdı, qoltuğuna vurduğu əlağacının qara ucluğu pudel başı formasında yonulmuşdu. Yaşı qırxdan bir az çox olardı. Ağızı əyri idi. Sifəti təmiz qırılmışdı. Qarayanızdı. Sağ gözü qara, sol gözü, nədənsə, yaşlı idi. Qara qaşlarının biri o birindən hündürdü. Bir sözlə, əcnəbi.

Redaktorla şairin əyləşdiyi skamyanın yanından ötəndə əcnəbi onları çəp-çəp süzüb dayandı və qəfil dostlardan iki addım aralıdakı skamyada oturdu.

“Almandır”, – Berlioz fikirləşdi.

“İngilisdirdi”, – Bezdomnı fikirləşdi, – “gör ha, əlcəkdə isti deyil ona”.

Əcnəbi isə gölü kvadrat şəklində dövrələmiş hündür binalara göz gəzdirdi, hiss olunurdu ki, bu yerləri ilk dəfədir görür və buralar onun marağına səbəb olub.

O, nəzərlərini Mixail Aleksandroviçdən həmişəlik uzaqlaşan günəşi şüşələrində sındıraraq göz qamaşdıran yuxarı mərtəbələrə dikdi, sonra baxışlarını axşamqabağı şüşələrin artıq qaralmağa başladığı aşağılara sürüşdürdü, nəyəsə təkəbbürlə gülümsədi, gözlərini qıydı, əllərini əlağacına, çənəsini isə əlinə söykədi.

– İvan, – Berlioz deyirdi, – sən, misal üçün, Allahın oğlu İsanın doğulmasını çox yaxşı, satirik təsvir eləmişən, ancaq məsələ bundadır ki, hələ İsayə qədər bir yığın allah oğlu doğulmuşdu; götürək elə frikiyalı Adonisi, finikiyalı Attisi, iranlı Mitranı, sözün kəsəsi, onların heç biri doğulmayıb, heç biri də olmayıb, o cümlədən İsa. Gərək sən doğuşdan, falçıların gəlişi səhnələrindənə bu doğuş barəsindəki cəfəng şayiələri qələmə alaydın... Ancaq sənin yazından belə çıxır ki, o, doğrudan da, anadan olub!..

Bu yerdə Bezdomnı nəfəsini çəkib ona əziyyət verən hiçqınğı saxlamağa cəhd etdi, ona görə daha bərk və ağırlı hiçqırdı. Elə bu vaxt Berlioz söhbətini kəsdi, çünki əcnəbi ayağa durub onlara tərəf yönəldi.

Hər ikisi ona təəccüblə baxdı.

– Xahiş edirəm, məni bağışlayasınız, – yaxınlaşan adam aksentlə, amma sözləri təhrif etmədən dedi, – sizinlə tanış olmadığımıza görə cəsarət edirəm... ancaq sizin elmi söhbətinizin mövzusu o qədər maraqlıdır ki...

O, nəzakətlə beretini çıxartdı və dostların ayağa qalxıb təzim etməkdən ayrı əlacı qalmadı.

“Yox, yəqin, fransızdır...” – Berlioz fikirləşdi.

“Polyakdır?..” – Bezdomnı fikirləşdi.

Əlavə etmək lazımdır ki, ağızını açan andan əcnəbi haqqında şairdə çox pis təəssürat yarandı. Berliozun isə ürəyinə yatdı, daha doğrusu... necə deyirlər, onda, elə bil, maraqlı oyatdı.

– İcazə verərsinizmi əyləşim? – Əcnəbi nəzakətlə xahiş etdi və dostlar qeyri-ixtiyari kənara çəkilincə, cəld onların arasında oturdu, o dəqiqə də söhbətə girdi.

– Əgər yanılmıramsa, siz buyurdunuz ki, İsa dünyada olmayıb? – Əcnəbi yaşıl sol gözü ilə Berliozu süzdü.

– Yox, siz yanılmamısınız, – Berlioz nəzakətlə cavab verdi, – mən məhz bunu deyirdim.

– Ah, necə də maraqlıdır! – əcnəbi ucadan dedi.

“Nə lazımdır e, buna?” – Bezdomni sifətini turşutdu.

– Siz də həmsöhbətinizin fikri ilə razısınız? – naməlum şəxs sağa dönüb Bezdomnidan xəbər aldı.

O, ibarəli, qəliz danışmağı xoşladığından:

– Yüzə yüz! – deyər təsdiqlədi.

– Heyrətamizdir! – çağırılmamış həmsöhbət nəyə görə oğrun-oğrun ətrafına boylanıb səsinə qısdı: – Zəhlənizi tökdüyümə görə üzr istəyirəm, ancaq mən belə başa düşdüm ki, siz hələ, üstəlik, Allaha da inanmırsınız? – O, qorxduğunu göstərər əlavə etdi: – And içirəm, heç kəsə deməyəcəyəm.

– Bəli, biz Allaha inanmırıq, – Berlioz əcnəbinin ürkməyinə gülümsədi, – özü də bu barədə tam sərbəst danışmaq olar.

Əcnəbi skamyanın söykənəcəyinə yayxanıb, təəccüb-dən, az qala, qışqırdı:

– Siz ateistsiniz?!

– Bəli, biz ateistik, – Berlioz gülümsəyərək cavab verdi, Bezdomni isə hirsli-hirsli düşündü: “Qır-saqqız olub ha, əcnəbi qaz!”

– Ah, necə gözəldir! – qərribə əcnəbi ucadan deyib, gah bu, gah da o biri ədibə baxdı.

– Bizim ölkədə ateizm heç kimi təəccübləndirmir, – Berlioz diplomatcasına nəzakətlə dedi, – bizim əhəlinin əksəriyyəti şüurlu surətdə çoxdandır Allah haqqında nağıllara inanmır.

Bu yerdə əcnəbi belə bir hoqqa çıxartdı: ayağa qalxıb heyrətlənmiş redaktorun əlini sıxdı:

– İcazə verin, sizə səmimi qəlb-dən minnətdarlığımı bildiririm!

– Nəyə görə siz ona minnətdarlıq edirsiniz? – Bezdomni gözlərini döyərək soruşdu.

– Bir səyahətçi kimi mənə xeyli maraqlı olan mühüm məlumata görə, – qərribə əcnəbi barmağını mənalı şəkildə qaldıraraq izah etdi.

Mühüm məlumat, görünür, doğrudan da, səyahətçiye güclü təsir bağışlamışdı, çünki o, ətrafındakı binaları qorxa-qorxa süzdü, elə bil, hər pəncərədə ateist görəcəyindən ehtiyatlanırdı.

“Yox, o, ingilisdır...” – Berlioz fikirləşdi, Bezdomnı isə: “Çox maraqlıdır, bu, rus dilini haradan belə öyrənə bilib!” – deyər düşündü və yenə sifətini turşutdu.

– Ancaq icazənilə soruşum, – xarici qonaq narahat düşüncələrdən sonra dilləndi, – bəs onda Allahın varlığını təsdiqləyən o beş sübutu neyləyək?

– Əfsus, – Berlioz təəssüfləndi, – bu sübutların heç biri heç nəyə yaramır və bəşəriyyət onları çoxdan arxivə verib. Razılaşın ki, elmi cəhətdən Allahın varlığını təsdiqləyən heç bir sübut ola bilməz.

– Əhsən, – əcnəbi qışqırdı, – əhsən! Siz narahat qoca İmmanuilin bu bərədəki fikirlərini büsbütün təkrar etdiniz. Ancaq məzəlisi budur: o, beş sübutun hamısını yerlə-yeksan elədi, sonra isə özünə gülürmüş kimi, öz altıncı sübutunu yaratdı!

– Kantın sübutu da, – savadlı redaktor nəzakətlə gülümsəyərək etiraz etdi, – inandırıcı deyil. Şiller nahaq yerə deməyib ki, Kantın bu məsələ ilə bağlı mühakiməsi ancaq qulları razı sala bilər, Ştraus isə, sadəcə, bu sübutlara gülüb.

Berlioz danışa-danışa fikirləşirdi: “Axı bu kimdir? Rus dilində niyə belə yaxşı danışır?”

– Belə sübutlarına görə bu Kantı tutub üç illiyə basasan Solovkiyə! – tamamilə gözlənilmədən İvan Nikolayeviç gurdadı.

– İvan! – Berlioz pərt halda pıçıldadı.

Ancaq Kantı Solovkiyə göndərmək təklifi əcnəbini nəinki heyrətləndirdi, əksinə, hətta vəcdə gətirdi.

– Elədir ki var, – o qışqırdı və Berliozu baxan yaşıl sol gözü parıldadı, – onun yeri elə oradır! Axı mən o zaman səhər yeməyində ona demişdim: “Professor, özünüz bilərsiniz, ancaq fikirləriniz nəsə dolaşıqdır! Bəlkə də, ağıllıdır, ancaq həddindən artıq anlaşılmazdır! Sizi məsxərəyə qoyacaqlar!”

Berliozun gözləri bərəldi. “Səhər yeməyində... Kanta? Bu nə sayıqlayır?”

– Ancaq, – əcnəbi Berliozun heyrətinə fikir vermədən, üzünü şairə tutaraq davam etdi, – Solovkiyə göndərmək o səbəbdən mümkün deyil ki, o, yüz ildən artıqdır Solovkidən daha uzaq yerdədir və sizi inandırırım, onu həmin yerdən heç vəchlə çıxarmaq olmaz!

– Təəssüf! – davakar şair söyləndi.

– Mən də təəssüflənirəm! – Naməlum şəxs onunla razılaşdı və gözlərini parıldadaraq sözüne davam etdi, – Ancaq məni belə bir məsələ narahat edir: əgər Allah yoxdursa, sual olunur, insan həyatını və ümumiyyətlə, dünyanın qaydalarını kim nizamlayır?

– Elə insan özü nizamlayır, – boynumuza alaq ki, çox da aydın olmayan bu suala Bezdonna acıqlı cavab verməyə tələsdi.

– Bağışlayın, – naməlum şəxs mülayimcəsinə cavab verdi, – idarə etmək üçün gərək, heç olmasa, müəyyən bir müddətə dəqiq planın ola. İcazənizlə soruşum, insan necə idarə edə bilər ki, gülməli dərəcədə qısa bir müddət üçün, deyək, min il üçün plan qurmaq imkanına malik olmadığı bir yana, hətta öz sabahkı gününə belə cavabdeh deyil? Həqiqətən də, – bu yerdə əcnəbi Berlioz təərəf döndü, – təsəvvür edin, misal üçün, siz başlayırsınız özünüzdü, başqalarını idarə etməyə, əmrlər verməyə, necə deyərlər, get-gedə işə alışırsınız və birdən sizdə... öhö... öhö... ağciyər sarkoması peyda olur... – bu yerdə əcnəbi şirin-şirin gülümsədi, sanki, ağciyər sarkoması haqqındakı fikir ona ləzzət verdi, – bəli, sarkoma, – pişik kimi gözlərini qıyıb təkrar etdi, – və budur, sizin idarə etməyiniz sona çatdı! Öz həyatınızdan savayı daha sizi heç nə maraqlandırmır. Qohumlarınız başlayır sizə yalan söyləməyə, siz narahatlıq hiss edib bilikli həkimlərin, sonra şarlatanların, olur ki, falçıların üstünə qaçırırsınız. Birinci və ikinci kimi, üçüncü də tamamilə mənasızdır, özünüz başa düşürsünüz. Və bütün bunlar faciə ilə bitir: bir az əvvəl nəyi isə idarə etdiyini güman edən şəxs qəfil taxta qutuda hərəkətsiz uzanası olur və yaxınları anlayanda ki bu uzanandan daha heç bir xeyir yoxdur, onu sobada yandırılar. Hələ bundan da pisi olur: kimsə yığışır ki, getsin Kislovodsk, – əcnəbi bu yerdə Berliozu süzdü, – deyirsən adi bir işdir, ancaq bunu da eləyə bilmir, çünki nəyə görə qəfildən ayağı sürüşür,

düşür tramvayın altına! Doğrudanmı, siz deyəcəksiniz, o, özünü belə idarə edib? Düşünmək doğru olmazmı ki, kimsə onu idarə eləyib? – Naməlum şəxs qərribə təzə də güldü.

Berlioz sarkoma və tramvay haqqındakı söhbətə çox böyük maraqla qulaq asırdı və hansısa narahat fikirlər ona əzab verməyə başladı: “O, əcnəbi deyil! O, əcnəbi deyil... o, çox qərribə adamdır... di yaxşı, axı o kimdir?”

– Görürəm, papiros çəkmək istəyirsiniz, – naməlum şəxs birdən Bezdomniya müraciət etdi, – hansına üstünlük verirsiniz?

– Nədir, sizdə hər cürü var? – papirosu qurtaran şair qaşqabaqla soruşdu.

– Hansına üstünlük verirsiniz? – yad adam təkrar etdi.

– Tutaq ki, “Bizim marka”ya, – Bezdomni acıqla cavab verdi.

22

Yad adam cibindən dərhal portsiqar çıxarıb, Bezdomniya təklif etdi:

– “Bizim marka”.

Redaktoru və şairi portsiqarda məhz “Bizim marka”-nın olmasından çox, portsiqarın özü heyrətləndirdi. Qutu çox iri idi, saf qızıldandı və açanda qapağındakı göy və ağ briyant üçbucaq şəklində bərq vurdu.

Bu yerdə ədəblərin hərəsi bir cür fikirləşdi. Berlioz: “Yox, xaricidir”, Bezdomni isə: “Bir buna bax ha!”

Şairlə portsiqar sahibi papiros yandırdılar. Berlioz isə çəkən olmadığı üçün imtina etdi.

“Ona belə etiraz etmək lazımdır”, – Berlioz qərara aldı, – “bəli, insan müvəqqətidir, heç kim bunun əksini demir. Ancaq məsələ belədir ki...”

Di gəl, o, bu sözləri deməyə macal tapmamış, əcnəbi danışmağa başladı:

– Bəli, insan müvəqqətidir, ancaq bu, dərdin yarısıdır. Pis odur ki, onun hərdən qəfil ölməyi də var, bax, məsələ bundadır! O hətta bu axşam nə edəcəyini də deyə bilməz.

“Məsələyə bu cür yanaşmanın özü mənasızdır...” – Berlioz düşünüb etiraz etdi:

– Bunu artıq şişirdirsiniz, bu axşam nə edəcəyim mənə az-çox aydındır. Əgər Bronnıda başıma kərpic düşməsə...

– Heç nədən, – naməlum şəxs onun sözünü ağzında qoydu, – heç kimin heç vaxt başına kərpic düşmür. O cümlədən, inanın ki, sizi belə bir təhlükə gözləmir. Siz başqa cür öləcəksiniz.

– Siz dəqiq bilirsiniz, – Berlioz tamamilə təbii olaraq kinayə ilə soruşdu. O, doğrudan da, mənasız söhbətə girişmişdi, – bəlkə, mənə də deyəsiz?

– Həvəslə, – yad adam cavab verdi. O, Berliozu başdan-ayağa süzdü, sanki, ona kostyum tikməyə hazırlaşırdı, sonra pıçıldadı: “Bir, iki... Merkuri ikinci binanın üstündədir... ay batdı... altı – bədbəxtlik... axşam – yeddi...” – və sevinə-sevinə ucadan elan etdi: – Sizin başınızı kəsəcəklər!

Bezdomnı gözlərini heyrətlə, kinlə bu həyasız naməlum şəxsə dikmişdi, Berlioz isə zorla gülümsədi:

– Bəs kim? Düşmənlər? Müdaxiləçilər?

– Yox, – həmsöhbəti dedi, – rus qadını, komsomolçu.

– Hm... – naməlum şəxsin zarafatından əsəbiləşən Berlioz mızıldadı, – məni bağışlayın, bu inandırıcı deyil.

– Xahiş edirəm, məni də bağışlayasınız, – əcnəbi cavab verdi, – ancaq belədir. Hə, istərdim sizdən soruşam, əgər sirr deyilsə, bu axşam nə edəcəksiniz?

– Sirr deyil. İndi mən Sadovıdakı evimə gedəcəyəm, axşam saat onda Massolitdə iclasdır, mən də bu iclasa sədrlik edəcəyəm.

– Yox, bu heç cür ola bilməz, – əcnəbi qətiyyətlə etiraz etdi.

– Nə üçün?

– Çünki, – əcnəbi qara quşların axşamın sərinliyini duyub səssizcə süzdüyü göyə baxdı, – Annuşka artıq günəbaxan yağını alıb, alıb nədir, hətta dağıdıb da. Ona görə də iclas baş tutmayacaq.

Bu zaman, tamamilə aydındır ki, cökə ağacının altına sükut çökdü.

– Bağışlayın, – pauzadan sonra Berlioz ağzına gələni çərənləyən əcnəbiyə baxdı, – nə günəbaxan yağ, hansı Annuşka?

– Nə günəbaxan yağ? – Bezdomnı qəfil dilləndi, görünür, çağırılmamış həmsöhbətinə müharibə elan etmək qərarına gəlmişdi, – vətəndaş, siz haçansa ruhi xəstələr üçün müalicəxanada olmusunuz?

– İvan!.. – Mixail Aleksandroviç astadan dedi.

Ancaq əcnəbi azacıq da olsa, incimədi və ürəkdən güldü.

– Olmuşam, olmuşam, özü də dəfələrlə, – o, gülməyən gözlərini şairdən çəkmədən, gülə-gülə ucadan dedi, – mən haralarda olmamışam! Ancaq heyif ki, şizofreniyanın nə olduğunu professordan soruşmamışam. Bunu siz onun özündən öyrənərsiniz, İvan Nikolayeviç!

– Mənim adımlı haradan bilirsiniz?

– Əfv edin, İvan Nikolayeviç, axı sizi kim tanımır? – Bu yerdə əcnəbi cibindən “Literaturnaya qazeta”nın dünənki sayını çıxartdı və İvan Nikolayeviç ilk səhifədə öz şəklini, onun altında isə şeirlərini gördü. Hələ dünən şöhrətinin və məşhurluğunun sübutuna sevinən şair bu dəfə fərəh hissi keçirmədi.

– Üzr istəyirəm, – onun sifəti tutulmuşdu, – siz bir dəqiqə gözləyərsinizmi? Yoldaşıma bir-iki kəlmə sözümlə var.

– Ah, məmnuniyyətlə! – naməlum şəxs dedi. – Cökənin altı elə yaxşıdır ki... mən isə, yeri gəlmişkən, heç hara tələsmirəm.

– Mişa, məsələ belədir, – şair Berliozu kənara çəkib pıçıldadı, – o, turist-zad deyil, casusdur, biz tərəfə keçmiş rus mühaciridir. Ondan sənədlərini istə, yoxsa əkiləcək...

– Belə olar ki? – Berlioz həyəcanla pıçıldayıb fikirləşdi: “Axı düz deyir!”

– Sən mənə inan, – şair onun qulağına pıçıldadı, – özünü gicliyə vurub ki, nələrsə öyrənsin. Görürsən, rus dilində nə qırıldadır, – şair danışa-danışa göz qoyurdu ki, əcnəbi qaçmasın, – gedək, onu tutaq, yoxsa aradan çıxacaq...

Və Berliozun qolundan tutub skamyaya sarı çəkdi.

Naməlum şəxs oturmamışdı, əlində tünd-boz cildli nəsə bir kitabça, yaşıl kağızdan qalın zərf və vizit vərəqəsi tutmuşdu.

– Bağışlayın ki, mübahisəyə başım qarışdığından özümlü təqdim etmədim. Bu, mənim vizit vərəqəm, bu pasport və məsləhətçi kimi Moskvaya dəvətnamə, – əcnəbi hər iki ədibi diqqətlə süzərək dedi.

Onlar pərt oldular. “Lənət şeytana, hər şeyi eşidib...” – Berlioz fikirləşib, nəzakətli jestlə göstərdi ki, sənədlərə ehtiyac yoxdur. Əcnəbi onları redaktorun əlinə dürtüdü

vaxt şair macal tapıb vizit vərəqəsinə xarici hərfələrlə yazılmış “professor” sözünü və soyadının baş hərfini – “V”-ni oxuya bildi.

– Çox xoşdur, – redaktor utancaqlıqla mızıldandı və əcnəbi sənədləri cibinə qoydu.

Münasibətlər beləcə bərpa olundu və hər üçü təzədən skamyada oturdu.

– Siz buraya məsləhətçi kimi dəvət olunmusunuz, professor? – Berlioz soruşdu.

– Bəli, məsləhətçi kimi.

– Siz almansınız? – Bezdomnı xəbər aldı.

– Mən?.. – professor bir daha soruşub, qəfil fikrə getdi. – Bəli, əlbəttə, almanam... – o dedi.

– Rus dilində gözəl danışırsınız, – Bezdomnı bildirdi.

– Ah, mən, ümumiyyətlə, poliqlotam, çox dil bilirəm, – professor cavab verdi.

– Bəs sizin ixtisasınız nədir? – Berlioz xəbər aldı.

– Mən magiya üzrə mütəxəssisəm.

“Əcəb işdir!..” – ani olaraq Mixail Aleksandroviçin fikrindən keçdi.

– Sizi... sizi bu ixtisas üzrə bura dəvət ediblər? – o kəkələdi.

– Bəli, bu ixtisas üzrə, – professor təsdiqləyib sözüne aydınlıq gətirdi: – Buradakı Dövlət kitabxanasında cadugər Herbert Avrilakskinin onuncu əsrə aid əlyazmaları tapılıb. Onları tədqiq etmək üçün çağırılmışam. Mən dünyada yeganə mütəxəssisəm.

– A-a! Siz tarixçisiniz? – Berlioz ürək rahatlığı və hörmətlə soruşdu.

– Tarixçiyəm, – alim təsdiqlədi və heç nəyə dəxli olmadan əlavə etdi, – bu axşam Patriarx gölünün kənarında çox maraqlı əhvalat baş verəcək!

Redaktor və şair yenə xeyli təəccübləndilər, professor isə hər ikisini özünə sarı çəkib pıçıldadı:

– Nəzərə alın ki, İsa həyatda olub.

– Bilirsiniz, professor, – Berlioz zorla gülümsədi, – biz sizin dərin biliyinizə hörmət edirik, ancaq bu məsələdə başqa nöqtəyi-nəzərin tərəfdarıyıq.

– Heç bir nöqtəyi-nəzər lazım deyil, – qarıbə professor cavab verdi, – sadəcə, o yaşayıb, vəssalam.

– Axı nəşə bir dəlil-sübut lazımdır... – Berliozun sözü yarımçıq qaldı.

– Heç bir sübut lazım deyil, – professorun aksenti, nədənsə, yoxa çıxmışdı və o, astadan dedi: – Hər şey sadədir: qan-qırmızı astarlı ağ plaşda...

II fəsil

PONTİ PİLAT

Yaz ayı nisanın on dördündə səhər tezdən İudeyanın prokuratoru Ponti Pilat qan-qırmızı astarlı ağ plaşda, əyri ayaqlarını sürüyə-sürüyə Böyük İrodun sarayının iki qanadını birləşdirən üstüörtülü sütunların arasına daxil oldu.

26

Prokuratorun dünyada ən çox gül yağının qoxusundan zəhləsi gedirdi, indi də hər şey nəhs gündən xəbər verirdi, çünki bu qoxu onu lap ertədən izləməyə başlamışdı. Prokuratora elə gəlirdi ki, bağdakı sərv ağacları, palmalar gül yaği qoxuyur, mühafizəçilərin dəri geyimlərinin və özlərinin tər iyinə də lənətəgəlmiş gül yaği qarışib. Prokuratorla birlikdə Yerşalaimə gələn Onikinci İldırımsürətli legionun birinci koqortası¹ yerləşən sarayın arxasındakı fligellərdən qalxan tüstü bağın yuxarı meydançasından ötüb sütunları bürümüşdü və kenturiyalardakı² kaşevərlərin³ nahar hazırlamağa başladığını göstərən acı tüstüyə də yenə həmin gül yağının qoxusu hopmuşdu.

“Ey allahlar, allahlar, nəyə görə siz məni cəzalandırırsınız?.. Hə, şübhə yoxdur! Bu odur, yenə odur, başın tən yarısını ağrıdan dəhşətli, məğlubedilməz hemikraniya⁴ xəstəliyi. Onun dərmanı, əlacı yoxdur. Çalışım başımı tərپət-məyim...”

Fəvvarənin böyründəki mozaikalı döşəməyə kreslo qoyulmuşdu və prokurator heç kimə baxmadan oturub

¹ Koqorta – qədim Romada piyada qoşun hissəsi, legionun onda biri

² Kenturiya – hərbi bölmə, ilk vaxtlar yüz nəfərdən ibarət olub.

³ Kaşevər – hərbi hissədə aşpaz

⁴ Hemikraniya – şiddətli başağrısı ilə müşayiət olunan xəstəlik – miqren

əlini yana açdı. Katib perqament parçasını ehtiramla onun ovcuna qoydu. Prokurator ağrıdan üzünü turşudub, yazıya ötəri göz gəzdirdi, perqamenti katibə verib zorla dilləndi:

– Qalileyadan olan məhkumdur? İş tetrarxa¹ göndərmisiniz?

– Bəli, prokurator, – katib cavab verdi.

– Bəs nə deyir?

– O, rəy verməkdən imtina edib, Sinedrionun² ölüm hökmünü sizin təsdiqinizə yollayıb.

Prokuratorun yanağı səyridi və o, astadan dedi:

– Müttəhimi gətirin.

O saat iki legioner bağın meydançasından, təxminən, iyirmi yeddi yaşında bir adamı sütunların altındakı eyvana, prokuratorun kreslosunun qarşısına gətirdi. Bu adamın əynindəki köhnə mavi xiton cırıq-cırıq idi. Başındakı ağ örtük alnından qayıqla sıxılmış, əlləri arxadan bağlanmışdı. Sol gözünün altında iri qançır var idi, ağızının cızılmış kənarında qan qurumuşdu. Gətirilən adam həyəcanla, maraqla prokuratora baxırdı.

O isə bir az susandan sonra arami dilində astadan soruşdu:

– Yerşalaim məbədini dağıtmaq üçün camaatı qızırdıran sən idin?

Prokurator daş kimi oturmuşdu, yalnız sözləri deyəndə dodaqları azca tərpənirdi. Dəhşətli ağrıdan partlayan başını tərpətməyə qorxurdu.

Əlləri bağlı adam bir qədər qabağa əyilib danışmağa başladı:

– Xeyirxah insan! İnan mənə...

Ancaq prokurator yenə əvvəlki kimi tərpənmədən, səsini qaldırmadan onun sözünü ağızında qoydu:

– Sən məni xeyirxah insan adlandırırısan? Səhv edirsən. Yerşalaimdə hamı pıçıldadır ki, mən qəddar yırtıcıyam, bu da tamamilə doğrudur, – həmin yeknəsəq səsə əlavə etdi: – Kenturion Siçovulqıranı yanıma çağırın.

Əlahiddə kenturiyaya komandanlıq edən Siçovulqıran ləqəbli kenturion Mark prokuratorun qarşısında dayananda hamıya elə gəldi ki, eyvana qaranlıq çökdü.

¹ Tetrarx – qədim Romada əyalət hökmdarı

² Sinedrion – qədim İsraildə məclis, şura, divan

Siçovulqıran legionun ən uzun əsgərindən də bir baş hündürdü və kürəyi o qədər enliydi ki, hələ yüksəyə qalxmamış günəşin qarşısını büsbütün kəsdi.

Prokurator kenturiona latın dilində dedi:

– Cinayətkar məni xeyirxah insan adlandırır. Onu bir dəqiqəliyə buradan apar, mənimlə necə danışmaq lazım olduğunu ona başa sal. Ancaq şikəst eləmə.

Hərəkətsiz oturan prokuratorndan başqa hamının baxışı, əlinin işarəsiylə məhbusa arxasınca gəlməyi tapşırın Mark Siçovulqırana dikilmişdi.

Ümumiyyətlə, Mark Siçovulqıran harada peyda olursun, boy-buxununa görə hamının baxışı ona dikilirdi, onu ilk dəfə görənlər isə həm də kenturionun eybəcər hala düşmüş sifətindən gözlərini çəkə bilmirdilər: alman toppuzu nə zamansa onun burnunu xurd-xəşil eləmişdi.

28

Mozaikalı döşəmədə Markın ağır çəkmələri taqqıldadı, əlləri bağlı məhbus sakitcə onun arxasınca getdi. Sütunların arasına sükut çökdü, eyvanın böyründəki bağda quruldayan göyərçinlərin səsi eşidildi, bir də fəvvarədən axan su öz sirlə, həzin mahnısını oxuyurdu.

Prokurator istədi qalxsın, gicgahlarını fəvvarənin altına tutub, beləcə donub-qalsın. Ancaq bilirdi ki, bu da ona kömək etməyəcək.

Siçovulqıran məhbusu sütunların altından bağa aparıb, tunc heykəlin yanında dayanmış legionerin əlindən qırmancı aldı, yüngülcə qolaylanıb, məhbusun kürəyinə çəkdi. Kenturionun zərbəsi yüngül olsa da, əlləri bağlı məhbusun ayağı yerdən üzüldü, havası çatmadı, rəngi qaçdı, gözləri axdı. Mark sol əliylə onu boş torba kimi asanca göyə qaldırıb, ayaqları üstə yerə qoydu və aramı sözlərinin qol-qabırğasını sındıra-sındıra burnunda mızıldandı.

– Roma prokuratoruna igemon¹ de. Başqa söz demə. Düz dayan. Məni başa düşdün, ya səni vurum?

Məhbus səndirləsə də, özünü düzəltdi, rəngi üzünə qayıtdı, nəfəsini dərib xırıltılı səslə cavab verdi:

– Səni başa düşdüm. Məni vurma.

Bir dəqiqə sonra o, yenə prokuratorun qarşısında dayanmışdı.

¹ İgemon – canişin, sərdar, başçı (*yun.*)

Boğuş xəstə səs dedi:

– Adın?

– Mənim? – məhbus tezcə dilləndi, bütün varlığı ilə göstərməyə çalışdı ki, onu bir daha qəzəbləndirməmək üçün ağıllı-başlı cavab verməyə hazırdır.

Prokurator astadan dedi:

– Mənim adım mənə məlumdur. Özünü olduğundan da gic göstərməyə çalışma. Adın?

– İeşua, – məhbus tələsik dilləndi.

– Ayaman var?

– Qa-Nosri.

– Əslin haradandır?

– Qamala şəhərindən, – məhbus başıyla göstərdi ki, orada, uzaqlarda, ondan sağ tərəfdə, şimalda Qamala şəhəri var.

– Damarında hansı qan axır?

– Dəqiq bilmirəm, – məhbus tez cavab verdi, – valideynlərimi xatırlamıram. Mənə deyiblər ki, atam suriyalı olub...

– Daimi yaşayış yerin var?

– Daimi yaşayış yerim yoxdur, – məhbus sıxılaraq dedi, – şəhər-şəhər gəzirəm.

– Bunu bir sözlə də ifadə etmək olar – avara, – prokurator sözünə davam elədi: – Doğmaların var?

– Heç kimim yoxdur. Dünyada təkəm.

– Savadın var?

– Bəli.

– Arami dilindən başqa dil bilirsən?

– Bilirəm. Yunan dilini.

Şişmiş göz qapağı qalxdı, əzabdan dumanlanmış göz məhbusa dikildi. Bir gözü açılmamışdı.

Pilat yunan dilində danışdı:

– Demək, sən məbədi uçurmaq istəyirdin, xalqı da buna çağırırdın?

Bu yerdə məhbus yenə dirçəldi, gözlərindən qorxu çəkildi və o, yunan dilində dedi:

– Mən, xey... – az qala, çaşdığına görə məhbusun gözlərində qorxu yanıb-söndü, – igemon, mən heç vaxt məbədi uçurmaq fikrində olmamışam, heç kimi də bu mənasız hərəkətə təhrik etməmişəm.

Alçaq masanın üstünə əyilib, məhbusun verdiyi ifadəni yazan katibin sifətindən təəccüb oxundu. O, başını qaldırıb, dərhal da perqamentə sarı əydi.

– Bayramlarda bu şəhərə cürbəcür adamlar gəlir. Onların arasında sehrbazlar, münəccimlər, falçılar, qatillər olur, – prokurator yeknəsəq səslə dedi, – ancaq yalançılar da olur. Məsələn, sən yalançısan. Aydınca yazılıb: məbədi uçurmağa təhrik edirdi. Adamlar belə şahidlik edir.

– İgemon, bu xeyirxah adamlar, – məhbus tez-tez danışmağa başladı, – heç nə öyrənməyiblər və dediklərimin hamısını dolaşiq salıblar. Mən, ümumiyyətlə, bu dolaşılığın hələ çox uzun zaman davam edəcəyindən qorxuram. Hamısı da ona görədir ki, mənim dediklərimi o, düzgün yazmır.

Sükut çökdü. Artıq hər iki xəstə göz məhbusa baxırdı.

– Sonuncu dəfə təkrar edirəm: özünü dəli yerinə qoyma, quldur, – Pilat yumşaq, yeknəsəq səslə dedi, – sənin barəndə az yazılıb, ancaq yazılanlar səni asmaq üçün kifayətdir.

– Yox, yox, igemon, – məhbus onu inandırmağa çalışdı, – bir nəfər əlində keçə dərisindən perqament arxamca gəzib elə hey yazır. Bir dəfə bu perqamentə baxanda dəhşətə gəldim. Orada yazılanların heç birini mən deməmişəm. Ona yalvardım: Allah xatirinə, öz perqamentini yandır! Ancaq onu əlimdən qayıb qaçdı.

– Kim? – Pilat cəndərdi soruşdu və gicgahını sıxdı.

– Levi Matvey, – məhbus həvəslə bildirdi, – o, vergiyiğan olub, ilk dəfə onunla Viffaqiyaya gedən yolda, əncir bağlarının yanında görüşüb söhbət elədim. Əvvəl-əvvəl mənə düşmən kimi yanaşdı, hətta məni təhqir etdi, daha doğrusu, elə bildi, it adlandırmaqla məni təhqir edir, – bu yerdə məhbus gülümsədi, – mən şəxsən bu heyvanda pis bir şey görmürəm ki, həmin sözdən də inciyəm.

Katib yazmağı dayandırıb, altdan-altdan təəccüblə məhbusa yox, prokuratora baxdı.

– ... ancaq mənə qulaq asdıqca yumşalmağa başladı, – İeşua sözünə davam etdi, – nəhayət, pullarını yola atıb dedi ki, mənimlə gedəcək...

Pilat saralmış dişlərini göstərərək, bir yanağı ilə gülümsədi və bütün bədəniylə katibə sarı dönüb dedi:

– Ey Yerşalaim şəhəri! Burada nələr eşitmirsən. Eşit-dinizmi, vergiyəngan pullarını yola atıb!

Nə cavab verəcəyini bilmədiyindən katib də Pilatın təbəssümünü yamsıladı.

– O dedi ki, daha pula nifrət edir, – İşua Levi Matveyin qəribə hərəkətini izah elədi. – Həmin vaxtdan mənim yol yoldaşım oldu.

Hələ də acı-acı gülümsəyən prokurator məhbusa, sonra sağ tərəfdə, lap aşağılarda uzanan hippodromun at heykəllərinin başı üstündən durmadan yüksələn günəşə baxdı və dözülməz əzab içində fikirləşdi ki, vur-tut ikicə kəlmə: “Asın onu” deyib, bu qəribə qulduru eyvandan qovmaq ən canqurtaran işdir. Mühafizə dəstəsini də qovsun, sütunların altından sarayın içinə getsin, tapşırınsın ki, otağı qaranlıq eləsinlər, yatağa yığılıb soyuq su istəsin, yazıq səslə iti Banqanı çağırınsın, ona Hemikraniyadan şikayətlənsin. Prokuratorun ağrıyan başından bir anlığa zəhər haqqında şirnikləndirici fikir də keçdi.

O, dumanlı baxışlarla məhbusu süzdü, bir müddət susub, səhər-səhər insafsızcasına yandırıb-yaxan Yerşalaim günəşinin altında döyülməkdən sifəti əldən çıxmış məhbusun nə üçün onun qarşısında dayandığını və hələ nə qədər bu adama heç kimə lazım olmayan suallar verəcəyini əzabla düşündü.

– Levi Matvey? – xəstə xırıltılı səslə soruşub gözlərini yumdu.

– Bəli, Levi Matvey, – ona işgəncə verən zil səsi eşitdi.

– Bəs bazardakı camaata məbəd haqqında axı nə deyirdin?

Cavab verən adamın səsi, sanki, Pilatın gicgahını deşirdi, ona son dərəcə əzab verirdi və bu səs deyirdi:

– İgemon, mən deyirdim, köhnə inamın məbədi uçaq və həqiqətin yeni məbədi qurulacaq. Belə deyirdim ki, anlasınlar.

– Avara, axı sən nə üçün haqqında təsəvvürün belə olmayan həqiqətdən danışıb, bazar camaatını çaşdırırdın? Nədir həqiqət?

Bu yerdə prokurator fikirləşdi: “Ey mənim allahlarım! Mən ondan məhkəmədə lazım olmayan şeylər soruşuram... Aqlım daha sözümə baxmır...” Və tünd maye

dolu kasa yenə gözüünün qabağına gəldi. “Zəhər verin mənə, zəhər...”

Yenə həmin səsi eşitdi:

– Hər şeydən əvvəl, həqiqət odur ki, sənin başın ağrıyır və elə möhkəm ağrıyır ki, ürəksiz də olsa, ölüm haqqında fikirləşirsən. Nəinki mənimlə danışmaq, mənə baxmaq belə sənin üçün çətinidir. Mən indi qeyri-ixtiyari sənəin cəlladına dönmüşəm, bu da məni kədərləndirir. Sən nə barədəsə düşüünə də bilmirsən, yalnız itini arzulaırsan, görünür, bağlı olduğun yeganə varlıqdır. Ancaq əzabların indi qurtaracaq, başının ağrısı kəsəcək.

Katib gözlərini bərəldib məhbusa baxırdı və deyilənləri daha yazmırdı.

Pilat əzab dolu gözlərini məhbusa dikdi və gördü ki, günəş artıq hippodromun üstündə xeyli yüksəkdə dayanıb, gün işığı sütunların arasına düşərək, İeşuanın əyilmiş səndəllərinə doğru sürünür, o isə gün işığından kənara çəkilir.

Prokurator kreslodan qalxıb başını əlləri ilə sıxdı və qırılmış sarımtıl sifətində dəhşət ifadə olundu. Ancaq o saat da ağrısını boğub, yenə kresloya çökdü.

Məhbus isə hələ danışırdı, ancaq katib artıq heç nə yazmırdı, boğazını qaz kimi uzadıb, ağzından söz qaçır-mamağa çalışırdı.

– Budur, hər şey qurtardı, – məhbus dostcasına Pilata baxa-baxa dedi, – mən buna son dərəcə şadam. İgemon, sənə məsləhət görərdim, saraydan çıxıb piyada bu ətrafdə, heç olmasa, Yeleon dağındakı bağda gəzəsən. Tufan qalxacaq, – məhbus günəşə baxıb gözlərini qıydı, – gec, axşama yaxın. Gəzinti sənə çox fayda verərdi, mənəmə məmnuniyyətlə səni müşayiət edərdim. Başıma yeni fikirlər gəlib, güman edirəm, sənəin üçün də maraqlı olar, həvəslə onları sənəinlə bölüşərdim, üstəlik də, sən çox ağıllı adam təsiri bağışlayırsan.

Katib meyit kimi ağardı və perqament bükülüsünü əlindən döşəməyə saldı.

– Bədbəxtlik ondadır ki, – heç kimin sözünü kəsmədiyi əl-qolu bağlı məhbus davam etdi, – sən həddindən çox qapalısan və adamlara olan inamını büsbütün itirmisən. Razılaş ki, bütün mehrini itə salmaq olmaz. İgemon, sənəin

həyatın kasıbdır, – danışan adam bu yerdə gülümsəməyə cəsarət etdi.

Katib indi ancaq bir şey haqqında fikirləşirdi, öz qulaqlarına inansın, ya inanmasın. İnanmaq lazım gəlirdi. Onda çalışdı ki, məhbusun görünməmiş ədəbsizliyi qarşısında özündən tez çıxan prokuratorun qəzəbinin məhz hansı əcaib şəkildə olacağını təsəvvür eləsin. Prokuratoru yaxşı tanısa belə, katib bunu da təsəvvür edə bilmədi.

Bu vaxt prokuratorun üzgün, xırıltılı səsi eşidildi. O, latın dilində:

– Onun qollarını açın, – dedi.

Mühafizə dəstəsindəki legionerlərdən biri nizəni yerə vurub, başqasına verdi, yaxınlaşıb məhbusun əlini açdı. Katib perqament bükülüsünü yerdən qaldırdı, qərara aldı ki, hələ heç nə yazmasın, heç nəyə də təəccüblənməsin.

– Boynuna al, – Pilat yunanca astadan soruşdu, – sən böyük həkimsən?

– Yox, prokurator, mən həkim deyiləm, – məhbus əzilmiş, şişib qızarmış biləklərini ləzzətlə sığalladı.

Pilatın sərt baxışları məhbusa sancılmışdı, artıq bu baxışlar dumanlı deyildi, onlarda hamıya tanış olan çığırcımlar əmələ gəlmişdi.

– Bayaq heç soruşmadım, – Pilat dedi, – bəlkə, latın dilini də bilirsən?

– Bəli, bilirəm, – məhbus cavab verdi.

Pilatın sarımtıl üzünə qızırtı çökdü və o, latınca soruşdu:

– Nədən bildin ki, mən itimi çağırmaq istəyirəm?

– Çox sadəcə, – məhbus latınca cavab verdi, – sən əlini havada gəzdirdin, – məhbus Pilatın jestini təkrar etdi, – elə bil, sığallamaq istəyirdin, dodaqların da...

– Hə, – Pilat dedi.

Susdular, sonra Pilat yunanca soruşdu:

– Demək, həkimsən?

– Yox, yox, – məhbus tələsik cavab verdi, – mənə inan, həkim deyiləm.

– Di yaxşı. Əgər bunu sirt saxlamaq istəyirsənsə, saxla. Bunun işə dəxli yoxdur. Sən israr edirsən ki, məbədi dağıtmağa... yandırmağa, ya hər hansı bir yolla uçurmağa kimsəni təhrik etməmişən?

– İgemon, mən yenə deyirəm, heç kimi bu cür hərəkətə çağırمامışam. Məgər mən ağıldankəm adama oxşayıram?

– Sən ağıldankəmə oxşamırsan, – prokurator astadan dedi və sifətində nəsə qorxunc bir təbəssüm göründü, – and iç ki, belə şey olmayıb.

– Sən nəyə and içməyimi istəyirsən? – əlləri açılmış məhbus həvəslə soruşdu.

– Heç olmasa, öz canına and iç, – prokurator dedi, – ona and içməyin əsl vaxtıdır, çünki həyatın tükədən asılıdır, bunu bil.

– Yoxsa elə bilirsən onu sən asmısan, igemon? – məhbus soruşdu. – Əgər belədirsə, çox səhv edirsən.

Pilat diksindi və acıqla dedi:

– Mən bu tükü kəsə bilərəm.

– Elə buna görə də səhv edirsən, – məhbus əlilə gündən daldalanaraq işıqlı bir təbəssümlə etiraz elədi, – razıla ki, o tükü yalnız onu asan kəsə bilər.

– Belə, belə, – Pilat gülümsədi, – indi mən heç şübhə etmirəm ki, Yerşalaimdəki veyllərin hamısı qarabaqara sənə arxanca gəzirmiş. Bilmirəm sənə kim dil verib, ancaq yaxşı dil verib. Yeri gəlmişkən, doğrudurmu ki, sən Yerşalaimə Suz darvazasından eşşək belində girmisən, dalınca düşən qara camaat da səni peyğəmbər kimi salamlayırmış? – Bu yerdə prokurator perqament bükülüsünü göstərdi.

Məhbus təəccüblə prokuratora baxdı.

– Mənim eşşəyim yoxdur, igemon, – o dedi. – Doğrudur, mən Yerşalaimə Suz darvazasından keçib gəlmişəm, ancaq piyada, təkcə Levi Matveyin müşayiətilə. Heç kim də mənə salamlamayıb, çünki o vaxt Yerşalaimdə mənə kimsə tanıyırdı.

– Sən bu adamları tanıyırsanmı, – gözünü məhbusdan çəkmədən Pilat sözüünə davam etdi, – biri Dismas, o biri Hestas, üçüncüsü Var-Ravan?

– Mən bu xeyirxah insanları tanımıram, – məhbus cavab verdi.

– Doğru deyirsən?

– Doğru deyirəm.

– İndi mənə de görüm, “xeyirxah insanlar” sözünü niyə çox işlədirsən? Nədir, sən hamını belə adlandırırsan?

– Hamını, – məhbus cavab verdi, – dünyada pis insan yoxdur.

– İlk dəfədir bunu eşidirəm, – Pilat gülümsədi, – bəlkə də, mən həyatı yaxşı bilmirəm! Daha yazma, – onsuz da, heç nə yazmayan katibə dedi və məhbusla danışmağa davam etdi, – bunu hansısa yunan kitabından oxumusan?

– Yox, öz ağılımla bu nəticəyə gəlmişəm.

– Bunu da təbliğ edirsən?

– Bəli.

– Yaxşı, misal üçün, kenturion Mark, ona Siçovulqıran ləqəbi veriblər, xeyirxah insandır?

– Bəli, – məhbus cavab verdi, – doğrudur, o, bədbəxt adamdır. Xeyirxah insanlar onu eybəcər hala salandan sonra qəddar və sərt olub. Maraqlıdır, kim onu eybəcər hala salıb?

– Həvəslə danışa bilərəm, – Pilat dedi, – çünki mən bunun şahidi olmuşam. İtlər ayının üstünə tökülüşdüüyü kimi, xeyirxah insanlar onun üstünə tökülüşdülər. Almanlar onun boynundan, əllərindən, ayaqlarından yapışdılar. Piyada manipul¹ mühasirəyə düşmüşdü və əgər mənim komandanlıq etdiyim süvari turma² cinahdan yanıb keçməsəydi, sən, filosof, indi Siçovulqıranla danışıq olma-yacaqdın. Bu hadisə İdistavizo yaxınlığındakı Qız vadisində döyüşdə olub.

– Əgər mən onunla söhbət etsəydim, – məhbus birdən xəyalpərəstliklə dedi, – əminəm ki, o, büsbütün dəyişərdi.

– Güman edirəm, – Pilat dedi, – əgər legionun zabıt və əsgərlərindən hər hansı biriylə danışmaq fikrinə düşsən, legionun leqatı³ buna çətin ki, sevinsin. Amma hamımızın xoşbəxtliyindən belə bir iş baş verməyəcək, özü də bunun qayğısına qalanlardan birincisi mən olacağam.

Bu vaxt bir qaranquş süzüb sütunların arasına girdi, qızıl suyuna çəkilməmiş tavanın altında dövrə vurub aşağı endi, qanadı az qaldı taxçadakı mis heykəlin sifətinə toxunsun və sütunun kapitelinin⁴ arxasında yoxa çıxdı. Görünür, orada yuva qurmaq fikrinə düşmüşdü.

¹ Manipul – Qədim Romada iki kenturiyadan ibarət qoşun hissəsi

² Turma – Qədim Romada atlı qoşun hissəsi

³ Leqat – Roma senatının sərkərdəsi

⁴ Kapitel – sütunun yuxarı hissəsi (*lat. caput* – “baş”)

Qaranquşun uçduğu müddətdə başı artıq ayazmış, aydınlaşmış prokurator nə edəcəyini düşünüb-daşındı: igemon Qa-Nosri ləqəbli səfil filosof İşuanın işini araşdırıb, onda cinayət tərkibi tapmadı. O cümlədən bu yaxınlarda Yerşalaimdə baş verən iğtişaşlarla İşuanın hərəkətləri arasında heç bir əlaqə aşkar etmədi. Demə, səfil filosof ruhi xəstəymiş. Bu səbəbdən Kiçik Sinedrion tərəfindən Qa-Nosriyə çıxarılmış ölüm hökmünü təsdiq etmir. Ancaq Qa-Nosrinin ağılsız, əsassız çıxışlarının Yerşalaimdə çaxnaşmaya səbəb ola biləcəyini nəzərə alıb, prokurator İşuanı buradan uzaqlaşdırır və onu Aralıq dənizindəki Straton Qeysəriyyəsində, yəni məhz prokuratorun iqamətgahı olan yerdə həbsə saldırır.

Bunu katibə diktə etmək qalırdı.

Qaranquşun qanadları igemonun başı üstündə pırlıdadı, quş özünü fəvvarənin kəməsinə vurub, bayıra uçdu. Prokurator gözünü qaldırıb məhbusa baxdı və onun yanında tozun sütun kimi göyə qalxdığını gördü.

– Onun haqqında olanlar qurtardı? – Pilat katibdən soruşdu.

– Təəssüf ki, yox, – katib qəfil dillənib o biri perqament parçasını Pilata uzatdı.

– Daha nə yazılıb? – Pilat sifətini turşutdu.

Veriləni oxuyandan sonra onun sifəti lap dəyişdi. Boynuna, üzünə qanmı axdı, yoxsa başqa nəşə baş verdi, dərisi sarımtıllığını itirib bozardı, gözləri, sanki, çuxura düşdü.

Yəqin, gicgahını zoqquldadan da həmin qandı, ancaq prokuratorun gözlərinə nəşə olmuşdu. Ona elə gəldi məhbusun başı harasa yoxa çıxdı, əvəzinə başqa baş peyda oldu. Bu daz başa qızıl tac qoyulmuşdu, alnında dərinə yara etmiş və məlhəm çəkilmiş yumru xora var idi, dişsiz ağız büzüşmüş, alt dodağı sallanmışdı. Pilata elə gəldi ki, eyvanın çəhrayı sütunları, aşağıda, bağıın arxasında Yerşalaimin uzaqdan görünən damları yoxa çıxdı və hər şey Kaprey bağlarının sıx yaşıllığı içində itib-batdı. Qulaqlarına da nəşə olmuşdu – uzaqlarda çalınan şeypurların vahiməli səsi gəldi və kiminsə burnunda təkəbbürlə uzada-uzada dediyi sözlər aydınca eşidildi: “Əlahəzrətin ləyaqətinin toxunulmazlığı haqqında qanuna görə...”

Bir-birinə bağlanmayan qeyri-adi qısa fikirlər beynindən ötüb-keçdi: “Həlak oldu”, “Həlak oldular!..” Və bunların arasında ən cəfəngi kiminsə mütləq – kimin?! – ölüm-süzlüyə qovuşacağı fikri idi və həm də ölümsüzlük fikri, nədənsə, sonsuz kədər oyadırdı.

Pilat qarabasmadan canını güclə qurtardı, baxışlarını eyvanda dolandırdı və yenə qarşısında dayanmış məhbusa baxdı.

– Qulaq as, Qa-Nosri, – prokurator İşuanı qərribə nəzərlə süzdü, onun sifəti acıqlı, gözləri narahat idi, – sən haçansa böyük qeysər haqqında nəsə demisən? Cavab ver! Demisən?.. Yoxsa... demə... misən? – Pilat “demə” sözünü məhkəmədə lazım olduğundan bir az çox uzatdı və baxışıyla İşuaya, sanki, hansı fikri isə aşılamağa çalışdı.

– Həqiqəti demək həm asan, həm də xoşdur, – məhbus dilləndi.

– Mənə dəxli yoxdur, – Pilat boğuş, acıqlı səslə dedi, – həqiqəti demək sənin üçün xoşdur, ya xoş deyil. Ancaq sən həqiqəti deməli olacaqsan. Əgər nəinki qaçılmaz, həm də əzablı ölüm istəmirsənsə, danışmamışdan hər sözünü ölç-biç.

İudeyanın prokuratoruna nə olduğunu heç kim bilmədi, ancaq o, gün işığından daldalanırmış kimi əlini qaldırmağı özünə rəva gördü və həmin əlini qalxan edib, məhbusa baxışıyla nəsə işarə etməyə çalışdı.

– Di cavab ver, – o dedi, – kiriaflı İudanı tanıyırsanmı və əgər qeysər haqqında danışmısan, ona məhz nə danışmısan?

– Əhvalat belə olub, – məhbus həvəslə danışmağa başladı, – dünən axşam mən məbədin yanında özünü Kiriaf şəhərindən olan İuda kimi qələmə verən bir gəncle tanış oldum. O, məni Aşağı Şəhərdəki evinə qonaq apardı...

– Xeyirxah insandır? – Pilatın gözlərində iblisənə bir təbəssüm yanıb-söndü.

– Çox xeyirxah və hər şeyi bilməyə can atan adamdır, – məhbus təsdiqlədi. – O, mənim fikirlərimə çox böyük maraq göstərdi, məni xoş üzlə qəbul elədi...

– Məşəllər yandırdı... – Pilat məhbusun ədasiyla acıqlı-acıqlı dedi, bu vaxt gözləri parıldayırdı.

– Bəli, – prokuratorun məlumatlılığına İeşua bir az təəccübləndi, – dövlət hakimiyyəti haqqında fikrimi söyləməyi xahiş etdi. Bu məsələ onu çox maraqlandırır.

– Bəs sən nə dedin? – Pilat soruşdu, – yoxsa nə cavab verdiyini unutduğunu söyləyəcəksən? – artıq Pilatın səsinə ümitsizlik var idi.

– Başqa şeylərdən əlavə dedim ki, – məhbus bildirdi, – hər bir hakimiyyət insanlar üzərində zorakılıq alətidir, vaxt gələcək nə qeysərlərin, nə də başqalarının hakimiyyəti olacaq. İnsan həqiqət və ədalət səltənətinə köçəcək, orada heç bir hakimiyyətə ehtiyac qalmayacaq.

– Sonra!

– Sonra heç nə, – məhbus dedi, – bu yerdə adamlar içəri doluşub əl-qolumu bağladılar və mənə həbsxanaya apardılar.

Katib bir kəlmə də olsun buraxmamağa çalışaraq, sözləri tələsik perqamentə yazırdı.

– Dünyada insanlar üçün imperator Tiverinin hakimiyyətindən böyük və adil hakimiyyət olmayıb, yoxdur, olmayacaq da! – Pilatın kallaşmış xəstə səsi guruldadı.

Prokurator, nədənsə, katibə və mühafizəçilərə nifrətlə baxırdı.

– Ağılsız cinayətkar, onun haqqında fikir söyləmək sənə işin deyil! – Bu yerdə Pilat qışqırdı: – Mühafizəçilər eyvandan çıxarılsın! – Və katibə sarı dönüb əlavə etdi: – Mənə cinayətkarla tək qoy, bu, dövlət məsələsidir.

Mühafizəçilər nizələrini qaldırıb, nallı çəkmələrini ahəngdar şəkildə yerə vura-vura eyvandan bağa çıxdılar, katib də onların arxasınca getdi.

Eyvandakı sükutu bir müddət yalnız fəvvarənin səsi pozdu. Pilat xırda borularla qalxan suyun kasaya necə dolub daşdığına, necə şınlıqla töküldüyünə baxdı.

İlk olaraq məhbus dilləndi:

– Mən görürəm ki, kiriaflı gənclə danışdığımıza görə nəse bədbəxtlik baş verib. İgemon, hiss edirəm ki, ona fəlakət üz verəcək və mənim ona çox yazığım gəlir.

– Düşünürəm ki, – prokurator qərribə tərdə gülümsədi, – sənə dünyada kiriaflı İudadan daha artıq yazığın gələsi bir adam da var, onu İudadan bətar fəlakət gözləyir. Demək, öz əqidəsinə sadıq olan soyuqqanlı cəllad Mark

Siçovulqıran, səni, gördüyüm kimi, – prokurator İeşuanın eybəcər hala salınmış sifətini göstərdi, – moizələrinə görə döyən adamlar, dörd əsgəri öz əlaltılarıyla öldürən quldur Dismas və quldur Hestas, nəhayət, murdar satqın İuda – onların hamısı xeyirxah insandır?

– Bəli, – məhbus cavab verdi.

– Və həqiqət səltənəti bərqərar olacaq?

– Olacaq, igemon, – İeşua inamla cavab verdi.

– Heç vaxt olmayacaq! – Pilat qəfil elə dəhşətli səsle bağırdı ki, İeşua səndələdi. Çox illər əvvəl Qız vadisində Pilat öz atlılarına bu cür qışqırır: “Doğra onları! Doğra onları! Nəhəng Siçovulqıran ələ keçib!” Əmr verməkdən kallaşmış səsinə bir az da qaldırıb sözləri elə dedi ki, onu bağda da eşitsinlər: – Cinayətkar! Cinayətkar! Cinayətkar!

Sonra astadan soruşdu:

– İeşua Qa-Nosri, allahlardan hansına inanırsan?

– Allah təkdir, – İeşua cavab verdi, – mən ona inanıram.

– Dua elə ona! Möhkəm dua elə! Ancaq, – bu yerdə Pilatın səsi batdı, – bu da kömək etməyəcək. Arvadın var? – Pilat, nədənsə, qüssə ilə soruşdu, ona nə olduğunu özü də anlamırdı.

– Yox, təkəm.

– Mənfur şəhər, – prokurator nəyə görə mızıldandı, üşüyürmüş kimi büzüşdü, əllərini bir-birinə sürtdü, – əgər səni kiriaflı İuda ilə görüşdən əvvəl öldürsəydilər, doğrusu, daha yaxşı olardı.

– Sən məni burax, igemon, – gözlənilmədən məhbus xahiş etdi və səsinə həyəcan hiss olundu, – görürəm ki, məni öldürmək istəyirlər.

Pilatın sifəti səyridi, o, qan sağılmış gözlərini İeşuaya dikdi.

– Bədbəxt, sən güman edirsən ki, Roma prokuratoru sənə dediklərini söyləyən adamı buraxar? Ey allahlar, allahlar! Yoxsa istəyirsən sənə yerini mən tutum? Mən sənə fikirlərini bölüşürəm. Mənə qulaq as: əgər bu andan sonra sən bircə kəlmə söz desən, kiminləsə danışsan, özünü məndən gözlə! Təkrar edirəm: özünü məndən gözlə.

– İgemon...

– Sus! – Pilat bağırdı, yenə eyvana girən qaranquşu hirsli baxışlarla izlədi. – Yanıma! – Pilat qışqırdı.

Katib və mühafizəçilər öz yerlərini tutdular, sonra Pilat elan etdi ki, Kiçik Sinedrionun yığıncağında cinayətkar İşua Qa-Nosriyə çıxarılmış ölüm hökmünü təsdiq edir və katib Pilatın dediklərini yazdı.

Bir dəqiqə sonra Mark Siçovulqıran prokuratorun qarşısında dayanmışdı. Prokurator əmr etdi ki, cinayətkarı məxfi xidmətin rəisinə təhvil versin, həmçinin ona prokuratorun tapşırığını çatdırsın: İşua Qa-Nosri başqa məhkumlardan ayrı saxlansın, İşua ilə nə haqdasa danışmaq, onun hər hansı sualına cavab vermək məxfi xidmət dəstəsinə qadağan olunur və bu qadağanı pozan ağır cəza alacaq.

Markın işarəsiylə mühafizə dəstəsi İşuanı dövrəyə alıb eyvandan çıxardı.

40

Sonra sinəsində gümüş şir başları parıldayan, dəbilqəsinə qartal lələkləri, qılıncının çiyin qayışına qızıl lövhəciklər bərkidilən, dizinə qədər qaytanla bağlı ayaqqabılarına üçqat altlıq vurulmuş, qıpqırmızı plaşını sol çiyinə atmış boy-buxunlu, sarısaqqal, yaraşlıq kişi prokuratorun qarşısında dayandı. Bu, legion komandanlığı edən leqat idi. Prokurator ondan sebastiyalıların koqortasının indi harada yerləşdiyini soruşdu. Leqat məlumat verdi ki, sebastiyalılar cinayətkarlara çıxarılmış hökmün xalqa elan olunacağı hippodromun qarşısındakı meydanı mühafizə edirlər.

Prokurator tapşırıq verdi ki, leqat Roma koqortasından iki kenturiya ayırsın. Onlardan biri Siçovulqıranın başçılığı ilə cinayətkarları, edam üçün lazım olan alətlər yüklənmiş arabaları və cəlladları Keçəl Dağa müşayiət etsin, oraya çatandan sonra yuxarıdakı mühafizə dəstəsinə qoşulsun. O biri isə elə indi Keçəl Dağa göndərilsin və dərhal orada mühafizəni təşkil etsin. Bu məqsədlə, yəni Dağın mühafizəsi üçün prokurator leqatdan yardımçı süvari alay – Suriya alayını¹ da göndərməyi xahiş etdi.

Leqat eyvandan çıxdıqdan sonra prokurator katibə əmr etdi ki, Sinedrionun prezidentini, iki üzvünü və Yerşalaim məbədlərinin mühafizə rəisini saraya çağırınsın, ancaq elə etsin ki, bu adamlarla keçirəcəyi iclasa qədər prezidentlə təkliddə danışa bilsin.

¹ A1a – qədim Romada 500–1000 nəfərlik süvari dəstə

Prokuratorun əmri tez və dəqiq yerinə yetirildi. Son günlər Yerşalaimi nəşə qeyri-adi bir acıqla yandırıb-yaxan günəş hələ ən yüksək nöqtəyə çatmamış bağın yuxarı terrasında, pilləkəni qoruyan iki ağ mərmər şirin yanında prokuratorla Sinedrion prezidentinin vəzifəsini icra edən, İudeyanın baş ruhanisi İosif Kaifa qarşılaşdı.

Bağda sakitlik idi. Ancaq sütunların arasından nəhəng fil ayaqlı palmalar bitən, günəşin yandırıb-yaxdığı bağın yuxarı meydançasına çıxanda asma körpüləri, qalaları və ən başlıcası, heç bir təsvirə gəlməyən, dam əvəzinə son dərəcə iri qızıl pulcuqlarla örtülmüş mərmər yığınının ibarət məbədiylə nifrət bəslədiyi bütün Yerşalaim şəhəri prokuratorun gözü qarşısında açıldı, – iti qulaqları çox uzaqlardan, saray bağının aşağı terrasını şəhər meydanından ayıran daş hasarın yanından qalxan, hərdən ah-naləyə bənzəyən səsləri aldı.

Prokurator artıq meydana Yerşalaimdəki son iğtişənlərdən həyəcanlanmış xeyli şəhər sakininin yığıldığını, bu kütlənin hökmün çıxarılmasını səbirsizliklə gözlədiyini, orada qışqıranların isə susatanlar olduğunu başa düşdü.

Prokurator əvvəlcə dözülməz bürküdən daldalanmaq üçün baş ruhanini eyvana dəvət etdi, ancaq Kaifa nəzakətlə üzr istəyib, bunu edə bilməyəcəyini söylədi. Pilat plaşın başlığını dazlaşan başına örtüb, əsas məsələyə keçdi. Söhbət yunan dilində gedirdi.

Pilat dedi ki, İeşua Qa-Nosrinin işini araşdırıb və ölüm hökmünü təsdiqləyib.

Beləliklə, bu gün həyata keçiriləsi edama üç quldur: Dismas, Hestas, Var-Ravvan və bundan əlavə, İeşua Qa-Nosri məhkum edilib. Xalqı qeysər əleyhinə qiyama çağırmaq fikrinə düşən ilk ikisi Roma hökuməti tərəfindən döyüşlə ələ keçirilib və prokuratorun nəzarətindədir, deməli, burada onlardan söhbət gedə bilməz. Sonuncuları – Var-Ravvanla, Qa-Nosrini isə yerli hakimiyyət tutub və onlar Sinedrion tərəfindən məhkum edilib. Qanuna və adətə görə, bu iki cinayətkardan birini bu gün girən böyük Pasxa bayramı münasibətilə azadlığa buraxmaq lazım gələcək.

İndi prokurator bilmək istəyir, Sinedrion bu iki cinayətkardan hansını azad etmək fikrindədir: Var-Ravvanı, ya Qa-Nosrini.

Kaifa sualın ona aydın olduğunu göstərmək üçün başını tərپətdi və cavab verdi:

– Sinedrion Var-Ravvanın buraxılmasını xahiş edir.

Baş ruhaninin ona məhz bu cavabı verəcəyini prokurator yaxşı bilirdi, ancaq özünü elə aparmalı idi ki, guya, belə cavab onu heyrətləndirib.

Pilat bunu böyük məharətlə etdi. Qaşlarını təkəbbürlə qaldırıb, heyrətlə baş ruhaninin düz gözlərinə baxdı.

– Boynuma alıram ki, bu cavab məni heyrətləndirdi, – prokurator mülayimcəsinə dedi, – burada nəsə bir anlaşılmazlıq olduğundan ehtiyatlanıram.

Pilat fikrini izah etdi. Baş ruhaniyə yaxşı məlumdur ki, Roma hakimiyyəti yerli ruhani hakimiyyətinin hüquqlarına həmişə hörmətlə yanaşır, ancaq bu məsələdə səhv göz qabağındadır. Və bu səhvin aradan qaldırılmasında, əlbəttə, Roma hakimiyyəti maraqlıdır.

42

Əslində, Var-Ravvanın və Qa-Nosrinin cinayətləri ağırlığına görə müqayisəedilməzdir. Əgər ikinci şəxs açıq-aşkar dəlidir, cəfəng çıxışlarıyla Yerşalaimdə və digər yerlərdə xalqı həyəcanlandığı üçün günahkardır, birincinin günahı daha ağırdır. Birbaşa qiyama çağırmağı azmış kimi, üstəlik, onu tutmaq istəyən keşikçini də öldürüb. Var-Ravvan daha təhlükəlidir, nəinki Qa-Nosri.

Bütün deyilənlərin müqabilində prokurator xahiş edir ki, baş ruhani qərarı dəyişsin, iki cinayətkardan daha az ziyanlısını azad etsin, o da, şübhəsiz, Qa-Nosridir. Bəs indi sözü nədir?..

Kaifa düz Pilatın gözünün içinə baxdı, astadan, ancaq qətiyyətlə dedi ki, Sinedrion işlə çox diqqətlə tanış olub və Var-Ravvanı azad etmək fikrində olduğunu ikinci dəfə söyləyir.

– Necə? Hətta mənim xahişimdən sonra da? Roma hakimiyyətinin adından danışan şəxsin xahişindən sonra? Baş ruhani, üçüncü dəfə təkrar et.

– Biz üçüncü dəfə də bildiririk ki, Var-Ravvanı azad edirik, – Kaifa sakitcə cavab verdi.

Hər şey bitmişdi və daha danışılmalı heç nə qalmamışdı. Qa-Nosri həmişəlik gedirdi, prokuratorun dəhşətli ağrılarına sağaldan olmayacaqdı; ölümdən savayı bu ağrının əlacı yoxdur. Ancaq indi Pilatı heyrətləndirən bu fikir

deyildi. Bayaq eyvanda hiss etdiyi anlaşılmaz qüssə onun bütün varlığına hakim kəsilmişdi. Çalışdı qüssənin səbəbini özü üçün aydınlaşdırsın, ancaq bunun səbəbi də qaribə idi: prokuratora elə gəldi ki, məhbusa nəyisə deməyib, ya nəyəsə qulaq asmayıb.

Pilat bu fikri özündən qovdu və bu fikir gəldiyi kimi də bir anda uçub-getdi. O, uçub-getdi, ancaq qüssənin səbəbi izah olunmamış qaldı, çünki ildırım kimi çaxan başqa fikir də onu izah edə bilməzdi: “Ölümsüzlük... ölümsüzlüyə qovuşdu...” Kim ölümsüzlüyə qovuşdu? Prokurator bunu başa düşmədi, ancaq bu müəmmalı ölüm-süzlük haqqındakı fikir günün altında onu üşütdü.

– Yaxşı, – Pilat dedi, – qoy belə olsun.

Bu yerdə o, ətrafına göz gəzdirib, baş vermiş dəyişikliyə heyrətləndi. Qızılgüllərin çoxluğundan əyilmiş kollar, yuxandakı terrası dövrələmiş sərvi ağacları, nar ağacları, yaşıllığın arasındakı ağ heykəllər, elə yaşıllığın özü də yoxa çıxmışdı. Bunların yerini içində yosunlar yırğalanan qıpqırımızı xilt tutmuşdu, bu xilt harasa axıb gedir, Pilatı da özü ilə aparırdı. Acizliyinə, gücsüzlüyünə görə o, indi qəzəbdən boğulurdu.

– Canım sıxıldı, – Pilat dedi, – canım sıxıldı!

O, tərlə, soyuq əliylə plashın yaxasındakı toqqanı dardtı və plash quma düşdü.

– Bu gün bürküdür, haradasa tufan qalxıb, – prokuratorun qızarmış sifətindən gözünü çəkmədən və qarşıdan gələn bütün məşəqqətləri hiss edərək Kaifa dilləndi. “Ah, bu ilin nisan ayı necə dəhşətlidir!” ”

– Bürküdən yox, – Pilat dedi, – səninlə bir yerdə olduğuma görə sıxıldım, Kaifa, – Pilat gözlərini qıyıb gülümsədi, – özünü gözlə, baş ruhani.

Baş ruhaninin gözləri parıldadı və heyrətləndiyini bürüzə verməkdə prokuratorndan heç də geri qalmadı.

– Mən nə eşidirəm, prokurator? – Kaifa təkəbbürlə və sakit tərzdə cavab verdi. – Özün təsdiq etdiyin hökmə görə məni hədələyirsən? Belə şey ola bilərmə? Roma prokuratorunun nəsə deməmişdən əvvəl sözləri ölçüb-biçdiyinə adət etmişik. Bizi kimsə eşitmədi ki, igemon?

Pilat donuq gözləriylə baş ruhaniyə baxdı və hirsindən gülümsədi.

– Bu nə sözdür, baş ruhani! Axı bizi indi burada kim eşidə bilər? Məgər mən bu gün edam olunacaq gənc divanəyə oxşayıram? Mən uşağammı, Kaifa? Harada nə dediyimi bilirəm. Bağ, saray mühafizə olunur, siçan keçəsi dəşik də yoxdur! Siçan nədir, hətta o da, adı nədir... Kiriaf şəhərindən olan? Yeri gəlmişkən, sən onu tanıyırsanmı, baş ruhani? Hə... əgər eləsi buraya girsə, çox peşman olar, buna, yəqin, inanarsan? Yadında saxla, baş ruhani, bundan sonra sənə rahatlıq yoxdur! Nə sənə, nə sənin xalqına, – və Pilat sağ tərəfi, uzaqda, yüksəklikdə parıldayan məbədi göstərdi, – bunu mən sənə deyirəm – pontiyalı Pilat, Qızıl Nizəli atlı!

– Bilirəm, bilirəm! – qarasappaqal Kaifa çəkinmədən dedi və gözləri parıldadı. O, əllərini göyə qaldırıb sözüne davam etdi, – Yəhudi xalqı sənə ona nifrət bəslədiyini bilir, sən ona çox əzablar çəkənmisən, ancaq onu məhv edə bilməyəcəksən! Onu Allah qoruyacaq! Bizi eşidənlər, qüdrətli qeysər eşidər, bizi qənimimiz Pilatdan qoruyar!

44

– Heç də yox! – Pilat qışqırdı və hər dedişi sözlə o get-gedə yüngülləşirdi: daha riyakarlıq etməyə, sözləri seçməyə ehtiyac yox idi. – Məndən qeysərə çox şikayət etmişən, indi növbə mənədir, Kaifa! İndi xəbər məndən gedəcək, özü də nə Antioxiya canişininə, nə də Romaya, birbaşa Kapreyə, imperatorun özünə xəbər gedəcək ki, siz Yerşalaimdəki məlum qiyamçıları necə qoruyursunuz. Mən onda Yerşalaimi Süleyman gölünün suyu ilə suvarmayacağam, ancaq sizin xeyriniz üçün belə istəyirdim! Su ilə yox! Yadına sal, sizə görə imperatorun monoqramması olan qalxanları divardan çıxardım, ordunun yerini dəyişdirdim, sizə görə özüm gələsi oldum ki, burada nələrin baş verdiyini görüm! Mənim sözlərimi yadında saxla, baş ruhani. Onda Yerşalaim bir koqortayla canını qurtarmayacaq, yox! Şəhər divarının qarşısına Fulminatın bütöv bir legionu gələcək, ərəb atlı qoşunu gələcək, onda sən acı göz yaş axıdanların səsinə, iniltilərini eşidəcəksən! Sən onda xilas etdiyən Var-Ravvanı xatırlayacağısan və ziyansız moizələrinə görə filosofu ölümə göndərdiyinə peşman olacağısan!

Baş ruhaninin sifəti ləkələrlə örtüldü, gözləri parıldadı. O, prokurator kimi hirsindən gülümsədi.

– Prokurator, indi dediklərinə sən özün inanırsanmı? Yox, inanmırsan! Xalqı yolundan azdıran adam, sən Yerşalaimə sülh, əminamanlıq gətirməmişən, sən bunu gözəl bilirsən, süvari. Sən onu buraxmaq istəyirdin ki, xalqın arasına qarışıqlıq salsın, etiqadını təhqir etsin və xalqı Roma qılıncının üstünə aparsın! Ancaq mən – İudeyanın baş ruhanisi nə qədər ki sağam, dinimizin təhqir olunmasına imkan verməyəcəyəm və xalqı müdafiə edəcəyəm! Eşidirsənmi, Pilat? – Kaifa hiddətlə əlini qaldırdı: – Bunu nəzərə al, prokurator!

Kaifa susdu və prokurator dənizin uğultusu kimi yenə Böyük İrodun darvazasına lap yaxınlaşan hay-küyü eşitdi. Bu uğultu aşağıdan prokuratorun ayaqlarına, sifətinə doğru qalxırdı. Arxa tərəfdən, sarayın dalından isə şeypurların həyəcanlı siqnalları, yüzlərlə ayağın ağır tappılması, dəmirlərin cingiltisi eşidildi. Prokurator başa düşdü ki, onun əmrinə uyğun olaraq Roma piyada qoşunu qiyamçıları və quldurları dəhşətə salan ölümqabağı parada çıxmaq üçün artıq hərəkətə gəlib.

– Eşidirsənmi, prokurator? – baş ruhani astadan təkrar etdi. – Doğrudanmı, sən deyəcəksən ki, bütün bunların baskarı, – baş ruhani bu yerdə hər iki əlini qaldırdı və qara başlıq Kaifanın başından sürüşdü, – miskin quldur Var-Ravvandır?

Prokurator biləyinin arxası ilə soyuq, tərlı alını silib yerə, sonra gözünü qıyıb göyə baxdı, gördü ki, qaynar küre düz başının üstündədir, Kaifanın kölgəsi isə lap kiçilərkə şirin quyruğuna sığınıb və soyuqqanlıqla astadan dedi:

– Günorta yaxınlaşır. Başımız söhbətə qarışıb, işimizi isə davam etdirməliyik.

Baş ruhanidən nəzakətlə üzr istəyib, sonuncu qısa iclas üçün lazım olan başqa adamları çağırana qədər ondan maqholiyanın kölgəsində oturub gözləməyi xahiş etdi, sonra edamla bağlı bir sərəncam da verəcəkdı.

Kaifa əlini ürəyinin üstünə qoyub hörmətlə təzim etdi və bağda qaldı, Pilat isə eyvana qayıtdı. Onu gözləyən katibə tapşırırdı ki, legionun leqatını, koqorta tribununu¹, həmçinin bağın aşağısındakı terrasda, fəvvarəli dairəvi köşkdə dəvət gözləyən Sinedrionun iki üzvünü və məbəd keşikçilərinin

¹ Tribun – burada: atlı qoşunun komandiri

rəisini bağa dəvət etsin. Pilat bu saat qayıdacağını deyib saraya keçdi.

Katib iclası toplayana qədər prokurator tünd pəncərə pərdələrinin günəşdən qoruduğu otaqda, gün işığı onu narahat etməsə də, sifətinin yarısı başlıqla örtülmüş bir nəfərlə görüşdü. Görüş çox qısa oldu. Prokurator bu adama astadan bir neçə söz dedi, sonra o getdi, Pilat isə sütunların arasından keçib bağa qayıtdı.

Orada görmək istədiyi adamların hamısına prokurator təntənəylə və soyuq tərzdə elan etdi ki, İeşua Qa-Nosri barədə çıxarılmış ölüm hökmünü təsdiq edir və Sinedrionun üzvlərindən rəsmi şəkildə xəbər aldı ki, cinayətkarlardan hansının sağ qalmasını məsləhət bilirlər. Bunun Var-Ravvan olduğu cavabını alan prokurator:

– Çox yaxşı, – dedi, katibə tapşırırdı ki, bunu protokola qeyd etsin və katibin qumdan qaldırdığı toqqanı əlində sıxıb, təntənəli şəkildə dedi: – Vaxtdır!

46

İştirakçıların hamısı enli mərmər pilləkənlə, bihuşedici ətir saçan qızılgül kollarının arasıyla aşağı, saray divarına, sonunda Yerşalaimin cıdır meydanının sütunları və heykəlləri görünən daş döşənmiş böyük, hamar meydana çıxaran darvazaya tərəf getdilər.

Dəstə yalnız bağdan meydana çıxıb geniş daş eşafota qalxanda Pilat qıyılmış gözləriylə yuxarıdan-aşağı meydanı süzüb, vəziyyəti anlaya bildi. İndicə keçdiyi, yəni saray divarından daş eşafota qədər olan sahə boş idi, ancaq önündəki meydanı Pilat artıq görmürdü – onu kütlə tutmuşdu. Əgər üç cərgə düzülmüş sebastiyalı əsgərlər Pilatdan sol tərəfi və itureyalı yardımçı koqortanın əsgərləri sağ tərəfi saxlamasaydı, kütlə daş eşafotun özünü də, boş sahəni də doldurardı.

Pilat lazımsız toqqanı qeyri-ixtiyari ovcunda sıxaraq, gözlərini qıyıb daş eşafota qalxdı. Prokurator gün düşdüyünə görə gözlərini qıymamışdı, yox! Nə üçünsə məhkumları görmək istəmirdi, ancaq indi onun arxasınca edam meydançasına çıxarılaçaqlarını da gözəl bilirdi.

Qıpqırmızı astarlı ağ plaş insan dənizi üzərindəki sıldırımında görünən kimi səs dalğası Pilatı vurdu: “Ha-a-a...” Haradasa uzaqda, hippodromun dərinliklərindən doğulan bu zəif səs sonra gurultuya çevrildi və bir neçə saniyə

davam edib sönməyə başladı. “Məni gördülər”, – prokurator düşündü. Səs dalğası sönməyə macal tapmamış birdən yenə artmağa başladı və əvvəlkindən yüksəyə qalxdı, ikinci dalğada, dəniz kükrəyəndə köpük üzə çıxdığı kimi, fit səsləri ucaldı və gurultunun içindən qadın iniltiləri eşidildi. “Məhkumları da edam meydançasına çıxardılar...” – Pilat fikirləşdi, – inilti də ona görədir ki, izdiham qabağa yeriyəndə bir neçə qadın ayaq altında qaldı”.

O, bir müddət gözlədi, çünki izdiham öz içindəkiləri püskürüb sakitləşməyincə, onu heç bir qüvvəylə susdurmaq mümkün olmayacağını bilirdi.

Həmin an yetişəndə prokurator sağ əlini yuxarı qaldırdı və səs-küy tamam yatdı.

Onda Pilat isti havanı bacardığı qədər sinəsinə yığıb qışqırdı və onun səsi minlərlə adamın başı üstündə dalğalandı:

– Qeysər imperator adından!

Kəsik-kəsik bağırtılardan qulaqları batdı – koqortalardakı əsgərlər nizə və bayraqlarını yuxarı ataraq hayqırdılar:

– Yaşasın qeysər!

Pilat başını qaldırıb günəşə baxdı. Gözlərində yaşıl alov oynadı, bu alov beynini qaynatdı və xırıltılı arami sözləri ətrafa yayıldı.

– Yerşalaimdə adam öldürdüyünə, qiyama çağırışa, qanun və etiqadımızı təhqir etdiyinə görə həbs olunmuş dörd cinayətkar rüsvayçı edama – dar ağacından asılmağa məhkum edilib. Bu edam indi Keçəl Dağda olacaq! Cinayətkarların adı – Dismas, Hestas, Var-Ravvan və Qa-Nosridir. Budur, onlar sizin qarşınızdadır!

Pilat cinayətkarları görməsə də, əliylə sağ tərəfi göstərdi, çünki onların harada lazımsa, orada olduqlarını bilirdi.

İzdiham heyrətdən, ya rahatlandığına görə uğuldadı. Uğultu yatanda Pilat sözünə davam etdi:

– Ancaq onların yalnız üçü edam olunacaq, çünki qanuna və adətə görə, Pasxa bayramı münasibətilə məhkumlardan birinin mənfur həyatını, Kiçik Sinedrionun seçimi və Roma hakimiyyətinin təsdiqiylə, alicənab qeysər imperator onun özünə qaytaracaq!

Pilat sözləri qışqırdıqca uğultunun dərin sükutla əvəz olunduğunu hiss edirdi. Artıq heç bir səs-səmir eşidilmirdi,

hətta elə bir an gəlib çatdı ki, Pilat, ümumiyyətlə, ətrafda hər şeyin yoxa çıxdığını düşündü. Nifrət bəslədiyi şəhər ölmüşdü, bircə o, günün altında üzünü göyə tutub qalmışdı. Pilat bir az susub, sonra qışqırdı:

– İndi sizin qarşınızda azadlığa buraxılacaq adamın adı...

Ad çəkməmişdən əvvəl heç nəyi unutmadığına əmin olmaq üçün yenə gözlədi, çünki həmin xoşbəxtin adını çəkəndən sonra ölü şəhərin diriləcəyini və başqa sözlərin eşidilməyəcəyini bilirdi.

“Qurtardımı? – Pilat öz-özünə pıçıldadı, – Qurtardı. Ad!”

Və “r” hərfini uzadıb, sükut çökmüş şəhərə qışqırdı:

– Var-Rawan!

Bu zaman ona elə gəldi ki, günəş başı üstündə cingiltiyə çilikləndi və qulaqlarına od doldu. Bu odda bağırıtı, çığırıtı, inilti, qəhqəhə və fit səsləri qaynayırdı.

48

Pilat çönüb, bürümək üçün ayağı altındakı alabəzək taxta döşəmədən savayı heç hara baxmadan edam meydançasıyla geriyə, pilləkənə sarı getdi. O bilirdi ki, indi edam meydançasına bürünc pullar, xurmalar dolu kimi yağır, izdiham çaxnaşır, adamlar bir-birini itələyir, bir-birinin belinə dırmaşırlar ki, möcüzəni – artıq ölümün pəncəsində olan adamın necə qurtulduğunu öz gözləriylə görsünlər! Legionerlər istintaq zamanı burulmuş qollarından kəndiri açanda ağrının şiddətindən üz-gözünü qırıdırıb ufuldasa da, məhbusun mənasız, gic bir təbəssümlə necə gülümsədiyini görsünlər.

O bilirdi, elə bu vaxt mühafizəçilər qolları bağlı üç nəfəri artıq yan pilləkənlərlə düşürürlər ki, onları qərbə, şəhər kənarına, Keçəl Dağa aparan yola çıxarsınlar. Yalnız edam meydançasının arxasında Pilat təhlükəsiz olduğuna inandığından başını qaldırdı – məhkumları daha görə bilməzdi.

İzdihamın get-gedə səngiyən uğultusunu prokuratorun edam meydançasından dediklərini indi aramı və yunan dilində təkrar edən carçıların qışqırıqları batırmışdı. Bundan başqa, o, at ayaqlarının zəif tappılısını və şeypurun qısa, şən səsinə eşitdi. Bazardan hippodrom meydanına çıxan küçənin damlarındakı uşaqların qulaqdeşən fışqırıqları və “ehtiyatlı ol!” bağırılırları da bu səslərə qarışdı.

Meydanın boşaldılmış sahəsində tək dayanmış əsgər əlindəki bayrağı həyəcanla qaldıranda prokurator, legionun leqatı, katib və mühafizəçilər dayandılar.

Süvari ala insan yığnağından yan ötüb, tənəklərin dırmaşdığı daş hasarlı döngəyə burularaq, kəsə yolla Keçəl Dağa çapmaq üçün löhrəm yerişlə meydana girdi.

Süvari alanın uşaq kimi balaca, mulat kimi qara suriyalı komandiri çaparaq Pilatla bərabərləşəndə nəse çımırıb, qılıncını qınından çıxardı. Tərə batmış qara at kənara sıçrayıb şahə qalxdı. Sırayla üç-üç düzölmüş atlar tozduman qaldırıb onun arxasınca çapdılar; bambuq mizraqların yüngül ucları atılıb-düşürdü. Dişləri şən-şən ağarıb parıldayan, ağ çalma altında lap qara görünən sifətlər prokuratorun yanından ötüb-keçdilər.

Süvari ala tozu göyə qaldırıb döngəyə girdi və çiyindəki şeypur gün işığında parıldayan sonuncu əsgər Pilatın yanından çapıb keçdi. Pilat əliylə tozdan qorunaraq, narazılıqla sifətini qırırdırıb saray bağıının darvazasına tərəf getdi. Leqat, katib və mühafizəçilər də onun arxasınca hərəkət etdilər.

Səhər saat ona az qalmışdı.

III fəsil

YEDDİNCİ SÜBUT

– Bəli, səhər saat ona az qalmışdı, möhtərəm İvan Nikolayeviç, – professor dedi.

Şair yenicə yuxudan oyanmış adam kimi əlini üzünə çəkdi və gördü ki, Patriarx gölündə axşamdır.

Gölün suyu qaralmışdı, üzən qayığın avarlarının şap-pılıtsı və qayıqdakı qadının gülüşü eşidilirdi. Bizim həmsöhbətlərin oturduğu yerdən başqa, xiyabanın qalan üç tərəfindəki skamyalarda artıq əyləşənlər vardı.

Moskva səması, elə bil, solmuşdu, yüksəkdedki dəyirmi ay tamamilə aydın görünürdü, ancaq hələ qızılı yox, ağ idi. Nəfəs almaq asanlaşmışdı və cökə ağacının altında səslər axşama xas yumşaqlıqla səslənirdi.

“Onun əməlli-başlı bir hekayə quraşdırdığından necə xəbərim olmayıb?..” – Bezdomni heyrətlə fikirləşdi, – gör ha, artıq axşam da düşüb! Ancaq bəlkə, bunları heç o danışmayıb, sadəcə, mən yatıb yuxuda görmüşəm?”

Ancaq hər halda, professorun danışdığını ehtimal etmək lazımdı, yoxsa düşünməli olacaqdı ki, eyni şey Berliozun da yuxusuna girib, çünki o, əcnəbinin sifətinə diqqətlə baxaraq dedi:

– Professor, sizin hekayəniz İncildəki hekayətlərə qətiyyən uyğun gəlməsə də, çox maraqlıdır.

– Əfv edərsiniz, – professor təkəbbürlə gülümsədi, – heç kim də olmasa, siz gərək biləsiniz ki, İncillərdə yazılanların heç biri, əslində, baş verməyib və biz əgər İncilə tarixi mənbə kimi istinad etsək... – o, yenə gülümsədi və Berlioz duruxdu, çünki o, təxminən, eyni sözləri Bronni küçəsi ilə Patriarx gölünə tərəf gələndə Bezdomniyə demişdi.

– Elədir, – Berlioz qeyd etdi, – ancaq qorxuram ki, sizin bizə danışdıqlarınızın da, həqiqətən, baş verdiyini heç kim təsdiqləyə bilməsin.

– Heç də yox! Bunu təsdiq edən tapılar! – professor sözləri düzgün tələffüz etmədən, çox əminliklə dedi və qəfil hər iki dostu işarəylə yaxına çağırırdı.

İkisi də ona tərəf əyildi və o, bu dəfə tamamilə aksent-siz danışdı, özü də nəyə görə bu aksent gah itir, gah peyda olurdu.

– Məsələ belədir ki... – bu yerdə professor qorxa-qorxa ətrafına boylanıb pıçıltıyla dedi, – mən şəxsən orada olmuşam. Eyvanda da Ponti Pilatın yanında idim, bağda Kaifa ilə danışanda da, edam meydançasında da... Ancaq gizlicə, necə deyərlər, inkoqnito¹, ona görə də sizdən xahiş edirəm, heç kimə bir kəlmə deməyin, sırr kimi saxlayın!.. Sss!

Sükut çökdü və Berliozun rəngi qaçdı.

– Siz... siz neçə vaxtdır Moskvadasınız? – o, titrək səsle soruşdu.

– Mən elə bu dəqiqə Moskvaya gəlmişəm, – professor çaşqınlıqla cavab verdi və onun gözlərinin içində əməlli-başlı baxmaq fikri yalnız indi dostların ağına gəldi və əmin oldular ki, onun yaşıl sol gözündən dəlilik yağır, sağ gözü isə bomboş qara deşikdir.

¹ İnkոqnito – kim olduğunu hamıdan gizli tutaraq

“Budur ha, hər şey aydın oldu!” – Berlioz təşvişlə düşündü. – “Dəli alman gəlib, ya indicə Patriarx gölündə havalanıb. Belə-belə işlər!”

Bəli, doğrudan da, hər şey aydınlaşdı: mərhum filosof Kantın yanında anlaşılmaz səhər yeməyi də, günəbaxan yağışı ilə Annuşka haqqında gic-gici söhbət də – professor dəli imiş.

Berlioz nə etmək lazım olduğunu o saat anladı. Özüni skamyanın söykənəcəyinə yıxıb, professorun arxasından Bezdomniya göz vurdu – yəni mübahisə etmə, ancaq karıxmış şair bu işarələri başa düşmədi.

– Bəli, bəli, bəli, – Berlioz həyəcanla dedi, – ümumiyyətlə, hər şey mümkündür! Hətta çox mümkündür, Ponti Pilat da, eyvan da, qalan şeylər də... Bəs siz tək gəlmisiniz, ya həyat yoldaşınızla?

– Tək, tək, mən həmişə təkəm, – professor acı-acı dilləndi.

– Bəs sizin yükünüz hanı, professor? – Berlioz hiyləgərçəsinə soruşdu, – “Metropol”dadır? Siz harada qalırınsız?

– Mən? Heç harada, – ağılı çəşmiş alman yaşıl gözünü qüssə və heyrətlə Patriarx gölündə dolandırdı.

– Necə? Bəs... siz harada yaşayacaqsınız?

– Sizin mənzildə, – dəli qəfil sırtıqcasına cavab verib göz vurdu.

– Mən... mən çox şadam, – Berlioz mızıldandı, – ancaq düzü, sizin üçün rahat olmaz... “Metropol”da isə əla otaqlar var, birinci dərəcəli mehmanxanadır...

– Bəs şeytan da yoxdur? – xəstə birdən sevincək halda İvan Nikolayeviçdən soruşdu.

– Şeytan da...

– Mübahisə etmə! – Berlioz professorun arxasından göz-qaş eləyə-eləyə pıçıldadı.

– Heç bir şeytan-zad yoxdur! – durduğu yerdə cəncələ düşmüş İvan Nikolayeviç ağzına gələni qışqırdı, – azara düşmüşük də! Özünüzü dəli yerinə qoymayın.

Dəli bu yerdə elə şaqqanaq çəkdi ki, altında oturduqları cökə ağacından sərçə pırıldayıb uçdu.

– Doğrusu, çox maraqlıdır, – professor bədənini əsdirə-əsdirə güldü, – sizdə bu nə olan şeydir, nəyə əl atırsan, yoxdur! – o, gülməyini qəfil kəsdi, bu da ruhi xəstələrdə

baş a düşüləndir, gülüşdən sonra ovqatı tamam dəyişdi – əsəbiliklə qışqırdı: – Yəni elə doğrudan da yoxdur?

– Sakit olun, sakit olun, professor, – Berlioz xəstəni həyəcanlandıрмаqdan qorxub donquldandı, – siz yoldaş Bezdomniyla bir dəqiqə burada oturun, mən qaçıb tindən zəng vurum, sonra sizi istədiyiniz yerə yola salarıq. Axı siz şəhəri tanıyırsınız...

Berliozun planını düzgün saymaq olardı: yaxınlıqdakı avtomat telefona qaçıb, xarici turistlər bürosuna xəbər verəcəkdə ki, bəs xaricdən gələn məsləhətçi Patriarx gölünün kənarında oturub, halı da açıq-aşkar qeyri-normaldır. Mütləq tədbir görmək lazımdır, yoxsa xoşagəlməz vəziyyət yarana bilər.

– Zəng eləmək? Nə olar, zəng eləyin, – xəstə kədərli-kədərli razılaşıdı və birdən qızğıncasına xahiş etdi: – Ancaq vidalaşmazdan əvvəl sizə yalvarıram, heç olmasa, şeytanın mövcudluğuna inanın! Sizdən başqa heç nə təvəqqe etmirəm. Nəzərə alın ki, bunu təsdiq edən yeddinci, özü də çox möhkəm sübut var! O, indi sizə təqdim olunacaq.

– Yaxşı, yaxşı, – Berlioz yalançı mehribanlıqla dedi və dəli almana keşik çəkmək fikrindən heç də məmnun olmayan kefi pozulmuş şairə göz vurub, Patriarx gölündən Bronni ilə Yermolayevski küçəsinin kəsişdiyi yerə cumdu.

Professor isə, elə bil, o saat sağaldı və kefi duruldu.

– Mixail Aleksandroviç! – Berliozun arxasınca çağırdı.

O səksəndi, geriyyə baxdı, ancaq özünü bu fikirlə sakitləşdirdi ki, onun adı və soyadı da professora hansısa qəzetdən məlumdur. Professor isə əlini ağızına tutub qışqırdı:

– Əgər istəyirsinizsə, tapşıra bilərəm, Kiyevdəki dayınıza indi teleqram vursunlar?

Berlioz yenə diksindi. Kiyevdə dayısı yaşadığını bu dəli haradan bilir? Axı bu haqda qəzetlərdə, yəqin ki, heç nə yazılmayıb. Aha, bəlkə, Bezdomni düz deyir? Ola bilsin, sənədləri saxtadır? Ax, nə qəribə tipdir. Zəng vurmaq, zəng vurmaq! Elə indi zəng vurmaq! Kimliyini tez aydınlaşdırarlar!

Berlioz daha heç nəyə qulaq asmayıb, qaça-qaça uzaqlaşdı.

Bu vaxt düz Bronniyə çıxan yerdə, bayaq gün işığında bürküdən əmələ gəlmiş həmin adam skamyadan durub

redaktorun qabağına gəldi. Ancaq indi o, xəyal deyildi, adi canlı adam idi və yenicə düşən qaranlıqda Berlioz onun bıqlarının toyuq tükünə oxşadığını sezdi; balaca, kinayəli, kefli gözləri vardı, dama-dama şalvarını isə o qədər yuxarı çəkmişdi ki, çirkli ağ corabları görünürdü.

Mixail Aleksandroviç az qaldı geri çəkilsin, ancaq özünə ürək-dirək verdi ki, bu, axmaq bir təsadüfdür və ümumiyyətlə, indi bu haqda düşünməyin yeri deyil.

– Turniketi axtarırınsız, vətəndaş? – dama-dama şalvarlı xırıltılı səsle soruşdu, – bura buyurun! Düz gedin, lazım olan yerə çıxacaqsınız. Yolu göstərdiyimə görə sizdən keçmiş regentə yarım şüşənin haqq-hesabı çatır... üstünü düzəltmək üçün! – O, əzilib büzülə-büzülə öz jokey papağını çıxarıb yellədi.

Berlioz bu əzilib-büzülən dilənçi regentə qulaq asma-yaraq, qaçıb turniketdən tutdu. Onu döndərib ayağını relsə qoymuşdu ki, qırmızı və ağ işıq sifətinə düşdü: şüşə qutuda “Tramvaydan qorun” sözləri işıqlandı.

O saat da Yermoloyevskdən Bronniya çəkilmiş yeni xətdə tramvay göründü. Dönüb düz yola çıxan kimi qəfil onun içi işıqlandı və uğuldayıb sürətini artırdı.

Təhlükəsiz yerdə dursa da, Berlioz ehtiyatlı tərənib çəpərin arxasına qayıtmaq qərarına gəldi, fırlanğıcdan tutaraq ayağını bir addım geri qoydu. Elə həmin an da əli sürüşdü, buz üstündəymiş kimi, ayağı relslərə doğru maili döşənmiş çaydaşlarından qopdu, o biri ayağı göyə qalxdı və Berliozu, elə bil, relslərin üstünə atdılar.

Berlioz nədənsə tutmağa çalışaraq arxası üstə yıxıldı, peysəri yüngülcə çaydaşına dəydi və yüksəklikdə, ancaq solda, ya sağda – bunu artıq bilmədi – qızılı ayı görməyə macal tapdı. O, yanı üstə çönüb ayaqlarını cəld hərəkətlə qarına yığdı və dönərək, qarşısızalmaz bir sürətlə üstünə şığıyan vaqonda bələdçinin dəhşətdən ağarmış sifətini və al-qırmızı sarğısını gördü. Berlioz qışqırmadı, ancaq ətrafdakı qadınların çığırtısı küçəni başına götürdü. Bələdçi qadın elektrik əyləcini çəkdi, vaqonun burnu yerə gəldi, sonra irəli sıçradı, pəncərənin şüşələri çiləklənib töküldü. Bu zaman Berliozun beynində kimsə ümitsizliklə qışqırdı – “Doğrudanmı?..” Bir daha və son dəfə ay göründü, ancaq parçalanıb dağıldı, sonra isə qaranlıq çökdü.

Tramvay Berliozun üstündən keçdi və xiyabanın dəmir çəpərinin altından çaydaşları döşənmiş enişə nəşə yumru bir şey düşdü. O, enişdən üzüaşağı yuvarlanıb, Bronninin çaydaşlarına dəyə-dəyə diyirləndi.

Bu, Berliozun kəsik başı idi.

IV fəsil

TƏQİB

54

Əsəbi qadın qışqırıqları sakitləşdi, milis fitinin səsi qulaqları deşdi, iki sanitar maşını: biri başsız bədənə kəsilməmiş başı meyitxanaya, o biri şüşə qırıqlarından yaralanmış gözəl bələdçi qadını xəstəxanaya götürüb apardı, ağ önlüklü dalandarlar şüşə parçalarını yığdılar, qan gölməçesinin üstünə qum tökdülər, turniketə qədər qaça bilməyən İvan Nikolayeviç isə skamyaya necə yığılmışdısa, eləcə də sərələnişib qalmışdı.

Bir neçə dəfə qalxmağa cəhd göstərsə də, ayaqları sözünə qulaq asmadı – Bezdomnını, elə bil, iflic vurmuşdu.

İlk çıxırtıları eşidib başın küçəylə diyirləndiyini görəndə kimi, şair turniketə sarı qaçmağa başladı. Gördüyündən ağılı elə çaşdı ki, skamyaya yığılıb, əlini qan çıxana qədər dişlədi. Əlbəttə, dəli almanı unutmuşdu və birçə şeyi anlamağa çalışırdı: axı necə olur, indicə Berliozla danışırdı, bir dəqiqə sonra isə baş...

Həyəcanlanmış adamlar bərkədən danışa-danışa şairin yanından keçib xiyabanla qaçırdılar, ancaq İvan Nikolayeviç onları eşitmirdi.

İki qadın qəfil onun böyründə toqquşdu və uzunburun, başıaçıq qadın şairin lap qulağının dibində o biri qadına qışqıra-qışqıra dedi:

– Annuşka, bizim Annuşka! Sadovıdakı! Bu, onun işidir! Dükandan aldığı litrlik günəbaxan yağ fırlanğıca dəyib dağıldı! Yubkası tamam batdı... Bayağdan söylənirdi. Bu bədbəxtin də, yəqin, ayağı sürüşüb, yığılıb relslərin üstünə...

Qadının qışqıra-qışqıra dediyi sözlərdən İvan Nikolayeviçin keyləşmiş başında birçə söz ilişib qaldı: “Annuşka...”

– Annuşka... Annuşka?.. – şair həyəcanlı halda ətrafına boylandı, – bağışlayın, bağışlayın...

“Annuşka” sözlünə “günəbaxan yağ”, sonra isə, nədən-sə, “Ponti Pilat” sözü bağlandı. “Pilat”ı şair bir kənara atdı, “Annuşka” sözündən başlayıb kələfin ucunu tutaraq, çox tez gedib dəli professoru çıxırdı.

Bağışlayacaqsınız! Axı o dedi ki, iclas olmayacaq, çünki Annuşka yağ dağıdıb. Zəhmət çəkməyin, olmayacaq! Hələ bu harasıdır: açıqca dedi ki, Berliozun başını qadın kəsəcək! Hə, hə, hə! Axı bələdçi qadın idi! Bu nə deməkdir? Hə?

Bir damcı da şübhə qalmadı ki, bu müəmmalı məsləhətçi Berliozun dəhşətli ölümünü bütün təfərrüatıyla əvvəlcədən bilirmiş. Bu yerdə şairin beynindən iki fikir keçdi. Birinci: “O heç də dəli deyil! Belə düşünmək axmaqlıqdır!” və ikinci: “Bunların hamısını elə özü düzüb-qoşmayıb ki?!”

Ancaq icazənizlə soruşaq: necə?!

– Yo...o...x! Biz bunu ayırd edərik!

İvan Nikolayeviç bütün gücünü toplayıb skamyadan qalxdı və geriye, professorla danışdığı yerə qaçdı. Xoşbəxtlikdən, məlum oldu ki, o, hələ getməyib.

Bronnıda artıq fənlər yanırıdı, Patriarx gölünə isə qızılı ay işıq saçırıdı və həmişə aldadıcı olan ay işığında İvan Nikolayeviçə elə gəlirdi ki, professorun qoltuğunda tutduğu əlağacı deyil, qılınctır.

İstefada olan sırtıq regent İvan Nikolayeviçin bir az əvvəl oturduğu yerdə əyləşmişdi. İndi o, burnuna bir şüşəsi heç olmayan, o biri şüşəsi çat olan lazımsız gözlük keçirmişdi. Buna görə dama-dama paltarlı vətəndaş Berliozu relslərə tərəf gedən yolu göstərdiyi vaxtdakından da idbar idi.

İvan ürəyi əsə-əsə professoru yaxınlaşdı və onun üzünə baxıb əmin oldu ki, bu sifətdə heç bir dəlilik əlaməti yoxdur, heç olmayıb da.

– Etiraf edin, siz kimsiniz?– İvan boğuş səslə soruşdu.

Əcnəbi qaşqabağını tökdü, elə baxdı, guya, şairi ilk dəfədir görür və kinli-kinli cavab verdi:

– Rus dili... başa düşmür...

– Onlar başa düşmürlər!– əcnəbinin dediyini izah etməyi ondan xahiş eləyən olmasa da, skamyada oturmuş regent söhbətə qarışdı.

– Özünüzü bicliyə qoymayın! – İvan hirsle dedi və canına dəhşətli qorxu doldu, – indicə rus dilində gözəl danışırdınız. Siz nə almansınız, nə də professor. Siz qatil və şpionsunuz! Sənədlərinizi! – İvan qəzəblə qışqırdı.

Müəmmalı professor, onsuz da, əyri olan ağızını iyərənmiş kimi bir az da əyib çiyinlərini çəkdi.

– Vətəndaş! – İyrənc regent yenə özünü araya soxdu, – siz əcnəbini niyə narahat edirsiniz? Buna görə bütün ciddiyyətiylə cavab verməli olacaqsınız! – Şübhəli professor isə təkəbbürlü görkəm alaraq dönüb İvandan uzaqlaşdı.

İvan çaşib-qalmışdı. Boğula-boğula regentə üz tutdu:

– Ey, vətəndaş, cinayətkarı tutmağa kömək edin! Bu, sizin borcunuzdur.

Regent cəld yerindən sıçrayıb bağırdı:

– Kimdir cinayətkar? Hanı o? Əcnəbi cinayətkardır?

– Regentin gözləri sevinclə parıldıdı, – budur? Əgər o, cinayətkardırsa, ilk növbədə qışqırmaq lazımdır: “Qarovul!” Yoxsa çıxıb gedəcək. Haydı, bir yerdə! Xorla! – və regent ağızını açdı.

Karıxmış İvan baməzə regentə qulaq asıb “qarovul” qışqırdı, ancaq regent ona kələk gəlib heç nə qışqırmadı.

İvanın tək, xırıltılı qışqırığı yaxşı nəticə vermədi. İki qız diksinib kənara sıçradı və o, “sərxoş!” sözünü eşitdi.

– Aha, sən də onunla əlbirsən? – İvan hirsle çığırdı, – nədir, məni dolayırsan? Burax!

İvan sağa atıldı, regent də sağa atıldı! İvan sola atıldı, bu əclaf da özünü həmin tərəfə verdi.

– Sən qəsdən əl-ayağıma dolaşırsan? – İvan vəhşi kimi bağırdı, – mən sənin özünü millisə təhvil verəcəyəm!

İvan bu əbləhin yaxasından yapışmaq istədi, ancaq əli boş çıxırdı. Regent, elə bil, yerə batdı.

İvan “ah!” deyib qaldı; uzaqlara nəzər saldı və nifrət etdiyi naməlum şəxsi gördü. Həmin adam artıq Patriarx döngəsinə açılan çıxışın qarşısında idi, həm də tək deyildi. Şübhəli regent də ona qoşulmağa macal tapmışdı. Ancaq bu hələ harasıdır: dəstənin üçüncüsü axta donuz kimi nəhəng, his və ya zağca kimi qara, süvari kimi eşmə bıqlı, haradansa peyda olmuş pişik idi. Üçlük Patriarx döngəsinə üz qoyub yola düzəldi, özü də pişik dal ayaqları üstə yeri yirdi.

İvan yaramazların arxasınca götürüldü və o saat da anladı ki, onlara çatmaq çox çətin olacaq.

Üçlük bir andaca döngəni burulub, Spiridonovkaya çıxdı. İvan addımlarını nə qədər yeyinlətsə də, təqib elədikləriylə arası heç azalmadı. Şair bir də özünə gəldi ki, Spiridonovkadan sonra Nikitski qapısına çatıb. Burada onun vəziyyəti pisləşdi. Tünlükdə İvan kiminləsə toqquşub söyüldü. Üstəlik də, yaramazlar burada quldurların xoşladığı fəndi işlətdilər – müxtəlif tərəflərə səpələndilər.

Regent cəld Arbat meydanı ilə şütüyən avtobusa sıçrayıb aradan çıxdı. Təqib elədiklərindən birini itirən İvan diqqətini pişikdə cəmləşdirdi və gördü ki, bu qərribə pişik dayanacaqda motorlu “A” vaqonunun ayaq yerinə qalxaraq, bir qadını çığırda-çığırda həyasızcasına yerə saldı, tutacaqdan yapışib, bürküyə görə açıq olan pəncərədən hətta konduktor qadına ikişahılıq da verməyə cəhd elədi.

Pişiyin hərəkəti İvanı elə heyrətləndirdi ki, tindəki ərzaq dükanının yanında quruyub qaldı, ancaq konduktorun hərəkəti onu lap mat qoydu. Tramvaya soxulmaq istəyən pişiyi görəndə kimi konduktor hirsindən əsə-əsə qışqırdı:

– Pişiklərə olmaz! Pişiklərə qadağandır! Pişt! Düş, yoxsa milis çağıracağam!

Konduktor qadını, sərnəşinləri məsələnin mahiyyəti – pişiyin tramvaya təpilməsi, bu hələ bir yana qalsın, üstəlik, onun pul vermək istəməsi də heyrətləndirmədi.

Pişik nəinki pul vermək qabiliyyəti olan, demə, həm də intizamlı heyvan imiş. Konduktor qadın üstünə birçə dəfə qışqıran kimi özünü yığışdırıb, dayanacaqda ayaq qoyulan yerdən düşdü və ikişahılıqla bıçqlarını sığalladı. Ancaq elə ki konduktor kəndiri çəkdi, tramvay tərpendi, pişik tramvaydan qovulan, ancaq nə cür olur-olsun, getməli olan adam kimi hərəkət etdi. Vaqonun üçünü də ötürüb, sonuncunun arxasına tullandı, pəncəsi ilə hansısa çixıntıdan yapışdı və bu yolla ikişahılığa qənaət etdi.

Murdar pişiyə başı qarışdığından İvan az qalmışdı bu üçlükdən ən əsasını – professoru gözdən qaçırırsın. Ancaq xoşbəxtlikdən, o, aradan çıxa bilməmişdi. Böyük Nikitskinin, ya Gertsenin başlanğıcındakı basabasda İvan boz bereti gördü. Bir göz qırpımında özü də artıq orada idi. Di gəl, yenə bəxti gətirmədi. Şair addımlarını da yeyinlətdi,

yoldan keçənləri itələyə-itələyə qaçdı da, ancaq professorla bir santimetr də yaxınlaşa bilmədi.

İvan nə qədər pərt olsa da, onu təqibin misli görünməmiş sürəti heyrətləndirirdi. Nikitski qapısından sonra heç iyirmi saniyə keçmədi ki, Arbat meydanının işıqları İvan Nikolayeviçin gözünü qamaşdırdı. Bir neçə saniyə də ötdü və əyri-üyrü səkiləri olan hansısa qaranlıq dalanda İvan Nikolayeviç üzü üstə yerə gəlib dizini əzdi. Yenə işıqlı magistral – Kropotkina küçəsi, sonra dalan, sonra Ostojenko və yenə xəsisliklə işıqlandırılmış cansıxıcı, iyrenc dalan. Və elə burada İvan Nikolayeviç ona lazım olan adamı tamam gözdən itirdi. Professor yoxa çıxmışdı.

İvan Nikolayeviç kaxıxdı, ancaq bu çox çəkmədi, çünki birdən ağılına gəldi ki, professor mütləq 13 №-li evdə və mütləq 47 №-li mənzildə olmalıdır.

58

İvan Nikolayeviç küçə qapısından soxulub, ikinci mərtəbəyə çıxdı, dərhal həmin mənzili tapdı və tələsik zəngi basdı. Çox gözləmədi: İvanın üzünə qapını beş yaşlarında bir qız uşağı açdı və gələn adamdan heç nə soruşmadan tez harasa getdi.

Çox iri, bərbad, səliqəsiz girəcəkdə çirkədən qaralmış hündür tavandan asılan kiçik kömür lampasının zəif işıqlandırdığı divardan təkərsiz velosiped asılmışdı, küncə böyük sandıq qoyulmuşdu, asılqanın üstündəki taxçadan qış papağının uzun qulaqları sallanırdı. Otaqların birindən radioda bərkədən, hirsə şeir deyən kişi səsi eşidilirdi.

Yad mühit İvan Nikolayeviçi heç də çaşdırmadı və birbaşa dəhlizə soxulub, gedə-gedə düşündü: “O, əlbəttə, vanna otağında gizləniş”. Dəhliz qaranlıq idi. İvan divara toxunub, qapının aşağısından gələn zəif işıq zolağını gördü, qapının dəstəyini gözəyarı axtarıb ehmalca dartdı. Qarmaq geri sıçradı və İvan məhz vanna otağına düşdü, fikirləşdi ki, bəxti gətirib. Ancaq bəxti o qədər də gətirməmişdi! İvanı nəm, isti hava vurdu, kolonkada közərən kömürün işığında divardan asılmış təkne və minası büsbütün tökülüb qara ləkələrlə örtülmüş vannanı gördü. Həmin bu vannada sabunlu və əlində hamam lifi olan lüt qadın dayanmışdı. O, uzağı pis gördüyündən gözünü qıyıb, içəri soxulmuş İvana baxdı və yəqin, çox zəif işıqda yanılıb astadan sevincək dedi:

– Kiryuşa! Nə avaralanırsan! Dəli olmusan-nədir?.. Fyodor İvanoviç indicə qayıdacaq. Tez ol, itil buradan! – və əlindəki hamam lifini İvana sarı atdı.

Anlaşılmazlıq göz qabağında idi, bunda da, əlbəttə, İvan Nikolayeviç günahkardı. Ancaq o, bunu boynuna almaq istəmədi və tənə ilə: “Ax, pozğun!..” – deyib, nəyə görə mətbəxə girdi. Mətbəxdə heç kim yox idi, yarıqaranlıqda piletənin üstünə on dənəyə yaxın sönmüş primus düzülmüşdü. İllərlə silinməyən toz basmış pəncərədən süzülən ay işığı vur-tut kiçik, şüşəli qutusundan bir cüt nikah şamının ucu görünən, tozun və hörümçək torunun içində unudulub qalan ikonanın asıldığı küncü xəsisliklə işıqlandırır. Böyük ikonanın altına balaca kağız ikona sancaqlanmışdı.

Məlum deyil, İvanın haradan ağına gəldi, ancaq dal qapıya tərəf qaçmazdan əvvəl o, şamlardan birini və kağız ikonanı götürdü. Bayaq vanna otağında gördüyündən pərtləşərək, həyasız Kiryuşanın kimliyini və bu iyrenc qulaqlı papağın onunmu olduğunu özlüyündə aydınlaşdırmağa çalışaraq, götürdüyü əşyalarla bir yerdə, donquldana-donquldana yad mənzili tərk etdi.

Boş, cansıxıcı dalanda qaçağı tapmaq üçün şair boyladı, ancaq o heç harada gözə dəymirdi. Onda İvan əminliklə dedi:

– Əlbəttə, o, Moskva çayındadır! İrəli!

Yəqin, İvan Nikolayeviçdən soruşmaq lazım idi ki, niyə o, professorun başqa yerdə yox, məhz Moskva çayında olduğunu güman edir. Ancaq dərd orasında idi ki, soruşmağa adam yoxdu. Lənətə gəlmiş dalan tamamilə kimsəsizdi.

Çox az keçmiş İvan Nikolayeviç Moskva çayına enən mərmər pilləkənlərdə göründü.

Əynindəki paltarları soyunub cıncq, büzməli ağ köynəyin, qaytanı açılmış, ağız-burnu əyilmiş bir cüt çəkmənin böyründə eşmə çəkən xoşsifət bir saqqallıya tapşırırdı. Qızışmaq üçün əl-qolunu oynadıb, suya baş vurdu. Su ele soyuq idi, az qaldı nəfəsi kəsilsin, hətta fikrindən keçdi ki, yəqin, suyun üzünə çıxma bilməyəcək. Ancaq çıxma bildi və gözləri qorxudan böyümüş halda tövşüyə-tövşüyə, finxıra-finxıra neft qoxuyan qara suda, əyri-üyrü xətt üzrə düzülmüş sahil fənərlərinin arasıyla üzməyə başladı.

İvan pilləkənləri dırmaşdı, paltarlarını saqqallıya tapşır-
dığı yerə çatanda aydın oldu ki, nəinki paltarları, saqqal-
lının özü də yoxa çıxıb. Paltarlarını qoyduğu yerdə zolaqlı
alt tumanı, cırıq köynək, şam, kağız ikona və bir qutu kibrit
qalmışdı. İvan hirsindən kiməsə yumruq qıcayıb, olub-
qalanı əyninə keçirdi.

Bu yerdə iki fikir onu narahat etməyə başladı: birinci,
Massolitın həmişə üstündə gəzdirdiyi vəsiqəsinin itməyi,
ikinci, bu görkəmdə Moskvada maneəsiz gəzə bilib-bil-
məyəcəyi. Hər halda, alt tumanında... Doğrusu, kimə nə
dəxli, ancaq yenə sataşan, ilişən olmasa, yaxşıdır.

İvan alt tumanının qabağındakı düymələri qopartdı,
fikirləşdi ki, bəlkə, onda yay şalvarına oxşaya, sonra iko-
nanı, şamı və kibriti götürüb öz-özünə:

– Qriboyedova! Heç şübhəsiz, oradadır, – deyərək
yola düşdü.

60

Şəhər artıq öz gecə həyatını yaşayırdı. Kişilərin quru
taxtanın, ya kisələrin üstünə sərələndiyi yük maşınları
zəncirlərini cingildədə-cingildədə toz qopararaq şütüyüb
keçirdi. Pəncərələrin hamısı açıq idi. Narıncı abajurlardan
işıq süzülürdü və hər pəncərədən, hər qapıdan, hər darva-
zadan, hər damdan, hər çardaqdan, zirzəmidən, həyətdən
“Yevgeni Onegin” operasından polonezin gurultusu ətrafa
yayırdı.

İvan Nikolayeviçin əndişəsi tamamilə özünü doğrultdu:
keçib-gedənlər dönüb təəssüflə onun arxasınca baxırdılar.
Bu səbəbdən də qərara aldı ki, böyük küçələrdən çıxsın,
tərslikdən heç cür şalvara oxşamaq istəməyən alt tuman
barədə ayaqyalın adamı sorğu-suala tutacaq zəhlətökən-
lərin az ola biləcəyi dal küçələrlə keçib-getsin.

İvan elə də etdi və Arbat döngələrinin sirlili şəkəsi-
nə baş vurub, ətrafına boylana-boylana, işıqforlu dördyol
ayrıclarından, səfirlik malikanələrinin yaraşlıq darvazala-
rından yayınmaq üçün hərdən binaların küçə qapısında
daldalana-daldalana divarların dibi ilə getməyə başladı.

Və bütün bu məşəqqətli yol boyu Tatyana öz sevgi-
sindən oxuyan yoğun kişi səsini müşayiət edən orkestr
ona, nədənsə, son dərəcə əzab verirdi.

*V fəsil*QRİBOYEDOVDA QOPAN
HƏNGAMƏ

Açıq-sarı rəngli ikimərtəbəli qədim ev bulvar dairəsinə, naxışlı çuqun çəpərlə səkidən ayrılan baxımsız bağın dərinliyində yerləşirdi. Evin qarşısındakı kiçik meydança asfaltlanmışdı, qışda qarı kürüyüb təpə kimi oraya yığırdılar, yayda isə restoranın parusini örtüklü çox gözəl bir guşəsinə çevrilirdi.

Malikanəyə “Qriboyedovun evi” deyirdilər, çünki yazıçı Aleksandr Sergeyeviç Qriboyedovun xalası, guya, haçansa buranın sahibi olmuşdu. Sahibi olub-olmadığını dəqiq bilmirik. Hətta zənnimiz bizi aldatmırsa, Qriboyedovun, ümumiyyətlə, belə bir xalası olmayıb... İntəhası, ev belə adlanırdı. Üstəlik, bir Moskva gopçusu danışır ki, guya, bax, bu ikinci mərtəbədə, sütunlu dairəvi zalda görkəmli yazıçı taxtda yayxanmış həmin bu xalasına “Ağıldan bəla”-dan parçalar oxuyurmuş. Bir yana qalanda, nə bilək, bəlkə də, oxuyub, bu elə də vacib deyil!

Vacib odur ki, hal-hazırda bu evin sahibi, bədbəxt Mixail Aleksandroviç Berliozun Patriarx gölünə gələnə qədər başçılıq etdiyi həmin Massolit idi.

Massolit üzvlərinin xeyir-duasıyla heç kim bu evi “Qriboyedov evi” adlandırmırdı, hamı, sadəcə, “Qriboyedov” deyirdi: “Dünən iki saat Qriboyedovda girinc olmuşam”. – “Axırı necə oldu?” – “Yaltaya bir aylıq putyovka qopartdım”. – “Əhsən!” Yaxud: “Berliozun yanına get, o, bu gün dördədən beşə kimi Qriboyedovda qəbul eləyir...” və sair.

Massolit Qriboyedovda elə yerləşmişdi ki, ondan yaxşı və rahat təsəvvür etmək olmazdı. Qriboyedova daxil olan hər kəs ilk əvvəl istər-istəməz müxtəlif idman dərnəklərinin bildirişləri və Massolit üzvlərinin birlikdə, həmçinin tək çəkirdiyi şəkillərlə tanış olurdu, bəzilərinin fotosəkli ikinci mərtəbəyə qalxan pilləkənin divarından asılmışdı.

Həmin yuxarı mərtəbədə elə ilk otağın üstünə iri hərf-lərlə “Bağ-balıqçılıq bölməsi” yazılmışdı və qarmağa keçmiş dabanbalığı təsvir olunmuşdu.

2№-li otağın üstündəki yazı çətin anlaşılırdı: “Birgünlük yaradıcılıq putyovkası. M.V. Podlojniya müraciət edin”.

Növbəti otağın üstünə qısa, ancaq ümumiyyətlə, anlaşılmaz bir şey yazılmışdı: “Pereliqino”. Sonra xalanın qoz ağacından düzəldilmiş qapılarının üstündəki yazılardan Qriboyedova təsadüfən gələn adamın gözləri alacalanırdı: “Kağız üçün növbəyə Poklevkina yazır”, “Kassa”, “Məzhəkə yazanların xüsusi hesablaşmaları...”

Lap aşağıdan, qapıçının yanından başlayan uzun növbəni yarıb, hər an kimlərinə girib-çıxdığı qapının üstünə “Mənzil məsələləri” yazıldığını oxumaq olardı.

Mənzil məsələlərindən sonra yalı qalxan yapıncılıq, çiyini tüfəngli bir atının təsvir olunduğu plakat adamı uzaqdan çağırırdı. Aşağıda palma və eyvan görünürdü, eyvanda oturmuş kəkilli gənc əlində qələm, qartal baxışlarını yüksəklərə dikmişdi. Plakatın altında yazılmışdı: “Təmhcəmli yaradıcılıq ezamiyyəti – iki həftədən (hekayə-novella) bir ilə qədər (roman-trilogiya). Yalta, Suuk-Su, Borovoye, Tsixidziri, Maxindjauri, Leninqrad (Qış sarayı)”. Bu qapının ağzında da növbə idi, ancaq elə də yox, cəmi yüz əlli nəfər.

Sonra Qriboyedov evinin enən-qalxan, əyri-üyrü dəhlizlərinə uyğun olaraq, “Massolitın idarə heyəti”, “Kassalar №2,3,4,5”, “Redaksiya heyəti”, “Massolitın sədri”, “Bilyard otağı”, müxtəlif yardımçı idarələr və ən nəhayət, xalanın öz dahi bacısı oğlunun komediyasından ləzzət aldığı sütunlu zal gəlirdi.

Qriboyedova qədəm basan hər bir kəs, əlbəttə, əgər küt deyildisə, bu xoşbəxtlərin – Massolit üzvlərinin necə yaxşı yaşadıklarını dərhal başa düşürdü və paxıllıq içini didib parçalamağa başlayırdı. Niyə ona istedad bəxş etmədiyi üçün göylərə acı töhmətlər yağdırırdı, istedad yoxdusa, təbii ki, bütün Moskvada məşhur olan Massolitın bahalı dəri qoxusu verən, kənarları qızılı haşiyəli qəhvəyi üzvlük vəsiqəsi haqqında heç düşünməyə dəyməzdi.

Paxıllığa kimsə haqq qazandıra bilərmə? Bu, çox pis xüsusiyyətdir, ancaq hər halda, gələnləri də başa düşmək lazımdır. Axı onun üst mərtəbədə gördükləri hələ heç nədir. Xalanın evinin alt mərtəbəsi başdan-başa restoran idi, özü də necə restoran! Çox düzgün olaraq Moskvada

o ən yaxşı restoran sayılırdı. Yalnız ona görə yox ki, tağlı tavanını assuriya yallı bənövşəyi atlar bəzəyən böyük zalda yerləşirdi; yalnız ona görə yox ki, hər stola saçaqlı örtüyü olan lampə qoyulmuşdu; yalnız ona görə yox ki, hər yoldan ötən buraya soxula bilməzdi, həm də ona görə ki, Qriboyedovdakı ərzağın keyfiyyəti Moskvanın istənilən restoranını üstələyirdi və bu ərzaq heç də baha olmurdu, uyğun qiymətə verilirdi.

Ona görə bu doğru sətirlərin müəllifinin bir dəfə Qriboyedovun çuqun çəpəri yanında eşitdiyi söhbətdə də təəccüblü heç nə yoxdur:

– Amvrosi, bu gün harada şam eləyəcəksən?

– Bu nə sualdır, əzizim Foka, əlbəttə, burada! Arçibald Arçibaldoviç bu gün qulağıma pıçıldadı ki, məxsusi hazırlanmış soyutma suf balığı olacaq. Əla şeydir!

– Yaşamağı bacarırsan, Amvrosi! – arıq, üzgün, boynundan karbunkul asılmış Foka köks ötürərək qırmızı dodaqlı, qızılı saçlı, yumru yanaqlı yekəpər şair Amvrosiyə cavab verdi.

– Heç bir xüsusi bacarığım yoxdur, – Amvrosi etiraz etdi, – sadəcə, insan kimi yaşamaq istəyim var. Foka, sənə deməyindən belə çıxır ki, suf balığını “Kolizey”də də tapmaq olar. Ancaq “Kolizey”də suf balığının bir porsiyası on üç manat on beş qəpikdir, bizdə isə beş manat əlli qəpik! Bundan başqa, “Kolizey”dəki üç gündən qalma suf balığıdır və heç kim sənə zəmanət verə bilməz ki, Teatr döngəsindən soxulmuş ilk rastına çıxan gənc üzüm salxımını sifətinə çırpmayacaq. Yox, mən “Kolizey”ə getməyin qəti əleyhinəyəm, – dadlı yeməklərin vurğunu Amvrosinin səsi bulvarı başına götürmüşdü. – Məni dilə tutma, Foka!

– Səni dilə tutmuram, Amvrosi, – Foka mızıldadı. – Evdə də yemək olar.

– Ay rəhmətliyin oğlu, – Amvrosi elə dediyini deyirdi, – təsəvvür eləyirəm, ümumi mətbəxdə, adi qazanda soyutma suf balığını arvadın necə bişirər! Hi-hi-hi!.. Orevuar¹, Foka! – və oxuya-oxuya Amvrosi özünü parusin örtüklü eyvana saldı.

Ay-hay... Doğrudur, olub, olub!.. Məşhur Qriboyedov yaşlı moskvalıların yaxşı yadındadır! Məxsusi hazırlanmış

¹ Orevuar – əlvida (fr.)

soyutma suf balığı nəmənədir ki! Heç nədir, əzizim Amvrosi! Bəs çökə balığı, gümüş qazanda bişən, içinə xərçəng boynu və təzə kürü doldurulmuş çökə balığı? Bəs piyalədə şampinyon püresiylə soyutma yumurta? Bəs qaratoyuğun döş əti xoşunuza gəlmirdi? Yerdombalanıyla? Genuya-sayağı hazırlanmış bildirçin? Bir manat əlli qəpik! Hələ caz, hələ nəzakətli xidmət! Bəs iyulda, bütün ailə bağda, siz isə ədəbiyyatla bağlı vacib işlərə görə şəhərdən gedə bilmirsiniz, – eyvana sarmaşan qıvrım-qıvrım tənəyin kölgəsində, tərtemiz süfrədə qızıl kimi parıldayan bir boşqab prentanyer şorbasi? Yadıncdamı, Amvrosi? Axı soruşmaq nəyə lazım! Dodağınızdan görürəm ki, yadıncdadır. Sizin alabalıq, suf balığı nəmənədir ki! Bəs cüllüt, meşəcüllütü öz mövsümündə, bəs bildirçin? Boğazda qaynayan narzan?! Daha yetər, oxucum, fikrin yayınır! Arxamca!..

64

Berliozun Patriarx gölünün kənarında öldüyü həmin axşam saat on birin yarısında, Qriboyedovun üst mərtəbəsində ancaq bir otağın işığı yanırdı və orada iclasa yığılan on iki ədəbiyyatçı Mixail Aleksandroviçi gözləməkdən yorulmuşdu.

Stulda, stolda, hətta otağın iki pəncərəsinin qabağında oturan Massolitın idarə heyətinin üzvləri bürküdən əməllicə əziyyət çəkirdi. Açıq pəncərədən bir udum sərin hava da gəlmirdi. Asfaltın gün ərzində yığıdığı istini Moskva geri qaytarırdı və aydın idi ki, gecə rahatlıq gətirməyəcək. Xalanın evinin indi restoranın mətbəxi olan zirzəmisindən soğan qoxusu gəlirdi, hamı susamışdı, hamı əsəbi və hirsli idi.

Səliqəli geyinmiş, gözündən heç nə yayınmayan, eyni zamanda, hara baxdığı sezilməyən, sakit bir adam olan belletrist Beskudnikov saatını çıxartdı. Əqrəblər on birə yaxınlaşırdı. Beskudnikov barmağını siferblata toxundurub, onu qonşusuna, stolda oturub danışdığından rezin altlı san ayaqqabılarını yellədən şair Dvubratskiyə göstərdi.

– Gör də, – Dvubratski donquldandı.

– Yəqin, oğlan Klyazmada ilişib qalıb, – moskvalı tacir ailəsində doğulub uşaqlıqdan yetim qalan, sonralar “Şturman Jorj” ləqəbi ilə yazıçılığa başlayıb, dəniz döyüşlərindən hekayələr yazan Nastasya Lukinişna Nepremenova qalın səslə cavab verdi.

– Müsəidənizlə! – məşhur estrada məzhəkələrinin müəllifi Zaqrıvov cəsəretlə dilləndi. – Burada bişməkdən-sə, elə mən də eyvanda ləzzətlə çay içərdim. Axı iclas saat ona təyın olunub!

– İndi Klyazmanın yeri məlum, – ədəbiyyatçıların bağ evlərinin yerləşdiyi Klyazmadakı Pereliqino qəsəbəsinin hamının ağrıyan yeri olduğunu bildiyindən, Şturman Jorj oturanları qıcıqlandırdı. – Yəqin, indi bülbüllər də cəh-cəh vurur. Mən nəyə görəsə şəhər kənarında həmişə yaxşı işləyirəm, xüsusən də yazda.

– Üçüncü ildir pul ödəyirəm ki, bazedov xəstəliyinə tutulmuş arvadımı bu cənnətə yollayam, di gəl, üfüqdə heç nə görünmür, – novellaçı İeronim Poprixin acı-acı dilləndi.

– Gərək bəxtin ola, – pəncərənin qabağında oturmuş Ababkov söz atdı.

Şturman Jorjun xırda gözlərində sevinc qığılcımları göründü və səsini yumşaldaraq dedi:

– Paxıllıq eləmək lazım deyil, yoldaşlar. Vur-tut iyirmi iki bağ evi var, yeddisi də hələ tikilir, biz isə Massolitdə üç min nəfərik.

– Üç min on bir, – küncdən kimsə düzəliş verdi.

– Bax, görürsünüz, – Şturman davam elədi, – neyləyə-sən? Təbii ki, bağ evlərini ən istedadlılarımız alıb...

– Başda oturanlar! – ssenariçi Qluxaryov onun sözünü kəsdi.

Beskudnikov yalandan əsnəyib otaqdan çıxdı.

– Pereliqinoda tək canına beş otağa yiyələnib, – Qluxaryov onun arxasınca dedi.

– Lavroviç altı otağa, – Deniskin qışqırdı, – yemək otağına da palıd ağacından üzlük vurulub!

– Eh, indi məsələ bunda deyil, – Ababkov zarıdı, – məsələ bundadır ki, saat on ikinin yarısıdır.

Hay-küy qalxdı, qiyama oxşar bir şey yetişirdi. Başladılar mənfur Pereliqinoya zəng vurmağa, başqa bağa, Lavroviçin bağına düşdülər, xəbər tutdular ki, Lavroviç çaya gedib, bu da qanlarını lap qaraldı. Hər ehtimala qarşı 930 №-li ədəbiyyat komissiyasına zəng etdilər və əlbəttə, orada heç kimi tapmadılar.

– O, zəng də vura bilərdi! – Deniskin, Qluxaryov və Kvant qışqırışdılar.

Ax, nahaq da qışqırırdılar: Mixail Aleksandroviç heç yerə zəng vura bilməzdi. Qriboyedovdan çox-çox uzaqlarda, lampaların gur işıq saçdığı nəhəng zalda, bir az əvvəl hələ Mixail Aleksandroviç adlanan şəxsdən qalan şeylər üç sink stola qoyulmuşdu.

Birinciyə – qolları və döş qəfəsi sınımış, çılpaq, qanı qurumuş bədən, o birisinə – qabaq dişləri tökülmüş, gur işığın qamaşdırmadığı donuq gözlü baş, üçüncüyə isə bir yığın cır-cındır.

Başı bədənindən ayrılmış cəsədin yanında məhkəmə-tibb professoru, patoloqoanatom, onun prozektoru, istintaq müvəkkilləri və xəstə arvadının yanından çağırılmış, Mixail Aleksandroviç Berliozun Massolitdəki müavini – ədəbiyyatçı Jeldibin dayanmışdı.

Jeldibinin arxasınca gələn maşın ilk növbədə istintaq müvəkkilləriylə birlikdə onu ölənin mənzilinə apardı (təxminən, gecəyarısı olardı), Berliozun kağızlarını möhürləyəndən sonra hamılıqla meyitxanaya getdilər.

İndi mərhumun yanında dayananlar məsləhətləşirdilər ki, necə etsələr yaxşı olar: kəsilmiş başı boyuna tiksinslər, yoxsa bədəni Qriboyedov zalına qoyub, sadəcə, mərhumun çənəsinə qədər örtük çəksinslər?

Bəli, Mixail Aleksandroviç heç yerə zəng eləyə bilməzdi və Deniskin, Qluxaryov, Kvantla Beskudnikov nahaqca özlərindən çıxıb qışqırırdılar. Düz gecəyarısı on iki ədəbiyyatçı hamılıqla üst mərtəbədən restorana düşdü. Burada yenə öz aralarında Mixail Aleksandroviçin qarasında danışdılar: eyvandakı bütün stollar artıq tutulmuşdu və bu gözəl, ancaq bürkülü zallarda şam eləyəsi oldular.

Və düz gecəyarısı zalların birində nəşə guruldadı, cingildədi, səpələnib dağıldı. O saat da nazik kişi səsi musiqi sədaları altında bərkdən qışqırdı: “Alliluyya!!” Bu, çalmağa başlayan məşhur Qriboyedov cazı idi. Tər basmış sifətlər, sanki, işıqlandı, tavanda təsvir olunmuş atlar, elə bil, canlandı, lampaların işığı, sanki, artdı və birdən zənciri qırıblarmış kimi hər iki zaldakılar rəqs eləməyə başladılar, onların arxasınca da eyvandakılar rəqsə qoşuldular.

Qluxaryov şairə Tamara Polumesyaçla oynayırdı, Kvant oynayırdı, romançı Jukolov sarı paltarlı bir kinoaktrisa ilə oynayırdı. Draqunski, Cerdakçidə oynayırdı, balaca Denis-

kin nəhəng Şturman Jorjla, gözəl-göyçək memar Şemeykina-Qall onu bərk-bərk qucaqlayan ağ kətan şalvarlı yad bir adamla oynayırdı. Özləri də, dəvət olunmuş moskvalılarla, gəlmələrlə oynayırdılar, kranşatlı yazıçı İohann, rostovlu, deyəsən, rejissordu, yanağı bənövşəyi dəmrovlu Vitya Kuftik adlı birisi, Massolitinin poeziya bölməsinin görkəmli nümayəndələri, daha dəqiqi, Pavianov, Boqoxulski, Sladki, Şpiçkin və Adelfina Buzdyak, saçlarını boks vurdurmuş, çiynlərinə pambıq astar qoydurmuş, hansı sənət sahibi olduqları bilinməyən cavan oğlanlar oynayırdılar; saqqalına göy soğan yapışan qoca bir kişi əyninə bürüşmüş narıncı ipək paltar geyinmiş solğun bənizli qarımış qızla oynayırdı.

Ofisiantlar tər tökə-tökə pivə dolu parçaları başları üstünə qaldırıb xınlı və nifrətlə qışqırırdılar: “Bağışlayın, vətəndaş!” Haradansa səsgücləndiriciylə əmr verirdilər: “Bir dənə Karski! İki Zubrik! Ağalar üçün Flyaka!!!” Nazik səs artıq oxumurdu, ulayırdı: “Alliluyya!” Cazdakı qızılı zinclərin səsi qabyuyanların mətbəxdə üzüaşağı axıdığı boşqabların hay-küyünü hərdən batırırdı. Bir sözlə, cəhənnəm.

Və gecəyarısı həmin bu cəhənnəmdə əyninə frak geyinmiş, xəncər kimi sivri saqqallı qaragöz bir kişi qəfil eyvana çıxdı və şahənə baxışlarla öz səltənətini süzdü. Mistiklər deyərdilər, deyərdilər ki, bir vaxtlar qəşəng kişilər frak geyinməzdilər, bellərinə enli dəri qurşaq bağlayardılar, qurşaqdan tapançaların dəstəyi çıxardı, zil qara saçlarını isə al-qırmızı ipəklə çəkərdilər və üstündə kəllə şəkli olan, tabut kimi qara bayraq dalğalanan yelkənli gəmi onun komandası altında Qəraib dənizində üzərdi.

Ancaq yox, yox! Adamı yoldan çıxaran mistiklər özlərindən uydururlar, dünyada Qəraib deyilən dəniz yoxdur, orada cəsur dəniz quldurları üzümür və onları korvet qovmur, top mərmisinin tüstüsü dalğaların üstünə sərilmir. Heç nə yoxdur, heç olmayıb da! Budur, qurumuş cökə ağacı var, dəmir çəpər var və onun arxasında bulvar... Vazada buz əriyir, qonşu stolda kiminsə qan sağılmış hirsli gözləri görünür və dəhşət, dəhşət... Ah, mənim allahlarım, mənim allahlarım, zəhər verin mənə, zəhər!

Və birdən stol arxasından səs qopdu: “Berlioz!!” Dərhal caz susdu, elə bil, kimsə ona yumruğunu çırpdı. “Nə,

nə, nə, nə?!!” – “Berlioz!!!” Yerindən sıçrayan kim, qışqıran kim...

Bəli, Mixail Aleksandroviç haqqında dəhşətli xəbər hamını sarsıtdı. Kimsə vurnuxaraq qışqırırdı ki, gərək elə indi, elə buradaca kollektiv teleqram yazıb təcili yollasınlar.

Ancaq soruşuruq: nə teleqram və hara? Və nə üçün yollamaq? Doğrudan, axı hara? Yastılanmış peysərini indi prozektorun rezin əlcəkli əllərinin sıxdığı, boynunu professorun iynələdiyi adamın hansısa teleqram nəyinə lazımdır? Ölüb o və heç bir teleqram ona lazım deyil. Hər şey qurtarıb, teleqrafı boş yerə yükləməyək.

Bəli, ölüb, ölüb... Ancaq axı biz sağıq!

Bəli, hamı sarsılmışdı, ancaq yavaş-yavaş həyəcan səngidi, kimlərsə öz stoluna qayıtdı – əvvəl xəlvətcə, sonra açıq-aşkar – arağını içib üstündən ağzına yemək aldı. Doğrudan da, toyuq kotleti heyfimi olsun? Mixail Aleksandroviçə necə köməyimiz dəyə bilər ki? Ac qalmaqlamı? Axı biz sağıq!

68

Təbii ki, royalın qapağı örtüldü, cazdakılar dağılışdı, bir neçə jurnalist nekroloq yazmaq üçün öz redaksiyasına getdi. Jeldibinin meyitxanadan gəldiyi məlum oldu. O, mərhumun yuxarıdakı kabinetində əyləşdi. Həmin an da söz yayıldı ki, Berliozu elə o əvəz edəcək. Jeldibin idarə heyətinin on iki üzvünün hamısını restorandan öz yanına çağırırdı və Berliozun kabinetində keçirilən təcili iclasda sütunlu Qriboyedov zalının hazırlanması, cəsədin meyitxanadan bu zala gətirilməsi, oraya girişin açılması və bu kədərli hadisəylə bağlı başqa təxirəsalınmaz məsələlər müzakirə olundu.

Restoran isə yenidən həmişəki gecə həyatını yaşayırdı və bağlanana qədər, yəni səhər saat dördə qədər də yaşayacaqdı, əgər restorandakıları Berliozun ölüm xəbərindən daha artıq heyrətə salan tamamilə qeyri-adi bir hadisə baş verməsəydi.

İlk olaraq Qriboyedov evinin qapısı ağzında gözləyən faytonçular həyəcanlandılar. Onlardan biri qozlada dikəlib qışqırırdı:

– Boy! Siz bir buna baxın!

Bu sözlərin arxasınca çuqun çəpərin yanında işartı peyda olub, eyvana yaxınlaşmağa başladı. Stol arxasında

oturanlar dikəlib, diqqətlə baxdılar ki, işıqla bərabər restorana tərəf ağ kabus da addımlayır. Kabus sarmaşıqlı girişə çatanda hamı çökə balığının tikəsi çəngəldə, gözləri bərələ quruyub qalmışdı. Bu vaxt papiros çəkmək üçün restoranın asılqan otağından həyəətə çıxan qarışıq papirosunu tapdalayıb kabusa tərəf getdi ki, onu restorana girməyə qoymasın, ancaq nəyə görə bunu etmədi, səfeh-səfeh gülümsəyərək dayandı.

Və kabus sarmaşıqlı girişdən keçib, maneəsiz-filansız eyvana girdi. Bu vaxt hamı gördü ki, o, kabus-zad deyil, tanınmış şair İvan Nikolayeviç Bezdornıdır.

O, ayaqyalın və zolaqlı alt tumanında idi; əynindəki ağımsov köynək cırıq-cırıq olmuşdu; yaxasına ingilis sancağıyla kağız parçası – hansısa müqəddəsin solğun ikona təsviri bənd edilmişdi. İvan Nikolayeviç əlində yanan nikah şamı tutmuşdu. Onun sağ yanağı təzəcə sıyrılmışdı. Eyvana ölçüyəgəlməz dərinlikdə sükut çökdü. Ofisiantlardan birinin əlindəki parçadan pivə axıb döşəməyə tökülürdü.

Şair şamı başının üstünə qaldırıb bərkdən dedi:

– Salam, dostlar! – sonra yaxındakı stolun altına baxıb qüssəylə dilləndi: – Yox, o, burada deyil!

İki səs eşidildi. Yoğun kişi səsi insafsızcasına dedi:

– Məsələ məlumdur. İçkidən sayıqlayır.

Qorxmuş qadın səsi isə:

– Necə olub ki, milis onu bu görkəmdə küçələrdən keçməyə qoyub? – dedi.

İvan Nikolayeviç bunu eşidib cavab verdi:

– İki dəfə saxlamaq istədilər, Skatertnidə, bir də burada, Bronnıda. Hasardan aşdım, görürsünüz də, yanağım sıyrılib! – O, şamı qaldırıb qışqırdı: – Ədəbiyyatçı qardaşlar! (Batmış səsi gücləndi, nəfəsi od püskürdü.) Hamınız məni eşidin! O gəlib! Onu təcili tutun, yoxsa çox böyük bədbəxtliklər törədəcək!

– Nə? Nə? O nə dedi? Kim gəlib? – hər tərəfdən səslər eşidildi.

– Məsləhətçi! – İvan cavab verdi, – bu məsləhətçi indi-cə Patriarx gölündə Mişa Berliozu öldürdü.

Bu yerdə zaldakılar eyvana tökülüşdü, hamı İvanın əlindəki şamın işığına yığışdı.

– Üzr istəyirəm, üzr istəyirəm, dəqiq deyin, – İvan Nikolayeviçin qulağının dibində asta və nəzakətli bir səs eşidildi, – necə axı öldürüb? Kim öldürüb?

– Əcnəbi məsləhətçi, professor və şpion! – İvan döyü-kərək cavab verdi.

– Bəs soyadı necədir? – astadan qulağına pıçıldadılar.

– Bilsəydim, nə vardı ki! – İvan kədərli halda qışqırdı.

– Soyadını vizit kartında görə bilmədim... Təkcə birinci “V” hərfi yadımdadır, soyadı “V” ilə başlayır! Axı “V” ilə hansı soyad başlayır? – İvan alnını oxalayıb öz-özündən soruşdu və birdən mızıldadı: -Ve, ve, ve! Va...va...Vaşner? Vaqner? Vayner? Veqner? Vinter? – İvanın saçı həyəcandan viz durmuşdu.

– Vulf? – bir qadın yazıq-yazıq dilləndi.

İvan hirsləndi.

– Axmaq! – Bu sözü deyən qadını gözləriylə axtarıb qışqırdı. – Vulfun nə dəxli var? Vulfun heç bir günahı yoxdur! Vo, vo... Yox! Bu cür xatırlaya bilmərəm! Bəs belə, vətəndaşlar: tez milisə zəng vurun, professoru tutmaq üçün pulemyotlu beş motosiklet göndərsinlər. Həm də demək yadınızdən çıxmasın, onun yanında ikisi də var: uzun, dama-dama paltarlı... gözlüyü çatlayıb... bir də kök qara pişik. Mən isə hələ Qriboyedovu axtaracağam... Hiss eləyirəm ki, o buradadır!

İvan əsəbilik keçirməyə başladı: ətrafındakıları itələdi, şamı yellədirib üstünü muma batırdı, stolların altına baxdı. Bu vaxt kimsə dedi: “Həkim çağırın!” – və kiminsə buyuz sağanaqlı eynəyi, tərətəmiş qırxılmış ətli, mehriban kök sifəti İvanın qarşısında peyda oldu.

– Yoldaş Bezdomnı, – bu sifət təmtəraqlı səslə dedi, – sakit olun! Hamımızın sevimlisi Mixail Aleksandroviçin... yox, sadəcə, Mişa Berliozun ölümü sizə pis təsir edib. Hamımız bunu gözəl başa düşürük. Sizə sakitlik lazımdır. İndi yoldaşlar sizi yatmağa aparar və hər şey yadınızdən çıxar...

– Sən, – İvan dişini qıncırdıb onun sözünü kəsdi, – başa düşürsən ki, professoru tutmaq lazımdır? Nə çərənləyib zəhləmi tökürsən?! Gic!

– Bağışlayın, yoldaş Bezdomnı, – bu işə baş qoşduğuna görə artıq peşman olmuş həmin şəxs pörtüb geri çəkildi.

– Yox, kimi də olsa, səni bağışlamaram, – İvan Niko-
layeviç kinli-kinli dedi.

Sifəti əsəbdən əyildi, şamı tələsik sağ əlindən sol əlinə keçirib, qolunu gəndən hərlədi və mərhəmətli şəxsin qula-
ğının dibinə ilişirdi.

Bu yerdə başa düşdülər ki, İvanı tutmaq lazımdır və onun üstünə tökülüşdülər. Şam söndü, yerə düşən eynək bir anda tapdandı. İvan hətta bulvardakıların diqqətini çəkən dəhşətli bir nəriltili qoparıb müdafiə olunmağa baş-
ladı. Stolların üstündən tökülən qab-qacaq cingildədi, qadınlar qışqırışdı.

Ofisiantlar şairi dəsmalla bağladıqları vaxt soyunub-
geyinmə otağında yelkənli gəmi komandiri ilə qapıçı ara-
sında söhbət gəirdi.

– Sən görmədin ki, o, alt tumanındadır? – dəniz qul-
duru onun üstünə bozardı.

– Axı, Arçibald Arçibaldoviç, – qapıçı qorxa-qorxa
cavab verdi, – əgər onlar Massolitın üzvüdürlərsə, mən
necə buraxmaya bilərəm?

– Sən görmədin ki, o, alt tumanındadır? – dəniz qul-
duru təkrar etdi.

– Bağışlayın, Arçibald Arçibaldoviç, – qapıçı qızardı, –
mən nə eləyə bilərəm? Başa düşürəm ki, eyvanda xanımlar
əyləşib...

– Xanımların bu işə dəxli yoxdur, xanımların nə veci-
nə, – dəniz qulduru qapıçını gözləriylə yeyirdi, – ancaq
milisin dəxli var! Adam alt tuman-köynəyində Moskvanın
küçələriylə vur-tut bir halda gedə bilər, onda da milisin
müşayiətilə və yalnız bir yerə – milis şöbəsinə! Sən isə əgər
qapıçısansa, bilməlisən ki, bu cür adamı görəndə bir an
belə gecikmədən fit çalmalısan. Eşidirsən?

Ağlı başından çıxmış qapıçı eyvandan gurultu, qab-
qacaq səsi, qadınların qışqırtısını eşidirdi.

– Buna görə indi sənə nə cəza verək? – dəniz qulduru
soruşdu.

Qapıçının sifəti yatalağa tutulmuş xəstənin sifəti kimi
bomboz oldu, gözləri ölgünləşdi. Ona elə gəldi ki, dəniz
quldurunun ortadan ayrılaraq daranmış qara saçları alov-
lanan ipək kimi işıldadı. Nişastalı yaxalıq, frak yoxa çıxıb,
qurşağından tapançanın dəstəyi göründü. Qapıçı özünü

gəminin for-marsa-reyindən¹ asılmış təsəvvür etdi. Özü-nün bayıra çıxmış dilini, çiyinə düşmüş cansız başını öz gözləriylə gördü, hətta gəmiyə çırpılan dalğaların səsini eşitdi. Qapıçının dizləri qatlandı. Bu yerdə dəniz qulduru-nun ona rəhmi gəldi və sərt baxışlarını yumşaltdı.

– Bax ha, Nikolay! Axırını dəfə olsun. Restoranda boş yerə bizə belə qapıçı lazım deyil. Get kilsədə qarovulçu işlə. – Bunları deyib, komandir cəld, dəqiq və aydın əmrlər verdi: – Bufetdən Panteleyi. Milisioneri. Protokol. Maşın. Psixiatriyaya. – Və əlavə etdi: – Fit ver!

On beş dəqiqə keçmiş təkcə restoranda yox, hətta bulvarda, pəncərəsi restoranın bağına baxan evlərdə son dərəcə heyrətlənmiş adamlar Panteleyin, qapıçının, milisin, ofisiyantın və şair Ryuxinin kukla kimi bələnmiş bir gənci Qriboyedovun qapısından çıxardığını gördülər. Bu gənc göz yaşlarından boğula-boğula məhz Ryuxinə tüpürməyə çalışaraq bağırırdı:

– Alçaq!

Sifətindən zəhrimar yağan sürücü motoru işə saldı. Yaxınlıqdakı faytonçu atı cuşa gətirmək üçün yasəmən rəngli cilovu onun sağrısına vuraraq qışqırdı:

– Cıdır atım indi olaydı da! Mən onunla ruhi xəstəxanaya adam aparmışam!

Bu qeyri-adi hadisəni müzakirə edən adamların hay-həşiri ətrafı başına götürmüşdü; bir sözlə, hamının diqqətini çəkən bu murdar, iyrənc qalmaqal yalnız yük maşını Qriboyedovun qapısından bədbəxt İvan Nikolayeviçi, milisioneri, Panteleyi və Ryuxini götürüb aparandan sonra sona çatdı.

VI fəsil

ŞİZOFRENİYA – BELƏCƏ DƏ DEMİŞDİLƏR

Moskva ətrafında, çay kənarında bu yaxınlarda tikilmiş məşhur psixiatriya klinikasının qəbul otağına ağ xalatl, sivri

¹ For-marsa-rey – gəminin burnu tərəfdən birinci dorağacındakı ikinci yelkənin asılması üçün üfqi tir

saqqallı kişi daxil olanda gecə saat ikinin yansı idi. Üç sanitari divanda oturan İvan Nikolayeviçdən gözünü çəkmirdi. Çox həyəcanlanmış şair Ryuxin də buradaydı. İvan Nikolayeviçin bağlandığı dəsmallar divanın üstünə atılmışdı. Onun əl-qolu açıq idi.

İçəri girən adamı görəndə Ryuxinin sifəti ağardı və öskürüb, çəkinə-çəkinə dedi:

– Salam, həkim.

Həkim Ryuxinə təzim etdi, ancaq gözü İvan Nikolayeviçdə idi.

O, qaşlarını çatıb acıqlı-acıqlı oturmuşdu, həkimi görəndə heç qımıldanmadı da.

– Həkim, – Ryuxin qorxa-qorxa İvan Nikolayeviçə baxıb, nədənsə, sirlilə sirlilə pıçıldadı, – bu, tanınmış şair İvan Bezdomnıdır... bilirsiniz... biz içkidən əmələ gələn qarabasmadan ehtiyatlarıq...

– Çox içirdi? – həkim dilucu soruşdu.

– Yox, içirdi, ancaq daha elə də yox ki...

– İçəndə gözüne tarakanlar, siçovullar, şeytanlar, küçə itləri görünürdü ki, onları tutmaq üçün cummurdu ki?

– Yox, – Ryuxin diksindi, – mən onu dünən, bir də bu gün səhər görmüşdüm. O, tamamilə sağlam idi...

– Bəs niyə alt tuman-köynəyindədir? Yataqdan tutub gətirmisiniz?

– Həkim, o, restorana bu görkəmdə gəlib...

– Aha, aha, – həkim məmnunluqla dedi, – bəs üzün niyə cızılıb? Kiminləsə dalaşılıb?

– Hasardan yıxılıb, sonra restoranda birini vurdu... yenə kimlərisə vurdu...

– Belə, belə, belə, – həkim İvana tərəf döndü, – salam!

– Salam, ziyankar! – İvan bərkədən acıqlı-acıqlı cavab verdi.

Ryuxin o qədər pərt oldu ki, başını qaldırıb nəzakətli həkimin üzünə baxmağa cəsəət etmədi. Ancaq o heç incimədi, adət elədiyi cəld hərəkətlə eynəyini çıxardı, xalalarının ədəyini qaldıraraq şalvarının dal cibinə qoydu, sonra İvandan soruşdu:

– Sizin neçə yaşınız var?

– Hamınız başımdan rədd olun! – İvan kobudcasına cavab verib, üzünü yana çevirdi.

– Siz axı niyə hirslenirsiniz? Məgər mən sizə xoşagəlməz bir söz dedim?

– Mənim iyirmi üç yaşım var, – İvan əsəbi halda dilləndi, – sizin hamınızdan şikayət edəcəyəm. Ən əsas da səndən, iylənmiş! – O, üzünü Ryuxinə tutdu.

– Bəs nəyə görə şikayət etmək istəyirsiniz?

– Çünki siz məni, sağlam adamı tutub güclə dəlixanaya gətirmisiniz! – İvan qəzəblə cavab verdi.

Bu yerdə Ryuxin diqqətlə İvana baxıb üzəndi: onun gözlərində dəlilikdən əsər-əlamət yoxdu. Qriboyedovdakı bulanıq gözlər əvvəlki kimi aydın idi.

“Vay dədə! – Ryuxin qorxa-qorxa düşündü, – o, əməlli-başlı normal adamdır. İşə bir bax! Doğrudan, axı biz onu niyə bura gətirmişik? Normal adamdır, təkcə sifəti cızılıb...”

– Siz, – həkim təkayaqlı ağı kətildə oturub sakitcə dedi, – dəlixanada deyilsiniz, klinikadasınız, əgər ehtiyac olmasa, sizi burada heç kim saxlamayacaq.

İvan Nikolayeviç onu inamsız-inamsız süzdü, ancaq bununla belə, donquldandı:

– Allaha şükür! Heç olmasa, giclərin içində bir normal adam tapıldı, giclərin də ən birincisi zırrama və fərsiz Saşkadır!

– Bu fərsiz Saşka kimdir? – həkim maraqlandı.

– Budur, bax, Ryuxin! – İvan çirkli barmağını Ryuxinə tuşladı.

Ryuxin hirsindən yanıb-yaxıldı.

“Halına yandıığım üçün, – acı-acı düşündü, – bu da mənim sağolum! Doğrudan, elə yaramazın yekəsiymiş!”

– Öz psixologiyasına görə tipik qolçomaqdır, – İvan Nikolayeviç, görünür, Ryuxini ifşa etmək fikrinə düşmüşdü, – özü də proletar cildinə girmiş qolçomaqdır. Siz bir onun mənasız sifətinə baxın və bayramlara həsr etdiyi gurultulu şeirlərlə müqayisə edin! He-he-he... “Yandırın!” və “dalğalandırın”, ancaq siz onun öz içində nə düşündüyünü bilsəniz, dəhşətə gələrsiniz! – İvan Nikolayeviç pis-pis güldü.

Ryuxin ağır-ağır nəfəs alırdı, qızarmışdı və bircə onu fikirləşirdi ki, qoynunda ilan bəsləyib, demə, əslində, kinli düşmənin qeydinə qalıb. İndi isə başqa əlac yoxdu: ruhi xəstəylə söyüşməyəcəkdi ki?!

– Bəs sizi niyə məhz buraya gətiriblər? – həkim Bezdomniya diqqətlə qulaq asıb soruşdu.

– Bu sarsaqları görüm lənətə gəlsinlər! Tutub cır-cındırla sarıyıb, yük maşınına basdılar!

– İcazənizlə sizdən soruşum, niyə restorana alt paltarında gəlmisiniz?

– Burada təəccüblü heç nə yoxdur, – İvan cavab verdi, – Moskva çayında çimməyə getmişdim, paltarlarımı çırpışdırdılar, bircə bu zibil qalmışdı! Moskvada çılpaq gəzməyəcəkdim ha! Olanı geyindim, çünki Qriboyedov restoranına tələsirdim.

Həkim sual dolu baxışlarını Ryuxinə dikdi, o isə qaş-qabaqlı halda mızıldadı:

– Restoran belə adlanır.

– Aha, – həkim dedi, – niyə belə tələsirdiniz? Hansısa işgüzar görüşünüz var idi?

– Məsləhətçini tuturdum, – İvan Nikolayeviç səksəkəylə döyükdü.

– Hansı məsləhətçini?

– Siz Berliozu tanıyırsınız? – İvan mənalı-mənalı soruşdu.

– Bəstəkarı deyirsiniz?

İvan dilxor oldu.

– Bəstəkar nədir? Hə, bildim, amma yox! Bəstəkarla Mişa Berliozun soyadları eynidir!

Ryuxin danışmaq istəmirdi, ancaq izah eləyəsi oldu:

– Massolitın katibi Berlioz bu gün axşam Patriarx gölünün kənarında tramvayın altına düşüb.

– Bilmədiyini şeyi danışma! – İvan Ryuxinə acıqlandı, – orada sən yox, mən olmuşam! O, qəsdən Berliozu tramvayın altına saldı!

– İtlədi?

– “İtləmək” nədir? – hamının qanmazlığı İvanı lap əsəbiləşdirdi, – Beləsinə itləmək də lazım deyil! O, elə hoqqalar çıxarır, gəl görəsən! Berliozun tramvayın altına düşəcəyini o, əvvəlcədən bilirdi!

– Bəs sizdən başqa məsləhətçini görənlər olub?

– Bədbəxtlikdən, ancaq mənimlə Berlioz görüşüb.

– Belə. Bu qatili tutmaq üçün nə kimi tədbir gördünüz? – bu yerdə həkim kənardakı stolun arxasında oturan

ağ xalatlı qadına sarı baxdı. Qadın bir vərəq çıxarıb, sütunlardakı boş yerləri doldurmağa başladı.

– Tədbir deyəndə... mətbəxdən şamı götürdüm...

– Bunu? – həkim qadının oturduğu stolun üstündəki ikonanın böyrünə qoyulan sınıq şamı barmağıyla göstərdi.

– Elə onu və ...

– Bəs ikona nəyə lazımdır?

– Hə, ikona... – İvan qızardı, – hər şeydən çox elə ikonadan qorxdu, – yenə barmağını Ryuxinə tuşladı, – məsələ belədir ki, o, məsləhətçi, o, sözün düzü... cin-şeytanla oturub-durur... onu elə-belə tutmaq olmaz.

Sanitarlar, nədənsə, farağat durub, gözlərini İvandan çəkmirdilər.

– Hə, – İvan sözünə davam etdi, – cin-şeytanla oturub-durur! Bu, danılmaz faktdır. O, şəxsən Ponti Pilatla söhbət eləyib. Mənə belə baxmaq lazım deyil! Düz deyirəm! Hər şeyi gördüm – eyvanı da, palmaları da. Bir sözlə, Ponti Pilatın yanında olub, buna mən başımla cavab verirəm.

– Belə, yaxşı...

– Hə, nəyə, ikonanı yaxama sancaqlayıb qaçdım...

Bu yerdə saat iki dəfə vurdu.

– Paho! – İvan qışqırıb divandan qalxdı, – saat ikidir, mənə sizinlə boş yerə vaxt itirirəm! Bağışlayın, telefon hanı?

– Qoyun zəng vursun, – həkim sanitarlara əmr etdi.

İvan dəstəyi götürdü, qadın isə bu vaxt Ryuxindən yavaşca soruşdu:

– Evlidir?

– Subaydır, – Ryuxin qorxa-qorxa cavab verdi.

– Həmkarların üzvüdür?

– Bəli.

– Milisdir? – İvan dəstəyə qışqırdı, – milisdir? Yoldaş növbətçi, dərhal göstəriş verin ki, əcnəbi məsləhətçini tutmaq üçün pulemyotlu beş motosiklet göndərsinlər. Nə? Dalımca gəlin, özüm sizinlə gedərəm... Dəlixanadan şair Bezdomnıdır danışan... Sizin ünvan necədir? – Bezdomnı dəstəyi ovcu ilə qapayıb həkimə pıçıldadı, sonra yenə dəstəyə qışqırdı: – Eşidirsiniz? Allo!.. Biabırçılıqdır! – İvan birdən çıxırıb dəstəyi divara çırpdı. Sonra həkimə sarı dönüb, ona əl verdi, soyuq tərzdə “hələlik” deyib, getməyə hazırlaşdı.

– Bağışlayın, siz hara getmək istəyirsiniz? – həkim İvanın gözünün içinə baxdı, – gecənin yarısı, alt paltarında... Siz özünüzü pis hiss edirsiniz, burada qalın!

– Buraxın deyirəm, – İvan qapının ağzını kəsən sanitariaların üstünə çəmkirdi. – Buraxırsınız, ya yox? – şair qorxunc bir səslə bağırdı.

Ryuxini əsməcə tutdu, qadın isə masanın düyməsini basdı və stolun şüşəsinin üstünə parıltılı qutuyla bağlı ampula düşdü.

– Bəs belə?! – İvan tora düşmüş vəhşi heyvan kimi döyükdü, – di yaxşı! Əlvida... – və başını irəli verib, pərdəli pəncərəyə sarı tullandı. Zərbə səsi eşidildi, ancaq pərdənin arxasındakı sınımayan şüşə ona davam gətirdi və bir an sonra İvan sanitariaların əlində çırpınırdı. O xırıldaıyır, dişləməyə çalışır, qışqırırdı:

– Gör özləri üçün necə şüşə düzəltdiriblər!.. Burax! Burax deyirəm!

Həkimin əlində şpris parıldadı, qadın cəld hərəkətlə nimdaş köynəyin qolunu cırdı və qadına xas olmayan zirəkliklə onun qolundan yapışdı. Efir qoxusu gəldi, İvan dörd adamın əlində haldan düşdü və həkim bundan istifadə edib iynəni onun qoluna batırdı. İvanı bir neçə saniyə də saxlayıb, divana oturdular.

– Quldurlar! – İvan qışqırıb divandan sıçradı, ancaq onu yenə geri oturdular. Əllərini çəkən kimi yenə sıçradı, amma bu dəfə özü oturdu. O, vəhşi kimi ətrafına baxaraq dillənmədi, sonra birdən əsnəyib, hirsle gülümsədi.

– Axır ki, damladınız, – deyərək bir də əsnədi, gözlənilmədən uzanıb, başını balınca qoydu, yanağını uşaq kimi yumruğuna söykədi, artıq sakit, yuxulu səslə mızıldadı: – Di lap yaxşı... bunların altını çəkəcəksiniz. Mən xəbərdarlıq etdim, qalanını özünüz bilərsiniz! Məni isə indi hər şeydən artıq Ponti Pilat maraqlandırır... Pilat... – bu vaxt gözləri yumuldu.

– Vanna, yüz on yeddinci otaqda tək qalsın, həm də növbətçi qoyun, – həkim eynəyini taxa-taxa göstəriş verdi. Bu yerdə Ryuxin yenə diksindi: ağ qapılar səssizcə açıldı, göy gecə lampasının işıqlandırdığı dəhliz göründü. Dəhlizdən rezin təkərli taxt gətirildi, sakitləşmiş İvanı taxta uzatdılar, taxt dəhlizə qayıtdı və qapılar bağlandı.

– Həkim, – sarsılmış Ryuxin pıçılıyla soruşdu, – o, doğrudan, xəstədir?

– Əlbəttə, – həkim cavab verdi.

– Axı ona nə olub? – Ryuxin çəkinə-çəkinə soruşdu.

Yorğun həkim Ryuxini süzüb, həvəssiz dilləndi:

– Hərəkət və nitq oyanıqlığı... sayıqlama... görünür, mürəkkəb haldır... Ehtimal ki, şizofreniyadır. Üstəlik də, alkoqolizm...

Həkimin sözlərindən Ryuxin bir şey anlamadı, birçə onu başa düşdü ki, deyəsən, İvan Nikolayeviçin işi fırıqdır, köks ötürüb soruşdu:

– Niyə o, elə hansısa məsləhətçidən danışır?

– Yəqin, kimisə görüb, bu da onun xəstə təxəyyülünü oyadıb. Bəlkə də, qarabasmadır...

Bir neçə dəqiqədən sonra yük maşını Ryuxini Moskva-ya aparırdı. Hava işıqlaşırı, yol kənarlarındakı fənərlərin hələ söndürülməyən işıqları lazımsız və xoşagəlməz idi. Gecəni hədə yerə keçirdiyinə görə sürücü hirsələnmişdi, var gücüylə qovduğu maşın döngələrdə az qalırdı yoldan çıxsın.

Budur, meşə də arxada qaldı, çay da hərasa itdi, yük maşınının qarşısına hər cür şey çıxırdı: gözətçi budkaları olan hasarlar, odun qalaqları, hündür dirəklər, hansısa tirlər və tirlərə keçirilmiş iri tağalaqlar, çınqıl topaları, kanalların şırımladığı torpaq – bir sözlə, hiss olunurdu ki, Moskva yaxındadır, döngəni burulan kimi üstünə gəlib səni ağuşuna alacaq.

Maşın Ryuxini silkələyir, atıb-tuturdu, üstündə oturduğu ağac parçası altından qaçırdı. Qabaqcadan trolleybusla getmiş milisionerlə Panteleyin tulladıqları restoran dəsmalları bir yerdə durmurdu. Ryuxin onları yığmaq istədi, ancaq nədənsə, hirsələ donquldandı: “Cəhənnəm olsunlar! Deyəsən, elə, doğrudan da, səfehləmişəm...” – və təpiklə vurub, onlara baxmamağa çalışdı.

Ovqatı əməlicə pozulmuşdu. Xəstəxana onda ağır iz buraxmışdı. Ryuxin nəyin ona əzab verdiyini tapmağa çalışırdı. Yaddaşına həkk olunmuş göy ləmpalı dəhlizmi? Dünyada dəliliyədən bəzər bədbəxtliyin olmadığı fikrimi? Hə, hə, əlbəttə, bu da ona əzab verir. Ancaq bu axı ümumi fikirdir. Yenə nəyə var. Axı nədir o? İnciklikdir, elədir ki var.

Hə, hə, Bezdomnının onun üzünə dediyi ağır sözlər. Bədbəxtlik onda idi ki, bu sözlərdə həqiqət vardı.

Şair daha ətrafına baxmırdı, gözünü yük maşınının silkələnən çirkli döşəməsinə dikib, özünə əzab verə-verə sızıldamağa, nəşə mızıldamağa başladı.

Hə, şeirlər... Onun otuz iki yaşı var! Yaxşı, bəs sonra? – Sonra ildə nə qədərsə şeir yazacaq. – Qocalana qədər? – Hə, qocalana qədər. – Bu şeirlər ona nə verəcək? Şöhrət gətirəcək? “Cəfəngiyatdır! Heç olmasa, özünü aldatma. Pis şeir heç vaxt adama şöhrət gətirməz. Bəs bu şeirlər niyə pisdir? Həqiqəti, həqiqəti dedi! – Ryuxin özünə qarşı amansız idi. – Yazdıqlarımın heç birinə inanmıram!..”

Əsəbi, qanıqara şair yırgalandı, ayağı altındakı döşəmə daha silkələnirdi. Ryuxin başını qaldırdı ki, artıq çoxdan Moskvadadır, üstəlik də, dan yeri ağarıb, buludlar qızılı rəngə boyanıb, onun yük maşını bulvara dönən yerdə, başqa maşınların cərgəsində tıxaca düşüb və yaxınlıqdakı postamentin üstündə duran metal insan başını azca əyib laqeydliklə bulvara baxır.

Xəstələnmiş şairin başından qəribə fikirlər keçirdi. “Bəxtli olmağın əsl nümunəsidir... – bu yerdə Ryuxin dik ayağa durdu, əlini qaldırıb, nəyə görə acığını heç kimlə işi olmayan çuqun insanın üstünə tökdü, – həyatda hansı addımı atıbsa, başına nə gəlibsə, hər şey onun xeyrinə olub, hər şey ona şöhrət gətirib! Axı o nə edib? Anlaya bilmirəm... Bu sözlərdə fəvqəladə nəşə var ki: “Tufan qarı sovurub...”? Başa düşürəm!.. Bəxti gətirib, bəxti gətirib! – axır ki, Ryuxin acı bir nəticəyə gəldi və yük maşınının tərpendiyini hiss etdi, – atəş açdı, aqıvardiyaçı atəş açıb budunu parçaladı və əbədiyini təmin etdi...”

Maşınlar hərəkətə gəldi. Əməlli-başlı xəstələnən, hətta qocalan şair heç iki dəqiqə keçməmiş Qriboyedovun eyvanına daxil oldu. Eyvan artıq boşalmışdı. Küncdəki bir məclis yekunlaşmaq üzrə idi, araqçını tanış konferansyə isə əlində bir qədəh “Abrau” məclisin mərkəzində vurnuxurdu.

Dəsmalla yüklənmiş Ryuxini Arçibald Arçibaldoviç çox mehriban qarşıladı, lənətə gəlmiş cır-cındırdan onun canını qurtardılar. Əgər Ryuxin klinikada və yük maşınında bu qədər əldən düşməsəydi, gördüklərini bir az da bəzəyib

danışmaqdan, yəqin, ləzzət alardı. Ancaq indi o halda deyildi, üstəlik, bir elə diqqətli olmasa da, yük maşınındakı işgəncədən sonra Ryuxin ilk dəfə indi dəniz quldurunun sifətinə zəndlə baxıb başa düşdü ki, o, Bezdomnı haqqında suallar versə də, hətta “ay-ay-ay!” desə də, əslində, Bezdomnının taleyinə tamamilə biganədir və ona bir damcı da ürəyi yanmır. “Əhsən! Düz də eləyir!” – Ryuxin hikkəylə düşündü və şizofreniya haqqında söhbətini yarımcıq kəsib xahiş etdi:

– Arçibald Arçibaldoviç, araç pis olmazdı...

Dəniz qulduru canıyananlıqla pıçıldadı:

– Anlayıram... bu dəqiqə... – və ofisiyanta əliylə işarə elədi.

On beş dəqiqə sonra Ryuxin tək-tənha oturub, başa düşərək və razılaşaraq ki, daha onun həyatında heç nəyi dəyişmək olmaz, ancaq unutmaq olar, balığın üstünə əyilib qədəhi qədəh dalınca boşaldırdı.

Başqaları kef eləyəndə şair gecəni hədəz yerə xərc-ləmişdi və indi başa düşürdü ki, onu geri qaytarmaq mümkün deyil. Başını lampadan qaldırıb göyə baxmaq kifayətli ki, gecənin birdəfəlik əldən getdiyini anlayasan. Ofisiyantar stolların üstündən süfrələri tələsik yığırdırdılar. Yatıb yuxularını almış pişiklər eyvanın böyür-başında qaçırdı. Gün bütün ağırlığıyla şairin üstünə çökürdü.

80

VII fəsil

PİS MƏNZİL

Əgər səhərişi gün Styopa Lixodeyevə desəydilər: “Styopa, bu dəqiqə durmasan, səni güllələyəcəklər!” – Styopa halsız-halsız mızıldayardı: “Güllələyin, nə istəyirsiniz eləyin, ancaq durmayacağam”.

Durmaq nədir, ona elə gəlirdi gözlərini də açma bilməz, çünki gözünü açan kimi ıldırım çaxıb başını parça-parça edəcək. Başında zəng çalınırdı, yumulu gözlərinin içində yaşıl haşiyəli qəhvəyi dairələr oynayırdı, üstəlik, ürəyi bulanırdı, həm də ona elə gəlirdi ki, ürəkbulanma hansısa patefonun zəhlətökən səsiylə bağlıdır.

Styopa nəşə xatırlamağa çalışırdı, ancaq bircə şey yadına düşürdü – deyəsən, dünən haradasa əlində salfet, dayanıb bir xanımı öpməyə çalışırdı, həm də vəd verirdi ki, sabah, düz günorta onlara gələcək. Xanım razı olmurdu: “Yox, yox, mən evdə olmayacağam!” – Styopa isə əl çəkmirdi: “Mənsə durub gələcəyəm!”

Hansı xanım idi, indi saat neçədir, hansı ayın hansı günüdür – Styopa qətiyyə bilmirdi və ən pisi də o idi ki, harada olduğunu anlamırdı. Heç olmasa, sonuncunu aydınlaşdırmaq üçün sol gözünün bitişmiş kirpiklərini araladı. Yanqaranlıqda nəşə tutqun-tutqun işıdayırdı. Styopa, nəhayət, bədənnüma güzgünü tanıdı və başa düşdü ki, öz çarpayısında, daha doğrusu, zərgərin dul arvadının yataq otağındakı çarpayıda arxası üstə uzanıb. Bu vaxt başından elə ağır qopdu ki, gözlərini yumub inildədi.

İzahat verək: Varyete teatrının direktoru Styopa Lixodeyev səhər tezdən Sadovaya küçəsində yerləşən böyük altımərtəbə binada, rəhmətlik Berliozla tən böldükləri mənzildə oyanmışdı.

Demək lazımdır ki, 50 nömrəli bu mənzil pis də olmasa, hər halda, qəribə ad çıxarmışdı. Hələ iki il əvvəl onun sahibi zərgər de Fugerin dul qadını idi. Hörmətli və çox işgüzar bir qadın olan əlli yaşlı Anna Fransevna de Fuger beş otaqdan üçünü kirayəyə vermişdi: kirayəçilərdən birinin soyadı, deyəsən, Belomut idi, o birinin soyadı unudulub.

Və iki il əvvəl mənzildə müəmmalı hadisələr baş verməyə başladı: bu mənzildən adamlar izsiz-soraqsız yoxa çıxırdılar.

Bir bazar günü mənzilə milisioner təşrif buyurub, ikinci kirayənişini (soyadı unudulanı) dəhlizə çağırırdı və dedi ki, ondan xahiş olunur, nəyəsə qol çəkmək üçün bir dəqiqəliyə milis şöbəsinə gəlsin. Kirayənişin Anna Fransevnanın sadıq və çoxdankı ev qulluqçusu Anfisaya tapşırırdı ki, əgər ona zəng eləyən olsa, desin, on dəqiqədən sonra qayıdacaq və ağ əlcəkli nəzakətli milisionerlə birlikdə çıxıb getdi. Ancaq nəinki on dəqiqədən sonra, ümumiyyətlə, qayıb gəlmədi. Ən təəccüblüsü o idi ki, görünür, onunla birlikdə milisioner də yoxa çıxmışdı.

Dindar, açığı desək, mövhumatçı Anfisa qanı çox qaralan Anna Fransevnanın birbaşa üzünə dedi ki, bu,

cadugərlikdir və o, çox gözəl bilir kirayənişinlə milisioneri kim aparıb, ancaq gecə vaxtı demək istəmir. Cadugərlik də, məlum məsələdir ki, başlamağa bənddir, sonra onun qabağını almaq mümkün olmur. İkinci kirayənişin, deyəsən, bazar ertəsi yoxa çıxdı, çərşənbə axşamı isə Belomut, elə bil, yerə batdı, ancaq doğrusu, başqa şəraitdə. Həmişəki kimi səhər tezdən işə aparmaq üçün onun dalınca maşın gəldi, intəhası, maşın heç kimi geri qaytar-madı, onun özü də bir daha qayıtmadı.

Xanım Belomutun dərđini və keçirdiyi dəhşəti sözlə ifadə etmək mümkün deyil. Ancaq heyhat, hər ikisi çox uzun çəkmədi. Elə həmin gecə Anna Fransevna nəyə görə tələsik getdiyi bağ evindən Anfisa ilə geri qayıdanda artıq xanım Belomutu mənzildə tapmadı. Bu hələ harasıdır: ər-arvad Belomutların qaldığı hər iki otaq möhürlənmişdi.

82

İki günü birtəhər yola verdilər. Elə üçüncü gün, bütün bu müddət ərzində yuxusuzluqdan əziyyət çəkən Anna Fransevna yenə tələsik bağ evinə getdi... Onun qayıtma-dığını deməyə lüzum yoxdur!

Tək qalıb doyunca ağlamış Anfisa gecə ikidə yatmaq üçün yerinə girdi. Sonra başına nə gəlib, məlum deyil, ancaq başqa mənzillərin sakinləri deyirdilər ki, guya, 50 nömrəli mənzildən bütün gecəni nəşə taqqıltı eşidilib və guya, səhərə kimi pəncərələrdən işıq gəlib. Səhər məlum olub ki, Anfisa da yoxdur!

Yoxa çıxanlar və lənətlənmiş mənzil barədə binada hələ uzun müddət cürbəcür əfsanələr dolaşdı, misal üçün, guya, bu arıq və dindar Anfisa Anna Fransevnanın iyirmi beş dənə iri brilyantını dəri kisəyə yığıb, öz qurumuş sinəsində gəzdirmiş. Guya ki, Anna Fransevnanın tələsik getdiyi bağ evinin taxta çardağında həmin brilyantlardan və çarın dövründə kəsilmiş qızıl pullardan ibarət çox böyük xəzinə tapılıb... Buna oxşar başqa şeylər də danışdılar. İntəhası, bilmədiyimiz şeyə zəmin ola bilmərik.

Bütün bunlara baxmayaraq, mənzil boş və möhür-lənmiş vəziyyətdə vur-tut bir həftə qaldı, sonra Berlioz və həmin bu Styopa arvadları ilə oraya köçdülər. Tamamilə təbiidir ki, lənətə gəlmiş mənzildə yerləşən kimi onların da başına olmanın işlər gəldi. Bircə ayın içində hər ikisinin

arvadı yoxa çıxdı. Ancaq onlar izsiz-soraqsız qeyb oldular. Berliozun arvadı haqqında danışdırlar ki, guya, onu Xarkovda hansısa bir baletmeysterlə görüblər, Styopanın arvadına isə, guya, Bojedomkada rast gəliblər, deyilənə görə, Varyetenin direktoru saysız-hesabsız tanışlarının köməyiylə ona orada bir otaq təşkil edib, bu şərtlə ki, Sado-vaya küçəsinə ayağı dəyməsin...

Styopa inildədi. Fikirləşdi, ev qulluqçusu Qrunyani çağırıb, ondan piramidon istəsin, ancaq ağılı kəsdi ki, bu, axmaqlıqdır... Qrunyada piramidon deyilən şey, əlbəttə, yoxdur. Berliozu köməyə çağırmağa çalışdı, iki dəfə zarıdı: “Mişa... Mişa...”, ancaq özünü başa düşürsünüz ki, cavab gəlmədi. Mənzildə tam sükunət hökm sürürdü.

Styopa ayaq barmaqlarını tərpedib, corabla uzandığını başa düşdü, titrəyən əllərini buduna çəkdi ki, şalvarlı olub-olmadığını aydınlaşdırsın, ancaq aydınlaşdırma bilmədi.

Nəhayət, görəndə ki tək-tənhadır, heç kimdən kömək yoxdur, nəyin bahasına olur-olsun qalxmaq qərarına gəldi.

Styopa bir-birinə yapışan kirpiklərini aralayıb, saçları pırtlaşıq, şişkin sifətini qara tük basmış, gözləri axan, yaxası çirkli köynəkdə, qalstukda, alt tumanı və corabda adama oxşayan nəyinsə bədənnüma güzgüdə əks olduğunu gördü.

Bədənnüma güzgüdə o, özünü belə gördü, güzgünün yanında isə qara paltarda, qara beretdə naməlum adam dayanmışdı.

Styopa çarpayıda oturub, qan sağılmış gözlərini naməlum adama zillədi.

Sükutu naməlum adam pozdu, alçaq, yoğun səslə və aksentlə dedi:

– Sabahınız xeyir, əziz Stepan Boqdanoviç!

Fasilə yarandı, sonra Styopa bütün gücünü toplayıb zorla dilləndi:

– Sizə nə lazımdır? – Öz səsinə tanımadığına heyrətləndi. “Sizə” deyəndə səsi ciyildədi, “nə” boğuc çıxıdı, “lazımdır” sözünü isə, ümumiyyətlə, düz-əməlli deyə bilmədi.

Naməlum adam dostcasına gülümsədi, cibindən çıxardı, qapağında almaz üçbucaq olan iri qızıl saat on bir dəfə vurandan sonra dedi:

– On birdir! Düz bir saatdır oyanmağınızı gözləyirəm, çünki siz saat on üçün yanınızda mənə görüş təyin etmişdiniz. Bu da mən!

Styopa əlini çarpayının böyründəki stulun üstünə atılmış şalvara uzadıb pıçıldadı:

– Bağışlayın... – şalvarı geyinib, xırıltılı səslə soruşdu:
– Xahiş edirəm, soyadınızı deyəsiniz.

Danışmaq onun üçün çətin idi. Hər sözü deyəndə, elə bil, kimsə beyninə iynə batırıb ona dəhşətli əzab verirdi.

– Necə? Siz mənim soyadımı da unutmusunuz? – naməlum adam gülümsədi.

– Üzr istəyirəm... – Styopa hiss etdi ki, xumarlığın yeni əlamətləri üzə çıxır: ona elə gəlirdi, ayağının altından döşəmə qaçdı və bu dəqiqə kəlləsi üstə cəhənnəmə vasil olacaq.

84

– Əzizim Stepan Boqdanoviç, – qonaq mənalı-mənalı gülümsədi, – piramidon sizə kömək eləməz. Köhnə qaydaya əməl edin – pazu pazu çıxararlar. Sizi həyata qaytaracaq yeganə şey acı, isti qəlyanaltıyla iki yüz qram araq ola bilər.

Styopa bic adam idi, nə qədər halsız olsa da, başa düşdü ki, əgər onu bu görkəmdə görüblərsə, hər şeyi etiraf etməlidir.

– Açığını desəm, – dilini zorla sürüdü, – dünən bir az...

– Artıq sözə ehtiyac yoxdur! – Qonaq kreslo ilə bir yerdə yana sürüşdü.

Styopanın gözləri bərələ qaldı: balaca stolun üstündəki məcməyiyə doğranmış ağ çörək, vazada sıxılmış qara kürü, bir boşqab göbələk turşusu, qazança və nəhayət, zərgər arvadının böyük qrafində araq qoyulmuşdu. Qrafinin soyuqdan tərləməsi Styopanı xüsusilə heyrətləndirdi. Əslində, aydın idi – qrafın buz doldurulmuş vedrənin içinə salınmışdı. Bir sözlə, səliqəli, qabiliyyətli süfrə açılmışdı.

Yad adam Styopanın heyrətinin xəstəhəlliq dərəcəsinə çatmasına imkan verməyib, ona cəld əlli qram araq süzdü.

– Bəs siz? – Styopa mızıldadı.

– Məmnuniyyətlə!

Styopa titrəyən əliylə qədəhi ağzına apardı, yad adam isə bir qurtuma öz qədəhini boşaltdı. Kürünü çeynəyə-çeynəyə Styopa zorla deyə bildi:

– Bəs siz... üstündən bir şey yemirsiniz?
– Minnətdaram, mən heç vaxt arağın üstündən yemirəm, – yad adam yenə hər ikisinə arağ süzdü. Qazançanın qapağını açdılar – tomatlı sosiska idi.

Gözünün qabağındakı lənətə gəlmiş yaşıl dairələr yoxa çıxdı, sözləri artıq deyə bilirdi, ən başlıcası, Styopa nələrisə xatırladı. Elədir ki var, əhvalat dünən Sxodnada, məzhəkələr müəllifi Xustovun bağ evində baş vermişdi; Xustov oraya Styopanı taksilə aparmışdı. “Metropol”un yanında taksini necə tutduqlarını da xatırladı, onlarla bir adam da olmuşdu, deyəsən, aktorydu... balaca çamadanda pəfonu var idi. Hə, hə, hə, bağ evinə getmişdilər! O da yadına düşdü ki, pəfonda itlər ulaşır. Təkcə Styopanın öpmək istədiyi qadın məlum deyildi... Allah bilir, kimdir... deyəsən, radioda işləyir, bəlkə də, yox.

Dünənki gün beləcə yavaş-yavaş aydınlaşırdı, ancaq Styopanı daha çox bugünkü gün, xüsusən də yataq otağında, yad adamın qəlyanaltı və araqla pəyda olması maraqlandırır. Bax bunu aydınlaşdırmaq heç də pis olmazdı!

– Hə, ümid edirəm ki, indi mənim soyadımı xatırladınız?

Ancaq Styopa yalnız günahkarcasına gülümsəyib əllərini yellətdi.

– Dayanın! Mənə elə gəlir ki, siz arağın üstündən portveyn içmisiniz! Əfv edin, məgər belə iş görərlər!

– Xahiş edirəm, aramızda qalsın, – Styopa yaltaqcasına dedi.

– Ah, əlbəttə, əlbəttə! Ancaq aydındır ki, Xustovun əvəzindən söz verə bilmərəm!

– Məgər siz Xustovu tanıyırsınız?

– Dünən sizin kabinetinizdə bu şəxsi ötəri gördüm, ancaq sifətinə bircə dəfə baxmaq kifayətdir ki, onun əclaf, aravuran, ikiüzlü, yaltaq olduğunu anlayasan.

“Tamamilə doğrudur!” – Xustovun xarakterinin belə düzgün, dəqiq, yığcam təsviri Styopanı heyrətləndirdi.

Hə, dünənki gün hissə-hissə tamamlanırdı, ancaq narahatlıq Varyetenin direktorundan hələ əl çəkməmişdi. Çünki dünənki gündə böyük bir boşluq var idi. Nə deyirsiniz deyən, bu bəretili adamı Styopa dünən qətiyyənlə görməmişdi.

– Magiya professoru Volland, – Styopanın çətinə düşdüyünü görə qonaq dedi və hər şeyi yerli-yataqlı danışdı.

O, xaricdən Moskvaya dünən gündüz gəlib, dərhal da Styopanın yanına təşrif buyurub, Varyete ilə birlikdə qastrollara çıxmağı təklif edib. Styopa Moskva vilayətinin tamaşalar komissiyasına zəng vuraraq bu məsələni razılaşdırıb (rəngi ağaran Styopa gözlərini döydü), yeddi çıxış üçün professor Volandla müqavilə bağlayıb (Styopanın ağız açıla qaldı), şərtləşiblər ki, Voland bu gün saat onda bəzi detalları dəqiqləşdirmək üçün onun yanına gəlsin... Budur, Voland da gəlib!

Qapını üzünə Qrunya açıb; deyib ki, o özü indicə gəlib, burada müvəqqətidir, Berlioz evdə yoxdur, əgər qonaq Stepan Boqdanoviçi görmək istəyirsə, qoy özü yataq otağına keçsin. Stepan Boqdanoviç elə bərk yatır ki, onu oyatmağa cürət etmir. Stepan Boqdanoviçin nə halda olduğunu görən artist Qrunyanı araq, qəlyanaltı almaq üçün yaxınlıqdakı qastronoma, buz üçün isə aptekə göndərib və...

86

– İcazə verin, sizinlə hesablaşım, – qanı lap qaralan Styopa sızıldayıb, pul kisəsini axtarmağa başladı.

– Bu nə sözdür! – qastrolçu ona bu barədə danışmağa imkan vermədi.

Nəhayət, araq və qəlyanaltı məlum oldu, ancaq Styopa ağlamalı vəziyyətdə idi: o, müqavilə barədə qətiyyənlə heç nə xatırlamırdı və öldürsələr də, xeyri yoxdu, dünən bu Volandı görməmişdi. Hə, Xustov olmuşdu, Voland isə yox.

– İcazə verin, müqaviləyə baxım, – Styopa astadan xahiş etdi.

– Buyurun, buyurun...

Styopa kağıza göz gəzdirdi və quruyub qaldı. Hər şey yerli-yerində idi. Birincisi, Styopanın öz dəsti-xəttiylə çəkdiyi göz çıxaran qol! Yan tərəfdən maliyyə direktoru Rimskinin öz əliylə yazdığı çəpəki icazəsi ki, yeddi çıxışa görə artist Volanda çatası otuz beş min rubldan on min rubl ödənilsin. Üstəlik Volandın artıq on min aldığı barədə verdiyi qəbz də burada idi.

“Bu nə işdir belə?!” – bədbəxt Styopa fikirləşdi və başı hərləndi. Yoxsa zəhrimara qalmış yaddaş pozğunluğu başlayır?! Ancaq təbii ki, müqavilə təqdim olunduqdan sonra təcəssübləndiyini göstərmək, sadəcə, ədəbsizlik olardı. Styopa qonaqdan bir dəqiqəliyə icazə istəyib, zəng vurmaq

üçün elə corabla dəhlizə qaçdı. Qaç-a qaça mətbəxə sarı qışqırdı:

– Qrunya!

Ancaq heç kim cavab vermədi. Berliozun dəhlizin yanındakı kabinetinə tərəf baxanda donub-qaldı. Qapının dəstəyindəki kəndirdə surğulu iri möhür var idi. “Salam əleyküm!” – içində kimsə qışqırdı. “Bircə bu çatmırdı!” – Styopanın beyni qarışdı, fikri min yerə getdi, heç biri də aparıb bir yana çıxarmadı. Bir yandan qara beretli, soyuq araq və ağla sığmayan müqavilə ilə bağlı müəmma, bu azmış kimi, buyuracaqsınız, qapıda da möhür. Kimə desəniz ki Berlioz nəşə törədib – inanmaz, vallah, inanmaz! Ancaq bu da möhür! Hə...

Tərs kimi, jurnalda çap olunmaq üçün bu yaxınlarda Mixail Aleksandroviçə sırıdığı məqalə barədə xoşagəlməz fikirlər də elə bu yerdə Styopanın beynindən keçdi. Öz aramızdır, sarsaq bir məqalə idi! Həm də vecsiz, verdikləri nə puldu ki...

Məqalə barədə fikirlərin arxasınca şübhəli bir söhbət yadına düşdü, səhv etmirdisə, bu söhbət aprelin iyirmi dördü axşamı elə burada, yemək otağında Mixail Aleksandroviçlə şam eləyərkən olmuşdu. Bir yana qalanda, əlbəttə, bu söhbəti sözün həqiqi mənasında şübhəli adlandırmaq olmazdı (Styopa belə söhbətə yol verməzdi), ancaq lazımsız bir mövzuya toxunmuşdular. Vətəndaşlar, o söhbətdən çox asanca yayınmaq da olardı. Çapa qədər, heç şübhəsiz, bu söhbət tamamilə boş şey sayıla bilərdi, di gəl çapdan sonra...

“Ah, Berlioz, Berlioz! – Styopa yanıb-yaxıldı. – Axı bu, ağıla sığmır!”

Ancaq kədərlənmək uzun sürmədi və Styopa Varyetenin maliyyə direktoru Rimskinin kabinetinin nömrəsini yığdı. Styopa naqolay vəziyyətdə qalmışdı: birinci müqavilə göstəriləndən sonra Styopanın onu yoxlamasından əcnəbi inciyə bilərdi, maliyyə direktoru ilə danışmağın özü də çox çətindi. Doğrudan da, axı necə soruşasan: “Mən dünən magiya professoru ilə otuz beş min rubl məbləğində müqavilə bağlamamışam ki?” Belə soruşmaq yaramaz!

– Bəli! – dəstəkdə Rimskinin sərt, xoşagəlməz səsi eşidildi.

– Salam, Qriqori Daniloviç, – Styopa astadan dedi, – Lixodeyevdir. Məsələ belədir... hm... hm... bu... artist Voland... mənim yanımdadır... Belə ki... soruşmaq istəyirdim, bu axşam üçün nə fikirləşmişiniz?

– Hə, cadugər? Afişalar indi hazır olacaq.

– Aha, – Styopa zəif səsle dedi, – di hələlik...

– Bəs siz tez gələcəksiniz? – Rimski soruşdu.

– Yarım saatdan sonra, – Styopa dəstəyi asıb, qjildayan başını əllərilə sıxdı. Ax, nə pis iş oldu! Onun yaddaşına axı nə olub, vətəndaşlar? Hə?

Dəhlizdə belə çox ləngimək yaxşı çıxmırdı və Styopa dərhal plan qurdu: nə yolla olur-olsun, bu qəribə yaddaşsızlığını gizlətsin, indi isə ilk növbədə əcnəbidən bicliklə öyrənsin ki, Styopaya həvalə edilən Varyetedə o, bu gün məhz nə göstərmək istəyir.

88

Styopa dəstəyi qoyub dönəndə tənbel Qrunyanın çoxdan silmədiyi dəhlizdəki güzgüdə şüvül kimi uzun, eynəkli (ah, kaş İvan Nikolayeviç burada olaydı! Bu adamı o saat tanıyardı!) qəribə bir adamı aydınca gördü. O isə görünüb, həmin an da yoxa çıxdı. Styopa həyəcan içində dəhlizi diqqətlə gözdən keçirdi və ikinci dəfə diksindi, çünki güzgüdə bu dəfə iri qara pişik əks olunub, eləcə də yoxa çıxdı.

Styopanın ürəyi düşdü, o səndələdi.

“Bu nədir? – fikirləşdi, – yoxsa dəli oluram? Əksini gördüklərim haradan çıxdı?!” – O, dəhlizə tərəf qorxa-qorxa qışqırdı:

– Qrunya, bu nə pişikdir belə, burada gəzir? O, haradan gəlib? Ondan başqa yenə kimsə var?

– Narahat olmayın, Stepan Boqdanoviç, – Qrunyanın deyil, yataq otağından qonağın səsi eşidildi, – mənim pişiyimdir. Əsəbiləşməyin. Qrunya isə yoxdur, mən onu vətəninə, Voronejə göndərdim, çünki şikayətlənirdi ki, çoxdandır siz ona məzuniyyət vermirsiniz.

Bu sözlər o qədər gözlənilməz və mənasız idi ki, Styopa qulağının səsə düşdüyünü güman etdi. Çaşqınlıq içində cəld yataq otağına tərəf qaçdı və kandarda donub-qaldı. Saçları biz-biz oldu, alını tər basdı.

Qonaq yataq otağında artıq tək deyildi, başının dəstəsi də burada idi. Dəhlizdə gözünə görünən həmin tip ikinci

kreslodə oturmuşdu. Onu indi aydın gördü: bıqları quş tükünə bənzəyirdi, gözlüyünün şüşəsinin biri parıldayırdı, o biri isə şüşəsizdi. Ancaq yataq otağında bundan da betəri vardı: zərgər arvadının yumşaq kətildə ədəbsizcəsinə yayxanmış nəhəng qara pişik bir pəncəsində araq dolu stəkan, o birində macal tapıb turşuya qoyulmuş göbələyə batırdığı çəngəl tutmuşdu.

Yataq otağının, onsuz da, zəif olan işığı Styopanın gözlərində tamam sönməyə başladı. “Demək, beləcə dəli olurlar!” – düşündü və yıxılmamaq üçün qapıdan yapışdı.

– Görürəm bir az təcəübənibsiniz, əzizim Stepan Boqdanoviç, – Voland dişə dişinə dəyən Styopaya dedi, – ancaq təcəübü heç nə yoxdur. Bunlar mənim müşayiətçilərimdir.

Bu vaxt pişik arağı başına çəkdi və Styopanın əli qapıdan aşağı sürüşdü.

– Müşayiətçilərimə qalmaq üçün yer lazımdır. – Voland sözünə davam etdi, – deməli, bizlərdən hansımızsa bu mənzildə artıq. Mənə elə gəlir ki, artıq olan məhz sizsiniz!

– Onlardır, onlardır! – dama-dama paltarlı uzundraz Styopa haqqında cəm halında danışaraq keçə kimi mələdi, – ümumiyyətlə, onlar son vaxtlar murdar işlərlə məşğuldurlar. Sərxoşluq edirlər, öz mövqelərindən sui-istifadə eləyib qadınları yoldan çıxarırlar, heç bir iş görmürlər, çünki heç nə bacarmırlar, onlara tapşırılan işdən başları çıxmır. Rəhbərliyin gözüne kül üfürürlər!

– Dövlət maşınıni havayı yerə ora-bura qovurlar! – pişik də göbələyi çeynəyə-çeynəyə şər atdı.

Styopa döşəməyə yıxılıb taqətsiz əliylə qapını cırmaqalayanda mənzildə dördüncü və sonuncu hadisə baş verdi. Bədənnüma güzgünün içindən balaca, ancaq kürəyi xeyli enli, başında yumru şlyapa, ağızından çölə sallanmış köpək dişləri, onsuz da, iyrenc olan sir-sifətini lap eybəcər hala salan bir məxluc çıxdı. Üstəlik də, kürən idi.

– Mən, – təzə gələn söhbətə qoşuldu, – ümumiyyətlə, başa düşürəm, bu adam necə direktor olub, – kürən get-gedə lap burnunda danışdı, – mən arxiyerey¹ olduğum qədər o da direktordur!

¹ Arxiyerey – xristian kilsə iyerarxiyasında: yepiskop, arxiyepiskop, mitropolit (*yun. archiereus* – baş keşiş)

– Sən arxiyereyə oxşamırsan, Azazello, – pişik öz boş-qabına sosiska qoya-qoya dedi.

– Mən də elə bunu deyirəm, – kürən burnunda danışaraq dedi və Volanda tərəf dönüb hörmətlə əlavə etdi: – Messir¹, icazə verin, onu Moskvadan rədd eləyim.

– Pişt!!! – pişik tüklərini qabardıb birdən bağırdı.

Yataq otağı Styopanın başına fırlandı, gicgahı qapıya dəydi və huşunu itirə-itirə fikirləşdi: “Mən ölürəm...”

Ancaq ölmədi. Gözlərini açıb özünü bir daşın üstündə oturan gördü. Ətrafında nəsə uğuldayırdı. Gözünü əməlli-başlı açanda gördü ki, uğuldayan dənizdir, hətta dalğalar, az qala, ayaqlarına çırpılır və sözün kəsəsi, dalğaqrının lap ucunda oturub, ondan aşağıda mavi dəniz bərq vurur, arxada – dağların başında isə gözəl bir şəhər görünür.

Belə vəziyyətdə necə hərəkət edəcəyini bilmədiyindən Styopa dizləri əsə-əsə qalxıb, dalğaqrının üstü ilə sahilə tərəf getdi.

90

Dalğaqrında bir adam dayanıb, papiros çəkə-çəkə dənizə tüpürürdü. O, Styopaya mat-mat baxıb daha tüpürmədi. Bu vaxt Styopa belə bir hoqqa çıxardı: papiros çəkən yad adamın qarşısında diz çöküb dedi:

– Yalvarıram, söyləyin, bu hansı şəhərdir?

– Yox bir! – daşqəbli papirosçəkən çəmkirdi.

– Mən sərxoş deyiləm, – Styopa xınıldadı, – mən xəstəyəm, başıma nəsə bir iş gəlib, mən xəstəyəm... Hara-dayam? Bura hansı şəhərdir?

– Tutaq ki, Yaltadır...

Styopa astadan ah çəkib yanı üstə yıxıldı, başı dalğaqrının gündən qızmış daşlarına dəydi.

VIII fəsil

PROFESSORLA ŞAİRİN QARŞIDURMASI

Yaltada Styopanın huşu başından çıxdığı vaxt, yəni gündüz saat on ikinin yarısında uzun sürən dərin yuxudan

¹ Messir – orta əsrlərdə İtaliyada adlı-sanlı feodallara hörmət əlaməti olaraq verilən ad; sonralar din xadimlərinin, hüquqşünasların adının qarşısında işlədilib.

sonra İvan Nikolayeviç Bezdomnının huşu özünə qayıtdı. Bir müddət o, ağ pərdəsi arxasından günəşin hiss olunduğu, açıqrəngli metaldan qərribə dolabça qoyulmuş ağ divarlı yad otağa necə gəlib düşdüyünü anlamağa çalışdı.

İvan başını silkələyib ağrımadığına əmin oldu və xatırladı ki, müalicəxanadadır. Həmin fikir Berliozun ölümünü yada saldı, ancaq İvan indi elə də sarsıntı keçirmədi. Yuxudan sonra İvan Nikolayeviç sakitləşmişdi, düşüncəsi də aydınlaşmışdı. Təmiz, yumşaq, rahat yaylı çarpayıda bir müddət hərəkətsiz uzanan İvan yanındakı zəng düyməsini gördü. Lüzum olmadan əşyalara toxunmağa vərdis etdiyindən düyməni basdı. O, zəng səsi eşidəcəyini, ya kiminsə gələcəyini gözlədiyi halda tamamilə başqa şey baş verdi. İvanın yatağının ayaq tərəfində üstünə “İçmək” yazılmış tutqun silindr işıqlandı. Bir müddətdən sonra silindr fırlanmağa başladı və nəhayət, “Dayə” sözü göründü. Aydın məsələdir ki, bu fəndgir silindr İvanı heyrləndirdi. “Dayə” sözünü “Həkim çağırın” yazısı əvəz etdi.

– Hm... – silindrdən baş çıxara bilməyən İvan söyləndi. Bu yerdə təsadüfən bəxti gətirdi: “Feldşer qadın” yazısında İvan düyməni ikinci dəfə basdı. Silindr astaca cingildəyib dayandı və söndü. Ağ xalatl, qəşəng, dolu bir qadın otağa daxil olub İvana dedi:

– Sabahınız xeyir!

Hazırkı şəraitdə salamlamağı yersiz saydığına görə İvan cavab vermədi. Doğrudan da, sağlam adamı müalicəxanaya salıblar, özlərini də elə aparırlar, guya, belə lazımdır!

Qadın isə halını pozmadan, sifətində mehriban ifadə, düyməni bir dəfə basmaqla pərdəni yuxarı çəkdi və döşəməyə qədər çatan seyrək barmaqlıqlar arasından içəri gün işığı doldu. Barmaqlığın arxası eyvan idi, o yanda qıvrıla-qıvrıla axan çay görünürdü, çayın qarşı sahilindəki şam meşəsi göz oxşayırdı.

– Buyurun, vanna qəbul edin, – qadının əlinin hərəkətilə daxili divar aralandı, vanna otağı və gözəl təchiz olunmuş tualet göründü.

İvan qadınla danışmamaq qərarına gəlsə də, parıldayan krandan suyun necə şırhaşlarla vannaya axdığını görüb, özünü saxlaya bilmədi və kinayə ilə dedi:

– Gör ha! Elə bil, “Metropol”dur!

– Heç də yox, – qadın qürurla cavab verdi, – ondan qat-qat yaxşıdır. Belə avadanlıq heç xarıcdə də yoxdur. Alimlər, həkimlər xüsusi olaraq bizim klinikaya baxmağa gəlirlər. Bizdə hər gün əcnəbi turistlər olur.

“Turist” sözünü eşidən kimi İvan dünənki məsləhətçini xatırladı. Qaşqabağını sallayıb, acıqlı-acıqlı baxaraq dedi:

– Əcnəbi turistlər... Bu əcnəbi turistləri yaman xoşlayırsınız! Ancaq onların arasında hər cürəsi var. Misal üçün, mən dünən eləsiylə tanış oldum, heç tayı-bərabəri yoxdur!

Az qaldı Ponti Pilat haqqında danışsın, amma özünü saxladı, başa düşdü ki, bu söhbətin qadına heç bir dəxli yoxdur və qadının ona köməyi dəyə bilməz.

Vanna qəbul edən kişiyyə nə lazımsa, demək olar, hamısı yuyunmuş İvana dərhal verildi: ütülü köynək, alt tumanı, corab. Ancaq bu hələ harasıdır: qadın dolabın qapısını açıb ondan soruşdu:

– Nə geyinmək istəyirsiniz – xalat, ya pijama?

Bu yeni mənzildə qalmağa məhkum olan İvan qadının zəhlətökənliyindən az qaldı əlini-əlinə şappıldatsın, ancaq dinməzcə barmağıyla pambıq parçadan tikilmiş al-qırmızı pijamanı göstərdi.

Sonra İvan Nikolayeviçi boş, səssiz dəhlizlə çox böyük bir kabinetə gətirdilər. Əla avadanlıqla təchiz olunmuş bu binadakı hər şeyə kinayə ilə yanaşmağı qərara alan İvan dərhal kabinetini özlüyündə “fabrik-mətbəx” adlandırdı.

Buna əsas da vardı. Nikelli alətlərlə dolu kiçik və böyük şüşə dolablar yan-yanə düzülüşdü. Burada son dərəcə mürəkkəb quruluşlu kreslolar, parlaq qapaqlı şişman lampalar, çoxlu şüşə qab, qazla yanan odluqlar, elektrik məftilləri və heç kimə məlum olmayan cihazlar var idi.

Kabinetdə İvanı ağ xalat geyinmiş üç nəfər – iki qadın, bir kişi qarşıladı. Nələrsə soruşmaq məqsədilə onu ilk əvvəl küncdəki stolun arxasına apardılar. İvan vəziyyəti götür-qoy etməyə başladı. Qarşısında üç yol var idi. Birincisi onu lap şirnikdirirdi: bu lampaların, müəmmalı əşyaların üstünə atılıb, onları qırıb-dağıtsın, nahaq yerə saxlandığına bu yolla etirazını bildirsin. Ancaq bugünkü İvan dünənkindən xeyli fərqlənirdi və birinci yol ona şübhəli göründü: birdən onun əməlli-başlı dəli olduğuna inanarlar. Ona görə birinci

yolu İvan rədd etdi. İkinci yol var idi: dərhal məsləhətçi və Ponti Pilat haqqında danışmaq. Di gəl, dünənki təcrübə göstərdi ki, bu əhvalata inanmırlar, ya da onu başqa yere yozurlar. Ona görə İvan bu yoldan da imtina edib, üçüncü yolu seçdi: təkəbbürlə susmaq.

Buna tamamilə əməl etmək olmadı: qaşqabaqla, xəsisliklə də olsa, bir çox suallara istər-istəməz cavab vermək məcburiyyətində qaldı.

İvandan keçmiş həyatı barədə, hətta on beş il əvvəl necə və nə vaxt skarlatinaya yoluxduğuna qədər, demək olar, hər şeyi soruşub öyrəndilər. Bütün bir səhifəni doldurub, o biri üzünə çevirdilər və ağ xalatlq qadın İvanın qohumları haqqında sorğu-suala keçdi. Əsl zəhlətökən iş başlandı: kim ölüb, nə vaxt və nədən, içəriydimi, zöhrəvi xəstəliklərə yoluxmuşdumu və bu yöndə cürbəcür suallar. Sonda dünən Patriarx gölündə baş verən əhvalatı danışmasını xahiş etdilər, ancaq çox da dərinə getmədilər, Ponti Pilat haqqında dediklərinə heyrətlənmədilər.

Sonra qadın İvanı kişiyə ötürdü, onun işi bambaşqa idi, o artıq heç nə soruşmadı. İvanın istiliyini ölçdü, nəbzini yoxladı, nəşə bir lampa ilə işıq salıb gözlərinə baxdı. Sonra başqa qadın kişinin köməyinə gəldi, İvanın belinə iynə vurdular, ancaq ağrıyıb eləmədi, balaca çəkicin sapı ilə sinəsində xətlər çəkdilər, çəkilə dizlərinə döyəclədilər, bu zərbələrdən də ayaqları tullanırdı, barmağından qan aldılar, qolunun bükəcəyinə iynə vurdular, biləklərinə rezin qolbaqlar keçirdilər.

İvan isə özlüyündə acı-acı gülümsəyirdi və hər şeyin necə axmaqcasına qəribə alındığını fikirləşirdi. İşə bir bax! Hamını naməlum məsləhətçidən gələ biləcək təhlükədən xəbərdar etmək istəyirdi, onu tutmağa çalışırdı, ancaq nəyə nail oldu: hansısa müəmmalı bir kabinetə düşdü ki, nə vaxtsa Voloqdada əyyaşlıq edən dayısı Fyodor haqqında cürbəcür cəfəngiyat danışsın. Axmaqlıq!

Nəhayət, İvandan əl çəkdilər. Onu yenə öz otağına qayıtdılar, bir fincan qəhvə, iki dənə soyutma yumurta, ağ çörək və yağ verdilər.

İvan yeyib-içib qərara aldı ki, bu müəssisədəki böyüklərdən kiminsə gəlməsini gözləsin. Heç olmasa, ondan özünə qarşı ədalətli münasibətə, diqqətə nail olsun.

O gəlib çıxdı, özü də səhər yeməyindən az sonra. İvanın otağının qapısı qəfil açıldı və içəriyə ağ xalatlı xeyli adam girdi. Hamıdan irəlidə qırx beş yaşlarında, üzü aktyorsayağı səliqə ilə qırılmış, qəşəng, ancaq çox iti gözləri, nəzakətli davranışı olan bir adam gəlirdi. Bütün dəstə ona diqqət və hörmət göstərirdi, buna görə də onun gəlişi çox təmtəraqlı alındı. “Elə bil, Ponti Pilatdır!” – İvan düşündü.

Bəli, şübhəsiz, bu, onların böyüyü idi. O, kətildə oturdu, qalanları ayaq üstə dayandı.

– Doktor Stravinski, – oturan adam özünü təqdim etdi və ona dostcasına nəzər saldı.

– Budur, Aleksandr Nikolayeviç, – səliqəli saqqalı olan bir nəfər astadan deyib, İvan haqqında hər iki tərəfi yazılıb doldurulmuş vərəqi başçıya uzatdı.

“Əməllicə şəxsi iş açıblar!” – İvan fikirləşdi. Başçıları isə öyrəncəli olduğundan vərəqə ötəri göz gəzdirib: “Aha, aha...” – deyə mızıldadı və ətrafındakılarla az tanış olan bir dildə qısa fikir mübadiləsi apardı.

“Pilat kimi latın dilində də danışır...” – İvan qüسسə ilə düşündü. Bu vaxt eşitdiyi bir söz onu diksindirdi və əfsuslar ki, dünən Patriarx gölündə lənətə gəlmiş əcnəbinin dediyi, bu gün isə professor Stravinskinin təkrar etdiyi söz – “şizofreniya” idi.

“Axı o, bunu da bilirdi!” – İvan həyəcanla fikirləşdi.

Başçı, görünür, ətrafındakıların dediyilə razılaşmağa, hər şeyə sevinməyə və bunu “çox gözəl, çox gözəl” sözləriylə bildirməyə adət etmişdi.

– Çox gözəl! – deyərək Stravinski vərəqi kiməsə qaytardı və İvana müraciət etdi: – Siz şairsiniz?

– Şairəm, – İvan pərt halda dedi və ilk dəfə poeziyaya nəsə izah olunmaz nifrət hiss etdi, həmin an xatırladığı şeirləri də, nədənsə, heç xoşuna gəlmədi.

Üz-gözünü qırışdırıb, o da, öz növbəsində, Stravinski-dən soruşdu:

– Siz professorsunuz?

Bunun cavabında Stravinski nəzakətlə başını tərpətdi.

– Mən sizinlə danışmalıyam, – İvan Nikolayeviç mənalı-mənalı dedi.

– Mən elə bunun üçün gəlmişəm, – Stravinski dilləndi.

– Məsələ belədir, – İvan hiss etdi ki, sözünü deməyin vaxtı çatıb, – mənə dəli paltarı geyindiriblər, heç kim məni eşitmək istəmir!..

– Əsla, biz sizi çox diqqətlə dinləyirik, – Stravinski onu sakitləşdirdi, – sizə dəli paltarı geyindirməyə də heç vəchlə imkan vermərik.

– Elə isə qulaq asın: dünən axşam mən Patriarx gölündə qərribə bir adamla rastlaşdım, əcnəbiydi, ya nə idisə, Berliozun öləcəyini əvvəlcədən bildirdi və Ponti Pilatı şəxsən görmüşdü.

Ətrafdakılar qımıldanmadan şairə dinməzəcə qulaq asırdılar.

– Pilatı? İsa Məsihin dövründə yaşayan Pilatı? – Stravinski gözlərini qıyıb İvandan soruşdu.

– Özüdür ki, var.

– Aha, – Stravinski dedi, – Berlioz isə tramvayın altına düşüb ölüb?

– Bax, elə məhz onu tramvay Patriarx gölündən azca aralı gözümün qabağında doğradı, həm də bu müəmmali adam...

– Ponti Pilatın tanışı? – adam anlamaqda, görünür, böyük fərasət sahibi olan Stravinski soruşdu.

– Məhz o, – Stravinskiyə göz qoyaraq İvan təsdiq etdi, – bax, o, əvvəlcədən dedi ki, Annuşka günəbaxan yağını dağıdıb... Berliozun da elə həmin yerdə ayağı sürüşdü! Buna necə baxırsınız? – öz söhbətiylə böyük təsir oyadacağına ümid edən İvan mənalı-mənalı soruşdu.

Ancaq elə bir təsir hiss olunmadı, Stravinski adi qaydada növbəti sualını verdi:

– Bu Annuşka kimdir?

Sual İvanı bir az dilxor elədi, sifəti səyridi.

– Əsas məsələ Annuşka deyil, – o, əsəbi-əsəbi dedi, – Allah bilir, o kimdir. Sadovıda yaşayan giccin biri. Əsas məsələ odur ki, başa düşürsünüz, həmin şəxs günəbaxan yağ barədə əvvəlcədən bildirdi. Məni başa düşürsünüz?

– Gözəl başa düşürəm, – Stravinski təmkinlə cavab verib, şairin dizinə toxundu, – həyəcanlanmayın, davam edin.

– Davam edirəm, – Stravinski kimi təmkinlə danışmağa çalışan İvan öz acı təcrübəsindən bildirdi ki, yalnız sakitliyini

saxlamaq ona kömək eləyə bilər, – bax, özünü yalandan məsləhətçi adlandıran bu qorxunc tip qeyri-adi gücə malikdir... Misal üçün, onu təqib edərsən, ancaq ona çata bilmərsən. Yanında da ikisi var, onlar da az aşın duzu deyillər: biri eynəyinin şüşələri sınıq uzundraz, o birisi tramvayda adam kimi gedən nəhəng pişik. Özü də, – heç kim sözünü kəsmədiyindən İvan get-gedə daha həvəslə və inamla danışırdı, – o, eyvanda şəxsən Ponti Pilatın yanında olub, buna şübhə yoxdur. Axı bütün bunlar nə deməkdir? Hə? Onu dərhal tutmaq lazımdır, yoxsa dəhşətli bəlalər törədəcək.

– Demək, siz çalışırsınız ki, onu həbs etsinlər? Sizi düzmü başa düşürəm? – Stravinski soruşdu.

“O, ağıllıdır, – İvan düşündü, – etiraf etmək lazımdır ki, intellidentlərin arasında da hərdən ağıllıları tapılır. Bunu danmaq olmaz!” – və cavab verdi:

96

– Tamamilə doğrudur! Necə də çalışmayım, bir özünüz fikirləşin! Məni isə zorla burada saxlayıblar, gözümə lampa soxurlar, vannada çimizdirirlər, Fedya dayı haqqında sorğu-suala tuturlar!.. O isə çoxdan dünyadan köçüb! Tələb edirəm ki, məni dərhal buraxsınlar.

– Bəs belə... Çox gözəl, çox gözəl! – Stravinski dedi, – bax indi hər şey aydınlaşdı. Doğrudan da, sağlam adamı müalicəxanada saxlamağın nə mənası? Yaxşı. Mən sizi bu saat buradan buraxaram, əgər desəniz ki, normal adamsınız. Sübut etməyin, vur-tut deyin. Beləliklə, siz normal adamsınız?

Bu yerdə tam sükut çökdü, səhər tezdən İvana qulluq edən kök qadın ehtiramla professoru baxdı, İvan isə bir daha düşündü: “Çox ağıllıdır”.

Professorun təklifi onun xoşuna gəldi, intəhası, cavab verməmişdən əvvəl alını qınşdırıb bir xeyli fikirləşdi, sonra qətiyyətlə:

– Mən normal adamam, – dedi.

– Di çox gözəl, – Stravinski yüngülləşən kimi oldu, – əgər belədirsə, gəlin məntiqlə düşünək. Götürək sizin dünənki gününüzü, – bu yerdə o, geriye qanrıldı və İvan barədə yazılmış vərəqi tez ona verdilər. – Özünü sizə Ponti Pilatın tanışı kimi təqdim edən naməlum adamı axtaran zaman dünən bu hərəkətlərə yol vermisiniz, – Stravinski

gah vərəqə, gah İvana baxa-baxa uzun barmaqlarını qatla-
mağa başladı, – ikonanı sinənizə vurmusunuz. Olub?

– Olub, – İvan tutqun halda razılaşdı.

– Hasardan yxılıb üzünüzü yaralamısınız. Elədir? Əli-
nizdə yanan şam, bircə alt paltarında restorana girmisiniz
və restoranda kimisə döymüsünüz. Sizi buraya əl-qolu
bağlı gətiriblər. Bura düşəndən sonra milisə zəng vurub,
pulemyot göndərilməsini xahiş etmisiniz, sonra pəncə-
rədən tullanmağa cəhd göstərmisiniz. Elədir? Soruşulur:
bu cür hərəkət etməklə kimisə tutmaq, ya həbs etmək
mümkündürmü? Əgər siz normal adamsınızsa, özünüz
cavab verərsiniz: heç vəchlə. Siz buradan getmək istəyir-
siniz? Buyurun. Ancaq icazənizlə soruşum, buradan hara
gedəcəksiniz?

– Əlbəttə, milisə, – professorun baxışlarından özünü
bir az itirən İvan artıq elə də qətiyyətlə cavab vermədi.

– Birbaş buradan?

– Aha.

– Evə baş çəkməyəcəksiniz? – Stravinski tez soruşdu.

– Getməyə vaxt var! Mən evə gedincə o aradan çıxar!

– Belə. Bəs siz milisdə ilk növbədə nədən danışacaq-
sınız?

– Ponti Pilat haqqında, – İvan Nikolayeviçin fikri uzaq-
lara getdi.

– Di çox gözəl! – Stravinski, axır ki, təslim oldu, saq-
qallıya üzünü tutub əmr etdi: – Fyodor Vasilyeviç, lütfən,
vətəndaş Bezdomnını buraxın getsin şəhərə. Ancaq onun
otağına heç kimi yerləşdirməyin, yataq ağlarını da dəyiş-
məyə dəyməz. İki saatdan sonra vətəndaş Bezdomnı yenə
buraya qayıdacaq. Bəs belə, – o, şairə müraciətlə dedi,
– sizə uğurlar diləmirəm, çünki bu gedişin uğurlu olaca-
ğına bir damcı da inanmıram. Tezliklə görüşənədək! – Və
ayağa durdu, başına yığışmış dəstəsi də hərəkətə gəldi.

– Nəyə görə mən yenə buraya qayıdacağam? – İvan
narahatlıqla soruşdu.

Stravinski, elə bil, bu sualı gözləyirdi; tələsik oturdu.

– Ona görə ki, alt paltarında milisə gedib, Ponti Pilatı
şəxsən tanıyan adamla görüşdüyünüzü deyən kimi, sizi
dərhal buraya gətirəcəklər və yenə həmin otaqda qalmalı
olacaqsınız.

– Alt paltarının buna nə dəxli? – İvan çaşqınlıqla döyükdü.

– Əsasən Ponti Pilatın dəxli var. Ancaq elə alt paltarının da. Axı dövlətin verdiyi dəyişəyi əyninizdən çıxarıb, sizə öz geyiminizi verəcəyik. Sizi isə buraya alt paltarında gətiriblər. Buna baxmayaraq, siz öz mənzilinizə heç də getmək fikrində deyilsiniz, ancaq mən buna eyham vurmuşdum. Sonra Pilatdan danışacaqsınız... və məsələ aydındır!

Bu vaxt İvan Nikolayeviç qərribə bir hal keçirdi. Elə bil, iradəsi sındı, hiss etdi ki, gücsüzdür, məsləhətə ehtiyacı var.

– Bəs onda nə edim? – bu dəfə artıq ürəksiz soruşdu.

– Di çox gözəl! – Stravinski dedi, – bu, məntiqli sualdır. Mən indi sizin başınıza, əslində, nə gəldiyini deyəcəyəm. Dünən sizi kimsə bərk qorxudub, Ponti Pilat haqqında söhbətlərlə, başqa şeylərlə qanınızı qaraldıb. Siz isə əsə-biləmiş, sarsıntı keçirmiş adam, Ponti Pilat haqqında danışa-danışa şəhəri dolaşmısınız. Tamamilə təbiidir ki, sizi dəli biliblər. Sizin xilasınızın indi yalnız bir yolu var – tam sakitlik. Siz hökmən burada qalmalısınız.

– Axı onu mütləq tutmaq lazımdır! – İvan artıq, az qala, yalvardı.

– Yaxşı, gərək elə özünüz onun arxasınca düşəsiniz? Bu adama qarşı bütün şübhələrinizi, ittihamlarınızı kağıza yazın. Sizin ərizənizi lazımı yerə göndərməkdən asan nə ola bilər və əgər siz güman etdiyiniz kimi, bu adam cina-yətkardırsa, hər şey çox tezliklə aydınlaşar. Ancaq bir şərtlə: beyninizi zora salmayın, Ponti Pilat haqqında mümkün qədər az fikirləşin. Adama çox şey danışarlar! Ancaq hər sözə inanmaq lazım deyil.

– Başa düşdüm! – İvan qətiyyətlə dedi, – xahiş edirəm, mənə kağız-qələm versinlər.

– Kağız və gödək karandaş verin, – Stravinski kök qadına əmr etdi, İvana isə dedi: – Ancaq məsləhət görürəm ki, bu gün yazmayasınız.

– Yox, yox, elə bu gün, hökmən bu gün, – İvan həyəcanla dedi.

– Di yaxşı, bircə beyninizi yormayın. Bu gün bir şey alınmaz, sabah alınar.

– O aradan çıxacaq!

– Əsla, – Stravinski inamla dedi, – sizi əmin edirəm ki, o, heç hara gedə bilməz. Və bilin ki, burada sizə hərtərəfli kömək edəcəklər, bunsuz isə sizin işlər alınmaz. Məni eşidirsiniz? – Stravinski birdən mənalı-mənalı soruşub, İvan Nikolayeviçin hər iki əlini tutdu. Onun əllərini öz əllərinin arasına alaraq, İvanın gözüünün içinə xeyli baxıb təkrar etdi: – Sizə burada kömək edəcəklər... məni eşidirsiniz?.. Sizə burada kömək edəcəklər... sizə burada kömək edəcəklər... Siz rahat olacaqsınız. Burada sakitlikdir, hər şey rahatdır... Sizə burada kömək edəcəklər...

İvan Nikolayeviç birdən əsnədi, üzünün ifadəsi mülayimləşdi.

– Bəli, bəli, – o, astadan dedi.

– Çox gözəl! – Stravinski söhbəti öz adəti üzrə yekunlaşdırıb ayağa durdu, – hələlik! – İvanın əlini sıxıb, qapıdan çıxacağıda saqqallıya tərəf dönüb dedi: – Hə, oksigen də verin... vannalar da qəbul etsin.

Bir neçə saniyədən sonra İvanın qarşısında nə Stravinski, nə də onun başının dəstəsi var idi. Qarşı sahildəki şam meşəsi günorta günəşinin işığında pəncərə barmaqlıqları arasından göz oxşayırdı, yaxınlıqda isə çay pənldayırdı.

IX fəsil

KOROVYEVİN HOQQALARI

Moskvanın Sadovaya küçəsindəki mərhum Berliozun yaşadığı 302-bis №-li binanın mənzil yoldaşlığının sədri Nikanor İvanoviç Bosoy cümə axşamına keçən gecədən əməlli-başlı cəncələ düşmüşdü.

Artıq bildiyiniz kimi, gecəyarısı Jeldibinin iştirakı ilə binaya gələn komissiya Nikanor İvanoviçi çağırıb, Berliozun öldüyünü ona xəbər verdi və birlikdə 50 №-li mənzilə getdilər.

Orada mərhumun əlyazmaları və əşyaları möhürləndi. Həmin vaxt qulluqçu Qrunya və əhlikef Stepan Boqdanoviç mənzildə yox idi. Komissiya Nikanor İvanoviçə bildirdi ki, mərhumun əlyazmaları araşdırılmaq üçün götürülür,

mərhumun mənzil sahəsi, yəni üç otağı (zərgər arvadının kabineti, qonaq və yemək otaqları) mənzil yoldaşlığının sərəncamına keçir, əşyaları isə varisləri tapılana qədər mənzildə qalacaq.

Berliozun ölüm xəbəri qeyri-adi bir sürətlə bütün binaya yayıldı və cümə axşamı səhər saat yeddidən Bosoya telefonla zəng vurmağa, sonra isə mərhumun mənzil sahəsinə iddia edən ərizələrlə şəxsən gəlməyə başladılar. İki saatin içində Nikanor İvanoviç otuz iki belə ərizə qəbul etdi.

Bu ərizələrdə yalvarış, hədə, böhtan, xəbərçilik, mənzili öz hesabına təmir etdirəcəyinə vəd vardı, dözülməz dənşqallıq, quldurlarla bir mənzildə yaşaya bilməmək səbəb göstərilirdi. Bunların arasında 31 №-li mənzildə bilavasitə pencəyin cibinə qoyulan pelmenin oğurlanması təsvir olunmuş ərizənin bədii məziyyətlərinə heyran qalmayı bilmirdin, iki nəfər özünü öldürəcəyini deyirdi, biri isə gizli hamiləliyini etiraf edirdi.

100

Nikanor İvanoviç evinin dəhlizinə çağırırdılar, qolundan tuturdular, nəşə pıçıldayırdılar, göz vururdular və borclu qalmaqalarını deyirdilər.

Bu işgəncə gündüz saat birə işləmişə qədər davam etdi, axırda Nikanor İvanoviç öz mənzilindən idarənin həyət qapısının böyründəki otağına qaçdı, ancaq görəndə ki burada da onu gözləyirlər, oradan da qaçdı. Asfalt döşənmiş həyətdən keçib, dabanqırma arxasınca gələnlərdən birtəhər canını qurtararaq, binanın altıncı çöl qapısından girdi və murdar 50 №-li mənzilin yerləşdiyi beşinci mərtəbəyə qalxdı.

Kök Nikanor İvanoviç qapının ağzında nəfəsini dərib zəngi basdı, ancaq qapını açan olmadı. Zəngi bir neçə dəfə də basıb donquldanmağa və astadan söyməyə başladı. Ancaq yenə açmadılar. Nikanor İvanoviçin səbri tükəndi, evlər idarəsinə məxsus açar dublikatlarının topasını cibindən çıxarıb, qapını hökmlə açdı və içəri keçdi.

– Ay ev qulluqçusu! – Nikanor İvanoviç yarıqaranlıq dəhlizdə qışqırdı. – Adın nədir sənin? Qrunyasən-nəsən? Yoxsan?

Heç kim cavab vermədi.

Onda Nikanor İvanoviç kabinetin qapısındakı möhürü qopartdı, qatlama metrəni portfelindən çıxarıb kabinetə girdi.

Girməyinə girdi, ancaq qapının ağzında heyrətdən quruyub qaldı, hətta diksindi.

Mərhumun stolunun arxasında əynində dama-dama pencək, başında jokey papağı, gözündə eynək arıq, uzun bir adam oturmuşdu... bir sözlə, həmin şəxs.

– Siz kimsiniz, vətəndaş? – Nikanor İvanoviç qorxa-qorxa soruşdu.

– Bah! Nikanor İvanoviç, – yad adam xırıltılı tenor səsle qışqırıb yerindən sıçradı, zorla sədrin əlini tutub silkələdi. Bu salamlaşma Nikanor İvanoviçin heç də xoşuna gəlmədi.

– Bağışlayın, – o, şübhə ilə dedi, – siz kimsiniz? Siz rəsmi şəxssiniz?

– Eh, Nikanor İvanoviç! – naməlum adam səmimiyyətə cavab verdi. – Nə deməkdir, rəsmi şəxs, ya qeyri-rəsmi şəxs? Bunlar qarşınızdakı adama sizin necə baxmağınızdan asılıdır, Nikanor İvanoviç, bütün bunlar şərti və qeyri-müəyyən şeylərdir. Bu gün mən qeyri-rəsmi şəxsəm, sabah bir də gördün oldum rəsmi şəxs! Əksinə də olur, Nikanor İvanoviç. Özü də necə olur!

Bu mühakimə evlər idarəsinin sədrini qətiyyənlə qane etmədi. Ümumiyyətlə, hər şeydən şübhələnən adam olduğuna görə belə nəticəyə gəldi ki, qarşısındakı bu dil-boğaza qoymayan adam məhz qeyri-rəsmi şəxsdir, deməli, avaranın biridir.

– Axı siz kimsiniz? Soyadınız nədir? – Sədr get-gedə səsini qaldırmağa və hətta naməlum adamı sıxışdırmağa başladı.

– Mənim soyadım... – vətəndaş bu kobudluğu vecinə də almadı, – deyək ki, Korovyevdir. Qəlyanaltı eləmək istəmirsiniz, Nikanor İvanoviç? Çəkinməyin! Hə?

– Bağışlayın, – Nikanor İvanoviç artıq hirsini boğa bilmədi, – indi qəlyanaltı yeridir! (Nə qədər acı olsa da, etiraf etmək lazımdır ki, Nikanor İvanoviç bir az kobud adam idi.) Mərhumu aid hissədə oturmaq qadağandır! Siz burada nə edirsiniz?

– Siz bir oturun, Nikanor İvanoviç, – vətəndaş heç halını pozmadı, yaltaqcasına sədrə kreslo təklif etdi.

Nikanor İvanoviç lap özündən çıxdı, kresloya yaxın durmayıb bağırdı:

– Axı siz kimsiniz?

– Əgər bilmək istəyirsinizsə, mən bu mənzildə iqamətgah salan xaricdən gəlmiş şəxsin tərcüməçisiyəm, – özünü Korovyev adlandıran kəs silinməmiş sarı çəkmələrinin dabanlarını bir-birinə vurub, özünü təqdim etdi.

Nikanor İvanoviçin ağzı açıla qalmışdı. Hansısa bir əcnəbinin, üstəlik də, tərcüməçiylə birlikdə bu mənzildə olması onun üçün əməlli-başlı sürpriz idi və o, izahat istədi.

Tərcüməçi həvəslə izahat verdi. Əcnəbi artist cənab Voland Varyetenin direktoru Stepan Boqdanoviç Lixodeyev tərəfindən lütfkarlıqla dəvət olunub ki, qastrolları müddətində, təxminən, bir həftə onun mənzilində yaşasın və Yaltaya getməli olduğu üçün Lixodeyev hələ dünən xarici qonağı qeydiyyatı almaq xahişilə Nikanor İvanoviçə məktub yazıb.

– O, mənə heç nə yazmayıb, – sədr təəccübləndi.

– Siz öz portfelinizi eşələyin, Nikanor İvanoviç, – Korovyev təbəssümlə təklif etdi.

Nikanor İvanoviç çiyinini çəkib portfeli açdı və Lixodeyevin məktubunu tapdı.

– Necə olub ki, mən bunu unutmuşam? – Nikanor İvanoviç ağzı açılmış məktuba key-key baxıb mızıldadı.

– Olur, olur, Nikanor İvanoviç! – Korovyev şaqqanaq çəkdi, – unutqanlıq, unutqanlıq, yorğunluq və qan təzyiqinin artması, əziz dostumuz Nikanor İvanoviç! Mən özüm dəhşətli dərəcədə huşsuzam. Nə vaxtsa içki süfrəsi arxasında öz tərcümeyi-halımdan sizə bir neçə fakt danışaram, gülməkdən ölərsiniz!

– Lixodeyev Yaltaya nə vaxt gedəcək?!

– O artıq gedib, gedib! – tərcüməçi bərkdən dedi, – bilirsinizmi, o artıq uçar. Doğrusu, kim bilir, o, indi haradadır! – Bu yerdə tərcüməçi əllərini yel dəyirmanının pərləri kimi yellətdi.

Nikanor İvanoviç bildirdi ki, mütləq əcnəbini görməlidir, ancaq tərcüməçidən rədd cavabı aldı: heç cür olmaz! Məşğuldur. Pişiyə təlim keçir.

– Əgər istəyirsinizsə, pişiyi göstərə bilərəm, – Korovyev dedi.

Bundan da, öz növbəsində, Nikanor İvanoviç boyun qaçırdı, tərcüməçi isə dərhal sədrə gözlənilməz, ancaq çox maraqlı bir təklif etdi.

Cənab Volland heç bir vəchlə mehmanxanada qalmaq istəmədiyinə görə – o, gen-bol yaşamağa öyrəşib – mənzil yoldaşlığı Vollandın Moskvada qastrolları davam etdiyi bir həftə müddətində bütün mənzili, yəni mərhumun otağını da ona kirayə verə bilərmi?

– Axı mərhum üçün təfavütü yoxdur, – Korovyev pıçıldadı, – Nikanor İvanoviç, razılaşın ki, indi bu mənzil ona lazım deyil.

Nikanor İvanoviç bir az çaşqınlıqla etiraz etdi ki, əcnəbilər heç də şəxsi mənzillərdə yox, “Metropol”da qalmalıdırlar...

– Sizə deyirəm ki, yaman dəymədüşərdir! – Korovyev astadan dedi, – istəmir də! Mehmanxanayı xoşlamır! Bu əcnəbilər məni, bax, bura yığıblar! – Korovyev barmağını damarları görünən boğazına toxundurub, dostcasına şikayətləndi, – inanırsınızmı, məni cana doydurublar! Gəlirlər... İt uşaqları ya casusluq edirlər, ya da adamın əsəbləriylə oynayır: bu elə deyil, o belə deyil!.. Sizin idarəyə isə, Nikanor İvanoviç, o, əməlli-başlı mənfəət gətirərdi. Pula da qızırqalanmaz, – Korovyev böyür-başına baxıb, sədrin qulağına pıçıldadı: – milyonerdir!

Tərcüməçinin təklifində aydın praktik məna var idi, çox abırlı təklifdi, di gəl tərcüməçinin danışiq tərzində, geyimində və heç nəyə yaramayan iyrenc eynəyində nəşə bir abırsızlıq vardı. Buna görə də anlamadığı bir şey sədrin ürəyini sıxırdı, buna baxmayaraq, o, təklifi qəbul etmək qərarına gəldi. Çünki mənzil yoldaşlığı, əfsuslar ki, pul sarıdan çox böyük korluq çəkirdi. Buxar qızdıncısı üçün payıza kimi neft almaq lazım idi, ancaq nəylə – məlum deyildi. Əcnəbinin pulu hesabına isə bəlkə də, vəziyyətdən birtəhər çıxmaq olardı. Ancaq işgüzar və ehtiyatlı Nikanor İvanoviç bildirdi ki, bu məsələ, hər şeydən əvvəl, əcnəbi turist bürosu ilə razılaşdırılmalıdır.

– Başa düşürəm, – Korovyev dedi, – bunsuz olmaz ki, mütləq lazımdır. Bu da sizin üçün telefon, Nikanor İvanoviç, təcili əlaqə saxlayın. Pula görə isə utanıb eləməyin, – sədri dəhlizdəki telefona tərəf çəkə-çəkə pıçıltı ilə əlavə etdi, – ondan da almayıb, kimdən alacaqsınız! Siz onun Nitsadakı villasını görəsiniz! Gələn yay xaricdə olanda qəsdən gedib baxın – ağızınız açıla qalar!

Əcnəbi turist bürosu ilə məsələ telefonla, özü də sədri heyrtləndirəcək dərəcədə tez yoluna qoyuldu. Məlum oldu ki, cənab Vollandın Lixodeyevin şəxsi mənzilində qalmaq istəyindən orada artıq xəbərdardırlar və buna heç bir etirazları yoxdur.

– Di lap gözəl! – Korovyev bağırdı.

Onun hay-küyündən azca karıxmış sədr bildirdi ki, mənzil yoldaşığı 50 №-li mənzili bir həftəliyə cənab Volanda verməyə razıdır... – Nikanor İvanoviç bir az duruxub dedi:

– Günü beş yüz rubla.

Bu yerdə Korovyev sədri lap çaşdırdı. Ağır pişiyin yumşaq sıçrayışları eşidilən yataq otağına işarə edib, xırlıtlı səslə dedi:

– Bir həftəsi üç min beş yüzə?

Nikanor İvanoviç fikirləşdi ki, o, yəqin, indi əlavə edəcək: “İştahanız böyükdür, Nikanor İvanoviç!” Ancaq Korovyev tamam başqa şey dedi:

– Məgər bu puldur! Beş min istəyin, verəcək.

Çaşqın-çaşqın gülümsəyən Nikanor İvanoviç özü də hiss etmədi ki, Korovyevin üstündə görünməmiş sürət və cəldliklə iki nüsxədə müqavilə yazdığı mərhumun yazı stolunun yanına necə gedib çıxıb. Sonra Korovyev əlində müqavilə yataq otağına cumub qayıtdı, özü də hər iki nüsxə artıq əcnəbi tərəfindən səliqəsiz şəkildə imzalanmışdı. Müqaviləyə sədr də qol çəkdi. Bu yerdə Korovyev ondan beş min üçün qəbz istədi...

– Sözlə, sözlə yazın, Nikanor İvanoviç!.. beş min rubl... – və bu ciddi işə uyuşmayan sözlərlə: – Eyn, svey, drey! – Bankdan çıxmış beş paçka təptəzə pulu sədrin qarşısına qoydu.

Korovyevin bir ucdan üyüdüüb tökdüyü “Pul düzgünlüyü sevir”, “öz gözünə inan” kimi zarafatları, zərb-məsəlləri ilə pul sayılıb qurtardı.

Sədr pulu sayıb, müvəqqəti qeydiyyat üçün əcnəbinin pasportunu Korovyevdən aldı, onu, müqaviləni, pulu portfelə qoydu və özünü saxlaya bilməyib utana-utana kontramarka istədi...

– Bu nə sözdür! – Korovyev nərildədi, – sizə neçə bilet lazımdır, Nikanor İvanoviç, on iki, on beş?

Son dərəcə kərxmiş sədr izah etdi ki, ona vur-tut iki kontramarka lazımdır – özünə və arvadı Pelageya Antonovna.

Korovyev o saat bloknotunu çıxarıb, canla-başla Nikanor İvanoviç üçün birinci sıraya ikinəfərlik kontramarka yazdı. Və tərcüməçi bu kontramarkanı sol əliylə cəld Nikanor İvanoviçə verdi, sağ əliylə isə şax pul paçkasını sədrin o biri əlinə dürtdü. Nikanor İvanoviç pula nəzər salıb qızardı və onu geri itələməyə çalışdı.

– Bu olmaz... – o mızıldadı.

– Eşitmək belə istəmirəm, – Korovyev lap onun qulağına pıçıldadı, – bizdən olmaz, əcnəbilərdən isə olar. Siz onun xətrinə dəyərsiniz, Nikanor İvanoviç, yaxşı düşməz. Zəhmət çəkmisiniz...

– Ciddi cəzalandırılır, – sədr zorla eşidiləcək səsle pıçıldayıb, yan-yörəsinə baxdı.

– Şahid-zad var? – Korovyev onun o biri qulağına pıçıldadı, – sizdən soruşuram, var? Nə olub sizə?

Sonralar sədrin ısrarla dediyi kimi, bu vaxt möcüzə baş verdi: paçka özü sürüşüb onun portfelinə girdi. Sonra isə sədr üzgün, hətta heysiz vəziyyətdə mənzildən çıxdı. Başında cürbəcür fikirlər dolaşırdı. Nitsadakı villa, təlim görmüş pişik, həqiqətən də, şahidlərin olmaması, Pelageya Antonovnanın kontramarkaya sevinəcəyi fikri də başında fırlanırdı. Bunların bir-birilə əlaqəsi olmasa da, hər halda, xoş fikirlər idi. Buna baxmayaraq, sədrin ürəyinin lap dərinliyinə, elə bil, iynə batırırdılar. Bu, narahatlıq iynəsi idi. Üstəlik də, elə pilləkəndəcə ağına gələn bir fikir sədri sarsıtdı: “Əgər qapıda möhür var idisə, tərcüməçi kabinetə necə girmişdi?! Və necə oldu ki, o – Nikanor İvanoviç bunu soruşmadı?” Sədr bir müddət pilləkənlərə baxıb qoyun kimi gözlərini döydü, sonra qərara aldı ki, tüpürsün buna və qəliz suallarla özünə əziyyət verməsin...

Sədr mənzili tərk edən kimi yataq otağından zəif bir səs eşidildi:

– Bu Nikanor İvanoviç mənim xoşuma gəlmədi. O, hiyləgər və haramzadadır. Elə etmək olmazmı ki, o bir də gəlməsin?

– Messir, əmrinizə müntəzirəm!.. – Korovyevin artıq xırıltılı yox, təmiz və gur səsi haradansa eşidildi.

O saat da lənətə gəlmiş tərcüməçi dəhlizdə peyda oldu, telefonun nömrəsini yıgıb, nədənsə, ağılsına-ağılsına dəstəyə dedi:

– Alo! Özümə borc bilirəm xəbər verəm ki, bizim Sado-vaya küçəsində yerləşən 302-bis nömrəli binanın mənzil yoldaşlığının sədri Nikanor İvanoviç Bosoy valyuta alveri edir. Hal-hazırda onun otuz beş nömrəli mənzilində, tualetin havaçəkənində qəzetə bükülmüş dörd yüz dollar var. Danışan həmin binanın on bir nömrəli mənzilinin sakini Timofey Kvastsovdur. Sizi and verirəm, adımlı gizli saxlayın. Sədrin intiqam alacağından qorxuram.

Və əclaf dəstəyi asdı.

50 №-li mənzildə daha nələrin baş verdiyi məlum deyil, ancaq Nikanor İvanoviçin evində nələr baş verdiyi bəllidir. O, tualetə girib cəftəni vurandan sonra tərcüməçininin zorla verdiyi pul paçkasını portfeldən çıxarıb, dörd yüz rubl olduğunu yəqin etdi. Bu paçkanı Nikanor İvanoviç qəzetə büküb, ventilyasiyanın deşiyinə qoydu.

106

Beş dəqiqədən sonra sədr öz kiçik qonaq otağındakı stolun arxasında oturmuşdu. Arvadı mətbəxdən onun üçün səliqə ilə doğranmış, üstünə bolluca göy soğan səpilmiş siyənək balığı gətirdi. Nikanor İvanoviç bir qədər araq süzüb içdi, ikinci qədəhi içdi, çəngələ üç parça siyənək balığı keçirdi... və bu zaman qarının zəngi çalındı, Pelageya Antonovna isə buğlanan qazanı gətirdi, bircə dəfə baxmaq kifayət ki, bu qatı, qaynar borşun içində dünyanın ən dadlı nemətinin – kəllə sümüyünün olduğunu dərhal biləsən.

Nikanor İvanoviç ağızının suyunu udub, it kimi mırıldadı:

– Sizi görüm lənətə gələsiniz! Yeməyə də qoymurlar. Heç kimi içəri buraxma, mən yoxam. Yoxam. Mənzilə görə, denən, zəhlə tökməsinlər. Bir həftədən sonra iclas olacaq...

Arvadı dəhlizə qaçdı, Nikanor İvanoviç isə od püskürən göldən çömçə ilə uzununa çatlamış sümüyü çıxartdı. Elə həmin vaxt yemək otağına iki adam girdi, onların da arxasınca nəyə görə ağappaq ağarmış Pelageya Antonovna. Adamları görəndə Nikanor İvanoviçin də rəngi qaçdı və o, ayağa qalxdı.

– Tualet haradadır? – ağı yaxalılı köynəkdə olan təşvişlə soruşdu.

Nəse yemək stoluna dəyib taqqıldadı (Nikanor İvanoviç qaşığı əlindən müşəmbənin üstünə salmışdı).

– Buradadır, buradadır, – Pelageya Antonovna cəld dilləndi.

Gələnlər tələsik dəhlizə cumdular.

– Axı nə olub? – Nikanor İvanoviç gələnlərin arxasınca gedə-gedə astadan soruşdu, – bizim evdə elə bir şey ola bilməz... Bəs sizin sənədləriniz... üzr istəyirəm...

Ağ köynəkli gedə-gedə sənədini Nikanor İvanoviç göstərdi, o biri isə həmin vaxt tualetdə kətilin üstünə çıxıb, əlini ventilyasiyaya soxmuşdu. Nikanor İvanoviçin gözlərinə qaranlıq çökdü. Qəzeti açdılar, ancaq paçkadakılar rubl yox, üzərində qoca bir kişinin şəkli olan, indiyə qədər görmədiyi yaşıl, ya göy pullar idi. Burası da var ki, Nikanor İvanoviç bütün bunları düz-əməlli görə bilmədi, gözlərinin qabağında dairələr oynayırdı.

– Ventilyasiyada dollarlar, – ağ köynəkli fikirli halda dedi və Nikanor İvanoviçdən mülayimcəsinə, nəzakətə soruşdu: – Sizin bağlamadır?

– Yox! – Nikanor İvanoviç vahiməli səslə cavab verdi, – düşmənlər atıblar!

– Belə şeylər olur, – ağköynəkli razılaşdı və yenə mülayimcəsinə əlavə etdi, – Neyləyək, qalanlarını da təhvil vermək lazımdır.

– Yoxumdur! Allah haqqı yoxdur, indiyə qədər əlimə də almamışam! – sədr bağırdı.

O, əlaqəsiz sözlər qışqıra-qışqıra kamoda tərəf atıldı, hay-küylə siyirməni çəkib, içindən portfeli çıxartdı.

– Budur müqavilə... alçaq tərçüməçi atıb... Korovyev... eynəkli!

Portfeli açıb baxdı, əlini içinə soxdu, sifəti göyərdi və portfel əlindən borşun içinə düşdü. Portfeldə heç nə yox idi: nə Styopanin məktubu, nə müqavilə, nə əcnəbinin pasportu, nə pul, nə kontramarka. Bir sözlə, qatlama met-rədən başqa heç nə.

– Yoldaşlar! – sədr qəzəblə qışqırdı, – onları tutun! Bizim binada cin-şəyatın var!

Bu yerdə Pelageya Antonovnanın gözünə nə görün-düsə, əllərini şappıldadıb çığırdı:

– Təqsirini boynuna al, İvaniç! Güzəşt edərlər!

Gözlərinə qan sağılmış Nikanor İvanoviç yumruqlarını arvadının başı üzərinə qaldırıb xırıldadı:

– Ax, lənətəgəlmiş səfeh!

O, halsız halda stula çökdü, görünür, taleylə barışmalı oldu.

Bu vaxt pilləkənin meydançasında maraqdan alışıb-yanan Timofey Kondratyeviç Kvastsov sədrin mənzilinin açar yerinə gah qulağını, gah gözünü dirəyirdi.

Beş dəqiqə keçmiş binanın həyətindəki sakinlər sədrin iki şəxsin müşayiətilə darvazaya tərəf getdiyini gördülər. Danışdıılar ki, Nikanor İvanoviç ağappaq ağarıbmış, yeriyəndə kefli kimi yırgalanır, nəsə mızıldayırmış.

Bir saatdan sonra isə on bir nömrəli mənzilə naməlum bir adam gəldi, Timofey Kondratyeviç başqa sakinlərə sədri necə yaxaladıqlarını ləzzətlə danışdığı vaxt, onu barmağı ilə mətbəxdən dəhlizə çağırıb nəsə dedi və birlikdə yoxa çıxdılar.

108

X fəsil

YALTADAN XƏBƏRLƏR

Nikanor İvanoviçin başına bədbəxt hadisə gəldiyi vaxt elə həmin Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binanın yaxınlığında yerləşən Varyetenin maliyyə direktoru Rimskinin kabinetində iki nəfər var idi: Rimski özü və Varyetenin inzibatçısı Varenuxa.

Teatrın ikinci mərtəbəsindəki böyük kabinetin iki pəncərəsi Sadovaya küçəsinə, maliyyə direktorunun oturduğu yazı stolunun arxasındakı pəncərə isə Varyetenin sərinləşdirici içkilər satılan bufet, tir və açıq estrada yerləşən yay bağına baxırdı. Kabinetin bəzək-düzəyi yazı stolundan savayı divardan asılmış bir qalaq köhnə afişadan, balaca masaya qoyulmuş su dolu qrafindən, dörd kreslodan və üstünə hansısa tamaşanın çoxdan toz basmış maketi qoyulan küncdəki altlıqdan ibarət idi. Söz yox, bundan başqa, boyası qopub tökülmüş köhnə-köşkül kiçik bir seyf də var idi ki, Rimskinin sol tərəfində, yazı stolunun böyründə yerləşmişdi.

Masa arxasında oturan Rimskinin səhərdən kefi yoxdu, Varenuxa isə, əksinə, həyəcanlı və olduqca işguzar görkəmdə idi. Bununla belə, enerjisini sərf etməyə yer tapmırdı.

Varenuxa xüsusilə də proqramın dəyişdiyi günlərdə zəhləsini tökən – indi məhz elə bir gün idi – kontramarka istəyənlərin əlindən maliyyə direktorunun kabinetində gizlənməmişdi.

Telefon zəng çalan kimi Varenuxa dəstəyi götürüb yalandan dedi:

– Kimi? Varenuxanı? Yoxdur. Teatrdan çıxıb.

– Zəhmət olmasa, Lixodeyevə bir də zəng vur, – Rimski əsəbi halda dedi.

– Əşi, yoxdur evdə. Karpovu da yollamışam. Evdə heç kim yoxdur.

– Bu nə işdir qanmıram, – Rimski hesab makinasını şaqqıldada-şaqqıldada donqulandı.

Qapı açıldı və kapeldiner yenidən çap olunmuş bir yığın əlavə afişa ilə içəri girdi. Yaşıl vərəqədə iri qırmızı hərflərlə yazılmışdı:

Bu gün və hər gün Varyete teatrında
proqramdan əlavə:
PROFESSOR VOLAND
Qara magiya seansları tam ifşası ilə

Varenuxa maketin üstünə atılmış afişalara kənardan göz gəzdirib, kapeldinərə tapşırırdı ki, bütün nüsxələri təcili yapışdırınsınlar.

– Yaxşıdır, diqqəti cəlb edəndir, – kapeldiner gedəndən sonra Varenuxa fikrini bildirdi.

– Mənimsə bu həngamə heç xoşuma gəlmir, – Rimski buyuz sağanaqlı eynəyinin arxasından afişalara acıqla baxaraq deyindi, – ümumiyyətlə, mən təəccüb edirəm, kim buna icazə verib!

– Yox, Qriqori Daniloviç, elə demə, bu, çox incə gedişdir. Bunun bütün dadı-duzu ifşadadır.

– Bilmirəm, bilmirəm, bunun heç bir dadı-duzu yoxdur, o, həmişə özündən belə hoqqalar çıxarır! Heç olmasa, bu cadugəri göstərəydi. Barı sən onu görmüsən? Kim bilir, haradan eşələyib tapıb!

Aydın oldu ki, Rimski kimi Varenuxa da cadugəri görməyib. Dünən Styopa artıq qaralaması yazılmış müqavilə ilə maliyyə direktorunun üstünə (Rimskinin təbircə desək, “dəli kimi”) cummuşdu ki, təcili onun üzünü çıxarıb pulu versin. Cadugər isə əkilmişdi, Styopadan başqa onu görən olmamışdı.

Rimski saatını çıxarıb baxdı, üçə beş dəqiqə işlədiyini görüb lap hirsələndi. Hirsələnməyib neyləsin! Lixodeyev, təxminən, saat on birdə zəng elədi ki, yarım saata gəlir, gələməyi bir yana, evindən də yoxa çıxdı!

– Axı işlərim tökülüb qalıb! – Rimski barmağı ilə bir yığın imzalanmamış kağız göstərib nərilədi.

– Görəsən, o da Berlioz kimi tramvay altına düşməyib ki? – Varenuxa kəsik-kəsik, davamlı və ümitsizlik dolu siqnallar eşidilən dəstəyi qulağına tutaraq dedi.

– Ancaq nə yaxşı olardı... – Rimski astadan acıqla dedi.

110

Elə bu vaxt kabinetə əynində formalı gödəkcə, qara yubka, başında furajka, ayağında çəkələk bir qadın girdi. Qadın belindəki balaca çantadan kvadratşəkilli ağ kağız və dəftər çıxarıb soruşdu:

– Varyete buradır? Sizə təcili teleqram var. Qol çəkin.

Varenuxa qadının dəftərinə əyri-üyrü bir qol çəkib, yalnız qapı onun arxasınca örtüləndən sonra kvadratşəkilli kağızı açdı.

Teleqramı oxuyub gözlərini döydü və kağızı Rimskiyə verdi.

Teleqramda yazılmışdı: “Yaltadan Moskvaya. Varyete. Bu gün saat on ikinin yarısında cinayət axtarış idarəsinə gecə köynəyində, şalvarda, çəkməsiz, ruhi xəstəyə oxşayan şabalıdı saçlı bir adam gəlib Varyetenin direktoru Lixodeyev olduğunu deyib Direktor Lixodeyevin harada olduğunu barədə Yaltaya təcili teleqram vurun”.

– Hoqqabaz! – Rimski bərkdən dedi və əlavə etdi: – Bu da bir sürpriz!

– Yalançı Dmitri, – Varenuxa qalan sözləri telefonun dəstəyinə dedi: – Teleqrafdır? Varyetenin hesabına. Təcili teleqram qəbul edin... Eşidirsiniz?.. “Yalta, cinayət axtarış idarəsinə... Direktor Lixodeyev Moskvadadır. Maliyyə direktoru Rimski...”

Yaltalı fırıldaqçı haqqındakı xəbərə baxmayaraq, Varenuxa Styopanı telefonla harada gəldi axtarmağa başladı və əlbəttə, heç yerdə tapmadı. Varenuxa dəstək qulağında, özgə hara zəng vurmaq barədə düşündüyü vaxt bayaq teleqram gətirən qadın içəri girib, Varenuxaya yeni bir kağız verdi. Varenuxa kağızı tələsik açıb oxuyandan sonra fit çaldı.

– İndi nə olub? – Rimski əsəbi halda gözlərini qırpdı.

Varenuxa teleqramı dinməzəcə ona uzatdı və maliyyə direktoru bu sözləri oxudu: “Yalvarıram inanın Volandın hipnozu ilə Yaltaya atılmışam cinayət axtarış idarəsinə şəxsiyyətimi təsdiq edən təcili teleqram vurun Lixodeyev”.

Rimski və Varenuxa başları bir-birinə toxuna-toxuna teleqramı təkrar oxudular, oxuyub dinməzəcə baxışdılar.

– Vətəndaşlar! – qadın birdən hirsələndi, – qol çəkin, sonra nə qədər istəsəniz, susarsınız! Axı mən teleqram daşıyıram.

Varenuxa teleqramdan gözünü ayırmadan dəftərə əyri-üyrü bir qol çəkdi və qadın getdi.

– Sən axı onunla saat on ikiyə işləmiş telefonla danışmısan? – inzibatçı çaşqınlıq içində dilləndi.

– Demək də gülüncüdür! – Rimski bağırdı, – danışdım, ya danışmadım, o, indi Yaltada ola bilməz! Bunu düşünmək belə gülüncüdür!

– O, keflidir... – Varenuxa dedi.

– Kim keflidir? – Rimski soruşdu və yenə bir-birinə baxdılar.

Yaltadan hansısa fırıldaqçının, ya dələnin teleqram vurduğuna şübhə yoxdur; ancaq bir şey qəribə idi: vur-tut dünən Moskvaya gəlmiş Volandı yaltalı kələkbaz axı haradan tanıyırdı? Lixodeyevlə Volandın əlaqəsi olduğunu haradan bilirdi?

– “Hipnozla...” – Varenuxa teleqramdakı sözü təkrar etdi, – axı Voland haqqında o, haradan bilir? – gözlərini döydü və birdən qətiyyətlə bərkədən dedi: – Ola bilməz, cəfəngiyatdır, cəfəngiyatdır, cəfəngiyatdır!

– Bu lənətə gəlmiş Voland harada qalır? – Rimski soruşdu.

Varenuxa dərhal əcnəbi turist bürosu ilə əlaqə saxladı və Rimskinin təəccübünə rəğmən xəbər verdi ki, Voland

Lixodeyevin mənzilində qalır. Sonra Lixodeyevin evinin telefon nömrəsini yığıb, dəstəkdən gələn kəsik-kəsik siqnallara bir xeyli qulaq asdı. Bu siqnalların arasında uzaqdan ağır-ağır, dərdli-dərdli oxuyan bir səs eşidilirdi: “qayalar yurdum mənim...” – Varenuxa düşündü ki, telefon şəbəkəsinə radionun səsi qarışıb...

– Ev cavab vermir, – Varenuxa dəstəyi yerinə qoydu, – bəlkə, bir də zəng vurum...

Sözü ağzında qaldı. Qapıda yenə həmin qadın görünürdü və hər ikisi – Rimski də, Varenuxa da onun qabağına getdilər, o isə bu dəfə çantasından ağ yox, tünd rəngli vərəqə çıxartdı.

– Artıq məsələ maraqlı şəkil alır, – Varenuxa tələsik uzaqlaşan qadını baxışları ilə ötürərək acıqla dedi. Vərəqəni ilk olaraq Rimski götürdü.

112

Fotoqrafiya kağızının tünd fonunda qara sətirlər aydınca seçilirdi:

“Sübut üçün mənim xəttim, mənim imzam Teleqramla təsdiq edin Volandı gizlicə nəzarətə götürün, Lixodeyev”.

Teatrlarda işlədiyi iyirmi il ərzində Varenuxa çox şeylər görmüşdü, ancaq bu yerdə hiss etdi ki, başı tormozlanmış və adi, üstəlik də, mənasız sözdən başqa heç nə deyə bilmədi:

– Bu ola bilməz!

Rimski isə başqa cür hərəkət etdi. O, ayağa qalxdı, qapını açıb kətildə oturmuş xidmətçi qadına qışqırdı:

– Poçtalyonlardan başqa heç kimi içəri buraxma! – və kabinetini açarla bağladı.

Sonra yazı stolunun siyirməsindən bir qalaq kağız çıxarıb, fotoqramdakı sola əyilmiş qara hərfləri Styopanın dərkənarlarındakı və əyri-üyrü xətlərlə bəzədiyi imzasındakı hərflərlə diqqətlə tutuşdurmağa başladı. Masanın üstünə əyilmiş Varenuxanın isti nəfəsi Rimskinin sifətini vururdu.

– Bu, onun imzasıdır, – nəhayət, maliyyə direktoru qətiyyətlə dedi, Varenuxa isə əks-səda kimi cavab verdi:

– Onundur.

Rimskinin üzünə baxanda inzibatçı bu sifətdəki dəyişikliyə mat qaldı. Onsuz da, arıq olan maliyyə direktoru, elə bil, lap üzülmüşdü, hətta qocalmışdı, buynuz sağa-naqlı eynəyinin altından baxan gözləri isə öz kəskinliyini itir-

mişdi və bu baxışlarda tək-cə həyəcan yox, həm də, elə bil, kədər var idi.

Adam son dərəcə heyrtləndiyi anda nə edirsə, Varenuxa da onu elədi. Kabinetdə oyan-buyana qaçdı, çar-mıxa çəkibləmiş kimi iki dəfə əllərini yuxarı qaldırdı və qrafindəki sarımtıl sudan düz bir stəkan içib bərkədən dedi:

– Başa düşmürəm! Başa düş-mü-rəm!

Rimski isə pəncərəyə baxa-baxa gərgin halda nə haq-dasa düşünürdü. Maliyyə direktoru çox çətin vəziyyətdə qalmışdı. Elə indi, yerindən tərpənmədən qeyri-adi hadisə-nin adi izahını tapmalı idi.

Maliyyə direktoru gözlərini qıyıb, Styopanı bu gün, təxminən, saat on ikinin yarısında hansısa misli görün-məmiş, həddən artıq sürətli təyyarəyə gecə köynəyində və çəkməsiz minən təsəvvür etdi, sonra isə elə həmin Styopanı yenə on ikinin yarısında ayağında corab Yalta aerodromunda gözünün qabağına gətirdi... Gəl indi bun-dan baş çıxar!

Bəlkə, bu gün onunla öz evindən telefonla danışan Styopa deyilmiş? Yox, Styopa idi! Styopanın səsini tanı-mırdımı! Bir də heç Styopa olmasın, uzağı, dünən axşama yaxın Styopa öz kabinetindən bu səfeh müqavilə ilə həmin bu kabinetə gəlib, öz yelbeyinliyilə maliyyə direktorunu əsəbiləşdirmişdi. Teatrda heç nə demədən o necə gedə, ya uça bilərdi? Əgər lap elə dünən axşam uçsa da, bu gün günortaya çatmazdı. Yoxsa çatardı?

– Yaltaya neçə kilometrdir? – Rimski soruşdu.

Varenuxa vurnuxmağını dayandırıb bağırdı:

– Mən bunu artıq götür-qoy etmişəm! Dəmiryolla Sevastopola qədər, təxminən, min beş yüz kilometrdir. Yaltaya qədər də üstünə səksən kilometr gəl. Ancaq hava ilə, əlbəttə, azdır.

Hm... Bəli... Qatardan söz belə gedə bilməz. Bəs onda necə? Qırıcı təyyarə? Styopanı qırıcı təyyarəyə kim və necə buraxar, özü də çəkməsiz? Niyə? Bəlkə, o, çəkmələrini Yaltaya çatandan sonra çıxarıb? Yenə həmin şey: niyə? Elə çəkməli də onu qırıcı təyyarəyə buraxmazlar! Əşi, qırıcı təyyarənin də bu məsələyə dəxli yoxdur. Axı yazılıb ki, cinayət axtarış idarəsinə gündüz saat on ikinin yarısında gəlib, Moskvada isə telefonla danışılıb... icazənizlə... bu yerde

Rimskinin gözünün qabağına saatının siferblatı gəldi... O, əqrəblərin harada durduğunu xatırladı. Dəhşətdir! On ikiye iyirmi dəqiqə işləmişdi. Bəs onda nə alınır? Əgər fərz etsək ki, Styopa telefonla danışandan sonra elə həmin an aerodroma cumub, beş dəqiqəyə, deyək, oraya çatıb, yeri gəlmişkən, bu da ağlabatan deyil, belə çıxır ki, havaya qalxan həmin təyyarə beş dəqiqənin içində min kilometr-dən artıq yol qət edib? Deməli, o, bir saatda on iki min kilometr yol gedir!! Belə şey ola bilməz, deməli, o, Yaltada deyil.

Daha nə qalır? Hipnoz? Dünyada elə bir hipnoz yoxdur ki, adamı min kilometr uzağa ata! Yəqin, ona elə gəlir ki, Yaltadadır! Bəlkə də, ona elə gəlir, bəs Yalta cinayət axtarış idarəsinə də elə gəlir?! Yox, bağışlayacaqsınız, belə şey ola bilməz!.. Ancaq onlar axı teleqramı oradan vururlar!

114

Maliyyə direktorunun sifəti dəhşətli hala düşmüşdü. Bu vaxt qapının dəstəyini bayırdan dardılar və qapının arxasında dayanmış xidmətçi qadının qışqırığı eşidildi:

– Olmaz! Buraxmaram! Öldürsələr də, qoymaram! İclasdır!

Rimski bacardığı qədər özünü ələ alıb, telefonun dəstəyini götürdü:

– Məni təcili Yalta ilə calaşdırın.

“Ağıllı hərəkətdir!” – Varenuxa fikrindən keçirdi.

Ancaq Yalta ilə danışmaq alınmadı. Rimski dəstəyi yerinə qoyub dedi:

– Tərslikdən xətt xarab olub.

Hiss olunurdu ki, xəttin xarablığı, nədənsə, onun qanını xüsusilə möhkəm qaraldıb, hətta onu düşünməyə də vadar etdi. Bir az fikirləşib yenə dəstəyi götürdü, o biri əliylə dəstəyə dediklərini yazmağa başladı.

– Təcili teleqram qəbul edin. Varyete. Bəli. Yalta. Cinayət axtarış idarəsinə. Bəli. “Bu gün, təxminən, saat on ikinin yarısında Lixodeyev Moskvada mənimlə telefonla danışib, nöqtə. İmzasını təsdiqləyirəm, nöqtə. Adı çəkilən artisti nəzarətə götürmək üçün tədbir görürəm. Maliyyə direktoru Rimski”.

“Çox ağıllı hərəkət etdi!” – Varenuxa düşündü, ancaq düz-əməlli düşünməyə macal tapmamış başından bu sözlər keçdi: “Axmaqlıqdır! O, Yaltada ola bilməz!”

Rimski isə həmin vaxt bu işləri gördü: gələn bütün teleqramları və özü vurduğu teleqramların surətini səliqə ilə bir yerə yığıb zərfə qoydu, zərfin ağzını yapışdırdı, üstünə bir neçə söz yazıb Varenuxaya verdi.

– İvan Savelyeviç, – dedi, – elə indi şəxsən özün apar. Qoy orada araşdırsınlar.

“Bax, bu, doğrudan da, ağıllı hərəkətdir!” – Varenuxa fikrindən keçirib, zərfi portfelinə dürtüdü. Sonra hər ehtimala qarşı Styopanın mənzilinin telefon nömrəsini yığıb dinlədi və sevincək göz vurub ağız-burnunu əydi. Rimski boğazını uzatdı.

– Artist Volandı olar? – Varenuxa nəzakətlə dedi.

– Məşğuldurlar, – dəstəkdəki adam xırıltılı səslə cavab verdi, – kimdir soruşan?

– Varyetenin inzibatçısı Varenuxa.

– İvan Savelyeviç? – dəstəkdəki adam sevincək qışqırdı, – sizin səsini eşitməkdən çox məmnunam! Kefiniz necədir?

– Mersi, – Varenuxa təəccüblə cavab verdi, – mən kiminlə danışırım?

– Köməkçisidir, onun köməkçisi və tərcüməçi Korovnev, – dəstəkdəki adam dil-boğaza qoymurdu, – canla-başla qulluğunuzdayam, əzizim İvan Savelyeviç! Əmrinizə müntəzirəm. Nə buyurursunuz?

– Bağışlayın, Stepan Boqdanoviç Lixodeyev evdədir?

– Əfsus ki, yoxdur! Yoxdur! – dəstəkdəki adam qışqırdı, – gedib.

– Bəs hara gedib?

– Şəhər kənarına, maşınla gəzməyə.

– N... necə? Gə... gəzməyə?.. Bəs nə vaxt qayıdacaq?

– Dedi ki, təmiz hava alıb qayıdacaq!

– Belə... – Varenuxa çaşdı, – mersi. Zəhmət olmasa, müsyö Volanda çatdırın ki, onun çıxışı bu gün üçüncü hissədədir.

– Baş üstə. Əlbəttə. Mütləq. Təcili. Hökmən. Çatdıraram, – dəstəkdəki adam sözləri bir-birinin dalınca üyüdü-b-töküdü.

– Sağ olun, – Varenuxanın matı-qutu qurudu.

– Xahiş edirəm, – dəstəkdəki adam dedi, – mənim ən xoş, ən odlu-alovlu salamlarımı, arzularımı qəbul edəsiniz! Müvəffəqiyyətlər! Uğurlar. Xoşbəxtlik. Salamət qalın!

– Əlbəttə! Mən axı demişdim! – inzibatçı həyəcanla qışqırdı, – Yalta-zad nədir, o, şəhər kənarına gedib!

– Əgər belədirsə, – hirsindən rəngi qaçmış maliyyə direktoru dedi, – bu artıq, doğrudan da, murdarlıqdır, buna başqa ad vermək olmaz!

– Xatırladım! Xatırladım! Puşkində “Yalta” adında ətqutabı satılan bir yer açılıb! Hər şey aydındır! Oraya gedib, keflənənə qədər içib, indi oradan teleqram vurur!

– Bu daha ağ oldu, – Rimskinin yanağı səyridi, hirsindən gözləri alışıb-yanırdı, – eybi yox, bu gəzinti ona baha başa gələcək, – birdən duruxub əlavə etdi: – Bəs onda cinayət axtarış idarəsi...

– Boş şeydir! Onun öz hoqqalarıdır, – coşmuş inzibatçı onun sözünü kəsib soruşdu: – Məktubu aparım?

– Hökmən, – Rimski cavab verdi.

116

Yenə qapı açıldı və həmin qadın içəri girdi... “Odur!” – Rimski nədənsə qüسسə ilə fikirləşdi. Və hər ikisi poçtalyonun qarşısına getdi.

Bu dəfə teleqramda belə yazılmışdı:

“Təsdiqə görə sağ olun təcili mənim üçün cinayət axtarış idarəsinə beş yüz rubl yollayın sabah Moskvaya uçuram Lixodeyev”.

– O, dəli olub... – Varenuxa mızıldadı.

Rimski isə açarlarını cingildəyib seyfədən pul çıxardı, beş yüz rubl saydı, zəng vurub, pulu xidmətçiyə verdi və onu teleqrafa yolladı.

– Bağışla, Qriqori Daniloviç, – Varenuxa öz gözüne inanmadı, – mənçə, nahaq yerə pul göndəirsən.

– Pul geri qayıdacaq, – Rimski astadan dedi, – ancaq o, bu gəzintiyə görə cavab verməli olacaq, – sonra Varenuxanın portfelinə işarə etdi, – get, İvan Savelyeviç, ləngimə.

Varenuxa qoltuğunda portfel qaçaraq kabinetdən çıxdı.

O, aşağı mərtəbəyə düşdü, kassanın ağzında uzun növbə düzüldüyünü görüb, kassir qadından bir saat sonra anşlaq olacağını öyrəndi, çünki camaat əlavə vurulan afişaları görənlər kimi axışib gəlməyə başlamışdı; kassirə tapşırıldı ki, loja və parterdəki otuz ən yaxşı yerə bilet satmasın, kassadan tələsik çıxıb, yolüstü zəhlətökən kontramarkaçılardan canını birtəhər qurtarıb, kepkasını götürmək üçün öz kabinetinə baş vurdu. Bu vaxt telefon zəng çaldı.

– Bəli! – Varenuxa qışqırdı.

– İvan Savelyeviç? – dəstəkdəki adam burnunda danışaraq, iyrənc bir səsle soruşdu.

– O, teatrda yoxdur! – Varenuxa elə bunu demişdi ki, dəstəkdəki adam onun sözünü kəsdi:

– Özünüzü gicliyə vurmayın, İvan Savelyeviç, mənə qulaq asın. O teleqramları heç hara aparmayın və heç kimə göstərməyin.

– Kimdir danışan? – Varenuxa bağırdı, – vətəndaş, bu hoqqalara son qoyun! Sizi elə bu saat taparlar! Sizin nömrəniz?

– Varenuxa, – həmin iyrənc səs dedi, – sən rus dilini bilirsən? Teleqramları heç hara aparma.

– Aha, demək, siz sakitləşmək istəmirsiniz? – inzibatçı hirsle qışqırdı, – di özünüzdən küsün! Bunun altını çəkərsiniz, – o, yenə hərbə-zorba gəlmək istədi, ancaq susdu, çünki hiss etdi ki, dəstəkdə onu daha eşidən yoxdur.

Bu vaxt kabinet, nədənsə, çox tez qaranlıqlaşmağa başladı. Varenuxa qapını arxasınca çırpıb, yan qapıdan yay bağına tərəf qaçdı.

İnzibatçı həyəcanlı idi və enerjisi aşıb-daşırdı. Bu həyasız zəngdən sonra şübhə etmirdi ki, xuliqan dəstəsi nəse hoqqa çıxarır və bu murdar hoqqalar Lixodeyevin qeyb olması ilə bağlıdır. İnzibatçı yaramazları ifşa etmək istəyilə alışıb-yanırdı, nə qədər qəribə olsa da, içində xoş bir duyğu yaranmışdı. Adam diqqət mərkəzində olmağa, hara isə sensasiyalı xəbər aparmağa can atanda belə olur.

Yolunu kəsirmiş kimi, xəbərdarlıq edirmiş kimi bağda külək əsib qumu onun gözünə doldurdu. İkinci mərtəbədə pəncərə elə çırpıldı ki, az qaldı şüşələri tökülsün, ağcaqayın və cökə ağaclarının başı həyəcanla yırgalandı. Hava qaraldı və sərinləşdi. İnzibatçı gözlərini silib baxdı ki, Moskvanın üstü ilə aşağıdan qara, ortası sarımtıl bulud sürünür. Uzaqlardan xırıltı, gurultu eşidildi.

Varenuxa nə qədər tələssə belə, montyorun lampaya tor çəkib-çəkmədiyini yoxlamaq istəyi onu bir saniyəlik də olsa, yay tualetinə tərəf qaçmağa məcbur etdi.

Varenuxa tirin yanından ötüb, sıx yasəmən kollarının arasındakı mavi rəngli tualetə girdi. Montyor səliqəli adammış, kişi bölməsinin tavanındakı lampaya metal tor

çəkilməmişdi, ancaq inzibatçının əhvalı pozuldu, çünki havanın hətta tufanqabağı qaralmasına baxmayaraq, divarların artıq kömürlə, karandaşla yazıldığını görmək olurdu.

– Bu nə murdarlıqdır!.. – inzibatçı elə bu sözləri demişdi ki, qəfil arxadan mırıltı eşitdi.

– Sizsiniz, İvan Savelyeviç?

Varenuxa diksinib çevrildi və qarşısında sifətdən pişiyə oxşayan tösmərək bir adam gördü.

– Tutaq ki, mənəm, – Varenuxa kinli-kinli cavab verdi.

– Çox, çox xoşdur, – pişiyə bənzər gonbul adam cır səslə dedi və qəfil dönüb Varenuxanın qulağının dibinə nə təhər vurdusa, kepkası başından uçub, tualetin deşiyində yoxa çıxdı.

Gonbulun zərbəsindən tualet bir anlığa işıqlandı, ildırım çaxdı. Sonra bir də göy guruldadı və inzibatçının qarşısında balacaboy, ancaq enlikürək, bir gözü titəli, köpək dişləri uzun, kürən bir adam peyda oldu, həmin adam, görünür, solaxay idi və inzibatçının o biri qulağının dibindən ilişirdi. Yenə göy guruldadı, tualetin taxta damına sığırğı yağış tökdü.

– Siz nə edirsiniz, yoldaşla... – ağılı başından çıxan inzibatçı ümumi tualetdə adama hücum edən quldurlara “yoldaşlar” sözünün heç cür uyğun gəlmədiyini o dəqiqə anlayıb xırıldadı: – vətənda... – bu cür adlandırılmağa da layiq olmadıqlarını başa düşdü və hansınınsa üçüncü zərbəsi ona nə təhər dəydisə, burnunun qanı büzməli üst köynəyinə fişqırdı.

– Portfelindəki nədir, müftəxor? – pişiyə oxşayan bağırdı, – teleqramlardır? Bəs sənə xəbərdarlıq etməmişdilər ki, onları heç hara aparmayasan? Səndən soruşuram, xəbərdarlıq etmişdilər?

– Etmişdələ... dilər... dələr... – nəfəsi boğula-boğula cavab verdi.

– Buna baxmayaraq, dabanına tüpürdün? Portfeli bura ver, alçaq! – sonradan peyda olan adam telefonda eşitdiyi həmin tın-tın səslə qışqırdı və portfeli Varenuxanın titrəyən əlindən dartıb aldı.

Hər ikisi inzibatçının qoltuğuna girdi, onu bağdan çıxarıb Sadovaya küçəsi ilə qaçmağa başladılar. Əməlicə tufan qalxmışdı, navalçalardan, damlardan şırıltı ilə

axan köpüklü su gurultu-uğultu qopararaq kanalizasiya deşiklərinə tökülürdü, darvazaların altından sel gedirdi. Sadovaya küçəsində heç kim gözə dəymirdi, İvan Savelyeviçin köməyinə çatması adam yox idi. Şimşəyin işıqlandırdığı quldurlar bulanıq sel-suyun üstündən atıla-atıla, bir saniyənin içində yarımcən inzibatçını sürüyüb 302-bis №-li binaya gətirdilər, öz tuffilərini və corablarını əllərində tutan iki ayaqyalın qadının divara sığındığı həyət darvazasından içəri soxuldular. Sonra altıncı çöl qapısına tərəf götürüldülər və az qala, havalanmış Varenuxanı beşinci mərtəbəyə qaldırıb, onun yaxşı bələd olduğu Styopa Lixodeyevin mənzilinin yanqaranlıq dəhlizinə atdılar.

Hər iki quldur o saat yoxa çıxdı, onların əvəzinə dəhlizdə kürən, gözləri fosfor kimi işıq saçan lümlüt bir qız peyda oldu.

Varenuxa anladı ki, başına gələnlərin ən dəhşətliyi elə budur və inildəyib divara tərəf sıçradı. Qız isə inzibatçıya lap yaxınlaşıb, əlini onun çiyinə qoydu. Varenuxanın saçları biz-biz oldu, çünki hətta islanmış soyuq köynəyin üstündən belə bu əlin buz kimi soyuq olduğunu duydu.

– Qoy bir səni öpüm, – qız nəvazişlə dedi və o, işıq saçan gözləri düz öz gözlərinin önündə gördü. Bu vaxt Varenuxa huşunu itirdi və öpüşü hiss etmədi.

XI fəsil

İVANIN İKİLƏŞMƏSİ

Hələ bir saat əvvəl may günəşinin işığında göz oxşayan şam meşəsi bozardı, qaraldı və yoxa çıxdı.

Bayırda selləmə yağış tökürdü. Hərdən-hərdən şimşək çaxırdı, göy guruldayırdı, xəstənin otağı ani olaraq işıqlanırdı.

İvan çarpayıda oturub, köpüklənən bulanıq çaya baxa-baxa sakitcə ağlayırdı, hər dəfə ildırım çaxanda yanıqlı-yanıqlı inildəyib, əlləriylə üzünü örtürdü. Tufandan əvvəl otağa dolan külək İvanın yazdığı vərəqləri döşəməyə dağıtmışdı.

Şairin qorxunc məsləhətçi haqqında ərizə yazmaq cəhdi boşa çıxdı. Praskovya Fyodorovna adlı gonbul feldşerdən

karandaş qırığı və kağız alan kimi işgüzarçasına əlini-əlinə sürtüb, tələsik masanın arxasına keçdi. Əvvəlini çox cəld yazdı:

“Milisə. Massolitın üzvü İvan Nikolayeviç Bezdornı tərəfindən. Ərizə. Dünən axşam mən mərhum M.A.Berliozla Patriarx gölünə gəldim...”

O saat da şair dolaşmış qaldı, ən başlıcası da “mərhum” sözlünə görə. Nəsə cəfəng bir şey alınırdı: necə axı – mərhumla gəldim? Mərhumlar gəzmir! Doğrudan da, nə desən olar, elə bilərlər dəliyəm!

İvan Nikolayeviç belə düşünüb, yazdıqlarını düzəltməyə başladı. Bu cür alındı: “...sonradan ölmüş M.A.Berliozla...” Yenə müəllif razı qalmadı. İkinci dəfə üstündə işləyəsi oldu, bu, əvvəlkilərdən də pis çıxdı: “...tramvayın altına düşən Berliozla...” – bu yerdə heç kimin tanımadığı eyni soyadlı bəstəkar Berlioz yada düşdü, əlavə etməli oldu: “...bəstəkarla yox...”

120

Bu iki Berliozun arasında girinc qalan İvan hamısını qaralayıb, oxucunun diqqətini tez çəkmək üçün nəsə ən təsirli yerdən başlamaq qərarına gəldi və yazdı ki, pişik tramvaya mindi, sonra kəsilmiş başla bağlı epizoda qayıtdı. Baş məsləhətçinin əvvəlcədən hər şeyi xəbər verməsi Ponti Pilatı onun yadına saldı və daha artıq inandırıcı olması üçün İvan qərara aldı ki, prokuratorun qan-qırmızı astarlı ağ plaşda İrodun sarayının sütunları arasına daxil olduğu andan hər şeyi büsbütün yazsın.

İvan cidd-cəhdlə işləyirdi, yazdığını pozurdu, yeni sözlər əlavə edirdi, hətta Ponti Pilatın, daha sonra dal ayaqları üstündə duran pişiyin şəklini çəkməyə çalışdı. Amma şəkillər də kömək etmədi, nə qədər yazırdısa, şairin ərizəsi bir o qədər dolaşmış və anlaşılmaz olurdu.

Uzaqdan kənarları tüstü kimi burulan qorxunc bulud görünüb şam meşəsini örtəndə, külək qalxanda İvan hiss etdi ki, heydən düşüb, ərizənin öhdəsindən gələ bilməyəcək, səpələnən vərəqləri yığmadı və sakitcə acı-acı ağıladı.

Tufan qalxanda rəhmdil feldşer Praskovya Fyodorovna şairə baş çəkdi, onun ağıladığını görüb narahat oldu, şimşək xəstəni qorxutmasın deyə pərdəni çəkdi, vərəqləri döşəmədən yığıb həkim dalınca qaçdı.

Həkim gəldi, İvanın qoluna iynə vurub onu əmin etdi ki, daha ağlamayacaq, indi hər şey keçib-gedəcək, hər şey unudulacaq.

Həkimin sözləri düz çıxdı. Tezliklə çayın o tayındakı şam meşəsi əvvəlki görkəmini aldı, buludlardan təmizlənib yenə durulan göyün altında son ağacına kimi göründü, çay da sakitləşdi. İynə vurulan kimi İvanın qüssəsi dağılmağa başladı və şair indi rahatca uzanıb göy qurşağına baxırdı.

Axşama qədər beləcə davam elədi, o hətta göy qurşağının yoxa çıxdığını, şər qarışdığını, şam meşəsinin qaraldığını da bilmədi.

İsti süddən içib İvan yenə uzandı və fikirlərinin dəyişdiyinə özü də məəttəl qaldı. Lənətə gəlmiş cüvəllağı pişik daha ona idbar görünmürdü, kəsik baş onu qorxutmurdu və bunları fikrindən çıxarıb düşündü ki, əslində, klinika heç də pis deyil. Stravinski ağıllı və məşhur adamdır, onunla iş görmək çox xoşdur. Üstəlik də, tufandan sonra hava ləzzətli və təmizdir.

Xəstəxana yatırdı. Səssiz dəhlizlərdə tutqun ağ lampalar sönmüşdü, onların əvəzinə, qaydaya uyğun olaraq, zəif mavi gecə lampaları yanırdı və dəhlizdəki rezin ayaqaltılarının üstü ilə ehtiyatla gəzən feldşer qadınların ayaq səsləri qapının arxasında get-gedə seyrəlirdi.

İndi İvan xoş bir üzgünlüklə uzanıb, gah tavandan yumşaq işığı süzülən abajurun altındakı lampaya, gah da qaralmış şam meşəsindən qalxan aya baxa-baxa özüylə söhbət edirdi.

– Əslinə qalanda, Berlioz tramvayın altına düşdüyünə görə axı mən niyə belə həyəcanlanmalı idim? – şair fikirləşdi. – İndi də cəhənnəmə ki, ölüb! Bir yana baxanda, nəyimdir mənim, əmim oğludur, dayım oğludur? Dərindən götürsək, mərhumu heç düz-əməlli tanıyırdım da. Doğrudan, axı onun haqqında mən nə bilirdim? Heç nə, bircə onu ki, keçəldir və son dərəcə bəlağətli danışmağı var. Sonra, vətəndaşlar, – İvan kiməsə müraciətlə öz çıxışını davam etdirdi, – bir şeyi aydınlaşdırmaq: mənə izah edin görüm, bomboş qara gözü olan bu müəmmalı məsləhətçi, cadugərə, professoru nəyə görə hirsələnmişdim? Tuman-köynəkdə, əlimdə şam boş yerə onun dalınca düşməyim nəyə lazımdı, hələ restorandakı hoqqabazlıq nəydi?

– Amma axı, – qəfil içindən, ya qulağının dibindən gələn acıqlı bir səsle əvvəlki İvan yeni İvana dedi, – Berliozun başının kəsiləcəyini o, əvvəlcədən bilirdi? Necə həyəcanlanmayısan?

– Bu nə söhbətdir, yoldaşlar! – yeni İvan köhnə, əvvəlki İvana etiraz etdi, – hətta uşağa da aydındır ki, burada bir əmma var. O, yüz faiz qeyri-adi və müəmmalı bir adamdır. Ancaq ən maraqlısı da elə budur! Bu adam Ponti Pilatı şəxsən tanıyır, bundan da maraqlı nə ola bilər? Patriarx gölündə hay-küy qaldırmaqdasə, Ponti Pilatın və həbs edilmiş Qa-Nosrinin sonra başına nələr gəldiyini ondan nəzakətlə soruşmaq daha ağıllı iş olmazdı?

Ancaq gör mən neylədim! Əslində, ciddi hadisədir – jurnal redaktoru tramvay altına düşüb! Amma buna görə jurnalı bağlamayacaqlar ki! Axı neyləyəsən: insan əbədi deyil, çox düzgün deyiblər ki, qəflətən ölə də bilər. Di Allah rəhmət eləsin ona! Başqa bir redaktor qoyacaqlar, hətta, ola bilsin, əvvəlkindən də bəlağətli danışacaq.

Yeni İvan bir az mürgüləyib, istehza ilə köhnə İvandan soruşdu:

– Onda mənə nə ad vermək olar?

– Axmaq! – İvanların heç birinə aid olmayan, məsləhətçinin yoğun səsinə çox bənzəyən kişi səsi aydınca dedi.

İvan nəyə görəsə “axmaq” sözündən incimədi, hətta buna yarıyuxulu halda gülümsədi. Yuxu İvanı aparırdı, artıq fil ayaqlı palmaları görürdü, pişik də yanından keçdi, ancaq qorxunc deyildi, şən idi və İvan artıq yuxuya gedirdi ki, birdən dəmir barmaqlıq səssizcə yana sürüşdü və ay işığından gizlənən müəmmalı bir adam eyvanda peyda olub, İvana barmağını silkələdi.

İvan qorxub çəkinmədən çarpayıda dikəldi və eyvanda dayanan kişini gördü. Bu kişi barmağını dodağına aparıb pıçıldadı:

– Ssss!

XII fəsil

QARA MAGİYA VƏ ONUN İFŞASI

Başına dəşikli sarı şlyapa qoymuş, armudşəkilli tünd-qırmızı burun taxmış dama-dama şalvarlı, laklanmış çəkməli balaca bir adam adi ikitəkərli velosipedlə Varyetenin səhnəsinə çıxdı. O, fokstrot sədaları altında dövrə vurub qalib kimi hayqırdı və velosipedi şahə qaldırdı. Balaca adam velosipedi bir az dal təkər üstündə sürüb, çevrilərək ayaqlarını mil qaldırdı, sürə-sürə qabaq təkəri açıb səhnənin arxasına diyirlətdi, sonra pedalı əlləriylə fırlada-fırlada bir təkərlə yoluna davam etdi.

Əynindəki triko və yubkaya gümüşü ulduzlar səpələnmiş kök sarışın qadın oturacağı yüksəkdə olan birtəkərli uzun metal dirəyin üstündə səhnəyə çıxıb dövrə vurmağa başladı. Onunla qarşılaşanda balaca adam qışqıraraq salamlaşır və yumru şlyapasını ayağı ilə başından çıxarırdı.

Nəhayət, səkkiz yaşlarında qoca sifətli bir uşaq çox iri avtomobil signalı bərkidilmiş bapbalaca velosipedlə səhnəyə çıxıb, böyüklərin arasında sapma vurmağa başladı.

Bir neçə dövrədən sonra orkestr barabanlarının həyəcanlı sədaları altında bütün dəstə sürətlə səhnənin lap kənarına yaxınlaşdı və birinci cərgədə oturanlar qışqıraraq geri dartındılar, tamaşaçılara elə gəldi ki, indi onların hər üçü öz velosipedilə orkestrin üstünə açacaq.

Ancaq qabaq təkərlər boşluqda sürüşüb çalğıçıların başına düşəndə velosipedlər dayandı. Velosipedçilər “hop!” deyə yerə atılaraq baş əydilər, sarışın qadın tamaşaçılara hava öpüşü göndərdi, uşaq isə öz məzəli avtomobil signalı ilə camaatın baş-qulağını dəng elədi.

Alqışlar binanı titrətdi, mavi pərdə hər iki tərəfdən sürüşüb velosipedçiləri görünməz etdi, qapının üstündə “Çıxış” sözləri yazılmış yaşıl işıqlar söndü, hörümçək toru kimi iplər sallanan günbəzin altında isə günəş kimi ağ şarlar yandı. Sonuncu hissədən əvvəl fasilə elan olundu.

Culli ailəsinin velosipedlə göstərdiyi möcüzələrə heç bir maraq göstərməyən yeganə adam Qriqori Daniloviç Rimski idi. O, tək-tənha öz kabinetində oturub nazik

dodaqlarını gəmirirdi, hərdən-hərdən sifəti səyriyirdi. Lixodeyevin qeyri-adi şəraitdə itkin düşməsinin ardınca inzi-batçı Varenuxa da tamam gözlənilmədən yoxa çıxmışdı.

Rimski bilirdi o hara gedib, ancaq o getmişdi və... geri qayıtmamışdı! Rimski çiyinlərini çəkib, öz-özünə pıçıldadı:

– Axı nəyə görə?!

Qəribə işdir: maliyyə direktoru kimi işgüzar adam üçün Varenuxanın getdiyi yerə zəng vurub, orada nə baş verdiyini öyrənmək, əlbəttə, asan bir şeydi, di gəl, axşam saat ona qədər özünü buna məcbur edə bilmədi.

Saat onda isə Rimski özünü əziyyətə salıb telefonun dəstəyini qaldırdı və əmin oldu ki, telefon işləmir. Xidmətçi məlumat verdi ki, binadakı başqa aparatlar da xarab olub. Əlbəttə, bu xoşagəlməz, ancaq heç bir qeyri-adiliyi olmayan hadisə, nədənsə, maliyyə direktorunu lap sarsıtdı, intəhası, həm də sevindirdi: zəng vurmaq məcburiyyətindən canı qurtarmışdı.

124

Fasilənin başladığını bildirən qırmızı lampa maliyyə direktorunun başı üstündə yanıb-sönəndə xidmətçi daxil olub əcnəbi artistin gəldiyini xəbər verdi. Maliyyə direktorunun nəyə görə bədəni ürpəşdi və bulud kimi qaralib, qastrolçunu qəbul etmək üçün səhnə arxasına keçdi, çünki onu qarşılıyası başqa adam yoxdu.

Dəhlizin başındakı, artıq xəbərdarlıq zənginin cingildədiyi iri geyinmə otağına maraq üçün müxtəlif bəhanələrlə boylananlar çox idi. Parıltılı xalat geyinmiş, çalma qoymuş fokusçular, ağ toxunma gödəkcədə konkisürən, pudradan rəngi ağarmış hekayəçi və qrimçi buraya yığılmışdılar.

Təşrif buyuran məşhur adam olduqca gözəl parçadan tikilmiş frakının uzunluğu və qara yarım maskası ilə hamını heyretə saldı. Ancaq ən qəribəsi cadugərin iki yoldaşı idi: eynəyinin şüşəsi çatlamış dama-dama paltarlı uzundraz və dal ayaqlarının üstündə geyinmə otağına girən kimi saymazyana divanda oturub, gözlərini qıyaraq əlvan qrim fanarlarına baxan qara kök pişik.

Rimski özünü gülümsəməyə məcbur etsə də, sifətində acıqlı, turşumuş bir ifadə yarandı və divanda pişiklə yanaşı dinməzəcə oturmuş cadugəri başla salamladı. Əl verib görüşmədilər. Di gəl, dama-dama paltarlı sırtıq “onların köməkçisi” deyərək, özünü maliyyə direktoruna təqdim

etdi. Maliyyə direktoru buna təəccübləndi, heç xoşagələnlər hal deyildi: müqavilədə köməkçi adı çəkilmirdi.

Qriqori Daniloviç gözənilmədən peyda olmuş dama-dama paltarlıdan, çox rəsmi və soyuq tərzdə artistin aparaturasının harada olduğunu xəbər aldı.

– Gözümüzün ağı, qarası, başımızın tacı, çox qiymətli direktor, – cadugərin köməkçisi xırıltılı səslə cavab verdi, – bizim aparaturamız həmişə üstümüzdədir. Bax, budur! Eyn, svey, drey! – Və düyünlü barmaqlarını Rimskinin gözü qarşısında oynadıb, maliyyə direktorunun bir az əvvəl qabağı düymələnmiş pəncəyinin altındakı jiletin cibində olan, zənciri ilgəyə keçirilmiş qızıl saatı birdən pişiyin qulağının dibindən çıxardı.

Rimski əlini qeyri-ixtiyari qarnına tərəf apardı, ətrafdakılar heyrətdən içlərini çəkdilər, qapıdan baxan qrimçi isə məmnunluqla güldü.

– Sizin saatdır? Buyurun alın, – dama-dama paltarlı sırtıqcasına gülümsəyərək, çirklili ovcunda tutduğu saatı karıxmış Rimskiyə uzatdı.

– Beləsi ilə tramvaya minmə, – hekayəçi astadan və şən-şən qrimçiyə pıçıldadı.

Ancaq pişik özgə saatı ilə göstərilən nömrəni kölgədə qoydu. Qəfil divandan durub, dal ayaqlarının üstündə güzgü qoyulan stola yaxınlaşdı, pəncəsiylə qrafinin ağızından tıxacı çıxardı, stəkana su töküüb içdi, tıxacı yerinə qoyub qrim əsgisiylə bığlarını sildi.

Hamının matı-qutu qurumuşdu, qrimçi isə heyranlıqla pıçıldadı:

– Ax, əladır!

Bu yerdə zəng üçüncü dəfə bərkədən çalındı və hamı maraqlı nömrə görmək həvəsiylə geyinmə otağından çölə axışdı.

Bir dəqiqə sonra tamaşa zalında şarlar söndü, rampadan pərdənin aşağısına qırmızımtıl işıq düşdü və pərdənin işıq gələn arasından tamaşaçıların qarşısına əzik frakda, köhnə köynəkdə, üzü qırılmış, kök, uşaq kimi şən bir adam çıxdı. Bu, bütün Moskvada yaxşı tanınan konfereansye Jorj Benqalski idi.

– Beləliklə, vətəndaşlar, – Benqalski uşaq kimi gülümsədi, – indi sizin qarşınızda çıxış edəcək... – bu yerdə

Benqalski sözünü kəsdi və başqa intonasıya ilə danışdı: – Görürəm ki, üçüncü hissədə tamaşaçıların sayı daha da artıb. Bu gün şəhərin yarısı buradadır! Bu yaxınlarda bir tanışım ilə görüşəndə ona dedim: “Niyə bizə gəlmirsən? Dünən şəhərin yarısı bizdə idi”. O isə mənə cavab verdi: “Mənsə o biri yarısında yaşayıram!” – Benqalski pauza verdi ki, indi hamı güləcək, ancaq heç kim gülmədiyinə görə sözüünə davam etdi: – ... Beləliklə, qara maqiya seansları ilə çıxış edir xaricdən gəlmiş məşhur artist müsyö Voland! Amma biz, əlbəttə, sizinlə birlikdə başa düşürük ki, – bu yerdə Benqalski müdrik bir təbəssümlə gülümsədi, – dünyada belə bir şey yoxdur və bu, mövhumatdan başqa bir şey deyil, sadəcə, maestro Voland fokus texnikasına yüksək səviyyədə yiyələnib, bunu da, yəni həmin texnikanın ifşasını ən maraqlı hissədə görəcəksiniz, bizsə hamılıqla həm bu texnikanın, həm də onun ifşasının tərəfində olduğumuza görə buyursun cənab Voland!

Bütün bu naqqallıqdan sonra Benqalski əllərini qoşalayıb, salamlamış kimi pərdə tərəfə yellədi və pərdə xışiltı ilə yanlara sürüşdü.

Cadugərlə uzun köməkçisinin və dal ayaqlarının üstündə yeriyan pişiyin səhnəyə çıxması tamaşaçılara ləzzət elədi.

– Kreslo verin, – Voland astaca əmr etdi və elə həmin saniyə səhnədə kreslo peyda oldu, – əzizim Faqot, mənə de görüm, – kresloda oturan Voland, görünür, “Korovyev”dən də başqa soyadı olan dama-dama paltarlı oyunbazdan xəbər aldı, – sənə elə gəlmirmi ki, Moskva camaatı xeyli dəyişib?

Cadugər havadan kreslonun peyda olmasına heyrətlənib susmuş tamaşaçılara göz gəzdirdi.

– Elədir, messir, – Faqot-Korovyev astadan cavab verdi.

– Doğru deyirsən. Şəhər camaatı çox dəyişib, görkəmlərini nəzərdə tuturam, yeri gəlmişkən, şəhərin özü kimi. Geyimlərdən danışmağa belə dəyməz, ancaq bu... adları nədir... tramvaylar, avtomobillər peyda olub...

– Avtobuslar, – Faqot hörmətlə dedi.

Tamaşaçılar diqqətlə qulaq asdıqları bu söhbətin qeyri-adi fokuslara giriş olduğunu düşünürdülər. Səhnə-

nin arxası artistlərlə, fəhlələrlə dolu idi və onların arasında Rimskinin rəngi qaçmış narahat sifəti görünürdü.

Səhnənin yan tərəfinə sığınmış Benqalskinin sifətindən çaşqınlıq oxunurdu. O, yaranmış pauzadan istifadə edib, qaşlarını azca qaldıraraq dedi:

– Xaricdən gəlmiş artist texniki baxımdan inkişaf etmiş Moskvaya, həmçinin moskvalılara heyran qaldığını bildirir, – bu yerdə Benqalski iki dəfə gülümsədi, əvvəlcə parterə, sonra isə yuxarı yarusə.

Voland, Faqot və pişik başlarını konferansye tərəfə döndərdilər.

– Məgər mən heyran qaldığımı dedim? – cadugər Faqotdan soruşdu.

– Əsla yox, messir, siz heyran olduğunuzu demədiniz, – o, cavab verdi.

– Bəs onda bu adam nə deyir?

– O, sadəcə, yalan danışdı! – dama-dama paltarlı köməkçi bütün teatrın eşidəcəyi gur səslə dedi və Benqalskiyə müraciətlə əlavə etdi: – Təbrik edirəm sizi, vətəndaş yalan-palan!

Yuxarı yarusda gülüşdülər, Benqalski isə diksinib gözlərini bəəltədi.

– Ancaq məni, əlbəttə, avtobuslardan, telefonlardan və başqa...

– Aparaturalardan! – dama-dama paltarlı pıçıldadı.

– Tamamilə doğrudur, minnətdaram, – cadugər yoğun səslə aram-aram danışdı, – daha əhəmiyyətli məsələlər maraqlandırır: bu şəhər camaatı daxilən dəyişibmi?

– Bəli, cənab, bu, çox əhəmiyyətli məsələdir.

Səhnə arxasındakılar döyüküb bir-birinin üzünə baxır və çiyinlərini çəkirdilər, Benqalski pörtmüşdü, Rimskinin isə rəngi qaçmışdı. Bu vaxt, sanki, yaranan həyəcanı hiss edən cadugər dedi:

– Başımız söhbətə qarışib, əzizim Faqot, tamaşaçılar isə darıxmağa başlayıblar. Əvvəl-əvvəl bizə sadə bir şey göstər.

Zal rahat nəfəs aldı. Faqot və pişik səhnənin müxtəlif tərəflərinə çəkildilər. Faqot çırtıq çalib bağdırdı:

– Üç, dörd! – havadan bir dəst kart tutub qarışdırdı və lent kimi pişiyə tərəf atdı. Pişik lenti tutub, onu geri atdı.

Atlas kartlar pırıltı ilə uçdu. Faqot quş balası kimi ağzını açıb bir-bir kartın hamısını uddu.

Bundan sonra pişik sağ ayağını yerə vurub baş əydi və sürəkli alqış qazandı.

– Əla, əla! – səhnənin arxasındakılar heyranlıqla qışqırdılar.

Faqot isə barmağı ilə parteri göstərib elan etdi:

– Hörmətli vətəndaşlar, kart dəsti indi yeddinci sırada oturmaş vətəndaş Parçevskinin cibində, üç manatlıqla vətəndaş Zelkovaya aliment ödənməsiylə bağlı məhkəməyə çağırış vərəqinin arasındadır.

Parterdə qımıldandılar, yerlərindən qalxmağa başladılar və nəhayət, soyadı, doğrudan da, Parçevski olan heyrətdən pörtmüş bir adam pul kisəsindən kart dəstini çıxarıb, onunla nə edəcəyini bilmədən əlində yuxarı qaldırdı.

128

– Qoy sizə yadigar qalsın! – Faqot qışqırdı. – Dünən şam yeməyi vaxtı nahaq yerə demirdiniz ki, əgər poker olmasaydı, Moskvada həyatınız lap dözülməz olardı.

– Köhnə hoqqadır, – yuxarı yarusdan kimsə dedi, – bu parterdəki də onlarla eyni dəstədəndir.

– Siz belə hesab edirsiniz? – Faqot gözlərini qıyıb, yuxarı yarusda baxa-baxa bağırırdı, – onda siz də bizim dəstədəsiniz, çünki o, sizin cibinizdədir.

Yuxarı yarusdakılar hərəkətə gəldilər və kimsə sevinçək dedi:

– Düzdür! Ondadır! Burada, burada... Dayan! Bu ki onluqlardır!

Parterdə oturanlar başlarını çevirdilər. Yuxarı yarusda həyəcanlanmış bir adam cibindən bankda bağlanmış, üstünə “Min rubl” yazılmış pul dəsti tapmışdı.

Qonşuları onun üstünə tökülüşdülər, o isə heyrət içində dirnağı ilə bağlamanı didişdirirdi ki, görsün əsl onluqlardır, yoxsa yox.

– Allah haqqı, həqiqidir! Onluqlardır! – yuxarı yarusda sevinclə qışqırırdılar.

– Mənimlə də bu cür kart oynayın, – parterin ortalarından gonbul bir adam şən-şən xahiş etdi.

– Avek plezir! – Faqot cavab verdi, – ancaq niyə tək-cə sizinlə? Hamı həvəslə iştirak edəcək! – və əmr etdi: – Hamı yuxarı baxsın!.. Bir! – əlində tapança peyda oldu.

– İki! – tapançanı qaldırdı. – Üç! – gurultu eşidildi və elə həmin an günbəzin altından, idman alətləri asılmış iplərin arası ilə zala ağ kağızlar tökülməyə başladı.

Kağız pullar fırlana-fırlana yuxarı yarıya tökülürdü, uçuşub orkestr oturan yerə, səhnəyə düşürdü. Bir neçə saniyədən sonra pul yağışı lap sıxlaşıb kreslolara çatdı və tamaşaçılar kağız pulları göydə tutmağa başladılar.

Yüzlərlə əl qalxmışdı, tamaşaçılar kağız pulları işıqlı səhnəyə tərəf tutub, bütün nişanlarının doğru-düzgün olduğunu görürdülər. Qoxusu da heç bir şübhə yeri qoymurdu: bu, yenice çap olunmuş pulun gözəlliyi heç nə ilə müqayisəyə gəlməyən qoxusu idi. Əvvəlcə sevinc, sonra heyrət bütün zalı bürüdü. “Onluqlar, onluqlar” sözü hər yanı başına götürmüşdü, “ah, ah!” nidaları, şən gülüşlər eşidilirdi. Kimlərsə artıq keçidlərdə dizin-dizin sürünüb, kresloların altını axtarırdı. Çoxları oturaçağın üstünə çıxıb, yellənə-yellənə, nazlıca-nazlıca düşən onluqları havada tuturdular.

Milis nəfərlərinin sifətində çaşqınlıq hiss olunurdu, artistlər isə utanıb çəkinmədən başlarını səhnə arxasından çıxarmağa başlamışdılar.

Beletajdan səs eşidildi: “Nə qapırsan? Bu mənimdir! Mənim üstümə uçurdu!” O biri səs dedi: “İtləyib eləmə, səni elə itləyəyəm ki!” Birdən şapalaq səsi gəldi. Dərhal beletajda milisioner dəbilqəsi göründü, kimisə beletajdan apardılar.

Həyəcan get-gedə artırdı və əgər Faqot qəfil havaya üfürüb pul yağışını kəsməsəydi, bunun axırının nə ilə qurtaracağını bilmək olmazdı.

İki cavan oğlan çoxmənalı, şən baxışlarla bir-birinə baxıb, yerindən durdu və birbaşa bufetə yollandı. Teatr uğuldayırdı, tamaşaçıların gözü həyəcanla parıldaırdı. Bəli, bəli, bunun nəylə qurtaracağını bilmək olmazdı, əgər Benqalski özündə güc tapıb hərəkətə gəlməsəydi. Özünü ələ almağa çalışaraq, vərdiş etdiyi kimi, əllərini bir-birinə sürtüb gur səslə dedi:

– Budur, vətəndaşlar, biz indi sizinlə, necə deyərlər, kütləvi hipnozun şahidi olduq. Heç bir möcüzənin və cadugərliyin olmadığını hər şeydən gözəl sübut edən düzgün elmi təcrübə idi. Maestro Volanddan xahiş edək, bu təcrübəni bizim üçün ifşa eləsin. Vətəndaşlar, siz indi,

guya, pul olan bu kağızların qəfil peyda olduğu kimi, qəfil də yoxa çıxdığını görəcəksiniz.

Bu yerdə o, əl çaldı, ancaq tamamilə təkliddə, sifətdə özünə əminlik ifadəsi vardı, di gəl, gözlərində bu əminlikdən əsər-əlamət yox idi, daha doğrusu, gözlərindən yalvarış oxunurdu.

Benqalskinin çıxışı tamaşaçıların xoşuna gəlmədi. Çökən sükutu dama-dama paltarlı Faqot pozdu.

– Bu, necə deyərlər, növbəti yalandır, – o çığırdı, – vətəndaşlar, pullar həqiqidir!

– Bravo! – yağun kişi səsi yuxarıdan qışqırdı.

– Yeri gəlmişkən, bu, – Faqot, Benqalskini göstərdi, – məni bezdirib. Dəqiqədəbir hara gəldi burnunu soxur, yalan fikirləriylə seansı pozur! Onunla nə edək?

– Başı qoparılsın! – kimsə yuxarı yarusdan ciddi şəkildə dedi.

130

– Necə dediniz? Nə? – Faqot bu biabırçı təklifə o saat hay verdi, – başı qoparılsın? Bu, yaxşı ideyadır! Begemot! – o, pişiyə qışqırdı – əməl et! Eyn, svey, drey!!!

Görünməmiş hadisə baş verdi. Qara pişiyin tükləri biz-biz oldu, dəhşətli bir səslə miyoldadı. Sonra bəbir kimi yığılıb Benqalskinin sinəsinə, oradan da başına sıçradı. Mırıdayıb koppuş pəncələrilə konferansyenin seyrək saçlarından yapışdı və vəhşicəsinə miyoldayıb, iki dəfə burmaqla başı yağun boyundan qopardı.

Teatrdakı iki min beş yüz adam bir nəfər kimi qışqırdı. Qırılmış boyun arteriyalarından qan fəvvarə vurub köynəyi, frakı batırdı. Başsız bədənin ayaqları yöndəmsiz şəkildə qatlandı və o, döşəməyə oturdu. Zaldan qadınların isterik çığırtıları eşidildi. Pişik başı Faqota verdi, o, saçından tutub başı tamaşaçılara göstərdi və baş ümitsizcəsinə qışqırdı:

– Həkim çağırın!

– Sən yenə ağzına gələni danışacaqsan? – Faqot ağlayan başdan hirsle soruşdu.

– Daha danışmayacam! – baş xırıldadı.

– Allah xatirinə, ona əzab verməyin! – lojadakı hayküyün içindən qəfil qadın səsi eşidildi və cadugər həmin səsə tərəf çevrildi.

– Nə deyirsiniz, vətəndaşlar, bağışlayaq onu? – Faqot zaldan soruşdu.

– Bağışlansın! Bağışlansın! – əvvəlcə yer-yerdən, ən çox da qadın səsləri eşidildi, sonra kişi səsləri də onlara qoşuldu.

– Nə buyuracaqsınız, messir? – Faqot maskalıdan xəbər aldı.

– Nə etməli, – o, fikirli halda cavab verdi, – necə olsalar da, insandırlar. Pulu sevirlər, ancaq axı həmişə belə olub... Bəşəriyyət pulu sevir – dəridən, kağızdan, tuncdan, ya qızıldan, nədən hazırlanır-hazırlansın, fərqi yoxdur. Yel-beyindirilər... amma nə olsun... hərdən ürəkləri rəhmə də gəlir... adi adamlardır... ümumiyyətlə, əvvəlkiləri xatırladırlar... təkcə mənzil məsələsi onları korlayıb... – və bərkdən əmr etdi, – başı yerinə yapışdırın.

Pişik diqqətlə nişan alıb başı zərblə boyuna basdı və baş düz yerinə oturdu, elə bil, heç bədəndən ayrılmamışdı. Ən əsası da, boyunda hətta çapıq belə qalmamışdı. Pişik pəncəsini Benqalskinin frakına, nişastalı yaxalığına çəkdi və qan izi yoxa çıxdı. Faqot oturmuş Benqalskini ayağa qaldırdı, frakının cibinə bir paçka onluq qoyub, səhnədən bu sözlərlə yola saldı:

– Əkilin buradan! Sizsiz daha şən keçər.

Konferansye ətrafına key-key baxa-baxa, səndələyə-səndələyə yanğınsöndürmə postuna qədər gedə bildi və orada halı pisləşdi. O, yazıq-yazıq qışqırdı:

– Başım mənim, başım mənim!

Ona tərəf atılanların içində Rimski də var idi. Konferansye ağlayırdı, əllərini havada gəzdirirdi, donquldanırdı:

– Mənim başımı verin! Başımı qaytarın! Mənzilimi alın, tablolarımı alın, təkcə başımı qaytarın!

Xidmətçi həkim dalınca qaçdı. Benqalskini geyinmə otağında divana uzatmağa çalışdılar, ancaq o, əl-qol atmağa başladı. Karet çağırması oldular. Bədbəxt konferansyeni aparandan sonra Rimski yenə səhnəyə tərəf qaçdı və gördü ki, orada yeni möcüzələr baş verir. Hə, yeri gəlmişkən, həmin vaxt, ya ondan bir az əvvəl cadugər öz rəngi bozarmış kreslosu ilə səhnədən yox olmuşdu, onu da demək lazımdır ki, Faqotun səhnədə çıxartdığı qeyri-adi oyunlara tamaşaçıların başı qarışdığından, bunu heç kim hiss etmədi.

Faqot isə xəsarət almış konferansyeni yola salıb, tamaşaçılara elan etdi:

– Bu zəhlətökəni bitişdirdik, indi gəlin qadın geyimləri mağazası açaq!

Səhnə dərhal İran xalıları ilə döşəndi, kənarlarından yaşılmıtlı borucuqlarla işıqlandırılmış iri güzgülər, güzgülərin arasında vitrinlər peyda oldu, sevincdən ağızları açıla qalmış tamaşaçılar vitrinlərdə Parisdən gətirilmiş müxtəlif rəngdə və fəsonda qadın paltarları gördülər. Bu, tək bir vitrində idi, o birilərinə yüzlərlə lələkli, lələksiz, toqqalı, toqqasız şlyapa, dəridən, atlazdan, zamşadan həm qayışlı, həm də cürbəcür daşlarla bəzədilmiş yüzlərlə qara, ağ, sarı tufli düzümüşdü. Tuffilərin arasına qoyulan futlyarlardakı büllür ətir şüşələrinin naxışları işıqda bərq vururdu. Antilop və maral dərisindən, ipək parçadan hazırlanan əl çantaları, onların yanında içində dodaq boyası olan qızılı naxışlı uzunsov balaca futlyarlar dağ kimi qalaqlanmışdı.

132

Haradansa peyda olmuş, boynundakı əcaib çapıqı gözəlliyini korlayan kürən qız qara ziyafət paltarında vitrinlərin yanında dayanıb, ixtiyar sahibi kimi gülümsəyirdi.

Faqot qımışaraq elan etdi ki, firma tamamilə pul-suz olaraq köhnə qadın paltarlarını, ayaqqabılarını Paris modeli olan paltar və ayaqqabılara dəyişir. Eyni sözləri əl çantaları, ətirilər və başqa şeylər haqqında da dedi.

Pişik ayaqlarını, pəncələrini yerə vurub, gələnləri qarşılayan qapıçıya xas hərəkətlər etdi.

Qız xınlıtlı səslə olsa da, avazla, düzgün tələffüz etmədən nəsə az anlaşılan sözlər deməyə başladı, ancaq parterdəki qadınların sifətindən bunların çox şirnikdirici sözlər olduğu hiss edilirdi.

– Qərən, Şanel nömrə beş, Mitsuko, Narsis Nuar, axşam paltarları, kokteyl paltarlar...

Faqot əzilib-büzüldü, pişik təzim etdi, qız şüşə vitrinləri açdı.

– Utanıb çəkinmədən buyurun! – Faqot bağırdı.

Tamaşaçılar həyəcanlanmışdı, ancaq hələ heç kim səhnəyə çıxmağa ürək eləməirdi. Nəhayət, parterdə onuncu sırada oturan qarasaç bir qadın, heç nəyin vecinə olmadığını göstərmək üçün, saymazyana gülümsəyərək durub yan pilləkənlə səhnəyə qalxdı.

– Bravo! – Faqot qışqırdı, – ilk müştərini salamlayıram! Begemot, kreslo ver! Ayaqqabıdan başlayaq, madam.

Qarasaç qadın kresloda oturdu və Faqot həmin dəqiqə onun qarşısındakı xalının üstünə bir yığın tuflı tökdü.

Qarasaç qadın tuflisinin sağ tayını çıxardı, yasəmən rəngdə olanı geyinib baxdı, ayağını xaliya döydü, dabanına baxdı.

– Sıxmaz ki? – tərəddüdlə soruşdu.

Faqot bundan inciyərək bərkdən dedi:

– Nə danışırsınız, nə danışırsınız! – və pişik pərtlikdən miyoldadı.

– Mən bir cüt götürürəm, müsyö, – qarasaç qadın özünü sındırmadan deyib, tuflinin ikinci tayını da geyindi.

Qarasaç qadının köhnə tuflilərini pərdənin arxasına tulladılar, kürən qızın və bir neçə paltar nümunəsini çiyinə atmış Faqotun müşayiətilə qadın özü də oraya keçdi. Pişik vurnuxurdu, kömək edirdi və daha ciddi görünmək üçün boynundan dərzı metrəsi asmışdı.

Bir dəqiqə sonra qarasaç qadın pərdənin arxasından elə bir paltarda çıxdı ki, bütün parter köks ötürdü. Heyrətli dərəcədə gözəlləşmiş cəsarətli qadın güzgünün qarşısında dayanıb, çılpaq çiyinlərini oynatdı, boynunun ardındakı saçlarına toxundu və paltarın arxasına baxmaq üçün geri əyildi.

– Firma xahiş edir ki, bunu xatirə kimi qəbul edəsiniz, – Faqot içində ətir şüşəsi olan açıq futlyarı qadına verdi.

– Mersi, – qadın təkəbbürlə cavab verib, pilləkənlə parterə doğru getdi. O getdiyi vaxt tamaşaçılar yerlərindən durub futlyara toxunurdular.

Daha heç kimi saxlamaq mümkün deyildi, hər tərəfdən qadınlar səhnəyə axışdı. Həyəcanlı danışqların, gülüşlərin, ah-ufların içindən kişi səsi eşidildi: “Mən sənə icazə vermərəm!” – və qadın səsi cavab verdi: “Zalim, meşşan, əlimi qırmayın!” Qadınlar pərdə arxasında yox olub, öz paltarlarını orada qoyaraq, təzə paltarda çıxırdılar. Ayaqları qızıl suyuna çəkilmiş kətillərdə yan-yana oturan qadınlar təzə geyindikləri tufliləri cidd-cəhdlə xaliya çırpırdılar. Faqot diz üstə durub buynuz dabankeşlə işləyirdi, pişik bir yığın əl çantasını, tuflini vitrindən kətillərin yanına və geri-yə daşımaqdan üzülmüşdü, boğazı eybəcər hala salınmış qız gah görünürdü, gah yoxa çıxırdı və iş o yerə gəlib çatdı ki, tamam-kamal fransızca qırılatmağa başladı, ən

təəccüblüsü isə bütün qadınların, hətta fransızca bir kəlmə bilməyənlərin də onu ağzını açan kimi başa düşməsi idi.

Səhnəyə soxulan bir kişi hamını heyretləndirdi. O bildirdi ki, həyat yoldaşı qripdir və xahiş edir, arvadı üçün ona nə isə versinlər. Vətəndaş, doğrudan da, evli olduğunu sübut etməkdən ötrü pasportunu göstərməyə hazır idi. Qayğıkeş ərin sözləri qəhqəhəyə səbəb oldu, Faqot bağırdı ki, pasportsuz da ona özü kimi inanır və həmin adama iki cüt ipək corab verdi, pişik öz tərəfindən içində dodaq boyası olan futlyar əlavə etdi.

Gecikən qadınlar səhnəyə cumurdular, bal paltarlarında, əjdaha rəsmi olan pijamalarda, rəsmi mərasimlər üçün kostyumlarda, bir qaşının üstünə endirilmiş şlyapalarda səhnədən xoşbəxtlər enirdilər.

Faqot elan edəndə ki gec olduğu üçün düz bir dəqiqədən sonra mağaza sabah axşama kimi bağlanır, səhnədə vur-çatlasın başladı. Qadınlar geyinib baxmadan tez-tələsik tuffiləri qapırdılar. Biri yel kimi özünü pərdənin dalına saldı, kostyumunu atıb əlinə ilk keçəni – üstündə şapan-şapan gülləri olan ipək xalətə əyninə taxdı, bundan başqa, iki ətir şüşəsi də götürməyə macal tapdı.

Düz bir dəqiqə keçmiş tapançadan atəş açıldı, güzgülər, vitrinlər, kəkillər yoxa çıxdı, xalılar da pərdələr kimi havada əridi. Sonda dağ kimi qalaqlanmış köhnə paltarlar, ayaqqabılar yoxa çıxdı və səhnə yenə öz ciddi, boş, çılpaq görkəmini aldı.

Bax, bu yerdə yeni iştirakçı məsələyə qarışdı.

Xoş, gur, bariton səsli adam 2 №-li lojadan israrla dedi:

– Vətəndaş artist, hər halda, yaxşı olardı siz təcili surətdə tamaşaçılar qarşısında öz fokuslarınızın, xüsusilə də kağız pullarla göstərdiyiniz fokusun texnikasını ifşa edəsiniz. Konferansyeni də səhnəyə qaytarmağınız yaxşı olardı. Onun taleyi tamaşaçıları narahat edir.

Bariton səs başqa birisinə yox, məhz gecənin fəxri qonağı, Moskva teatrlarının akustika komissiyasının sədri Arkadi Apollonoviç Semplyarova məxsus idi.

Arkadi Apollonoviç lojada iki xanımın arasında oturmuşdu: yaşlı olan bahalı və dəblə, cavan, qəşəng olan isə sadə geyinmişdi. Birincisi, protokol bağlananda tezliklə aydınlaşdığı kimi, Arkadi Apollonoviçin həyat yoldaşı, ikin-

cisi isə onun uzaq qohumu, Saratovdan gəlib Arkadi Apollonoviçlə həyat yoldaşının mənzilində yaşayan, yaradıcılığa yeni başlamış ümidverici aktrisa idi.

– Pardon! – Faqot cavab verdi, – üzr istəyirəm, burada ifşa olunası bir şey yoxdur, hər şey aydındır.

– Yox, bağışlayın! İfşa olduqca vacibdir. Bunsuz sizin çox gözəl nömrələriniz ağır təəssürat yaradacaq. Tamaşaçı kütləsi izah tələb edir.

– Tamaşaçı kütləsi, – həyasız oyunbaz Sempleyarovun sözünü kəsdi, – deyəsən, heç nə bildirməyib. Ancaq qoy belə olsun, Arkadi Apollonoviç, sizin böyük istəyinizi nəzərə alıb ifşa edəməm. Bunun üçün, icazənilə, bir dənə də kiçik nömrə göstərərdim.

– Niyə də yox, – Arkadi Apollonoviç təkəbbürlə dedi, – ancaq mütləq ifşası da olsun!

– Baş üstə, baş üstə. Beləliklə, icazənilə sizdən soruşum, dünən axşam harada olmusunuz, Arkadi Apollonoviç?

Bu yersiz, hətta, ola bilsin, ədəbsiz sualdan Arkadi Apollonoviçin sifəti dəyişdi, həm də olduqca çox dəyişdi.

– Dünən axşam Arkadi Apollonoviç akustika komissiyasının iclasında olub, – Arkadi Apollonoviçin həyat yoldaşı təkəbbürlə dedi, – ancaq mən anlamıram, bunun magiyaya nə dəxli var?

– Ax, madam, təbii ki, dəxli var, – Faqot təsdiq etdi, – siz anlamırsınız. İclasla gəlincə, siz tamamilə yanılırsınız. Həmin iclasa getmək adıyla evdən çıxan – sözgəlişi deyim ki, dünənə belə bir iclas təyin olunmamışdı – Arkadi Apollonoviç akustika komissiyasının Çistiy gölü sahilindəki binasının yaxınlığında öz sürücüsünü buraxıb (bütün teatr susmuşdu), avtobusla Yeloxovskaya küçəsinə, səyyar rayon teatrının artisti Militse Andreyevna Pokobatkoya qonaq gedib və təxminən, dörd saat onun yanında olub.

– Oy! – çökmüş sükutda kimsə iztirab dolu bir səsle bərkdən dedi.

Arkadi Apollonoviçin gənc qohumu isə birdən vəhimi bir qəhqəhə çəkdi.

– Hər şey aydındır! – o dedi, – mən çoxdan bundan sübhələnmişdim. Bu fərsizin Luiza rolunu necə aldığı indi mənə aydın oldu!

Və gözlənilmədən bənövşəyi rəngli qısa, yoğun çətiri qaldırıb Arkadi Apollonoviçin başına çırpdı.

Həm də Korovyev olan əclaf Faqot qışqırdı:

– Hörmətli vətəndaşlar, bu da Arkadi Apollonoviçin israrla görmək istədiyi ifşalardan biri!

– Yaramaz qız, sən nə cürət edib Arkadi Apollonoviçə toxunursan? – Arkadi Apollonoviçin həyat yoldaşı ayağa qalxıb, öz nəhəng bədənini əsdirə-əsdirə qəzəblə soruşdu.

Gənc qohum ikinci dəfə iblisənə qəhqəhə çəkdi.

– Başqalarını deyə bilmərəm, – o güldü, – ancaq mənim toxunmağa cürətim çatır! – və ikinci dəfə Arkadi Apollonoviçin başına çırpılan çətinin şappıltısı eşidildi.

– Milis! Tutun onu! – Sempleyarovun həyat yoldaşı elə dəhşətli səslə çığırdı ki, çoxlarının ürəyi qopdu.

Bu yerdə pişik də rampaya sıçrayıb, birdən insan səsi ilə bağırdı:

– Seans bitdi! Maestro! Marş guppuldat!!

Havalanmış dirijor nə etdiyini özü də bilmədən çubuğunu yellədi və orkestr çalmadı, hətta guruldamadı, məhz pişiyin iyrenc şəkildə ifadə etdiyi kimi ağla gəlməyən, ədəbsizlikdə tayı-bərabəri olmayan bir marş guppuldatdı.

Hamıda bir an elə təsəvvür oyandı ki, haçansa cənub səmasındakı ulduzların altında, kafeşantanda bu marşın mənasız, ancaq ovqat yaradan sözləri ətrafa yayılıb:

Cənab zati-aliləri
Sevirdi ev quşlarını,
Alırdı himayəsinə
Gözəl-göyçək qızları!!!

Bəlkə də, heç bu sözlər olmamışdı, elə bu musiqiylə başqa, lap ədəbsiz sözlər oxunmuşdu. Əsas bu deyildi, əsas o idi ki, bütün bunlardan sonra Varyetedə qiyamət qopdu. Sempleyarovun lojasında milisionerlər qaçırdı, hər şeyi bilmək istəyənlər məhəccərə dırmaşırdılar, orkestr sinclərinin cingiltisində batan dəli qəhqəhələr, hirsli qışqırıqlar eşidilirdi.

Səhnə birdən-birə boşaldı, yaramaz pişik Begemot kimi kələkbaz Faqot da havada əriyib itdi, necə ki bir az əvvəl üzünü bozarmış kreslosu ilə birlikdə cadugər yoxa çıxmışdı.

XIII fəsil

QƏHRƏMANIN GƏLİŞİ

Deməli, naməlum adam İvanı barmağı ilə hədələyib pıçıldadı: “Sss!”

İvan ayağını çarpayıdan sallayıb boylandı. Üzü qırxıq, gözləri iztirablı, topa saçları alınına tökülmiş otuz səkkiz yaşlarında qarasaç, sivriburun bir adam ehtiyatla eyvandan otağa baxırdı.

İvanın tək olduğuna inanandan və ətrafı dinləyəndən sonra sirli qonaq ürəklənib otağa girdi. İvan onun xəstəxana paltarında olduğunu gördü. Əynində alt paltarı vardı, çəkələri yalın ayağına keçirmişdi, boz xalət çiyinə atmışdı.

Gələn adam İvana göz vurdu, açar topasını cibində gizlədib astadan dedi: “Oturmaq olar?” – başla razılıq işarəsi alıb kresloya çökdü.

– Siz bura necə gəldiniz? – quru barmağın hədəsinə tabe olan İvan pıçılı ilə soruşdu, – axı eyvanın barmaqılığı qıfillıdır?

– Barmaqılığı qıfillıdır, – qonaq təsdiq etdi, – Praskovya Fyodorovna yaxşı insandır, ancaq əfsus ki, huşsuzdur. Bir ay əvvəl açar topasını ondan çırpışdırmışam, buna görə də bütün mərtəbə boyu uzanan ümumi eyvana çıxıb, hərdən qonşulara baş çəkirəm.

– Siz ki eyvana çıxırsınız, onda buradan qaça da bilərsiniz. Yoxsa hündürdür? – İvan maraqlandı.

– Yox, – qonaq qətiyyətlə dedi, – mən buradan qaça bilmərəm, hündür olduğuna görə yox, ona görə ki, qaçmağa yerim yoxdur. – Bir az susub əlavə etdi: – İlişmişik, hə?

– İlişmişik, – İvan yad adamın narahat qonur gözlərinə baxaraq cavab verdi.

– Bəli... – qonaq birdən təşvişə düşdü, – ancaq mən əminəm ki, siz coşub özünüzdən çıxmırsınız. Yoxsa bilirsinizmi, mənim səs-küy, zorakılıq və buna bənzər şeylərlə aram yoxdur. Xüsusilə də insan çıxırtısından zəhləm gedir, istər əzəbdən, istər qəzəbdən – nədən olur-olsun. Məni sakitləşdirin, deyin, siz özünüzdən çıxmırsınız?

– Dünən restoranda bir tipin sifətinə ilişdirdim, – dəyişmiş şair kişi kimi boynuna aldı.

– Səbəb? – qonaq ciddi surətdə soruşdu.

– Boynuma alıram ki, səbəbsiz yerə, – İvan pərt oldu.

– Biabırçılıqdır, – qonaq İvanı qınadı, – bilirsinizmi, yumruqla... Yox, yaxşısı budur, belə şeyləri birdəfəlik tərgidin.

İvanı məzəmmətləyəndən sonra qonaq xəbər aldı:

– Sənətiniz?

– Şair, – İvan, nədənsə, həvəssiz etiraf etdi.

Yad adam kədərləndi.

– Of, bəxtim necə də gətirmir! – ucadan dedi və o saat da özünü yığışdırıb üzr istədi. – Bəs soyadınız?

– Bezdömnü.

– Heyif... – qonaq üz-gözünü qırışdırdı.

– Nədir, olmaya şeirlərim xoşunuza gəlmir? – İvan maraqlandı.

– Özü də son dərəcə.

– Bəs siz hansıları oxumusunuz?

– Sizin şeirlərin heç birini oxumamışam! – yad adam əsəbi halda dedi.

– Onda niyə belə deyirsiniz?

– Burada nə var ki, – qonaq cavab verdi, – guya, başqalarınınkini oxumamışam? Təəccüblü nə ola bilər? Yaxşı, mən sizin sözünüüzə inanmağa hazırım. Özünüz deyin, sizin şeirlər yaxşıdır?

– Dəhşətdir! – İvan birdən cəsərlə etiraf etdi.

– Daha yazmayın! – yad adam, az qala, yalvardı.

– Söz verirəm, and içirəm! – İvan təntənəli şəkildə dedi.

Əl verməklə andı möhkəmləndirdilər, bu vaxt dəhlizdən asta addım səsləri və danışiq eşidildi.

– Sss, – qonaq pıçıldadı və eyvana atılıb barmaqlığı arxasınca bağladı.

Praskovya Fyodorovna otağa baş çəkib, İvanın özünü necə hiss etdiyini, qaranlıqda, ya işıqda yatmaq istədiyini soruşdu. İvan xahiş etdi ki, işığı söndürməsin və Praskovya Fyodorovna xəstəyə şirin yuxu arzulayıb getdi. Sakitlik çökəndə qonaq təzədən qayıtdı.

O, pıçiltı ilə İvana xəbər verdi ki, 119-cu otağa yenidən kök, qırmızısifət bir adam gətiriblər, elə hey ventilyasiya-

dakı valyutadan nəşə qırıldadır və and içir ki, onların Sado-
vidakı binasında cin-şəyatın peyda olub.

– Puşkin haqqında ağzına gələni deyir, elə hey qışqırır:
“Kurolesov, bis, bis!” – qonaq narahat halda dedi. Bir
az sakitləşib oturdu. – Əşi, Allah bilən məsləhətdir, – və
İvanla söhbətini davam etdirdi: – Bəs siz nəyə görə buraya
düşmüşünüz?

– Ponti Pilata görə, – İvan qaşqabağını sallayıb, döşə-
məyə baxa-baxa cavab verdi.

– Necə?! – qonaq ehtiyatlı olmağı unudub qışqırdı və
əliylə ağzını tutdu, – təsadüfə bax! Yalvarıram, yalvarıram,
danışın!

Yad adama nəyə görə ürəyi qızdığından, İvan Pat-
riarx gölündə dünən baş verən əhvalatı əvvəlcə duruxa-
duruxa, sıxıla-sıxıla, sonra isə cəsərətə gəlib yerli-yataqlı
danışmağa başladı. Bəli, müəmmalı açar oğrusunun şəx-
sində İvan Nikolayeviç qədərbilən dinləyici tapmışdı! Qonaq
İvanı dəli saymırdı, danışılanlara çox böyük maraq göstə-
rirdi və əhvalatın qızgın yerində, nəhayət, vəcdə gəldi. Tez-
tez İvanın sözünü kəsməyə başladı:

– Di danışın! Yalvarıram sizə, sonra, sonra. Sizi and
verirəm, heç nəyi unutmayın!

İvan heç nəyi unutmadı, danışmaq onun özünə də
asan gəlirdi və tədricən Ponti Pilatın qan-qırmızı astarlı ağ
mantiyada eyvana çıxdığı yerə çatdı.

Qonaq bu vaxt dua edirmiş kimi əllərini qoşalayıb
pıçıldadı:

– Ah, mən necə də duymuşdum! Ah, mən necə də
hamısını duymuşdum!

Berliozun dəhşətli ölüm səhnəsini qonaq müəmmalı
qeydlərlə müşayiət etdi, gözləri həm də qəzəblə alışıb-
yandı:

– Bircə ona heyfislənirəm ki, bu Berliozun yerində
tənqidçi Latunski, ya ədəbiyyatçı Mstislav Lavroviç olma-
yıb, – qəzəbini içində boğaraq dedi: – Sonra!

Konduktor qadına yolpulu verən pişik qonağı xeyli
əyləndirdi və öz söhbətinin ləzzət elədiyini görüb, ikişahılığı
bığının yanında tutan pişiyi yamsılayaraq həyəcanlanmış
İvanın çömbəlib yavaşca hoppandığına baxa-baxa uğun-
ub getdi.

– Bax beləcə, – Qriboyedovdakı əhvalatı da danışan İvan kədərlənərək, dalğın halda söhbətini bitirdi, – gəlib bura düşdüm.

Qonaq canıyananlıqla əlini yazıq şairin çiyinə qoydu.

– Bədbəxt şair! Ancaq əzizim, günah sizin özünüzdədir. Özünüzü onlarla bu qədər sərbəst, hətta həyasızcasına aparmamalıydınız. Bu da nəticəsi. Hələ şükür eləyin ki, canınızı nisbətən salamat qurtara bilmisiniz.

– Axı o kimdir belə? – İvan hirsle yumruqlarını silkələdi.

Qonaq İvanı süzüb, suala sualla cavab verdi:

– Bəs siz təşvişə düşməyəcəksiniz ki? Burada heç hansımıza etibar yoxdur... Həkim, iynə, ya başqa şey gerek olmayacaq?

– Yox, yox! – İvan ucadan dedi, – söyləyin, o kimdir?

– Di yaxşı, – qonaq qəti və aydın şəkildə dedi: – Dünən siz Patriarx gölündə şeytana rast gəlmisiniz.

İvan, söz verdiyi kimi, təşvişə düşmədi, ancaq hər halda, yamanca karıxdı.

– Bu ola bilməz! Şeytan yoxdur.

– Əfv edərsiniz! Başqaları yenə heç, gerek siz bunu deməyirsiniz. Görünür, siz ondan ilk ziyan çəkənlərdən birisiniz. Özünüz də başa düşürsünüz ki, dəlixanadasınız, ancaq hələ də deyirsiniz, şeytan yoxdur. Doğrudan, qəribədir!

İvan karıxdığından dillənmədi.

– Siz onu təsvir etməyə başlayan kimi, – qonaq sözü-nə davam etdi, – mən artıq duydum ki, siz dünən kiminlə söhbət etmək şərəfinə nail olmusunuz. Doğrusu, mən Berliozə təəccüb edirəm! Siz, əlbəttə, xam adamsınız, – bu yerdə qonaq yenə üzr istədi, – ancaq o, haqqında eşitdiklərimə görə, hər halda, nəşə oxuyub! Həmin professorun elə ilk söhbəti bütün şübhələrimi dağıtdı. Dostum, onu tanımaq mümkün deyil! Amma siz... siz məni yenə bağışlayın, axı mən yanılmıramsa, siz cahil adamsınız, eləmi?

– Şübhəsiz, – tanınmaz dərəcədə dəyişmiş şair razılaşdı.

– Görürsünüz... hətta sizin təsvir etdiyiniz sifət... müxtəlif gözlər, qaşlar! Bağışlayın, bəlkə, sizin heç “Faust” operasından da xəbəriniz yoxdur?

İvan nəyə görə son dərəcə utandı və alışıb-yanan sifətiylə Yalta sanatoriyasına hansısa səfərindən qırılmaq başlandı...

– Görürsünüz, görürsünüz... Təəccüblü deyil! Ancaq təkrar edirəm, Berliozə heyrətlənirəm. O, nəinki oxumuş adamdır, həm də çox bəcdir. Ancaq onu müdafiə üçün deməliyəm ki, Voland, əlbəttə, hər bir adamı suya susuz aparıb susuz gətirər.

– Necə?! – İvan qışqırdı.

– Sakit!

İvan əlini şappıltı ilə alınına çırpıb fısilədi:

– Başa düşürəm, başa düşürəm. Onun vizit kartında “V” hərfi var idi. Vay-vay-vay, əcəb işdir! – O, bir müddət çaşqınlıq içində susub, barmaqlığın arasından görünən aya baxdı. – Deməli, o, doğrudan da, Ponti Pilatın yanında ola bilirmiş? Məgər o, həmin vaxt artıq doğulmuşdu? Mənə isə dəli deyirlər! – İvan hiddətlə qapıya işarə etdi.

Qonaq acı-acı gülümsədi.

– Həqiqətin gözünlün içinə düz baxaq, – qonaq üzünü buludların arası ilə üzən aya çevirdi. – Niyə danaq, siz də, mən də – dəliyə! Görürsünüzmü, o, sizi sarsıdıb, siz də havalanmışınız, yəqin, bunun üçün sizdə münasib zəmin varmış. Ancaq danışıqlarınız, şübhəsiz, həqiqətən, olub. Di gəl, bu, o qədər qeyri-adidir ki, hətta Stravinski kimi dahi psixiatr da, əlbəttə, sizə inanmayıb. O, sizi müayinə etdi? (İvan başı ilə təsdiqlədi.) Sizin həmsöhbətiniz Pilatın yanında da olub, Kantla səhər yeməyi də yeyib, indi də Moskvağa təşrif buyurub.

– Allah bilir, o, burada nələr törədəcək! Onu necəsə tutmaq lazımdır. – Yeni İvanda hələ nəfəsi tamam kəsilməmiş əvvəlki İvan, inamsız da olsa, yenə baş qaldırdı.

– Siz cəhd etdiniz, kifayətdir, – qonaq kinayə ilə dedi, – başqalarına məsləhət görmürəm. Törətməyə gəlincə, buna şübhəniniz olmasın. Ah, ah! Çox təəssüflənirəm ki, onunla mən yox, siz rastlaşmışınız! Baxmayaraq ki hər şey artıq keçib-gedib, ancaq and içirəm, bu görüş üçün Praskovya Fyodorovnanın açar topasını verərdim, çünki verməyə başqa heç nəyim yoxdur. Mən yoxsulam!

– O, sizin nəyinə lazımdır ki?

Qonaq gözünlü qırpa-qırpa bir xeyli qüssələndikdən sonra dilləndi:

– Bilirsinizmi, qərribə işdir ki, mən də sizin kimi, məhz Ponti Pilata görə buradayam, – bu yerdə qonaq qorxa-qorxa

böyür-başına baxdı. – Məsələ belədir, bir il əvvəl mən Pilat haqqında roman yazmışam.

– Siz yazıçısınız? – şair maraqla soruşdu.

Qonaq tutuldu və İvanı yumruğu ilə hədələdi.

– Mən masterəm, – o, qaşqabağını sallayıb, xalatinin cibindən tamam kirli, üstünə sarı ipək sapla “M” hərfi tikilmiş qara papaq çıxardı. Həmin papağı geyinib, master olduğunu sübut etmək üçün özünü yandan və qabaqdan İvana göstərdi. – O, bunu mənim üçün öz əlləriylə tikib, – müəmmalı tərzdə əlavə etdi.

– Bəs sizin soyadınız nədir?

– Mənim daha soyadım yoxdur, – qərribə qonaq nifrətlə cavab verdi, – mən ondan, ümumiyyətlə, həyatda hər şeydən imtina etmişəm. O haqda danışmayaq.

– Heç olmasa, roman haqqında danışın, – İvan nəzakətlə dedi.

– İcazənilə. Mənim tarixçəm, həqiqətən, elə də adi deyil, – qonaq söhbətə başladı.

...Tarixçi təhsili alan bu adam hələ iki il əvvəl Moskva muzeylərinin birində işləyirmiş, həm də tərcümə ilə məşğul olurmuş.

– Hansı dildən? – İvan maraqlandı.

– Mən ana dilindən başqa beş dil bilirəm, – qonaq cavab verdi, – ingilis, alman, fransız, latın və yunan. Az-maz italyan dilində də oxuyuram.

– Gör ha! – İvan həsədlə pıçıldadı.

Heç yerdə qohumu, Moskvada, demək olar, tanış olmayan tarixçi tək yaşayırmış. Və təsəvvür edin, bir dəfə yüz min rubl udur.

– Heyrətimi gözünüzün qabağına gətirin, – qarapapaqlı qonaq pıçıldadı, – əlimi kirli alt paltarları yığılmış zənbilə soxub nə görsəm yaxşıdır: qəzetdəki nömrə ilə bu eynidir. İstiqraz vərəqəsini, – izah etdi, – mənə muzeydə vermişdilər.

İvanın yüz min udan müəmmalı qonağı belə hərəkət edib: kitablar alıb, Myasnitskayadakı mənzilini atıb...

– Ax, lənətəgəlmiş ucqar! – qonaq mızıldadı.

... və Arbat yaxınlığındakı dalanda evtikənlərdən¹ bir yer kirayələyib...

¹ Evtikən – yeni iqtisadi siyasət dövründə kiçik bina tikməyə hüququ olan adamlar sonradan həmin binaların sahibinə çevrildilər.

– Siz bilirsinizmi, evtikən nə deməkdir? – qonaq İvandan soruşdu və dərhal da izah etdi: – Bu, bir ovuc fırıldaqçıdır ki, hansı yollasa Moskvada salamat qalıb...

Evtikəndən bağçası olan kiçik evin zirzəmisində iki otaq kirayələyib. Muzeydəki işini atıb, Ponti Pilat haqqında roman yazmağa başlayıb.

– Ah, bu, qızıl dövr idi, – o, gözləri parıldağa-parıldağa pıçıldadı, – ayrıca mənzil, üstəlik, artırma və orada su dolu əlüzyuyan, – nəyə görəsə bunu çox fəxrlə vurğuladı, – doq-qazdan gələn ensiz səkinin lap bərabərində xırda pəncərələr. Qarşı tərəfdə, dörd addımlıqda, hasarın dibində yasəmən, cökə, bir də ağcaqayın. Bəh, bəh, bəh! Qışda az-az olardı ki, pəncərədən kiminsə çirklə ayaqqabılarını görədim, ayaq altda qalan qarın xırçılısını eşidəydim. Sobam həmişə gürhagur yanırdı. Ancaq qəfil yaz girdi, pəncərələrin tutqun şüşəsindən mən əvvəlcə çılpaq, sonra isə yaşıllaşan yasəmən kolunu gördüm. Bax, elə onda, ötən yaz, yüz min rubl udmaqdan daha valehedici bir hadisə baş verdi. Yüz min isə, razılaşın ki, çox böyük məbləğdir!

– Elədir, – diqqətlə qulaq asan İvan etiraf etdi.

– Mən xırda pəncərələri açıb ikinci, lap kiçik otağa yığışdım, – qonaq əliylə göstərməyə başladı, – belə... burada divan, qarşı tərəfdə o biri divan, onların arasında masa, masanın üstündə qəşəng gecə lampası, pəncərənin böyründə kitablar, burada kiçik yazı stolu, on dörd metrlik birinci böyük otaqda isə – kitablar, kitablar, bir də soba. Ax, necə gözəl şəraitim var idi!

Yasəməninin ətri adamı bihuş edir! Başım yorğunluqdan yüpyüngül, Pilat haqqında roman isə sona yaxınlaşır...

– Ağ mantiya, qırmızı astar! Başa düşürəm! – İvan bərkədən dedi.

– Tamamilə doğrudur! Pilat axıra yaxınlaşırdı və mən artıq bildirdim ki, romanın son cümləsi belə olacaq: “...İudeyanın beşinci prokuratoru, süvari Ponti Pilat”. Təbii ki, gəzməyə də çıxırdım. Yüz min böyük məbləğdi, mənim əla kostyumum vardı. Hərdən hansısa bir ucuz restorana nahar etməyə yollanırdım. Arbatda gözəl restoran var idi, bilmirəm, indi dururmu?

Bu yerdə qonağın gözləri geniş açıldı və o, aya baxa-baxa pıçıldadı:

– O, əlində ürək sıxan xoşagəlməz sarı güllər tutmuşdu. Adını da bilmirəm, ancaq nədənsə Moskvada ilk dəfə o güllər peyda olur. Bu güllər onun qara yaz paltosunun fonunda çox seçilirdi. Əlində sarı güllər tutmuşdu! Xoşagələn rəng deyil. O, Tverskoydan dalana buruldu və geri boyladı. Tverskoya bələdsiniz də? Tverskoydan minlərlə adam keçir, ancaq sizi əmin edirəm, o təkcə məni gördü, təlaşla deməzdim, ağrı ilə, əzabla mənə baxdı. Onun gözəlliyindən çox, gözlərindəki qeyri-adi, heç kimin sezmədiyi tənhalıq məni sarsıtdı.

Bu sarı əlamətə boyun əyib, mən də dalana buruldum və onun arxasınca getdim. Əyri-üyrü, cansıxıcı dalanla dinməzcə gedirdik. Mən küçənin bir tərəfində, o isə əks tərəfində. Təsəvvür edin, dalanda heç kim yox idi. Mən əzab çəkirdim, çünki mənə elə gəlirdi onunla mütləq danışmaq lazımdır və narahat olurdum ki, ağızımı açıb bir kəlmə deyə bilməyəcəyəm, o isə çıxıb gedəcək, bir daha onu görməyəcəm...

İnanmırsınız, qəfildən o özü danışdı:

– Mənim güllərim xoşunuza gəlirmi?

Onun səsinə aydın xatırlayıram, nə qədər mənasız olsa da, mənə elə gəldi ki, qırıq-qırıq dediyi sözlər dalanın çirkli sarı hasarına dəyib əks-səda verdi. Tələsik onun getdiyi tərəfə keçib cavab verdim:

– Yox.

O, mənə təəccüblə baxdı, mən isə birdən, tamam gözəlilmədən başa düşdüm ki, bütün ömrüm boyu məhz bu qadını sevmişəm! Əcəb işdir, hə? Siz, əlbəttə, deyəcəksiniz ki, dəliyəm.

– Mən heç nə demirəm, – İvan bərkdən dedi və əlavə etdi: – Yalvarıram, danışın!

Qonaq söhbətinə davam elədi:

– Bəli, o, təəccüblə mənə baxıb soruşdu:

– Siz, ümumiyyətlə, gülləri sevmirsiniz?

Mənə elə gəldi, onun səsinə bir ədavət çaları var. Onunla ayaqlaşmağa çalışaraq yanınca gedirdim və nə qədər təəccüblü olsa da, özümü çox sərbəst hiss edirdim.

– Yox, mən gülləri sevirəm, ancaq beləsini yox, – dedim.

– Bəs necəsini?

– Qızılgülü sevirəm.

O saat da dediyimə peşman oldum, çünki o, günah-karcasına gülümsəyib, öz güllərini qanova atdı. Bir az karıxsam da, gülləri qaldırıb ona uzatdım, ancaq o, gülüm-səyərək gülləri itələdi və mən onları əlimdə aparası oldum.

Bir müddət dinməzəcə getdik, sonra gülləri əlimdən alıb, daş döşənmiş küçəyə atdı, qara əlcəkli əlini qoluma keçirdi və biz yanaşı addımladıq.

– Sonra, – İvan dedi, – xahiş edirəm, hər şeyi danışın.

– Sonra? – qonaq sualı təkrar etdi, – nə olasıdır ki, sonrasını özünüz də başa düşə bilərsiniz. – O, qəfil axan göz yaşını paltarının sağ qolu ilə sildi. – Qatil tində qarşına necə qəfil çıxırsa, eşq də eləcə, qəfil qarşımıza çıxıb, hər ikimizin ürəyindən vurdu!

İldırım belə vurur, ölüm adamı bu cür qəfil yaxalayır.

Amma sonralar o danışdı ki, elə deyil, biz, əlbəttə, bir-birimizi lap çoxdan, tanımadan, görmədən sevmişik. Onda hələ başqa adamla yaşayırdı, mən isə o vaxt onunla, adı nəydi...

– Kiminlə? – Bezdomnı soruşdu.

– Di... onunla... onunla... – qonaq çirtmə çaldı.

– Siz evli olmusunuz?

– Hə də, mən elə çalışıram yadıma salam... onunla...

Varenka, Maneçka... yox, Varenka... zolaqlı da paltarı var idi... muzeydə... nə isə, yadımdan çıxıb.

...Hə, o deyirdi, əlində sarı güllər həmin gün ona görə evdən çıxıb ki, mən, nəhayət, onu tapam və əgər bu baş verməsəydi, özünü zəhərləyəcəkmiş, çünki həyatı mənasızmış.

Bəli, eşq bizi bir anda yaxaladı. Mən bunu elə həmin gün bir saatdan sonra, şəhəri hiss etmədən gedib çıxdığımız çay qırağında, Kreml divarlarının yanında başa düşdüm.

Biz elə danışırıdık, sanki, dünən ayrılmışdıq, sanki, bir-birimizi çoxdan tanıyırdıq. Razılaşdıq ki, sabah yenə həmin yerdə, Moskva çayının kənarında görüşək; elə görüşükdük də. May günəşi başımıza nur ələyirdi. Və tezliklə, tezliklə bu qadın mənim gizlin arvadım oldu.

O, hər gün yanıma gəlirdi, mən isə onu səhər tezdən gözləməyə başlayırdım. Bu gözləmək özünü stolun üstündəki əşyaların yerini dəyişməklə büruzə verirdi. Gəlməyinə on dəqiqə qalmış balaca pəncərənin qarşısında oturub,

qulaq kəsildirdim ki, görüm, köhnə doqqaz qapısı tiqqıldayacaqmı? İşin tərsliyinə bax: onunla görüşənə qədər bizim həyətə az adam gəlirdi, daha doğrusu, heç kim gəlməzdi, ancaq indi elə biliridin bütün şəhər buraya axışır. Doqqazın qapısı tiqqıldayırdı, ürəyim tiqqıldayırdı və təsəvvür edin, sifətim bərabərindəki kiçik pəncərədə hökmən kiminsə çirkli çəkmələri görünürdü. Bıçaqitiləyən. Axı bizim binada bıçaqitiləyən kimə lazımdı? Nə itiləyəcək? Hansı bıçağı?

O, doqqazın qapısını bir dəfə açırdı, ancaq buna qədər ürəyim, ən azı, on dəfə çırpınırdı. Yalan demirəm. Sonra isə, onun gəlmək vaxtı yetişəndə, saatın əqrəbləri günortanı göstərəndə, qara dəri bantları polad toqqa ilə bərkidilmiş tufli doqqazın qapısı çırpılmadan, demək olar, səssizcə pəncərədə görünənə qədər ürəyimin çırpıntısı kəsmirdi.

146

O, hərdən şıltaqlıq edirdi, ikinci pəncərədə ləngiyib, tufinin ucu ilə şüşəni tiqqıldadırdı. Mən dərhal həmin pəncərəyə qaçırdım, ancaq tufli də, işığın qabağını kəsən qara ipək də yoxa çıxırdı, mən qapını açmağa gedirdim.

Sizi əmin edirəm ki, bizim əlaqəmizdən heç kimin xəbəri yox idi, ancaq heç vaxt belə olmur. Nə əri bilirdi, nə tanışları. Zirzəmisə mənə məxsus olan köhnə binada, əlbəttə, yanıma hansısa qadının gəldiyindən xəbərləri vardı, görmüşdülər, ancaq adını bilmirdilər.

– Bəs o kim idi? – məhəbbət tarixçəsiylə son dərəcə maraqlanan İvan soruşdu.

Qonaq əlinin işarəsiylə bildirdi ki, o, heç vaxt heç kimə bunu deməyəcək və söhbətinə davam etdi.

İvana məlum oldu ki, master və naməlum qadın bir-birini elə möhkəm sevilər, ayrı dura bilmirlərmiş. Yasəmən koluna və hasara görə həmişə əlaqaranlıq olan zirzəmidəki iki otağı İvan artıq aydınca təsəvvür edirdi; köhnə qırmızı mebel, yazı stolu, onun üstündə hər yarım saatdan bir zəng vuran saat, rənglənmiş döşəmədən qurum bağlamış tavana qədər yığılmış kitablar, bir də soba.

İvan bildi ki, qonaq və onun gizli arvadı Tverskaya ilə dalanın tinində onları taleyin rastlaşdırdığına, həmişəlik bir-biri üçün yarandıqlarına görüşlərinin elə ilk günündən inanıblar.

Qonağın söhbətindən İvan sevgililərin günlərini necə keçirdiyini bildi. O gələn kimi ilk növbədə önlük taxıb, yazıq

xəstənin nəyə görə fəxr etdiyi həmin əlüzyuyan olan dar artırmada, ağacdan düzəldilmiş masanın üstündəki ağ neftlə işləyən piletəni yandırır, səhər yeməyi hazırlayıb birinci otaqda, ovalşəkilli stolda süfrə açır. May ayında leysan yağışlar başlayanda, sel-su guruhurla tutqun pəncərələrin yanından qapının ağzına axaraq, sonuncu sığınacağı basmaq təhlükəsi yaradanda sevgililər sobanı qalayıb, kartof bişirmişlər. Buğu qalxan kartofun qabığının qarası əllərini bulayır. Zirzəmidən gülüş eşidilmiş, yağış bağdakı ağacların sınımış körpə budaqlarını, ağ salxımlarını torpağa tökülmüş.

Tufanlar səngiyib bürkülü yay gələndə, güldəndə çoxdan həsrətində olduqları, hər ikisinin sevdiyi qızılgüllər peyda olub. Özünü master adlandıran adam qızğın surətdə öz romanı üzərində işləyir, naməlum qadın da bu romanla nəfəs almış.

– Doğrusu, mən hərdən romanı ona qışqırırdım, – İvanın ayılı eynəyindən gələn gecə qonağı pıçıldadı.

Qadın uzun dırnaqları olan nazik barmaqlarını saçının arasına salıb yazılanları təkrar-təkrar oxuyur, oxuya-oxuya həmin bu papağı tikirmiş. Hərdən aşağıdakı rəflərin yanında domuşub, ya stula çıxıb, əsgiyə yüzrlə kitabın tozunu almış. Qadın ona şöhrətə çatacağını deyir, onu tələsdirirmiş və elə həmin vaxt onu master adlandırmağa başlayıb. Qadın artıq İudeyanın beşinci prokuratoru haqqındakı son sözləri gözləyirmiş, xoşuna gələn ayrı-ayrı cümlələri uzada-uzada hündürdən təkrar edir və həyatının bu romanla bağlı olduğunu deyirmiş.

Avqustda başa çatan romanı tanımadıqları bir maki-naçı qadına veriblər, o isə əsəri beş nüsxədə çap edib. Nəhayət, gizli sığınacağı tərk eləyib, həyata çıxmağın zamanı yetişib.

– Və mən roman əlimdə həyata çıxdım, elə onda da həyatım sona çatdı, – master pıçıldayıb başını aşağı dikdi və sarı hərflərlə üstünə “M” yazılmış qara papaq bir xeyli hüznə yırğalandı. Sonra danışdıqları bir az əlaqəsiz idi. Bircə onu anlamaq olurdu ki, o vaxt İvanın qonağının başına nəse bədbəxt hadisə gəlib.

– Mən ilk dəfəydi ədəbiyyat aləminə qədəm qoyurdum, artıq hər şey qurtarıb, məhv olduğum aydındır, ancaq

onu yenə dəhşətlə xatırlayıram! – master ağır-ağır pıçıldayıb əlini qaldırdı. – Bəli, o, məni yaman heyrətə saldı, özü də necə saldı!

– Kim? – İvan həyəcanlanmış müsahibinin sözünü kəsməkdən ehtiyat edərək, zorla eşidiləcək bir səslə pıçıldadı.

– Əşi, redaktor, axı deyirəm, redaktor. Həmin o redaktor romanı oxudu. Mənə elə baxırdı, guya, dişim şişib, ağızım-gözüm əyilmişdi, baxışlarını yayındırıb hətta alt-dan-alt-dan qımışdı. Səbəbsiz yerə kağızları əzişdirib xısnıxısn güldü. Mənə gicgici suallar verməyə başladı. Roman haqqında heç nə danışmadan kimliyimi, haradan peyda olduğumu, çoxdanmı yazdığımı, haqqımda əvvəllər niyə heç nə eşidilmədiyini soruşdu, hətta, mənim fikrimcə, lap axmaq bir sual da verdi: bu qəribə mövzuda roman yazmağı kim mənim ağılıma salıb?

148

Nəhayət, məni bezdirdi, birbaşa soruşdum ki, romanı çap edəcək, ya yox?

Bu vaxt başladı vurnuxmağa, nəşə mızıldadı, sonra bildirdi ki, bu məsələni təkbaşına həll eləyə bilməz, gərək mənim əsərimlə redaksiya kollegiyasının başqa üzvləri, tənqidçilər Latunski, Ariman və ədəbiyyatçı Mstislav Lavrovıç də şəxsən tanış olsun.

İki həftə sonra gəldim və yalan danışmaqdan gözləri burnuna sarı çəpləşmiş bir qız məni qəbul etdi.

– Lapşyonnikovadır, redaksiyanın katibi, – qonağın qəzəblə təsvir etdiyi aləmi yaxşı tanıyan İvan gülümsədi.

– Ola bilsin, – qonaq onun sözünü kəsdi, – nə isə, artıq kifayət qədər çirklənmiş və əzilmiş romanımı qız mənə qayıtardı. Gözlərimə baxmamağa çalışaraq Lapşyonnikova bildirdi ki, redaksiya iki illik materialla təmin olunub, ona görə də mənim romanımın çapı, onun sözü ilə desək, mümkünsüzdür.

– Bundan sonra mən nə xatırlayıram? – master gicgahlarını sıxaraq mızıldadı, – hə, titul səhifəsini bəzəyən qırmızı ləçəkləri, bir də sevgilimin gözlərini. Hə, o gözləri mən xatırlayıram.

Qonağın söhbəti get-gedə lap dolaşq olurdu, fikrini axıra çatdırmırdı. Əyri yağışlardan, zirzəmidəki ümitsizlikdən nələrsə danışdı, yenə harasa getdiyini dedi. Astadan

qışqırdı ki, onu mübarizə aparmağa təhrik etdiyinə görə qadını, az da olsa, günahlandırmır, yox, günahlandırmır!

– Yadımdadır, qəzetdəki lənətə gəlmiş əlavə vərəq yadımdadır, – qonaq iki barmağı ilə havada qəzet vərəqi çəkərək mızıldadı və İvan başa düşdü ki, hansısa başqa redaktor özünü master adlandıran adamın romanından böyük bir parçanı çap edib.

Onun sözlərinə görə, üstündən heç iki gün keçməmiş başqa bir qəzetdə tənqidçi Arimanın “Düşmən redaktorun qanadı altında” məqaləsi çap olunub. Məqələdə yazılıbmış ki, İvanın qonağı redaktorun başısoyuqluğundan və nadanlığından istifadə edərək, mətbuata İsa Məsih haqqında mədhiyyə dürtüşdürməyə cəhd göstərüb.

– A, yadımdadır, yadımdadır! – İvan qışqırdı. – Ancaq sizin soyadınızı unutmuşam!

– Təkrar edirəm, mənim soyadımı bir kənara qoyaq, o daha yoxdur, – qonaq cavab verdi. – Məsələ onda deyil. Bir gün sonra başqa qəzetdə Mstislav Lavroviç imzası ilə başqa məqalə peyda oldu. Müəllif öz məqaləsində piratçılığa və onu mətbuata dürtüşdürmək (yənə lənətə gəlmiş həmin söz!) fikrinə düşən bu ikona çəkənə zərbə endirməyi, həm də möhkəm zərbə endirməyi təklif edirdi.

Bu “piratçılıq” sözündən yerimdə quruyub üçüncü qəzeti açdım. Burada iki məqalə var idi: biri – Latunskinin, o biri – “N.E.” hərfliylə imzalanmışdı. Sizi inandıraram, Ariman və Lavroviçin yazıları Latunskinin məqaləsinin yanında toya getməli idi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, Latunskinin məqaləsi “Barışmaz köhnə təriqətçi” adlanırdı. Haqqımda yazılan məqaləyə elə aludə olmuşdum, onun (qapını bağlamağı unutmuşdum) əlində islanmış çətir və qəzetlə qarşımda dayandığını hiss etmədim. Gözləri alışıb-yanırdı, titrəyən əlləri soyuq idi. O, əvvəlcə məni öpmək üçün üstümə atıldı, sonra əllərini stola döyə-döyə xırıltılı səslə dedi ki, Latunskini zəhərləyəcək.

İvan tutulmuşdu, ancaq heç nə demədi.

– Fərəhsiz, sevincsiz payız günləri gəldi. Roman yazılmışdı, daha başqa bir işimiz yox idi, sobanın böyründəki xalının üstündə oturub, alova baxmaqla günümüzü keçirirdik. İndi bir yerdə əvvəlkindən az olurduq. O, gəzməyə gedirdi. Mənim isə həyatımda, çox vaxt olduğu kimi, yənə

qəribə hadisə baş verdi... Gözlənilmədən özümə dost tapdım. Bəli, bəli, təsəvvür edin, mən, ümumiyyətlə, adama yovuşmazam, qəribə xasiyyətim var: adamlarla çətin dil tapıram, heç kimə inanmıram, hamıdan şübhələnirəm. Ancaq təsəvvür edin, bununla belə, heç fərqi varmıdığım düz-əməlli görkəmi də olmayanın biri qəfildən ürəyimə yol tapır və hamıdan da çox xoşuma gəlir.

Hə, bax, o lənətə gəlmiş vaxtlarda bağçamızın qapısı açıldı, yadımdadır, xoş payız havası idi. O, evdə deyildi. Doqquzdan bir adam girdi. Hansı iş üçünsə mənim evtikənimin yanına gəlmişdi, sonra bağçaya düşdü və necə oldusa, söhbətimiz tutdu. Özünü jurnalist kimi təqdim elədi. Təsəvvür edin, bu adam o qədər xoşuma gəldi ki, yenə hərdən onu xatırlayıram, ondan ötrü danırıram. Getdikcə lap tez-tez yanıma gəlməyə başladı. Bildim ki, subaydır, yaxınlıqda, təxminən, belə bir mənzildə yaşayır, yeri danışıqlıdır və sairə. Nədənə mənə öz evinə dəvət etmirdi. Arvadımın ondan heç xoşu gəlmədi. Ancaq mən onun tərəfini saxladım. Arvadım isə dedi:

– Özün bilərsən, ancaq sənə deyirəm ki, bu adam məndə çox pis təəssürat oyadır.

Mən güldüm. Hə, əslində, ondan niyə xoşum gəlmişdi? Məsələ belədir ki, ümumiyyətlə, içində, öz qutusunda sürprizi olmayan adam maraqsızdır. Aloizinin (hə, yadımdan çıxmışdı deyəm ki, yeni tanışımın adı Aloizi Moqarıç idi) öz qutusunda belə sürprizi var idi. O vaxta qədər də görməmişdim, əminəm ki, bundan sonra da Aloizi kimi ağıllı adama rast gəlməyəcəyəm. Qəzetdə hansısa məqalənin məğzini başa düşmürdüm, Aloizi bir anın içində izah eləyirdi, özü də hiss olunurdu ki, bu, onun üçün adi bir şeydir. Həyatı hadisələr və məsələlər barədə yenə onun kimi. Ancaq bunlar heç, Aloizi ədəbiyyata olan həvəsi ilə mənə məftun etmişdi. O, romanı əvvəldən axıradək mənə oxutmayana qədər rahat olmadı, özü də roman haqqında xeyli tərəfli fikirlər söylədi, ancaq redaktorun roman barədəki bütün qeydlərini, orada iştirak edibmiş kimi, çox dəqiqliklə təkrar elədi. Bu qeydlər yüzə-yüz eyni idi. Bundan başqa, o, tamamilə dəqiq izah etdi ki, niyə romanım çap oluna bilməz, mən də onun düz dediyini anladım. O, açıq-aydın deyirdi: filan fəsil gedə bilməz...

Məqalələrin ardı-arası kəsilmirdi. Əvvəl-əvvəl gülürdüm. Ancaq məqalələrin sayı artdıqca, mənim onlara münasibətim də dəyişməyə başladı. İkinci mərhələ təəccüb mərhələsi idi. Sərt, hədələyici tərzdə yazılmasına baxmayaraq, bu məqalələrin, demək olar, hər sətrində riyakarlıq, inamsızlıq hiss olunurdu. Mənə elə gəlirdi – və mən bu fikri özümdən qova bilmirdim – məqalə müəllifləri demək istədiklərini demirlər, onların qəzəbi də məhz buna görədir. Sonra isə, təsəvvür edin, üçüncü – qorxu mərhələsi gəldi. Məqalələrdən yox, başa düşün, başqa şeylərdən, bu məqalələrə, romana qətiyyənlə daxil olmayan şeylərdən qorxmağa başladım. Məsələn, qaranlıqdan qorxmağa başladım. Bir sözlə, ruhi xəstəlik mərhələsi başladı. Yatmadan əvvəl kiçik otaqda işığı söndürən kimi mənə elə gəlirdi pəncərədən – halbuki pəncərə bağlı idi – çox uzun və soyuq caynaqları olan sprut¹ sürünüb içəri girir. Beləcə, işıqda yatması oldum.

Sevgilim çox dəyişmişdi (əlbəttə, sprut haqqında ona danışmamışdım, ancaq halımın yaxşı olmadığını görürdü), arıqlamışdı, rəngi solmuşdu, gülməyi yadırgamışdı və elə hey xahiş edirdi ki, romandan parça çap etdirməyi məsləhət gördüyü üçün onu bağışlayım. Deyirdi ki, hər şeyi atıb, yüz mindən qalan pulla cənuba, Qara dənizə gedim.

O, dediyindən əl çəkmirdi, mən isə mübahisə etməmək üçün (ürəyimə dammışdı ki, Qara dənizə gedə bilməyəcəyəm) yaxın günlərdə gedəcəyimə söz verdim. Ancaq o dedi ki, bileti özü alacaq. Mən bütün pullarımı, yəni on min rubla yaxın pulu çıxarıb ona verdim.

– Niyə belə çox? – o təəccübləndi.

Dilimi sürüdüüm ki, oğruların qorxuram və xahiş edirəm, mən gedənə qədər pulları saxlasın. O, pulu götürüb əl çantasına qoydu, məni öpüzlərə qərq edərək dedi ki, belə vəziyyətdə məni qoyub getməkdənsə, ölmək yaxşıdır, ancaq onu gözləyirlər, getməyə məcburdur, sabah gələcək. Yalvardı ki, heç nədən qorxmayım.

Otkyabrın ortaları idi. Şər qarışmışdı. O getdi. Mən divana uzanıb, işığı yandırmadan yatdım. Sprutun içəridə olduğu duyğusu ilə oyandım. Qaranlıqda əl havasına axtarıb, işığı birtəhər yandırdım. Cib saati gecə ikini göstərirdi.

¹ Sprut – başayaqlılar sinfinə aid dəniz heyvanı

Üzgün yatıb xəstə oyanmışdım. Mənə birdən elə gəldi ki, payız zülməti şüşəni sındırıb otağa axır və indi bu zülmətdə boğulacağam. Artıq özümü idarə eləyə bilmirdim. Qışqırdım, ağılıma gəldi ki, kiminsə, heç olmasa, yuxarıdakı evtikənin yanına qaçım. Dəli kimi özümlə mübarizə aparırdım. Sobanın yanına çatıb, ocağı qalamağa güc tapdım. Odunlar çırtılmağa başlayanda, elə bil, bir az yüngülləşdim... Artırmaya qaçaraq işığı yandırdım, bir şüşə ağ çaxır tapıb ağızını açdım, şüşəni başıma çəkdim. Qorxum bir balaca azaldı – o qədər ki, evtikənin üstünə qaçmayıb, sobanın yanına qayıda bildim. Qapını açdım, çünki istidən sifətim, əllərim alışıb-yanırdı və pıçıldadı:

– Hiss elə ki, mənə bədbəxtlik üz verib. Gəl, gəl, gəl!

Ancaq heç kim gəlmirdi. Soba guruldayırdı, pəncərəyə yağış çırpılırdı. Bu vaxt son əhvalat baş verdi. Mən siyirmədən ağır, qalın romanı və qaralama dəftərlərimi çıxarıb yandıрмаğa başladım. Bunu etmək çox çətindi, çünki yazılı kağızlar pis yanır. Dırnaqlarım sına-sına dəftərləri cırıb, odunların arasına dürtürdüm və odçəkənlə vərəqləri qurdalayırdım. Arada kül mənə əldən saldı, alov üzümü qarsaladı, ancaq mən geri çəkilmədim və roman var gücü ilə müqavimət göstərsə də, axır ki, məhv oldu. Tanış sözlər gözümə dəyirdi, alov səhifə boyunca aşağıdan-yuxarı qalxırdı, ancaq sözlər yenə də üzə çıxırdı. Yalnız kağız yanıb qaralanda sözlər itirdi və mən odçəkənlə amansızcasına onların axırına çıxırdım.

Bu vaxt kimsə astadan pəncərəni tıqqılatdı. Ürəyim çırpındı və mən sonuncu dəftəri oda atıb, qapını açmağa cumdum. Kərpic pillələr zirzəmidən həyəət açılan qapıya çıxırdı. Ayaqlarım dolaşa-dolaşa qapıya qaçıb yavaşdan soruşdum:

– Kimdir?

Və səs, onun səsi cavab verdi:

– Mənəm.

Zənciri, kilidi necə açdığımı xatırlamıram. O, otağa keçən kimi sinəmə sıxıldı, saçları dağınıq, üz-gözü, paltarı tamam suyun içində idi, özü də titrəyirdi. Mən ancaq bu sözləri deyə bildim:

– Sənsən... sənsən? – səsim tutuldu və biz aşağı qaçdıq. O, artırmada paltosunu çıxardı, tez-tələsik birinci otağa keçdik. Astadan qışqıraraq, yanan sonuncu kağız qala-

ğını yalın əllə sobadan çıxarıb döşəməyə atdı. O saat otağı tüstü бүürdü. Mən odu tapdaladım, o isə divana yıxılıb hönkürtü ilə ağladı.

O sakitləşəndə mən dedim:

– Bu romanı görməyə gözüüm yoxdur, mən xəstəyəm. Mən qorxuram.

O, ayağa qalxdı:

– İlahi, sən nə yaman xəstəsən. Axı nəyə görə, nəyə görə? Ancaq mən səni xilas eləyəcəyəm, xilas eləyəcəyəm. Bu nə işdir belə!

Mən onun tüstüdən və aqlamaqdan şişmiş gözlərini görürdüm, soyuq əllərinin alınımı sığalladığını hiss edirdim.

– Mən səni sağaldacağam, sağaldacağam, – kürəyimə sığınıb mızıldandı, – sən onu bərpa edərsən. Niyə, niyə mən özümdə bir nüsxə saxlamadım!

O, hirsindən dişlərini qıcaıyıb yenə nələrsə dedi. Sonra dodaqlarını bir-birinə sıxaraq, qarsalanmış vərəqləri toplaıyıb qaydaya salmağa başladı. Romanın ortalarından hansısa fəsil idi, dəqiq yadımda deyil. Qarsalanmış vərəqləri səliqə ilə üst-üstə yığıb kağıza бүkdü, lentlə bağıladı. Onun бүtün hərəkətləri artıq özünü ələ aldığından, qətiyyətdən xəbər verirdi. O, çaxır istəyib, içəndən sonra sakitcə dedi:

– Yalanın axırı, bax, belə olur, ona görə daha yalan danışmaq istəmirəm. Mən elə indi sənin yanında qala bilərəm, ancaq bu cür etmək istəmirəm. İstəmirəm həmişəlik onun yanında qalsın ki, yanından gecə qaçmışam. O, heç vaxt mənə pislik etməyib. Onu qəfil çağırdılar, zavodlarında yanğın baş verib. Ancaq tez qayıdacaq. Onunla sabah tezdən danışacağam, deyəcəyəm ki, başqasını sevirəm və həmişəlik sənin yanına gələcəyəm. Cavab ver, bəlkə, sən bunu istəmirsən?

– Zavallım mənim, zavallım, – dedim, – qoymaram ki, sən belə eləyəsən. Məni yaxşı heç nə gözləmir, istəmirəm ki, sən də mənimlə bir yerdə məhv olasan.

– Səbəb təkçə budur? – o, gözlərimin içinə baxdı.

– Təkçə budur.

O, coşqunluqla sinəmə sıxıldı, boynumu qucaqlayıb dedi:

– Mən səninlə bir yerdə məhv olmaq istəyirəm. Səhər sənin yanındayam.

Həyatımdan son yadımda qalan – artırmadan düşən işıq zolağı, bu işıq zolağında onun dağınıq saçları, bereti və qətiyyət dolu baxışlarıdır. Bir də çöl qapının kandarındaki qara silueti və ağ bağlamanı xatırlayıram.

– Mən səni ötürərdim, ancaq geri tək qayıtmaq halında deyiləm, mən qorxuram.

– Qorxma. Bir neçə saat döz. Səhər tezdən yanında olacağam. – Bu, ondan eşitdiyim son sözlər oldu.

– Sss! – Xəstə sözünü qəfil kəsib barmağını qaldırdı, – bu gün nəsə narahat aylı gecədir.

O, eyvanda gözdən itdi. İvan dəhlizdən gələn təkər səsinə eşitdi, kimsə hıçqırdı, ya astaca qışqırdı.

Sakitlik çökəndə qonaq qayıtdı və xəbər verdi ki, 120-ci otağa yeni adam gətiriblər. Gətirilən adam başının qaytarılmasını xahiş edir. Hər iki həmsöhbət narahat halda susdu, sakitləşəndən sonra yanmıçıq söhbəti davam etdirdilər. Qonaq ağzını açıb danışmaq istədi, ancaq doğrudan da, narahat gecə idi. Dəhlizdən hələ də səslər eşidilirdi və qonaq İvanın qulağına elə astadan pıçıldamağa başladı ki, şair ilk kəlməni eşitmədi:

– O, məni tərək eləyəndən on beş dəqiqə sonra pəncərəm döyüldü...

Pıçıldadıqları, görünür, xəstəni çox həyəcanlandırırdı. Sifəti tez-tez səyriyirdi. Gözlərində qorxu və qəzəb yanıb-sönürdü. Çoxdan eyvandan uzaqlaşmış ay səmti əliylə göstərirdi. Yalnız dəhlizdə səs tamam kəsildəndən sonra qonaq İvandan aralanıb hündürəndən danışdı.

– Hə, nə isə, yanvarın ortalarında elə həmin ki, ancaq düymələri qırıq paltoda öz həyətimdə gecə soyuqdan büzüşmüşdüm. Arxamda yasəmən kolunu basmış qar təpəsi, qarşımda, aşağıda isə – pərdələri örtülü, o üzündən zəif işıq süzülən pəncərələrim idi, mən onlardan birinə yaxınlaşıb qulaq verdim – otağımda patefon oxuyurdu. Bircə bunu eşitdim. Ancaq heç nə görə bilmədim. Bir az dayanıb, həyət qapısından çıxdım. Küçədə çovğun tüğyan edirdi. Ayağıma dolaşan it məni qorxutdu, onun əlindən küçənin o biri tərəfinə qaçdım. Daimi yoldaşıma çevrilmiş şaxta və qorxu məni bezdirmişdi. Getməyə yerim yox idi, ən yaxşısı, əlbəttə, dalanın çıxdığı küçədən keçən tramvayın altına atılmaqdı. İçərisi işıqlı bu donmuş qutular

uzaqdan görünürdü və şaxtada onların iyrenc qıcirtısını eşidirdim. Ancaq mənim əziz qonşum, məsələ onda idi ki, qorxu bütün bədənimi sarmışdı. İtdən qorxduğum kimi tramvaydan da qorxurdum. Bəli, sizi inandırırıram ki, bu binada mənim xəstəliyimdən betəri yoxdur.

– Siz ki ona xəbər göndərə bilərdiniz, – İvan biçərə xəstənin halına acıdı, – bundan başqa, axı sizin pullarınız da ondadır? Yəqin, saxlamış olar.

– Buna şübhənz olmasın, əlbəttə, saxlayıb. Ancaq siz, deyəsən, məni başa düşmürsünüz. Ya mən nəyisə təsvir etmək bacarığımı, görünür, artıq itirmişəm. Bir yana qalanda, ayrılmağımıza elə də təəssüflənmirəm, çünki o daha mənə lazım olmayacaq. Onun qarşısına, – qonaq həsrətlə gecənin qaranlığına baxdı, – dəlixanadan göndərilmiş məktub qoyulur. Məgər belə ünvandan məktub göndərmək olar? Ruhi xəstə? Zarafat edirsiniz, mənim dostum! Yox, onu bədbəxt etmək? Mən bunu bacarmaram.

İvan deməyə söz tapmadı, ancaq qonağa ürəyi yanırıdı, dərdinə şərik olurdu. O isə öz xatirəsinin əzabından qara papaqlı başını yırğalaya-yırğalaya danışdı:

– Zavallı qadın. Amma ümid eləyirəm ki, o, məni unudub!

– Ancaq siz sağala bilərsiniz... – İvan çəkinə-çəkinə dedi.

– Mənim xəstəliyimin əlacı yoxdur, – qonaq sakitcə cavab verdi, – Stravinski deyəndə ki məni həyata qaytaracaq, ona inanmadım. O, insafılı adamdır, sadəcə, məni sakitləşdirmək istəyir. Amma etiraf edirəm ki, əvvəlkindən yaxşıyam. Hə, harada qalmışdım? Şaxta, şütüyüb keçən tramvaylar. Bu klinikanın açıldığını artıq bildirdim, şəhərin bir başından o biri başına piyada getdim. Ağılsızlıq! Şəhər kənarında, yəqin ki, donardım, ancaq məni təsadüf xilas etdi. Yük maşınının nəyisə xarab olmuşdu, sürücüyə yaxınlaşdım, zastavadan dörd kilometr aralı olardı, təəccüblü də olsa, sürücünün mənə ürəyi yandı. Maşın buraya gəlirdi. Məni də götürdü. Sol ayaq barmaqlarımı dondurmaqla canımı qurtardım. Ancaq onu sağaltdılar. İndi dörd aydır buradayam. Özü də bilirsinizmi, bura heç də pis yer deyilmiş. Doğrusu, böyük planlar qurmağa dəyməz, əziz qonşum! Misal üçün, mən bütün yer kürəsini dolaşmaq istəyirdim. Neyləyəsən, görünür, qismət deyilmiş. Mən bu

kürənin yalnız çox kiçik bir hissəsini görürəm. Düşünürəm ki, heç də ən yaxşı hissəsi deyil, ancaq təkrar edirəm, lap elə pis də deyil. Budur, yay gəlir, Praskovya Fyodorovna söz verib ki, eyvanda sarmaşığı əkəcək. Açarlar əl-qolunu açıb. Gecələr ay doğacaq. Ah, o daha görünür! Hava soyuyur. Gecəyarından keçir. Getmək vaxtıdır.

– Deyin, İeşua ilə Pilatın axırı nə oldu, – İvan xahiş etdi, – yalvarıram, mən bilmək istəyirəm.

– Yox, yox, – qonaq diksinən kimi oldu, – mən öz romanımı həyəcəsiz xatırlaya bilmirəm. Sizin Patriarx gölündəki dostunuz isə bunu məndən yaxşı bacarırdı. Söhbətə görə sağ olun. Hələlik.

İvan özünə gələnə qədər dəmir barmaqlıq cingiltiyə bağlandı və qonaq yoxa çıxdı.

XIV fəsil

YAŞASIN XORUZ!

Rimskinin, necə deyərlər, əsəbləri dözmədi və protokolun tərtib olunmasını sonacan gözləmədən öz kabinetinə qaçdı. O, masa arxasında oturub, qızarmış gözlərini sehrlı onluqlara dikmişdi. Maliyyə direktorunun ağılı başından çıxmışdı. Bayırdan uğultu gəlirdi. Tamaşaçılar Varyete binasından küçəyə axışdırlar. Qulağı darı dələn maliyyə direktoru birdən çox aydınca milis fitinin cəh-cəhini eşitdi. Təbii ki, bu fit heç vaxt yaxşı şeydən xəbər vermir. Fit təkrar olunanda, üstəlik, daha hökmlü və davamlı fit səsi onun köməyinə çatanda, sonra isə hırıltı, hətta kiminsə ələ salındığı eşidiləndə maliyyə direktoru o dəqiqə anladı ki, küçədə yenə biabırçı və ədəbsiz nəşə baş verib. Nə qədər çalışdısa buna fikir verməsin, cadugərlə köməkçilərinin göstərdiyi iyrenc seansla baş-başa qalsın – xeyri olmadı. Həssas maliyyə direktoru heç də yanılmamışdı.

Sadovaya küçəsinə baxan pəncərədən boylanan kimi üz-gözü əyilən Rimski donquldandı:

– Belə də bildirdim!

O, küçə fənərlərinin gur işığında pəncərənin altındakı səkidə, əynində bircə köynək və bənövşəyi dizlik olan

qadını gördü. Hərçənd qadının başında şlyapa, əlində isə çətir var idi. Özünü tamamilə itirmiş, gah domuşan, gah harasa qaçmaq istəyən qadının ətrafına hırıltıları maliyyə direktorunu ürpəndirən xeyli adam yığışmışdı. Qadının yanında əynindəki yay paltosunu soyunmağa çalışan və həyəcandan qolunu dartıb çıxara bilməyən bir adam vurnuxurdu.

Qışqırıqlar, qəhqəhələr başqa səmtdən – məhz binanın sol girişindən də gəlirdi və Qriqori Daniloviç başını döndərüb, çəhrayı alt paltarında olan ikinci qadını gördü. Qadın binanın girişində daldalanmaq üçün daş döşənmiş yoldan səkiyə keçmək istəyirdi, ancaq tamaşaya duranlar onun yolunu kəsirdi və öz sadəlvhlüyünün, paltar hərisliliyinin bədbəxt qurbanı, murdar Faqotun firması tərəfindən aldadılan zavallı yalnız bir şeyi arzulayırdı – yer yarlınsın, yerə girsin. Milisioner fitini püfləyə-püfləyə yazıq qadına tərəf yüyürürdü, milisionerin arxasınca isə kepkalı əhlikəf gənclər düşmüşdü. Şaqqanaq çəkən, məsxərə çıxaran da onlar idi.

Arıq, bıqlı faytonçu atını birinci yarıqlpaq qadının üstünə səyirdib, sümükləri çıxmış ələngəsinin başını birdən çəkdi. Bıqlının ağız qulağının dibinə getdi.

Rimski öz başına qapaz salıb, tüpürərək pəncərədən çəkildi.

O, bir müddət stolun arxasında oturub, küçəyə qulaq verdi. Fit səsləri müxtəlif yerlərdə lap zilə çıxıb sonra zəiflədi. Rimskinin təəccübünə rəğmənlə qalmaqal çox tez aradan qaldırıldı.

Hərəkət etməyin, məsuliyyətin acısını dadmağın vaxtı yetişmişdi. Üçüncü hissə oynananda aparatlar işləyirdi, zəng edib hadisə haqqında xəbər vermək, kömək istəmək, hər şeyi Lixodeyevin üstünə yıxıb, özünü təmizə çıxarmaq lazım idi. Lənət sənə, şeytan! Əhvalı pozulmuş direktor iki dəfə əlini dəstəyə apardı, ikisində də əlini çəkdi. Birdən kabinetin ölü sükutunda aparatın özü elə haray qopardı ki, maliyyə direktoru diksindi, onu soyuq tər basdı. “Deyəsən, əsəblərim tamam pozulub”, – dəstəyi qaldırıb, həmin an da geri sıçradı, rəngi kağız kimi ağardı. Sakit, eyni zamanda hiyləgər və həyasız qadın səsi pıçiltı ilə dedi:

– Rimski, heç yerə zəng eləmə, axırı pis olar!

Səs dərhal kəsildi. Əti ürpəşən maliyyə direktoru dəstəyi yerinə qoyub, nəyə görə öz arxasındakı pəncərəyə sarı qanırdı. Ağcaqayın ağacının yenicə yarpaqlayan seyrək budaqları arasından, ağappaq buludun içində üzən ayı gördü. Nə üçünsə Rimski gözlərini budaqlardan çəkə bilmirdi və nə qədər baxırdısa, qorxu onu bir o qədər bürüyürdü.

Nəhayət, maliyyə direktoru gözünü ayılı pəncərədən zorla çəkib ayağa qalxdı. Zəng vurmaq barədə daha söhbət belə ola bilməzdi, indi maliyyə direktoru ancaq bir şey haqqında fikirləşirdi – teatrdan tezəcə getsin.

O, qulaq verdi: teatr binasında sakitlikdi. Rimski anladı ki, çoxdandır bütün bu ikinci mərtəbədə təkdir və həmin fikirdən uşaq kimi qorxdı. İndi kimsəsiz dəhlizlə tək-tənha getməli olduğunu, pilləkənləri düşəcəyini düşünəndə onu vahimə basdı. Stolun üstündən hipnozçunun onluqlarını tez-tələsik götürüb, portfelinə dürtdü, azacıq da olsa, özünü ürəkləndirmək üçün öskürdü. Öskürəyi xırıltılı və zəif çıxdı.

158

Bu vaxt ona elə gəldi ki, kabinetin qapısı altından içəri üfunət qoxuyan rütubətli hava dolur. Maliyyə direktorunun bədənindən gizilti keçdi. Üstəlik, bu yerdə qəfildən saat on ikini vurdu. Zəngin səsi də maliyyə direktorunun canına titrətmə saldı. Ancaq qapının ingilis kilidinin açarla sakitcə burulduğunu eşidəndə onun lap ürəyi düşdü. Tərli, soyuq əlləriylə portfeldən bərk-bərk yapışan maliyyə direktoru hiss etdi ki, əgər açarın şıqqıldamağı bir az da çəksə, dözməyib bağıracaq.

Axır ki, qapı kiminsə səyi nəticəsində açıldı və Varenuxa sakitcə kabinetə girdi. Rimski necə dayanmışdısa, eləcə də kresloya çökdü, çünki dizləri qatlanmışdı. Havanı sinəsinə çəkib yaltaqcasına gülümsədi və astadan dedi:

– İlahi, məni necə də qorxutdun!

Bəli, bu gözlənilməz gəliş kimi desən qorxudardı, ancaq bu həm də böyük sevinc idi. Dolaşmaq düşən işdə kələfin, heç olmasa, bir ucu görünmüşdü.

– Di tez danış! Dillən! Dillən! – kələfin həmin ucundan yapışan Rimski xırıldadı, – bütün bunlar nə deməkdir?!

– Xahiş edirəm, bağışla, – gələn adam qapını örtərək, boğuc səsle cavab verdi, – dedim, yəqin, artıq getmisən.

Varenuxa kepkasını çıxarmadan kresloya sarı gedib, stolun o biri tərəfində oturdu.

Demək lazımdır ki, Varenuxanın cavabında azacıq qəribəlik vardı, həssaslıqda dünyanın ən yaxşı stansiyalarının seysmoqraflarından geri qalmayan maliyyə direktorunun dalağı sancdı. Bu nə deməkdir? Əgər Varenuxa onun burada olmadığını güman edirdisə, maliyyə direktorunun kabinetinə niyə gəlirdi? Axı onun öz kabineti var. Bu – birinci. İkincisi: Varenuxa binaya hansı qapıdan girir-girsin, gecə növbətçilərindən birilə mütəlak rastlaşmalı idi, onların da hamısına deyilmişdi ki, Qriqori Daniloviç öz kabinetində bir müddət ləngiyəcək.

Ancaq bu qəribəliklə bağlı maliyyə direktoru çox baş sındırmadı. O halda deyildi.

– Axı niyə zəng eləmədin? Yalta ilə bağlı bütün bu hoqqabazlıq nə deməkdir?

– Elə mən söylədiyimdirdi, – ağrıyan dişi onu narahat edirmiş kimi inzibatçı ağzını marçıldadaraq cavab verdi, – onu Puşkindəki yeməxanada tapıblar.

– Necə yeni Puşkində?! Moskva ətrafındakı? Bəs Yaltadan vurulan teleqramlar?!

– Yalta-zad nədir! Puşkindəki teleqrafçını içirdib, başlayıblar ikisi də şuluqluq salmağa, həm də “Yalta” ünvanı ilə teleqramlar yollamağa.

– Aha... Aha... Yaxşı, yaxşı... – Rimski, elə bil, danışmadı, oxudu. Onun gözləri parıldıdı. Styopanın rüsvayçılıqla işdən çıxarılması səhnəsini həvəslə təsəvvürünə gətirdi. Qurtuluş! Maliyyə direktorunun Lixodeyev adlı bəladan çoxdan gözlədiyi qurtuluş! Bəlkə, Stepan Boqdanoviçin halı işdən çıxarılmıqdan da betər olacaq... – Ətraflı danış! – Rimski suçəkəni stola çırpdı.

Varenuxa ətraflı danışmağa başladı. Maliyyə direktorunun göndərdiyi yerə çatan kimi onu qəbul edib diqqətlə dinləyiblər. Əlbəttə, heç kim Styopanın Yaltada olduğu fikrini ağılına belə gətirməyib. Hamı o saat Varenuxanın fərziyyəsilə razılışmış ki, Lixodeyev, əlbəttə, Puşkindəki “Yalta” dadır.

– O axı indi haradadır? – həyəcanlanmış maliyyə direktoru inzibatçının sözünü kəsdi.

– Harada olmalıdır ki, – inzibatçı riyakarcasına gülümsədi, – əlbəttə, ayılma məntəqəsində.

– Gör ha! Ay sağ ol!

Varenuxa isə söhbətinə davam edirdi. Danışdıqca Lixodəyevin ədəbsizliyi, yaramazlığı zəncir kimi uzanıb gedirdi və bu yaramazlıqlar zəncirinin hər sonuncu halqası əvvəlkindən betər olurdu. Təkcə elə Puşkində teleqrafın qarşısındakı çəmənlikdə hansısa veyl qarmonçunun çalğısına kef havasına teleqrafçı ilə qol-qola rəqs etməyi nəyə desən dəyərdir! Hələ qorxudan ciyildəyən qadınların arxasınca qaçmağı! “Yalta”nın özündə bufetçiyə dalaşmağa cəhd göstərməyi! Elə həmin “Yalta”da göy soğanı döşəməyə səpələməyi! Səkkiz şüşə sındırılan “Ay-Danila” çaxır. Maşına minməyə qoymayan taksi sürücüsünün sayğacını qırmağı. Styopanın murdar hərəkətlərinin qarşısını almaq istəyən adamları həbslə hədələməyi. Bir sözlə, iyğənclik.

160

Styopa Moskvanın teatr mühitində yaxşı tanınırdı və hamı bilirdi ki, bu adamdan nə desən, gözləmək olar. Buna baxmayaraq, inzibatçının danışdıqları hətta Styopa üçün də həddindən artıq idi. Bəli, həddindən artıq idi. Hətta çox artıq idi...

Rimskinin dəlib keçən baxışları stolun üstündən inzibatçının sifətinə zillənmişdi və o nə qədər danışdırsa, bu baxışlar bir o qədər qəmginləşirdi. İnzibatçının öz söhbətini bəzədiyi iyğənclik təfərrüatlar nə qədər həyati və canlı olurdusa, maliyyə direktoru ona bir o qədər az inanırdı. Varenuxa deyəndə ki Styopa elə azğınlaşıb, onu Moskvaya qaytarmaq üçün arxasınca gələnlərə müqavimət göstərməyə çalışıb, maliyyə direktoru artıq əmin oldu ki, gecəyarısı qayıtmış inzibatçının danışdıqlarınının hamısı yalandır! Başdan ayağa yalandır.

Varenuxa Puşkinə getməyib, Styopa özü də Puşkində olmayıb. Kefli teleqrafçı olmayıb, yeməxanada şüşə sınımayıb, Styopanı kəndirlə sarımayıblar... – bunların heç biri olmayıb.

Maliyyə direktoru inzibatçının yalan danışdığına əmin olan kimi, qorxu ayağından başlayıb bütün bədənini yayıldı və yenə iki dəfə ona elə gəldi ki, döşəmədən üfunət qoxuyan rütubətli hava qalxır. Elə hey kreslodə qurcuxan, stolüstü lampanın mavi kölgəsindən çıxmamağa çalışsan, guya, ona mane olan lampanın işığından qəzetlə qəribə tərzdə qorunan inzibatçıdan bir an belə gözünü çəkməyən

maliyyə direktoru bircə şey haqqında fikirləşirdi – bütün bunlar axı nə deməkdir? Gecənin bu vaxtı onun yanına gələn inzibatçı sükut çökmüş bu kimsəsiz binada niyə belə həyasızcasına yalan danışdı? Təhlükəni – naməlum, ancaq dəhşətli təhlükəni hiss etməsi maliyyə direktorunun ürəyini sıxmağa başladı. İnzibatçının kələyini, qəzetlə çıxartdığı fokusu sezmirmiş kimi, maliyyə direktoru özünü o yerə qoymayıb, Varenuxanın nə uydurduğuna, demək olar, artıq qulaq asmadan zənlə onun sifətinə baxırdı. Puşkindəki sərgüzəştlər barədə uydurulmuş əhvalatlardan daha anlaşılmaz olan nəsə vardı və həmin “nəsə” inzibatçının görkəmindəki, hərəkətlərindəki dəyişiklik idi.

O, kepkasının ördək dimdiyi kimi uzun günlüyünü üzünə kölgə düşsün deyə gözünün üstünə nə qədər bassa da, qəzeti nə qədər fırlatsa da, sifətinin sağ tərəfində, burnunun düz yanındakı iri qançırı maliyyə direktoru görə bildi. Bundan başqa, adətən, gümrah görünən inzibatçı indi xəstə kimi solğundu, boynuna isə bu bürkülü gecədə, nədənsə, zolaqlı köhnə şərf dolamışdı. Əgər burada olmadığı müddətdə inzibatçıda dodağını sormağ, marçıldatmaq kimi iyrenc vərdişlərin əmələ gəldiyini, səsinin birdən-birə dəyişib kallaşdığını, oğrun baxışlarını və gözlərindəki qorxunu da buraya əlavə etsək, cəsarətlə demək olardı ki, İvan Savelyeviç Varenuxa tanınmaz dərəcədə dəyişib.

Maliyyə direktorunu yenə nəsə bərk narahat edirdi, ancaq şişmiş beynini nə qədər zora salsada, Varenuxaya nə qədər zənlə baxsada, bunu başa düşə bilmirdi. Bircə onu əminliklə söyləyə bilərdi: inzibatçı ilə yaxşı bələd olduğu kreslo bir yerdə tutmurdu, bunda qeyri-təbii, qeyri-adi nəsə vardı.

– Amma axır ki, öhdəsindən gəlib maşına basdılar, – Varenuxa qəzetin arxasından baxa-baxa və əliylə qançırı örtərək, dil-boğaza qoymurdu.

Rimski qəfil əlini uzadıb, barmağını stola döyəcləyə-döyəcləyə, eyni vaxtda ovcu ilə elektrik zənginin düyməsini, guya, qeyri-ixtiyari basıb özünü qurutdu.

Kimsəsiz binada zəngin gur səsi hökmən eşidilərdi. Ancaq zəng çalmadı, düyməcik stolun taxtasına batıb qaldı. Düymə işləmirdi, zəng xarab olmuşdu.

Maliyyə direktorunun bicliyi Varenuxanın gözündən yayınmadı. Sifətini turşutdu, gözləri açıq-aşkar qəzəblə parıldadı:

– Niyə zəngi basırdın?

– Əlim dəydi, – maliyyə direktoru əlini çəkib, boğuc səslə cavab verdi və tərəddüdlə soruşdu: – Sifətinə nə olub?

– Maşın yırğalandı, qapının dəstəyinə dəydim, – Varenuxa baxışlarını yayındırdı.

“Yalan deyir!” – maliyyə direktoru ürəyində dedi. Birdən gözləri böyüyüb, az qaldı hədəqəsindən çıxsın və baxışlarını kreslonun söykənəcəyinə zillədi.

Kreslonun arxasında, döşəmədə iki kəşişən kölgə var idi, biri qatı və qara, o biri zəif və boz. Kreslonun söykənəcəyinin arxa tərəfinin və nazik ayaqlarının kölgəsi döşəmədə aydın görünürdü, ancaq söykənəcəyin üst tərəfində Varenuxanın başının kölgəsi görünmürdü, eləcə də kreslonun altına inzibatçının ayaqlarının kölgəsi düşməmişdi.

162

“Onun kölgəsi yoxdur!” – Rimski ürəyində ümitsizcəsinə qışqırdı. Onu əsməcə tutdu.

Rimskinin heyrətli baxışlarını izləyərək, Varenuxa ehmalca kreslonun arxasına boyladı və başa düşdü ki, işin üstü açılıb.

O, kreslodan qalxdı (maliyyə direktoru da belə etdi) və portfelini əlində sıxıb, stoldan bir addım geri çəkildi.

– Məlun... Başa düşdü! Həmişə fərasətli olub, – Varenuxa hirsindən maliyyə direktorunun düz üzünə istehza ilə gülümsəyib, birdən kreslodan qarıya tərəf atıldı və ingilis kilidinin düyməsini tez aşağı basdı. Maliyyə direktoru bağa baxan pəncərəyə tərəf çəkilərək ümitsizliklə geri boyladı və ay işığının düşdüyü pəncərədə çılpaq bir qızın şüşəyə yapışmış sifətini, nəfəsləkdən içəri uzatdığı, alt sürgüsünü açmağa çalışan çılpaq əlini gördü. Yuxarı siyirtmə artıq açıq idi.

Rimskiyə elə gəldi ki, stolüstü lampa sönür və yazı masası aşır. Onu, sanki, buz kimi soyuq dalğa vurdu, ancaq xoşbəxtlikdən, özünü ələ alıb yıxılmadı. Gücü pıçıldamağa çatdı:

– Kömək edin...

Varenuxa qapını kəsdirib oyan-buyana tullanır, havada bir xeyli asılı qalıb yırğalanırdı. O, qıç olmuş barmaqları ilə

Rimski tərəfə işarə eləyir, donquldandır, muşqurur, pəncərədəki qıza göz vururdu.

Qız tələsdi, kürən başını nəfəsliyə soxub, əlini bacardığı qədər uzatdı, pəncərənin alt sürgüsünü cırmaqladı, çərçivəni silkələdi. Əli uzanıb, meyit rəngi aldı. Nəhayət, ölünün göyümtül barmaqları sürgüdən yapışıb çəkdi və pəncərə açılmağa başladı. Rimski astadan qışqırıb divara söykəndi, portfelini qalxan kimi irəli tutdu. Başa düşdü ki, ölümü çatıb.

Pəncərə taybatay açıldı, ancaq gecənin sərinliyi, cökə ağaclarının ətri yerinə otağa zirzəmi qoxusu doldu. Meyit pəncərənin qabağına çıxdı. Rimski onun sinəsindəki çürüntü ləkələrini aydınca gördü.

Elə bu vaxt bağdan, proqramlarda iştirak edən quşların saxlandığı tirin arxasındakı alçaq binadan xoruz banı eşidildi. Təlim görmüş xoruz Moskvanın şərqində dan yerinin ağardığını hündürdən xəbər verirdi.

Qızın sifəti qəzəbdən əyildi, xırıldayaraq nəsə söydü, Varenuxa isə qapının ağzında zingildəyib, havadan döşəməyə yıxıldı.

Xoruz yenə banladı, qız dişlərini şaqqıldatdı, kürən saçları vız durdu. Üçüncü xoruz banında qız dönüb bayıra atıldı. Onun arxasınca Varenuxa tullanıb, uçan kupidon kimi üfüqi vəziyyət aldı və yazı stolunun üstündən keçərək, yavaşca sürüşüb pəncərədən yoxa çıxdı.

Bir az əvvəl hələ Rimski olan, saçları qar kimi ağarmış qoca yüyürüb, kilidin düyməsini yuxarı qaldırdı və qaranlıq dəhlizlə qaçmağa başladı. Pilləkənə dönən yerdə qorxudan inildəyə-inildəyə elektrik açarını tapdı və pilləkən işıqlandı. Əsən, titrəyən qoca pilləkəndə yıxıldı, çünki ona elə gəldi ki, Varenuxa yuxarıdan üstünə düşdü.

Rimski aşağı cumub vestibüldə, kassanın yanındakı stulda yatan növbətçini gördü. Barmaqlarının ucunda onun yanından ötüb əsas qapıdan çıxdı. Küçədə bir az özünə gəldi. O qədər toxtadı ki, başını tutub şlyapasının kabinetdə qaldığını xatırlaya bildi.

Aydındır ki, onun arxasınca qayıtmadı, enli küçəni tövşüyə-tövşüyə qaçaraq keçib, kinoteatrın tinində uzaqdan görünən qırmızımtıl işığa tərəf getdi. Bir dəqiqə sonra artıq özünü oraya yetirmişdi. Maşın boş idi.

– Leninqrad sürət qatarına, çaypulu da verəcəyəm, – qoca ürəyini tutub, zorla nəfəs ala-ala dedi.

– Qaraja gedirəm, – sürücü nifrətlə cavab verib üzünü döndərdi.

Rimski portfelini açıb əlli rubl çıxartdı və qabaq pəncərədən sürücüyə uzatdı.

Bir az sonra maşın şaqqıltı sala-sala yel kimi Sadovaya dairəsiylə uçurdu. Maşın sənişini atıb-tuturdu, Rimski sürücünün qarşısındakı sınıq güzgüdə gah onun şəh, gah özünün heyrət dolu gözlərini görürdü.

Vağzal binasının qarşısında Rimski maşından atılıb, ilk rastına çıxan nömrəli ağ önlük taxmış adama qışqırdı:

– Birinci dərəcəliyə, bir dənə, otuz rubl verəcəyəm, – onluqları bürmələyib portfeldən çıxartdı, – birə olmasa, ikiyə, o da olmasa, ümumi vaqona al.

164

Nömrəli adam işıqsaçan saata baxıb, Rimskinin əlindən onluqları qapdı.

Beş dəqiqə sonra sürət qatarı vağzalın şüşə günbəzinin altından tərpnib, qaranlıqda gözdən itdi. Rimski də onunla birlikdə yoxa çıxdı.

XV fəsil

NİKANOR İVANOVİÇİN YUXUSU

Klinikanın 119 nömrəli otağına yerləşdirilən qırmızı sifətli gombul adamın Nikanor İvanoviç Bosoy olduğunu təxmin etmək elə də çətin deyildi.

Ancaq o, professor Stravinskinin qəbuluna düşməzdən əvvəl başqa yerdə olmuşdu.

Həmin başqa yerdən Nikanor İvanoviçin xatirində az şey qalmışdı. Yadına vur-tut yazı masası, dolab və divan gəlirdi.

Həyəcandan və qanı sifətinə vurduğundan gözləri qaralan Nikanor İvanoviçlə orada söhbət apardılar, ancaq bu söhbət nəşə qəribə, dolaşiq alındı, daha doğrusu, heç alınmadı.

Nikanor İvanoviçə verilən ilk sual belə oldu:

– Siz, Nikanor İvanoviç Bosoy, Sadovıdakı 302-bis nömrəli binanın evlər komitəsinin sədrisiniz?

Nikanor İvanoviç hündürdən qəhqəhə çəkib cavab verdi:

– Nikanor olmağına, əlbəttə, Nikanoram! Ancaq mən-dən nə sədr!

– Necə yəni? – gözlərini qıyıb Nikanor İvanoviçdən soruşdular.

– Elə o cür, – o cavab verdi, – əgər mən sədr olsaydım, gərək həmin an başa düşəydim ki, o, cin-şəyatındır! Özgə nə olasıydı? Gözlüyünün şüşəsi çatlayıb... başdan-ayağa da cındırın içində... Onun harası tərcüməçiydi!

– Kim haqqında danışırsınız? – Nikanor İvanoviçdən soruşdular.

– Korovyev haqqında! – Nikanor İvanoviç qışqırdı, – bizim əllinci mənzilə soxulub. Yazın: Korovyev. Onu təcili tutmaq lazımdır! Yazın: altıncı qapı, oradadır.

– Valyuta sizdə haradandır? – Nikanor İvanoviçdən səmimiyyətlə soruşdular.

– Allah haqdır, Allah böyükdür, – Nikanor İvanoviç dedi, – hər şeyi görür, mənim də yolum orayadır. Heç vaxt əlimdə tutmamışam, valyutanın nə olduğunu da bilməmişəm! Pis işlərimə görə Allah məni cəzalandıracaq, – Nikanor İvanoviç köynəyinin yaxasını gah açıb, gah bağlayıb, gah da xaç çevirib hissiyyatla sözüne davam etdi, – almışam! Almışam, ancaq öz sovet pulumuzla! Pulla qeydiyyata götürmüşəm, danmıram, olub. Bizim katib Prolejnyov da az aşın duzu deyil! Açığını desək, bütün oğrular evlər idarəsindədir. Ancaq mən valyuta almamışam!

Özünü axmaq yerinə qoymayıb, dollarların ventilyasiyada necə peyda olduğunu danışmasını ondan tələb edəndə Nikanor İvanoviç diz çöküb, parket taxtasını udacaqmış kimi ağzını açaraq yırgalandı.

– İstəyirsiniz, – o böyüdü, – torpaq yeyərəm, almamışam. Korovyev isə şeytandır.

Səbrin də bir həddi var və masa arxasındakılar artıq səslərini qaldırıb, Nikanor İvanoviçi qandırdılar ki, adam dilində danışmağın vaxtıdır.

Bu zaman yerdən sıçrayıb qalxan Nikanor İvanoviçin bağırması otağı doldurdu:

– Odur! Odur, dolabın arxasındadır! İstehza ilə gülüm-səyir! Gözlüyü də... Tutun onu! Otağa müqəddəs su çiləyin!

Nikanor İvanoviçin rəngi ağardı, əsə-əsə havada xaç çəkdi, qapıya qaçıb geri qayıtdı, hansısa duanı oxudu, sonra ağızına gələni çərənləməyə başladı.

Tamamilə aydın oldu ki, Nikanor İvanoviçlə söhbət etməyə dəyməz. Onu çıxarıb ayrı otağa saldılar, orada nisbətən sakitləşdi, yalnız hıçqıra-hıçqıra dua oxuyurdu.

Əlbəttə ki, Sadoviya getdilər və 50 №-li mənzilə baş çəkdilər. Ancaq Korovyev adlı adamı tapmadılar, bu adda adamı binada heç kim tanımırdı və görməmişdi. Mərhum Berliozun və Yaltaya getmiş Lixodeyevin yaşadığı mənzil tamamilə boş idi, kabinetdəki şkafların üstünə vurulmuş surğuclu möhürlərə əl dəyməmişdi. Sadovidan eləcə də qayıtdılar, amma karıxmış və məyuslaşmış evlər idarəsinin katibi Prolejnyovu da özləriylə apardılar.

Nikanor İvanoviç axşam Stravinskinin klinikasına gətirdilər. Orada çox narahatlıq yaratdığına görə, ona Stravinskinin resepti əsasında iynə vurdular və yalnız gecəyarıdan keçmiş Nikanor İvanoviç hərdən iztirabla inildəyərək 119 №-li otaqda yuxuya getdi.

Ancaq vaxt ötdükcə qurcuxmağı, inildəməyi kəsdi, rahat, aramla nəfəs almağa başladı və onu otaqda tək qoydular.

Nikanor İvanoviç gün ərzində keçirdiyi həyəcanların təsiriylə yuxu gördü. Əlində qızıl şeypur olan adamlar onu çox təntənəylə iri, laklanmış qapılara tərəf aparırdılar. Həmin qapıların ağzında Nikanor İvanoviç müşayiət edənlər onun şərəfinə tuş çaldılar, sonra göydən gələn gur, yoğun kişi səsi sevincək dedi:

– Xoş gəlmisiniz, Nikanor İvanoviç! Valyutanı təhvil verin.

Xeyli təəccüblənmiş Nikanor İvanoviç başının üstündəki qara səsgücləndiricini gördü.

Sonra birdən özünü qızıl suyuna çəkilmiş tavanından büllur çilçıraqlar, divarlarından kenketlər¹ asılmış teatr zalında gördü. Hər şey kiçik, ancaq çox zəngin teatrlarda olduğu kimi idi. Məxmər pərdələri örtülü, tünd-qırmızı fon-

¹ Kenket – odluğ yagla doldurulmuş çəndən aşağıda olan lampa

da ulduzlar kimi səpələnmiş iri qızıl onluqlar təsvir olunan səhnəsi, suflyor budkası, hətta tamaşaçılar da var idi.

Nikanor İvanoviç ona təəccübləndi ki, tamaşaçıların hamısı kişi, hamısı da nəyə görəsə saqqallı idi. Bundan başqa, teatr zalında stulların olmamasına və bütün tamaşaçıların tərtəmiz silinmiş sürüşkən döşəmədə oturmasına heyrətləndi.

Adamların çoxluğundan və düşdüyü mühitin qəribəliyindən çəşmiş Nikanor İvanoviç bir az tərəddüddən sonra hamı kimi döşəmədə bardaş qurub, sağlam görkəmi olan saqqallı kürən adamla solğun sifətli, saç-saqqal basmış vətəndaşın arasında özünə yer elədi. Oturanların heç biri təzə gələn tamaşaçıya fikir vermədi.

Bu vaxt zınqırovun cingiltisi eşidildi və zalın işığı söndü, pərdə yanlara çəkildi, kreslo, üstünə qızıl zınqırov qoyulmuş stol olan arxası qara məxmər örtüklü səhnə işıqlandı.

Səhnənin dalından smokin qeyinmiş, üzü tərtəmiz qırılmış, saçını ortadan ayırmış xoş sifətli gənc artist çıxdı. Tamaşaçılar arasında canlanma əmələ gəldi, hamı səhnəyə tərəf çevrildi. Artist budkaya yaxınlaşıb əllərini birbirinə sürtdü.

– Oturmusunuz? – yumşaq bariton səslə soruşub zala gülümsədi.

– Oturmuşuq, oturmuşuq, – tenor və bas səslər zaldan xorla cavab verdi.

– Hm... – artist fikirli halda pıçıldadı, – başa düşmürəm, necə də bezmirsiniz. Hamı indi adam kimi küçələrdə gəzir, siz isə bürkülü zalın döşəməsinə mıxlanıb qalmısınız! Doğrudanmı, proqram belə maraqlıdır? Amma hərənin bir şeydən xoşu gəlir, – artist fikrini filosofcasına tamamladı.

Sonra səsinin tembrini və tonunu dəyişib uca, şən səslə elan etdi:

– Beləliklə, proqramımızın növbəti nömrəsi evlər komitəsinin sədri və pəhriz yeməxanasının müdiri Nikanor İvanoviç Bosoydur. Buyursun Nikanor İvanoviç!

Artistin cavabı aramsız alqışlar oldu. Nikanor İvanoviçin heyrətdən gözləri bərəldi, lampanın işığından əliylə qorunan konferansye isə baxışları ilə onu oturanların arasından tapıb, barmağı ilə mehribancasına səhnəyə çağırdı. Nikanor İvanoviç səhnəyə necə çıxdığını özü də bilmədi.

Qabaqdan, aşağıdan gözlərinə rəngbərəng lampaların işığı düşdüyündən, zal tamaşaçılarla birlikdə o saat qaranlığa qərç oldu.

– Beləliklə, Nikanor İvanoviç, bizə nümunə göstərin, – gənc artist səmimiyyətlə dedi, – valyutanı təhvil verin.

Sükut çökdü. Nikanor İvanoviç nəfəsini dərib astadan dilləndi:

– Allaha and olsun ki...

Ancaq o, bu sözləri deməyə macal tapmamış bütün zal hiddətlə uğuldadı. Nikanor İvanoviç özünü itirib susdu.

– Sizi doğru anladım, – proqramın aparıcısı dedi, – Allaha and içmək istəyirdiniz ki, sizdə valyuta yoxdur? – O, mərhəmətlə Nikanor İvanoviçə baxdı.

– Elədir ki var, yoxdur, – Nikanor İvanoviç cavab verdi.

– Belə, – artist dilləndi, – nəzakətsizliyə görə üzr istəyirəm: vur-tut sizinlə arvadınızın yaşadığı mənzildəki ayaqyolundan tapılan dörd yüz dollar oraya bəs necə düşüb?

– Möcüzədir! – qaranlıqdan kimsə açıq-aydın kinayə ilə dedi.

– Elədir ki var, möcüzədir, – Nikanor İvanoviç qeyri-müəyyən ünvana, artistə, ya da qaranlıq zala çəkinə-çəkinə cavab verdi. – Cin-şəyatın, dama-dama paltarlı tərcüməçi gizlicə qoyub.

Yenə qəzəbli uğultu zalı başına götürdü. Sakitlik çökəndə artist dedi:

– Gör necə nağıllar dinləməli oluram! Dörd yüz dolları gizlicə qoymaq! Bax, siz hamınız valyuta möhtəkirlərisiniz! Sizə bir mütəxəssis kimi müraciət edirəm – bu iş ağılabandırmı?

– Biz valyuta möhtəkirləri deyilik, – teatrda incik səslər eşidildi, – ancaq bu iş ağılabatan deyil.

– Sizinlə büsbütün şərikəm, – artist qətiyyətlə dedi, – sizdən soruşuram: nəyi gizlicə qoyarlar?

– Uşağı! – kimsə zaldan qışqırdı.

– Tamamilə doğrudur, – proqramın aparıcısı təsdiq etdi, – uşağı, anonim məktubu, bəyannaməni, saat mexanizmi ilə işləyən bombanı, gizlicə qoyulan çox şey var, ancaq dörd yüz dolları heç kim gizlicə qoymaz, çünki dünyada o cür gicbəsər yoxdur, – artist üzünü Nikanor İvanoviçə tütüb narazılıqla və məyus halda əlavə etdi:

– Məni dilxor elədiniz, Nikanor İvanoviç! Ancaq mən sizə güvənirdim. Beləliklə, bizim nömrəmiz baş tutmadı.

Nikanor İvanoviç zaldan fitə basdılar.

– O, valyuta möhtəkiridir! – zaldan qışqırdılar, – belələrinin ucbatından biz nəhaq yerə əziyyət çəkirik!

– Onu söyməyin, – konfersyeye mülayimcəsinə dedi, – o, peşman olacaq. – Və yaş dolu mavi gözlərlə Nikanor İvanoviç süzdü. – Di öz yerinizə gedin, Nikanor İvanoviç!

Bundan sonra artist zınqırovu çalıb hündürdən elan etdi:

– Fasilə, yaramazlar!

Gözlənmədən hansısa teatr proqramının iştirakçısına çevrilən Nikanor İvanoviç sarsılmış halda yenə döşəmədə öz yerini tutdu. Bu vaxt zala qaranlıq çökdü və divarlarda od tutub yanan qırmızı sözlər peyda oldu: “Valyutaları təhvil verin!” Sonra yenə pərdə çəkildi və konfersyeye dəvət etdi:

– Sergey Gerardoviç Dunçil səhnəyə buyursun.

Dunçil əlli yaşlarında yaşışıqlı, ancaq düşkün görkəmli bir kişi idi.

– Sergey Gerardoviç, – konfersyeye ona müraciət etdi, – artıq ay yarımdır burada oturub, sizdəki valyutanın qalan hissəsini verməkdən boyun qaçırırsınız, hansı ki, ölkənin buna ehtiyacı var, sizə isə o heç lazım deyil, ancaq yenə tərslik edirsiniz. Ziyalı adamsınız, hər şeyi gözəl başa düşürsünüz, ancaq yenə mənə kömək etmək istəmirsiniz.

– Təəssüf ki, heç nə eləyə bilmərəm, çünki daha valyutam yoxdur, – Dunçil sakitcə cavab verdi.

– Heç olmasa, brilyantın da yoxdur? – artist soruşdu.

– Brilyantım da yoxdur.

Artist başını sallayıb fikrə getdi, sonra əlini əlinə çırpdı. Pərdənin arxasından səhnəyə orta yaşlarında, son dəblə geyinmiş, yəni yaxalıqsız paltoda və xırda şlyapada bir qadın çıxdı. Qadının narahat görkəmi var idi, ancaq Dunçil onu vecinə almadı.

– Bu qadın kimdir? – proqramın aparıcısı Dunçildən soruşdu.

– Mənim arvadım, – Dunçil ləyaqətlə cavab verdi və qadının uzun boğazına ikrahla baxdı.

– Sizi, madam Dunçil, – konferansye qadına müraciət etdi, – bir məsələyə görə narahat etmişik: istəyirik sizdən soruşaq, ərinizdə yenə valyuta varmı?

– O vaxt hamısını təhvil verdi, – madam Dunçil həyəcanla bildirdi.

– Belə, – artist dedi, – indi ki belədir, qoy belə olsun. Əgər hamısını təhvil veribsə, neyləmək olar, Sergey Gerardoviçdən dərhal ayrılmalıyıq! Əgər istəyirsinizsə, teatrı tərək eləyə bilərsiniz, Sergey Gerardoviç, – artist təmtəraqlı bir jest elədi.

Dunçil sakitcə və ləyaqətlə dönüb pərdənin arxasına tərəf getdi.

– Bir dəqiqə! – Konferansye onu dayandırdı, – icazə verin, xudahafizləşməzdən əvvəl sizə proqramımızdan bir nömrə də göstərim, – və əlini əlinə vurdu.

170

Arxadakı qara pərdə aralandı, əlindəki qızıl məcməyidə lənlə bağlanmış qalın bağlama və göy, sarı, qırmızı parıltılarla bərq vuran brilyant boyunbağı olan gözəl gənc qadın bal paltarında səhnəyə çıxdı.

Dunçil bir addım geri çəkildi, ağappaq ağardı. Zal donub-qalmışdı.

– On səkkiz min dolları və qiyməti qızıl pulla qırx min olan boyunbağını, – artist təmtəraqla elan etdi, – Sergey Gerardoviç Xarkov şəhərində öz məşuqəsi, qarşınızda görməkdən məmnunluq duyduğunuz İda Gerkulanovna Vorsun mənzilində saxlayırdı və bu qiymətli, ancaq şəxsi əldə faydasız olan xəzinəni tapmaqda o, bizə lütfkarlıqla yardım etdi. Çox sağ olun, İda Gerkulanovna.

Gözəl qız dişlərini parıldadaraq gülümsədi və onun uzun kirpikləri titrədi.

– Sizin ləyaqət yağan çöhrənizin arxasında isə, – artist Dunçilə müraciət etdi, – acgöz, tamahkar, yalançı gizlənib. Siz öz mənasız tərsliyinizlə hamını ay yarımır üzürsünüz. İndi çıxın gedin evinizə, qoy arvadınızın başınıza açacağı oyun sizin cəzanız olsun.

Dunçil yırgalandı, az qaldı yıxılsın, ancaq kiminsə əli onun köməyinə çatdı. Bu yerdə ön pərdə düşdü və səhnədəkilərin hamısını görünməz etdi.

Gurultulu alqışlar zalı titrətdi, hətta Nikanor İvanoviçə elə gəldi ki, çilçirağın işıqları tərpendi. Öndəki qara pərdə

qalxanda isə səhnədə artistdən başqa artıq heç kim yox idi. Onu ikinci alqış dalğası qarşıladi və o, təzim edərək sözbə başladı.

– Bu Dunçilin şəxsində sizin qarşınızda burunluqulaqlı eşşək çıxış elədi. Axı valyutanı gizlətməyin mənasız olduğunu dünən demişdim. Sizi inandırırım, heç kim heç bir vəchlə ondan istifadə eləyə bilməz. Götürək elə Dunçili. O, çox yaxşı məvacib alır, heç nəyə də ehtiyacı yoxdur. Gözəl mənzili, arvadı və gözəl məşuqəsi var. Ancaq yox, valyutanı, daş-qaşı verib rahat, qulağı dinc yaşamaq əvəzinə, bu tamahkar axmaq işi gətirib o yerə çatdırdı ki, hamının yanında ifşa olundu, üstəlik də, ailəsində xoşagəlməz vəziyyət yaratdı. Beləliklə, kim təhvil verir? Heç kim? Onda bizim proqramın növbəti nömrəsi – tanınmış, istedadlı artist Kurolesov Savva Potapoviç şair Puşkinin “Xəsis cəngavər”indən bir parçanı ifa etmək üçün xüsusi olaraq dəvət edilib.

Kurolesov özünü çox gözlətmədi, frakda və ağ qalstukda hündür, gonbul, üzü qırılmış bir kişi səhnəyə çıxdı.

Girişsiz-filansız sifətini turşudub qaşlarını çatdı və zıncırova baxa-baxa saxta səsle danışmağa başladı:

– Hiyləgər bir cananın görüşünə tələsən gənc şorgöz kimi...

Və Kurolesov özü haqqında xeyli xoşagəlməz şeylər danışdı. Kurolesovun etirafından Nikanor İvanoviç bildi ki, hansısa bədbəxt dul qadın nalə çəkərək, yağışın altında onun qarşısında diz çöküb, ancaq artistin ürəyini rəhmə gətirə bilməyib. Nikanor İvanoviç bu yuxuya qədər şair Puşkinin əsərlərindən xəbərsizdi, ancaq onun adı dilinin əzbəri idi və hər gün buna oxşar kəlmələr işlədirdi: “Bəs mənzil pulunu Puşkin verəcək?” Yaxud “Pilləkəndəki lamparı, yəqin, Puşkin çıxarıb?” “Nefti, yəqin, Puşkin alacaq?”

İndi onun bir əsəriylə tanışlıqdan sonra Nikanor İvanoviç kədərləndi, qadını yetimləriylə yağışın altında diz çökmüş təsəvvür eləyib, qeyri-ixtiyari düşündü: “Bu Kurolesov lap zırramadır ki!”

O isə hey səsini qaldıraraq hələ də günahlarını etiraf eləyirdi və Nikanor İvanoviç əməlli-başlı dolaşırdı, çünki birdən səhnədə olmayan kiməsə müraciət etməyə və olmayan adamın əvəzinə özü özünə cavab verməyə başladı,

həm də özünə gah “hökmdar”, gah “baron”, gah “ata”, gah “oğul”, gah “siz”, gah “sən” deyirdi.

Nikanor İvanoviç bircə onu anladı ki, artist: “Açarlar! Mənim açarlarım!” – qışqırıb xırıldaya-xırıldaya və ehmalca qalstukunu çıxararaq, döşəməyə yığılıb əzabla öldü.

Kurolesov öləndən sonra qalxıb, frakının şalvarından tozu çırpdı, saxta təbəssümlə gülümsəyib baş əydi və seyrək alqışların müşayiətilə səhnədən getdi. Konferansye isə dedi:

– Biz sizinlə Savva Potapoviçin çox gözəl ifasında “Xəsis cəngavər”ə qulaq asdıq. Bu cəngavər ümid eləyirdi ki, şux məleykələr uçub yanına gələcəklər və bu cür xoş şeylər hələ çox baş verəcək. Ancaq gördüyünüz kimi, belə şey baş vermədi, məleykələr onun yanına uçub gəlmədilər, ilham pəriləri ona vergi vermədilər və özü üçün heç bir imarət ucaltmadı, əksinə, valyuta və daş-qaş dolu sandığın üstündə iflicdən cəhənnəmə vasil oldu. Sizi xəbərdar edirəm, əgər valyutanı təhvil verməsəniz, sizin də başınıza bu cür, bəlkə, bundan da betər işlər gələcək.

Puşkin poeziyasınınmı, konferansyenin bayağı çıxışınınmı təsirindən birdən zaldan kimsə çəkinə-çəkinə dedi:

– Mən valyutanı təhvil verirəm.

– Buyurun səhnəyə! – Konferansye qaranlıq zala göz gəzdirərək nəzakətlə dəvət etdi.

Səhnəyə balacaboy, sarışın, sifətindən üç həftəyə yaxındı üzünü qırxmadığı hiss olunan bir adam çıxdı.

– Bağışlayın, soyadınız necədir? – konferansye xəbər aldı.

– Kanavkin Nikolay, – səhnəyə çıxan adam utana-utana cavab verdi.

– Aha! Çox xoşdur, vətəndaş Kanavkin, deməli?

– Təhvil verirəm, – Kanavkin sakitcə dedi.

– Nə qədər?

– Min dollar və iyirmi qızıl onluq.

– Bravo! Hamısıdır?

Proqramın aparıcısı Kanavkinin düz gözlərinin içinə baxdı və Nikanor İvanoviçə hətta elə gəldi ki, artistin gözləri Kanavkini rentgen şüası kimi dəlib keçdi. Zalda hamı nəfəsini içinə çəkmişdi.

– İnanıram! – nəhayət, artist bərkədən deyib baxışlarını çəkdi, – inanıram! Bu gözlər yalan demir. Axı mən sizə

dönə-dönə demişəm ki, başlıca səhviniz insan gözünün əhəmiyyətini qiymətləndirməməyinizdir. Başa düşün, dil həqiqəti gizlədə bilər, göz isə – heç vaxt! Sizə qəfil sual verirlər, sizin tükünüz də tərpənmir, bir anın içində özünüzü ələ alıb bilərsiniz ki, həqiqəti gizlətmək üçün nə demək lazımdır və çox inamla onu deyirsiniz, üzünüzün bir cizgisi də tərpənmir, ancaq əfsuslar, sualın tərpətdiyi həqiqət bir anın içində ürəyinizin dərinliyindən gözünüzdə sıçrayır və hər şey bitir. O sezilib, yalanınızın üstü açılıb!

Artist bu çox inandırıcı, alovlu çıxışını başa vurub, mehribanlıqla Kanavkindən xəbər aldı:

– Harada gizlədilib?

– Preçistenkada, xalam Poroxovnikovagildə...

– Aha! Bu... dayanın... yoxsa Klavdiya İliniçnanı deyirsiniz?

– Bəli.

– Hə, hə, hə! Xudmani ev? Qarşı tərəfdə də kiçik bağça? Əlbəttə, tanıyıram! Bəs siz əmanəti haraya dürtmüşünüz?

– Zirzəmidə Eynem¹ qutusundadır...

Artist əllərini bir-birinə vurdu.

– Belə şeyə rast gəlmisiniz? – o, pərt halda qışqırdı.

– Axı pullar kiflənər, nəmlənər! Belə adamlara valyuta etibar etmək olarmı? Hə? Vallah, uşaq kimi safsınız!

Kanavkin qəbahət iş gördüyünü özü də anlayıb, kəkilli başını aşağı dikdi.

– Pul, – artist sözünə davam etdi, – gərək dövlət bankında, quru və yaxşı qorunan xüsusi yerdə saxlana, daha xalanın zirzəmisində yox, onları hətta siçovul da korlaya bilər! Doğrudan, ayıbdır, Kanavkin! Axı siz uşaq deyilsiniz!

Kanavkin bilmirdi başını hara soxsun, elə hey pencyininin ətəyini didişdirirdi.

– Di yaxşı, – artist yumşaldı, – keçmiş yada salanın...

– Və birdən əlavə etdi, – hə, yeri gəlmişkən, maşını boş yerə sürməmək üçün birdəfəyə həll eləyək... yəqin, xalanın da vardır, hə?

Məsələnin belə şəkil alacağını gözləməyən Kanavkin diksindi və teatra sükut çökdü.

¹ Eynem – Moskvada konditer fabrikinin sahibi; metal monpası qutusu

– Eh, Kanavkin, – konferansye tənə ilə dedi, – mən hələ onu tərifiyəm də! Gör bir, heç nədən yenə korladı! Mənasız şeydir, Kanavkin! Axı mən indicə göz barədə danışdım. Axı bilinir ki, xalanın da var. Bizi nahaq yerə niyə incidirsiniz?

– Var! – Kanavkin dəli kimi bağırdı.

– Bravo! – konferansye qışqırdı.

– Bravo! – zal uğuldadı.

Sakitlik çökəndə konferansye Kanavkini təbrik etdi, əlini sıxdı, maşınla şəhərə, evinə aparacağı təklif etdi, pərdənin arxasındakı adama tapşırırdı ki, elə həmin maşınla xalanın dalınca gedib, qadın teatrındakı proqrama gəlməsinini xahiş etsin.

– Hə, soruşmaq istəyirəm, xalan özününküləri harada gizlətdiyini deməyib? – konferansye ona nəzakətlə papiros və yanan kibrit çöpü uzatdı. O, papiros çəkə-çəkə, nədənsə, qüssə ilə gülümsədi.

174

– İnanıram, inanıram, – Artist köks ötürdü, – bu simic qarı nəinki qohumuna, heç şeytana da bunu deməz. Amma neyləməli, onda insani hisslər oyatmağa cəhd göstərək. Bəlkə, onun sələmçi ürəyində hələ bütün tellər çürüməyib. Yaxşı yol, Kanavkin!”

Və xoşbəxt Kanavkin getdi. Artist özgə kimin valyuta təhvil vermək istədiyini soruşdu, ancaq cavabı sükut oldu.

– Qəribə adamlardır, vallah! – artist çiyinlərini çəkdi və pərdə onu gizlətdi.

Lampalar söndü, bir müddət qaranlıq oldu, əsəbi tenor səslə kimsə uzaqda oxuyurdu.

“Orada bir yığın qızıl var, hamısı da mənimdirlər!”

Sonra uzaqdan iki dəfə alqış səsləri eşidildi.

– Qadın teatrında bir xanım təhvil verir, – Nikanor İvanoviçin kürən saqqallı qonşusu qəfil dilləndi və köks ötürərək əlavə etdi, – eh, əgər qazların dərdi olmasaydı! Əzizim, mənim Lianozovda döyüşkən qazlarım var. Qorxuram mənsiz qırılarlar. Qazlar zərif olur, onlara qulluq lazımdır... Eh, əgər qazların dərdi olmasaydı! Puşkinlə isə məni heyrətləndirmək olmaz, – o, yenə köks ötürdü.

Bu vaxt zal işıqlandı və qapıların hamısından içəri ağı qalpaqlı, əli çömçəli aşpazlar doluşdu. Aşpazlar zala şorba dolu çən və doğranmış qara çörək yığılmış tabaq gətirdilər.

Tamaşaçılar arasında canlanma əmələ gəldi. Şən aşpazlar teatr həvəskarlarının arasında şütüyərək, kasalara şorbə töküüb, çörək paylayırdılar.

– Yeyin, uşaqlar, – aşpazlar qışqırırdılar, – valyutaları da təhvil verin! Boş yerə burada niyə oturursunuz? Bu yalı hortdatmaq elə vacibdir? Get evə, necə lazımdır gillət, ye, olsun ələ!

– Məsələn, sən niyə burada qalmısan, dədə? – gombul qırmızıpeysər aşpaz bilavasitə Nikanor İvanoviçə müraciət edərək, içində vur-tut bircə kələm yarpağı üzən şorbə kasasını ona uzatdı.

– Yoxdur! Yoxdur! Mənim yoxumdur! – Nikanor İvanoviç dəhşətli səslə qışqırdı, – başa düşürsən, yoxdur!

– Yoxdur? – aşpaz hirsə bağırdı, – yoxdur? – o, mehriban qadın səsiylə soruşdu, – yoxdur, yoxdur, – o, feldşer Praskovya Fyodorovnaya çevrilib təskinlik verdi.

Praskovya Fyodorovna yuxudan ayılmaq bilməyən Nikanor İvanoviçin çiyinlərindən tutub, mehribancasına silkələdi. Aşpazlar yoxa çıxdılar, teatr pərdələriylə bir yerdə uçulub dağıldı. Nikanor İvanoviç göz yaşlarının arasından müalicəxanadakı otağını, iki ağ xalatlı, ancaq öz məsləhətləriylə adamı təngə gətirən sırtıq aşpazları yox, həkimi və əlində kasa yox, içində şpris olan tənziyyə örtülü boşqab tutmuş yenə həmin Praskovya Fyodorovnanı süzdü.

– Axı bu nə deməkdir, – iynə vurulana qədər Nikanor İvanoviç acı-acı dedi, – mənim yoxumdur, yoxumdur! Qoy valyutanı Puşkin təhvil versin. Yoxdur!

– Yoxdur, yoxdur, – mərhəmətli Praskovya Fyodorovna onu sakitləşdirdi, – yoxa çarə də yoxdur.

İynədən sonra Nikanor İvanoviç rahatlandı və heç bir yuxu görmədən yatdı.

Ancaq onun qışqırıqlarının yaratdığı həyəcan 120-ci otağa da sirayət elədi, xəstə oyanıb öz başını axtarmağa başladı, 118-ci otaqda isə naməlum master narahat oldu, barmaqlarını qəmli-qəmli şaqqıldadıb, aya baxa-baxa ömrünün sonuncu dərdli payız gecəsini, zirzəmidə qapının altından düşən işıq zolağını və pərişan saçları xatırladı.

Həyəcan 118-ci otaqdan eyvanla uçub İvana çatdı və o, yuxudan oyanıb ağıladı.

Ancaq həkim narahat olmuş bu dərddi-ələmli adamları tez sakitləşdirdi və onlar yuxuya getdilər. İvan hamıdan gec, çayın üzərində dan söküləndə yuxuladı. Bütün bədənini suvaran dərmanlardan sonra rahatlıq dalğa kimi onu ağışuna aldı. Bədəni yüngülləşdi, mürğü başını dumanlandırdı. O, yuxuya getdi və son eşitdiyi sübh çağı meşədəki quşların civiltisi oldu. Ancaq quşlar da tezliklə susdu və İvan yuxuda gördü ki, günəş artıq Keçəl Dağın arxasına enir və bu dağ ikiqat mühasirəyə alınıb...

XVI fəsil

EDAM

176

Günəş artıq Keçəl Dağın arxasına enirdi və bu dağ ikiqat mühasirəyə alınmışdı.

Günortaya yaxın prokuratorun yolunu kəsən həmin süvari ala löhrəm yerislə şəhərin Hevrov qapısından çıxdı. Artıq onun üçün yol hazırlanmışdı. Kappadokiya koqortasının piyadaları adamları, qatır və dəvələri kənara sıxışdırmışdılar və ala, göyə toz qaldıraraq löhrəm yerislə yolarıncına – Vifleyemə və şimal-qərbə – Yaffaya aparan yola çıxdı. Ala şimal-qərbə doğru çapdı. Həmin kappadokiyalılar yol kənarına səpələnmişdilər və Yerşalaimə bayrama tələsən bütün karvanları əvvəlcədən yolun qırağına çəkmişdilər. Kappadokiyalıların arxasında yalnız otun üstündəcə qurduqları müvəqqəti çadırlarından çıxan zəvvarlar dayanmışdılar. Təxminən, bir kilometr gedəndən sonra ala İldırımsürətli legionun ikinci koqortasını ötürüb, daha bir kilometr yol qət edərək Keçəl Dağın ətəyinə çatdı. Burada atdan tökülüşdülər. Komandir alanı taqımlara böldü və onlar Yaffadan qalxan bircə yolu açıq saxlayıb, təpənin ətəyini mühasirəyə aldılar.

Bir müddət keçmiş alanın arxasınca ikinci koqorta təpəyə yetişdi və onlardan bir az hündürə qalxıb, dağı üzük kimi dövrəyə aldı.

Nəhayət, Mark Siçovulqıranın komandanlığı altında kenturiya gəlib çatdı. Kenturiya yolun kənarlarına düzülüb cərgə ilə addımlayırdı, bu iki cərgənin arasında isə

boynundan ağ lövhə asılmış üç məhkum məxfi keşikçi dəstəsinin mühafizəsi altında arabada gətirilirdi. Lövhələrin hər birinə arami və yunan dillərində “Quldur və qiyamçı” yazılmışdı. Məhkum arabasının arxasınca təzə yonulmuş dar ağacları, kəndirlər, bellər, vedrələr və baltalar yüklənmiş arabalar irəliləyirdi. Bu arabalarda altı cəllad oturmuşdu. Onlardan arxada at belində kenturion Mark, Yerşalaim məbədlərinin mühafizə rəisi və sarayın qaranlıq otağında Pilatın öteri görüş keçirdiyi həmin o başlıqlı şəxs gəlirdi. Mərasimi əsgər cərgəsi tamamlayırdı, dəhşətli istinin qorxutmadığı və maraqlı hadisəni görmək həvəsində olan iki minə yaxın adam isə onların arxasınca düşmüşdü.

Şəhərdən gələn həvəskarlar indi izdihamın sonuna maneəsiz buraxılan, marağını saxlaya bilməyən zəvvarlar da qoşulmuşdular. Qafiləni müşayiət eləyən və Pilatın günortaya yaxın dediklərini təkrarlayan carçıların qışqırıqları altında mərasim Keçəl Dağa doğru uzanıb gedirdi.

Ala ikinci qata hamını buraxdı, kenturiya isə ikinci qatdan yuxarıya yalnız edama daxil olanları buraxdı, sonra cəld manevr edərək izdihamı təpənin dövrəsi boyunca dağıdıb seyrəltirdi və kütlə yuxarıdan piyadaların, aşağıdan süvari dəstəsinin arasında qaldı. İndi kütlə edamı piyadaların seyrək cərgəsi arasından görə bilərdi.

Beləliklə, mərasim əhlinin dağa qalxmasından üç saatdan çox vaxt keçmişdi, günəş artıq Keçəl Dağın arxasına enmişdi, ancaq hələ də dözülməz isti idi və hər iki cərgədə dayanan əsgərlər bu istidən əziyyət çəkirdilər, darıxmaqdan bezmişdilər, ürəklərində hər üç quldura lənətlər yağdırıb, onların tezliklə ölməyini arzulayırdılar.

Təpənin aşağısında, açıq saxlanmış yolda dayanan balacaboy, köynəyinin arxası tərdən qaralmış ala komandiri tez-tez birinci taqımdakı dəri vedrəyə yaxınlaşıb, sudan ovucayıb içir, çalmasını isladırıdı. Bir az yüngülləşib geri qayıdır və dikə qalxan tozlu yolu yenə obaş-bubaşa ölçürdü. Uzun qılıncı qaytanla bağlanmış çəkmələrini döyəcləyirdi. Komandir öz süvarilərinə dözüm nümunəsi göstərmək istəyirdi, ancaq əsgərlərə yazığı gəldiyindən, yerə sancılmış nizələrdən piramida düzəldib, üstünə ağ plaş atmağa icazə vermişdi. Suriyalılar amansızcasına yandırıb-yaxan

günəşdən elə bu örtüyün altında daldalanırdılar. Vedrə tez boşalırdı və müxtəlif taqımlardan olan süvarilər su dalınca növbə ilə dağın ətəyindəki qobuya, bu cəhənnəm istisində sısqqa tut ağaclarının aladəmgil kölgəsində qurumaqda olan bulanıq çaya tərəf yollanırdılar. Süstləşmiş atları saxlayan atabaxan əsgərlər də başlarını kölgəyə soxub darıxdarıxa elə burada dayanmışdılar.

Əsgərlərin üzgünlüyü, onların quldurları söyməyi anlaşılan idi. Nifrət etdiyi Yerşalaim şəhərində edam zamanı qarışıqlıq düşəcəyindən ehtiyatlanan prokuratorun qorxusu, xoşbəxtlikdən, çin çıxmıdı. Edamdan dörd saat keçəndən sonra yuxarıdakı piyadalar və aşağıdakı atlılar cərgəsinin arasında, gözələnildiyinin əksinə olaraq, bir adam da qalmamışdı. Kütlə günün istisindən qaçıb, təzədən Yerşalaimə qayıtmışdı. İki Roma kenturiyasının mühasirə xəttindən kənardə təpəyə necə, hardan gəlib çıxdığı məlum olmayan vur-tut iki sahibsiz it var idi. Ancaq isti onları da təntitmişdi və onlar yerə uzanıb, qızmış daşların, torpaqda qıvrılan iri tikanlı bitkilərin arası ilə şütüyən, günəşdən qorxmayan yeganə canlı olan yaşıl belli kərtənkələlərə fikir vermədən dil çıxarıb ləhləyirdilər.

178

Nə ordu yeridilmiş Yerşalaimdə, nə burada – mühasirəyə alınmış təpədə heç kim məhkumları qaçırmağa cəhd göstərmədi və kütlə şəhərə qayıtdı, çünki doğrudan da, bu edamda maraqlı bir şey yox idi, şəhərdə isə axşam girəcək Pasxa bayramına artıq hazırlıq gedirdi.

Süvarilərdən çox ikinci qatdakı Roma piyadaları əziyyət çəkirdi. Kenturion Siçovulqıran əldə nizə, ayaq üstə saxladığı əsgərlərə yalnız dəbilqəni çıxarıb, suda isladılmış ağ sarğı örtməyə icazə vermişdi. Özü də elə o cür, intəhası, islanmamış sarğıda, hətta köynəyinin üstündəki gümüş şir başlarını, ayaq sipərini, qılınc və xəncərini çıxarmadan cəllad dəstəsinin yaxınlığında gəzişirdi. Təpəsini deşən günəş kenturionun eyninə də gəlmirdi və günün altında qaynayan gümüş parıltısı kimi göz deşən şir başlarına baxmaq olmurdu.

Siçovulqıranın eybəcər hala salınmış sifətində yorğunluq, narazılıq sezilmirdi və elə görünürdü ki, nəhəng kenturion bütün günü, bütün gecəni – bir sözlə, nə qədər desən, beləcə gəzişmək gücündədir. Elə beləcə, əlini nömrəli ağır

mis qurşağına qoyub gəzsin, beləcə, qaşqabaqlı baxışlarla gah dar ağacında çarmıxa çəkilmiş məhkumları, gah cərgədəki əsgərləri süzsün, qarşısına çıxan insan sümüklərini, ya xırda daş-kəsəyi tükü çəkmələrinin burnu ilə yenə o cür soyuqqanlıqla kənara atsin.

Başlıqlı adam dar ağacından bir az aralıda, üçayaqlı kətildə laqeyd görkəmdə oturub, bikaçılıqdan hərdən bir əlindəki çubuqla qumu eşirdi.

Legionerlərin mühasirə cərgəsinin arxasında birçə adamın da olmadığını söyləmək düzgün deyildi. Bir adam var idi, sadəcə, onu hamı görmürdü. O, edama baxmaqdan ötrü daha əlverişli olan, dağa qalxmaq üçün açıq saxlanan yol tərəfdə dayanmamışdı, tərənin dik, keçilməz uçurumlu, göyün lənətlədiyi susuz yağandan bərk-bərk yapışan sısqa əncir ağacının yaşamağa çalışdığı quzey üzündə dayanmışdı.

Edamin iştirakçısı yox, yeganə tamaşaçısı lap əvvəldən, yəni dörd saatdı məhz heç bir kölgəsi olmayan bu ağacın altındakı daşın üstündə oturmuşdu. Bəli, edamı görmək üçün o, pis mövqe seçmişdi. Ancaq hər halda, oradan da dar ağacları, mühasirə xəttindən içəridə dayanan kenturiyonun sinəsindəki iki gümüş şir başının parıltısı görünürdü, bu da, yəqin, gözə çarpmaq və heç kimin onu narahat etməsini istəməyən adam üçün tamamilə kifayət idi.

Ancaq dörd saat bundan əvvəl, edamin başlanğıcında bu adam özünü heç də belə aparmamışdı və çox tez nəzərə çarpa bilərdi, ona görə indi bir kənarda daldalanmağa üstünlük vermişdi.

İzdiham cərgəni keçib yüksəkliyə təzəcə qalxmışdı ki, o, özünü yetirdi. Nəfəsi tənqiyirdi, adamları itələyə-itələyə tərəyə doğru qaçırdı və mühasirə zəncirinin onun, eləcə də hamının qarşısında qapandığını görəndə əsəbi qışqırıqları eşitməzliyə vurub, əsgərlərin arasından məhkumların artıq arabadan endirildiyi edam yerinə keçməyə sadələvhçəsinə cəhd göstərdi. Buna görə nizənin küt tərəfiylə sinəsindən möhkəm zərbə aldı və ağrıdan yox, ümitsizlikdən qışqırıb geri sıçradı. Onu vuran legioneri can ağrısını hiss etməyən adam kimi dumanlı və tamamilə laqeyd baxışlarla süzdü.

Sinəsini tutub, şimal tərəfdən keçməyə cərgədə bir aralı yer tapmaq üçün öskürə-öskürə, nəfəsi kəsilə-kəsilə

qaçıb tərəni dolandı. Ancaq gec idi. Dairə qapanmışdı. Və dərddən sir-sifəti əyilmiş adam artıq arabadan düşürülən dar ağaclarının göründüyü yerə adlamaq cəhdlərindən əl çəkəsi oldu. Bu cəhdlərdən heç nə alınmayacaqdı. Üstəlik də, onu tuta bilərdilər, bu gün həbs olunmağı isə heç cür ona sərf eləmirdi.

Beləcə, o, yarğana tərəf getdi, ora sakitlik idi, heç kim də ona mane olmurdu.

Günəşdən və yuxusuzluqdan gözləri qızarmış bu qarasaqal adam indi daşın üstündə oturub darıxırdı. O, sərgərdan dolaşmaqdan köhnəlmiş, mavi rəngi bozarmış tallifinin¹ yaxasını açıb gah köks ötürür, nizənin zədələdiyi, çirkli tərini islatdığı sinəsinə baxır, gah dözülməz ağrı ilə gözlərini göyə qaldırıb, leş havasına yüksəklikdə artıq çoxdandı dövrə vuran üç quzğunu süzür, gah ümitsiz baxışlarını sarı torpağa, yarıçürümüş it kəlləsinə və onun ətrafında qaçışan kərtənkələlərə zilləyirdi.

180

Bu adamın əzabı elə çox idi ki, hərdən öz-özünə danışırdı.

– Of, mən axmağam! – oturduğu yerdə dərdli-dərdli yırğalanıb, qaramtil sinəsini cırdı, – axmaq, arvad, qorxaq! Leşəm mən, adam deyiləm!

O susub başını aşağı dikdi, sonra taxta mehtərədəki ilıq sudan içib yenə dirçəldi, əlini gah tallifin altından sinəsində gizlətdiyi bıçağa, gah da qarşısındakı daşın üstünə qoyduğu mürəkkəbqabıyla nazik çubuğun yanındakı perqamentə uzatdı.

Bu perqamentdə artıq bəzi qeydlər edilmişdi:

“Dəqiqələr ötür, mən Levi Matvey Keçəl Dağdayam, ancaq ölüm hələ yoxdur!”

Sonra:

“Gün əyilir, ölüm isə yoxdur”.

İndi Levi Matvey nazik çubuqla ümitsizcəsinə belə yazırdı:

“Allah! Nə üçün ona qəzəbin tutub? Ona ölüm göndər”.

Bunları yazıb, içini çəkə-çəkə yenə sinəsini cırdı.

Levinin ümitsizliyi leşuaya və ona üz verən dəhşətli uğursuzluqla, bundan başqa, Levinin fikrincə, onun burax-

¹ Tallif – kişilərin ibadət zamanı paltarın üstündən geyindiği bürüncək

dığı ağır səhvə bağlı idi. Sırağagün gündüz İeşua və Levi, Yerşalaim ətrafındakı Vifaniyada bir bostançının qonağı olmuşdular və İeşuanın moizələri onun son dərəcə xoşuna gəlmişdi. Hər iki qonaq gündüz bostanda işləyib ev sahibinə kömək etdi, axşamın sərinində isə Yerşalaimə getmək fikrində idilər. Ancaq İeşua nəyə görə tələsdi, dedi ki, onun şəhərdə təcili işi var və günortaya yaxın çıxıb getdi. Levi Matveyin ilk səhvi bax elə bunda idi. Niyə, niyə onu tək getməyə qoydu!

Axşam Matvey Yerşalaimə gedə bilmədi. Dəhşətli bir xəstəlik onu qəfil yaxaladı. Titrədirdi, bədəni od tutub yanırdı, dişi dişinə dəyirdi, hər dəqiqə su istəyirdi. Heç hara gedə bilmədi. Bostanın çardağında çulun üstünə yığılıb, cümə günü səhər açılana, xəstəlik qəfil necə yaxalamışdısa, eləcə də qəfil ondan əl çəkənə qədər orada sərələni qaldı. Taqəti olmasa da, ayaqları əssə də, nəşə bir bədbəxtlik üz verəcəyi ürəyinə damdığından, ev sahibiyə xudahafizləşib Yerşalaimə yollandı. Orada bildi ki, ürəyi onu aldatmayıb. Bədbəxtlik baş vermişdi. Prokurator hökmü elan edəndə Levi izdihamın arasında idi.

Məhkumlar dağa aparılanda Levi Matvey camaatın arasında əsgər cərgəsinin böyrü ilə qaçaraq, heç olmasa, burada olduğunu, onu son dəqiqəsində atmadığını, onun tez ölməyi üçün dua etdiyini ətrafdakilərə sezdirmədən nə yolla isə İeşuaya çatdırmağa çalışırdı. Ancaq uzaqlara, onu apardıqları yerə baxdığından İeşua, əlbəttə, Levini görmürdü.

Kütlə yarım verst getmişdi ki, əsgər cərgəsinin lap böyründə izdihamın təntitdiy Matveyin ağılına birdən sadə və dahiyənə bir fikir gəldi, tezqızısan olduğundan o saat da özünə lənət yağdırdı ki, niyə bu fikir ağılına əvvəl gəlməyib. Əsgərlərin cərgəsi sıx deyildi. Aralarında məsafə var idi. Cəld tərپənsə, hesabını düzgün götürsə, iki legionerin arasından sivişib qaçaraq arabaya sıçraya bilərdi. Onda İeşua əzabdan qurtulardı.

Bir saniyə kifayət idi ki, bıçaqla İeşuanın kürəyindən vurub qışqırsın: “İeşua! Mən səni xilas edib, səninlə birlikdə ölürəm! Mən, Matvey – sənin sadıq və yeganə şagirdin!”

Əgər Allah ona daha bir saniyə bəxş etsə, özünü də bıçaqla vurmağa macal tapıb, dar ağacında ölməkdən

cənini qurtarardı. Amma sonuncu fikir Levinin, keçmiş vergiyiğani az maraqlandırır. Necə ölməyin onun üçün heç təfəvütü yox idi. İstədiyi bircə şeydi: ömründə kim-səyə, az da olsa, pislik etməyən İeşuanın işgəncədən canı qurtarsın.

Plan çox yaxşı idi, ancaq Levinin üstündə bıçaq olmaması məsələni qəlizləşdirirdi. Üstəlik, bir qəpik pulu da yoxdu.

Özünü yamanlayan Levi camaatın arasından çıxıb, təzədən şəhərə doğru qaçdı. Qaynayan beynində bircə fikir fırlanırdı: nə yolla olur-olsun, şəhərdən bıçaq tapıb, təzəcə izdihama yetişmək.

O, şəhərə girən karvanların arasından sivişib, özünü şəhər darvazasına çatdırdı və sol tərəfdə kiçik çörək dükəninin açıq olduğunu gördü. Qızmar yolla qaçmaqdan tənə-nəfəs olmuş Levi özünü toxtadıb, çox təmkinlə dükanə girdi, piştaxta arxasındakı sahibəni salamladı, nəyə görə daha çox xoşuna gələn üst taxçadakı kömbəni verməsini xahiş etdi və qadın dönəndə ürəyincə olan ülgüc kimi iti uzun çörək bıçağını ehmalca piştaxtadan götürüb, o saat da dükandan çölə atıldı. Bir neçə dəqiqədən sonra o yenə Yaffa yoluna çıxmışdı. Ancaq izdiham artıq görünmürdü. O, qaçmağa başladı. Hərdən tozun içinə sərələni, nəfəsini dərmək üçün hərəkətsiz uzanmalı olurdu. Beləcə uzanıb, qatırla və piyada Yerşalaimə gedən adamları heyrətə salırdı. Ürəyinin təkə sinəsində yox, başında və qulaqlarında da vurduğunu eşidə-eşidə uzanıb qalırdı. Bir az nəfəsini dərib, sıçrayaraq yenə qaçmağa davam eləyirdi, ancaq get-gedə təqətdən düşürdü. Nəhayət, toz qaldırıb gedən izdihamı uzaqdan görəndə onlar artıq tərənin ətəyində idi.

– Ax, Allah... – Levi gecikdiyini anlayaraq zarıdı. Və gecikdi.

Edamdan dörd saat keçəndə Levinin əzabı ən yüksək həddə çatdı və o qeyzləndi. Daşın üstündən qalxıb, indi faydasız saydığı oğurluq bıçağı yerə tulladı, mehtərəni tapdalayıb özünü susuz qoydu, kefisini¹ başından atdı, seyrək saçlarını yolub özünə lənətlər yağdırdı.

O, mənasız sözlər qışqıraraq özünü lənətləyirdi, bağırırdı, tüpürürdü, dünyaya axmaq gətirən ata-anasını söyürdü.

¹ Kefi – çiyinlik

Görəndə ki and-aman və söyüşlər təsir etmir, günün altında heç nə dəyişmir, gözlərini qıyıb, düşünlənmiş yumruqlarını göyə, Aralıq dənizində batmaq üçün kölgələri uzadaraq, lap aşağı enən günəşə doğru qaldırdı, Allahdan möcüzə göstərməsini istədi. Tələb etdi ki, Allah İeşuaya dərhal ölüm göndərsin.

Gözünü açıb əmin oldu ki, təpədə heç nə dəyişməyib, tək-cə kenturionun sinəsindəki gümüş şir başlarının parlıtısı sönüb. Günəş öz şüalarını üzü Yerşalaimə edam olunanların kürəyinə sancırdı. Onda Levi qışqırdı:

– Lənət olsun sənə, Allah!

O, xırıltılı səslə qışqırırdı ki, Allahın ədalətsizliyinə əmin olub, daha ona inanmaq fikrində deyil.

– Sən karsan! – Levi bağırırdı, – kar olmasaydın, mənə eşidərdin, onu dərhal öldürərdin.

Levi gözlərini qıyıb, göydən yağaraq onun özünü öldürəcək odu gözləyirdi. Bu da baş vermədi və Levi gözlərini açmadan göyə acı töhmətlər yağdırmaqda davam etdi. O, qışqıra-qışqıra hər şeydən ümidini üzdüyünü, başqa allahların, dinlərin də olduğunu deyirdi. Bəli, başqa allahlar imkan verməzdi, heç vaxt imkan verməzdi ki, İeşua kimi adam günün altında dar ağacında yanıb qovrulsun.

– Mən yanılmışam! – səsi batmış Levi qışqırırdı, – sən şər allahısan! Ya da sənün gözlərini məbəddə yanan ətirli tüstü tamam tutub, qulaqların isə ruhanilərin zil səslərindən başqa heç nə eşitmir. Sən hər şeyə qadir Allah deyilsən. Sən qəlbi qaranlıq allahısan. Quldurların allahı, onların hamisi və ruhu, səni lənətləyirəm!

Bu vaxt keçmiş vergiyiğanın qulağına nəsə bir hənir dəydi, ayağının altında nəsə xışıldadı. Bir hənir də dəyəndə Levi gözünü açıb gördü ki, onun lənətlərinin təsirindən, ya başqa bir səbəbdən dünyada hər şey dəyişib. Günəş hər axşam batdığı dənizə çatmadan yoxa çıxmışdı. Onu udan qara bulud günbatandan vahimə ilə durmadan yaxınlaşırdı. Buludun kənarları artıq köpüklənirdi, qara ortası sarımtıl işıq saçırdı. Guruldayan, xırıldayan buludun içini hərdən odlu xətlər doğrayırdı. Yaffa yolunda, çılpaq Gion vadisində zəvvar çadırlarının üstü ilə qəfil qalxmış küləyin qovduğu toz sütunları uçuşurdu.

Levi dinməzcə dayanıb, indicə Yerşalaimi ağzına alacaq tufanın bədbəxt İeşuanın taleyində nəyisə dəyişib-dəyişməyəcəyini anlamağa çalışdı. Və buludları doğrayan şimşəkdən gözünü çəkmədən yalvardı ki, İeşuanın çəkildiyi çarmıxı ildırım vursun. Levi buludların hələ tamam örtmədiyi, tufandan yayınmaq üçün quzğunların qanad gərib, sakitcə süzdüyü təmiz göyə peşmançılıqla baxaraq, lənətlər yağdırmaqda çox tələsdiyini düşündü. İndi Allah onu eşitməyəcəkdi.

Baxışlarını təpənin ətəyində gəzdirəndə süvari alayın səpələndiyi yer Levinin diqqətini çəkdi – orada əməllibaşlı dəyişiklik baş vermişdi. Əsgərlərin nizələri torpaqdan çıxarıb necə vurnuxduqlarını, plaşa necə büründüklərini, atabaxan əsgərlərin qara atları yedəkləyib yolla necə qaçdıqlarını Levi yüksəklikdən yaxşı görürdü. Alay yola düşürdü, burası aydıncı. Levi üzünə çırpılan tozdan əliylə qorunaraq, tüpürə-tüpürə düşündü ki, görəsən, atlı dəstənin getməyə hazırlaşmağı nə deməkdir? O, baxışlarını yuxarı qaldırdı və tünd-qırmızı hərbi ləbbadədə edam meydançasına qalxan adamı görə bildi. Xoşbəxt sonluğun havası keçmiş vergiyiğanın ürəyini sərinlətdi.

184

Quldurların əzabının beşinci saatında dağa qalxan adam Yerşalaimdən buyruqçusunun müşayiətilə çapıb gələn koqorta komandiri idi. Əsgər cərgəsi Siçovulqıranın əlinin işarəsiylə aralandı və kenturion tribuna rəsmi təzim etdi. O, Siçovulqıranı kənara çəkib nəsə pıçıldadı. Kenturion ikinci dəfə rəsmi təzim edib, dar ağaclarının dibindəki daşların üstündə oturmuş cəlladlara tərəf getdi. Tribun isə üçayaqlı kətildə oturan adama doğru yönəldi və bu adam hörmətlə ayağa qalxıb tribuna qarşı gəldi. Tribun ona da astadan nəsə dedi və hər ikisi dar ağaclarına tərəf getdi. Məbəd keşikçilərinin rəisi də onlara qoşuldu.

Siçovulqıran dar ağaclarının yanında yerə atılmış, bir az əvvəl cinayətkarların paltarı olan, cəlladların götürməkdən imtina etdiyi cır-cındıra iyrənə-iyrənə göz gəzdirərək, cəlladlardan ikisini çağıraraq əmr etdi:

– Arxamca!

Yaxınlıqdakı dar ağacından xırıltılı səslə oxunan mənasız bir mahnı eşidilirdi. Dar ağacında çarmıxa çəkilən Hes-

tas edamdan üç saat keçəndə milçəkdən və günün isti-sindən ağılı itirmişdi, indi üzüm barədə sakitcə nəse zümzümə eləyirdi və çalma ilə örtülmüş başını hərdən tər-pədənə milçəklər həvəssiz-həvəssiz onun sifətindən qal-xıb yenidən qayırdılar.

İkinci dar ağacındakı Dismas o birilərdən artıq əziyyət çəkirdi, çünki huşunu itirməmişdi və qulağını çiyinə toxundurmaq üçün başını hərdən ağır-ağır gah sağa, gah sola döndərirdi.

O ikisinə baxanda İeşua bəxtəvər idi. Elə ilk saatda bayılmağa başladı, sonra çalmalı başını sallayıb huşunu tamam itirdi. Buna görə də milçəklər, böyənəklər ona elə daraşmışdılar, qaynaşan qara həşərat topasından üzü görünmürdü. İri böyənəklər paçasının arasına, qarnına, qoltuğunun altına qonub, çılpaq sarı bədənini sorurdu.

Başlıqlı adamın işarəsinə tabe olub, cəlladın biri əlinə nizə götürdü, o biri isə dar ağacının yanına vedrə və süngər gətirdi. Cəllad nizəni qaldıraraq, İeşuanın dartılıb dar ağacının köndələn taxtasına kəndirlə bağlanan əllərinə vurdu. Qabırğaları irəli çıxmış bədən titrədi. Cəllad nizənin ucunu onun qarnında gəzdirdi. İeşua başını qaldırdı və milçəklər vızıltı ilə uçdu, çarmıxa çəkilən adamın şişib tanınmaz hala düşmüş sifəti, süzülən gözləri göründü.

Qa-Nosri kirpiklərini aralayıb aşağı baxdı. Adətən, aydın olan gözləri indi bulanmışdı.

– Qa-Nosri! – cəllad dedi.

Qa-Nosri şişmiş dodaqlarını tərpedib, xırıltılı boğucu səslə cavab verdi:

– Nə istəyirsən? Niyə mənə yaxınlaşmısan?

– İç! – cəllad dedi və su hopdurulmuş süngər nizənin ucunda İeşuanın dodaqlarına sarı uzandı. Onun gözlərində sevinc işartıları göründü, dodaqlarını süngərə yapışdırıb acgözlüklə sormağa başladı. Qonşu dar ağacından Dismasın səsi eşidildi:

– Ədalətsizlikdir! Mən də onun kimi qulduram.

Dismas dartındı, ancaq tərpanə bilmədi, əlləri üç yerdən kəndirlə köndələn vurulmuş taxtaya bağlanmışdı. O, qarnını çəkdi, dırnaqlarını taxtanın uclarına ilişdirdi, başını İeşuanın çəkildiyi çarmıxa tərəf döndərdi; Dismasın gözlərindən kin yağdı.

Meydançanı toz bürüdü, əməllicə qaranlıq oldu. Toz burulğanı ötüb-keçəndən sonra kenturion qışqırdı:

– İkinci dar ağacındakı danışmasın!

Dismas susdu. İeşua süngərdən dodaqlarını aralayıb sözünü mehribancasına, həm də hökmlə deməyə çalışdı, ancaq bunu bacarmadı və xırıltılı səslə cəlladdan xahiş etdi:

– Ona da ver içsin!

Get-gedə qaranlıqlaşdı. Yerşalaimə tələsən buludlar artıq göyün yarısını tutmuşdu, qara su və odla dolu buludların qabağınca qaynayan ağ buludlar gəlirdi. Təpənin lap üstündə şimşək çaxıb göy guruldadı. Cəllad süngəri nizədən çıxardı.

– Yaşasın alicənab igemon! – o, təntənəli səslə astandan deyib, nizəni yavaşca İeşuanın ürəyinə sancdı. İeşua titrəyib pıçıldadı:

– İgemon...

Qan qarnı ilə aşağı axdı, alt çənəsi əsdi və başı sallandı.

İkinci dəfə ildırım çaxanda cəllad artıq Dismasa su içirdirdi və eyni qaydada:

– Yaşasın igemon! – deyərək onu da öldürdü.

Ağlını itirmiş Hestas cəlladı yanında görcək qorxudan qışqırdı, ancaq süngər dodaqlarına toxunanda nəsə bağrınıb, dişləriylə ondan bərk-bərk yapışdı. Bir neçə saniyədən sonra onun da bədəni kəndirlərin imkan verdiyi qədər aşağı sallandı.

Cəlladların və kenturionun arxasınca başlıqlı adam, onun dalınca isə məbəd keşikçilərinin rəisi gəlirdi. Başlıqlı adam birinci dar ağacının yanında ayaq saxlayıb, qana bələnməmiş İeşuanı diqqətlə süzdü, ağ əlini onun pəncəsinə toxundurub böyründəkilərə dedi:

– Ölüb.

Eyni şey digər iki dar ağacının yanında da təkrar olundu.

Sonra tribun kenturiona işarə edib, məbəd keşikçilərinin rəisi və başlıqlı adamla birlikdə dönərək zirvədən enməyə başladı. Yarıqaranlıq oldu, şimşək qara səmanı sınımladı. Göydən qəfil od yağdı və kenturionun: “Mühasirə götürülsün!” – qışqırığı göy gurultusuna qarışdı. Əsgərlər dəbilqələrini çıxarıb sevincək təpə aşağı qaçdılar.

Yerşalaimi zülmət bürüdü.

Qəfil tökən leysan kenturiyanı təpənin ortasında haqladı. Elə bərk yağırdı ki, aşağı qaçan əsgərlərin arxasınca artıq sel gəlirdi. Təpədən dırnağa qədər islanmış, yağışdan zorla görünən atlı dəstənin Yerşalaimə getdiyi düz yola tələsən əsgərlər palçıqda sürüşüb yxılırdılar. Bir neçə dəqiqədən sonra bu tufanda, ildırımın, yağışın altında təpədə yalnız bir adam qalmışdı. O sürüşüb yxılır, nədən gəldi yapışır, hərdən dizin-dizin sürünür, boş yerə oğurladığı bıçağı silkələyə-silkələyə dar ağaclarına doğru can atırdı. Bu adam gah zülmətdə yoxa çıxır, gah qəfil çaxan şimşəyin titrək işığında görünürdü.

O, topuğa qədər suyun içində özünü dar ağaclarına çatdırdı, islanıb ağırlaşmış tallifi əynindən çıxarıb, bircə köynəkdə qaldı və İeşuanın ayaqlarına tərəf əyildi. Onun baldırlarından kəndiri kəsib, dar ağacının aşağısından köndələn vurulan taxtaya çıxdı, İeşuanı qucaqlayıb əllərinin bağını açdı. İeşuanın çılpaq yaş bədəni Levinin üstünə aşıb, onu yerə yıxdı. Levi tez-tələsik cəsədi çiyninə atmaq istədi, ancaq nəşə onu bu fikirdən daşındırdı. Bədəni suyun içində sərili qoyub, palçığa bata-bata o biri dar ağaclarına tərəf qaçdı. Onların da kəndirlərini kəsdi və hər iki cəsəd torpağa düşdü.

Bir neçə dəqiqədən sonra təpənin başında yalnız bu iki cəsəd və üç boş dar ağacı qaldı. Sel cəsədləri oyan-buyana çevirirdi.

Bu vaxt təpənin başında artıq nə Levi, nə də İeşuanın cəsədi vardı.

XVII fəsil

NARAHAT GÜN

Cümə günü səhər, yəni lənətə gəlmiş tamaşadan bir gün sonra Varyetenin işçiləri – mühasib Vasili Stepanoviç Lastoçkin, iki hesabdar, üç makinaçı, hər iki kassir qadın, xidmətçilər, bilet yoxlayanlar və süpürgəçilər – bir sözlə, heç kim öz işiylə məşğul deyildi, hamı Sadoviya baxan pəncərənin qabağında oturub, Varyetenin çölündə nə baş verdiyinə baxırdı. Çöldə bir ucu Kudrin meydanında

olan iki cərgə çoxminlik növbə yaranmışdı. Bu cərgələrin başında Moskvanın teatr aləmində yaxşı tanınan iyirmiyə yaxın alverçi dayanmışdı.

Növbədə dünənki görünməmiş qara magiya seansı haqqında qızgın söhbətlər gedirdi və bu həyəcan yoldan keçənlərin diqqətini çəkirdi. Elə həmin söhbətlər bir gün əvvəl tamaşada olmayan mühasib Vasili Stepanoviçi əməllicə çaşdırmışdı. Bilet yoxlayanlar, Allah bilir, nələr danışmışdılar, o cümlədən məşhur seans bitəndən sonra bəzi qadınların biabırçı görkəmdə küçə ilə qaçmalarını və buna oxşar şeylər söyləyirdilər. Ciddi və sakit adam olan Vasili Stepanoviç bütün bu möcüzələr barədə danışılanlara qulaq asıb, yalnız gözlərini döyürdü və nə edəcəyini qətiyyənlə bilmirdi. Ancaq məhz o nəşə etməli idi, çünki Varyetedə böyüklərdən indi bircə o qalmışdı.

188

Səhər saat ona işləyəndə bilet arzulayanların növbəsi o qədər böyüdü ki, bu haqda xəbər milisə çatdı və çox tez bir vaxtda piyada, eləcə də atlı milis dəstəsi göndərildi, onlar da növbədə bir balaca qayda-qanun yaratdılar. İntəhası, uzunluğu bir kilometrə çatan növbə özlüyündə çox cəlbədicisi idi və Sadovıdakı adamları əməlli-başlı heyrətə gətirirdi.

Bunlar çöldə baş verirdi, Varyetenin içində də işlər yaxşı deyildi. Ertədən zəng vurmağa başlamışdılar və Lixodeyevin, Rimskinin kabinetində, mühasibatda, kassada, Varenuxanın kabinetində telefonlar susmaq bilmirdi. Əvvəl-əvvəl Vasili Stepanoviç, kassir qadın telefona cavab verirdilər, nəşə deyirdilər, bilet yoxlayanlar nəşə mızılda yırdılar, sonra, ümumiyyətlə, dəstəyi götürmədilər, çünki Lixodeyev, Varenuxa və Rimskinin harada olduğunu soruşanlara deməyə bir söz yox idi. Əvvəl “Lixodeyev evindədir” deməklə başdan eləməyə çalışmışdılar, şəhərdən isə cavab verirdilər ki, evə zəng vurublar, deyirlər, Lixodeyev Varyetedədir.

Bir qadın zəng vurub həyəcanla Rimskini tələb etdi, ona məsləhət gördülər arvadına zəng vursun, cavabında dəstəyin o başındakı hönkürərkən cavab verdi ki, danışan elə arvadıdır və Rimski heç yerdə yoxdur. Nəşə gic-gici müəmmal işlər baş verirdi. Süpürgəçi artıq hamıya danışmışdı ki, maliyyə direktorunun kabinetini yığıdırmağa

gələndə görüb qapı taybatay açıqdır, lampa yanır, bağa baxan pəncərənin şüşəsi sınıb, kreslo yanı üstədir və heç kim yoxdur.

Saat on birə işləyəndə Rimskinin xanımı başlıovlu özünü Varyeteyə çatdırdı. O, hönkürə-hönkürə barmaqlarını şaqıldadırdı. Vasili Stepanoviç özünü tamam itirmişdi, bilmirdi ona nə məsləhət versin. On birin yarısında işə milis gəldi. İlk və tamamilə yerində verilən sualı belə oldu:

– Vətəndaşlar, burada nə baş verir? Nə məsələdir?

Hamı geri çəkilib, rəngi ağarmış və həyəcanlanmış Vasili Stepanoviçi irəli verdi. O da məcbur oldu hər şeyi olduğu kimi desin, etiraf etsin ki, direktorun, maliyyə direktorunun və inzibatçının şəxsində Varyetenin müdiriyyəti itib, harada olduqları bilinmir, dünənki tamaşadan sonra konferansye psixiatriya müalicəxanasına aparılıb və qısa, dünən biabırçı bir tamaşa olub.

Rimskinin zar-zar ağlayan xanımını bacardıqları qədər sakitləşdirib, evə göndərdilər və maliyyə direktorunun kabinetini nə vəziyyətdə gördüyü barədə süpürgəçinin söhbətinə daha çox maraq göstərdilər. İşçilərdən xahiş etdilər ki, yerlərinə gedib öz işləriylə məşğul olsunlar və az sonra Varyetenin binasına şeşəqulaq, qıvraq, çox ağıllı gözləri olan kül rəngində bir itin müşayiətilə əməliyyatçılar gəldi. Varyetenin əməkdaşları arasında o saat pıçhapıç gəzdi ki, bu, elə-belə it deyil, məşhur Tuzbubendir. Doğrudan da, o idi. Hərəkətləri hamını heyrətləndirdi. Maliyyə direktorunun kabinetinə soxulan kimi Tuzbuben iri sarımtıl dişlərini qıcaayıb mırıldadı, sonra yerə sinərək, gözlərində nəsə bir qüسسə, eyni zamanda qəzəb, şüşəsi sınımış pəncərəyə tərəf süründü. Öz canındakı qorxuya üstün gəlib, birdən pəncərənin qabağına sıçradı, başını irəli uzadıb vəhşicəsinə, qəzəblə uladı. O, pəncərədən çəkilmək istəmirdi, zingildəyir, titrəyir, aşağı tullanmağa can atırdı.

İti kabinetdən çıxarıb vestibülə buraxdılar. O, giriş qapısından küçəyə cumub, arxasınca gələnləri taksi dayanacağına gətirdi. Dayanacağı yanında izi itirdi. Bundan sonra Tuzbubeni apardılar.

Əməliyyatçılar Varenuxanın kabinetində oturdular və dünənki seans zamanı baş verənlərin şahidlərini növbə ilə oraya çağırmağa başladılar. Demək lazımdır ki, istintaq

addımbaşı gözlənilməz çətinliklərlə rastlaşırdı. Tez-tez kələfin ucunu itirirdilər.

Afişalar olmuşdumu? Olmuşdu. Ancaq gecə üstündən təzələrini yapışdırıblar, indi lap özünü öldür, birini də tapa bilməzsən. Bu sehrbaz haradan çıxıb belə? Bilən var ki? Belə çıxır, onunla müqavilə bağlanıb?

– Ola bilsin, – həyəcanlanmış Vasili Stepanoviç cavab verdi.

– Bağlanıbsa, sənəd mühasibatdan keçməlidirmi?

– Hökmən, – Vasili Stepanoviç narahat halda dedi.

– Onda hanı müqavilə?

– Yoxdur, – rəngi get-gedə ağaran mühasib əllərini yellədi. Doğrudan da, nə mühasibatın, nə maliyyə direktorunun, nə Lixodeyevin, nə Varenuxanın qovluqlarında müqavilədən əsər-əlamət yox idi.

190

Bu sehrbazın soyadı necəydi? Vasili Stepanoviç bilmir, o, dünənki tamaşada olmayıb. Biletəoxlayanların xəbəri yoxdur, kassir qadın alnını qırırdıb düşündü, düşündü, nəhayət, dedi:

– Vo... Deyəsən, Volandır.

Bəlkə, Voland deyil? Ola bilsin, Voland deyil. Ola bilsin, Falandır.

Aydın oldu ki, əcnəbi turist bürosunda sehrbaz Voland, eləcə də Faland haqqında heç nə eşitməyiblər.

Xidmətçi Karpov bildirdi ki, guya, həmin bu sehrbaz Lixodeyevin mənzilində qalır. Əlbəttə, mənzilə dərhal baş çəkdilər. Orada heç bir sehrbaz tapmadılar. Lixodeyevin özü də yox idi. Qulluqçu Qrunya yoxdu, hara getdiyini də heç kim bilmirdi. İdarənin rəisi Nikanor İvanoviç yoxdu, Prolejnyov yoxdu!

Tamamilə cəfəng bir şey alınır: bütün müdiriyyət yoxa çıxmışdı, dünən qeyri-adi, biabırçı tamaşa olmuşdu, bunu kim eləmişdi, kimin təhrikiylə eləmişdi – məlum deyildi.

Günortaya isə az qalırdı, kassa açılmalı idi. Ancaq əlbəttə, bundan söhbət gedə bilməzdi! İri karton parçasına “Bu gün tamaşa olmayacaq” yazıb, Varyetenin qapısından asdılar. Baş tərəfdən başlanan narazılıq bütün növbəyə yayıldı, ancaq narazılıq eləyib, yavaş-yavaş dağılımağa başladılar və təxminən, bir saat sonra Sadovida növbədən əsər-əlamət qalmadı. Əməliyyatçılar öz işlərini başqa

yerdə davam etdirmək üçün növbətçilərdən savayı bütün işçiləri evə buraxıb, Varyetenin qapılarını bağladılar və çıxıb getdilər.

Mühasib Vasili Stepanoviç iki məsələni təcili həll etməli idi. Birinci, dünənki hadisələr barədə məruzə etmək üçün sadə formalı tamaşalar və əyləncələr komissiyasına, ikinci də, dünən yığılan 21711 rubl pulu təhvil vermək üçün tamaşalar komissiyasının maliyyə şöbəsinə getməliydi.

Səliqəli və çalışqan Vasili Stepanoviç pulu qəzetə büküb, kəndirlə çalın-çarpaz sarıdı, bağlamayı portfelə qoydu və təlimatı gözəl bildiyindən, əlbəttə, avtobus, ya tramvay yox, taksi dayanacağına tərəf yollandı.

Hər üç maşının sürücüsü portfeli dolu sərnəşinin dayanacağına tələsdiyini görən kimi, nəyə görə əhəmiyyətli ona baxa-baxa maşını boş sürüb getdi.

Heyrətlənmiş mühasib bunun nə demək olduğunu anlamaq üçün durduğu yerdə bir xeyli quruyub qaldı.

Üç dəqiqə keçmiş boş maşın yaxınlaşdı və sərnəşini görən kimi sürücü sifətini turşutdu.

– Maşın boşdur? – Vasili Stepanoviç boğazını arıtlayıb soruşdu.

– Pulunuzu göstərin, – sərnəşinə baxmadan sürücü acıqla dedi.

Mühasib get-gedə lap heyrətlənərək, qiymətli portfeli qoltuğunun altında bərk-bərk sıxıb, pul kisəsindən onluq çıxartdı və sürücüyə göstərdi.

– Getmirəm! – sürücü qısaca dedi.

– Bağışlayın... – mühasib danışmağa başlamışdı ki, sürücü onun sözünü kəsdi:

– Üçlüyün var?

Özünü əməlli-başlı itirmiş mühasib pul kisəsindən iki üçlük çıxarıb, sürücüyə göstərdi.

– Oturun, – o qışqırıb sayğaca elə ilişdirdi, az qaldı sındırsın. – Getdik.

– Xırdan yoxdur ki? – mühasib çəkinə-çəkinə soruşdu.

– Xırda bir anbar! – sürücü bağırırdı və güzgüdə onun qan sağılmış gözləri göründü, – bu gün üçüncü hadisədir başıma gəlir. Eyni şey başqalarının da başına gəlir. Köpəyoğlunun biri onluq verdi, mən də xırdasını – dörd yarım qaytardım... əclaf düşdü! Beş dəqiqə sonra baxıram:

onluq əvəzinə narzan şüşəsinin kağızı! – Bu yerdə sürücü bir neçə nalayiq söz işlətdi. – O biri hadisə Zubovski ətrafında baş verdi. Onluq uzatdı. Üç rubl qaytardım. Getdi! Pul kisəsinə əlimi soxdum, barmağımı arı vurdu! Ay sənin!.. – sürücü yenə söydü, – onluq da ki yoxdu. Dünən həmin Varyetedə (söyüş) bir murdar fokusçu onluqlarla tamaşa çıxarıb (söyüş).

Mühasib qorxusundan büzüşdü, elə görkəm aldı ki, guya, “Varyete” sözünü ilk dəfədir eşidir və düşündü: “İşə bax ha!..”

Lazım olan yerə çatanda mühasib rahatca hesablaşdı, binaya girib dəhlizlə müdirin kabinetinə yönəldi və elə yolda başa düşdü ki, vaxtında gəlməyib. Tamaşalar komissiyasının dəftərxanasında qarışıqlıq hökm sürürdü. Yaylığı boynuna sürüşmüş, gözləri bərəlməmiş xidmətçi qadın qaçaraq mühasibin qarşısından keçdi.

192

– Yoxdur, yoxdur, mənim əzizlərim, yoxdur! – kimə dediyi anlaşılmadan qışqırırdı, – pencəyi, şalvarı yerindədir, ancaq pencəyinin içində heç nə yoxdur!

Xidmətçi qadın hansısa qapının arxasında görünməz oldu və qırılan qab-qacağın səsi eşidildi. Mühasibin tanış olan komissiyanın birinci bölməsinin müdiri qəbul otağından qaçaraq çıxdı, ancaq elə halda idi ki, onu tanımadı və harasa yox oldu.

Bütün bunlara mat qalan mühasib komissiya sədrinin kabinetinin girəcəyindəki qəbul otağına çatanda lap sarsıldı.

Bağlı qapının arxasından, heç şübhəsiz, komissiya sədri Proxor Petroviçə məxsus olan zəhmli səs eşidilirdi. “Görən, kimi danlayır?” – karıxmış mühasib fikirləşdi və boylanıb başqa şey gördü: Proxor Petroviçin katibəsi gözəl Anna Riçardovna əlində islanmış dəsmal ayaqlarını, az qala, qəbul otağının ortasına qədər uzadıb, dəri kresloya sərələnməmişdi və başını söykənəcəyə qoyub hönkürürdü.

Anna Riçardovnanın dodaqlarının boyası çənəsinə yayılmışdı, kirpiklərindən süzülən yaş isə şaftalı rəngli yanaqlarına qara zolaqlar salmışdı.

Kiminsə içəri girdiyini görən Anna Riçardovna sıçrayıb, mühasibin üstünə cumdu, pencəyinin yaxasından yapışib, onu silkələyə-silkələyə qışqırdı:

– Allaha şükür! Heç olmasa, bir qoçaq adam tapıldı! Hamı qaçıb. Hamı xəyanət eləyib! Gedək, gedək onun yanına, mən nə edəcəyimi bilmirəm! – O, ağlaya-ağlaya mühasibi kabinetə sarı dartdı.

Kabinetə girən mühasib ilk əvvəl portfeli əlindən yerə saldı və gözləri kəlləsinə çıxdı. Bu da səbəbsiz deyildi.

Ağır, iri mürəkkəbqabı qoyulmuş böyük yazı stolunun arxasında içi boş kostyum oturub, mürəkkəbə batırılmamış qələmi kağızın üstündə gəzdirirdi. Kostyum qalstukda idi, döş cibindən avtomat qələmin ucu çıxmışdı, ancaq pencəyin yaxasından yuxarıda nə boyun, nə baş var idi, eləcə də əlləri görünmürdü. Kostyum məşğul idi və ətrafındakı qarışıqlıqdan tamamilə xəbərsizdi. Kiminsə içəri girdiyini eşidib, kostyum kresloya söykəndi və yaxanın yuxarisından Proxor Petroviçin mühasibə yaxşı tanış olan səsi eşidildi.

– Nə olub? Axı qarının üstünə yazılıb ki, heç kimi qəbul etmirəm.

Gözəl katibə zığıldayıb, barmaqlarını şaqqıldada-şaqqıldada əsəbi halda dedi:

– Siz görürsünüz? Görürsünüz?! O yoxdur! Yoxdur! Onu qaytarın, qaytarın!

Bu vaxt kimsə başını kabinetə soxub, ufuldayaraq geri qaçdı. Mühasib ayaqlarının əsdiyini hiss edib, stulun bir küncündə oturdu, ancaq portfeli yerdən qaldırmağı unutmadı. Anna Riçardovna mühasibin böyür-başında vurnuxub, pencəyini dartışdıra-dartışdıra qışqırırdı:

– Hər şeyə görə zarıyırdı, deyirdim, zarıma! Bu da zarımağın axını, – gözəlçə yazı stoluna sarı qaçıb məlahətli səslə, ancaq ağlamaqdan bir az burnunda danışaraq uca-dan dedi: – Proşa! Siz haradasınız?

– Sizin üçün mən haradan “Proşa” oldum? – kostyum təkəbbürlə soruşdu və kreslodə lap yayxandı.

– Tanımır! Məni tanımır! Başa düşürsünüz? – Katibə hönkürdü.

– Xahiş edirəm kabinetdə ağlamayın! – tündxasiyyət zolaqlı kostyum artıq hirsələ dedi və ağ kağız dəstini dər-kənar qoymaq üçün pencəyin qolu ilə özünə tərəf çəkdi.

– Yox, mən buna baxa bilmirəm, baxa bilmirəm! – Anna Riçardovna qışqıraraq qəbul otağına qaçdı, mühasib də güllə kimi onun arxasınca çıxdı.

– Təsəvvür edin, oturduğum yerdə, – Anna Riçardovna yenə mühasibin qolundan yapışib, həyəcandan əsə-əsə danışmağa başladı, – pişik girdi içəri. Qara, begemot kimi iri. Mən, əlbəttə, “pişt” deyib üstünə qışqırdım. O rədd oldu, əvəzində pişik sifətli gonbulun biri içəri girib dedi: “Vətəndaş, nə üçün gələnlərin üstünə “pişt” deyə qışqırırsınız?” Və birbaşa Proxor Petroviçin kabinetinə tərəf getdi, mən də, əlbəttə, onun dalınca gedib qışqırdım: “Siz dəli olmusunuz?” Bu sırtıq isə Proxor Petroviçin kabinetinə keçib, kreslodə onunla üzbəüz oturdu! O da... o, mehriban insandır, ancaq əsəbidir. Özündən çıxdı! Razıyam. Əsəbi adamdır, öküz kimi işləyir – özündən çıxdı. “Siz, – dedi, – niyə icazəsiz soxulursunuz?” O ədəbsiz isə, təsəvvür edin, kreslodə yayxanıb gülümsəyərək dedi: “Mən sizinlə bir iş barədə danışmağa gəlmişəm”. Proxor Petroviç yenə hirs-ləndi: “Mən məşğulam!” Bir görün o nə dedi: “Siz məşğul-zad deyilsiniz...” Aaa! Bu yerdə, əlbəttə, Proxor Petroviçin səbri tükəndi və o qışqırdı: “Bu nə deməkdir? Rədd eləyin bunu, şeytan kələyinə düşmüşəm də!” O isə, təsəvvür edin, gülümsəyib dedi: “Şeytan kələyinə düşmüşən? Nə deyirəm, olar!” Və taraqq, qışqırmağa da macal tapmadım, baxdım ki, bu pişiksifət yoxdur və ot... oturub... kostyum... Heee! – Zarıyan Anna Riçardovnanın ağız qulağının dibinə getdi.

194

O, hönkürtüsünə ara verib nəfəsini dərərək, tamam cəfəng şeylər danışmağa başladı:

– Elə yazır, yazır, yazır! Adam dəli olar! Telefonla danışır! Kostyum! Hamı dovşan kimi qaçıb getdi!

Mühasib durduğu yerdə əsirdi. Amma bəxti gətirdi. Qəbul otağına işgüzar görkəmdə iki milis nəfəri daxil oldu. Gözəlçə onları görəndə barmağı ilə kabinetini göstərib lap betər zarıdı.

– Gəlin ağılamağı yığışdıraq, vətəndaş, – onlardan biri sakitcə dedi, mühasib isə burada tamamilə artıq olduğunu hiss edib, qəbul otağından çıxdı və bir dəqiqə sonra artıq təmiz havada idi. Başında yellər oynayırdı, beyni boru kimi uğuldayırdı və dünənki tamaşada iştirak edən pişik haqqında bilet paylayanların qırıq-qırıq söhbətləri bu uğul-tuda eşidilirdi. “Aha! Yoxsa bu bizim pişikdir?”

Burada heç nəyə nail olmayan vicdanlı Vasili Stepano-viç komissiyanın Vaqankov döngəsində yerləşən filialına

baş çəkmək qərarına gəldi. Və bir az sakitləşmək üçün filiala qədər piyada getdi.

Tamaşalar komissiyasının şəhər filialı həyətin dərinliyində, vestibülündəki porfir¹ sütunları ilə məşhur olan köhnə malikanədə yerləşirdi.

Ancaq həmin gün filiala gələnləri sütunlar yox, onun altında baş verənlər heyrətə salmışdı.

Gələnlərin bir neçəsi mat-mat dayanıb, tamaşalara aid xüsusi ədəbiyyat qoyulmuş masanın arxasında oturub ağlayan qıza baxırdı. Qız həmin vaxt bu ədəbiyyatı heç kimə təklif etmirdi və halına yananların suallarına fikir vermirdi, bu zaman isə yuxarıdan, aşağıdan, yanlardan, filialın bütün şöbələrindən özünü didib-dağıdan, ən azı, iyirmi telefon aparatının cingiltisi aləmi başına götürmüşdü.

Qız birdən diksinib ağlamağını kəsdi və əsəbi halda qışqırdı:

– Yenə başlandı! – və gözlənilmədən titrək zil səslə oxumağa başladı:

Var olsun bu dəniz, şanlı Baykalım...

Pilləkəndə görünən xidmətçi kiməsə yumruq qıcaıyb, qızla birlikdə zəif, tutqun bariton səslə oxudu:

Var olsun bu gəmi, balıq çəlləyi!..

Xidmətçinin səsinə səs verdilər, xor get-gedə böyüdü və nəhayət, mahnı filialın bütün guşələrini bürüdü. Hesablama-yoxlama şöbəsinin yerləşdiyi yaxınlıqdakı 6 №-li otaqda kiminsə əzəmətli, xırıltılı səsi xüsusilə seçilirdi. Xoru telefon aparatlarının artan cingiltiləri müşayiət eləyirdi.

Ey, Barquzin... tərپət suları!.. –

xidmətçi pilləkəndə bağırdı.

Qızın gözlərindən yaş axırdı, çalışırdı dişlərini bir-birinə sıxsın, ancaq ağız öz-özünə açılırdı və o, xidmətçidən bir oktava yüksək oxuyurdu:

Sahilin nə yaxın, igid ürəyi!

Filiala gələn dinməzcə dayanmış adamları heyrətləndirən o idi ki, müxtəlif yerlərə səpələnmiş xor iştirakçıları

¹ Porfir – tikintidə işlədilən qırmızı rəngli vulkanik süxur

çox düzgün oxuyurdular, elə bil, bütün xorun gözü hansısa gözəgörünməz dirijorda idi.

Vaqankovdan keçib-gedənlər filialdakı şənliyə təəccüblənib, həyətin dəmir çəpərinin yanında ayaq saxlayırdılar.

Birinci bənd sona çatan kimi, elə bil, yenə dirijor çubuğunun işarəsiylə mahnı qəfildən kəsildi. Xidmətçi astadan söyüb gözdən itdi. Bu vaxt giriş qapısı açıldı və yay paltosunun altından ağ xalatinin ətəyi çıxmış bir adam, onun arxasınca isə milisioner göründü.

– Bir əlac edin, həkim, yalvarıram, – qız əsəbi halda qışqırdı.

Filialın katibi yüyürüb pilləkənə çıxdı və yəqin, utandığından, karıxdığından kəkələdi:

– Bilirsiniz, həkim, bizdə nəşə kütləvi hipnoz baş verib... Ona görə də mütləq... – onun sözü ağızında qaldı və birdən tenor səslə oxudu:

196

Şilka və Nerçinsk...

– Axmaq! – qız qışqırmağa macal tapdı, ancaq kimi söydüyü bilinmədi, bunun əvəzində, istəməsə də, özü Şilka və Nerçinsk haqqında oxumağa başladı.

– Özünüzi ələ alın! Oxumağı yığışdırın! – həkim katibə müraciətlə dedi.

Hər şeydən görünürdü ki, oxumamaq üçün katibin özü nə desən verər, ancaq dayana bilmirdi və meşənin dərinliyində acgöz heyvanların onu yemədiyini, atılan güllələrin onu tutmadığını xorla birlikdə küçədən keçənlərə xəbər verirdi.

Bənd sona çatan kimi həkimdən ilk əvvəl qız öz valerian payını aldı, sonra həkim dərman içirmək üçün katibin və başqalarının üstünə qaçdı.

– Bağışlayın, vətəndaş, – Vasili Stepanoviç birdən qıza müraciət etdi, – buraya qara pişik gəlmişdi?

– Pişik nədir? – qız hirsle çığdı, – eşşək oturub bizim filialda, eşşək! – və səsini lap qaldırdı: – Qoy hamı eşitsin! Hər şeyi danışacağam, – doğrudan da, nə baş verdiyini danışdı.

Demə, şəhərin “axır ki, xaraba qalan kiçik tamaşalar” (qızın sözlərinə görə) filialının müdiri hər cür dərnek təşkil etmək xəstəliyinə tutulubmuş.

– Müdiriyyətin gözüne kül üfürürdü! – qız bağırdı.

Müdür il ərzində Lermontovu öyrənmə dərnəyi, şahmat-dama, stolüstü tennis və at çapma dərnəkləri yaratmağa macal tapmışdı. Yaya qədər çayda avarçəkmə və alpinistlər dərnəyi yaradacağına da söz veribmiş.

Bax, elə bu gün nahar fasiləsində müdir içəri girib...

– Hansısa bir it oğlunu da yanına salıb gətirib, – qız danışırdı, – Allah bilir haradan tapıb, dama-dama şalvarda, eynəyinin şüşəsi çat, sifətinə də tüpürməzsən!

Qızın dediyinə görə, müdir elə filialın yeməxanasında-cə onu nahar edənlərə xor dərnəyinin təşkili üzrə görkəmli mütəxəssis kimi təqdim eləyib.

Gələcək alpinistlər qaş-qabaq sallayıblar, ancaq müdir hamını ürəkli olmağa çağırıb, mütəxəssis isə zarafat eləyib, məzələnib və and içib ki, oxumağı öyrətmək üçün lap az pul alacaq, ancaq oxumaqdan gələn xeyiri yığıb-yığıdırı bilməyəcəklər.

Qızın sözlərinə görə, hamıdan əvvəl, əlbəttə, filialın tanınmış yaltaqları Fanovla Kosarçuk yerdən sıçrayıblar ki, onlar yazılırlar. Qalanlar da başa düşüblər ki, nəğməsiz keçinmək mümkün olmayacaq, onlar da dərnəyə yazılıblar. Nahar fasiləsində oxumaq qərara alınıb, çünki qalan vaxt Lermontov, bir də dama ilə məşğul idilər. Müdir nümunə göstərmək üçün elan edib ki, onun tenor səsi var, sonra isə hər şey pis yuxuda olduğu kimi baş verib. Dama-dama paltarlı xormeyster bağırib:

– Do-mi-sol-do! – Oxumaqdan can qurtarmaq üçün dolabın arxasında gizlənənləri dartıb çıxarıb, Kosarçuka deyib, onun əməlli-başlı musiqi duyumu var, sızıldayıb, zingildəyib, xahiş edib, qoca regent-müğənnini saysınlar, barmaqlarını kamertona döyəcləyib, yalvarıb ki, “Məşhur dəniz”i oxusunlar.

Oxuyublar. Çox qəşəng də oxuyublar. Dama-dama paltarlı, doğrudan da, öz işini bilirmiş. İlk bəndi oxuyublar. Bu vaxt regent üzr istəyib ki: “Bir dəqiqəyə qayıdıram!” – və... yoxa çıxıb. Fikirləşiblər ki, həqiqətən, bir dəqiqədən sonra qayıdar. Ancaq on dəqiqə keçsə də, qayıtmayıb. Filialın əməkdaşları sevincək olublar ki, qaçıb.

Və durduqları yerdə birdən ikinci bəndi oxumağa başlayıblar, elə bir musiqi duyumu olmayan, ancaq kifayət

qədər xoşagəlimli yüksək səsi olan Kosarçuk hamını arxasınca aparıb. Oxuyublar. Regent yoxdur! Hərə öz yerinə dağılışıb, di gəl oturmağa macal tapmamış, özlərindən asılı olmadan oxumağa başlayıblar. Dayana bilmirlərmiş. Üç dəqiqə susub, yenə oxuyublar! Susublar – oxuyublar! Bu vaxt anlayıblar ki, fəlakət baş verib. Müdir biabırçılıqdan qaçıb öz kabinetində gizləniib.

Bu yerdə qızın söhbəti yarımçıq qaldı. Valerian da kömək etmədi.

İyirmi dəqiqə keçmiş Vaqankovun hasarına üç yük maşını yaxınlaşdı və müdir başda olmaqla, filialın bütün əməkdaşlarını maşınlara mindirdilər.

Birinci yük maşını darvazanın ağzında yırğalanıb küçəyə çıxmışdı ki, bir-birinin çiyindənən yapışmış dayanan işçilər ağızlarını açdılar və məşhur mahnı küçəni başına götürdü. İkinci maşındakılar, sonra da üçüncü maşındakılar onlara qoşuldular. Beləcə də getdilər. İş-güc dalınca tələsən adamlar təəccüblənmədən yük maşınlarına vur-tut öteri göz gəzdirdilər, elə bilirdilər, şəhər kənarına gəzintiyə gedirlər. Doğrudan da, şəhər kənarına gedirdilər, ancaq ekskursiyaya yox, professor Stravinskinin klinikasına.

Başını tamam itirmiş mühasib dövlət pulundan, axır ki, canını qurtaracağı ümidiylə yarım saatdan sonra tamaşalar müəssisəsinin maliyyə şöbəsinə çatdı. Təcrübə qazandığından ilk əvvəl işçilərin oturduğu, tutqun şüşələrinə qızılı hərflərlə sözlər yazılmış uzunsov zala ehtiyatla göz gəzdirdi. Mühasib burada narahatlıqdan və qarmaqarışlıqdan əsər-ələmət görmədi.

Müəssisəyə xas olan sakitlik hökm sürürdü.

Vasili Stepanoviç başını “Pul qəbulu” yazılmış balaca pəncərəyə uzatdı, tanımadığı xidmətçiylə salamlayıb, nəzakətlə gəlir sənədini istədi.

– Nəyinizə lazımdır? – pəncərədəki xidmətçi soruşdu.

Mühasib təəccübləndi.

– Pul təhvil vermək istəyirəm. Varyetedən gəlmişəm.

– Bir dəqiqə, – xidmətçi tələsik şüşədəki gözlüyü torla örtüdü.

“Qəribədir!” – mühasib düşündü. Onun təəccübü tamamilə təbii idi. Ömründə ilk dəfə bu cür hala rast gəlirdi. Pul almağın necə çətin olduğu hamıya məlumdur:

buna həmişə maneçilik törədən nəşə tapıla bilər. Ancaq on üç illik təcrübəsi ərzində mühasib kiminsə, – hüquqi, ya fiziki şəxs olsun, dəxli yoxdur – pul götürməyə çətinlik çəkdiyini görməmişdi.

Nəhayət, tor kənara çəkildi və mühasib üzünü yenə balaca pəncərəyə yapışdırdı.

– Çoxdur? – xidmətçi soruşdu.

– İyirmi bir min yeddi yüz on bir rubl.

– Oho! – xidmətçi nəyə görə kinayə ilə deyib, mühasibə yaşıl vərəq uzatdı.

Qaydasını yaxşı bildiyindən mühasib kağızı bir anın içində doldurub, bağlamanın ipini açmağa başladı. Bağlama açılanda gözləri qamaşdı və ağır ilə nəşə mızıldadı.

Gözlərinin qabağında xarici pullar oynayırdı. Burada dəst-dəst Kanada dollarları, ingilis funtları, holland quldenləri, latviya latları, eston kronları var idi...

– Varyetedəki kələkbazlardan biri də, bax, budur, – quruyub qalmış mühasibin başı üstündə zəhmli bir səs eşidildi. Vasili Stepanoviç elə oradaca həbs etdilər.

XVIII fəsil

BƏXTSİZ QONAQLAR

Çalışqan mühasib öz-özünə yazan kostyumla rastlaşmaq üçün taksidə getdiyi vaxt, Moskvaya gələn 9 №-li Kiyev qatarının yumşaq yerli vagonundan əlində kiçik taxta çamadan olan, səliqə ilə geyinmiş bir sərnişin də düşdü. Bu sərnişin məhz mərhum Berliozun dayısı, Kiyevin keçmiş İnstitut küçəsində yaşayan iqtisadçı-planlaşdırıcı Maksimilian Andreyeviç Poplavski idi. Maksimilian Andreyeviçin Moskvaya gəlişinin səbəbi srağagün axşamdan xeyli keçmiş bu məzmununda aldığı teleqram olmuşdu:

“Məni bir az əvvəl Patriarşidə tramvay basdı.

Dəfn cümə günü gündüz saat üçdədir. Gəl. Berlioz”.

Maksimilian Andreyeviç haqlı olaraq Kiyevin ən ağıllı adamlarından sayılırdı. Ancaq bu cür teleqram ən ağıllı adamı da çaşdırı bilər. Əgər kimsə teleqram vurursa onu tramvay basıb, aydındır ki, o adam ölməyib. Onda

dəfn nə deməkdir? Ya vəziyyəti çox pisdir, bilir ki, öləcək? Bu da mümkündür, ancaq belə dəqiqliyin özü təəccüblüdür – o, haradan bilir ki, onu cümə günü düz saat üçdə dəfn edəcəklər? Mat qalınası teleqramdır!

İntəhası, ağıllı adamlar elə dolaşmaq vəziyyətdən baş çıxara bildiklərinə görə ağıllıdırlar. Məsələ çox sadədir. Səhv olub, teleqramı düzgün yazmayıblar. “Məni” sözü, şübhəsiz, buraya başqa teleqramdan düşüb, əvəzində “Berliozu” getməliydi, o da “Berlioz” şəkli alaraq teleqramın sonuna düşüb. Belə düzəlişlə teleqramın məğzi anlaşıqlı, ancaq əlbəttə, faciəli olurdu.

Maksimilian Andreyeviçin arvadını sarsıdan dörd-qəm səngiyəndən sonra o, təcili Moskvaya getməyə hazırlaşdı.

Maksimilian Andreyeviçin bir sirrini açmaq yerinə düşər. Sözsüz ki, arvadının bacısı oğlunun cavan yaşında ölməsinə təəssüflənirdi. Ancaq dəfndə iştirakının elə də vacib olmadığını, əlbəttə, bir iş adamı kimi yaxşı başa düşürdü. Buna baxmayaraq, Maksimilian Andreyeviç Moskvaya çox tələsirdi. Nə idi buna səbəb? Bir şey – mənzil. Moskvada mənzil? Bu, ciddi məsələdir. Kiyev nəyə görə Məximilian Andreyeviçin xoşuna gəlmirdi və Moskvaya köçmək fikri son vaxtlar onun hətta yuxusunu qaçırmışdı. Yazbaşı Dneprin daşab alçaq sahillərdəki adaları basması, suyun üfüqlə qovuşması onu sevindirmirdi. Knyaz Vladimirin heykəlinin ayağından baxanda açılan son dərəcə gözəl mənzərə onun könlünü açmırdı. Yazda Vladimir təpəsinin kərpic çıxırlarında oynayan gün işığı onu şadlandırmırdı. O, bunları istəmirdi, istədiyi bircə şey vardı – Moskvaya köçmək.

Kiyevin İnstitut küçəsindəki mənzili Moskvada daha kiçik sahəsi olan evə dəyişmək barədə qəzetlərdə verdiyi elanların bir nəticəsi olmamışdı. Arzulayan tapılmırdı, hərdən rast düşəndə də şərtləri ağır olurdu.

Teleqram Maksimilian Andreyeviçi sarsıtdı. Bu, elə bir məqam idi ki, onu əldən buraxmaq günah olardı. Belə məqamların hər saat ələ düşmədiyini işgüzar adamlar yaxşı bilirlər.

Bir sözlə, heç bir çətinliyə baxmayaraq, bacıoğlunun Sadovıdakı mənzilini ələ keçirmək lazım idi. Bəli, bu çətindi, çox çətindi, ancaq gərək hər vəchlə bu çətinliyin öhdə-

sindən gələydi. Təcrübəli Maksimilian Andreyeviç bunun üçün ilk növbədə, nəyin bahasına olur-olsun, mərhum bacıoğlunun üçotaqlı mənzilinə, heç olmasa, müvəqqəti qeydiyyatda düşməyin vacibliyini dərk eləyirdi.

Cümə günü gündüz Maksimilian Andreyeviç evlər idarəsinin Moskvanın Sadovaya küçəsinin 302-bis №-li binasında yerləşən otağına girdi.

Divarından çayda batanları xilas etməyin üsulları təsvir olunan bir neçə köhnə-köşkül şəkil asılmış dərisqal otaqda, ağacdan qayrılmış stolun arxasında orta yaşlarında, gözlərindən narahatlıq oxunan üzü tüküklü bir adam tək-tənha oturmuşdu.

– İdarənin rəisini görə bilərəmmi? – iqtisadçı-planlaşdırıcı şlyapasını çıxarıb, çamadanını boş stulun üstünə qoyaraq, nəzakətlə soruşdu.

İlk baxışdan adi görünən bu sual oturan adamın, nədənsə, kefini pozdu, hətta sifəti də dəyişdi. O, narahat gözlərini döyərək mızıldadı ki, sədr yoxdur.

– O evindədir? – Poplavski soruşdu, – mənim təcili işim var.

Oturan adam dodağının altında yenə nəsə mızıldadı. Ancaq hər halda, sədrin evdə olmadığı başa düşüldü.

– Bəs nə vaxt gələcək?

Oturan adam cavab verməyib, qüssə ilə pəncərəyə baxdı.

“Aha!” – ağıllı Poplavski özlüyündə dedi və katibi xəbər aldı.

Stolun arxasındakı qəribə adam gərginlikdən hətta qızardı və yenə dilini sürüyüb dedi ki, katib də yoxdur... nə vaxt gələcəyi məlum deyil, çünki katib xəstədir.

“Aha!...” – Poplavski ürəyində dedi, – bəs axı idarədə kim var?

– Mən, – oturan adam zəif səslə cavab verdi.

– Bilirsinizmi, – Poplavski səsinə qaldırdı, – mən mərhum Berliozun, bacıoğlunun yeganə varisiyəm; o, bildiyiniz kimi, Patriarx gölü tərəfdə həlak olub və mən qanuna görə, bizim əlli nömrəli mənzildəki mirası qəbul etməyə borcluyam...

– Yoldaş, mənim bu işdən xəbərim yoxdur, – oturan adam kədərli-kədərli onun sözünü kəsdi.

– Necə yəni, – Poplavski bərkdən dedi, – axı siz idarə heyətinin üzvüsünüz, borcunuzdur ki...

Bu vaxt otağa bir adam girdi. İçəri girəni görəndə stolun arxasındakı adamın rəngi ağardı.

– İdarə heyətinin üzvü Pyatnajko? – gələn adam oturandan soruşdu.

– Mənəm, – o, zorla dilləndi.

Gələn adam oturan adama pıçılıtlı ilə nə dedisə, o, tamam kefsiz halda stuldan qalxdı və bir neçə saniyədən sonra Poplavski idarənin boş otağında artıq tək qalmışdı.

“Paho, nə yaman qəlizləşdi! Gərək elə hamısını birdənmi...” – Poplavski asfalt döşənmiş həyəti keçib, 50 №-li mənzilə tələsə-tələsə heyifsiləndi.

İqtisadçı-planlaşdırıcı zəngi basan kimi qapı açıldı və Maksimilian Andreyeviç yanqaranlıq dəhlizə girdi. Qapını kimin açdığının aydın olmaması onu bir az təəccübləndirdi: stulda oturmuş nəhəng qara pişikdən savayı dəhlizdə heç kim yox idi.

202

Maksimilian Andreyeviç öskürdü, ayağını yerə döydü, bu vaxt kabinetin qapısı açıldı və Korovyev dəhlizə çıxdı. Maksimilian Andreyeviç nəzakətlə, lakin ləyaqətlə ona təzim edib dedi:

– Mənim soyadım Poplavskidir. Mən onun dayısıyam...

Sözünü bitirməyə macal tapmamış Korovyev cibindən çirkli dəsmal çıxarıb burnuna sıxdı və ağladı...

– ...mərhum Berliozun...

– Əlbəttə, əlbəttə, – Korovyev dəsmalı üzündən aralayıb, onun sözünü kəsdi. – Görən kimi başa düşdüm ki, bu sizsiniz! – Bu yerdə o hönkürüb qışqırmağa başladı: – Bədbəxtçiliyə bir bax! Gör başımıza nə iş gəldi!

– Tramvay basıb? – Poplavski pıçılıtlı ilə soruşdu.

– Yaman, – Korovyev qışqırdı və göz yaşları eynəyinin altından sel kimi axdı, – yaman! Özüm şahid oldum. İnanırsınız, bir dəfəyə başı qopub düşdü! Sağ ayağı xırt yarı bölündü! Sol ayağı xırt yarı bölündü! Gör bu tramvaylar nələrə bais olur! – Və yəqin, özünü saxlaya bilmədiyindən Korovyev üzünü güzgünün yanındakı divara söykəyib, çiyinləri əsə-əsə hönkürdü.

Yad adamın hərəkəti Berliozun dayısını, həqiqətən, mat qoymuşdu. “Özü də deyirlər bizim dövrdə ürək dostu olmur!” – o fikirləşdi və hiss etdi ki, özünün də gözləri açılır. Di gəl həm də dalağı sancdı, beynindən qara-qura

fikirler keçdi: görənlər, bu ürək dostu artıq mərhumun mənzilinə qeydiyyatda düşməyib ki? Çünki həyatda belə şeylər də olur.

– Bağışlayın, siz mənim mərhum Mişamın dostu olmusunuz? – o, nəmlənməmiş sol gözünü pencəyinin qolu ilə silib, sağ gözü ilə dərddən sarsılmış Korovyevi öyrənə-öyrənə soruşdu. Ancaq o elə hönkürürdü ki, təkrarlanan “xırt yanı bölündü!” sözlərindən başqa heç nə anlamaq olmurdu. Korovyev doyunca ağlayıb, nəhayət, divardan aralandı.

– Yox, daha dözə bilmirəm! Gedim üç yüz damcı pişik-otu içim! – və göz yaşlarına qərç olmuş sifətini Poplavskiyə tərəf döndərərək əlavə etdi: – Bu da sənə tramvay!

– Bağışlayın, mənə siz teleqram vurmusunuz? – Maksimilian Andreyeviç ağlağan adamın kim olduğunu tapmağa çalışaraq soruşdu.

– O! – Korovyev barmağı ilə pişiyi göstərdi.

Poplavski səhv eşitdiyini düşünərək gözlərini bərəltirdi.

– Yox, dözə bilmirəm, taqətim yoxdur, – Korovyev burnunu çəkə-çəkə sözlünə davam etdi, – indi də gözümün qabağındadır: təkər ayağının üstündə... bir təkər on pud olar... Xırt! Gedim uzanıram; yatsam, bəlkə, unudam, – və dəhlizdən yoxa çıxdı.

Pişik isə qımıldanıb stuldan atıldı, dal ayaqları üstündə durub, əllərini belinə qoydu və ağızını açıb dedi:

– Tutaq ki, teleqramı mən vurmuşam. Sonra?

Maksimilian Andreyeviçin o saat başı gicəlləndi, əli, ayağı keyidi, çamadanı əlindən yerə salıb, pişiklə üz bəzək stula çökdü.

– Mən, deyəsən, rus dilində soruşuram, – pişik acıqla dedi, – sonra?

Ancaq Poplavski heç bir cavab vermədi.

– Pasport! – pişik mırıldadı və koppuş pəncəsini uzatdı.

Həç nə anlamadan, pişiyin gözlərindəki bir cüt qığılcımdan başqa heç nə görmədən Poplavski pasportu cibindən xəncər kimi sivirdi. Pişik güzgünün altındakı tumbanın yeşiyindən yoğun sağanaqlı qara eynək çıxarıb gözlünə taxdı, bu da ona daha zəhmli görkəm verdi və Poplavskinin titrəyən əlindən pasportu dartıb aldı.

“Maraqlıdır: görənsən, özümdən gedib yıxılacağam, ya yox?” – Poplavski düşündü. Uzaqdan Korovyevin hiçqırığı

eşidilirdi, pişikotunun və özgə nəyinsə murdar qoxusu dəhlizi doldurmuşdu.

– Sənədi hansı şöbə verib? – pişik səhifələri çevirə çevirə soruşdu. Cavab gəlmədi.

– Dörd yüz on ikinci, – pəncəsini baş-ayaq tutduğu pasportda gəzdirə-gəzdirə pişik öz-özünə dedi, – aydıdır! Bu şöbəni yaxşı tanıyıram! Orada kimə gəldi pasport verirlər! Mən isə, məsələn, sizin kimi adama pasport verməzdim! Qətiyyəni verməzdim! Üzünə bir dəfə baxan kimi qovardım! – Pişik elə hirsələndi ki, pasportu döşəməyə fırlatdı. – Sizin dəfəndə iştirakınız ləğv olunur, – pişik rəsmi tonda sözünə davam etdi, – zəhmət çəkib öz yaşayış yerinizə gedin. – Və qapıya tərəf bağırırdı: – Azazello!

Onun səsinə dəhlizə balaca, axsaq, qara trikoda, dəri kəmərinə bıçaq taxılmış, kürən, köpək diş saralmış, sol gözündə ağ ləkə olan birisi qaçıb gəldi.

204

Poplavski hiss etdi ki, havası çatmır, stuldan qalxıb ürəyini tutaraq dalı-dalı getdi.

– Azazello, yola sal! – Pişik əmr edib, dəhlizdən çıxdı.

– Poplavski, – gələn adam astadan mızıldadı, – yəqin ki, artıq hər şey aydıdır.

Poplavski başı ilə təsdiqlədi.

– Dərhal Kiyevə qayıt, – Azazello sözünə davam etdi, – kırımışca otur, Moskvada ev-zad arzulama, aydıdır?

Öz köpək diş, bıçağı və çəp gözləriylə Poplavskinin canına qorxu salan bu balaca adamın boyu iqtisadçının çiyinə zorla çatırdı, ancaq o, çox çevik və qətiyyətli idi.

Ən əvvəl pasportu yerdən qaldırıb, Maksimilian Andreyeviçə uzatdı və o, heysiz əliylə pasportu aldı. Sonra Azazello deyilən kəs bir əliylə çamadanı qaldırdı, o biri əliylə qapını açdı və Berliozun dayısının qolundan tutub pilləkənə çıxartdı. Poplavski divara söykəndi. Azazello açarsız-filansız çamadanı açdı, yağı qəzetə çıxmış, bir budu olmayan qızardılmış iri toyuğu götürüb yerə qoydu. Sonra iki dəst tuman-köynək, ülgüc itiləmək üçün qayış, bir kitab və futlyar çıxarıb, toyuqdan başqa hamısını ayağı ilə pilləkənin arasından aşağı tökdü. Boşalmış çamadan da onların arxasınca uçdu. Onun yerə necə tappılı ilə dəydiyi eşidildi və çıxan səsdən qapağının qopduğu hiss olundu.

Sonra kürən quldur toyuğun qılçasından tutub, onu Poplavskinin peysərinə nə təhər ilişdirdisə, Azazellonun əlində toyuğun ancaq budu qaldı. Məşhur yazıçı Lev Tolstoy çox doğru deyib ki, Oblonskilərin evində aləm qarışmışdı. O, indi də məhz belə deyərdi. Bəli! Poplavskinin gözünün qabağında hər şey qarışdı. Gözlərindən qıçıl-cım çıxdı, sonra gözlərinə çökən qaranlıq may gününü bir anlığa görünməz etdi və Poplavski əlində pasport pilləkənlə aşağı diyirləndi. Növbəti meydançada ayağı ilə pəncərənin şüşəsini sındırıb pilləkəndə oturdu. Qılçasız toyuq onun yanında yerə dəyib, pilləkənin arasına düşdü. Yuxarıda qalmış Azazello bir anda toyuq budunu gəmirib, sümüyünü trikonun yan cibinə dürtdü və mənzilə girib qapını zərblə çırpdı. Bu vaxt aşağıdan asta-asta qalxan adamın addım səsləri eşidildi.

Poplavski tələsik bir mərtəbə də enib, meydançadakı kiçik taxta divanda oturaraq nəfəsini dərdi.

Köhnə çesunça kostyumda, başına yaşıl lentli şax həsir şlyapa qoymuş, çox kədərli sifəti olan balaca, yaşlı bir kişi pilləkənləri qalxıb, Poplavskinin yanında ayaq saxladı.

– Vətəndaş, xahiş edirəm deyəsiz, – çesunça kostyumlu kişi qüssə ilə soruşdu, – əlli nömrəli mənzil haradadır?

– Yuxarıda! – Poplavski qısaca cavab verdi.

– Çox minnətdaram, vətəndaş, – balaca adam yenə qüssə ilə deyib yuxarı qalxdı, Poplavski isə durub aşağı qaçdı.

Sual olunur, yoxsa Maksimilian Andreyeviç günün günorta çağı ona qarşı vəhşicəsinə zorakılıq edən quldurlardan şikayət etmək üçün milisə tələsirdi? Yox, heç vəchlə, buna əmin ola bilərsiniz. Gedib milisə desin ki, eynəkli pişik indicə mənim pasportumu oxuyurdu, sonra triko geyinmiş bıçaqlı adam... yox, vətəndaşlar, Maksimilian Andreyeviç, həqiqətən, ağıllı adamdı!

Aşağı çatmışdı ki, çöl qapının lap yanında xırda bir otağa açılan qapı gördü. Qapının şüşəsi sınımışdı. Poplavski pasportu cibinə soxub, atılmış əşyalarını görmək ümidiylə boylandı. Ancaq onlardan əsər-ələmət yox idi. Bunun onu nə qədər az kədərləndirdiyinə Poplavskinin özü də mat qaldı. Onu başqa bir maraqlı, cəlbedici fikir

məşğul edirdi: bu balaca adamın şəxsində lənətəgəlmiş mənzili bir daha sınısın. Doğrudan da, əgər mənzilin yerini soruşurdusa, demək, oraya ilk dəfə gedirdi. Çox güman, 50 №-li mənzildə yuva qurmuş dəstənin cənginə düşəcəkdə. Poplavskinin ürəyinə dammışdı ki, bu balaca adam tezliklə həmin mənzildən çıxacaq. Hansısa bacıoğlunun dəfninə Maksimilian Andreyeviç, əlbəttə, artıq hazırlaşmırdı, Kiyevə gedən qatarın vaxtına isə çox qalmışdı. İqtisadçı ətrafına boylanıb, özünü xırda otağa verdi. Bu vaxt lap yuxarıda qapı çırpıldı. “O içəri keçdi!” – Poplavski ürəyi əsə-əsə düşündü. Otaq soyuq idi, siçan və çəkmə qoxuyurdu. Maksimilian Andreyeviç ağac kötüyünün üstündə oturub, gözləmək qərarına gəldi. Yaxşı mövqe seçmişdi, balaca otaqdan altıncı blokun çöl qapısı aydınca görünürdü.

206

İntəhası, düşündüyündən çox gözləyəsi oldu. Nədən-sə pilləkəndə kimsəsizlik hökm sürürdü. Səs-səmir yaxşı eşidilirdi və nəhayət, beşinci mərtəbədə qapı çırpıldı. Poplavski nəfəsini içinə çəkdi. “Hə, onun addım səsidir; aşağı enir”. Bir mərtəbə aşağıda qapı açıldı. Addım səsi kəsildi. Qadın səsi. Kədərli adamın səsi... hə, onun səsi idi... “Allah xətinə, əl çək”ə oxşar bir şey dedi. Poplavskinin qulağı şüşənin qırıq yerindən çıxmışdı. Bu qulaq qadın gülüşünü aldı. Aşağı enən yeyin, cəld addım səsləri və budur, qadının çiyni göründü. Əlində müşəbbədən yaşıl əl çantası olan bu qadın çöl qapısından həyəətə çıxdı. Balaca adamın addım səsləri isə təzədən eşidildi. “Qəribədir, o geri, mənzilə qayıdır. Budur, bax, yenə yuxarıda qapı açıldı. Neyləyək, bir az da gözləyək”.

Bu dəfə çox gözləməli olmadı. Qapının səsi. Addımlar. Addım səsləri kəsildi. Bərk qışqırıq. Pişik miyoltusu. Aşağı enən cəld, xırda addım səsləri!

Poplavski, axır ki, onu gördü. Şlyapasız, keçəli cırmaq yerləri və şalvarını tamam islatmış kədərli adam dəli sifətində xaç çək-çəkə, donquldana-donquldana şütüyüb keçdi. O, qorxudan hara – içəri, ya çölə – açıldığını dərk etmədən çıxış qapısının dəstəyini dartışdırdı, nəhayət, qapını birtəhər açıb, özünü günəşli həyəətə atdı.

Mənzilin sınağı başa çatmışdı, daha heç bir bacıoğlu və mənzil barədə düşünməyən, üzləşdiyi təhlükəni yadına

saldıqca canına vicvəcə düşən Maksimilian Andreyeviç yalnız üçcə kəlmə: “Hər şey aydındır! Hər şey aydındır!” – pıçıldaya-pıçıldaya həyəətə qaçdı. Bir neçə dəqiqədən sonra trolleybus iqtisadçı-planlaşdırıcını Kiyev vağzalına doğru aparırdı.

İqtisadçı aşağıdakı xırda otaqda oturduğu vaxt isə balaca adamın başına xoşagəlməz əhvalat gəlmişdi. Balaca adam Varyetenin bufetçisi Andrey Fokiç Sokov idi. Varyetedə istintaq getdiyi zaman Andrey Fokiç bir kənardə dayanıb heç nəyə qarışmırdı, vur-tut həmişəkindən bir az artıq kədərələndiyi hiss olunurdu, bundan əlavə, o, xidmətçi Karpovdan gəlmə sehrbazın harada qaldığını soruşmuşdu.

Beləliklə, mərtəbənin meydançasında iqtisadçıdan ayrılan bufetçi beşinci mərtəbəyə qalxıb, 50 №-li mənzilin zəngini basdı.

Qapını tez açdılar, ancaq bufetçi diksinib geri çəkildi və içəri tərəddüdlə girdi. Bunu anlamaq olardı. Qapını əynində krujevalı önlükdən və başında ağ sancaqdan savayı heç nə olmayan bir qız açmışdı. Yeri gəlmişkən, qızın ayağında qızılı rəngdə tuffilər var idi. Boy-buxunu gözəl olan qızın boğazındakı qırmızı çarığı onun yeganə qüsuru saymaq olardı.

– Nəyi gözləyirsiniz, zəngi basmısınızsa, keçin! – qız həyasız yaşıl gözlərini bufetçidən çəkmədən dedi.

Andrey Fokiç ufuldadı, gözlərini döydü və şlyapasını çıxarıb dəhlizə keçdi. Elə bu vaxt dəhlizdə telefon zəng çaldı. Utanmaz qulluqçu bir ayağını stula qoyub dəstəyi götürdü.

– Alo!

Bufetçi bilmirdi gözlərini harada gizlətsin, ayağının birini götürüb o birini qoyaraq düşündü: “Ay səni, əcnəbinin qulluqçusuna bir bax! Tfu, ədəbsiz!” Və bu ədəbsizliyi görməmək üçün ətrafına baxmağa başladı.

İri, yarıqaranlıq dəhliz qeyri-adi əşyalarla, geyimlərlə dolu idi. Stulun başına astarı qumaşdan olan dəfn plaşı atılmışdı, güzgülü tumbanın üstünə qızıl dəstəyi parıldayan uzun qılinc qoyulmuşdu. Gümüş dəstəklili üç qılinc isə çətir, ya əlağacı kimi elə-belə, bir küncdə dururdu. Maral buyuzlarından qartal lələkli beretlər asılmışdı.

– Bəli, – qulluqçu telefonla danışdı, – necə? Baron Maygel? Eşidirəm. Bəli! Cənab artist bu gün evdədir. Bəli, sizi görməyə şad olar. Bəli, qonaqlar... Frak, ya qara pencək. Nə? Gecə on ikidə. – Qulluqçu söhbətini bitirib dəstəyi yerinə qoydu və bufetçidən soruşdu: – Sizə nə lazımdır?

– Mən mütləq vətəndaş artisti görməliyəm.

– Necə? Elə şəxsən özünü?

– Özünü, – bufetçi qüسسə ilə cavab verdi.

– Soruşaram, – qulluqçu, görünür, tərəddüd edirdi və mərhum Berliozun kabinetinin qapısını açıb məlumat verdi: – Cəngavər, balaca bir adam gəlib, deyir, messiri görməliyəm.

– Qoy gəlsin, – kabinetdən Korovyevin yoğun səsi eşidildi.

– Qonaq otağına keçin, – qız elə adi tərzdə dedi, guya, adam kimi geyinmişdi, qonaq otağının qapısını açıb özü dəhlizdən gəldi.

Dəvət olunan yerə keçən bufetçini otağın bəzək-düzəyi o qədər heyrətləndirdi ki, hətta nə üçün gəldiyini də unutdu. İri pəncərələrin rəngli şüşələrindən (izsiz-soraqsız itmiş zərgər arvadının fantaziyası) kilsə işığına oxşayan qeyri-adi bir işıq süzülürdü. İsti yaz havasına baxmayaraq, böyük, qədim buxarıda odun yanırdı. Ancaq otaq heç də isti deyildi, əksinə, içəri girən adamı zirzəmi nəmişliyi vururdu. Qara pişik buxarının qabağındakı pələng dərisinin üstündə oturub, gözlərini qıyaraq, sakitcə alova baxırdı. Allahdan qorxan bufetçi masaya baxanda diksindi: stola kilsə zərxarası salınmışdı. Süfrəyə çoxlu yumru, toz basmış butulka düzülmüşdü. Butulkaların arasında boşqab parıldayırdı, o saat hiss olunurdu ki, təmiz qızıldandır. Qurşağında bıçaq olan balaca kürən adam buxarının yanında dayanıb, əlindəki uzun polad qılınca taxdığı ət tikələrini qızardırı, ətin yağı ocağa damcılayırdı, tüstü bacadan çıxırdı. Otaqdan tək-cə qızardılan ətin yox, həm də tünd ətir və buxur qoxusu gəlirdi, buna görə də qəzetlərdən artıq Berliozun öldüyünü, onun harada yaşadığını bildiyindən, bufetçinin ağına gəldi ki, ola bilsin, Berlioz üçün yas mərasimi keçirilib, amma cəfəng bir fikir kimi bunu dərhal da başından qovdu.

Karıxmış bufetçi qəfil yoğun kişi səsi eşitdi:

– Mənə görə bir qulluğunuz?

Bu vaxt bufetçi ona lazım olan adamı qaranlıqda arayıb tapdı.

Cadugər üstünə döşəkçələr atılmış alçaq, ancaq çox enli bir divanda uzanmışdı. Bufetçiyə göründüyü kimi, artistin əynində yalnız qara tuman-köynək, ayaqlarında isə şişburun qara tuffilər vardı.

– Mən, – bufetçi ağılsındı, – Varyete teatrında bufetin müdiriyəm...

Artist barmaqlarında qiymətli daşlar bərq vuran əlini irəli uzadıb, sanki, bufetçini danışmağa qoymamaq üçün qızğincasına danışmağa başladı:

– Yox, yox, yox! Daha danışma! Heç vəchlə və heç vaxt! Sizin bufetdə ağzıma heç nə almaram! Canım-ciyərim, mən dünən sizin piştaxtanın yanından keçirdim, hələ də oradakı nəərə balığını, qoyun pendirini unuda bilmirəm. Mənim əzizim! Qoyun pendiri göy rəngdə olmur, sizi kimsə aldadıb. Pendir ağ olmalıdır. Bəli, bəs çay? Axı bu çirkab suyudur! Mən öz gözlərimlə gördüm ki, pinti bir qız sizin böyük samovara vedrə ilə qaynamamış su tökür, di gəl bu vaxt çay süzməyə davam edirdilər. Yox, əzizim, belə yaramaz!

– Üzr istəyirəm, – bu gözlənilməz hücumdan çaşan Andrey Fokiç dilləndi, – mən bu məsələyə görə gəlməmişəm, nəərə balığının bu söhbətə dəxli yoxdur.

– Əgər balıq xarab olubsa, necə yeni dəxli yoxdur!

– Bizə azacıq vaxtı ötmüş nəərə balığı göndərmişdilər, – bufetçi dedi.

– Əzizim, bu cəfəngiyatdır!

– Nədir cəfəngiyat?

– Azacıq deməyin – budur cəfəngiyat! Azacıq ötmüş olmur. Nəərə balığının müddəti az da olsa ötdüsə, demək, köhnədir, demək, iyənib!

– Bağışlayın... – onunla öcəşən artistdən canını necə qurtarmağı bilməyən bufetçi yenə ağzını açdı.

– Bağışlaya bilmərəm, – o, sərt şəkildə dedi.

– Mən bu məsələyə görə gəlməmişəm! – Bufetçinin qanı lap qaralmışdı.

– Buna görə gəlməmisiniz? – əcnəbi sehrbaz təəcübləndi. – Sizi başqa nə iş mənim yanıma gətirə bilər?

Əgər yaddaşım məni aldatmırsa, sizin sənətə yaxın olan şəxslərdən yalnız bir markitant¹ qadınla dostluq etmişəm, ancaq bu da elə çoxdan olub ki, onda siz hələ dünyada yox idiniz. Amma mən şadam. Azazello! Cənab bufet müdirinə kətil ver.

Ət qızardan adam dönüb, öz köpək dişləriylə bufetçini dəhşətə gətirdi və alçaq palıd kətillərdən birini cəld ona verdi. Oturmaq üçün otaqda başqa bir şey yox idi.

Bufetçi:

– Çox minnətdaram, – deyib oturanda kətilin dal ayağı xırçılıtlı ilə qırıldı, bufetçi arxası üstə döşəməyə dəyib ağrıdan ufuldadi. Yıxılarda qarşıdakı kətilə toxundu və onun üstündəki qırmızı çaxırla dolu bədəni şalvarına dağıtdı.

Artist ucadan dedi:

– Ay! Əzilmədiniz ki?

210

Azazello bufetçiyə qalxmağa kömək edib, ona başqa kətil verdi. Ev sahibinin şalvarı çıxarıb ocağın qırağında qurutmaq təklifindən bufetçi dərd dolu səsle imtina etdi və yaş tuman-köynəkdə, yaş paltarda özünü çox pis hiss edərək, ehtiyatla başqa kətildə oturdu.

– Mən alçaqdan oturmağı xoşlayıram, – artist dedi, – alçaqdan yıxılmaq elə də qorxulu deyil. Hə, deməli, sözüümüz nəre balığında qaldı? Mənim əzizim! Təzə, təzə və təzə, hər bir bufetçinin şüarı, bax, bu olmalıdır. Hə, buyurun, dadına baxın...

Bu vaxt bufetçinin qarşısında buxarıdan düşən qıpqırmızı işıqda qılinc bərq vurdu və Azazello qızıl boşqaba cızıldayan tikə qoydu, üstünə limon suyu sıxıb, bufetçiyə ikidiş qızıl çəngəl uzatdı.

– Minnətdaram... mən...

– Yox, yox, dadına baxın!

Bufetçi nəzakət xatirinə tikəni ağzına qoydu və o saat hiss etdi ki, doğrudan da, çox təzə, ən əsası da, çox dadlı bir tikə yeyir. Ancaq dadlı, şirəli əti çeynədiyi yerdə bufetçi az qaldı boğulub ikinci dəfə yıxılsın. Qonşu otaqdan iri qara bir quş uçub, qanadını yavaşca bufetçinin keçəlinə toxundurdu. Buxarının yanındakı saat qoyulmuş rəfə qonanda quşun bayquş olduğu bilindi. “Allah, sən saxla!”

¹ Markitant – XVIII-XIX əsrlərdə orduya qoşulub hərbcilərə ərzaq və xırdavat satmaqla məşğul olan mülki şəxs

– bütün bufetçilər kimi əsəbi olan Andrey Fokiç düşündü, – “mənzilə bax da!”

– Bir badə çaxır! Ağ, qırmızı? Günün bu vaxtında hansı ölkənin çaxırına üstünlük verirsiniz?

– Minnətdaram... mən içmirəm...

– Çox nahaq! Onda, bəlkə, zər ataq? Yoxsa başqa oyunları xoşlayırsınız? Domino, kart?

– Oynayan deyiləm, – bufetçi artıq yorulmuşdu.

– Lap pis, – ev sahibi nəticə çıxartdı, – özünüz bilin, içkidən, qumardan, gözəl qadınlarla təmasdan, yemək- içmək məclislərindən qaçan kişilərə şübhə ilə baxıram. Belə adamlar ya ağır xəstədirlər, ya da ətrafdakılara gizlicə nifrət edirlər. Hərçənd istisnalar da var. Ziyafətdə mənimlə bir yerdə oturan adamlar arasında əclafılar da olub! Yaxşı, nə məsələ ilə bağlı gəlmisiniz?

– Dünən siz fokus göstərmisiniz...

– Mən? – sehrbaz heyrətləndi, – insafınız olsun! Bu, heç mənə yaraşmaz!

– Bağışlayın, – bufetçi özünü itirdi, – axı qara magiya seansı...

– Hə, əlbəttə, əlbəttə! Mənim əzizim! Sizə bir sirr açım: mən heç də artist deyiləm, mən, sadəcə, moskvalıları elliknən görmək istəyirdim, bunun üçün də ən münasib yer teatr idi. Elə mənim dəstəm də, – o, pişiyi göstərdi, – bu seansı təşkil etdi, mən isə vur-tut oturub moskvalılara baxdım. Həyəcanlanmayın, bəs sizi bu seansla bağlı mənim yanıma nə gətirib?

– Bilirsiniz, tavandan tökülənlərin arasında pullar da var idi, – bufetçi səsinə yavaşdıb, çəkinə-çəkinə ətrafına boylandı, – onların hamısını göydəcə tuturdular. Bir də gördüm, cavan bir adam bufetə gəlib onluq uzatdı, mən də ona səkkiz rubl yarım qaytardım... Sonra bir başqası gəldi.

– Yenə cavan adam?

– Yox, yaşlı. Üçüncü, dördüncü. Hamısına qalıq qaytardım. Bu gün isə kassaya baxdım, gördüm, pul adına aldığımin hamısı kağızdır. Bufet yüz doqquz rubl ziyanda qalıb.

– Ay-ay-ay! – artist bərkdən dedi, – doğrudanmı, onlar pulun kağız olduğunu biliblər? Mən düşünürəm ki, onlar bunu bilərəkdən ediblər.

Bufetçi qüسسə ilə yan-yörəsinə baxıb heç nə demədi.

– Doğrudanmı, sizə rast gələn fırıldaqçılarmı? – sehbaz həyəcanla qonaqdan soruşdu, – doğrudanmı, moskvalıların arasında fırıldaqçı var?

Bunun cavabında bufetçi elə acı-acı gülümsədi ki, şüb-hə yeri qalmadı: bəli, moskvalıların arasında fırıldaqçılar var.

– Alçaqlıqdır! – Voland hiddətləndi, – siz kasıb adamsınız... siz axı kasıbsınız, eləmi?

Bufetçi başını çiyinə qısdı, bəlli oldu ki, o, kasıbdır.

– Sizin nə qədər saxlancınız var?

Sual canıyananlıqla verilmişdi, ancaq hər halda, belə sualı nəzakətli saymaq olmazdı. Bufetçi duruxdu.

– Beş əmanət kassasında iki yüz qırx doqquz min rubl, – qonşu otaqdan xırıltılı səs cavab verdi, – evdə isə döşəmənin altında iki yüz dənə onluq qızıl.

Bufetçi, elə bil, oturduğu kətilə yapışdı.

– Əlbəttə, bu elə bir məbləğ deyil, – Volandın qonağa ürəyi yandı, – ancaq əslində, o da sizə lazım olmayacaq. Siz nə vaxt öləcəksiniz?

Bu yerdə bufetçi hiddətləndi.

– Bu heç kimə məlum deyil, heç kəsə bunun dəxli də yoxdur, – o dedi.

– Əlbəttə, məlum deyil, – yenə kabinetdən həmin mürdar səs eşidildi, – böyük işdir, guya, mənim üçün Nyutonun binomu olub! O, doqquz ay sonra, gələn ilin fevralında Birinci MDÜ-nun klinikasının dördüncü palatasında qaraciyər xərçəngindən öləcək.

Bufetçinin rəngi saraldı.

– Doqquz ay, – Voland fikrində hesabladı, – iki yüz qırx doqquz min... Yuvarlaqlaşdırsa, aya iyirmi yeddi min düşür? Azdır, ancaq sadə yaşamaq üçün kifayət edər. Hələ onluq qızıllar da var.

– Onluqları xərcləməyə imkan olmayacaq, – yenə həmin səs söhbətə qarışıb, bufetçinin ürəyinə üşütmə saldı, – Andrey Fokiç ölən kimi evi sökəcəklər, onluq qızıl-lar Dövlət Bankına veriləcək.

– Klinikada yatmağı heç sizə məsləhət görməzdim, – artist sözünə davam etdi, – ələcsiz xəstələrin iniltisi, xorultusu altında palatada ölməyin nə mənası? Bu iyirmi yeddi minə kef məclisi qurub, zəhər içib sərxoş gözəllərin,

zirək dostların əhatəsində, musiqi sədaları altında bu dünyadan o dünyaya köçmək yaxşı olmazmı?

Sakitcə oturan bufetçi çox qocalmışdı. Gözlərinin altı qaralmış, yanaqları, çənəsi sallanmışdı.

– Deyəsən, fikrə getmisiniz, – ev sahibi ucadan dedi, – işə keçək. Həmin kağızları göstərin.

Bufetçi həyəcanlı halda cibindən bağlamanı çıxartdı və quruyub qaldı. Qəzetin arasındakı onluqlar idi.

– Mənim əzizim, siz, doğrudan da, xəstəsiniz, – Voland çiyinlərini çəkərək dedi.

Bufetçi dəli kimi gülümsəyərək kətildən qalxdı.

– Bəs... – o kəkələdi, – bəs onlar yenə dönüb...

– Hm... – artist fikrə getdi, – onda yenə yanımıza gəlin.

Göz üstə yeriniz var! Tanış olmağımıza şadam.

Bu yerdə Korovyev kabinetdən sıçradı və bufetçinin qolundan yapışib, silkələyə-silkələyə yalvardı ki, hamıya, hamıya salam çatdırırsın. Bir şey anlamayan bufetçi dəhlizə tərəf getdi.

– Gella, yola sal! – Korovyev qışqırdı.

Çılpaq kürən qız yenə dəhlizdə göründü. Bufetçi qapıdan sivişib, “sağ olun” deyərək, kefli kimi getdi. Bir az aşağı düşüb dayandı, pilləkəndə oturub bağlamanı çıxartdı, yoxladı – onluqlar yerində idi.

Bu vaxt həmin meydançaya açılan qapıdan yaşıl çantalı bir qadın çıxdı. Pilləkəndə oturub onluqlara key-key baxan adamı görəndə gülümsəyərək dalğın halda dedi:

– Belə də bina olar! Səhərin gözü açılmamış bu da keflənib. Yenə pilləkənin şüşəsini sındırıblar, – bufetçiyə diqqətlə baxıb əlavə etdi: – Ey, vətəndaş, nə çox onluğunuz var. Mənimlə bölüşdürəydin! Hə?

– Əl çək məndən, Allah xatirinə, – bufetçi qorxusundan pulu tələsik gizlətdi. Qadın güldü:

– Cəhənnəm ol, simic! Mən zarafat eləyirdim, – deyib aşağı düşdü.

Bufetçi yavaşca qalxdı, şlyapasını düzəltmək üçün əlini yuxarı qaldıranda bildi ki, şlyapa başında yoxdur. Heç geri qayıtmaq istəmirdi, ancaq şlyapaya heyfi gəldi. Bir az tərəddüddən sonra geri qayıdıb zəngi basdı.

– Yenə nə istəyirsiniz? – lənətə gəlmiş Gella ondan soruşdu.

– Şlyapamı unutmuşam, – bufetçi keçəlini göstərib pıçıldadı. Gella dönəndə bufetçi fikrində tüpürüb, gözlərini yumdu. Gözünü açanda Gella ona şlyapasını, bir də qara dəstəkli qılınc uzatdı.

– Mənim deyil, – bufetçi qılıncı geri itələyib, tez şlyapasını geyinərək yavaşdan dedi.

– Məgər siz qılıncsız gəlmişdiniz? – Gella təəccübləndi.

Bufetçi nəşə donquldanıb tez aşağı düşdü. Başında nəyə görə narahatlıq hiss etdi, həm də şlyapa da çox isti idi; o, şlyapanı çıxartdı və qorxudan hoppayıb astadan qışqırdı. Əlində didilmiş xoruz lələkli məxmər beret var idi. Bufetçi xaç çəkdi. Elə o an beret miyoldayıb, qara pişiyə çevrildi, təzədən Andrey Fokiçin başına sıçrayıb, caynaqlarını onun keçəlinə ilişirdi. Bufetçi dəhşətli bir qışqırıq qoparıb, aşağı qaçmağa başladı, pişik isə onun başından düşüb, pilləkənlə yuxarı götürüldü.

214

Bufetçi havaya çıxıb, cəld darvazaya tərəf qaçdı və şeytan yuvası olan 302-bis №-li lənətəgəlmiş binanı həmişəlik tərk etdi.

Sonra onun başına nə gəldiyi yaxşı məlumdur. Bufetçi darvazadan çıxıb, nəşə axtarırmış kimi döyükdü. Bir dəqiqə keçmiş o artıq küçənin əks tərəfindəki aptekdə idi. Elə ağzını açıb: “Xahiş edirəm, deyin...” – söyləmişdi ki, pişixətaxta arxasındakı qadın qışqırdı:

– Vətəndaş! Sizin ki başınız tamam yarıq-yarıqdır!..

Beş dəqiqə sonra başı tənizlə sarınmış bufetçi bildi ki, ciyər xəstəlikləri üzrə ən yaxşı mütəxəssislər professor Bernadski və Kuzminin hesab edilir, kimin daha yaxınlıqda olduğunu soruşub, Kuzminin bir həyət o yandakı balaca ağımsov malikanədə yerləşdiyini eşidəndə sevincək oldu və iki dəqiqə keçmiş artıq həmin malikanəyə çatmışdı. Qədim, ancaq çox səliqə-sahmanlı bir bina idi. Bufetçinin qarşısına ilk çıxan ondan şlyapasını almaq istəyən, ancaq qonağın şlyapası olmadığından dişsiz ağzını marçıldadamarçıldada aralanıb gedən qoca dayə oldu.

Onun əvəzinə güzgünün yanında, tağın altında orta yaşlarında bir qadın peyda oldu, o saat da bildirdi ki, növbədə on doqquzuncu olacaq, ondan tez mümkün deyil. Bufetçi xilas yolunun nədə olduğunu dərhal anladı. Üzgün

baxışlarla sütunun arxasına, üç adamın dayandığı dəhlizə tərəf boylanıb pıçıldadı:

– Ölümcül xəstəyəm...

Qadın bufetçinin sarğılı başına şübhə ilə baxıb, tərəddüd edərək dedi:

– Nə olar, keçin... – və bufetçini sütunun arxasına buraxdı.

Elə həmin an qarşı tərəfdəki qapının arasından qızılı sağanaqlı eynək parıldadı və xalatl qadın dedi:

– Vətəndaşlar, bu xəstə növbəsiz keçəcək.

Bufetçi göz açıb yumunca özünü professor Kuzminin kabinetində gördü. Bu uzunsov otaqda qorxulu, təntənəli və tibbə aid heç nə yox idi.

– Sizə nə olub? – professor Kuzmin məlahətli bir səsle soruşub, onun sarıqlı başına bir qədər həyəcanla baxdı.

– İndicə mötəbər bir mənbədən öyrəndim ki, – bufetçi şüşənin altındakı dəstə halında çəkilməmiş fotosəkilə qorxa-qorxa baxdı, – gələnin ilin fevralında qaraciyər xərçəngindən öləcəyəm. Yalvarıram, əlac edin.

Professor Kuzmin kreslonun dəri örtüklü, qotik üslublu hündür söykənəcəyinə yayxandı.

– Bağışlayın, sizi anlamıram... siz həkim yanından gəlirsiniz? Başınız niyə sarıqlıdır?

– Nə həkim?.. Həkimə min şükür!.. – birdən dişləri saqqıldadı. – Başıma isə fikir verməyin, onun dəxli yoxdur, – bufetçi dedi, – baş cəhənnəm olsun, onluq heç nə yoxdur. Xahiş edirəm, ciyər xərçənginə əlac edin.

– Bağışlayın, axı bunu kim sizə deyib?

– Ona inanın, – bufetçi coşqunluqla xahiş etdi, – o bilir.

– Heç nə anlamıram, – professor çiyinlərini çəkib, kreslosunu stoldan geri sürüşdürdü. – Sizin haçan öləcəyinizi o necə bilərdi? Üstəlik də, həkim deyil!

– Dördüncü palatada, – bufetçi cavab verdi.

Bu yerdə professor xəstəyə, onun başına, yaş şalvarına baxıb düşündü: “Bircə bu çətmirdi! Dəlildir!” Soruşdu:

– Siz ara q içirsiniz?

– Dilimə də dəyməyib, – bufetçi dedi.

Bir dəqiqə sonra o soyunub, müşəbbəli soyuq taxta uzanmışdı və professor onun qarnını əlləşdirirdi. Demək lazımdır ki, bu da bufetçinin kefini xeyli açdı. Professor

qəti surətdə bildirdi ki, indi, hər halda, indiki məqamda bufetçidə xərçəng xəstəliyinin heç bir əlaməti yoxdur. Ancaq əgər belədirsə... əgər qorxursa, hansısa bir fırıldaqçı onu qorxudubsa, bütün analizləri verməlidir... Hara gedəcəyini, nə aparacağını izah edə-edə professor kağız parçalarına nəsə yazdı. Bundan başqa, bufetçiyə əsəblərinin tamam pozulduğunu deyib, professor-nevropatoloq Burenin yanına getməsi üçün ona məktub verdi.

– Sizə nə qədər verməliyəm, professor? – bufetçi qalın pul kisəsini çıxararaq məlahətli və titrək səslə soruşdu.

– Kefiniz nə qədər istəyir, – professor qısaca dedi.

Bufetçi otuz rubl çıxarıb masanın üstünə qoydu, sonra isə cingildəyən qəzet bükülüsünü, pişik kimi ehmalca onluqların üstünə qoydu.

– Bəs bu nədir? – Kuzmin bığının ucunu burdu.

– Çəkinməyin, vətəndaş professor, – bufetçi astadan dedi, – yalvarıram, xərçəngə əlac edin.

– Qızılınızı götürün buradan, – professor məğrurcasına dedi, – yaxşı olar əsəblərinizi qoruyasınız. Elə sabah sidik analizi verin, çox çay içməyin, yeməyi də tamam duzsuz eləyin.

– Hətta şorbaya da duz tökməyim? – bufetçi soruşdu.

– Heç nəyə tökməyin, – Kuzmin bərk-bərk tapşırırdı.

– Ehh!.. – bufetçi qüssə ilə professora baxa-baxa onluq qızilları götürüb, dalı-dalı qapıya tərəf getdi.

Həmin axşam professorun xəstəsi az oldu və şər qarışanda axırıncını yola saldı. Professor xalatını soyunanda bufetçinin onluqları qoyduğu yerə baxdı və onluqlar əvəzinə “Abrau-Dürso” şüşəsinin üç dənə etiketini gördü.

– Gəl indi baş çıxar! – Kuzmin xalatını döşəmə ilə sürüyərək, kağızı əliylə yoxlaya-yoxlaya mızıldadı, – demə, o, təkcə şizofrenik yox, üstəlik də oğru imiş! Ancaq başa düşmürəm, məndən nə istəyirdi? Doğrudanmı, sidik analizi üçün kağız? Ax! O, paltomu oğurlayıb! – Xalatının bir qolu eləcə geyinəkli dəhlizə cumdu. – Kseniya Nikitişna! – qapının ağzında bağırırdı, – görün palto yerindədirmi?

Aydın oldu ki, palto yerindədir. Ancaq professor, nəhayət, xalatını soyunub stolun yanına qayıdanda ayaqları, elə bil, parketə mışlandı. Etiketlərin olduğu yerdə kimsəsiz, zavallı bir pişik balası büzüşüb, süd tökülmüş boşqabın böyründə miyoldayırdı.

– Bağışlayın, bu nə deməkdir?! Bu artıq... – hiss etdi ki, peysəri buzlayıb.

Professorun astadan çəkdiyi fəryada Kseniya Nikitişna qaçıb gəldi və pişik balasını, əlbəttə, xəstələrin hansınınsa qoyub getdiyini, professorların başına belə əhvalatların tez-tez gəldiyini deməklə onu tamam sakitləşdirdi.

– Yəqin, kasıb yaşayırlar, – Kseniya Nikitişna izah etdi, – bizim isə, əlbəttə...

Pişiyi kimin qoyub getdiyini fikirləşib tapmağa çalışdılar. Mədəsində yara olan qarından şübhələndilər.

– Əlbəttə, odur, – Kseniya Nikitişna dedi, – yəqin, belə düşünüb: mən, onsuz da, ölüərəm, pişik yazıqdır.

– Dayanın görüm! – Kuzmin qışqırdı, – bəs süd?! Südü də o gətirib? Özü də boşqabda?!

– Şüşədə gətirib, burada boşqaba töküüb, – Kseniya Nikitişna izah etdi.

– Hər halda, pişiyi də, boşqabı da götürün, – Kuzmin özü Kseniya Nikitişnanı qarşıya qədər ötürdü. O qayıdanda vəziyyət dəyişmişdi.

Xalata mismardan asanda professor həyətdə gülüş səsi eşidib boylandı və təbii ki, quruyub qaldı. Bircə alt köynəyində olan qadın qarşı tərəfdəki fligelə qaçıb girdi. Professor hətta onun adını da bilirdi – Marya Aleksandrovna. Balaca oğlan uğunub getmişdi.

– Bu nə deməkdir? – Kuzmin ikrahla dedi.

Bu vaxt qızının divarın o üzündəki otağında pəfon “Alliluyya” fokstrotu çaldı və elə həmin an professorun arxasında sərçə cikkildədi. O dönüb stolun üstündə hoppanıb-düşən iri sərçəni gördü.

“Hm... sakit... – professor düşündü, – mən pəncərənin qarşısından çəkiləndə o içəri girib. Hər şey qaydasındadır”, – professor özünü inandırmağa çalışdı, ancaq hiss etdi ki, elə bu sərçənin ucbatından heç nə qaydasında deyil. Professor ona diqqətlə baxıb, o saat əmin oldu ki, bu, elə də adi sərçə deyil. Mərdar sərçə əməllicə ədəbçilik edərək, sol ayağının üstünə əyilir, ayağını sürüyüb duruxur, bir sözlə, piştaxta arxasındakı sərxoş kimi pəfondə çalınan musiqi sədaları altında fokstrot oynayırdı. Həyasızcasına professoru baxa-baxa əməllicə ədəbsizlik edirdi. Kuzmin əlini telefonun dəstəyinə uzatdı ki, kurs yoldaşı Bureyə

zəng edib soruşsun, adamın altmış yaşında belə sərçə görməsi və başın qəfil gicəllənməsi nə deməkdir?

Sərçə isə bu vaxt hədiyyə edilmiş mürəkkəbqabına qonub, onu murdarladı (zarafat etmirəm), sonra qalxıb havada dayandı və sanki, poladdan olan dimdiyini universitetin 94-cü il buraxılışının fotosəklinə zərblə çıxparaq şəklin şüşə üzlüyünü sındırdı və pəncərədən uçub getdi. Professor başqa nömrə yığdı, Burenin əvəzinə zəli kontoruna zəng vurub dedi ki, danışan Kuzmindir və xahiş etdi, indicə onun evinə zəli göndərsinlər.

Professor dəstəyi yerinə qoyub, yenə masaya sarı çevrildi və çığırdı. Masa arxasında çantasının üstünə “Zəlilər” yazılmış başıyaylıqlı şəfqət bacısı oturmuşdu. Baxışlarını qadının ağızından çəkmədən professor çığırırdı. Qulağın dibinə çatan, bir köpək dişi olan əyriağz – kişi ağızı idi. Tibb bacısının gözləri cansızdı.

218

– Pulları mən yığışdıraram, – tibb bacısı yoğun kişi səsiylə dedi, – burada tökülüb qalmasına ehtiyac yoxdur. – Quş caynağına bənzər əlləri ilə etiketləri yığışdırıb, havada əriyərək yox olmağa başladı.

İki saat keçdi. Professor yataq otağındakı çarpayıda oturmuşdu, gicgahlarından, qulaqlarının dalından və boynundan zəlilər asılmışdı. Kuzminin ipək üz çəkilməmiş adyala bükülü ayaqlarının ucunda bığı ağarmış Bure oturub, canıyananlıqla ona baxırdı və təskinlik verirdi ki, bunlar hamısı boş şeydir. Bayırda artıq qaranlıq düşmüşdü.

Həmin gecə Moskvada özgə hansı əcaib-qəraib işlər baş verdiyini biz bilmirik və əlbəttə, öyrənmək fikrində də deyilik, üstəlik, bu doğruçu söhbətimizin ikinci hissəsinə keçmək vaxtı yetişib. Ardımca, oxucum!

İkinci hissə

XIX fəsil
MARQARİTA

Ardımca, oxucu! Kim sənə deyib ki, dünyada həqiqi, möhkəm, əbədi məhəbbət yoxdur? Yalançının murdar dili kəsilsin!

Ardımca, oxucum, yalnız mənim ardımca, mən sənə belə məhəbbəti göstərəcəyəm!

Yox! Gecə yarıdan keçmiş xəstəxanada İvanuşkaya deyəndə ki o, məni unudub, master səhv eləyirdi. Belə şey ola bilməzdi. O, masteri, əlbəttə, unutmamışdı.

Ən əvvəl masterin İvanuşkadan gizlətdiyi sirri açaq. Onun sevgilisinin adı Marqarita Nikolayevna idi. Marqarita haqqında masterin bədbəxt şairə dediklərinin hamısı həqiqət idi. Bura bir şeyi də əlavə etmək lazımdır: əminliklə demək olar ki, qadınların əksəriyyəti öz həyatını Marqarita Nikolayevnanın həyatına dəyişmək üçün çox şeydən keçərdi. Otuz yaşlı, sonsuz Marqarita görkəmli, üstəlik də, dövlət əhəmiyyətli mühüm bir kəşf etmiş mütəxəssisin arvadı idi. Onun əri gənc, yaraşlıq, xeyirxah, vicdanlı adamdı və öz arvadını hədsiz sevirdi. Marqarita Nikolayevna ilə əri Arbat yaxınlığındakı dar küçələrin birində, bağın içində yerləşən gözəl malikanənin üst mərtəbəsini başdan-başa tutmuşdular. Füsunkar yerdi! Həmin bağa getmək istəyən hər bir adam buna əmin ola bilər! Qoy mənə müraciət etsin, mən ona ünvanı deyərəm, yolu göstərəm – malikanə hələ də öz yerində durur.

Marqarita Nikolayevnanın pula ehtiyacı yox idi. Marqarita Nikolayevna ürəyi istədiyi hər şeyi ala bilərdi. Ərinin

tanışları arasında maraqlı adamlara da rast gəlirdi. Marqarita Nikolayevna əlini ağdan-qaraya vurmamışdı. Marqarita Nikolayevna kommunal mənzildə yaşamağın dəhşətlərindən xəbərsizdi. Əlqərəz... o, xoşbəxtdimi? Zərrə qədər də! On doqquz yaşında ərə gedib malikanəyə köçəndən xoşbəxtlik nə olduğunu bilməmişdi. Allahlar, ey allahlar! Axı bu qadına nə lazımdı?! Gözləri həmişə anlaşılmaz bir işartı ilə yanan bu qadına, o yaz əlində küsdüm ağacının güllərini tutmuş, bir gözü azca çəp olan bu ifritəyə nə lazımdı? Bilmirəm. Mənə məlum deyil. Görünür, o, düz demişdi, ona nə qotik üslubda tikilmiş malikanə, nə ayrıca bağ, nə də pul lazımdı, ona təkcə master lazımdı. O, düz deyirdi, o, masteri sevirdi.

220

Dediyi vaxt qayıtmayan əri ilə danışmağa, xoşbəxtlikdən, macal tapmayan Marqaritanın səhərisi masterin evinə gedərək, onu görməyəndə hansı hisslər keçirdiyi hətta mənim, yad adamın, ancaq doğruçu hekayətçinin belə ürəyini sıxır.

O, master haqqında nəsə öyrənmək üçün əlindən gələni etdi və əlbəttə, heç nə öyrənə bilmədi. Malikanəyə qayıdıb yenə əvvəlki yerində yaşamağa başladı.

– Hə, hə, hə, yenə həmin ki səhvdir! – Marqarita qışda sobanın böyründə oturub, alova baxa-baxa deyirdi, – niyə mən həmin gecə onun yanından getdim? Niyə? Axı bu, ağılsızlıqdır! Söz verdiyim kimi səhərisi qayıtdım, ancaq artıq gec idi. Hə, bədbəxt Levi Matvey kimi mən çox gec qayıtdım!

Əlbəttə, bu sözlərin hamısı mənasız idi, guya, həmin gecə masterin yanında qalsaydı, nə dəyışəcəkdi? Onu qurtara biləcəkdimi? Gülməlidir! – deyərdik, ancaq ümitsiz vəziyyətə salınan qadının qarşısında bunu etmərik.

Marqarita Nikolayevna bütün qışı bu əzablarla keçirib yaza çıxdı. Cadugərin gəlişiyə Moskvada min cür həngəmənin baş verdiyi həmin gün, Berliozun dayısının təzədən Kiyevə qovulduğu, mühasibin həbs olunduğu və bir çox başqa səfeh, anlaşılmaz hadisənin baş verdiyi cümə günü Marqarita malikanənin qülləsinə baxan yataq otağında günortaya yaxın yuxudan oyandı.

Çox vaxt olduğu kimi, Marqarita yuxudan oyanıb ağlamadı, çünki bu gün, axır ki, nəsə baş verəcəyi ürəyinə

dammışdı. Bu duyğunun yoxa çıxacağından qorxub, onu ürəyində əzizləməyə, bəsləməyə başladı.

– Mən inanıram! – Marqarita həyəcanla pıçıldadı, – mən inanıram! Nəsə olacaq! Olmaya bilməz, mən axı nəyə görə ömrüm boyu əzab çəkməliyəm? Boynuma alıram ki, yalan danışmışam, aldatmışam, adamlardan gizlin həyatım olub, ancaq buna görə adamı belə qəddarcasına cəzalandırmaq olmaz. Mütləq nəsə baş verəcək, çünki heç nə əbədi olaraq davam eləyə bilməz. Bundan başqa, mənim yuxum çin olur, buna inanıram.

Marqarita Nikolayevna gün işığı süzülən qırmızı qumas pərdələrə baxaraq qısa, buruq saçlarını üçqaylı güzgünün qabağında daraya-daraya narahat halda pıçıldayırdı.

Bu gecə Marqarita, doğrudan da, qəribə yuxu görmüşdü. Məsələ onda idi ki, əzab içində keçən qış günlərində o, heç vaxt masteri yuxuda görməmişdi. Master gecələr onu rahat buraxırdı və o yalnız gündüzlər əzab çəkirdi. İndi isə yuxusuna girmişdi.

Marqarita yuxusunda erkən yazın tutqun göyü altında qəmli, cansız, naməlum bir yer görmüşdü. Bozumontul səmanı topa-topa buludlar bürümüşdü, buludlardan aşağıda isə zağcalar səssizcə uçuşurdu. Əyri bir körpü idi. Körpünün altından kiçik, bulanıq çay axırdı. Kədərli, solğun, yarıçılpaq ağaclar, tənha ağcaqovaq, uzaqda, hansısa bostanın arxasında, ağacların arasında tirdən tikilmiş ev, – ya ayrıca bir mətbəx idi, ya hamam, ya Allah bilir nə. Ətraf o qədər cansız, o qədər qəmli idi ki, körpünün yanındakı ağcaqovaqdan adamın özünü asmağı gəlirdi. Nə bir udum meh var, nə buludlar tərpənir, nə də bir insan var. Canlı adam üçün əsl cəhənnəm!

Ancaq təsəvvür edin, ağacdən tikilən bu evin qapısı açılır və o, peyda olur. Çox uzaqdadır, amma onu aydınca görür. Üst-başı cırıq-cındır, bilmək olmur əyninə nə geyinib. Saçları pırtlaşıq, üzünü tük basıb. Qızarmış gözləri narahatdır. Ona əl edir, çağırır. Havasızlıqdan boğula-boğula ona tərəf qaçdığı yerdə Marqarita oyandı.

“Bu yuxu yalnız iki şeydən birini bildirir, – Marqarita Nikolayevna düşündü, – o əgər ölübsə və məni çağırırsa, demək, mənim arxamca gəlib və mən tezliklə öləcəyəm. Burası çox yaxşıdır, çünki onda əzabların sona çatır. Yox,

sağdırsa, onda yuxu onu bildirir ki, o, özünü mənim yadıma salır! O, demək istəyir ki, biz hələ görüşəcəyik. Hə, biz çox tezliklə görüşəcəyik”.

Marqarita həmin həyəcanlı vəziyyətdə də geyinib, özünü inandırmağa çalışdı ki, əslində, hər şey çox uğurlu alınır və belə uğurlu məqamlardan bacarıb istifadə etmək lazımdır. Əri üç günlüyə ezamiyyətə getmişdi. Üç gün onun ixtiyarı özündə idi, kefi istədiyini düşünməyə, xoşladığı şey haqqında xəyala dalmağa heç kim ona mane olmayacaqdı. Malikanənin üst mərtəbəsindəki beş otaq – Moskvada on minlərlə adamın qibtə eləyə biləcəyi bütün bu mənzil onun tam ixtiyarındaydı.

Ancaq üç gün sərbəstlik qazanan Marqarita bu dəbdəbəli mənzildə heç də ən yaxşı yeri seçmədi. Çay içib, iki böyük dolabda çamadanların və müxtəlif köhnə-köşkülün saxlandığı pəncərəsiz, qaranlıq otağa keçdi. Çömbəlib onlardan birinin alt siyirməsini çəkdi və ipək parça qırıqlarının altından həyatda ona ən əziz olan şeyi çıxartdı. Marqaritanın əlindəki masterin fotosəkli, onun adına on min rubl qoyulan əmanət kitabçası, papiros kağızlarının arasında qurumuş qızılgül ləçəkləri və aşağısı yanmış dəftər olan qəhvəyi üzvlü köhnə albom idi.

Marqarita Nikolayevna bu sərvətlə öz yataq otağına qayıtdı, fotosəkli üçlaylı güzgüyə söykəyib, alovun korladığı dəftəri dizinin üstündə tutaraq, yanandan sonra əvvəli, axırı olmayan səhifələri oxuya-oxuya bir saata yaxın beləcə oturdu: “...Aralıq dənizi tərəfdən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtüdü. Məbədi qorxunc Antoni qalasının bürcləriylə birləşdirən asma körpülər yoxa çıxdı, çökən zülmət hippodrom üzərindəki qanadlı allahları, bürclü Xasmoney sarayını, bazarları, karvansaraları, küçələri, nohurları görünməz etdi... Yerşalaim – böyük şəhər dünyada heç olmayıbmiş kimi yoxa çıxdı...”

Marqarita arxasını da oxumaq istəyirdi, ancaq yanıb qaralmış səhifədə daha heç nə oxunmurdu.

Marqarita Nikolayevna göz yaşını silərək, dəftəri kənara qoyub, dirsəklərini güzgünün altındakı masaya söykədi və gözünü şəkildən çəkmədən bir xeyli oturdu. Sonra göz yaşları qurudu. Marqarita öz var-dövlətini səliqə ilə yığışdırdı, bir neçə dəqiqə keçmiş onun sərvəti yenə ipək

parçaların altında gizlədildi və qaranlıq otaqda qıfıl şıqqıltı ilə bağlandı.

Marqarita Nikolayevna gəzməyə getmək üçün dəhlizdə paltosunu geyindi. Ev qulluqçusu gözəl Nataşa günortaya nə bişirəcəyini soruşub, fərqi olmadığı cavabını aldı və əylənmək xatirinə evin xanımı ilə söhbətə girişib, ağızına gələni danışmağa başladı; guya, dünən teatrda fokusçu elə fokuslar göstərib ki, hamının ağızı açıla qalıb; hamıya pulsuz iki şüşə xarici ətir və corab paylayıb, sonra isə seans qurtarıb, küçəyə çıxanlar bir də görüblər ki, lütdülər! Marqarita Nikolayevna özünü dəhlizdə güzgünün altındakı stula yıxıb qəhqəhə çəkdi.

– Nataşa! Heç utanırsınız, – Marqarita Nikolayevna dedi, – savadlı, ağıllı qadınsınız; növbələrdə ağızlarına gələn yalanı danışirlar, siz də təkrar edirsiniz!

Nataşa pörtdü və coşqunluqla etiraz etdi ki, yalan-zad danışmırlar, bu gün özü şəxsən Arbatdakı qastronoma tufli ilə gələn bir qadın görüb, qadın kassanın qabağında dayanıb pul verəndə ayaqlarındakı tuffilər yoxa çıxdı, qadın birçə corabda qaldı. Gözləri bərəlmişdi! Corabların dabanı cırıqdı. Tuffilər isə həmin tamaşadan qalan sehrli tuffilərdi.

– Elə də getdi?

– Elə də getdi! – Nataşa ona inanmadıqları üçün lap qızardı, – dünən, Marqarita Nikolayevna, milis gecə yüz adam tutub. Bu seansdan çıxan qadınlar birçə darbalaqda Tverskoyla qaçırırmışlar.

– Eh, əlbəttə, bunu Darya danışib, – Marqarita Nikolayevna dedi, – onun gopçu olduğunu çoxdan hiss etmişəm.

Məzəli söhbət Nataşa üçün xoş sürprizlə bitdi. Marqarita Nikolayevna yataq otağına keçib, əlində bir cüt corab, bir şüşə odekolonla qayıtdı. O da fokus göstərmək istədiyini deyərək, Nataşaya corab və ətir şüşəsi verib dedi ki, ondan birçə şey xahiş edir – Tverskoyla corabda qaçmasın və Daryaya qulaq asmasın. Evin xanımı ilə qulluqçu öpüşüb ayrıldılar.

Marqarita Nikolayevna Arbat küçəsi ilə gedən trolley-busun rahat, yumşaq kreslosuna söykənib, gah xəyalə dalır, gah da ondan irəlində oturan iki adamın astadan danışdığına qulaq asırdı.

Onlar isə kiminsə eşidəcəyindən ehtiyatlanıb, hərdən boylanaraq, nəsə cəfəng bir şey haqqında pıçıldaşırdılar. Pəncərənin yanında oturan zorba, kök, xırda gözləri oyur-oyur oynayan adam öz balacaboy qonşusuna deyirdi ki, tabutun üstünə qara örtük salası oldular...

– Elə şey ola bilməz... – Balacaboy heyrətləndi, – nəse görünməmiş şeydir... Bəs Jeldibin neylədi?

Trolleybusun aram uğultusunda pəncərə tərfdən eşidildi:

– Cinayət axtarış idarəsi... qalmaqal... bir sözlə, mistika!

Eşitdiyi bu qırıq-qırıq sözlərdən Marqarita Nikolayevna bəzi şeylər anlaya bildi. Bu iki vətəndaş adını çəkmədikləri hansısa mərhumun bu gün səhər tabutdan başının oğurlandığı barədə danışdı! Bax, elə buna görə də həmin o Jeldibin indi belə həyəcanlanır. Trolleybusda pıçıldaşan bu iki nəfərin də soyğunçuluğa məruz qalmış mərhuma necəsə aidiyyəti vardı.

– Gül dalınca getsək, gecikmərik ki? – balacaboy narahat oldu, – deyirsən, kremasiya saat ikidədir?

Tabutdan oğurlanan baş haqqındakı bu müəmmali boşboğazlığa qulaq asmaq, axır ki, Marqarita Nikolayevnanı bezdirdi və düşmək vaxtı çatdığına sevindi.

Bir neçə dəqiqə sonra Marqarita Nikolayevna artıq Kreml divanının dibindəki skamyaların birində üzü maneje oturmuşdu.

Marqarita gündən gözünü qayıb, gördüyü yuxunu, düz bir il əvvəl, bu günün bu saatında elə bu skamyada onunla yanaşı oturduğunu xatırladı. Ovaxtkı kimi qara çantasını da böyrünə qoymuşdu. Bu gün o, yanında olmasa da, Marqarita Nikolayevna fikrində yenə onunla danışdı: “Əgər sürgün olunmusansa, niyə özün haqqında bir xəbər göndərmirsən? Axı adamlar xəbər göndərir. Sən məni daha sevmirsən? Yox, nəyə görə sənə mənə buna inanmıram. Deməli, sən sürgündə ölmüsən... Onda səndən xahiş edirəm, məni rahat burax, nəhayət, imkan ver, azad yaşayım, nəfəs alım”. Marqarita Nikolayevna özü onun yerinə cavab verdi: “Sən azadsan... Məgər səni tutub saxlayıram?” Sonra ona etiraz etdi: “Yox, bu nə cavabdır! Yox, sən mənim yaddaşımdan get, mən onda azad olaram”.

Marqarita Nikolayevnanın yanından adamlar ötüb-keçirdi. Qəşəng geyinmiş qadını gözəlliyinə və tək olduğuna görə bir kişinin gözü aldı. O, öskürüb Marqarita Nikolayevnanın oturduğu skamyanın bir küncündə əyləşdi. Özünü ürəkləndirib dedi:

– Şübhəsiz, bu gün hava yaxşıdır...

Ancaq Marqarita elə tərs-tərs baxdı ki, o qalxıb getdi.

“Bu da nümunə, – Marqarita fikrində ona hakim olan adama dedi, – əslində, mən bu adamı niyə qovdum? Mən danırıram, bu arvadbaz da, bircə sarsaq “şübhəsiz” sözünü nəzərə almaşaq, elə də pis deyildi. Niyə divarın dibində bayquş kimi tək oturmuşam? Niyə mən özümü həyatdan təcrid etmişəm?”

O lap kədərlənib, başını aşağı dikdi. Ancaq bu vaxt səhər hiss etdiyi ümid və həyəcan ürəyini titrətdi. “Hə, baş verəcək!” Ürəyi yenə əsdi və başa düşdü ki, buna səbəb səs dalğasıdır. Şəhərin hay-küyü içindən yaxınlaşan təbil və bir az yanlış notlar duyulan şeypur səsləri get-gedə aydınca eşidildi.

İlk olaraq bağın dəmir çəpərinin yanı ilə gedən bir atlı, ardınca üç piyada milisioner, sonra musiqiçilərin mindiyi, yavaş-yavaş gedən yük maşını, ondan sonra əklillərin tamam örtüdü tabutu aramla aparan, künclərində dörd adamın: üç kişi və bir qadının dayandığı təzə, üstüaçaq dəfn maşını göründü. Mərhumu son mənzilə yola salan dəfn maşınındakı adamların sifətindəki qeyri-adi çaşqınlığı Marqarita hətta uzaqdan sezdi. Maşının sol arxa küncündə dayanmış qadında bu daha çox hiss olunurdu. Qadının ətli yanaqlarını içəridən, elə bil, daha çox hansısa maraqlı bir sirr şişirtmişdi, süzülən gözlərində eyhamlı işartılar oynayırdı. Sanki, qadın bu saat dözməyib, mərhuma işarə vuraraq deyəcəkdi: “Belə bir şey görmüşdünüz? Əməlli-başlı mistikadır!” Dəfn maşınının arxasınca yavaş-yavaş irəliləyən üç yüzə yaxın piyadanın sifətində də eyni çaşqınlıq var idi.

Marqarita uzaqlaşan izdihamı gözləriylə ötürərək, türk təbilinin get-gedə zəifləyən kədərli, yeknəsəq “bum, bum, bum” səsinə qulaq asa-asa fikirləşdi: “Necə qərribə dəfndir... Bu “bum” səsi də qüسسə doğurur! Ah, doğrusu, onun sağ olub-olmadığını bilmək üçün qəlbimi şeytana belə

satardım! Bu cür qəribə sifətlə kimi dəfn etdiklərini bilmək maraqlı olardı”.

– Mixail Aleksandroviç Berliozu, – lap böyründə burunda danışan kişi səsi eşidildi, – Massolitin sədrini.

Marqarita Nikolayevna təəccüblə çevrilib skamyada oturan adamı gördü, yəqin, bu adam onun başı mərasimə qarışanda hiss olunmadan gəlib əyləşmişdi və ola bilsin, fikri dağınıq olduğundan son sualı bərkədən vermişdi.

Bu vaxt izdiham, yəqin, qarşıdakı işıqfora görə yavaşımışdı.

– Bəli, – naməlum adam sözünə davam etdi, – onların qəribə ovqatı var. Mərhumu dəfn etməyə aparırlar, ancaq birçə o haqda düşünülər ki, görən, onun başı hanı!

– Nə baş? – Marqarita gözlənilməz qonşunu süzərək soruşdu. Qonşusu balacaboy, köpək dişli, əyninə krammallı köynək, zolaqlı qəşəng kostyum geyinmiş, ayağında laklı tuflı, başında yumru şlyapa olan kürən bir adam idi. Qalstukunun şux rəngi vardı. Təəccüblü idi ki, kişilərin, adətən, cib dəsmalı, avtomat qələm qoyduğu kostyumun döş cibindən gəmirilmiş toyuq sümüyü çıxmışdı.

– Bilirsinizmi, – kürən adam izah etdi, – bu gün səhər Qriboyedov zalında mərhumun başını tabutdan çırpışdırıblar.

– Bu necə ola bilər? – Marqarita qeyri-ixtiyari soruşdu və eyni zamanda trolleybusdakı söhbəti xatırladı.

– Kim bilir! – kürən adam sırtıqcasına dedi. – Mənə elə gəlir, bu haqda, hər halda, Begemotdan soruşmaq pis olmazdı. Çox məharətlə çırpışdırıblar. Lap biabırçılıqdır! Ən başlıcası, məlum deyil, axı bu baş kimə lazımdır, nə üçün lazımdır!

Marqarita Nikolayevna öz aləmi ilə nə qədər məşğul olsa da, bu adamın hətərən-pətərən danışdığı onu heyrləndirdi.

– Bağışlayın! – o, birdən bərkədən dedi. – Hansı Berliozu? Bu gün qəzetlərin yazdığı...

– Əlbəttə, əlbəttə...

– Onda belə çıxır ki, tabutun arxasınca gedənlər ədəbiyyatçılardır? – Marqarita dişlərini bir-birinə sıxdı.

– Təbii ki, onlardır!

– Siz onları üzdən tanıyırsınız?

– Bir nəfər kimi, – kürən adam cavab verdi.
 – Deyin, – Marqaritanın səsi boğuc çıxdı, – tənqidçi Latunski onların arasındadır?

– Necə olmaya bilər? – kürən adam dedi, – odur, dördüncü sıranın ucunda.

– O sarışın? – Marqarita gözünü qıydı.

– Kül rəngində... Görürsünüz, gözünü göyə zilləyib.

– Keşisə oxşayan?

– Özüdür ki var!

Marqarita gözünü Latunskiyə dikib, daha heç nə soruşmadı.

– Görürəm, – kürən adam gülümsədi, – bu Latunskiyə nifrət edirsiniz.

– Mən hələ bəzi başqalarına da nifrət edirəm, – Marqarita dilucu cavab verdi, – ancaq bu haqda danışmaq maraqsızdır.

İzdiham bu vaxt yerindən tərpəndi, piyadaların arxınca əksəriyyəti boş olan avtomobillər gedirdi.

– Əlbəttə, burada maraqlı heç nə yoxdur, Marqarita Nikolayevna!

Marqarita təəccübləndi:

– Siz məni tanıyırsınız?

Kürən adam cavab əvəzinə yumru şlyapasını çıxarıb, başını tərpətdi.

“Əməllicə quldur sifəti var!” – Marqarita öz həmsöhbətini süzərək düşündü.

– Mən isə sizi tanımıram, – Marqarita soyuq tərzdə dedi.

– Məni haradan tanıya bilərsiniz! Buna baxmayaraq, məni sizin yanınıza bir məsələ üçün göndəriblər.

Marqaritanın rəngi ağardı və geri çəkildi.

– Birbaşa elə bundan başlamaq lazım idi, – o dedi, – yoxsa kəsilən baş haqqında ağızınıza gələni danışmağa dəyməzdi! Məni həbs etmək istəyirsiniz?

– Heç də yox, – kürən adam tezcə dilləndi, – bu nə məsələdir: ağızımı açıb danışdımsa, deməli, mütləq həbs etməliyəm! Sadəcə, sizinlə işim var.

– Heç nə anlamıram, nə iş?

Kürən adam ətrafa boylanıb, müəmmalı tərzdə dedi:

– Məni göndəriblər ki, sizi bu axşama qonaq çağırım.

– Nə sayıqlayırsınız, kimə qonaq?

– Əsil-nəcəbətli bir əcnəbiyə, – kürən adam gözlərini qıyıb, mənalı-mənalı dedi.

Marqarita əməllicə hirsələndi.

– Təzə peşə peyda olub: küçə oğraşı, – o, getmək üçün ayağa durdu.

– Belə tapşırıqlar üçün bu da mənim “sağ ol”um! – kürən adam incidi və uzaqlaşan Marqaritanın arxasınca donquldandı: – Axmaq!

– Əclaf! – o, geri çönərək cavab verdi və həmin an da arxadan kürən adamın səsini eşitdi:

– Aralıq dənizi səmtdən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtüdü. Məbədi qorxunc Antoniya qalası ilə birləşdirən asma körpülər görünməz oldu... Yerşalaim – böyük şəhər dünyada heç olmayıbmiş kimi yoxa çıxdı... Sizi görüm, yanmış dəftərinizlə, qurudulmuş qızılgülünüzlə yoxa çıxasınız! Bu skamyada tək oturub ona yalvarın ki, sizi sərbəst buraxsın, nəfəs almağa imkan versin, yaddaşınızdan getsin!

228

Rəngi ağarmış Marqarita skamyaya tərəf qayıtdı. Kürən adam gözlərini qıyıb ona baxırdı.

– Mən heç nə anlamıram, – Marqarita Nikolayevna astadan dilləndi, – qızılgül ləçəkləri barədə yenə nəşə bilmək olar... gizlicə girərlər, baxarlar... Nataşa satın alınıb? Hə? Ancaq siz mənim fikrimi necə oxuya bildiniz? – Üzgözünü əzabla qırıxdırıb əlavə etdi: – Deyin, siz kimsiniz? Hansı təşkilatdansınız?

– Azara düşmüşük də, – kürən adam mızıldanıb bərkədən dedi: – Bağışlayın, axı mən sizə dedim ki, heç bir təşkilatdan deyiləm! Xahiş edirəm, oturun.

Marqarita deyilənə dinməzcə əməl etdi, ancaq oturma otura yenə soruşdu:

– Siz kimsiniz?

– Di yaxşı, mənim adım Azazellodur, ancaq onsuz da, bu, sizə heç nə demir.

– Bəs siz deməzsiniz, qızılgül ləçəkləri barədə haradan bildiniz, fikirlərimi necə oxudunuz?

– Deməyəcəyəm, – Azazello soyuq tərzdə dilləndi.

– Bəs onun haqqında nəşə bilirsiniz? – Marqarita yalvarışla pıçıldadı.

– Tutaq ki, bilirəm.

– Yalvarıram, bircə şeyi deyin, o sağdır? Mənə əzab verməyin.

– Di sağdır, sağdır, – Azazello həvəssiz-həvəssiz cavab verdi.

– İlahi!

– Xahiş edirəm, həyəcanlanmayın, qışqırmayın, – Azazello üz-gözünü turşutdu.

– Bağışlayın, bağışlayın, – Marqarita itaətkarcasına mızıldadı, – əlbəttə, mənim sizə acığım tutdu. Razılaşın ki, küçədə qadını harasa qonaq dəvət edəndə... Sizi əmin edirəm, mən heç nədən çəkinib-eləmirəm, – Marqarita kədərlə gülümsədi, – ancaq mən əcnəbilərlə rastlaşmamışam, onlarla görüşməyə də heç bir həvəsim yoxdur... bundan başqa, mənim ərim... Mənim faciəm ondadır ki, sevmədiyim adamla yaşayıram, ancaq onun həyatını korlamağı ləyaqətsizlik sayıram. Mən ondan xeyirxahlıqdan savayı heç nə görməmişəm...

Bu rabitəsiz çıxış Azazellonu açıq-aşkar darıxdırdı və o, sərt şəkildə dedi:

– Xahiş edirəm, bir dəqiqə susun.

Marqarita itaətkarcasına susdu.

– Mən sizi tamamilə təhlükəsiz olan əcnəbinin yanına dəvət edirəm. Onun yanına getməyinizdən bircə adam da xəbər tutmayacaq. Bax, mən sizi buna əmin edirəm.

– Bəs mən onun nəyinə lazımam? – Marqarita ehtiyatla soruşdu.

– Bunu sonra biləcəksiniz.

– Başa düşürəm... Mən özümü ona təslim etməliyəm, – Marqarita fikirli-fikirli dedi.

Azazello təkəbbürlə gülümsədi.

– Sizi əmin edirəm ki, dünyanın istənilən qadını bunu arzulayardı, – Azazellonun sifəti gülüşdən əyildi, – ancaq sizi məyus edəcəyəm: bu olmayacaq.

– Nə əcnəbidir elə?! – Marqarita həyəcanla elə bərkədən dedi ki, skamyanın yanından keçənlər çönüb ona baxdılar, – onunla görüşə getməkdə axı mənim nə marağım var?

Azazello ona tərəf əyilib, müəmmalı tərzdə pıçıldadı:

– Çox böyük marağınız var... Fürsətdən istifadə edin...

– Nə? – Marqarita çıxırdı və gözləri böyüdü, – əgər sizi düzgün başa düşürəmsə, buna eyham vurursunuz ki, orada ondan xəbər tuta bilərəm?

Azazello dinməzcə başını tərپətdi.

– Gedirəm! – Marqarita qışqırıb Azazellonun əlindən yapışdı, – hara lazımsa, gedirəm!

Azazello rahat nəfəs alıb skamyaya yayxandı, iri hərf-lərlə cızılmış “Nyura” sözünü kürəyilə örtərək, istehza ilə dedi:

– Bu qadınlar çətin məxluqdurlar! – o, əlini cibinə soxub, ayaqlarını xeyli irəli uzatdı, – niyə, məsələn, bu işin dalınca məni göndəriblər? Gərək Begemot gələydi, o cazibədadır...

Marqarita süni bir təbəssümlə yazıq-yazıq gülümsəyə-rək dedi:

230

– Yetər başımı aldatdınız, öz tapmacalarınızla əzab ver-diniz... Mən axı bədbəxt adamam, siz də bundan istifadə edirsiniz. Hansısa qəribə bir işə baş qoşuram, ancaq and içirəm, yalnız onun haqqında söz deməklə məni tovladınız! Bütün bu anlaşılmazlıqlardan başım gicəllənir...

– Yaxşı, yaxşı, faciəyə döndərməyin, – Azazello üz-gözünü qırışdırdı, – mənim də vəziyyətimi nəzərə almaq lazımdır. İnzibatçının sifətinə ilişdirmək, ya dayını evdən qovmaq, ya kimisə güllələmək, ya bunlara oxşar xırda məsələlər mənim birbaşa ixtisasımdır, ancaq eşqə düş-müş qadınlarla söhbət etmək – bəndənizi bağışlayacaqsınız. Düz yarım saatdır sizi yola gətirməyə çalışıram. Nədir, gedirsiniz?

– Gedirəm, – Marqarita Nikolayevna adicə bir söz kimi dedi.

– Onda zəhmət çəkib götürün, – Azazello cibindən yumru qızıl qutu çıxarıb Marqaritaya uzatdı. – Gizlədin də, yoldan keçənlər baxır. Bu, sizə lazım olacaq, Marqarita Nikolayevna. Siz son altı ayda dərddən əməllicə qocalmısınız. (Marqarita pörtüdü, ancaq heç nə demədi, Azazello isə sözünə davam etdi.) Bu gün axşam, düz saat onun yarısında, zəhmət çəkin, çılpaq soyunub bu məlhəmi sifətinizə, bədəninizə sürün. Sonra nə istəyirsiniz edin, ancaq telefonun yanından aralanmayın. Saat onda sizə zəng vurub, nə lazımsa, hamısını deyəcəyəm. Heç nəyin

fikrini çəkməyin, sizi lazım olan yerə çatdıracaqlar, heç bir narahatlıq hiss etməyəcəksiniz. Aydındır?

Marqarita bir az susub dedi:

– Aydındır. Ağırlığından bilinir ki, bu qutu xalis qızıldandır. Eybi yox, yaxşı başa düşürəm ki, məni satın alırlar, sonradan altını çəkəcəyim hansısa şübhəli oyuna qoşurlar.

– Bu nə deməkdir, – Azazello, az qala, fısıldadı, – yenə başladınız?

– Yox, dayanın!

– Məlhəmi geri qaytarın.

Marqarita qutunu əlində bərk-bərk tutdu.

– Yox, dayanın... Nəyə baş qoşduğumu bilirəm. Ancaq bütün bunları onun xatirinə eləyirəm, çünki dünyada daha heç nəyə ümidim qalmayıb. Ancaq sizə deyirəm, əgər məni məhv etsəniz, sizə ayıb olacaq! Hə, ayıb olacaq! Mən eşq yolunda məhv oluram! – Marqarita əlini sinəsinə vurub, günəşə baxdı.

– Geri qaytarın, – Azazello hirsle donquldandı, – geri qaytarın, rədd olsun hamısı. Qoy Begemotu yollasınlar.

– Ah, yox! – Marqaritanın qışqırığı yoldan ötənləri heyrətləndirdi, – hər şeyə razıyam, məlhəm sürtmək hoq-qabazlığına da, cəhənnəmin dibinə getməyə də razıyam. Qaytarmıram!

– Boy! – Azazello birdən bağırdı və gözlərini bərəldib, bağıın dəmir çəpərinə tərəf baxaraq, barmağını hara işə tuşladı.

Marqarita Azazellonun göstərdiyi səmtə çevrildi, ancaq orada fəvqəladə bir şey görmədi. Azazello tərəfə dönüb, onun bu mənasız “Boy!” sözünü izah etməsini istəyirdi ki, izah edəsi bir bəndə görmədi: Marqarita Nikolayevnanın sirlili qonağı yoxa çıxmışdı. Marqarita əlini tezcə bağırtıdan qabaq qutunu gizlətdiyi çantaya soxdu və qutunun orada durduğuna əmin oldu. Marqarita daha heç nə düşünmədən tələsik Aleksandrov bağından qaçdı.

XX fəsil

AZAZELLONUN MƏLHƏMİ

232

Ağcaqayın ağacının budaqları arasından axşamın buludsuz səmasında bədirlənmiş ay görünürdü. Cökə və ağcaqayınların kölgəsi bağı qarmaqarışiq ləkələrlə naxışlamışdı. Gur elektrik işığı açıq, ancaq pərdəsi çəkilmiş üçaylı pəncərəni işıqlandırmışdı. Marqarita Nikolayevnanın yataq otağında bütün işıqlar yanırdı və otaqdakı səliqəsizliyi işıqlandırırdı. Çarpayıda adyalın üstünə gecə köynəkləri, corablar və alt paltarları sərilmişdi, bükmələnməmiş alt paltarları isə, sadəcə, döşəməyə, ayaq altı qalıb əzilmiş papiros qutusunun yanına atılmışdı. Tufillər dolabçanın üstünə, sona qədər içilməmiş qəhvə fincanının və içində papiros kötüyü tüstülənən külqabının böyrünə qoyulmuşdu, stulun söykənəcəyindən qara ziyafət paltarı asılmışdı. Otaq ətir qoxuyurdu, bundan başqa, haradansa qızmış ütü iyi gəlirdi.

Marqarita Nikolayevna çılpaq bədəninə atdığı hamam xalatında və ayağındakı qara dəri tuffilərdə bədənnüma güzgülünün qarşısında oturmuşdu. Saatlı qızıl qolbaq Marqarita Nikolayevnanın önündə, Azazellodan aldığı qutunun böyründə dururdu və Marqarita gözünü saatın siferblatından çəkmirdi. Hərdən ona elə gəlirdi ki, saat xarab olub və əqrəblər tərpənmir. Ancaq onlar can çəkə-çəkə də olsa hərəkət edirdi və nəhayət, uzun əqrəb ona iyirmi doqquz dəqiqə işlədiyini göstərdi. Marqaritanın ürəyi elə şiddətlə çırpındı ki, hətta qutunu dərhal götürə bilmədi. Özü-nü ələ alıb qutunu açdı və oradakı yağlı, sarımtıl məlhəmi gördü. Ona elə gəldi ki, məlhəm bataqlıq iyi verir. Marqarita barmağının ucu ilə qutudan azacıq məlhəm götürüb ovcuna qoydu, bataqlıq otlarının, meşənin kəskin qoxusu gəldi, sonra məlhəmi əliylə alınına və yanaqlarına sürtməyə başladı. Məlhəm dəriyə asan hopurdu və Marqaritaya elə görünürdü ki, məhlul dərhal buxarlanır. Bir neçə dəfə məlhəmdən sürtüb güzgülüyə baxdı və qutu əlindən saatın şüşəsinin üstünə düşdü, şüşə çat-çat oldu. Marqarita gözlerini yumdu, sonra bir də güzgülüyə baxıb qəhqəhə çəkdi.

Ucları maqqaşla alınaraq nazildilmiş qaşları sıxlaşıb, yaşllaşmış gözlərinin üstündə qara qövs şəkli aldı. Qaşlarının ortasından keçən, oktyabrda master itəndən sonra yaranan nazik şaquli qırışlar izsiz-tozsuz yoxa çıxdı. Gicgahlarındakı sarımtıl ləkələr, gözlərinin kənarlarında zorla sezilən iki xırda qırış da itdi. Yanaqları allandı, alnı ağarıb hamarlaşdı, bərbərxanada burulmuş saçlarının qıvrımları bir az açıldı.

Güzgüdən otuz yaşlı Marqaritaya anadangəlmə qıvrım saçları olan, dişlərini ağardaraq gülməkdən uğunub gedən iyirmi yaşlı qadın baxırdı.

Marqarita gülməyini kəsib, bir hərəkətlə xalata çiyindən atdı və məlhəmdən bir xeyli götürüb bərk-bərk bədəninə sürtməyə başladı. Bədəni gündən yanmış kimi dərhal qızardı. Aleksandrov bağındakı görüşdən sonra bütün axşamı ona rahatlıq verməyən gicgahlarındakı ağrı, bəyindən iynəni çıxarıblarmış kimi, bir anın içində yox oldu, qollarının, ayaqlarının əzələsi bərkidi, daha sonra Marqarita öz bədəninin ağırlığını hiss etmədi.

O, xalçadan yuxarı tullanıb havadan asılı qaldı, sonra yavaş-yavaş aşağı endi.

– Məlhəmə bax ha! Məlhəmə bax ha! – Marqarita kresloya atılıb qışqırdı.

Məlhəm onun yalnız xarici görkəmini dəyişməmişdi. İndi bədəninin hər hüceyrəsində həyəcan dolu sevinc qaynayıb köpüklənirdi. Marqarita özünü tamam azad hiss etdi. Bundan başqa, bütün aydınlığı ilə başa düşdü ki, məhz hələ səhər ürəyinə daman şey baş verib; o, malikanəni və öz əvvəlki həyatını həmişəlik tərk edir. Ancaq elə əvvəlki həyatından da bir fikir qopdu ki, onu yuxarı, havaya dərtdən qeyri-adi, yeni nəyəsə başlamazdan öncə son borcunu verməlidir. Və yenə çılpaq vəziyyətdə, hərdən havada süzərək, yataq otağından ərinin kabinetinə qaçdı, işığı yandırır, yazı stoluna tərəf atıldı. Bloknotdan qopardığı vərəqə karandaşla birnəfəsə iri hərfərlə yazdı:

*“Məni bağışla və bacardığın qədər tez unut.
Səni həmişəlik tərk edirəm. Boş yerə məni
axtarma. Məni məhv edən kədərdən, dərddən
ifritəyə çevrildim. Getmək vaxtıdır. Əlvida.*

Marqarita”.

Ürəyi tam rahatlanan Marqarita yataq otağına uçdu, qucağı şey-şüylə dolu Nataşa da dabanqırma qaçaraq içəri girdi. Dərhal da qucağında nə vardısı, hamısı – taxta asılqana keçirilmiş paltar, krujevalı yaylıqlar, qəlibli, kəmərcikli, göy rəngli ipək tuffilər döşəməyə töküldü və Nataşa yükdən azad olmuş əllərini şappılatdı.

– Xoşunuza gəlirəm? – Marqarita Nikolayevna kallaşmış səslə qışqırdı.

– Bu nə olan şeydir? – Nataşa geri çəkile-çəkile pıçıldadı, – Marqarita Nikolayevna, siz bunu necə eləmişiniz?

– Bunu məlhəm eləyib! Məlhəm, məlhəm, – Marqarita bərq vuran qızıl qutunu göstərərək, güzgünün önündə fırlandı.

Nataşa döşəmədəki əzik paltarları unudub, bədənnüma güzgüyə tərəf qaçdı, parıldayan gözlərini hərisliklə məlhəmin qalığına dikdi. Dodaqlarının altında nəse pıçıldayırdı. O, yenə Marqaritaya sarı çevrilib pərəstişlə dedi:

– Siz bir dəriyə baxın! Marqarita Nikolayevna, sizin dəriniz işıq saçır.

Ancaq bu yerdə ayılan kimi olub, paltara tərəf qaçdı, onu qaldırıb çırpdı.

– Atın! Atın! – Marqarita onun üstünə çığırdı, – cəhənnəm olsun, hamısını atın! Ancaq yox, onu məndən xatirə olaraq götürün. Deyirəm, xatirə kimi götürün. Otaqdakıların hamısını götürün.

Nataşa yerində donub, bir müddət key-key Marqaritaya baxdı, sonra onun boynundan sallanıb öpə-öpə qışqırdı:

– Atlaz kimidir! İşıq saçır! Atlaz kimidir! Hələ qaşlar, qaşlar!

– Bütün pal-paltarı götürün, ətirləri götürün, sandığınızda gizlədin, – Marqarita qışqırdı, – ancaq qızillarıma dəyməyin, yoxsa sizi oğurluqda günahlandırılar.

Nataşa əlinə keçən paltarları, tuffiləri, corab və alt paltarlarını düyünçələyib, qaçaraq yataq otağından çıxdı.

Bu vaxt küçənin qarşı tərəfindəki açıq pəncərələrin hansındansa məharətlə çalınan vals guruldadı və doqqazın ağzında əylənən maşının tırlısı eşidildi.

– İndi Azazello zəng edəcək! – Marqarita küçəyə yayılan valsı dinləyə-dinləyə ucadan dedi, – o zəng edəcək!

Əcnəbi isə təhlükəsiz adamdır. Hə, mən indi başa düşürəm ki, o, təhlükəsiz adamdır!

Maşın tırlı ilə darvazadan uzaqlaşdı. Doqqaz çırpıldı və kərpic döşənmiş çıxırda addım səsləri eşidildi.

“Bu, Nikolay İvanoviçdir, ayaq səmindən tanıyırım, – Marqarita fikrindən keçirdi, – getməmişdən nəşə çox gül-məli, maraqlı bir şey eləmək lazımdır”.

Marqarita pərdəni yana çəkib, dizlərini qucaqlayaraq, pəncərənin qabağında yanpörtü oturdu. Ay işığı onun sağ tərəfini işıqlandırmışdı. Marqarita başını aya sarı qaldırıb, düşüncəli və şairanə bir görkəm aldı. Addım səsi iki dəfə də eşidilib qəfil kəsildi. Marqarita ayı bir az da seyr edib, girdiyi rolu davam etdirmək xətinə köks ötürdü və üzünü bağa döndərüb, həmin bu malikanənin aşağı mərtəbəsində yaşayan Nikolay İvanoviç ay işığında aydınca gördü. Hiss olunurdu ki, skamyaya qəfildən çöküb. Gözündəki pens-nesi yana əyilmişdi, portfelini əlində tutmuşdu.

– A...a, salam, Nikolay İvanoviç, – Marqarita həzin bir səslə dedi, – axşamınız xeyir! İclasdan gəlmirsiniz?

Nikolay İvanoviç cavab vermədi.

– Mən isə, – Marqarita bir az da bağa sarı əyildi, – gördüyünüz kimi, tək oturub darıxıram, aya baxıb, valsa qulaq asıram.

Marqarita sol əliylə saçlarına sığal çəkib hirsə dedi:

– Bu nəzakətsizlikdir, Nikolay İvanoviç! Hər halda, mən qadınam! Axı sizinlə danışan adama cavab verməməyiniz kobudluqdur!

Ay işığında boz jiletindəki sonuncu düyməsinə, sivri ağı saqqalındakı sonuncu tükünə qədər görünən Nikolay İvanoviç birdən key-key gülümsəyərək, skamyadan qalxdı, görünür, karıxdığından özünü itirib, şlyapasını çıxartmaq əvəzinə portfelini yellədi və çömbələcəkmiş kimi ayaqlarını qatladi.

– Ax, siz necə darıxdırıcı adamsınız, Nikolay İvanoviç, – Marqarita dedi, – ümumiyyətlə, hamınız məni elə bezdirmisiniz ki, bunu sözlə deyə bilmirəm, sizlərdən ayrıldığıma görə də özümü çox xoşbəxt hiss edirəm! Əşi, hamınız cəhənnəm olun başımdan!

Bu vaxt yataq otağında telefon cingildədi. Marqarita pəncərənin qabağından tullanaraq, Nikolay İvanoviçi unudub, telefonun dəstəyini qapdı.

– Danışan Azazellodur, – xəttin o ucundakı adam dedi.

– Əzizim, əzizim Azazello! – Marqarita çığırdı.

– Vaxtdır! Uçun, – Azazellonun səsindən hiss olunurdu ki, Marqaritanın sevinci, coşqunluğu ona xoş gəlir, – darvazanın üstündən uçanda deyin: “Görünməzəm!” Öyrəşmək üçün əvvəlcə şəhərin üstündə, sonra isə cənuba uçun, şəhərdən çıxıb çaya doğru istiqamət götürün. Sizi gözləyirlər!

Marqarita dəstəyi asdı, bu vaxt qonşu otaqda nəse taxta qapıya çırpılmağa başladı. Marqarita qapını açdı və döşəmə süpürən şotka tükləri yuxarıda oynaya-oynaya yataq otağına cumdu. Taxtasını döşəməyə döyəcləyərək, şillaqlaya-şillaqlaya pəncərəyə sarı dartındı. Marqarita coşqunluqdan qiyya çəkərək, sıçrayıb şotkanı mindi. Yalnız bu vaxt ağılına gəldi ki, qarışıqlıqda geyinməyi yadından çıxarıb. Çaparaq çarpayığı sıçrayıb, ilk əlinə keçən mavi gecə köynəyini götürdü. Onu bayraq kimi yelləyib, pəncərədən atıldı. Bağın üzərində vals daha bərkədən guruladı.

Marqarita pəncərədən aşağı tullanıb, skamyada oturan Nikolay İvanoviçi gördü. O, yerində quruyub, üstdə yaşayan sakinlərin yataq otağından gələn çığırıtlara və hay-küyə heyrətlə qulaq asırdı.

– Əlvida, Nikolay İvanoviç! – Marqarita Nikolay İvanoviçin qarşısında oynaya-oynaya qışqırdı.

O ufuldayıb, əlləri ilə skamyadan tuta-tuta süründü və portfelini yerə saldı.

– Əlvida! Mən uçuram, – Marqaritanın qışqırığı valsı batırdı. O, bu yerdə anladı ki, gecə köynəyi ona lazım deyil və məşumcasına qəhqəhə çəkərək, köynəyi Nikolay İvanoviçin başına atdı. Gözləri heç nə görməyən Nikolay İvanoviç skamyadan kərpic döşənmiş çığıra sərildi.

Marqarita uzun müddət əzab çəkdiyi malikanəyə son dəfə baxmaq üçün döndü və gur işıqda heyrdədən sifəti əyilmiş Nataşanı gördü.

– Əlvida, Nataşa! – Marqarita qışqırıb, şotkanı yuxarı dardı, – görünməzəm, görünməzəm, – o lap bərkədən qışqırdı və üzünə çırpılan ağcaqayın budaqları arasından darvazanı keçib küçəyə uçdu. Daha da coşmuş vals onu müşayiət etdi.

XXI fəsil

UÇUŞ

Görünməzəm, azadam! Görünməzəm, azadam! Marqarita öz küçələrilə uçub, onu kəsən başqa küçəyə adladı. Ağ neftin dolça ilə, parazitlərə qarşı mayenin flakonlarda satıldığı əyri qapılı neft dükəninin yerləşdiyi bu yamaqlı, köndələn uzun küçəni bircə anda kəsib keçdi və ele burada anladı ki, hətta tamamilə azad və görünməz olsa da, ləzzət alanda gərək, heç olmasa, bir az ehtiyatlı olsun. Yalnız hansısa möcüzə nəticəsində küncdəki əyilmiş köhnə fənərə çırpılmadı. Marqarita fənərdən yayınıb, şotkanı bərk-bərk sıxaraq elektrik məftillərinə, səkidə köndələninə asılan lövhələrə baxa-baxa yavaşca uçdu.

Üçüncü küçə birbaşa Arbatı aparırdı. Burada Marqarita şotkanı idarə etməyə əməlli-başlı öyrəşdi, bildi ki, əl-ayağın azacıq təmasına belə tabe olur, şəhərin üstü ilə uçanda çox diqqətli olmalıdır və çox da şıltaqlıq etməməlidir. Bundan başqa, artıq küçədə tamamilə aydın oldu ki, yoldan ötənlər onu görmürlər. Heç kim başını qaldırıb, “baxın, baxın!” deyə qışqırmırdı, kənara sıçramırdı, çığır özündən getmirdi, dəli kimi qəhqəhə çəkmirdi.

Marqarita çox yavaş və aşağıdan, təxminən, ikinci mərtəbə səviyyəsində səssizcə uçurdu. Ancaq hələ yavaş uçduğu halda, Arbatın gur işıqlandırılan girişində bir az yanıldı və çiyini ox çəkilməmiş işıqlı yumru lövhəyə dəydi. Marqarita hirsləndi. Üzüyola şotkanı əyləyib dala çəkildi, sonra lövhəyə tərəf sıçrayıb, şotkanın küpü ilə onu çilikçilik etdi. Qəlpələr gurultu ilə yerə töküldü, yoldan ötənlər kənara atıldılar, haradasa fit çaldılar, bu lazımsız hərəkəti edən Marqarita isə uğunub getdi. “Arbatda lap ehtiyatlı olmaq lazımdır, – Marqarita düşündü, – burada ele qarışıqlıqdır ki, çətin baş çıxarasan”. O, məftillərin arasından keçməyə başladı. Marqaritadan aşağıda trolleybusların, avtobus və avtomobillərin damları üzürdü, səkiyləsə, Marqaritaya yuxarıdan elə göründü ki, kepkalardan ibarət çay axır. Bu çaydan ayrılan qollar gecə mağazalarının işıqlı ağzına tökülürdü. “Eh, qarışıqlığa bax, – Marqarita hirslə

fikirləşdi, – burada qımıldanmağa da imkan yoxdur”. O, Arbatı keçib yuxarı, dördüncü mərtəbəyə qədər qalxdı, küncdəki teatr binasının gözqamaşdıran borularının yanından ötüb, hündür binaları olan dar küçəyə buruldu. Binaların pəncərələri açıq idi, hamısından radioda verilən musiqi eşidilirdi. Marağ xatirinə Marqarita pəncərələrin birindən boylandı. Mətbəx gördü. İki primus gurultu ilə yanırıdı, onların yanında əllərində qaşığı olan iki qadın ağızlaşırdı.

– Pelageya Petrovna, sizə deyirəm ki, tualetdən çıxanda işığı söndürmək lazımdır, – ağızından buğ çıxan yemək qazanının qarşısındakı qadın deyiniirdi, – yoxsa sizin köçürülməyinizi tələb edəcəyik!

– Özünüz elə çox yaxşısiniz, – o biri qadın cavab verdi.

238

– Hər ikiniz yaxşısiniz, – pəncərədən mətbəxə keçən Marqarita ucadan dedi. Ağızlaşan qadınların ikisi də səse dönüb, əllərində bulaşmış qaşığı quruyub qaldılar. Marqarita əlini onların arasından ehtiyatla uzadaraq, hər iki primusun kranını burub keçirdi. Qadınların heyrətdən ağızları açıldı. Marqarita isə mətbəxdə dayanmaqdan bezib küçəyə uçdu.

Küçənin sonunda onun diqqətini yenidən tikilmiş əzəmətli, gözəl səkkizmərtəbəli bina çəkdi. Marqarita aşağı enəndə gördü ki, binanın fasadına qara mərmərdən üzülük çəkilib, qapıları enlidir, qapı şüşəsinin arxasından qapıçının qızılı baftalı furajkası və düymələri görünür, qapının üstünə isə qızılı hərflərlə “Dramlit¹ Evi” yazılıb.

Marqarita gözlərini yazıya zilləyib, “Dramlit” sözünün nə demək olduğunu anlamağa çalışdı. Şotkanı qoltuğuna vurdu, qapını itələyib, qapıçını təəccübləndirərək içəri girdi və liftin böyründəki divarda iri qara lövhəni, bu lövhədə mənzillərin ağ hərflərlə yazılmış nömrələrini, sakinlərin soyadlarını gördü. Siyahının başında yazılan “Dramaturq və Ədəbiyyatçılar Evi” Marqaritanı nərildəməyə məcbur etdi. Havada bir az yuxarı qalxıb, acgözlüklə soyadları oxumağa başladı: Xustov, Dvubratski, Kvant, Beskudnikov, Latunski...

– Latunski! – Marqarita çığırdı. – Latunski! Bu ki odur! Masteri o məhv edib.

¹ Qısaltılmış: dramaturq və ədəbiyyatçılar (rus.)

Qapıçı gözlərini bərəldərək, hətta təəccübündən hoppanıb qara lövhəyə baxdı, baş verən möcüzəni, sakinlərin siyahısının niyə çığırdığını anlamağa çalışdı.

Marqarita isə bu vaxt pilləkənlə sürətlə qalxaraq, ləzzətlə təkrar edirdi:

– Latunski – səksən dörd... Latunski – səksən dörd...

Budur, solda – 82, sağda – 83, bir az yuxarıda, solda – 84. Buradır. Bu da qapının üstündəki yazılı lövhəcik – “O. Latunski”.

Marqarita sıçrayıb şotkadan düşdü və daş meydança ayaqlarının altını xoşhəllərlə sərinlətdi. Zəngi bir neçə dəfə basdı. Ancaq heç kim qapını açmadı. Marqarita düyməni bərk-bərk basmağa başladı və Latunskinin mənzilində səslənən zəngi özü eşitdi. Bəli, 84 №-li mənzilin sakini ölənəcən mərhum Berliozu minnətdar olmalı idi ki, Massolitinin sədri tramvayın altına düşmüşdü və dəfn komissiyasının iclasını məhz bu axşama təyin etmişdilər. Tənqidçi Latunski xoşbəxt ulduz altında doğulmuşdu. Həmin ulduz onu bu cümə günü ifritəyə çevrilmiş Marqarita ilə görüşdən xilas etmişdi.

Heç kim qapını açmadı. Onda Marqarita birnəfəsə aşağı cumdu, mərtəbələri saya-saya uçub küçəyə çıxdı, yuxarı baxaraq Latunskinin pəncərəsinin məhz hansı olduğunu bilmək üçün mərtəbələri bayırdan saydı. Şübhəsiz ki, səkkizinci mərtəbənin küncündəki beş qaranlıq pəncərə onunkü idi. Marqarita buna əmin olub, bir neçə saniyə sonra uçaraq açıq pəncərədən ayın gümüşü cığır saldığı qaranlıq otağa girdi. Marqarita bu cığırda qaçıb, işıq düyməsini əl havasına axtardı. Bir dəqiqədən sonra bütün mənzil işıqlanmışdı. Şotka bir küncdə dururdu. Evdə heç kimin olmadığını inanıb, Marqarita çöl qapısını açdı, qapının üstündəki lövhənin yerində olub-olmadığını yoxladı.

Lövhə yerində idi, Marqarita lazım olan yerə gəlmişdi.

Hə, deyilənə görə, bu dəhşətli axşamı xatırlayanda hələ də tənqidçi Latunskinin rəngi ağarır və hələ də Berliozun adını ehtiramla çəkir. Bu axşamın hansı iyrənc, qatı cinayətlə yadda qalacağı qətiyyənlə məlum deyildi – mətbəxdən qaçılanda Marqaritanın əlində ağır çəkil var idi.

Çılpaq və gözəgörünməz Marqarita özünü zorla saxlayırdı, səbirsizlikdən əlləri əsirdi. O, dəqiq nişan alıb, royaların

dillərinə çəkilə zərbə vurdu və ilk yanıqlı fəryad bütün mənzilə yayıldı. Heç bir günahı olmayan bekker¹ kabinet aləti hiddətlə qışqırdı. Toxmacıqlar xıncım-xıncım oldu, sümük dillər ətrafa səpələndi. Alət uğuldayır, ulayır, xırıldayır, cingildəyirdi. Çəkicin zərbəsindən royalın cilalanmış üst taxtası partılıyla qopdu. Marqarita tövşüyə-tövşüyə çəkilə simləri əzib qoparırdı. Nəhayət, yorularaq nəfəs dərmək üçün kresloya sərildi.

Vanna otağında və mətbəxdə su bərk uğuldayırdı. “Deyəsən, artıq döşəməyə tökülür”, – Marqarita düşünüb ucadan əlavə etdi:

– Ancaq oturmaq vaxtı deyil.

Artıq mətbəxdən dəhlizə sel axırdı. Marqarita yalın ayaqlarını suda şappıldada-şappıldada mətbəxdən suyu vedrələrlə tənqidçinin kabinetinə daşıyıb, yazı stolunun siyirmələrinə töküdü. Sonra həmin kabinetdəki dolabın qapılarını çəkilə qırıb, yataq otağına cumdu. Şüşəli şkafi sındıraraq, tənqidçinin kostyumunu çıxarıb vannaya soxdu. Kabinetdən götürdüyü dolu mürəkkəb qabını yataq otağındakı səliqə ilə yığılmış ikinəfərlik çarpayıya boşaltdı.

Vurub-dağıtmaqdan hədsiz ləzzət alırdı, ancaq ürəyi yenə sakitləşmirdi.

Buna görə nə gəldi eləməyə başladı. Royal olan otaqdakı fikus dibçəklərini vurub sındırdı. Bunu axıra çatdırmamış yataq otağına qayıdıb, mətbəx bıçağı ilə döşək ağlarını doğradı, şüşəli fotosəkli çiliklədi. Yorğunluq hiss eləmirdi, yalnız tər canından su kimi axırdı.

Bu vaxt Latunskinin mənzilinin altındakı 82 №-li mənzildə dramaturq Kvantın ev qulluqçusu mətbəxdə çay içə-içə yuxarıdan eşidilən səs-küyün, vurnuxmanın səbəbini tapmaq üçün baş sındırırdı. Baxışlarını tavana doğru qaldıranda gördü ki, tavan gözü qarşısında öz ağ rəngini dəyişib, göyümtül rəng alır. Ləkələr gözü görə-görə böyüdü və birdən damcılar əmələ gəldi. Qulluqçu bu hadisəyə məəttəl qalıb, tavandan su döşəməyə yağış kimi tökülənə qədər iki dəqiqə beləcə oturdu. Sonra yerindən sıçrayıb, su şırnağının altına ləyən qoydu, ancaq bu heç kömək etmədi, çünki yağış artıb qaz piletəsinə, qab-qacaq stoluna tökülməyə başlamışdı. Onda Kvantın ev qulluqçu-

¹ David Bekker – royal istehsal edən firmanın qurucusu

su qışqırıb, pilləkənə qaçdı, dərhal da Latunskinin mənzilində zəng çalmağa başladı.

– Hə, zəngi çaldılar, getmək vaxtıdır, – Marqarita dedi. Qadının açar deşiyindən necə qışqırdığını eşidə-eşidə şotkaya mindi.

– Açın, açın! Dusya, aç! Sizdənmi su axır? Bizi batırdı.

Marqarita bir metr yuxarı qalxıb, çəkilə çilçirəyə ilişdi. İki lampa partladı, asmalar ətrafa səpələndi. Açır deşiyindəki qışqırıq kəsildi, pilləkəndə tappılı eşidildi. Marqarita pəncərədən keçib, çöl tərəfdə dayandı, yüngülcə qolaylanıb çəkici şüşəyə çırpdı. Şüşə çilikləndi və qırıntılar divara çəkilmiş mərmərin üzüylə dalğa-dalğa aşağı axdı. Marqarita növbəti pəncərəyə keçdi. Lap aşağıda adamlar səkiylə qaçırdılar, binanın girişində dayanan məşinlərdən biri tırıldıyıb getdi. Latunskinin pəncərələriylə haqq-hesab çəkib, Marqarita qonşu mənzilə adladı. Birinci girişdən çıxan qapıçı yuxarı boylandı, bir az tərəddüd elədi, görünür, nə etmək lazım olduğunu dərhal kəsdirmədiyindən, fiti ağzına soxub bərkədən çaldı. Marqarita bu fitin sədaları altında səkkizinci mərtəbədəki sonuncu pəncərə şüşəsini böyük həvəslə çilikləyib, yeddinci mərtəbəyə endi və onun şüşələrini sındırmağa başladı.

Girişin güzgümlü qapısı arxasında bikar dayanmaqdan bezmiş qapıçı bütün gücünü fitə vermişdi, özü də, elə bil, Marqaritaya ziyyət tuturdu. Marqarita bir pəncərədən o birinə uçduğu vaxt yaranan fasilədə qapıçı güc yığırdı, onun hər zərbəsində isə yanaqlarını şişirdib, öz fiti ilə gecənin bağırını dəlırdi.

Onun səyi hirsələnmiş Marqaritanın səyilə bir yerdə böyük nəticələr verdi. Binaya çaxnaşma düşmüşdü. Hələ bütöv olan pəncərələr açılır, adamların başı görünüb, tez də yoxa çıxırdı, açıq pəncərələr isə, əksinə, bağlanırdı. Qarşı tərəfdəki binaların işıqlı pəncərələri fonunda Dramədəbin yeni binasındakı pəncərələrin durduğu yerdə niyə sındığını anlamağa çalışan adamların qaraltısı görünürdü.

Camaat küçə ilə Dramədəbin binasına tərəf qaçırdı, binanın içində isə heç nə anlamayan adamlar pilləkənlə üzəşəğı yüyürürdülər. Kvantın ev qulluqçusu qaçışanlara qışqırırdı ki, onların evinə su axır. Tezliklə ona Kvantın mənzilinin altında yaşayan 80 №-li mənzilin yiyəsi Xustovun

qulluqçusu da qoşuldu. Xustovlarda su mətbəxin və tualetin tavanından axırdı. Nəhayət, Kvantların mətbəxinin tavanından çox böyük suvaq qatı qoparaq, bütün çirkli qabları sındırdı, sonra əməllicə sel axdı: sallanmış yaş, dama-dama çilləkənlərdən, elə bil, vedrə ilə su tökürdülər. Bu vaxt birinci girişin pilləkənlərində qışqıq qopdu. Dördüncü mərtəbənin sondan əvvəlki pəncərəsi önündən uçanda Marqarita içəri boylandı və karıxdığından başına əleyhqaz keçirmiş adamı gördü. Marqarita çəkilə şüşəni tıqqıldadıb onu qorxutdu və həmin adam otaqdan yoxa çıxdı.

Bu vəhşicəsinə dağıntı qəfil dayandı. Üçüncü mərtəbədən sürüşüb keçən Marqarita tünd rəngli nazik pərdə asılmış küncdəki otağa boylandı. Otaqda stolüstü lampa zəifcə yanırdı. Məhəccərli balaca çarpayıda, təxminən, dörd yaşında bir oğlan uşağı oturub, qorxa-qorxa ətrafi dinşəyirdi. Otaqda böyüklərdən kimsə yox idi. Görünür, hamı evdən qaçmışdı.

– Pəncərələri sındırırlar, – deyib oğlan çağırırdı: – Ana! Heç kim cavab vermədi.

– Ana, mən qorxuram.

Marqarita pərdəni yana çəkib, pəncərədən içəri uçdu.

– Mən qorxuram, – oğlan titrəyirdi.

– Qorxma, qorxma, balaca, – Marqarita küləkdən xırlıdayan səsini bir az yumşaltmağa çalışdı, – uşaqlar pəncərə sındırırdılar.

– Quşatanla? – oğlan titrəməyini kəsib soruşdu.

– Quşatanla, quşatanla, – Marqarita təsdiqlədi, – sən yat!

– Bu, Sitnikin işidir, – oğlan dedi, – onun quşatanı var.

– Əlbəttə, odur!

Oğlan bic-bic kənara baxıb soruşdu:

– Bəs sən haradasan, xala?

– Mən yoxam, – Marqarita cavab verdi, – mən sənin yuxuna girmişəm.

– Mən elə də fikirləşirdim, – oğlan dedi.

– Sən uzan, – Marqarita təpindi, – əlini başının altına qoy, mənə yuxuna girəcəyəm.

– Hə, yuxuma gir, yuxuma gir, – uşaq razılaşdı və dərhal uzanıb, əlini başının altına qoydu.

– Mən sənə nağıl danışacağam, – Marqarita isti əllərini uşağın qırılmış başına qoydu, – biri var idi, biri yox idi, dünyada bir xala var idi. Onun uşağı yox idi, o heç xoşbəxt də deyildi. O, əvvəlcə çoxlu-çoxlu ağladı, sonra qəddar oldu... – Marqarita susub əlini çəkdi – uşaq yatmışdı.

Marqarita çəkici sakitcə pəncərənin qabağına qoyub uçdu. Binanın ətrafında qarmaqarışıqlıq idi. Şüşə qırıqları səpələnmiş asfalt səkiylə adamlar ora-bura qaçıb qışqırırdılar. Artıq onların arasında milisionerlər gözə dəyirdi. Qəfildən zəng səsi eşidildi və Arbatdan küçəyə pilləkənlilik qırmızı yanğınsöndürən maşın girdi...

Sonrası daha Marqarita üçün maraqlı deyildi. Məfillərə toxunmamaq üçün dəqiq hesablayıb, şotkanı bərk-bərk sıxdı və bir göz qırpımında başibəlali binadan hündürə qalxdı. Altındakı küçə yana əyilib, aşağı yuvarlandı. Onun əvəzində küncləri parıldayan çıxırlarla kəşişən bir yığın dam peyda oldu. Qəfildən binaların hamısı yana getdi və zəncirvari işıq yayılıb qarışdı.

Marqarita bir sıçrayış da etdi, onda damların hamısı harasa itdi, əvəzində aşağıda sayrışan işıq dənizi peyda oldu və bu dəniz birdən dik qalxıb, Marqaritanın başı üzərində göründü, ayaqları altında isə ay parıldıadı. Kəlləmayallaq durduğunu başa düşüb adi vəziyyət aldı və döndü ki, artıq dəniz də yoxdur, arxada yalnız üfük qızarır. Bu qızartı da bir an sonra itdi və Marqarita sol tərəfdə, ondan yuxarıda uçan ayla tək qaldığını gördü. Marqaritanın saçları çoxdan pırtlaşmışdı, ay işığı isə vıylıtı ilə onun bədənini yuyurdu. Aşağıdakı iki seyrək işıq cərgəsinin iki işıqlı xəttə çevrilməsindən, onların arxada göz qırpımında itməsindən Marqarita başa düşdü ki, son dərəcə böyük sürətlə uçuş və təngnəfəs olmadığına heyrtləndi.

Bir neçə saniyə keçəndən sonra lap aşağıda, zülmətdə yeni işıq dənizi alışıb, onun ayaqları altına sərilirdi, ancaq dərhal da fırlanaraq yoxa çıxdı. Daha bir neçə saniyə keçdi – yenə bu cür hadisə təkrar olundu.

– Şəhərlər! Şəhərlər! – Marqarita qışqırdı.

Bundan sonra iki-üç dəfə qara qınında işıldayan qılınc gördü və bunların çay olduğunu anladı.

Marqarita başını yuxarı və sola döndərərək, ayın dəli kimi geri, Moskvaya tərəf çapdığına tamaşa eləyirdi. Ay, eyni

zamanda, qəribə bir təzadə yerində dayanmışdı, onun üstündə uzunsov sifəti tərک edilmiş şəhərə doğru olan, əjdahaya, ya qozbel ata oxşayan qəribə bir şey aydınca görünürdü.

Bu yerdə Marqaritanın ağılından keçdi ki, əslində, şotkanı çox nahaq belə bərk qovur, ətrafına doyunca baxmaqdan, uçuşdan ləzzət almaqdan özünü məhrum edir. Ürəyinə dammışdı ki, orada, uçduğu yerdə onu gözləyəcəklər və bu dəlisov sürətdən, yüksəklikdən bezməyə dəyməz.

Marqarita şotkanı aşağı əydi, sürəti azaldıb yerə tərəf istiqamət götürdü. Aşağıya doğru bu uçuş kirşə ilə sürüşürmüş kimi ona xeyli ləzzət verdi. Yer yuxarı qalxdıqca qaranlığın sirləri, gözəllikləri ayılı gecədə onun üçün açılırdı. Yer ona sarı gəlirdi və yaşıllaşan meşələrin qoxusu artıq Marqaritanı bürüyürdü. Marqarita şehli biçənəklərin dumanı üstündən, sonra gölün üstündən uçdu. Ondan aşağıda qurbağalar xorla quruldayırdı, haradasa uzaqda isə qatar taqıqlı salaraq gedirdi və nəyə görəsə bu səs onun ürəyini titrədirdi. Marqarita tezliklə qatarı gördü. O, havaya qılgılcım səpələyərək, tırtıl kimi sürünürdü. Marqarita onu ötüb, üzündə ay güzgülənən daha bir gölü ayağından aşağıda qoyub keçdi, bir az da enib, ayaqları, az qala, şam ağaclarının başına toxuna-toxuna uçdu.

Arxadan eşidilən vıyltı səsi Marqaritanı haqlamağa başladı. Mərmi kimi uçanın səs-küyünə çox uzaqlara yayılan qadın qəhqəhəsi də qarışdı. Marqarita geri baxdı və nəyinsə ona yaxınlaşdığını gördü. Get-gedə həmin şey aydınlaşdı, məlum oldu ki, kimsə nəyinsə üstündə uçur. Nəhayət, o, tamam gördü: Marqaritaya çatan Nataşa sürətini yavaşıtıdı.

Pırlaşmış saçları havada uçuşan çılpaq Nataşa, qabaq ayaqlarıyla portfeli sıxıb, dal ayaqlarıyla havanı döyəcləyən kök axta donuzu minmişdi. Burnundan sürüşüb qaytanından sallanan pensnesi hərdən ay işığında parıldayaraq axta donuzun böyrüncə uçurdu, şlyapası gahdanbir gözünün üstünə düşürdü. Marqarita diqqətlə baxıb, axta donuzun Nikolay İvanoviç olduğunu gördü və onun qəhqəhəsi Nataşanın qəhqəhəsinə qarşıb meşənin üstündə guruldadı.

– Nataşka! – Marqarita çığırdı, – özünə məlhəm sürt-müsən?

– Əzizim! – Nataşanın qışqırığı yatmış şam meşəsini oyadırdı. – Mənim fransız kraliçam, onun keçəlinə də sürtmüşəm!

– Şahzadə! – üstündəki qadını dördnala çaparaq aparaxta donuz ağılsına-ağılsına bağırdı.

– Əzizim! Marqarita Nikolayevna! – Nataşa Marqarita ilə yanaşı çapıb qışqırırdı. – Boynuma alıram, məlhəmi götürmüşəm! Axı biz də yaşamaq, uçmaq istəyirik! Məni bağışlayın, məlikə, mən qayıtmayacağam, dünyasında qayıtmaram! Ah, nə yaxşıdır, Marqarita Nikolayevna!.. Bu gör... – Nataşa tövsüyen, utanıb gözlərini gizlədən axta donuzun peysərini dürtmələdi, – mənə nə təklif edib! Sən məni necə adlandırırdın, hə? – əyilib axta donuzun qulağına qışqırdı.

– İlahə! – o böyürdü. – Mən belə sürətlə uça bilmirəm! Əhəmiyyətli kağızları itirə bilərəm. Natalya Prokofyevna, mən etiraz edirəm.

– Cəhənnəm ol kağızlarınla bir yerdə! – Nataşa qəhqəhə çəkib kobudcasına qışqırdı.

– Bu nə sözdür, Natalya Prokofyevna! Bizi eşidən olar! – axta donuz yalvardı.

Nataşa onunla yanaşı çaparaq, Marqarita uçub gedəndən sonra malikanədə nə baş verdiyini gülə-gülə danışdı.

Nataşa etiraf etdi ki, bağışlanan şeylərin heç birinə toxunmadan paltarı əynindən çıxarıb və məlhəmi təz-tələsik bədəninə sürtüb. Xanımın başına gələn onun da başına gəlib. Sevincindən gülərək güzgü qarşısında öz füsunkar gözəlliyindən ləzzət aldığı vaxt qapı açılıb və Nataşanın önündə Nikolay İvanoviç peyda olub. O həyəcanlıymış, əlində Marqarita Nikolayevnanın köynəyini və öz şlyapasını, portfelini tutubmuş. Nataşanı görəndə Nikolay İvanoviç yerində quruyub. Özünü toplayıb xərçəng kimi qızarmış halda deyib ki, köynəyi şəxsən gətirməyi özünə borc bilib...

– Nə deyirdin, yaramaz! – Nataşa ciyildəyir, uğunub gedirdi. – Nə deyirdin, nəylə başımı aldatmaq istəyirdin! Nə qədər pul vəd eləyirdin! Deyirdi, Klavdiya Petrovna heç nə bilməyəcək. Nədir, yoxsa yalan danışırım? – Nataşa axta donuzun üstünə qışqırırdı, o isə pərtliklə üzünü yana döndərirdi.

Nataşa yataq otağında şiltaqlıq eləyib Nikolay İvanoviç də məlhəm sürtmüşdü və heyrətdən çasıb qalmışdı. Aşağı mərtəbədə yaşayan hörmətli sakinin sifətindən donuz burnu çıxmışdı, əli, ayaqları dırnağa çevrilmişdi. Nikolay İvanoviç güzgüdə mat-mat özünə baxıb ümitsiz-cəsinə ulamışdı, ancaq artıq gec idi. Bir neçə saniyə sonra dərddən hönkürə-hönkürə belində Nataşa harasa, Moskvadan kənara uçurdu.

– Əvvəlki görkəminin qaytarılmasını tələb edirəm!
– Birdən axta donuz yarıqəzəb, yarıyalvarışla xortuldadı.
– Mən qanunsuz yığıncığa uçmaq fikrində deyiləm! Marqarita Nikolayevna, öz qulluqçunuzu yola gətirmək sizin borcunuzdur.

– Ax, mən indi sənin üçün ev qulluqçusu oldum? Ev qulluqçusu? – Nataşa axta donuzun qulağını çimdiklədi. – Bəs ilahə deyildim? Sən məni necə adlandırırdın?

– Venera! – daşların arasından qijiltıyla axan çayın üstündən uçanda dırnağı fındıq kollarına toxunan axta donuz ağılamsına-ağılamsına cavab verdi.

– Venera! Venera! – Nataşa bir əlini belinə qoyub, o biri əlini aya uzadaraq qalib kimi qışqırdı. – Marqarita! Kraliça! Xahiş elə, mən də ifritə kimi qalım! Sizin sözünüzü eşidərlər, sizə hakimiyyət verilib!

Marqarita razılaşdı.

– Yaxşı, söz verirəm!

– Sağ ol! – Nataşa ucadan dedi və birdən kobudcasına, həm də nə üçünsə qüssəylə qışqırdı: – Hey! Hey! Tez! Tez! Di bərkət görüm! – Axta donuzun dəli kimi çapılmaqdan batmış böyürlərini dabanları ilə sıxdı və o, elə sıçradı ki, bir an sonra Nataşa irəlidə qara nöqtə kimi görünürdü, sonra isə gözdən tamam itdi, havadakı uğultu da əriyib yoxa çıxdı.

Marqarita tanımadığı boş, naməlum yerlərin, iri şam ağaclarının arasından dikələn qayalıqların üstüylə yenə əvvəlki kimi yavaş-yavaş uçurdu. Ona elə gəlirdi ki, Moskvadan çox-çox uzaqlardadır. Şotka artıq aşağıdan, gövdəsinin bir tərəfi ayın gümüşü rənginə boyanan şam ağaclarının arası ilə uçurdu. Marqaritanın kölgəsi torpağın üstü ilə ondan irəlidə süzürdü – indi ay Marqaritanı arxadan işıqlandırır.

Marqarita suyun yaxında olduğunu hiss edib başa düşdü ki, hədəf yaxındadır. Şam ağacları geridə qaldı və Marqarita sakitcə tabaşirli yarğana yaxınlaşdı. Yarğandan aşağıda, kölgədə çay axırdı. Duman sıldırımındaki kollardan yapışib sallanmışdı, qarşı sahil isə ovalıq idi. Ayrıca bitmiş bir topa qollu-budaqlı ağacın altında ocaq işarırdı, vurnuxan qaraltılar gözə dəyirdi. Marqaritaya elə gəldi ki, ürəkaçan, şən musiqi sədaları eşidilir. Göz işlədikcə uzanan gümüş çöldə nə bir ev, nə bir adam görünürdü.

Marqarita uçurumdan tullanıb cəld çayın kənarına endi. Uçuşdan sonra su onu özünə çəkirdi. Şotkanı atıb qaçaraq suya baş vurdu. Bədəni ox kimi suya sancıldı, su, az qala, aya qədər sıçradı. Hamamda olduğu kimi su isti idi, Marqarita suyun üzünə çıxıb, gecənin tənhalığında doyunca üzdü.

Marqaritanın yaxınlığında heç kim yox idi, ancaq bir az aralıda kolların arxasından şappıltı, fınxırtı eşidilirdi, orada da kimsə çimirdi.

Marqarita sahilə qaçdı. Çiməndən sonra bədəni alışıb-yanırdı. Heç bir yorğunluq hiss etmirdi və şəhli çəmənlikdə şən-şən oynayırdı. Birdən oynamağı dayandırıb qulaq kəsildi. Fınxırtı yaxınlaşırdı və keçisöyüdü kollarının arxasından qara ipək silindri peysərinə sürüşmüş çılpaq gonbul adam çıxdı. Dabanları lilə batdığından, elə bil, qara çəkmə geyinmişdi. Tövşüməyindən, hiçqırmağından əməllicə içdiyi bilinirdi, çayın birdən konyak qoxusu verməsi də bunu təsdiqlədi.

Gonbul onu diqqətlə süzüb sevincək bağırdı:

– Baho! Kimi görürəm! Klodina, bu ki sənsən, ruhdan düşməyən dul qadın! Sən də buradasan? – O, salamlasmaq üçün qabağa yeridi.

Marqarita geri çəkilib, ona layiqli cavab verdi:

– Rədd ol cəhənnəmə! Mən haradan Klodina oldum?! Bax gör kiminlə danışsən, – və ani götür-qoydan sonra öz çıxışına uzun-uzun ədəbsiz söyüşlər əlavə etdi. Bu da dəmdəməki gonbulu ayıltı.

– Oy! – diksinib astadan qışqırdı. – Alicənablıq edib bağışlayın, təmiz qəlblı kraliça Marqo! Mən yanılmışam. Günah konyakdadır, lənətə gəlsin onu! – Gonbul bir dizini yerə qoydu, silindrini yana aparıb təzim etdi, rus sözlərini fransızcaya qarışdıraraq, Parisdəki dostu Gessarın qanlı

toyundan, konyakdan və etdiyi bağışlanmaz səhvə görə üzüldüyündən uzun bir sicilləmə qınıldatdı.

– Köpək oğlu, heç olmasa, şalvarını geyin, – Marqarita yumşalaraq dedi.

Marqaritanın hirsələnmədiyini görüb, gonbul dişlərini ağartdı və bura gəlməzdən əvvəl çimdiyi Yenisey çayında yaddan çıxartdığı üçün hazırda şalvarsız qaldığını coşqunluqla xəbər verdi, intəhası, indi oraya uçur, xoşbəxtlikdən, lap yaxındadır və sonra onun etibarını, himayəsini qazanmaq istəyərək geri-geri getdi, o qədər ki, axırda ayağı sürüşüb arxası üstə suya düşdü. Ancaq yığılanda da kiçik bakenbardlarının haşiyələdiyi sifətində heyranlıq və sadıqlıq dolu təbəssümünü qoruyub saxladı.

Marqarita isə bərkdən fit çaldı və uçub gələn şotkaya minib qarşı sahilə keçdi. Tabaşir dağının kölgəsi bura çatmırdı, bütün sahil ay işığına qərq olmuşdu.

248

Marqaritanın ayağı şəhli çəmənliyə toxunan kimi pişpişi ağaclarının altından gələn musiqi daha bərkdən səsləndi, ocaqdan daha gur qığılcım topası səpələndi. Zərif, tüklü sığaları sallanan pişpişi ağacının altında ovurdu havayla dolu qurbağalar ay işığında iki cərgə düzülüb, rezin kimi şişərək tütəkdə təmtəraqlı marş çalırıldı. Söyüd ağacının musiqiçilərin qarşısında sallanan çubuqlarından asılı çürümüş yarpaqların ışıltısı notu işıqlandırır, ocağın solğun işığı qurbağaların ağızında oynayırdı.

Marş Marqaritanın şərəfinə çalınırdı. Onun üçün ən təntənəli qəbul təşkil edilmişdi. Şəffaf su pəriləri xor oxumaqlarını dayandırıb, yosunlarla Marqaritaya əl elədilər, onların salamları kimsəsiz yaşılmıtlı sahilədən uzaqlara yayıldı. Çılpaq ifritələr pişpişi ağacının arxasından sıçrayıb cərgəyə düzüldülər, sarayda olduğu kimi dizlərini büküb baş əydilər. Keçiyəq birisi uçub gələrək onun əlini öpdü, otluğa ipək parça salıb xəbər aldı ki, kraliça yaxşımı çimib və ona uzanıb dincəlməyi təklif etdi.

Marqarita deyilən kimi də etdi. Keçiyəq ona bir qədəh şampən şərabı verdi, Marqarita şərabı içən kimi canı isindi. O, keçiyəqdan Nataşanı xəbər alıb öyrəndi ki, Nataşa artıq çimib və Marqaritanın tezliklə gələcəyini xəbər vermək, ondan ötrü paltar hazırlamağa kömək etmək üçün öz axta donuzunun üstündə irəli, Moskvaya uçub.

Marqaritanın pişpişi ağaclarının altında olduğu qısa vaxt bir hadisəylə yadda qaldı. Havada vıyılı eşidildi və qara bir şey, çox şübhəsiz ki, yanılaraq çaya düşdü. Bir neçə saniyə keçmiş o biri sahildə özünü uğursuz təqdim eləyən həmin bakenbardlı gonbul Marqaritanın qarşısında dayandı. O, görünür, Yeniseyə dəyməyə macal tapmışdı, çünki əynində frak var idi, ancaq təpədən-dırnağa islanmışdı. Konyak ikinci dəfə onu pis günə qoymuşdu: enəndə yenə suya düşmüşdü. Di gəl bu acınacaqlı hadisə zamanı da öz təbəssümünü itirməmişdi və Marqarita gülərək ona əlini öpməsinə icazə verdi.

Sonra hamı yığışmağa başladı. Su pəriləri öz rəqslərini axıra çatdırıb, ay işığında əriyib yoxa çıxdılar. Keçiyəq Marqaritanın çaya nəylə gəldiyini ehtiramla xəbər aldı. Şotkanın üstündə gəldiyini biləndə dedi:

– A-a, nə üçün, belə yaramaz, – bir anın içində iki çubuqdan, guya, telefon düzəldib, kimdənsə tələb etdi ki, elə bu dəqiqə maşın göndərsin və doğrudan da, həmin dəqiqə bu tələb yerinə yetirildi. Adaya göydən üstüaçıq maşın düşdü, ancaq sürücünün yerində başına dama-dama furajka qoymuş, əlinə genboğaz əlcək geyinmiş, dimdiyi uzun qara zağca oturmuşdu. Ada boşalırdı. Uçub gedən ifritləri ayın hərərəti əritdi. Ocaq sönmüş, yerində boz külü qalmışdı.

Bakenbardlı ilə keçiyəq Marqaritanı maşına mindirdilər. O, geniş arxa oturacaqda əyləşdi. Maşın uğuldadı, tullandı və az qala, aya qədər qalxdı. Ada, çay gözdən itdi, Marqarita Moskvaya üz tutdu.

XXII fəsil

ŞAM İŞİĞİNDA

Yerdən çox yüksəkdə uçan maşının rəvan uğultusu Marqaritaya yuxu gətirirdi, ay işığı isə ləzzətlə canını qızdırırdı. Gözlərini yumub sifətini küləyə tutmuşdu və bir daha görməyəcəyi çay qırağını qüssəylə xatırlayırdı. Bu axşamkı möcüzələrdən, sehrbəzliklərdən sonra artıq kimə qonaq getdiyini başa düşürdü, ancaq bundan qorxmurdu. Orada

öz xoşbəxtliyini qaytara biləcəyinə olan ümidi ona cəsərət vermişdi. Amma bu xoşbəxtlik barədə xəyallara çox dala bilmədi. Zağcamı işinin ustası idi, maşınımı yaxşı idi, Marqarita bir də gözünü açıb aşağıda meşənin zülmətini yox, Moskvanın titrəşən işıq dənizini gördü. Sürücü qara quş sağ qabaq təkəri göyde açıb, maşını Doroqomilov rayonundakı kimsəsiz bir qəbiristanlığa endirdi.

Zağca heç nə soruşmayan Marqaritanı şotkası ilə birlikdə hansısa başdaşının yanında düşürüb, maşını qəbiristanlığın arxasındakı dərəyə buraxdı. Maşın gurultuyla dərəyə yuvarlanıb darmadağın oldu. Zağca əlini gicgahına aparıb hərbi qaydada ehtiramla salam verdi və təkəri minərək uçdu.

Həmin saat abidələrin birinin dalından qara plaş göründü. Köpək dişi ay işığında parıldadı və Marqarita Azazellonu tanıdı. O, əlinin işarəsiylə Marqaritanı şotkanı minməyə dəvət elədi, özü isə uzun rapiraya sıçradı, hər ikisi göyə qalxıb, heç kimin gözünə görünmədən bir neçə saniyə sonra Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binanın yanında endilər.

Yol yoldaşları qoltuqlarında şotka və rapira darvazadan keçəndə Marqarita, yəqin ki, kimisə gözləyən uzunboğaz çəkmə geyinmiş, kepkalı yorğun bir adam gördü. Azazello ilə Marqarita nə qədər asta yerisələr də, bu yalqız adam addım səslərini eşidib, onların kimə aid olduğunu anlamadan narahat halda döyükdü.

Heyrətli dərəcədə əvvəlkinə oxşayan ikinci adamla binanın altıncı girişində rastlaşdılar. Eyni əhvalat yenə təkrar olundu. Addımlar... Adam narahat halda çevrilib sifəti turşutdu. Qapı açılıb-örtüləndə isə gözəgörünməzlərin arxasınca cumub girişə boylandı, ancaq əlbəttə, heç kimi görmədi.

İkinci adamın, bəlkə, elə ondan əvvəlkinin də dəqiq oxşarı üçüncü mərtəbənin meydançasında növbə çəkirdi. O, tünd papiros tüstülədirdi. Marqarita onun yanından keçəndə öskürdü. Papiros çəkən adam iynə batırıblarmış kimi skamyadan sıçrayıb döyükdü, məhəccərə yaxınlaşıb aşağı baxdı. Marqarita bu vaxt öz müşayiətçisiylə artıq 50 №-li mənzilin qarşısında idi. Zəngi basmadılar, Azazello öz açarıyla qapını səssizcə açdı.

Marqaritanı ilk olaraq düşdüyü zülmət heyrətləndirdi. Zirzəmi kimi qaranlıq idi. O, bürüməkdən qorxub qeyri-ixiyarı Azazellonun plaşından yapışdı. Bu vaxt uzaqda, yuxarıda çıraq işığı titrəyib yaxınlaşmağa başladı. Azazello gedə-gedə Marqaritanın qoltuğundan şotkanı çıxartdı və şotka qaranlıqda səssizcə yox oldu. Enli pilləkənlə qalxanda Marqaritaya elə gəldi ki, pillələr bitib-tükənməyəcək. Adi bir Moskva mənzilinin girəcəyində belə qeyri-adi, gözəgörünməz, ancaq aydın hiss olunan uzun pilləkənin yerləşə biləcəyi onu çox təəccübləndirdi. Ancaq yoxuş sona çatdı və Marqarita meydançada dayandığını başa düşdü. İşıq lap yaxınlaşanda Marqarita əlində həmin bu çırağı tutmuş qara paltarlı hündür kişinin sifətini gördü. Bu günlərdə onun yoluna çıxmaq bədbəxtliyinə düçar olmuş adamlar çırağın zəif işığında belə onu, əlbəttə, dərhal tanıyardılar. Bu, həm Korovyev, həm də Faqot adlanan o məxluq idi.

Doğrudur, Korovyevin xarici görünüşü xeyli dəyişmişdi. Titrək işıq çoxdan zibilliyə atılmalı olan şüşəsi çatlamış pensnesində yox, monoklunda əks olunurdu, hərçənd onun da şüşəsi çatlamışdı. Korovyevin görünüşcə qara olmasının izahı da çox sadə idi – frak geyinmişdi. Bircə sinəsi ağarırdı.

Cadugər, regent, sehrbaz, tərcüməçi, əslində isə kimliyi özündən başqa heç kimə bəlli olmayan Korovyev təzim edib, çırağı havada gəzdirərək onu arxasınca çağırırdı. Azazello yoxa çıxdı.

“Çox qəribə gecədir, – Marqarita fikirləşdi, – hər şey gözləyirdim, bircə bunu yox! Elektrik işığı sönüb-nədir? Ən təəccüblüsü də mənzilin sahəsidir. Bütün bunlar bir Moskva mənzilinə necə sığışa bilər? Heç cür mümkün deyil!”

Korovyevin çırağı nə qədər zəif işıq salsada da, Marqarita anladı ki, çox geniş, üstəlik, sütunlu, qaranlıq və ilk təəssüratə görə ucu-bucağı olmayan bir zaldadır. Korovyev balaca bir divanın yanında dayanıb, çırağını tumbanın üstünə qoydu, əliylə Marqaritaya yer göstərdi, özü isə şairanə görkəmdə tumbaya söykənib onun böyründə oturdu.

– İcazənizlə özümü təqdim edirəm, – o, xınlıqla dedi, – Korovyev. İşığın olmaması sizi təəccübləndirir? Yəqin, qənaət edildiyini düşündünüz? Yox, yox, qətiyyətlə yox!

Əgər belədirsə, qoy ilk rastımıza çıxan cəllad, elə günü bu gün, bir az sonra sizin dizinizi öpmək şərəfinə nail olacaq cəlladlardan biri bax bu tumbanın üstündə başımı vursun! Sadəcə, messir elektrik işığını xoşlamır, biz onu ən sonda verəcəyik. İnanın ki, onda işıq bol olacaq. Ancaq bir qədər az olsa, daha yaxşı olardı.

Korovyev Marqaritanın xoşuna gəldi və regentin boş-boğazlığı onu sakitləşdirdi.

– Yox, – Marqarita cavab verdi, – daha çox bütün bunların harada yerləşdiyinə mat qalmışam. – Zalın böyük-lüyünü nəzərə çatdırmaq üçün əlini hərlədi.

Korovyev ləzzətlə gülümsəyəndə burnunun yanındakı qırıqlarda kölgələr tərپəşdi.

– Hər şeydən asanı budur! – o cavab verdi. – Beşinci ölçüdən yaxşı başı çıxan adamın əlində mənzili istədiyi qədər böyütmək heç nədir. Hətta kim bilir hansı həddə qədər, hörmətli xanım! Yeri gəlmişkən, – Korovyev çərən-ləməyə davam elədi, – adam tanıyıram, nəinki beşinci ölçü barədə, ümumiyyətlə, heç nə barədə təsəvvürü olma-dan öz mənzilini böyütmək üçün əsl möcüzələr göstə-rər. Məsələn, mənə danışblar ki, Torpaq Səddə üçotaqlı mənzil alan bir şəhərli beşinci ölçüsüz-filansız otaqlardan birini arakəsmə ilə yarı bölüb, onu bir anın içində dördotaqlıya çevirib. Sonra onu Moskvanın müxtəlif rayonlarında biri üç, biri ikiotaqlı iki mənzilə dəyişib. Razılaşın ki, otaqların sayı beş oldu. Üçotaqlını da iki ayrı-ayrı ikiotaqlıya dəyişib, mənzillər bütün Moskvaya səpələnsə də, gördüyünüz kimi, altı otağa sahib olub. Artıq son parlaq fırıldaqını eləməyə, Moskvanın müxtəlif rayonlarındakı altı otağı Torpaq Səddə bir beşotaqlıya dəyişdirməklə bağlı qəzetdə elan verməyə hazırlaşmış ki, özündən asılı olmayan səbəbdən fəaliyyəti dayanıb. Ola bilsin, indi də nəsə bir otağı var, ancaq sizi əmin eləyirəm ki, bu otaq Moskvada deyil. Görürsünüz, necə bic adamlar var, siz də beşinci ölçüdən dəm vurursunuz.

Marqarita beşinci ölçüdən dəm vuran Korovyevin söh-bətinə qoşulmasa da, mənzil fırıldaqçısının sərgüzəştlərinə ürəkdən güldü. Korovyev isə sözü-nə davam elədi:

– Ancaq Marqarita Nikolayevna, məsələyə keçək. Siz son dərəcə ağıllı qadınsınız, bizim sahibimizin kim oldu-ğunu da, əlbəttə, artıq başa düşmüşünüz.

Marqaritanın ürəyi çırpındı və başını tərpətdi.

– Bəs belə, – Korovyev dedi, – biz üstüörtülü danışmağı, müəmmaları sevmirik. Hər il messir bir ziyafət verir. O, baharın bədr gecəsi, ya da yüz kral ziyafəti adlanır. Xalq üçün təşkil edilir!.. – Bu yerdə Korovyev sifətini tutdu, sanki, dişi ağrıyırdı. – Buna əmin olacağınıza inanıram. Məsələ belədir: əlbəttə, başa düşürsünüz, messir subaydır. Ancaq ev sahibəsi lazımdır, – Korovyev əllərini yana açdı, – razılaşın ki, sahibəsiz...

Marqarita dinməzəcə Korovyevə qulaq asırdı, nəşə olacağını hiss eləyirdi, xoşbəxtliyə olan ümidi başını gicəlləndirirdi.

– Belə bir ənənə yaranıb, – Korovyev sonra dedi, – birinci, ev sahibəsi mütləq Marqarita adını daşımalıdır, ikinci, yerli olmalıdır. Biz isə, gördüyünüz kimi, səyahət eləyirik, hal-hazırda da Moskvadayıq. Moskvada yüz iyirmi bir Marqarita aşkar eləmişik, inanırsınızmı, – bu yerdə Korovyev əlini buduna çırpdı, – heç biri yaramır! Nəhayət, taleyin xoşbəxtliyindən...

Korovyev qəddini əyib mənalı tərzdə gülümsədi və nəşə baş verəcəyini Marqarita yenə hiss elədi.

– Qisası! – Korovyev bərkdən dedi. – Sözüün kəsəsi: siz bu vəzifəni öz üzərinizə götürməyə razısınızmı?

– Razıyam, – Marqarita qətiyyətlə dedi.

– Vəssalam! – Korovyev çırağı qaldırıb əlavə elədi: – Rica edirəm arxamca gəlin.

Onlar sütunların arasından keçib, limon qoxuyan, xışıl-tıl eşidilən və Marqaritanın başına nəyinsə toxunduğu başqa zala daxil oldular. O diksindi.

– Qorxmayın, – Korovyev Marqaritanın qoluna girib onu sakitləşdirdi, – Begemotun ziyafət hoqqabazlıqlarından savayı bir şey deyil. Marqarita Nikolayevna, sizə məsləhət verməyə cəsəret eləyirəm, ümumiyyətlə, heç vaxt heç nədən qorxmayın. Bu, ağılsızlıqdır. Sizdən nə gizlədim, çox möhtəşəm ziyafət olacaq. Bir vaxtlar hakimiyyətinin hüdudu olmayan şəxslər görəcəyik. Ancaq müşayiətçisi olmaqdan şərəf duyduğum kəsin imkanlarıyla müqayisədə onların imkanlarının nə qədər cüzi olduğunu düşünəndə, doğrusu, gülməyim gəlir, mən deyərdim hətta kədərli-nirsən... Elə siz də kral nəslindəsiniz.

– Niyə kral nəslindən? – Marqarita Korovyevə sığınıb qorxa-qorxa pıçıldadı.

– Ah, kraliça, – Korovyev şuxluqla dedi, – nəsil məsələsi dünyada ən mürəkkəb məsələdir! Əgər bəzi, xüsusilə də ağır kimi tanınmış ulu nənələri sorğu-suala tutsaq, olduqca qəribə sirlər açılardı, hörmətli Marqarita Nikolayevna. Dünyanın çox əcaib işləri olduğunu desəm, heç də günah işlətmərəm. Elə şeylər var ki, silk bölgüləri, hətta dövlətlər arasındakı sərhədlər ona təsir etmir. Eyham vururam: on altıncı əsrdə yaşamış fransız kraliçasına kimse desəydi ki, illər keçəndən sonra nəvəsinin nəvəsinin nəvəsinin qoluna girib, Moskvada ziyafət salonuna aparacağıam, yəqin, çox təəccüblənərdi. Artıq çatdıq!

Korovyev çırağı üfürüb söndürdü. Əlindəki çırağ yoxa çıxdı və Marqarita qarşısındakı qapının altından gələn işıq zolağını gördü. Korovyev həmin qapını astadan döydü. Bu vaxt Marqarita o qədər həyəcanlandı ki, dişi dişinə dəydi, canından üşütmə keçdi.

Qapı açıldı. Kiçik bir otaq idi. Marqarita əzik-üzük çirklə mələfələrin, balıncıların necə gəldi atıldığı iri palıd çarpayı gördü. Çarpayının önündəki ayaqları oymalı palıd masanın üstünə quş caynaqları formasında oyuqları olan şamdan qoyulmuşdu. Bu yeddi qızıl caynaqda yoğun mum şamlar yanırdı. Bundan başqa, fiqurları çox nəfis şəkildə düzəldilmiş iri şahmat taxtası var idi. Bozarmış kiçik xalçanın üstünə alçaq skamya qoyulmuşdu. Üstündə qızıl piyalə və qolları ilan formasında başqa şamdan olan bir masa da var idi. Otaqdan kükürd və qətran qoxusu gəlirdi. Çıraqların işığının yaratdığı kölgələr döşəmədə kəşşirdi.

Çarpayının baş tərəfində duran, indi əyninə frak geyinmiş Azazellonu otaqdakıların arasında Marqarita o saat tanıdı. Bəzənib-düzənmiş Azazello daha Aleksandrov bağında Marqaritanın qarşısına çıxan quldura oxşamırdı və ona çox nəzakətlə təzim etdi.

Varyetenin hörmətli bufetçisini utandıran o çılpaq ifritə, məşhur seans gecəsi xoşbəxtlikdən xoruzun qorxutduğu həmin o Gella çarpayının qarşısına atılmış xalçanın üstündə oturub, kükürd qoxulu buğ qalxan qazanı qarışdırırdı.

Otaqda bunlardan başqa şahmat stolunun arxasındakı hündür kətildə oturub, sağ pəncəsində at fiquru tutmuş nəhəng pişik də var idi.

Gella ayağa qalxıb Marqaritaya təzim etdi. Kətildən sıçrayan pişik də baş əydi. Sağ ayağını qatlayan pişik atı əlindən salıb, onu tapmaq üçün çarpayının altına girdi.

Qorxudan quruyub qalmış Marqarita şam işığının saldığı məkrli kölgələrin içindən bütün bunları zorla seçə bildi. Onun nəzərini lap bu yaxınlarda bədbəxt İvanın Patriarx gölünün qırağında şeytanın yoxluğuna inandırmağa çalışdığı şəxs cəlb elədi. Elə həmin olmayanın özü çarpayıda oturmuşdu.

İki göz Marqaritanın sifətinə zillənmişdi. İstənilən adamın ürəyini deşən, dibində qızılı qığılıcı oynayan sağ göz və iynə ucu kimi, zülmət və kölgələrin dibsiz quyusunun dar ağı kimi mənasız qara sol göz. Volandın sifəti yana əyilmişdi, ağızının sağ küncü aşağı dartılmışdı, saçı qabaqdan töküldüyündən lap iri görünən alnını dərin qırışlar sivri qaşlarına paralel şırımlamışdı. Sifətinin dərisi, sanki, əbədi olaraq gündən yanmışdı.

Voland yatağa yayxanmışdı, əynində çirkli, sol çiyini yamaqlı uzun gecə köynəyi var idi. Çılpaq ayağının birini altına qoymuşdu, o birini skamyaya uzatmışdı. Buğlanan məlhəmi Gella elə bu qaramtlı ayağa sürtürdü.

Volandın tüksüz sinəsində Marqarita tünd rəngli daşdan məharətlə düzəldilmiş, belində yazı olan qızıl zəncirli böcək də gördü. Çarpayıda, Volandın yanında ağır postamentdə bir tərəfini günəşin işıqlandırdığı qəribə, sanki, canlı qlobus durmuşdu.

Sükut bir neçə saniyə sürdü. “O, məni öyrənir”, – Marqarita fikirləşdi və özünü toplayıb ayağının əsdiyini gizlətməyə çalışdı.

Voland, axır ki, sözə başlayıb gülümsədi, bu təbəssümdən də qığılıcı saçan gözü, elə bil, od tutub alışdı.

– Sizi salamlayıram, kraliça! Xahiş eləyirəm, ev paltarında olduğuma görə məni bağışlayasınız.

Onun səsi elə zəif idi ki, bəzi sözlər xırıltıyla çıxırdı.

Voland yatağın üstündən uzun qılıncı götürüb, əyilərək çarpayının altında gəzdirdi.

– Çıx! Oyun təxirə salınır. Qonaq gəlib.

– Heç bir vəchlə, – Korovyev suflyor kimi oğruncasına Marqaritanın qulağına pıçıldadı.

– Heç bir vəchlə... – Marqarita dilləndi.

– Messir... – Korovyev onun qulağına dedi.

– Heç bir vəchlə, messir, – Marqarita özünü ələ alıb astadan, ancaq aydın cavab verdi və gülümsəyərək əlavə etdi: – Yalvarıram, oyunu dayandırmayın. Bu oyunu çap eləmək imkanları olsaydı, şahmat jurnalları, yəqin ki, yaxşı pul verərdilər.

Azazello razılıqla sakitcə boğazını arıtladı, Voland isə diqqətlə Marqaritanı süzüb, sanki, öz-özünə dedi:

– Hə, Korovyev haqlıdır. Dünyanın çox qəribə işləri var! Nəsil, qan!

O, əlini uzadıb Marqaritanı işarəylə yanına çağırdı. Marqarita yalın ayaqları altındakı döşəməni hiss eləmədən yaxınlaşdı. Voland daş kimi ağır, eyni zamanda, od kimi isti əlini Marqaritanın çiyninə qoyub, onu özünə sarı çəkərək çarpayıda yanında oturtdu.

– Əgər siz bu qədər lütfkarsınızsa, – o dedi, – başqa cür də gözləmərdim, onda rəsmiyyəti bir kənara qoyaq. – Yənə çarpayının kənanına tərəf əyilib qışqırdı: – Çarpayının altındakı bu hoqqabazlıq çoxmu davam eləyəcək? Çıx, məlun Hans!

– Atı tapa bilmirəm, – pişik çarpayının altında yalandan sızıldadı, – harasa çapıb getdi, onun əvəzinə əlimə qurbağa keçir.

– Bura sənin üçün bazar deyil! – Voland özünü hirs-lənmiş kimi göstərdi. – Çarpayının altında qurbağa yoxdur! Bu bayağı fokusları Varyeteyə saxla. Əgər bu saat çıxmasan, hesab eləyəcəyik ki, təslim olmusan, lənətə gəlmiş fərari.

– Heç vaxt, messir! – pişik bağırdı, dərhal da pəncə-sində at, çarpayının altından çıxdı.

– Sizə təqdim edirəm... – Voland sözünü yarımçıq kəsdi, – yox, mən bu təlxəyə baxa bilmirəm. Çarpayının altında görün özünü nə günə qoyub!

Toza batmış pişik bu vaxt dal ayaqlarının üstündə durub Marqaritaya təzim edirdi. İndi pişiyin boğazında ağ bant, sinəsində isə qayışlı gümüşü qadın binoklu var idi. Bundan başqa, bıçları zərlənmişdi.

– Bu nə hoqqadır! – Voland səsinə qaldırdı. – Niyə bığını zərləmişən? Hələ bu qalstuk nəyinə lazımdır, əgər şalvarın yoxdursa?

– Pişiyə şalvar geyinmək olmaz, messir, – pişik ləyaqətlə cavab verdi. – Bəlkə, mənə çəkmə geyinməyi də əmr edəsiniz? Çəkməli pişik ancaq nağıllarda olur, messir. Ziyafətdə qalstuksuz adama heç rast gəlmisiniz? Mən gülməli vəziyyətə düşmək fikrində deyiləm, özümü boynumdan tutulub çölə atılmaq təhlükəsi altında qoya da bilmərəm! Hamı bacardığı qədər bəzənir. Hesab eləyin ki, dediyim binokla da aiddir, messir!

– Bəs bığların?..

– Anlamıram, – pişik etiraz etdi, – niyə Azazello ilə Korovyev bu gün üzlerini qırxanda pudra vura bilirlər, axı onun harası zərdən yaxşıdır? Mən də bığlarımı pudralamışam, vəssalam! Əgər üzümü qırxsaydım, başqa məsələ! Qırılmış pişik, doğrudan da, biabırılıqdır, bunu etiraf etməyə hazırım. Ancaq, – bu yerdə pişiyin səsinə inciklik duyuldu, – görürəm mənə bəzi iradlar tuturlar, onu da görürəm ki, qarşımda ciddi problem durur: ümumyyətlə, ziyafətdə olmağım lazımdır mı? Bu barədə mənə nə deyə bilərsiniz, messir?

Özünə qarşı olan haqsızlıqdan pişik elə şişdi ki, deyərdin bu saat partlayacaq.

– Ax, dələduz, dələduz, – Voland başını yırğaladı, – hər dəfə oyunu ümitsiz vəziyyətdə olanda körpüyə yığışan ən murdar fırıldaqçılar kimi baş aldatmağa çalışır. Cəld otur, çərənləmə.

– Oturaram, – deyərək pişik oturdu, – ancaq sonuncu fikrinizə etirazımı bildirirəm. Mənim nitqim xanımın yanında ifadə elədiyiniz kimi heç də çərəncilik deyil, bir-birinə möhkəm bağlanan sillogizmlər düzümüdür, bunu Sekst Empirik, Marsian Kapella kimi bilicilər, hətta ola bilsin, Aristotel özü də layiqincə qiymətləndirərdi.

– Şah, – Voland dedi.

– Buyurun, buyurun, – pişik cavab verib, binokla şahmat taxtasına baxmağa başladı.

– Hə, – Voland Marqaritaya müraciət elədi, – donna, sizə müşayiətçilərimi təqdim edirəm. Özünü gicliyə qoyan bu pişik Begemotdur. Azazello və Korovyevlə artıq tanışsınız,

qulluqçum Gellanı təqdim edim. Zirək və fərasətlidir, elə bir iş yoxdur bacarmasın.

Gözəl Gella məlhəmdən ovucalayb Volandın dizinə yaxaraq, yaşıl gözlərini Marqaritaya dikib gülümsədi.

– Vəssalam, – Voland sözünü tamamladı və Gella dizini bərk sıxdığına görə üz-gözünü qırışdırdı, – gördüyünüz kimi kiçik, ürəyiaçıq bir cəmiyyətimiz var. – O susub qarşısındakı qlobusu fırlamağa başladı. Qlobus o qədər məharətlə düzəldilmişdi ki, göy okeanlar tərpəndi, qütbdəki buz dağları da, elə bil, həqiqi idi.

Şahmat taxtasında isə bu vaxt tələş hökm sürürdü. Ağ mantiyalı pəjmürdə şah məyus, ümitsiz halda əllərini yuxarı qaldırıb xanasında vurnuxurdu. Qılıncını sivirib irəlini, Volandın iki yanaşı ağ-qara xanada dırnaqlarıyla yer eşən qızğın atların üstündəki süvarilərinin göründüyü səmti göstərən zabitə, təbərzinli üç ağ piyada çaşqınlıqla baxırdı.

Şahmat fiqurlarının canlı olması Marqaritanı heyrətləndirdi və çox maraqlandırdı.

Pişik binoklu gözündən ayırıb öz şahını xəlvətcə arxasında gizlətdi. Şah ümitsiz halda üzünü əlləriylə örtüdü.

– Məsələ qəlizdir, əziz Begemot, – Korovyev astadan ona sataşdı.

– Vəziyyət ciddidir, amma heç də ümitsiz deyil, – Bege-mot cavab verdi, – üstəlik də, mən qələbəyə əminəm. Vəziyyəti yaxşı-yaxşı təhlil etmək lazımdır.

Təhlili çox qəribə tərzdə apardı, yəni öz şahına göz-qaş eləməyə başladı.

– Heç nəyin xeyri yoxdur, – Korovyev bildirdi.

– Ay! – Begemot çığırdı. – Necə demişdim, elə də oldu, tutuquşular uçub getdi!

Doğrudan da, uzaqdan qanad pırıltıları eşidildi. Korov-yev və Azazello bayıra sıçradı.

– Sizin bu ziyafət həngamələriniz başınıza dəysin! – Voland qlobusdan gözünü çəkmədən deyindi.

Korovyevlə Azazello gözdən itən kimi Begemotun göz-qaş eləməyi həddini aşdı. Ağ şah, axır ki, ondan nə istənildiyini başa düşdü. Mantiyasını çıxarıb xanaya ataraq şahmat taxtasından qaçdı. Şah libasını çiyinə salan zabit onun yerini tutdu.

Korovyev və Azazello qayıtdı.

– Həmişə olduğu kimi gopa basır, – Azazello Begemotta tərs-tərs baxıb söyləndi.

– Yəqin, qulağım səsə düşübmüş, – pişik dedi.

– Nədir, bu çoxmu davam eləyəcək? – Voland soruşdu. – Şah.

– Deyəsən, səhv eşidirəm, ustadım, – pişik cavab verdi, – şah deyil, ola da bilməz.

– Təkrar eləyirəm: şah.

– Messir, – pişik, guya, həyəcanlandı, – siz çox yorulmusunuz, şah ola bilməz!

– Şah g-iki xanasındadır, – Voland şahmat taxtasına baxmadan dedi.

– Messir, mən dəhşət içindəyəm! – pişik sifətinə dəhşət ifadəsi verib zığıldadı. – Həmin xanada şah yoxdur!

– Nə məsələdir? – Voland çaşqınlıqla şahmat taxtasına göz gəzdirdi. Şah xanasındakı zabit çönərək üzünü əlləriylə qapadı.

– Ax, əclaf, – Voland fikirli-fikirli dedi.

– Messir! Mən yenə məntiqə müraciət eləyirəm, – pişik pəncələrini sinəsinə sıxdı. – Əgər oyunçu şah elan edirsə, şahın isə bu vaxt şahmat taxtasında izi-tozu da yoxdursa, şah sayılmır.

– Təslim olursan, ya yox? – Voland qorxunc səslə qışqırdı.

– İcazənizlə fikirləşim, – pişik fağır-fağır cavab verib, dirsəklərini stola dirədi, qulaqlarını pəncələrinin altında gizlədərək düşünməyə başladı. Bir xeyli düşünüb, nəhayət, dilləndi: – Təslim oluram.

– Bu tərs əclafı öldürəsən, – Azazello pıçıldadı.

– Bəli, təslim oluram, – pişik dedi, – ancaq yalnız ona görə təslim oluram ki, paxılların atmacaları altında oynaya bilmirəm! – O, ayağa qalxdı və şahmat fiqurları qutuya doluşdular.

– Gella, vaxtdır, – Voland dedi və Gella otaqdan çıxdı.

– Ayağım ağrır, bir yandan da bu ziyafət...

– İcazə verin, mən eləyim, – Marqarita astadan dedi.

Voland diqqətlə onu süzüb, dizini irəli verdi.

Lava kimi isti maye əlini yandırsa da, Marqarita sifətini turşutmadan, ağrıtmamağa çalışaraq onun dizini yağlamağa başladı.

– Yaxın adamlar deyirlər ki, revmatizmdir, – Voland gözünü Marqaritadan çəkmədən dilləndi, – ancaq çox güman, dizimdəki bu ağrı min beş yüz yetmiş birinci ildə Broken dağlarında, Şeytan Kafedrasında tanış olduğum füsunkar ifritədən yadigar qalıb.

– Oy, bu mümkündürmü?! – Marqarita dedi.

– Boş şeydir! Üç yüz ildən sonra keçib-gedəcək. Mənə çox dərmanlar məsləhət görüblər, ancaq nənəmin üsullarına əməl eləyirəm. Mənim nənəm, murdar qarı, əla otlar qoyub gedib! Yeri gəlmişkən, siz nədənsə əziyyət çəkmirsiniz ki? Bəlkə, nəsə bir dərdiniz var, nəyinsə xiffətini eləyirsiniz?

– Yox, messir, elə bir şey yoxdur, – ağıllı Marqarita cavab verdi, – sizin yanınızda isə özümü lap yaxşı hiss eləyirəm.

– Qan güclü şeydir, – nədənsə, Voland şən-şən dedi və əlavə elədi: – Görürəm, qlobusum sizi çox maraqlandırır.

– Bəli, mən ömrümdə belə şey görməmişəm.

– Yaxşı şeydir. Açığını deyim ki, radioda son xəbərləri dinləməyi xoşlamıram. Yerlərin adını düzgün tələffüz etməyən qızlar xəbər oxuyurlar. Bundan başqa, onların hər üç nəfərindən biri pəltəkdir, sanki, qəsdən belələrini seçirlər. Qlobusum daha əlverişlidir, həm də mən hadisələri daha dəqiq bilməliyəm. Misal üçün, bir yanını okean yuyan torpaq parçasını görürsünüz? Baxın, onu alov bürüyür. Orada müharibə başlayıb. Yaxından baxsanız, incəliklərinə kimi görərsiniz.

Marqarita qlobusa tərəf əyləndə torpaq dəfələrlə böyüdü, çoxrəngli yazılar peyda oldu, elə bil, əyani xəritəyə çevrildi. Sonra çay zolağı, onun yanında kənd gördü. Noxud xırdalığında ev böyüyüb kibrit qutusu boyda oldu. Birdən həmin evin damı qara tüstü ilə birlikdə səssizcə göyə sovruldu, divarları uçdu, ikimərtəbəli kibrit qutusundan qara tüstü çıxan qalaqlar qaldı. Marqarita gözünü bir az da yaxınlaşdıranda torpağa sərilməmiş qadını, onun yanında qan gölməçəsində əllərini yana açmış balaca uşağı sezdi.

– Vəssalam, – Voland gülümsədi, – o, günah işlətməyə macal tapmadı. Abadonnanın işinə söz ola bilməz.

– Mən Abadonnaya qarşı olan tərəfdə olmaq istəməzdim, – Marqarita dedi, – o, kimin tərəfindədir?

– Sizinlə nə qədər danışırımsa, – Voland mehriban-casına dedi, – ağıllı olduğunuza bir o qədər əmin olu-ram. Sizə təskinlik verim. O, qərəzsizdir, hər iki döyüşən tərəfə eyni dərəcədə ürəyi yanır. Bu səbəbdən də hər iki tərəf üçün nəticə həmişə eyni olur. Abadonna! – Voland astadan çağırdı və divardan qara eynəkli arıq bir adam çıxdı. Bu eynək Marqaritaya elə güclü təsir elədi ki, astadan qışqırıb üzünü Volandın ayağına söykədi. – Özü-nüzü ələ alın! – Voland qışqırdı. – Bu müasir adamlar necə əsəbidirlər! – Əlini şappıltı ilə Marqaritanın kürəyinə elə vurdu, bütün bədənini gizildədi. – Axı görürsünüz eynək taxıb. Bundan başqa, heç elə şey olmayıb, heç olmayacaq da ki, Abadonna kiminsə qarşısında vaxtından əvvəl peyda olsun. Üstəlik, mən buradayam. Siz mənim qonağımsınız! Sadəcə, onu sizə göstərmək istədim.

Abadonna hərəkətsiz dayanmışdı.

– Olarmı ki, bir anlığa eynəyini çıxarsın? – Volanda sığınan Marqarita bu dəfə maraqdan titrəyərək soruşdu.

– Bax bu olmaz, – Voland ciddi şəkildə dedi və əlinin işarəsiylə Abadonna yoxa çıxdı. – Sən nəsə demək istə-yirsən, Azazello?

– Messir, – Azazello cavab verdi, – icazənizlə deyim. Bizə iki yad adam təşrif buyurub: xanımın yanında qalmaq üçün sızıldayıb yalvaran gözəl bir qadındır, ondan başqa, üzr istəyirəm, qadının axta donuzudur.

– Gözəllər özünü qəribə aparır, – Voland dedi.

– Bu Nataşadır, Nataşadır! – Marqarita çığırdı.

– Di qoyun xanımın yanında qalsın. Axta donuzu isə aşpazlara verin.

– Kəsmək üçün? – Marqarita qorxaraq qışqırdı. – Əfv eləyin, messir, bu Nikolay İvanoviçdir, aşağı mərtəbədə yaşayan. Burada anlaşılmazlıq olub, bilirsinizmi, Nataşa ona da məlhəm sürtüb...

– Müsəidə edin, – Voland dedi, – axı onu kəsmək kimə lazımdır? Qoy aşpazlarla birlikdə otursun, vəssalam! Razılaşın ki, onu ziyafət salonuna buraxa bilmərəm.

– Əlbəttə... – Azazello əlavə eləyib məlumat verdi: – Messir, gecəyariya az qalıb.

– Yaxşı. – Voland üzünü Marqaritaya tutdu, – xahiş edirəm buyurasınız... Bəri başdan sizə minnətdarlığımı

bildirirəm. Özünüzü itirməyin və heç nədən qorxmayın. Sudan başqa heç nə içməyin, yoxsa əldən düşərsiniz, sizin üçün çətin olar. Vaxtdır!

Marqarita xalçanın üstündən qalxanda qapının ağzında Korovyev göründü.

XXIII fəsil

İBLİSİN MÖHTƏŞƏM ZİYAFƏTİ

262

Gecəyarıya az qaldığından tələsməli oldular. Marqarita ətrafındakıları aydın görmüdü. Şamlar və əlvan hovuz yadında qaldı. Bu hovuzun dibinə ayaq basanda Gella və ona kömək eləyən Nataşa Marqaritanın üstünə isti, qatı, qırmızı maye tökdülər. Marqarita dodaqlarında duz tamı hiss elədi və onu qanlı çimizdirdiklərini anladı. Qanlı duşu qatı, şəffaf, açıq-çəhrayı duş əvəz elədi və qızılgül yağ Marqaritanın başını gicəlləndirdi. Sonra Marqaritanı büllur taxtın üstünə atıb, iri yaşıl yarpaqlarla dərisi parıldayana qədər sürtdülər. Bu yerdə pişik özünü yetirib kömək etməyə başladı. Marqaritanın ayağı altında çömbəlib, onun dabanlarını elə təzədə sürtdü ki, guya, küçədə çəkmə silirdi.

Solğun qızılgül rəngində ləçəklərdən onun üçün kimin tufli tikdiyi və bu tuflinin qızıl toqqalarının öz-özünə necə bağlandığı Marqaritanın yadında qalmadı. Hansısa bir qüvvə Marqaritanı qaldırıb güzgünün qabağında oturdu və almaz qaşlı kraliça tacı onun başında bərq vurdu. Korovyev haradansa peyda olub, yoğun zəncirdən asılmış, içində qara pudel¹ təsviri olan ovalşəkilli ağır çərçivəni Marqaritanın boynuna keçirdi. Bu bəzək əşyası kraliçanı xeyli əziyyətə saldı. Zəncir boynunu sürtdü, çərçivə boynunu əydi. Ancaq qara pudelli zəncirin verdiyi əziyyətin əvəzində onu mükafatlandırdı. Korovyevlə Begemot ona ehtiramla yanaşmağa başladılar.

– Eybi yox, eybi yox, eybi yox! – Korovyev hovuz olan otağın qapısı ağzında mızıldadı. – Çarə nədir, lazımdır, lazımdır, lazımdır... Kraliça, icazənilə sizə son məsləhətimi

¹ Pudel – it cinsi

verim. Qonaqlar arasında çox, ax, çox müxtəlif adamlar olacaq, ancaq kraliça Marqo, heç kimə üstünlük verməyin! Kimsə xoşunuza gəlməsə də... başa düşürəm, siz, əlbəttə, bunu bürüzə verməyəcəksiniz... Yox, yox, bunu ağılınıza belə gətirməyin! O saat hiss eləyər, duyar! Onu sevmək lazımdır, kraliça, sevmək! Ziyafət sahibəsinə bunun əvəzi yüz qat artıq qaytarılacaq. Bir də heç kimi gözdən qaçırmayın! Söz deməyə imkanınız olmasa, heç olmasa, bir təbəssüm, heç olmasa, başın bir hərəkəti. Hər şey olar, diqqətsizlikdən savayı. Bu, onlara pis təsir eləyir...

Bu vaxt Marqarita Korovyevin və Begemotun müşayiətilə hovuzdan qaranlığa addımladı.

– Mən, mən, – pişik pıçıldadı, – mən işarə verəcəyəm!

– Başla! – qaranlıqdan Korovyevin səsi eşidildi.

– Ziyafət! – pişik bərkədən vığıldadı və Marqarita qışqıraraq bir neçə saniyə gözünü yumdu. O, ziyafəti işığıyla, səsi və qoxusuyla hiss elədi. Korovyevin əlindən tutduğu Marqarita özünü tropik meşədə gördü. Qırmızısına, yaşıl-quyruq tutuquşular lianadan yapışmış ağacdan-ağaca tullana-tullana qışqırırdılar: “Mən heyran olmuşam!” Ancaq meşə tez qurtardı və onun hamam bürküsünü daş sütunları sarımtıl işıq saçan ziyafət salonunun sərinliyi əvəz elədi. Meşə kimi, salon da tamam boş idi, yalnız sütunların yanında başına gümüşü sarğı bağlamış çılpaq zəncilər sakitcə dayanmışdılar. Haradasa Azazellonun da qoşulduğu müşayiətçiləriylə Marqarita uçub salona girəndə, onların sifəti həyəcədən qızardı. Korovyev burada Marqaritanın əlini buraxıb pıçıldadı:

– Birbaş zanbaqlara tərəf!

Ağ zanbaqlar alçaq çəpər kimi Marqaritanın önündə bitmişdi, o, çəpərin arxasında üstü qapaqlı saysız-hesabsız lampalar, onların qarşısında isə frak geyinmiş adamların ağ sinələrini və qara çiyinlərini gördü. Ziyafət səsinin haradan gəldiyini Marqarita indi anladı. Onu şeypurların gurultusu qarşıladı, skripkaların bu gurultudan sıyrılıb yüksələn səsi isə qan kimi bədəninə axdı. Yüz əlli adamdan ibarət orkestr polonez çalırdı.

Marqaritanı görəndə orkestrin qarşısında yüksəkdə dayanmış fraklı adamın rəngi ağardı, gülümsədi və birdən əlini yelləyib bütün orkestri ayağa qaldırdı. Orkestr bir

an da olsun, çalğısına ara vermədən ayaq üstə dayanıb Marqaritanı musiqi sədalarına qərç elədi. Orkestrdən hündürdə duran adam dönərək əllərini yana açıb təzim etdi, Marqarita da gülümsəyib ona əl elədi.

– Yox, azdır, azdır, – Korovyev pıçıldadı, – o, bütün gecəni yatmayacaq. Ona ucadan deyin: “Sizi salamlayıram, valslar kralı!”

Marqarita öz səsinin orkestrin gurultusunu batırdığına heyrtləndi. Həmin adam ona nəsim olan bu xoşbəxtlikdən diksindi və sağ əlindəki ağ metal çubuğu orkestrə yellədə-yellədə sol əlini sinəsinə qoydu.

– Azdır, azdır, – Korovyev pıçıldadı, – sola, birinci skripkalara baxın, başınızla elə salam verin ki, hər biri ayrılıqda onu tanıdığınızı düşünsün. Burada yalnız dünya şöhrətli musiqiçilərdir! Bax, onu salamlayın, birinci pultdakını, bu, Vyetandır. Belə, çox yaxşı. İndi o birini.

– Dirijor kimdir? – Marqarita uçaraq soruşdu.

– İohann Ştraus! – pişik çığırdı. – Əgər hansısa ziyafətdə haçansa belə orkestr çalıbsa, qoy məni tropik meşədə lianadan assınlar! Onu mən dəvət eləmişəm! Fikir verin ki, heç biri xəstələnməyib, heç biri də boyun qaçırmayıb.

O biri zalda sütunlar yox idi, onların əvəzində bir tərəfdə qırmızı, çəhrayı, süd kimi ağ qızılgüllər, o biri tərəfdə çoxləçəkli yapon kameliyaları cərgələnmişdi. Bu cərgələrin arasında fişiltıyla fəvvarələr püskürürdü, açıq-bənövşəyi, yaqut rəngli və büllur kimi şəffaf hovuzlarda şampən şərabı pıçıldayırdı. Al-qırmızı sarğılı zəncilər bu hovuzların böyründə vurnuxaraq, gümüşü çömçələrlə dayaz piyalələri doldururdular. Qızılgül cərgəsində açıq yer var idi, qırmızı frakinin arxası qaranquş quyruğuna bənzəyən adam bu açıq səhnədə cuşa gəlmişdi. Onun qarşısındakı cazın gurultusundan qulaq tutulurdu. Dirijor Marqaritanı görəndə kimi önündə elə əyildi ki, əli döşəməyə toxundu, sonra qəddini düzəldib bərkəndən qışqırdı:

– Alliluyya!

O, əliylə bir dizini, sonra o biri dizini şappıldatdı və qıraqdakı musiqiçinin əlindən sinci alıb sütuna çırpdı.

Marqarita uçarkən arxadan hələ də küləyi onu vuran polonezin səsinə batırmaq istəyən virtouz cazistin öz sincini

cazistlərin başına vurduğunu, onların isə, guya, qorxub yerə çökdüyünü gördü.

Nəhayət, meydançaya uçub gəldilər, Marqarita başa düşdü ki, bura Korovyevin əldə çıraq onu qarşılacağı yerdir. İndi həmin meydançada büllur üzüm salxımlarından süzülən gur işıq göz qamaşdırırdı. Marqaritanı əyləşdirdilər; sol tərəfində alçaq ametist sütun var idi.

– Əgər yorulsanız, əlinizi ona söykəyə bilərsiniz, – Korovyev pıçıldadı.

Qaradərillərdən biri Marqaritanın ayağı altına qızılı pudel təsviri tikilmiş döşəkçə atdı və kiminsə əlinə tabe olub, sağ ayağını bükərək onun üstünə qoydu.

Marqarita ətrafına göz gəzdirdi. Korovyev və Azazello onun böyründə şəstlə durmuşdu. Azazellonun yanında nəyləsə Abadonnanı xatırladan üç gənc də dayanmışdı. Marqaritanın küreyini soyuq vururdu. Boylananda gördü ki, arxadakı mərmər divardan fişiltıyla çaxır axıb soyuq hovuzə tökülür. Sol ayağının dibində nəsə isti və tükli bir şey hiss elədi. Begemot idi.

Marqarita yüksəkdə oturmuşdu, ayağının altından aşağıya doğru xalçalarla örtülmüş böyük pilləkən uzanırdı. Binoklun o biri tərəfindən baxırmış kimi Marqarita aşağıda, çox uzaqda soyuq qara ağzından beştonluq yük maşınının rahatca keçə biləcəyi buxanlı geniş girişi gördü. Gur işıqlandırılmış girəcəkdə və pilləkəndə heç kim yox idi. Şeypurların səsini indi uzaqdan eşidirdi. Bir dəqiqəyə yaxın beləcə hərəkətsiz dayandılar.

– Bəs qonaqlar hanı? – Marqarita Korovyevdən soruşdu.

– Gələcəklər, kraliça, indi gələcəklər. Kifayət qədər qonaq olacaq. Doğrusu, onları bu meydançada qarşılaşmaqdan, odun doğramağı üstün tutardım.

– Odun doğramaq nəmənədir, – gəvəzə pişik sözü göyde qapdı, – mən tramvayda konduktor işləyərdim, dünyada bundan pis iş yoxdur!

– Hər şey gərək əvvəlcədən hazır olsun, kraliça, – korlanmış monoklun arxasından Korovyevin gözləri parıldıdı. – İlk gələn qonağın nə eləcəyini bilməyib girinc qalmaqından, acıdıl arvadının isə hamıdan tez gəldiklərinə görə onun abırını tökməyindən də pis şey yoxdur. Belə ziyafətləri zibilliyə atmaq lazımdır, kraliça.

– Əlbəttə, zibilliyə, – pişik təsdiq elədi.

– Gecəyarısına on saniyədən az qalıb, – Korovyev əlavə elədi, – indi başlayacaq.

Bu on saniyə Marqaritaya çox uzun gəldi. On saniyə artıq keçsə də, görünür, heç nə baş verməmişdi. Ancaq qəfil aşağıdakı buxarıda nəsə guruldadı, oradan üstündə yarıdağılmış meyit yellənən dar ağacı çıxdı. Meyit kəndirdən qopub döşəməyə çırpıldı və əynində frak, ayağında laklı tufli olan qarasaç bir oğlan sıçrayıb ayağa qalxdı. Buxarıdan elə də iri olmayan yarıçürümüş tabut çıxıb tappılıyla yerə dəydi, tabutun qapağı qopdu və oradan başqa meyit düşdü. Güzəl oğlan ona sarı atılıb ehtiramla əlini uzatdı, ikinci meyit qara tufli, başında qara lələk olan çılpaq yelbeyin qadına çevrildi və hər ikisi pilləkənlə yuxarı dırmaşdılar.

266

– İlk qonaqlar! – Korovyev bərkdən dedi. – Cənab Jak öz xanımıyla. Sizə təqdim edirəm, kraliça, ən maraqlı kişilərdən biridir. Qəlp pulkəsən, dövlət xaini, yaxşı da kimyagər. Ona görə məşhurlaşmış ki, – Marqaritanın qulağına pıçıldadı, – kralın məşuqəsini zəhərləyib. Belə şey heç də hər adamın başına gəlmir! Baxın, nə gözəldir!

Rəngi qaçmış Marqarita ağzını açıb girəcəkdəki yan qapıdan dar ağacının və tabutun necə yox olduğuna baxırdı.

– Mən heyran qalmışam! – pişik pilləkənlə qalxan cənab Jakın düz sifətinə bağırırdı.

Bu vaxt buxarıdan başsız, bir əli qopmuş skelet çıxdı, yerə dəyib fraklı kişiyyə çevrildi.

Cənab Jakın xanımı artıq bir dizini yerə qoyub Marqaritanın qarşısında dayanmışdı və həyəcədən rəngi qaçmış halda Marqaritanın dizini öpürdü.

– Kraliça... – cənab Jakın xanımı mızıldadı.

– Kraliça heyran olub! – Korovyev qışqırdı.

– Kraliça... – gözəl cənab Jak astadan dedi.

– Biz heyran olmuşuq, – pişik vığıldadı.

Azallonun gənc yoldaşları cansız, ancaq nəvazişkar təbəssümlə gülümsəyərək, cənab Jakla xanımını əlində şampən badəsi tutmuş zəncilərə tərəf sıxışdırıldılar. Frak geyinmiş bir adam pilləkəni qaça-qaça qalxırdı.

– Qraf Robert, – Korovyev Marqaritaya pıçıldadı, – hələ də qəşəngdir. Kraliça, fikir verin, necə də gülməlidir, bayaq-

kının əksi olan hadisə: bu adam kraliçanın oynaşı olub və öz arvadını zəhərləyib.

– Sizi görməyimizə şadıq, qraf, – Begemot qışqırdı.

Buxarıdan bir-birinin ardınca üç tabut düşüb yerə dəyərək parçalandı, sonra kimsə, qara əbalı bir adam çıxdı, qara əbalının arxasınca buxarının qara ağzından çıxan başqa birisi onun kürəyinə bıçaq sapladı. Aşağıdan boğuc qışqırıq səsi eşidildi. Buxarıdan tamamilə dağılmış meyit qaçaraq çıxdı. Marqarita üz-gözünü qırışdırdı və kimsə onun burnuna içində ağ duz olan flakon tutdu. Marqaritaya elə gəldi ki, bu, Nataşanın əlidir. Pillekən adamlarla dolmağa başladı. Artıq hər pillədə uzaqdan bir-birinə oxşayan frak geyinmiş kişilər, onların yanında isə yalnız başındakı lələyin və ayaqlarındakı tuflinin rəngiylə fərqlənən çılpaq qadınlar var idi.

Rahibə kimi gözünü yerdən qaldırmayan arıq, ədəbli və nəyə görəse boynuna enli yaşıl sarğı dolamış qadın qərribə taxta çəkmə geyindişi sol ayağını sürüyə-sürüyə Marqaritaya yaxınlaşdı.

– Bu yaşıl sarğılı kimdir? – Marqarita qeyri-ixtiyari soruşdu.

– Füsunkar və hörmətli xanım Tofana, – Korovyev pıçıldadı. – Gənc, gözəl neapollu xanımların, həmçinin palermolu qadınların, xüsusən də ərindən bezənlərin arasında çox məşhurdur. Axı, kraliça, olur ki, ərdən bezirsən...

– Hə, – Marqarita bir-birinin dalınca qarşısında baş əyib dizini və əlini öpən frak geyinmiş iki kişiye gülümsəyərək sakitcə cavab verdi.

– Bax belə, – Korovyev eyni vaxtda Marqaritaya pıçıldamağı və kiməsə qışqırmağı bacardı: – Hersoq! Bir qədəh şampan! Mən heyran qalmışam!.. Hə, bəs belə, xanım Tofana bu yazıq qadınların halına yanıb, içində suya oxşar nəşə olan dərman şüşəsini onlara satırdı. Qadın həmin suyu ərinin şorbasına töküdü, şorbanı yeyib kefi kökələnər qayğıkeşliyinə görə arvadına minnətdarlıq eləyirdi. Düzdür, bir neçə saatdan sonra çoxlu su içmək istəyirdi, sonra yatağa uzanırdı və bir gün sonra ərinə şorba yedirdirən gözəl neapollu qadın yaz küləyi kimi azaddı.

– Bəs ayağındakı nədir? – ayağını sürüyən xanım Tofanani ötüb-keçən qonaqlara əl verməkdən yorulmayan

Marqarita soruşdu. – Boynundakı yaşıl sarğı nəyə görədir? Boynu qırışıb?

– Mən heyran olmuşam, knyaz! – Korovyev qışqırdı və eyni vaxtda Marqaritaya pıçıldadı: – Güzəl boyundur, ancaq həbsxanada bədbəxtlik üz verib. Ayağındakı, kraliça, ispan çəkməsidir, sarğı isə ona görədir ki, uğursuz ailə qurmuş beş yüzə yaxın kişinin Neapol və Palermonu həmişəlik tərک etdiyini bilən həbsxana gözətçiləri hirsənərək xanım Tofananı boğublar.

– Kraliça, mənə belə şərəf nəşib olduğu üçün xoşbəxtəm, – xanım Tofana dizi üstə çökməyə çalışaraq rahibə utancaqlığıyla pıçıldadı. İspan çəkməsi ona mane olurdu. Korovyev və Begemot ona ayağa qalxmağa kömək elədilər.

– Mən şadam, – Marqarita başqalarına əl verərək dedi.

İndi pilləkənlə üzüyuxarı insan axını gəlirdi. Marqarita girəcəkdə nələr baş verdiyini daha görmürdü. O, qeyri-ixtiyari əlini qaldırıb-endirirdi və dişlərini ağardaraq qonaqlara eyni cür gülümsəyirdi. Meydança uğuldayırdı, Marqaritanın tərک elədiyi ziyafət zallarından dənizin gurultusu kimi musiqi sədaları eşidilirdi.

– Bax bu darıxdırıcı qadın, – uğultuda onu eşitməyəcəklərini bildiyindən Korovyev artıq bərkdən danışdı, – ziyafətləri xoşlayır, elə hey öz dəsmalından gileylənir.

Marqarita yuxarı qalxanların içində Korovyevin göstərdiyi qadını baxışlarıyla axtarıb tapdı. Çox gözəl qədd-qaməti olan iyirmi yaşlarında qadının narahat gözləri oyur-oyur oynayırdı.

– Nə dəsmal? – Marqarita soruşdu.

– Ona xidmətçi təhkim olunub, – Korovyev izah elədi, – otuz ildir gecə onun stolunun üstünə cib dəsmalı qoyur. Yuxudan aylan kimi dəsmalı görür. Dəsmalı sobada da yandırır, çaya da tullayıb, ancaq heç nə kömək eləmir.

– Nə dəsmaldır elə? – Marqarita əlini qaldıraraq pıçıldadı.

– Kənarları göy haşiyəli dəsmal. Məsələ belə olub: o, kafedə işləyəndə kafenin sahibi onu tovlayaraq anbara çağırır və doqquz ay sonra bu qadın oğlan uşağı doğub, uşağı meşəyə aparır, ağzına dəsmal soxub, torpağa basdırır. Məhkəmədə deyib ki, uşağı yedizdirməyə heç nəyi yoxdur.

– Bəs kafenin sahibi hanı? – Marqarita soruşdu.
 – Kraliça, – qəfil aşağıdan pişik vığıldadı, – icazənilə soruşum: kafe sahibinin bura nə dəxli? Axı körpəni meşədə o boğmayıb!

Marqarita gülümsəməyindən və sağ əlini yelləməyindən qalmayıb, sol əlinin iti dırnaqlarını Begemotun qulağına batırdı:

– Əclaf, əgər bir də söhbətə qarışsan...

Begemot ciyildəsə də, ağrıyana heç oxşamırdı.

– Kraliça... qulağım şişəcək... İndi bir qulağa görə ziyafət niyə korlansın?.. Mən hüquq... hüquq nöqtəyi-nəzərindən deyirdim... Susuram, susuram... Hesab eləyin ki, pişik deyiləm, balığam, ancaq qulağımı buraxın.

Marqarita Begemotun qulağını buraxdı və narahat, ağrılı gözlər onun qarşısında peyda oldu.

– Mənim kraliçam, möhtəşəm bədr gecəsi ziyafətinə dəvət olduğuma görə xoşbəxtəm.

– Mən də, – Marqarita cavab verdi, – sizi görməyimə şadam. Çox şadam. Şampan şərabı xoşlayrsınızımı?

– Siz nə eləmək istəyirsiniz, kraliça? – Koroviyev Marqaritanın qulağına sakitcə dedi. – Basırıq yaranacaq!

– Xoşlayıram, – qadın pərəstişlə dedi və birdən qeyrixtiyari təkrarlamağa başladı: – Frida! Frida! Frida! Kraliça, mənim adım Fridadır!

– Siz bu gün keflənənə qədər için, Frida, heç nə haqda fikirləşməyin, – Marqarita dedi.

Frida hər iki əlini Marqaritaya sarı uzatdı, ancaq Koroviyevlə Begemot cəld onun qoltuğuna girdilər və o, adamların arasında gözdən itdi.

Marqaritanın durduğu meydançaya hücum çəkirlərmiş kimi aşağıdan adamlar indi yığın-yığın gəlirdi. Frak geyinmiş kişilərin arasından çılpaq qadın bədənləri görünürdü. Onların əsmər, ağ, qəhvəyi və qarpqara bədənləri Marqaritaya tərəf axırdı. Sarı, qara, şabalıdı və kətan kimi ağ saçlardakı qiymətli daşlar işıq selində parıldıyıb bərq vururdu. Hücum çəkən kişi cərgəsinə kimsə, elə bil, işıq zərrəcikləri səpmişdi – sinələrindəki taxma brilyant düymələr alışıbyanırdı. İndi Marqarita hər saniyə dizinə toxunan dodaqları hiss eləyirdi, öpülmək üçün hər saniyə əlini irəli uzadırdı, üzündə “salam!” ifadəsi donmuşdu.

– Mən heyranam, – Korovyev yeknəsəq səsle deyirdi, – biz heyranıq... Kraliça heyrandır.

– Kraliça heyrandır... – arxada dayanmış Azazello burunda danışaraq dedi.

– Mən heyranam, – pişik qışqırdı.

– Markiza... – Korovyev mızıldadı, – mirasa görə atasını, iki qardaşını, iki bacısını zəhərləyib... Kraliça heyrandır!.. Xanım Minkina... Ah, necə qəşəngdir! Bir az əsəbidir. Ev qulluqçusunun sifətini saçburanla dağlamaq nəyə lazımdır? Əlbəttə, buna görə bıçaqlayırlar... Kraliça heyrandır!.. Kraliça, bir an diqqət eləyin! İmperator Rudolf, sehrbaz və kimyagər... Daha bir kimyagər – asılıb... Ah, bu da o! Ax, Strasburqda bu qadının necə gözəl fahişəxanası var idi!.. Biz heyranıq!.. Moskvalı dərzi qadın! Tükənməz fantaziyasına görə hamımız onu sevirik... onun atelyesi var idi və orada çox gülməli hoqqabazlıq eləmişdi: divardan iki deşik açmışdı...

270

– Bəs qadınlar bunu bilmirdi? – Marqarita soruşdu.

– Hamısı bir nəfər kimi bilirdi, kraliça, – Korovyev cavab verdi. – Mən heyranam!.. İyirmi yaşlı bu xəyalpərəst və qəribə oğlanıqaz uşaqlıqdan öz fantaziyasıyla fərqlənirdi. Bir qız ona vurulmuşdu, o isə qızı fahişəxanaya satdı...

Aşağıdan insan axını gəlirdi. Bu axının sonu görünürdü. Onun mənbəyi olan nəhəng buxarı bu axını təchiz eləyirdi. Bir saat belə keçdi, ikinci saata adladı. Bu vaxt Marqarita boynundakı zəncirin ağırlaşdığını hiss elədi. Qoluna da nəşə olmuşdu. İndi əlini qaldırmazdan əvvəl üzünü turşutmalı olurdu. Korovyevin maraqlı mülahizələri daha onu əyləndirmirdi. Qıyıqgöz monqol sifətləri, ağ və qara üzler əhəmiyyətini itirmişdi, hərdən bu sifətlər bir-birinə qarışırdı, onların arasındakı hava, elə bil, titrəyib axırdı. Kəskin ağrı birdən iynə kimi sağ qolunu sancdı və Marqarita dişlərini bir-birinə sıxıb dirsəyini tumbaya söykədi. Arxadakı zaldan divarlara toxunan qanad xışiltısı kimi bir səs eşidilirdi, aydındı ki, orada bür yığın qonaq rəqs eləyir və Marqaritaya elə gəlirdi, bu möcüzəli zalda hətta mərmər, büllür, mozaikalı döşəmələr də ritmik olaraq döyünür.

Nə Qay Qeysər Kaliqula, nə Messalina, heç bir kral, hersoq, kavalər, intihar eləyən, adam zəhərləyən, dar ağacından asılan, aradüzəldən, dustaqxana gözətçisi, qumar-

baz, cəllad, çuğul, xain, divanə, xəfiyyə, əxlaqsız artıq Marqaritanı maraqlandırmırdı. Hamısının adı başında qarışmışdı, sifətlər iri bir kündəyə dönmüşdü, yaddaşında yalnız Malyuta Skuratovun saqqalı, doğrudan da, yanan sifəti qalmışdı. Marqaritanın ayaqları bükülürdü, hər dəqiqə ağlayacağından qorxurdu. Öpülən sağ dizi ona daha çox əziyyət verirdi. Dizi şişmişdi, Nataşanın əli bir neçə dəfə süngərlə peyda olub, ətirli nəyləsə silsə də, dizi göyərmişdi. Üçüncü saatın sonunda Marqarita tamam ümitsiz baxışlarla aşağı boylanıb, sevincək geri çəkildi: qonaqların axını seyrəlmişdi.

– Ziyafətə gəlişin qaydası eynidir, kraliça, – Korovyev pıçıldadı, – indi gələnlərin axını azalacaq. Səbr edək, and içirəm ki, son dəqiqələrdir. Bu da brokenli kefcillər dəstəsi. Onlar həmişə axırda gəlirlər. Hə, onlardır. İki sərxoş vampir... vəssalam? Yox, yox, bu da biri. Yox, iki nəfərdir!

Sonuncu iki qonaq pilləkənlə qalxırdı.

– Bu kimdirsə təzə adamdır, – Korovyev şüşənin arxasından gözünü qıyaraq dedi. – Hə, hə. Bir dəfə Azazello ona baş çəkmişdi və konyak içə-içə onu ifşa eləyəcəyindən çox qorxduğu adamdan necə yaxa qurtarmaq barədə məsləhət vermişdi. O da həmin adamın tabeliyində olan tanışına tapşırılmışdı ki, kabinetin divarlarına zəhər çiləsin.

– Onun adı nədir? – Marqarita soruşdu.

– Doğrusu, özüm də hələ bilmirəm, – Korovyev cavab verdi, – Azazellodan soruşmaq lazımdır.

– Bəs yanındakı kimdir?

– Bu elə həmin adamın tabeliyindəki icraçıdır. Mən heyranam! – Korovyev sonuncu iki adama qışqırdı.

Pilləkən boşaldı. Hər ehtimala görə bir az da gözlədilər. Ancaq buxarıdan daha heç kim çıxmadı.

Bir an sonra bunun necə baş verdiyini başa düşmədən Marqarita özünü hovuz olan həmin otaqda gördü və o saat da əllərinin, ayaqlarının sızılısından ağlayıb döşəməyə sərildi. Ancaq Gella və Nataşa ona təskinlik verərək yenə qanlı düşün altına çəkib apardılar, yenə bədənini ovuşdurdular və Marqarita təzədən cana gəldi.

– Kraliça Marqo, – yanında peyda olmuş Korovyev pıçıldadı, – hörmətli qonaqlar tərک edildiklərini düşünməsinlər deyə, zalda yenə görünmək lazımdır.

Marqarita hovuzlu otaqdan yenə uçub çıxdı. Valslar kralının orkestrinin zanbaqların arxasında çaldığı səhnədə indi meymunların cazı cuşa gəlmişdi. Əlində şeypur olan pırtlaşiq bakenbardlı qorilla ayaqlarını ağır-ağır oynadaraq dirijorluq eləyirdi. Cərgə ilə düzülmüş oranqutanlar pərıldayan şeypurları püfləyirdilər. Şən şimpanzelər əllərində qarmon, onların çiyinə minmişdi. Şir kimi yallı iki qamadrila royalda çalırdı və hibbonların, mandrillərin, əntərlərin əllərindəki saksafonların, skripka və barabanların gurultusu, ciyiltisi, guppultusu royalin səsini batırırdı. Hərəkətlərinin cəldliyi və mükəmməlliyilə heyrət doğuran saysız-hesabsız cütlüklər qaynayıb-qarışıb güzgü kimi pərıldayan döşəmənin üstündə bir istiqamətdə fırlan-fırlana sıx cərgə ilə elə gəlirdilər, sanki, qabaqlarına çıxan hər şeyi silib-süpürəcəkdilər. Atlaz kəpənəklər rəqs eləyənlərin başı üzərində dəstəylə uçuşurdu, tavandan çiçəklər səpələnirdi. Elektrik işığı sönəndə sütunların kapitelinə minlərlə işıldaböcək pərıldadı, havada isə bataqlıq cücüləri işıldaşaraq uçuşurdu.

Sonra Marqarita sütunlarla dövrələnmiş çox iri hovuzda idi. Nəhəng qara Neptunun ağzından çəhrayı fəvvarə fışqırırdı. Hovuzdan şampan şərabının bihuşedici qoxusu qalxırdı. Burada şənlik hökm sürürdü. Qadınlar gülə-gülə tuffilərini atıb, çantalarını öz kavalərlərinə, ya əllərində mələfə vurnuxan zəncilərə verib, qışqıraraq hovuzla baş vururdular. Köpüklü sütunlar göyə yüksəlirdi. Hovuzun büllur dibində yanan işıq şərab qatını yarıb keçirdi və üzən gümüşü bədənələr bu işıqda görünürdü. Qadınlar hovuzdan əməlli-başlı kefli çıxırdılar. Gülüş sədələri sütunların altında hamamda olduğu kimi guruldayırdı.

Bütün bu həngamədən ancaq mənasız sifətində yalvarış dolu gözləri olan tamamilə sərxoş bir qadın yadında qaldı və yalnız bir sözü xatırladı – “Frida!”

Şərabın qoxusundan Marqaritanın başı fırlanmağa başladı və o getmək istədi, ancaq elə bu vaxt pişiyin hovuzda göstərdiyi nömrə onu saxladı. Begemot Neptunun ağzını ovsunladı, dərhal da dalğalanan şampan şərabı fışıldı və gurultuyla hovuzdan axıb getdi, Neptunun püskürdüüyü dalğa isə tünd-sarı rəngli və köpüksüz oldu. Xanımlar hay-həşir qopartdılar.

– Konyak! – deyə hovuzun kənarından sütunların arxasına qaçırdılar. Bir neçə saniyədən sonra hovuz konyakla dolmuşdu və pişik göydə üç dəfə mayallaq vurub dalğalanan konyakın içinə atıldı. O, büzüşmüş qalstukla, bığının zəri tökülmüş və binoklu itmiş halda fınxınıb hovuzdan çıxdı. Begemotun hərəkətini təkrarlamağa yalnız həmin oyunbaz dərzi qadın və onun naməlum gənc mulat kavaleri ürək elədi. Hər ikisi konyakın içinə atıldı, ancaq bu yerdə Korovyev Marqaritanın əlindən tutdu və onlar çimənlərdən ayrıldılar.

Marqarita uçduğu yerdə qalaq-qalaq istirdiyə ilə dolu böyük daş nohurlar gördü. Sonra altında cəhənnəm ocaqları qalanmış, bu ocaqların arasında aşpaz şeytanların vurnuxduğu şüşə döşəmənin üstü ilə uçdu. Sonra daha heç nə dərk etməyərək çıraqların işıqlandırdığı, qızların közərmis kömürdə cızhacız bişən əti payladığı, onun sağlığına iri parçlarla içildiyi qaranlıq zirzəmilər gördü. Sonra qarmon çalan və açıq səhnədə kamarinski rəqsi oynayan ağ ayları, buxarıda yanmayan fokusçu səməndər quşunu gördü... Və ikinci dəfə onun gücü tükənməyə başladı.

– Sonuncu çıxış, – Korovyev təşvişlə pıçıldadı, – və biz azadıq.

Korovyevin müşayiəti ilə yenə ziyafət zalına gəldi, ancaq burada indi rəqs eləmərdilər, saysız-hesabsız qonaqlar zalın ortasını boş qoyub, sütunların arasına sığınmışdılar. Marqarita bilmədi ki, zalın həmin boşalmış hissəsində peyda olan hündür yerə qalxmasına kim kömək elədi. Bura qalxanda haradasa saatın gecəyarını vurduğunu eşidib təəcübləndi, onun hesabına görə, gecə yarısı çoxdan keçmişdi. Saatın haradan eşidildiyi bilinməyən son zərbəsiylə qonaqların arasına qəfil sükut çökdü.

Marqarita o zaman Volandı yenə gördü. O, Abadonnanın, Azazellonun və Abadonnaya oxşayan bir neçə qara geyimli gəncin əhatəsində gəlirdi. Əks tərəfdə Voland üçün də başqa bir hündür yer hazırlandığını Marqarita indi gördü. Ancaq Voland bu yerdən istifadə eləmədi. Volandın ziyafətə sonuncu möhtəşəm gəlişində də yataq otağındakı elə həmin görkəmdə olması Marqaritanı heyrtləndirdi. Əynindəki həmin yamaqlı çirkli köynək, ayağındakı isə həmin əyilmiş şap-şapları. Volandın əlində qılınc var idi, ancaq bu sıyrılmış qılıncdan çəlik kimi istifadə eləyirdi.

Voland axsaya-axsaya gəlib ona məxsus hündür yerin yanında dayandı, dərhal da Azazello əlində nimçə onun qarşısında peyda oldu və Marqarita bu nimçədə dişləri sındırılmış kəşik baş gördü. Hələ də sükut hökm sürürdü, bu sükutu yalnız bir dəfə uzaqdan eşidilən, belə şəraitdə anlaşılmayan, giriş qapısındakı kimi bir zəng səsi pozdu.

– Mixail Aleksandroviç, – Voland astadan başa müra-ciət elədi, ölmüş adamın göz qapaqları açıldı və Marqarita ölünün canlı, düşüncəli, əzabla dolu gözlərini görüb dik-sindi. – Deyilənlər oldu, doğrudurmu? – başın gözünün içinə baxa-baxa Voland sözünə davam elədi. – Başı qadın kəsdi, iclas olmadı, mən də sizin mənzildə yaşayıram. Bu faktır. Faktı isə heç bir şey dəyişə bilməz. Ancaq indi bizi artıq bu fakt yox, sonrakı işlər maraqlandırır. Sizin həmişə qızgın tərəfdarı olduğunuz nəzəriyyəyə görə, başın kəsilməyi ilə insanın həyatına son qoyulur, o, külə dönüb yox olur. Tamam başqa fikirdə olsalar da, öz qonaqlarının yanında sizə xəbər verməkdən məmnunam ki, nəzəriyyəyiniz əsaslı və qeyri-adi-dir. Yeri gəlmişkən, bütün nəzəriyyələr eyni şeydir. Onların birinə əsasən, hər kəsə öz əqidəsinə görə veriləcək. Qoy elə də olsun! Siz heçliyə qovuşursunuz, sizin çevrildiyiniz piyalədən varlığın şərafinə içmək isə mənə xoş olacaq!

274

Voland qılıncı qaldırdı. O saat başın dərisi qaralıb yığıldı, sonra parça-parça qopdu, gözlər itdi və az sonra Marqarita nimçədə yaqut gözlü, mirvari dişli, qızıl ayağın üstündə sarımtıl kəllə gördü. Kəllənin şarnirli qapağı açıldı.

– Messir, bu dəqiqə, – Volandın sual dolu baxışlarını sezən Korovyev dedi, – o, sizin qarşınızda dayanacaq. Mən bu sükutda onun laklı tuflilərinin cırıltısını, bu həyatda son dəfə şampan içəndən sonra stola qoyduğu qədəhin cingiltisini eşidirəm. Bax bu da o.

Təzə qonaq zala girib Volanda sarı yönəldi. Qalan çoxsaylı kişi qonaqlardan görkəmcə o, heç nəylə fərqlənmirdi, bir şeydən başqa: qonaq həyəcədən, az qala, səndələyirdi, bu hətta uzaqdan sezilirdi. Yanaqları alışıb-yanırdı, narahat gözləri bir yerdə bənd almırdı. Qonaq karıxmışdı, bu da çox təbii idi: onu hər şey, ən başlıcası da, əlbəttə, Volandın geyimi heyrətləndirmişdi.

Ancaq qonaq çox mehribanlıqla qarşılandı.

– Aha, əziz baron Meygel, – Voland nəvəzişlə gülüm-səyib, gözü kəlləsinə çıxmış qonağa müraciət elədi. – Tamaşalar komissiyasında paytaxtın görməli yerləriylə xariciləri tanış eləyən çox hörmətli baron Meygeli, – Voland üzünü qonaqlara tutdu, – sizə təqdim eləməkdən məmnunam.

Bu yerdə Marqarita duruxdu, çünki birdən Meygeli tanıdı. Moskvanın teatr və restoranlarında bir neçə dəfə onunla rastlaşmışdı. “Müsaidə edin... – Marqarita düşündü, – yoxsa o da ölüb?” Ancaq məsələ dərhal aydınlaşdı.

– Əziz baron, – Voland şən-şən gülümsədi, – Moskva-ya gəlişimdən o qədər məmnun olmuşdu ki, dərhal mənə zəng vurub öz ixtisasına uyğun, yəni görməli yerləri göstərmək üçün xidmətini təklif elədi. Əlbəttə, aydındır ki, onu evimə dəvət etdiyimə görə xoşbəxtəm.

Marqarita bu vaxt Azazellonun kəllə olan nimçəni Korovyevə verdiyini gördü.

– Hə, baron, yeri gəlmişkən, – Voland səsini qısıb dostcasına dedi, – sizin hər şeyi bilməyə son dərəcə böyük həvəs göstərməyiniz haqqında şayiələr dolaşır. Deyilənə görə, möhkəm söhbətçilliyinizlə birlikdə bu həvəs hamının diqqətini çəkməyə başlayıb. Üstəlik, dedi-qoduçular artıq söz də buraxıblar – çuğul və casus. Bundan əlavə, belə ehtimal var ki, bir aydan gec olmayaraq bu həvəsin acı nəticəsini dadacaqsınız. Məhz nə mümkünsə görmək və eşitmək məqsədilə qonaq çağırmağımı israrla istəməyinizdən istifadə eləyib, sizi üzücü intizardan qurtarmaq üçün köməyinizə yetişmək qərarına gəldik.

Baronun rəngi qaçdı, öz təbiətinə görə son dərəcə ağ olan Abadonnadan da ağappaq oldu, sonra isə qəribə bir şey baş verdi. Abadonna baronun qarşısında peyda olub, bir anlığa öz eynəyini çıxartdı. Elə həmin an Azazellonun əlində nəsə şimşək kimi çaxdı, nəsə astadan şappıldadı, baron arxası üstə yıxılmağa başladı, al-qan sinəsindən fısqırıb kraxmallı köynəyini və jiletini batırdı. Korovyev piyaləni fısqıran qanın altına tutub, dolu piyaləni Volanda verdi. Baronun cansız bədəni artıq döşəməyə sərilməmişdi.

– Sizin sağlığınıza içirəm, cənablar, – Voland astadan deyib piyaləni dodaqlarına toxundurdu.

Bu vaxt metamorfoza baş verdi. Yamaqlı köynək və əyilmiş çəkələklər yoxa çıxdı. Volandin əynində qara ləbbadə və qurşağında polad qılınc peyda oldu. O, cəld Marqaritaya yaxınlaşıb piyaləni ona uzatdı və hökmlə dedi:

– İç!

Marqaritanın başı hərləndi, o yırgalandı, ancaq piyalə artıq dodaqlarına toxunurdu və kimlərsə – kim olduqlarını ayırd eləyə bilmədi – hər iki qulağına pıçıldadılar:

– Çəkinməyin, kraliça... Çəkinməyin, kraliça, qan çoxdan torpağa hopub. O töküldüyü yerdən artıq üzüm bitir.

Marqarita gözlərini açmadan bir qurtum aldı, damarlarından şirin bir gizilti keçdi, qulaqları cingildədi. Ona elə gəldi ki, xoruzlar bərkdən banlayır, haradasa marş çalınır. Qonaqlar öz görkəmini itirməyə başladı. Frak geyinmiş kişilər, qadınlar külə döndü. Marqaritanın gözü qarşısında zaldakılar çürüdü, ətrafa sərdabə qoxusu yayıldı. Sütunlar dağıldı, işıqlar söndü, hər şey itdi, fəvvarələr, zanbaqlar, kameliyalar yoxa çıxdı. Hər şey əvvəlki kimi idi – zərgər arvadının sadə qonaq otağı və onun aralı qapısından düşən işıq zolağı. Marqarita bu aralı qapıdan içəri girdi.

276

XXIV fəsil

MASTERİN QÜRTARILMASI

Volandin yataq otağında hər şey ziyafətə qədər olduğu kimi idi. Voland əynində köynək çarpayıda oturmuşdu, ancaq indi Gella onun ayağını ovxalamırdı, şahmat oynanılan stolun üstündə isə şam süfrəsi açılmışdı. Korovyevlə Azazello masanın arxasında əyləşmişdi, çirkli əsgiyə dönsə də, öz qalstukundan ayrılmaq istəməyən pişik isə, əlbəttə, onların yanında oturmuşdu. Marqarita səndirləyə-səndirləyə yaxınlaşıb stola söykəndi. Voland o vaxt olduğu kimi Marqaritanı işarəylə çağırıb yanında yer göstərdi.

– Nədir, sizi çox yorublar? – Voland soruşdu.

– Yox, messir, – Marqaritanın səsi zorla eşidildi.

– Nobless oblij¹ – deyib pişik Marqarita üçün şərab stəkanına nəsə şəffaf maye süzdü.

¹ Nobless oblij – vəzifə öhdəlik yaradır (*fr. noblesse oblige*).

– Araqdır? – Marqarita ehtiyatla soruşdu.

Pişik incidiyindən stuldan sıçradı.

– Əfv edərsiniz, kraliça, – o xırıldadı, – məgər mən xanıma araq süzməyi özümə rəva görərdim? Xalis spirtdir!

Marqarita gülümsəyərək stəkanı özündən uzaqlaşdırıb kənara çəkməyə cəhd etdi.

– Ürəkli için, – Voland dedi və Marqarita stəkanı dərhal əlinə götürdü. – Gella, otur, – Voland sonra Marqaritaya izah elədi: – Bədr gecəsi bayram gecəsidir, mən də yaxınlarımla, xidmətçilərimlə şam eləyirəm. Hə, özünüzü necə hiss eləyirsiniz? Bu yorucu ziyafət necə keçdi?

– Əla! – Korovyev ciyildədi. – Hamı məftun olub, aşiq olub, məhv olub! Nə qədər nəzakət, nə qədər bacarıq, məlahət və lətafət!

Voland dinməzəcə stəkanı qaldırıb Marqaritayla toqquşdurdu. Marqarita spirtin bu saat onun axırına çıxacağını düşünərək itaətkarlıqla içdi. Ancaq pis bir şey baş vermədi. Qarnına xoş bir istilik axdı, arağın havası yüngülcə başına vurdu, gücü qayıtdı, sanki, xeyli yatıb yuxudan gümrəh oyanmışdı, bundan başqa, dəhşətli aclıq hiss elədi. Dünən səhərdən heç nə yemədiyini də xatırlayanda aclığı lap şiddətləndi. Acgözlüklə kürüyə girişdi.

Begemot bir dilim ananas kəsdi, üstünə duz, istiot töküüb yedi, sonra ikinci qədəhi birməfəsə elə başına çəkdi ki, hamı onu alqışladı.

Marqaritanın içdiyi ikinci qədəhdən sonra qəndillərdəki şamlar daha gur yandı, buxarıda alov yüksəldi. Marqarita heç bir kefilik hiss eləməirdi. Ağappaq dişlərini ətə batırıb, onun şirəsindən ləzzət ala-ala Begemotun istirdiyəyə necə xardal yaxmasına baxırdı.

– Üstünə üzüm də qoy, – Begemotun böyrünü dürtmələyib, Gella astadan dedi.

– Xahiş eləyirəm, məni öyrətməyin, – Begemot cavab verdi, – süfrə arxasında oturmağa vərdiş eləmişəm, heç narahat olmayın!

– Ax, bax bu cür, buxarının qarşısında yaxın dostlarla sıxılmadan şam eləmək, – Korovyev ciyildədi, – necə də xoşdur...

– Yox, Faqot, – pişik etiraz elədi, – ziyafətin öz gözəlliyi, öz vüsəti var.

– Heç bir gözəlliyi, vüsəti yoxdur, bu gic ayların don-qultusundan, bardakı pələnglərin nəriltisindən az qalmışdı başım ağrısın, – Voland dedi.

– Oldu, messir, – pişik tezcə dilləndi, – hesab eləyirsinizsə ki vüsəti yoxdur, dərhal mən də həmin fikrə qoşuluram.

– Buna bir bax! – Voland başını yellədi.

– Zarafat eləyirəm, – pişik yaltaqlıqla dedi, – pələnglərə gəlincə, tapşıraram onları qızartsınlar.

– Pələngi yemək olmaz, – Gella dedi.

– Siz belə düşünürsünüz? Onda xahiş eləyirəm, qulaq asın, – pişik gözlərini ləzzətlə qıyıb, bir dəfə on doqquz gün səhrada tək qaldığından və yediyi yeganə şeyin öldürdüyü pələngin əti olduğundan danışdı. Hamı bu məzəli əhvalata maraqla qulaq asdı, Begemot söhbətini qurtaranda isə hamı xorla qışqırırdı:

– Yalandır!

– Bu yalanın ən maraqlı tərəfi odur ki, – Voland dedi, – əvvəldən axıra kimi yalandır.

– Belə oldu? Yalandır? – pişik qışqırdı və hamı düşündü ki, indi etiraz eləməyə başlayacaq, ancaq vur-tut astadan dedi, – tarix ayırd eləyər.

– Bəs söyləyin görüm, – araqdan sonra canlanmış Marqo Azazelloya müraciət elədi, – siz o keçmiş baronu güllələdiniz?

– Təbii, – Azazello cavab verdi, – onu necə də güllələməyəsən? Onu mütləq güllələmək lazım idi.

– Mən elə həyəcanlandım! – Marqarita bərkdən dedi. – Bu elə gözlənilməz oldu ki...

– Burada gözlənilməz heç nə yoxdur, – Azazello etiraz elədi, Korovyev isə zığıldadı:

– Axı necə də həyəcanlanmayısan? Mənim dizlərim əsdi! Gup! Tap! Baron aşdı!

– Mənim az qaldı ürəyim yatsın, – pişik kürü dolu qaşığı yalaya-yalaya əlavə elədi.

– Bax mən bir şeyi anlamıram, – büllurun qızılı parıltısı Marqaritanın gözündə oynadı, – necə olur ki, musiqinin səsi, ümumiyyətlə, ziyafətin bu hay-küyü bayırdan eşidilmir?

– Əlbəttə, eşidilməyib, kraliça, – Korovyev izah elədi, – bunu elə eləmək lazımdır ki, eşidilməsin. Bunu səliqəli eləmək lazımdır.

– Düzdür, düzdür... Məsələ ondadır ki, pilləkəndəki o adam... Biz Azazello ilə gələndə... Girişdə biri də vardı... Məncə, o, bizim mənzili güdüdü...

– Doğrudur, doğrudur! – Korovyev qışqırdı. – Doğrudur, əziz Marqarita Nikolayevna! Siz mənim şübhələrimi təsdiqləyirsiniz! Bəli, o, mənzili güdüdü! Mən özüm az qalmışdım onu huşsuz privat dosent, ya pilləkəndə iztirab çəkən aşiq biləm. Ancaq yox, yox! Ürəyimə damdı! Ax, o, mənzili güdüdü! Girişdəki də onun kimi! Darvazanın ağzındakı da eləcə!

– Maraqlıdır, birdən sizi həbs eləməyə gəldilər? – Marqarita soruşdu.

– Hökmən gələcəklər, gözəl kraliça, hökmən! – Korovyev cavab verdi. – Ürəyimə damıb ki, gələcəklər. Əlbəttə, indi yox, vaxtı çatanda mütləq gələcəklər. Ancaq güman eləyirəm ki, maraqlı heç nə baş verməyəcək.

– Ah, baron yıxılanda mən necə də həyəcanlandım, – Marqarita həyatında ilk dəfə gördüyü qətlin, ola bilsin, hələ də təsiri altında idi. – Siz, yaqın, yaxşı güllə atırsınız?

– Babat, – Azazello dedi.

– Bəs hansı məsafədən? – Marqarita Azazelloya o qədər də aydın olmayan sual verdi.

– Baxır nəylə və hara, – Azazello məntiqlə dedi, – bir var çəkilə tənqidçi Latunskinin düz eynəyinin şüşəsindən vurasan, bir də var ürəyindən.

– Ürəyindən! – Marqarita, nədənsə, əlini öz ürəyinin üstünə qoyub qışqırdı. – Ürəyindən! – boğuc səsle təkrar elədi.

– Tənqidçi Latunski kimdir? – Voland gözlərini qıyıb Marqaritaya baxdı.

Azazello, Korovyev və Begemot nəyə görə utanıb başlarını aşağı dikdilər, Marqarita isə pörtərək cavab verdi:

– Belə bir tənqidçi var. Mən bu axşam onun mənzilini darmadağın elədim.

– Əcəb işdir! Bəs niyə?

– Messir, – Marqarita dedi, – o bir masteri məhv eləyib.

– Axı özünüz niyə zəhmət çəkirdiniz? – Voland soruşdu.

– Mənə izn verin, messir! – pişik yerindən sıçrayıb sevinçək qışqırdı.

– Otur yerində, – Azazello ayağa dura-dura donqulandı, – mən özüm indi gedərəm...

– Yox! – Marqarita qışqırdı. – Yox, messir, sizə yalvarıram, lazım deyil!

– Necə istəyirsiniz, necə istəyirsiniz, – Voland dedi və Azazello öz yerində oturdu.

– Sözümlüz harada qaldı, əziz kraliça Marqo? – Korovyev dilləndi. – Hə, ürəkdə. Ürəyi vura bilir, – Korovyev uzun barmağını Azazelloya tərəf tuşladı, – özün seç, ürəyin istənilən qulaqcığından, ya ürəyin istənilən mədəciyindən.

Marqarita o saat anlamadı, anlayanda isə təəccüblə dedi:

– Axı onlar örtülüdür!

– Əzizim, – Korovyev ciyildədi, – iş elə ondadır ki, örtülüdür! Bütün ləzzəti də bundadır! Açıq əşyanı hamı vurur!

Korovyev stolun siyirməsindən qaratoxmaq yeddiliyi çıxarıb Marqaritaya verdi, xahiş elədi ki, ürəyin birini dirnağıyla işarələsin. Marqarita yuxarıdan sağ küncdəkini işarələdi. Gella kartı yastığın altında gizlədib qışqırdı:

– Hazırdır!

Arxası yastığa tərəf olan Azazello frakın şalvar cibindən qara avtomat tapança çıxarıb lüləsini çiyinə qoydu və çarpayiya sarı çevrilmədən atəş açaraq Marqaritanı diksindirib güldürdü. Gülləylə vurulmuş yastığın altından yeddiliyi çıxartdılar. Marqaritanın işarələdiyi ürək deşilmişdi.

– Əlinizdə tapança olanda sizinlə qarşılaşmağı arzulamazdım, – Marqarita nazla Azazelloya baxdı. Hansısa bir işi əla bacaran adamlara o, pərəstiş eləyirdi.

– Əziz kraliça, – Korovyev mızıldadı, – mən heç kimə onunla qarşılaşmağı məsləhət görməzdim, hətta əlində tapança olmayanda belə! Keçmiş regent və solist kimi vicdanıma and içirəm ki, heç kim onun qarşısına çıxan adamın yerində olmaq istəməzdi.

Atıcılıq yarışı zamanı mısırınğını sallayıb oturmuş pişik birdən dedi:

– Yeddiliyi mən ondan da yaxşı vuraram.

Azazello bunun cavabında nəsə mırıldadı. Ancaq pişik inadından dönmədi və bir yox, iki tapança tələb elədi. Azazello şalvarının o biri dal cibindən ikinci tapançanı çıxarıb, ağzını nifrətlə əyişdirərək, ikisini bir yerdə özünü öyən pişiyə uzatdı. Yeddilikdə iki ürək nişanladılar. Pişik arxası yastığa tərəf xeyli hazırlaşdı. Marqarita əliylə qulaqlarını tutub, buxarının üstündə mürgüləyən bayquşa baxırdı. Pişik hər

iki tapançadan atəş açan kimi Gella çığırdı, ölmüş bayquş buxarıdan yerə düşdü və sınan saatin əqrəbləri dayandı. Əli qanayan Gella fəryad qoparıb pişikdən, o isə Gellanın saçından yapışdı və əlbəyaxa olub döşəmədə yum-balandılar. Qədəhin biri stoldan düşüb sındı.

– Bu qudurmuş məlunu məndən aralayın! – sinəsində oturmuş Gellanın əlindən qurtarmağa çalışan pişik vığıldadı. Dalaşanları ayırdılar, Korovyev Gellanın güllə dəymiş barmağına üfördü və yara sağaldı.

– Əlimin üstündə danışanda atəş açə bilmirəm! – Bege-mot kürəyindən qoparılmış bir cəngə tükü yerinə qoyma-ğa çalışdı.

– Mərc gəlirəm ki, – Voland Marqaritaya baxaraq gülümsədi, – o, bunu qəsdən elədi. O, yaxşı güllə atır.

Gella pişiklə barışdı və barışıq əlaməti olaraq öpüşdü-lər. Yastığın altından kartı çıxarıb baxdılar. Azazellonun vurduğu ürəkdən başqa hamısı salamat idi.

– Bu ola bilməz, – şam işığına tutduğu karta baxa-baxa pişik ısrarla dedi.

Şənlilə keçən şam yeməyi davam eləyirdi. Qəndillər-dəki şamlar əriyirdi, buxarının ətir qoxulu xoş istisi dalğa-dalğa otağa yayılırdı. Yeməkdən sonra Marqaritanın kefi durulmuşdu. O, Azazellonun siqarından buxarıya tərəf uçan gömgöy dairələri pişiyin qılıncın ucuna necə keçir-diyinə baxırdı. Gec olduğunu düşünsə də, heç hara get-mək istəmirdi. Hər şeydən belə görünürdü ki, səhər saat altıya az qalıb. Marqarita yaranan fasilədən istifadə eləyib çəkinə-çəkinə Volanda dedi:

– Daha gedim... Gecdir...

– Siz hara tələsirsiniz? – Voland nəzakətlə, ancaq soyuq tərzdə soruşdu. Qalanları susub özlərini elə göstərirdilər ki, guya, başları siqardan çıxan tüstü dairələrinə qarışıb.

– Bəli, vaxtdır, – Marqarita lap karıxıb bürüncək, ya plaş axtarırmış kimi ətrafına baxdı. Öz çılpalığından qəfil sıxılmağa başlamışdı. Stolun arxasından qalxdı. Voland bozarmış çirklə xalatını dinməzəcə çarpayıdan götürdü və Korovyev onu Marqaritanın çiyinə atdı.

– Minnətdaram, messir, – Marqarita zorla eşidiləcək səsle deyib, sual dolu baxışlarla Volanda baxdı. Voland cava-bında ona nəzakət və etinasızlıqla gülümsədi. Marqaritanı

o saat qüssə бүtrüdü. Özünü aldadılmış hiss elədi. Ziyafətdəki xidmətlərinin əvəzində, deyəsən, heç kim ona nə mükafat təklif eləməyə, nə də onu saxlamağa hazırlaşdı. Halbuki getməyə artıq heç bir yeri olmadığı tamamilə aydındı. Malikanəyə qayıtmalı olacağını düşünəndə onu ümitsizlik sardı. Bəlkə, Azazello Aleksandrov bağında çox həvəslə məsləhət gördüyü kimi, özü xahiş eləsin? “Yox, heç bir vəchlə!” – özlüyündə dedi.

– Salamat qalın, messir, – hündürdən dedi, ürəyində isə fikirləşdi: “Bircə buradan çıxım, sonra gedib özümü çaya ataram”.

– Oturun bir görüm, – Voland qəfil hökmlə dedi.

Marqaritanın sir-sifəti dəyişdi və təzədən oturdu.

– Bəlkə, vidalaşmamışdan qabaq nəsə demək istəyirsiniz?

– Yox, heç nə, messir, – Marqarita vüqarla cavab verdi, – yalnız onu demək istəyirəm ki, əgər sizə bir də lazım olsam, istədiyiniz hər şeyi həvəslə yerinə yetirməyə hazırım. Mən bir qırıq da yorulmamışam və ziyafətdə çox şənləndim. Ziyafət hələ də davam eləsəydi, minlərlə özünü asanın və qatilin dizimi öpməsinə həvəslə ixtiyar verərdim. – Marqarita Volanda, sanki, pərdə arxasından baxırdı, gözləri yaşla dolmuşdu.

– Düzdür! Siz tamamilə haqlısınız! – Voland qorxunc səslə bağırdı. – Elə də lazımdır!

– Elə də lazımdır! – Volandın ətrafındakılar da əksədə kimi təkrar elədilər.

– Biz sizi sınaırdıq, – Voland dedi, – heç vaxt heç nə xahiş eləməyin! Heç vaxt və heç nə... Xüsusən də özünüzdən güclülərdən. Özləri təklif eləyər, özləri də hamısını verər. Oturun, məğrur qadın. – Voland ağır xalatı Marqaritanın çiyindən çəkib aldı və o yenə çarpayıda Volandın yanında oturası oldu. – Hə, Marqo, – Voland səsini yumşaltdı, – bu gün ev sahibəm olduğunuz üçün nə istəyirsiniz? Bu ziyafəti çıpaq yola verdiyiniz üçün nə arzulayırsınız? Dizinizə nə qədər qiymət qoyursunuz? Özünü asanlar adlandırdığınız qonaqlarımdın dəyən zərər nə qədərdir? Deyin! Artıq çəkinmədən deyə bilərsiniz, çünki indi mən təklif eləmişəm.

Marqaritanın ürəyi çırpındı, dərindən nəfəs alıb, nəyisə götür-qoy eləməyə başladı.

– Hə, di cəsarətli olun! – Voland onu həvəsləndirdi.
– Öz fantaziyanızı oyadin, ona qol-qanad verin! Təkcə elə islaholunmaz alçaq baronun qətl səhnəsində iştirakına görə adamı mükafatlandırmağa dəyər, xüsusilə də həmin adam qadıncırsa. Hə, nə oldu?

Marqaritanın az qalırdı nəfəsi kəsilsin və ürəyində tutduğu ən əziz sözü deməyə hazırlaşdı ki, qəfil rəngi ağardı, ağızını açıb gözlərini bərəltədi. “Frida! Frida! Frida! – yalvarış dolu zəhlətökən bir səs qulağına qışqırdı. – Mənim adım Fridadır!” Və Marqarita dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Deməli, mən... bir şey... xahiş eləyə bilərəm?

– Tələb eləyə bilərsiniz, tələb, mənim donnam, – Voland onun halını başa düşərək gülümsədi, – bir şey tələb eləyə bilərsiniz.

Ax... Marqaritanın öz sözünü Voland necə aydın tərzdə vurğuladı: – “bir şey!”

Marqarita yenə dərinədən nəfəs alıb dedi:

– İstəyirəm ki, öz uşağını boğduğu cib dəsmalını bir də Fridaya göstərməsinlər.

Pişik gözünü göyə qaldırıb bərkədən köks ötürdü, ancaq heç nə demədi; görünür, ziyafətdə qulağının burulması yadından çıxmamışdı.

– Bu səfeh Fridadan, – Voland gülümsədi, – sizin rüşvət almaq ehtimalınız, əlbəttə, tamamilə istisna olunduğundan – bu axı sizin kraliça ləyaqətinizə yaraşmazdı – mən artıq nə eləyəcəyimi bilmirəm. Bircə o qalır ki, əsgir tapıb yataq otağımdakı bütün dəlmə-deşikləri tutam!

– Siz nə haqda danışırırsınız, messir? – həqiqətən, anlaşılmaz olan bu sözlər Marqaritanı heyrləndirdi.

– Sizinlə tam razıyam, messir, – pişik söhbətə qarışdı, – məhz əsgirylə! – Pəncəsini hirsə stola çıxırdı.

– Mərhəmət haqqında danışırım, – Voland odlu gözü-nü Marqaritadan çəkmədən dediyini izah elədi. – Hər-dən tamamilə gözlənilmədən və hiyləgərcəsinə o hər cür dəlmə-deşikdən içəri soxulur. Buna görə də əsgir barədə danışırım.

– Elə mən də bunu deyirəm! – pişik qışqıraraq çəhrayı krem yaxılmış pəncələriylə sivri qulaqlarını örtərək, hər ehtimala qarşı Marqaritadan kənara çəkildi.

– İtil buradan, – Voland dedi.

– Mən hələ qəhvə içməmişəm, – pişik cavab verdi, – axı necə gedə bilərəm? Messir, məgər bayram axşamı süfrə arxasında qonaqları iki növə ayırırlar? Kimlərsə – birinci, başqaları isə, o kədərli, simic bufetçi demiş, azacıq vaxtı ötmüş nəre balığı kimi – ikinci?

– Sus, – Voland ona əmr eləyib, Marqaritadan soruşdu: – Belə çıxır ki, siz son dərəcə xeyirxah adamsınız? Yüksək mənəviyyətli adamsınız?

– Yox, – Marqarita dilini sürüdü, – bilirəm ki, sizinlə ancaq açıq danışmaq olar və sizə açıq deyirəm: mən dəmdəməki adamam. Yalnız ona görə sizdən Fridanın xahişini elədim ki, ehtiyatsızlıq edib onda ümid oyatmışdım. O gözləyir, messir, o, mənim gücümə inanır. Əgər o aldanmış olsa, mən dəhşətli vəziyyətə düşərəm, ömür boyu rahatlığım olmaz. Daha neyləyəsən! Belə alındı.

– Aha, – Voland dedi, – aydındır.

– Siz bunu eləyərsiniz? – Marqarita astadan soruşdu.

– Heç bir vəchlə, – Voland cavab verdi, – əziz kraliça, məsələ belədir ki, burada xırda bir dolaşıqlıq baş verib. Hər idarə gerek öz işiylə məşğul olsun. Mübahisə etmirəm, bizim imkanlarımız yetərincədir, burnundan uzağı görməyən adamların güman elədiyindən də xeyli çoxdur...

– Hə, doğrudan, çoxdur, – görünür, bu imkanla fəxr eləyən pişik dözməyib dedi.

– Sus, lənətə gəlmiş! – Voland onun üstünə çəmkirib, yenə Marqaritaya müraciət elədi: – Sadəcə, bayaq ifadə elədiyim kimi, başqa idarəyə aid işi görməyin nə mənası var? Mən bunu etməyəcəyəm, özünüz eləyin.

– Məgər mən eləyə bilərəm?

Azazello çəp gözünü istehzayla qıyıb Marqaritaya baxaraq, kürən başını hiss edilmədən döndərib fınxırdı.

– Eləyin də, yordunuz ki bizi, – Voland donquldandı və qlobusu fırlayıb nəyəsə diqqətlə baxdı; görünür, Marqaritayla danışdığı vaxt başqa işlə də məşğul olurdu.

– Hə, Frida... – Korovyev xəlvətcə ona pıçıldadı.

– Frida! – Marqarita çığırdı.

Qapı açıldı, saçları pırtlaşıq, ancaq kefililiyindən artıq əsər-ələmət qalmamış, ətrafına dəli kimi heyrətli gözlərlə baxan çılpaq qadın qaçaraq otağa girib əllərini Marqaritaya uzatdı, o isə vüqarla dedi:

– Səni bağışlayırlar. Daha sənə dəsmalı göstərməyəcəklər.

Frida hönkürdü, üzü üstə döşəməyə sərilib Marqaritanın qarşısında qollarını yana açdı. Voland əlini yellədi və Frida gözdən itdi.

– Sizə minnətdaram, əlvida, – Marqarita ayağa qalxdı.

– Neyləyək, Begemot, – Voland dilləndi, – deyirəm, bayram axşamı insanın təcrübəsizliyindən bəhrələnməyək, – o, Marqaritaya tərəf çevrildi, – hə, belə, bu, hesabdan deyil, mən axı heç nə eləməmişəm. Özünüz üçün nə istəyirsiniz?

Sükut çökdü və bu sükutu Korovyevin pıçiltısı pozdu:

– Mənim almaz donnam, məsləhət görürəm bu dəfə ağıllı olasınız! Yoxsa qismətiniz sizdən üz döndərə də bilər.

– İstəyirəm bu saat, elə bu an sevgilim masteri mənə qaytarsınlar, – Marqaritanın sifəti həyəcandan dəyişib tanınmaz hala düşdü.

Bu vaxt otağa külək doldu, qəndillərdəki şamların alovu dalğalandı, pəncərənin ağır pərdələri aralandı, pəncərə açıldı, lap uzaqda, yüksəklikdə bədirlənmiş ay görünürdü, ancaq bu, sübh çağının yox, gecəyarının ayı idi. Pəncərədən döşəməyə gecə işığının yaşılımtıl örpəyi sərilirdi və İvanuşkanın özünü master adlandıran gecə qonağı bu işığın üstündə peyda oldu. Master xəstəxana geyimindəydi – əynində xalat, ayağında şap-şap, başında heç vaxt ayrılmadığı qara papaq. Onun tükli sifəti səyridi, bərk qorxmuş halda çəp-çəp şamların işığına baxdı, ətrafında isə ay seli aşıb-daşırdı.

Marqarita onu dərhal tanıdı, inildəyib əllərini bir-birinə vuraraq ona sarı qaçdı. Masterin alnından, dodaqlarından öpdü, üzünü onun tükli cod sifətinə söykədi, göz yaşlarını daha saxlaya bilmədi. O heç nə düşünmədən elə hey bir sözü təkrar eləyirdi:

– Sənsən... sənsən... sənsən...

Master onu özündən aralayıb boğuş səslə dedi:

– Ağlama, Marqo, mənə əzab vermə. Mən ağır xəstəyəm. – Tullanıb qaçmaq istəyirmiş kimi pəncərənin qabağından yapışdı, oturanlara göz gəzdirib dişlərini qırcıdaraq bağırırdı: – Mən qorxuram, Marqo! Yenə qarabasma başladı...

Marqarita hönkürtüdən boğulurdu və boğula-boğula da pıçıldadı:

– Yox, yox, yox... heç nədən qorxma... mən sənənləyəm... mən sənənləyəm...

Korovyev hiss etdirmədən cəld masterin altına stul çəkdi və o, stula çökdü, Marqarita isə diz çöküb xəstənin böyrünə sığındı. Keçirdiyi həyəcədən çılpaqlığının qəfil yoxa çıxdığını duymamışdı, indi onun əynində qara ipək plaş var idi. Xəstə başını aşağı salıb, qaşqabağını tökərək iztirablı baxışlarını yerə dikdi.

– Hə, – Voland sükutu pozdu, – onu yaman günə qoyublar. – O, Korovyevə əmr elədi: – İgid, bu adama içməyə bir şey ver.

Marqarita titrək səslə masterə yalvardı:

– İç, iç! Sən qorxursan? Yox, yox, mənə inan, sənə kömək eləyəcəklər!

286

Xəstə stəkanı götürüb içdi, ancaq əli əsdiyindən boşalmış stəkan ayağının altına düşüb sındı.

– Xeyirliyədir! Xeyirliyədir! – Korovyev Marqaritaya pıçıldadı. – Baxın, o artıq özünə gəlir.

Doğrudan da, xəstənin gözlərindəki qorxu, narahatlıq bir qədər azalmışdı.

– Bu sənə, Marqo? – ay qonağı soruşdu.

– Narahat olma, mənəm, – Marqarita cavab verdi.

– Bir də süz! – Voland əmr etdi.

Master ikinci stəkanı da boşaldandan sonra baxışları sərrastlaşdı.

– Bax bu, başqa məsələ, – Voland gözlərini qıydı, – indi söhbətimizi eləyək. Siz kimsiniz?

– Mən indi heç kiməm, – master kinayəylə gülümsədi.

– İndi haradan gəlibsiz?

– Ələm evindən. Mən ruhi xəstəyəm, – gələn adam dedi.

Marqarita bu sözlərə dözməyib yenə ağladı. Sonra göz yaşlarını silib qışqırdı:

– Dəhşətli sözlərdir! Dəhşətli sözlərdir! Messir, o masterdir, sizi bu barədə xəbərdar eləyirəm! Onu sağaldın, o, buna layiqdir!

– Siz indi kiminlə danışdığınızı, – Voland gələn adamdan soruşdu, – kimin qarşısında olduğunuzu bilirsinizmi?

– Bilirəm, – master cavab verdi, – o uşaq, İvan Bezdomni dəlixanada mənim qonşum idi. Sizin barənizdə o, mənə danışıb.

– Əlbəttə, əlbəttə, – Voland dedi, – Patriarx gölündə o cavan oğlanla görüşmək mənə nəsib olub. Mənə sübut eləməyə çalışırdı ki, mən yoxam, az qalmışdı mənim özümü dəli eləsin! Bəs siz inanırsınızmı ki, həqiqətən, bu mənəm?

– İnanmaq lazım gəlir, – gələn adam dedi, – ancaq əlbəttə, sizi qarabasmanın nəticəsi hesab eləmək daha yaxşı olardı. Bağışlayın məni, – master birdən ayılan kimi olub əlavə elədi.

– Eybi yox, əgər bu cür rahatdırsa, elə də hesab eləyin, – Voland nəzakətlə cavab verdi.

– Yox, yox! – Marqarita qorxmış halda masterin çiyindən tutub silkələdi. – Özünə gəl! Qarşındakı, doğrudan da, odur!

Pişik söhbətə qarışdı:

– Mənsə, doğrudan da, qarabasmaya oxşayıram. Ay işığında mənim profilimə nəzər salın. – Pişik özünü ay işığının altına verib, yenə nəsə demək istədi, ancaq ondan susmasını xahiş elədilər, o isə: – Yaxşı, yaxşı, susmağa hazırım. Mən danışmayan qarabasma olacağam, – deyib susdu.

– Deyin, niyə Marqarita sizi master adlandırır? – Voland soruşdu.

O, kinayəylə gülümsədi:

– Bunu bağışlamaq olar. O, mənim yazdığım roman haqqında həddən artıq yüksək fikirdədir.

– Roman nə barədədir?

– Ponti Pilat barədə.

Bu vaxt şamların alovu yenə titrəyib yırğalandı, stolun üstündəki qab-qacaq cingildədi. Voland bərkdən şaqqa-naq çəkdi, ancaq göy gurultusunu andıran bu gülüş heç kimi qorxutmadı, heç kimi də təəccübləndirmədi. Bege-mot nədənsə əl çaldı.

– Nə haqda, nə haqda? Kimdən? – Voland gülməyini kəsib dedi. – Bu dövrdə? Mat qalınasıdır! Başqa mövzu tapa bilmirdiniz? Verin bir baxım, – Voland əlini uzatdı.

– Təəssüflər olsun ki, bunu eləyə bilməyəcəyəm, – master cavab verdi, – çünki romanı sobada yandırmışam.

– Bağışlayacaqsınız, inanmıram, – Voland dedi, – bu ola bilməz. Əlyazmalar yanmır. – O, Begemota tərəf çevrildi. – Hə, Begemot, romanı bura ver görüm.

Pişik dərhal stuldan sıçradı və hamı gördü ki, o, bir yığın əlyazmanın üstündə oturubmuş. Pişik bu qalın topadan lap üstdəki nüsxəni çəkib təzimlə Volanda verdi. Marqarita titrəyib qışqırdı, həyəcandan yenə göz yaşlarını saxlaya bilmədi.

– Odur, əlyazmadır! Odur!

Volanda sarı atılıb heyranlıqla əlavə elədi:

– Siz hər şeyə qadirsiniz! Hamıdan qüdrətlisiniz!

Voland ona təqdim olunan nüsxəni əlinə götürdü, çevirib bir kənara qoydu və dinməzcə gözünü masterə zillədi. Ancaq master nədənsə həyəcanlanıb qəm dəryasına batdı, stuldan qalxdı, əllərini şaqqıldada-şaqqıldada üzünü uzaqdakı aya tutub mızıldadı:

288

– Aylı gecədə mənim rahatlığım yoxdur... Niyə məni narahat elədilər? Ah, allahlar, allahlar...

Marqarita xəstəxana xalatından yapışıb ona sığındı, özü də göz yaşları və qəm-qüssə içində mızıldadı:

– İlahi, axı niyə ona dərmanlar kömək eləmir?

– Eybi yox, eybi yox, eybi yox, – Korovyev masterin böyür-başına keçərək pıçıldadı, – eybi yox, eybi yox... Bir stəkan da, mən də sizə yoldaşlıq eləyəyəm...

Stəkan isə göz vurdu – ay işığında bərq vurdu və bu dəfə köməyi oldu bu stəkanın. Masteri yerinə oturdular, o, bir az sakitləşdi.

– Hə, indi hər şey aydındır, – Voland uzun barmaqlarını əlyazmaya döyəclədi.

– Tamamilə aydındır, – pişik dinməz qarabasma olacağına söz verdiyini unudub təsdiq elədi, – indi bu əsərin ana xətti mənə tam aydındır. Nə dedin, Azazello? – o, sakitcə dayanmış Azazellodan soruşdu.

– Dedim ki, – Azazello burnunda danışaraq dilləndi, – səni suda boğmaq yaxşı olardı.

– Mərhəmətli ol, Azazello, – pişik cavab verdi, – mənim hökmdarımı da bu fikrə salma. İnan ki, hər gecə bu bədbəxt master kimi ay işığına bürünüb sənin gözünə görünərəm, başımla işarə eləyəyəm, arxamca çağıraram. Onda halın necə olar, Azazello?

– Hə, Marqarita, – Voland yenə söhbətə qarışdı, – deyin, sizə nə lazımdır?

Marqaritanın gözləri parıldadı və yalvarışla Volanda müraciət elədi:

– İcazə verərsinizmi onunla danışımaq?

Voland başını tərpətdi və Marqarita masterin qulağına nəşə pıçıldadı. Onun Marqaritaya nə dedişi eşidildi:

– Yox, gecdir. Səni görməkdən savayı həyatdan daha heç nə ummuram. Ancaq sənə yenə məsləhət görürəm, məndən əl çək. Mənimlə həyatın puç olacaq.

– Yox, səndən əl çəkmərəm, – Marqarita bunu deyib, üzünü Volanda tutdu: – Xahiş eləyirəm bizi yenə Arbat küçəsindəki zirzəmiyə qaytarın, qoy yenə işığımız yansın, hər şey əvvəlki kimi olsun.

Master gülüb onun qıvrım saçlı başını sinəsinə sıxdı.

– Ah, messir, bu zavallı qadına qulaq asmayın. Həmin zirzəmidə çoxdan başqa adam yaşayır, bir də ki hər şeyin əvvəlki kimi olması, ümumiyyətlə, mümkün deyil. – Sevgilisini qucaqlayıb üzünü onun başına söykəyərək mızıldadı: – Zavallı qadın, zavallı qadın...

– Deyirsiniz, mümkün deyil? – Voland dedi. – Düzdür. Ancaq biz yoxlarıyıq. – Və əmr elədi: – Azazello!

O saat tavandan döşəməyə çasqın, ağılını itirmək dərəcəsinə çatmış bir adam düşdü. Alt paltarında olan bu adamın nədənsə əlində çamadan, başında kepka var idi. O, qorxudan titrəyərək yerə oturdu.

– Moqarıç? – Azazello göydən düşən adamdan soruşdu.

– Aloizi Moqarıç, – o, əsə-əsə cavab verdi.

– Tənqidçi Latunskinin bu adamın romanı haqqındakı məqaləsini oxuyub, evində qadağan olunmuş ədəbiyyat saxladığı barədə ondan şikayət yazan sizsiniz? – Azazello soruşdu.

Yenicə peyda olmuş adam göyərüb, gözündən gildirgildir peşmançılıq yaşları tökdü.

– Siz onun otağını ələ keçirmək istəyirdiniz? – Azazello mümkün qədər səmimiyyətlə mızıldadı.

Otaqda qəzəblənmiş pişiyin fısıltısı eşidildi və Marqarita ulayaraq:

– Gözün ifritə görsün! – deyib dırnaqlarını Aloizinin sifətinə keçirtirdi.

Ara qarışdı.

– Sən nə eləyirsən? – master iztirabla qışqırdı. – Marqo, özünü biabır eləmə!

– Etiraz eləyirəm! Bu, biabırçılıq deyil! – pişik bağırdı.

Korovyev Marqaritanı kənara çəkdi.

– Mən vanna qoymuşam... – qana batmış Moqarıç dişləri bir-birinə dəyə-dəyə vahimə içində çərənlədi, – tək elə ağartmaq... kuporos... nəyə başa gəldi...

– Lap yaxşı eləyib vanna qoymusan, – Azazello razılıqla bildirdi, – ona elə vanna qəbul etmək lazımdır. – Və qışqırdı: – İtil!

Volandin yataq otağından Moqarıçı təpəsi üstə çıxartdılar.

Master gözlərini bərəldib pıçıldadı:

– Bu, deyəsən, İvanın danışdıqlarından beşbetər olacaq! – Sarsılmış halda ətrafına göz gəzdirib, nəhayət, pişiyə dedi: – Bağışlayın... bu sənsən... sizsiniz... – pişiyə necə müraciət eləyəcəyini bilməyib çaşdı, – siz tramvaya minən həmin pişiksiniz?

– Mənəm, – deyib məmnun olmuş pişik əlavə elədi: – Pişiyə bu cür nəzakətlə müraciət etməyiniz çox xoşdur. Pişiyə nəyə görə, adətən, “sən” deyirlər, halbuki heç bir pişik dostluq əlaməti olaraq kiminləsə qollarını bir-birinə keçirib içməyib.

– Nədənə mənə elə gəlir, siz heç də pişik deyilsiniz... – master tərəddüdlə dedi. – Onsuz da, məni xəstəxanada axtaracaqlar, – o, çəkinə-çəkinə Volanda bildirdi.

– Nəyə əsasən axtaracaqlar ki! – Korovyev onu sakitləşdirib əlində hansısa kağızlar və kitabçalar peyda oldu. – Sizin xəstəlik tarixçənizdir?

– Bəli.

Korovyev xəstəlik tarixçəsini buxarıya atdı.

– Sənəd yoxdursa, adam da yoxdur, – Korovyev məmnunluqla dedi, – bu da sizin evtikənin ev dəftəridir?

– Hə-ə...

– Orada kim qeydiyyatdadır? Aloizi Moqarıç? – Korovyev ev dəftərinin səhifəsinə üfürdü. – Hərgah o yoxdursa, deməli, heç olmayıb. Əgər evtikən təəccüblənsə, deyin, Aloizini yuxuda görüb. Moqarıç? Moqarıç kimdir? Moqarıç adlı adam olmayıb. – Bu vaxt qaytanlı kitabça Korovyevin

əlindən yoxa çıxdı. – Kitab artıq evtikənin stolunun üstündədir.

– Siz doğru dediniz ki, – Korovyevin gördüyü işin səliqəsinə mat qalan master bildirdi, – sənəd yoxdursa, adam da yoxdur. Bax elə məhz mən də yoxam, mənim sənədim yoxdur.

– Üzr istəyirəm, – Korovyev qışqırdı, – elə məhz bu, qarabasmadır, sizin sənədiniz bax budur, – və Korovyev sənədi masterə təqdim elədi. Sonra gözünü süzdürüb məmnunluqla Marqaritaya pıçıldadı: – Bu da sizin əşyalarınız, Marqarita Nikolayevna, – o, kənarları yanmış dəftəri, qurumuş qızılgülü, fotosəkli və əmanət kitabçasını çox ehtiyatla Marqaritaya verdi, – bu da, Marqarita Nikolayevna, sizin banka qoymaq istədiyiniz on min. Özgənin pulu bizə lazım deyil.

– Özgənin bir əşyasına toxunsam, əlim quruyar, – başı-bəlalı romanın bütün nüsxələrini çamadana yerləşdirmək üçün onun üstündə atılıb-düşən pişik qürurla dedi.

– Bu da sizin sənədiniz, – Korovyev sənədi Marqaritaya uzadıb, Volanda hörmətlə məlumat verdi: – Qurtardı, messir!

– Yox, qurtarmadı, – Voland qlobusdan gözünü çəkib dedi. – Mənim əziz donnam, ixtiyar sizindir, müşayiətçilərinizi neyləyək? Onlar şəxsən mənə lazım deyillər.

Bu vaxt Nataşa açıq qapıdan əvvəlki kimi çılpaq halda qaçıb gəldi, əllərini bir-birinə vurub bərkədən Marqaritaya dedi:

– Xoşbəxt olun, Marqarita Nikolayevna! – O, masterə baş əyib, yenə Marqaritaya tərəf döndü. – Sizin hara getdiyinizi mən yaxşı bilirdim.

– Ev qulluqçuları hər şeyi bilir, – pişik mənalı-mənalı pəncəsini qaldırdı, – onların kor olduğunu düşünmək səhvdir.

– Sən nə istəyirsən, Nataşa? – Marqarita soruşdu. – Qayıt malikanəyə.

– Əzizim, canım Marqarita Nikolayevna, – Nataşa yalvarıb diz üstə çökdü, – onlardan xahiş eləyin, – o, Volanda tərəf baxdı, – ifritə kimi qalım. Daha malikanəyə qayıtmaq istəmirəm! Nə mühəndisə, nə texnikə ərə gedəcəyəm! Cənab Jak dünən ziyafətdə mənə evlənmək təklif elədi. – Nataşa ovcunu açdı və əlində qızıl sikkələr göründü.

Marqarita sual dolu baxışlarını Volanda dikdi. Voland başını tərpətdi. Onda Nataşa Marqaritanın boynuna atılıb marçılıyla onu öpdü və sevincək qışqırıb pəncərədən uçdu.

Nataşanın yerini Nikolay İvanoviç tutdu. O, əvvəlki görkəmini almışdı, ancaq çox qaşqabaqlı, hətta acıqlı idi.

– Bu adam burada o qədər artıqdır ki, – Voland Nikolay İvanoviçi nifrətlə süzdü, – bax onu böyük, son dərəcə böyük məmnuniyyətlə buraxaram getsin.

– Xahiş eləyirəm, bu gecəni harada keçirdiyim barədə, – Nikolay İvanoviç heyrətlə ətrafına baxsa da, inadçılıqla dedi, – mənə sənəd verəsiniz.

– Nə məqsədlə? – pişik acıqla soruşdu.

– Arvadıma və milisə təqdim etmək üçün, – Nikolay İvanoviç qətiyyətlə dedi.

– Biz, adətən, belə sənəd vermirik, – pişik mısmırığını salladı, – ancaq neyləyək, sizin üçün istisna edərək.

Nikolay İvanoviç özünə gəlməyə macal tapmamış, çılpaq Gella artıq makinanın arxasında oturmuşdu, pişik isə ona diktə eləyirdi:

– Özüm təsdiq edirəm ki, bunu təqdim eləyən Nikolay İvanoviç göstərilən gecəni şeytanın ziyafətində keçirib, oraya minik vasitəsi kimi cəlb olunub... Gella, dırnaq aç! Dırnaq içində “axta donuz” yaz. İmza – Begemot.

– Bəs tarix? – Nikolay İvanoviç mızıldadı.

– Tarix qoymuruq, tarix qoyanda sənəd etibarsız sayılır, – pişik kağıza tələsik qol çəkdi, haradansa möhür çıxartdı, necə lazımsa ona hovxurdu və möhür vurub Nikolay İvanoviçə verdi. Bundan sonra Nikolay İvanoviç izsiz-soraqsız yoxa çıxdı, onun yerində isə yeni gözlənilməz qonaq peyda oldu.

– Bu kimdir belə? – Voland şamın işığından əliylə daldalanıb iyərə-niyərə soruşdu.

Varenuxa başını aşağı dikdi, dərindən nəfəs alıb astandan dedi:

– Məni geri qaytarın. Vampir ola bilmərəm. Axı o vaxt Rimskini Gella ilə az qalmışdı öldürəm! Mənsə qəddar deyiləm. Buraxın gedim.

– Bu nə sayıqlayır? – Voland üz-gözünü qırışdırdı. – Rimski kimdir? Bu nə cəfəngiyat danışıdır?

– Narahat olmayın, messir, – deyib Azazello Varenuxaya müraciət elədi: – Telefonda yekəbaşlıq eləmək olmaz. Telefonda yalan danışmaq olmaz. Aydındır? Belə şeylərlə daha məşğul olmayacaqsınız?

Sevincdən Varenuxanın başı gicəlləndi, gözləri parıldıdı və nə dediyini anlamadan donquldandı:

– Həqiqi... əlahə... yəni demək istəyirəm... dərhal nahardan sonra... – Varenuxa əlini sinəsinə sıxıb yalvarışla Azazelloya baxdı.

– Yaxşı, evə getsin, – o dedi və Varenuxa gözdən itdi.

– İndi hamınız məni onlarla tək buraxın, – Voland masterlə Marqaritanı göstərib əmr elədi.

Volandın əmri dərhal yerinə yetirildi. Bir qədər sükutdan sonra Voland masterə müraciət elədi:

– Deməli, Arbatdakı zirzəmiyə? Bəs kim yazacaq? Bəs arzular, ilham?

– Artıq mənim heç bir arzum yoxdur, ilhamım da yoxdur, – master cavab verdi, – ətrafımda heç nə məni maraqlandırmır, ondan savayı, – əlini yenə Marqaritanın başına qoydu, – məni sındırdılar, hər şey darıxdırıcıdır, mən zirzəmiyə qayıtmaq istəyirəm.

– Bəs sizin roman? Pilat?

– Mən bu romanı görmək belə istəmirəm, – master cavab verdi, – ona görə başım çox bəlalar çəkib.

– Yalvarıram sənə, – Marqarita yanıqlı-yanıqlı xahiş elədi, – belə danışma. Niyə mənə əzab verirsən? Özün bilirsən ki, bütün ömrümü sənin əsərinin yolunda qoymuşam. – Marqarita üzünü Volanda tutdu. – Ona qulaq asmayın, messir, o, çox əzab çəkib.

– Axı nəşə yazmaq lazımdır! – Voland dedi. – Əgər prokuratordan hər şeyi yazmınsınızsa, heç olmasa, bu Aloizini başlayın təsvir eləməyə.

Master gülümsədi:

– Bunu Lapşyonnikova çap eləməz, üstəlik də, maraqsızdır.

– Bəs nəylə dolanacaqsınız? Axı korluq çəkəcəksiniz?

– Böyük məmnuniyyətlə, – master Marqaritanı özünə tərəf çəkib qucaqladı, – o ağılanıb məndən ayrılacaq...

– Düşünmürəm, – Voland ağızucu deyib sözünə davam elədi: – Deməli, Ponti Pilatın tarixçəsini yazan adam lampanın

böyründə oturub yoxsulluq içində yaşamaq üçün zirzəmiyə gedir?

Marqarita masterdən aralanıb coşqunluqla dedi:

– Mən nə bacarımsa, etdim, ən şirnikdirici şeylər dedim. Ancaq o, bunlardan imtina elədi.

– Ona nələr pıçıldadığınızı bilirəm, – Voland dedi, – ancaq bunlar ən şirnikdirici şeylər deyil. Mənsə deyə bilərəm ki, – gülümsəyib masterə müraciət elədi, – romanınız sizə hələ sürprizlər bəxş eləyəcək.

– Bu çox kədərli, – master cavab verdi.

– Yox, yox, kədərli deyil, – Voland dedi, – daha qorxulu heç nə olmayacaq. Hə, Marqarita Nikolayevna, hər şey həll olundu. Mənə bir iradınız yoxdur ki?

– Ah, bu nə sözdür, messir, bu nə sözdür!

– Onda bunu məndən yadigar olaraq götürün, – Voland yastığın altından üstünə almaz qaşlar düzülmüş elə də böyük olmayan qızıl nal çıxartdı.

– Yox, yox, yox, nə münasibətlə?!

– Siz mənimlə mübahisə eləmək istəyirsiniz? – Voland gülümsəyərək soruşdu.

Plaşın cibi olmadığı üçün Marqarita nalı salfetə büküb düyünlədi. Bu vaxt nəsə onu təəccübləndirdi. Ayın işıq saçdığı pəncərəyə boylanıb dedi:

– Bir şeyi başa düşürəm... Bu nə deməkdir, elə hey gecədir, axı çoxdan səhər açılmalıydı.

– Bayram gecəsini bir az uzatmaq da xoşdur, – Voland cavab verdi. – Di sizə xoşbəxtlik arzulayıram!

Marqarita dua eləyirmiş kimi hər iki əlini Volanda uzatdı, ancaq yaxınlaşmağa cürət eləməyib astadan dedi:

– Əlvida! Əlvida!

– Hələlik, – Voland dedi.

Marqarita qara plaşda, master xəstəxana xalatında zərgər arvadının mənzilinin şamlar yanan və Volandın əshabələrinin onları gözlədiyi dəhlizinə çıxdılar. Dəhlizlə gedəndə içərisində Marqaritanın xırda əşyaları və roman olan çamadanı Gella götürmüşdü, pişik isə ona kömək eləyirdi. Mənzilin kənarında Korovyev baş əyib yoxa çıxdı, qalanlar yola salmaq üçün pilləkənlə düşdülər. Pilləkəndə heç kim yox idi. Üçüncü mərtəbənin meydançasında nəsə tappıladı, ancaq buna fikir verən olmadı. Binanın

altıncı giriş qapısının lap ağzında Azazello qabağa düşdü və ayın görünmədiyi həyətə yenicə çıxmışdılar ki, binanın artırımında ölü kimi yatan çəkməli, kepkalı bir adamı və küçə qapısında fənərləri söndürülmüş iri qara maşının dayandığını gördülər. Qabaq şüşədən zağcanın tutqun silueti gözə dəyirdi.

Maşına oturmağa hazırlaşdılar ki, Marqarita ümitsiz halda astadan qışqırdı:

– İlahi, mən nalı itirmişəm!

– Maşına oturub, – Azazello dedi, – mənə gözləyin. Məsələni aydınlaşdırıb tezcə qayıdıram. – Və binaya girdi.

Məsələ isə belə olmuşdu: Marqaritayla masterin öz müşayiətçilərilə evdən çıxmasına az qalmış altdakı 48 №-li mənzildən pilləkənə əlində bidon və zənbil olan arıq bir qadın çıxmışdı. Bu həmin Annuşka idi ki, Berliozun bədbəxtliyindən çərşənbə günü fırlanğıcın yanında günəbaxan yağını yerə dağıtmışdı.

Bu qadının Moskvada nəylə məşğul olduğunu, nəylə dolandığını heç kim bilmirdi, yəqin, heç vaxt da bilməyəcəkdi. Haqqında yalnız o məlum idi ki, onu hər gün ya bidonla, ya zənbillə, ya da hər ikisiylə gah neft satılan dükanda, gah bazarda, gah binaların girişində, gah pilləkəndə, daha çox da özünün yaşadığı 48 №-li mənzilin mətbəxində görmək olardı. Bundan başqa, məlumdu ki, Annuşka harada olur-olsun, harada görünür-görünsün, həmin yerdə dərhal qalmaqal qopurdu, məhz buna görə də ona “Taun” ləqəbi qoymuşdular.

Taun-Annuşka yuxudan çox tez dururdu, bu gün isə lap vaxtsız, birə işləyəndə nəşə onu oyatdı. Qapının açarı fırlandı, Annuşkanın burnu, sonra özü göründü, qapını arxasınca örtüdü və artıq harasa getməyə hazırlaşdı ki, üst meydançada qapı çırpıldı, kimsə pilləkənlə aşağı yumbalandı və Annuşkayla toqquşub onu elə kənara atdı ki, peysəri zərblə divara dəydi.

– Tuman-köynəkdə hansı cəhənnəmə tələsirsən, hə?
– Annuşka boynunu tutub zingildədi. Alt tuman-köynəyində, əlində çamadan, başında keпка olan adam gözləri yumulu halda yuxulu, kal səsle Annuşkaya cavab verdi:

– Kolonka! Kuporos! Tək elə ağartmaq nəyə başa gəlmişdi. – Və hiçqırıb bağırdı: – Rədd ol!

O, pilləkənlə aşağı yox, yuxarıya – iqtisadçının ayağıyla şüşəsini vurub sındırdığı pəncərəyə tərəf atıldı və bu pəncərədən təkəsi üstə həyəətə uçdu. Annuşka hətta peysərindəki ağrını da unudub, ufuldayaraq pəncərəyə tərəf cumdu. Pəncərədən sallanıb başını həyəətə uzatdı ki, küçə fənərinin işıqlandırdığı asfaltda xurd-xəşil olmuş əli çamadanlı adamı görəcək. Ancaq bu adamın asfaltda izi-tozu da yox idi.

Bircə güman etmək olardı ki, bu yuxulu və qəribə adam özündən sonra heç bir iz qoymadan binadan quş kimi uçub. Annuşka xaç çəkib düşündü: “Doğrudan da, əlli nömrə! Əbəs yerə demirlər!.. Mənzilə bax e!..”

Əməlli-başlı düşünməyə macal tapmamış yuxarıda qapı yenə çırpıldı və yenə kimsə aşağı qaçdı. Annuşka divara sıxılıb, kifayət qədər mötəbər, ancaq sifətdən donuz bənzəyən saqqallı adamın yanından ötərək, bayaqkı adam kimi asfalta çırpılıb öləcəyini ağına belə gətirmədən pəncərədən atıldığını gördü. Annuşka harasa getdiyini unudub xaç çəkə-çəkə, ufuldaya-ufuldaya, öz-özüyə danışa-danışa pilləkəndə quruyub qaldı.

Az sonra uzun köynək geyinmiş, sifəti tərtəmiz qırılmış yumrusifət üçüncü adam yuxarıdan qaçaraq gəlib, o birilər kimi pəncərədən uçub-getdi.

Annuşkanı fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri də hər şeylə maraqlanması idi və yeni möcüzələrin olub-olmayacağını bilmək üçün bir az da gözləmək qərarına gəldi. Yuxarıdakı qapı yenə açıldı, bu dəfə qaça-qaça yox, bütün adamlar kimi adi yerləşlə böyük bir dəstə pilləkənlə enməyə başladı. Annuşka pəncərədən çəkilib öz mənzilinin qabağına gəldi, tezəcə qapını açıb arxasında gizləndi və maraqdan bərelmiş gözləri azca aralı saxladığı qapının arasından parıldadı.

Saç-saqqal basmış, solğun sifətli, qara papaqlı və əynində xalat olan xəstəhal qəribə bir adam addımlarını ehmalca ataraq aşağıya enirdi. Qara əba geyinmiş – yarıqaranlıqda Annuşkaya belə göründü – bir qadın ehtiyatla onun qolundan tutmuşdu. Qadın ayaqyalındı, ya da ayağında bu üzündən o üzü görünən – yəqin, xariciydi – didik-didik tuflı var idi. Tfu! Tuflinin içindəki nədir? Qadın çılpaq imiş ki! Hə də, əbanı birbaşa çılpaq bədəninə geyi-

nib! “Mənzilə bax e!” Səhər qonşulara danışacaqlarını xəyalına gətirdikcə Annuşkanın ləzzətdən çiçəyi çırtlayırdı.

Qəribə tərzdə geyinmiş qadının arxasınca əlində çamadan tutmuş tamam çılpaq bir qız gəlirdi, çamadanın böyründə isə nəhəng qara pişik vurnuxurdu. Annuşka gözlərini silə-silə az qalmışdı bərkdən ciyildəsin.

Dəstənin sonunda pencəksiz, ağ frak jiletli və qalstuklu axsaq, balacaboy, bir gözü çəp əcnəbi gəlirdi. Dəstə Annuşkanın yanından keçib aşağı düşdü. Bu vaxt meydançada nəse tappıldı.

Addım səslərinin zəiflədiyini eşidən Annuşka ilan kimi qapının dalından sivişib çıxdı, bidonu divarın yanına qoydu, meydançaya sərilib əlini ətrafına gəzdirdi. Əlinə salfetə bükülü nəse ağır bir şey keçdi. Bağlamanı açanda gözü kəlləsinə çıxdı. Qiymətli əşyanı lap gözüne yaxınlaşdırdı və bu gözlər canavar gözü kimi parıldı. Annuşkanın başında hər şey qarışmışdı:

“Heç nə bilmirəm, heç nədən xəbərim yoxdur!.. Qardaşoğluna verim? Ya parça-parça doğrayım?.. Qaşları oyub çıxarmaq olar... Hərəsinə bir qaş: birini Petrovkaya, birini Smolenskiyə... Heç nə bilmirəm, heç nədən də xəbərim yoxdur!”

Annuşka tapdığını qoynunda gizlədib bidondan yapışdı ki, şəhərə səfərini təxirə salıb yenə mənzilinə girsin, həmin o pencəksiz, ağ sinəli adam haradansa peyda olub qarşısını kəsdi.

– Nalı, salfeti bəri ver.

– Nə salfet, nə nal? – Annuşka çox məhəmətlə özünü bilməzliyə vurdu. – Salfet-zad görməmişəm. Vətəndaş, siz keflisiniz-nədir?

Pencəksiz adam daha heç nə demədən avtobus tutacağı kimi möhkəm, o qədər də soyuq barmaqlarıyla Annuşkanın boğazını nə təhər sıxdısa, sinəsinə gedən havanın yolunu tamam kəsdi. Bidon Annuşkanın əlindən yerə düşdü. Pencəksiz əcnəbi onu bir az havasız saxlayandan sonra əlini boğazından araladı. Annuşka dərindən nəfəs alıb gülümsədi.

– Hə-ə, nalı? – o dilləndi. – Bu dəqiqə! Demək, sizin naldır? Mənsə gördüm salfetə bükülü durub... Qəsdən götürdüm ki, heç kimin əlinə keçməsin, yoxsa sonra gəl düş azara!

Əcnəbi nalı, salfeti alıb ayaqlarını bir-birinə vuraraq Annuşkaya təzim etdi, əlini bərk-bərk sıxıb aksentlə danışa-danışa qızğincasına ona öz təşəkkürünü bildirməyə başladı:

– Sizə dərinədən minnətdaram, madam. Bu nal mənə xatirə kimi əzizdir. Onu saxladığınız üçün icazənizlə sizə iki yüz rubl verim. – Və dərhal jiletin cibindən pul çıxarıb Annuşkaya verdi.

O isə sevincək halda yalnız bu sözləri deyə bildi:

– Ah, sizə necə də minnətdaram! Mersi! Mersi!

Səxavətli əcnəbi pilləkənləri bir anda düşdü, ancaq tamam gözdən itməmiş aşağıdan bu dəfə aksentsiz qışqırdı:

– Qoca ifritə, əgər bir də başqasının əşyasını tapsan, onu milisə təhvil ver, qoynunda gizlətmə!

Pilləkəndəki bütün bu hadisələrdən beyni qarışmış Annuşka ixtiyarsız olaraq hələ bir müddət qışqırmağına davam elədi:

– Mersi! Mersi! Mersi! – Əcnəbi isə artıq çoxdan yox olmuşdu.

Həyətdə maşınlar da yox idi. Volandın hədiyyəsini Marqaritaya qaytarıb Azazello onunla xudahafizləşdi, yerinin rahat olub-olmadığını soruşdu, Gella isə Marqaritayla şirin-şirin öpüşdü, pişik onun əlini öpdü, yola salanlar arxa oturacaqda halsız uzanmış masterə, zağcaya əl elədilər və pilləkənlə qalxmağa ərinib o saat havada əridilər. Zağca maşının işığını yandırıb darvazanın ağızında ölü kimi yatan adamın yanından sürərək həyətdən çıxdı. Və iri qara maşının işığı yuxusuz, hay-küylü Sadovıda başqa işıqların içində itib batdı.

Bir saat sonra Arbat dalanlarından birindəki kiçik evin zirzəmisində, hər şeyin keçən ilin dəhşətli payız gecəsində olduğu kimi qaldığı qabaq otaqda Marqarita məxmər süfrə salınmış, üstündə inciçiçəyi qoyulmuş güldən və abajurlu lampa olan masanın arxasında oturub, keçirdiyi sarsıntıdan, duyduğu xoşbəxtlikdən için-için ağlayırdı. Alovun korladığı dəftər qarşısında idi, salamat qalmış o biri dəftərlər üst-üstə qalanmışdı. Evdə sükut hökm sürürdü. Qonşu kiçik otaqdakı divanda master xəstəxana xalatına bürünüb dərin yuxuya getmişdi. O, aramla nəfəs alırdı.

Marqarita doyunca ağlayandan sonra salamat qalmış dəftərlərə girişdi və Kreml divarının dibində Azazello ilə

görüşdən əvvəl təkrar oxuduğu yeri tapdı. Marqaritanın yuxusu gəlmirdi. Əlyazmanı sevimli pişiyi kimi sıgallayır, çevirib hər tərəfinə baxır, gah titul vərəqinə göz gəzdirir, gah da son səhifəsini açırdı. Qəfil ağılından dəhşətli bir fikir keçdi ki, bütün bunlar sehrbazlıqdır, indi dəftərlər yoxa çıxacaq, gözünü açıb malikanədəki yataq otağında olduğunu görəcək və özünü çayda batırmaqdan başqa yolu qalmayacaq. Ancaq bu sonuncu dəhşətli fikir idi, çoxdan çəkdiyi əzabların əks-sədası idi. Heç nə yoxa çıxmadı, qüdrətli Voland, doğrudan da, qüdrətli idi, Marqarita istədiyi qədər, lap səhər açılana kimi dəftərlərin səhifəsini çevirə, onlara göz gəzdirə, öpə və bu sözləri təkrar-təkrar oxuya bilərdi:

– Aralıq dənizi tərəfdən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtdü... Hə, qaranlıq...

299

XXV fəsil

KİRİAFLI İÜDANI PROKURATOR NECƏ XİLAS ETMƏYƏ ÇALIŞDI

Aralıq dənizi tərəfdən gələn qaranlıq prokuratorun nifrət etdiyi şəhəri örtdü. Məbədi qorxunc Antoni qalasının bürcləriylə birləşdirən asma körpülər yoxa çıxdı; çökən zülmət hippodrom üzərindəki qanadlı allahları, mazğallı Xas-money sarayını, bazarları, karvansaraları, küçələri, nohurları görünməz etdi... Yerşalaim – böyük şəhər dünyada heç olmayıbmiş kimi yoxa çıxdı. Yerşalaimdə və onun ətrafında bütün canlıları qorxudan zülmət hər şeyi uddu. Günün sonunda, yaz ayı – nisanın on dördündə dəniz tərəfdən qəribə buludlar göründü.

Edam olunanları cəlladların tələsik nizələdiyi Keçəl Kəllənin, Yerşalaim məbədinin üstünə çökən buludlar təpədən axın-axın sürünərək Aşağı Şəhəri basdı. Bulud pəncərələrdən içəri doldu, adamları əyri küçələrdən evlərə qovdu. O, yağmağa tələsmirdi, yalnız işıq saçdı. Şimşək qara buludları doğrayanda pulcuqlu dam örtüyü bərq vuran mərmər yığınının ibarət nəhəng məbəəd zülmətdən

boy göstərirdi. Ancaq şimşək bir andaca yoxa çıxırdı və məbəd qaranlığa qərç olurdu. Məbəd bir neçə dəfə zülmətdən boy göstərib yenə itdi və hər yoxa çıxanda fəlakətdən xəbər verən gurultuyla müşayiət olundu.

Qərb tərəfdəki tərəpədə məbədlə üzbəüz yerləşən Böyük İrodun sarayı, əllərini qarqara səmaya uzatmış gözsüz qorxunc qızıl heykəllər titrək işıqda zülmətdən sivrilib çıxdı. Ancaq şimşək yenə gizləndi və ildırımın ağır zərbələri qızıl bütələri qaranlığa gömdü.

Leysan birdən tökdü, tufan qasırgaya çevrildi. Prokuratorla baş ruhaninin günorta söhbət elədikləri mərmər skamyanın yanındakı sərv ağacını, elə bil, top mərmisi qamış kimi yarı böldü. Dolu, yağış sütunların altındakı eyvana çırpıldı, qopmuş qızılgüllər, maqnoliya yarpaqları, xırda budaqlar qum döşəməyə səpələndi. Qasırga bağa divan tuturdu.

300

Bu zaman sütunların altında yalnız bir adam vardı, bu adam prokurator idi.

O, indi kreslodə oturmamışdı, üstünə cürbəcür təamlar, çaxır bardaqları düzölmüş balaca alçaq masanın yanındakı taxtda uzanmışdı. Bir taxt da masanın o biri tərəfində idi. Prokuratorun ayağının altında qan kimi qırmızı gölməçə əmələ gəlmişdi, sınımış bardağın qırıntıları tökülüb qalmışdı. Tufandan əvvəl prokurator üçün süfrə açan nökr onun baxışlarından özünü itirib, nəyisə yanıtmadığını düşünərək həyəcanlanmışdı və prokurator hirsələnib bardağı mozaikalı döşəməyə çırpmışdı.

– Yemək gətirəndə adamın üzünə niyə baxmırsan? Məgər nəsə oğurlamısan?

Afrikanın qara sifəti bozarmışdı, gözündə qorxu peyda olmuşdu, titrəyib, az qala, ikinci bardağı da sındıracaqdı, ancaq prokuratorun hirsli tezcə də soyumuşdu. Afrikalı qırıntıları yığmaq, gölməçəni qurulmaq üçün yerindən tərpənmək istəyəndə prokurator əlini yelləmişdi və qul qaçıb getmişdi.

İndi afrikalı bu qasırgada lazımsız yerə gözə görünməkdən qorxub, həm də prokurator onu çağırən məqamda özünü yetirə bilməyəcəyindən ehtiyatlanıb, başını aşağı dikmiş çılpaq ağ qadın heykəlinin qoyulduğu taxçanın yanında gizlənmişdi.

Yarıqaranlıqda taxta uzanan prokurator özü piyaləyə çaxır süzüb qurtum-qurtum içirdi, hərdən çörəkdən xırdaxırd qoparıb ağzına qoyurdu, hərdən istirdiyə sorub limon çeynəyərək yenə içirdi.

Əgər suyun şırıltısı, sanki, bu saat sarayın damına düşəcək ildırımın gurultusu, eyvanı döyəcləyən dolunun tappıltısı olmasaydı, prokuratorun nəse mızıldayıb öz-özünə danışdığını eşitmək olardı. Və əgər göyün ani titrək parıltısı daimi işığa çevrilsəydi, kənardan baxan adam prokuratorun son günlərin yuxusuzluğundan və çaxırdan qızarmış gözlərində səbirsizlik oxuyardı, prokuratorun nəinki qırmızı gölməçəyə düşmüş iki ağ qızılıgülə baxdığını, hətta üzünü tez-tez yağış tozu və qum çırpılan bağ səmtə döndərib kimisə gözlədiyini, səbirsizliklə gözlədiyini anlayardı.

Bir müddət keçdi və prokuratorun gözü qarşısındakı yağış pərdəsi seyrəlməyə başladı. Qasırga nə qədər şiddətli olsa da, get-gedə zəifləyirdi. Budaqlar daha qopub tökülmürdü. Şimşək çaxması, göy gurultusu azalmışdı. Yerşalaimin üstüylə artıq kənarları ağ-bənövşəyi buludlar yox, adi boz buludlar pərən-pərən olub uçuşurdu. Tufan Ölü dənizə tərəf gedirdi.

Yağışın və navalçalardan axıb prokuratorun gündüz meydana hökmü elan etməyə getdiyi pilləkənə tökülən suyun şırıltısını indi ayrı-ayrılıqda eşitmək olurdu. Nəhayət, indiyə qədər susan fəvvarənin də səsi eşidildi. Hava açılırdı. Qərbə üz tutmuş boz buludların arasında göy pəncərələr yaranırdı.

Bu vaxt uzaqdan, lap zəifləmiş yağışın şırıltısı arasından prokuratorun qulağına şeypurların və bir neçə yüz at ayağının zəif səsi gəldi. Ala Keçəl Dağdan qayıdırdı. Eşidilən səslərdən belə güman etmək olardı ki, ala hökmün oxunduğu həmin meydandan keçib-gedir.

Axır ki, prokurator bağın eyvanla üzbəüz yuxarı meydançasına qalxan pilləkəndə çoxdan gözlədiyi addım və şappıltı səslərini eşitdi. O, boğazını uzatdı və gözləri sevincdən parıldadı.

İki mərmər şirin arasında əvvəlcə başlıq, sonra isə plaşi islanıb bədəninə yapışmış adam göründü. Bu, hökm oxunmamışdan əvvəl sarayın qaranlıq otağında prokuratorla pıçılcaşan və edam zamanı üçayaqlı kətildə oturub çubuqla oynayan həmin adam idi.

Başlıqlı adam gölməçələrə fikir vermədən bağın meydançasını keçib, eyvanın mozaikalı döşəməsinə ayaq basdı və əlini qaldırıb məlahətli bir səsle ucadan dedi:

– Prokuratora salamlar olsun! – Gələn adam latın dilində danışırdı.

– Allahlar! – Pilat həyəcanla dedi. – Siz ki tərədən-dırnağa islanmısınız! Yaman qasırgadı ha! Xahiş eləyirəm dərhal bura keçin. Buyurun, paltarınızı dəyişin.

Gələn adam başlığı geri atdı və islanıb alnına yapışmış saçları göründü. Qırılmış sifətinə mehriban təbəssüm verib, paltarını dəyişməkdən imtina elədi ki, yağışdan ona heç nə olmaz.

– Eşitmək belə istəmirəm, – deyib Pilat əlini əlinə çırpdı. Bu hərəkətiylə ondan gizlənən nöqərləri çağıraraq, gələn adamın qayğısına qalmağı, sonra isə dərhal isti xörək vermələrini tapşırırdı. Saçını qurulamaq, paltarını, ayaqqabısını dəyişmək, bir sözlə, özünü qaydaya salmaq üçün gələn adama çox az vaxt lazım oldu və tezliklə ayağında səndəl, əynində tünd-qırmızı hərbi pləş, saçları daranmış halda eyvanda göründü.

Həmin vaxt günəş Yerşalaimə qayıtdı, Aralıq dənizində batmağa getməzdən əvvəl prokuratorun nifrət elədiyi şəhərə vida şüalarını yollayıb eyvanın pillələrini qızılı rəngə boyadı. Fəvvarə var gücüylə şınıldadı, göyərçinlər qumda gəzişdilər, quruldayaraq sınımış budaqların üstündən tullanıb yaş qumda nəyisə dimdikləməyə başladılar. Qırmızı gölməçə silinmiş, saxsı qırıqları yığışdırılmışdı, stolda ət buğlanırdı.

– Prokuratorun əmrini gözləyirəm, – gələn adam masaya yaxınlaşaraq dedi.

– Oturub çaxır içməyə qədər məndən heç nə eşitməyəcəksiniz, – Pilat mehribanlıqla cavab verib, o biri taxtı göstərdi.

Gələn adam uzanıb dirsəkləndi, nöqər onun piyaləsinə qatı qırmızı çaxır süzdü. O biri nöqər Pilatın arxasından ehtiyatla əyilib piyaləsini doldurdu. Bundan sonra prokurator əlinin hərəkətiylə hər iki nöqəri uzaqlaşdırdı.

Gələn adam yeyib-içənə qədər Pilat çaxırdan qurtumlaya-qurtumlaya gözlərini qıyıb öz qonağına baxırdı. Qonaq orta yaşlarındaydı, onun mülayim sifəti, ətli burnu var idi. Saçının rəngi qeyri-müəyyəndi, indi quruduqca açıq rəng

alırdı. Milliyyətini təyin etmək çətindi. Sifətini, əsasən, fərqləndirən, ola bilsin, üzünün mehriban ifadəsi idi ki, onu da gözləri, daha doğrusu, həmsöhbətinə baxmaq təzi pozurdu. Gələn adam, adətən, gözlərini qıyıb baxırdı, sanki, göz qapaqları şişmişdi. Onda bu qıyılmış gözlərdə qərəzsiz bir biclik sezilirdi. Güman etmək olardı ki, prokuratorun qonağı yumora meyillidir. Ancaq qıyılmış gözlərində işildayan bu yumor hərdən itirdi, göz qapaqlarını geniş açaraq qəfil dimdik həmsöhbətinə zillənirdi, sanki, həmsöhbətinin burnundakı hansısa zorla sezilən ləkəyə tezəcə baxmaq istəyirdi. Bu, bir an çəkirdi, sonra göz qapaqları yenə enirdi, gözləri qıyırdı və onlardan xeyirxahlıq, biclik oxunurdu.

Gələn adam ikinci piyalədən də imtina eləmədi, ləzzətlə bir neçə istirdiyə uddu, suda bişmiş tərəvəzlərin dadına baxdı, bir tikə ət yedi.

Doyandan sonra çaxırını təriflədi:

– Əla növ üzümdən çəkilib; “Falerno” deyil ki, prokurator?

– Otuzillik “Tsekuba”dır, – prokurator mehribanlıqla cavab verdi.

Qonaq əlini sinəsinə qoyub doyduğunu, daha heç nə yemək istəmədiyini bildirdi. Onda Pilat öz piyaləsini doldurdu, qonaq da bu cür hərəkət elədi. Hər ikisi öz piyaləsindən ət olan boşqaba bir az çaxır tökdü və prokurator piyaləsini qaldırıb ucadan dedi:

– Bizim sağlığımıza, sənin, qeysər, romalıların atası, adamların ən əzizi, ən yaxşısının sağlığına!

Çaxır axıra kimi içəndən sonra afrikalılar süfrədən yeməkləri yığıdırıb meyvələrə, bardaqlara toxunmadılar. Prokurator əlinin hərəkətiylə yenə nökrələri uzaqlaşdırıb, sütunların altında öz qonağıyla tək qaldı.

– Belə, – Pilat astadan sözə başladı, – bu şəhərdəki əhvali-ruhiyyə barədə mənə nə deyə bilərsiniz?

O, baxışlarını qeyri-ixtiyari bağın meydançalarının arxasında, aşağıda qürub günəşinin qızıla boyadığı sütunlara, yastı damlara dikdi.

– Prokurator, güman eləyirəm ki, – qonaq cavab verdi, – Yerşalaimdə əhvali-ruhiyyə indi qənaətbəxşdir.

– Demək, qarışıqlıq təhlükəsinin sovuşduğuna zəmanət vermək olar?

– Dünyada yalnız, – qonaq mehribanlıqla prokuratora baxdı, – bir şeyə, böyük qeysərin gücünə zəmanət vermək olar.

– Qoy allahlar ona uzun ömür, – prokurator onun sözü-nə qüvvət verdi, – hamıya da sülh bəxş eləsin. – Susub sonra sözünə davam elədi: – Demək, sizcə, indi qoşunları geri çəkmək olar?

– Məncə, İldırımsürətli koqorta gedə bilər, ancaq yaxşı olardı gedəndə şəhərdən təntənəylə keçsin.

– Çox yaxşı fikirdir, – prokurator bəyəndi, – birisigün koqortanı buraxıb özüm də gedəcəyəm və on iki allaha, xeyrixah ruhlara and olsun ki, bunu günü bu gün etmək üçün çox şeydən keçərdim.

– Prokurator Yerşalaimi sevmir? – qonaq sadədilliklə soruşdu.

– Mənə rəhminiz gəlsin, – prokurator gülümsədi, – dünyada buradan ümitsiz yer yoxdur. Hələ təbiətini demirəm! Buraya hər gələndə xəstələnirəm. Bu hələ dərdin yarısıdır. Ancaq bu bayramlar – maqlar, sehbazlar, cadugərlər, zəvvarlar dəstəsi... Fanatiklər, fanatiklər! Qəfildən bu il gözləməyə başladılar məsih elə nələrə başa gəldi! Hər dəqiqə iyərənc qırğınların şahidi olacağını gözləyirsən. Tez-tez qoşunların yerini dəyiş, donos, böhtan oxu, üstəlik də, yarısı elə səndən yazılıb! Razılaşın ki, darıxdırıcı işdir. Eh, əgər bu imperator qulluğu olmasaydı!..

– Bəli, burada bayramları yola vermək çətindir, – qonaq razılaşdı.

– Ürəkdən arzulayıram ki, tezliklə bu bayramlar qurtarsın, – Pilat qızgınlıqla əlavə elədi. – Nəhayət, Qeysəriyyəyə qayıtmaq imkanım olardı. İnanırsınızmi, İrodun bu sərsəm tikilisi, – prokurator əlini sütunlar boyu yellədi, aydın oldu ki, sarayı nəzərdə tutur, – məni əməllicə dəli edir. Bu sarayda gecələyə bilmirəm. Dünyada belə qəribə memarlıq üslubu görünməyib!.. Nəsə, mətləbə qayıdaq. Hər şeydən əvvəl onu soruşum: bu lənətəgəlmiş Var-ravvan sizi narahat eləmir?

Bu yerdə qonaq özünə xas olan baxışlarını prokuratorun yanağına zillədi. Ancaq o, iyərənməmiş kimi üz-gözünü qırışdırıb qüssəylə uzaqlara, ayağı altına sərilməmiş, üstünə qaranlıq çökən şəhərə tamaşa eləyirdi. Qonağın da baxışlarının parıltısı söndü və göz qapaqları endi.

– Düşünmək olar ki, Var-ravvan indi quzu kimi təhlükəsizdir, – qonaq dedi və girdə sifətində qırıqlar əmələ gəldi. – Üsyan edib iğtişaş salmaq indi onun üçün münasib deyil.

– Çox məşhurlaşıb? – Pilat kinayəylə gülümsədi.

– Prokurator həmişə olduğu kimi məsələni incəliylə anlayır!

– Ancaq hər halda, – prokurator fikirli-fikirli bildirdi və qara qaşlı üzük taxılmış nazik uzun barmağı yuxarı qalxdı, – lazım gələcək ki...

– Prokurator əmin ola bilər ki, nə qədər mən İudeya-dayam, Varın hər addımına göz qoyulacaq.

– Daha mən rahatam, ümumiyyətlə, siz burada olanda həmişə rahat olmuşam.

– Prokurator çox xeyirxahdır!

– İndi mənə edam barədə məlumat verin, – prokurator dedi.

– Prokuratoru məhz nə maraqlandırır?

– Kütlə tərəfindən qiyama cəhd olmadı ki? Əlbəttə, əsas budur.

– Heç bir cəhd olmadı, – qonaq cavab verdi.

– Çox yaxşı. Öldüklərini özünüz müəyyən etdiniz?

– Prokurator buna əmin ola bilər.

– Deyin görüm... çarını çəkilməmişdən onlara içki verildimi?

– Bəli. Ancaq o, – qonaq bu vaxt gözünü yumdu, – içməkdən imtina elədi.

– Şəxsən kim? – Pilat soruşdu.

– Üzr istəyirəm, igemon! – qonaq ucadan dedi. – Adını demədim? Qa-Nosri.

– Divanə! – Pilat üzünü turşutdu. Sol gözünün altı səyridi. – Günvürmadan ölmək! Qanunla verilən şeydən niyə imtina olunsun? Nə deyib imtina elədi?

– Dedi ki, – qonaq yenə gözünü yumdu, – onun həyatına son qoyduqlarına görə günahlandırmır, üstəlik də, minnətdardır.

– Kimi günahlandırmır? – Pilat boğuş səslə soruşdu.

– İgemon, o, bunu demədi.

– Əsgərlər qarşısında nəyisə təbliğ eləməyə cəhd göstərmədi?

– Yox, igemon, o, bu dəfə çox danışmadı. Bircə onu dedi ki, qorxaqlığı insana xas olan nöqsanlardan ən başlıcası sayır.

– Nəyə görə belə dedi? – Pilatın səsi qəfil xırıldadı.

– Bunu başa düşmək olmadı. O, ümumiyyətlə, həmişə olduğu kimi özünü qəribə aparırdı.

– Qəribəliyi nədəydi?

– Çalışdırdı ətrafındakı adamların gözünün içinə baxsın və elə hey çaşqın-çaşqın gülümsəyirdi.

– Başqa heç nə? – xırıltılı səs soruşdu.

– Heç nə.

Prokurator özü üçün çaxır süzəndə bardaq piyaləyə toxundu. Çaxır başına çəkib dedi:

– Məsələ belədir: biz onun hər hansı pərəstişkarını, ya tərəfdarını, ən azı, indiki məqamda aşkar eləyə bilməsək də, onların heç olmadığına da zəmanət verə bilmərik.

Qonaq başını aşağı salıb diqqətlə qulaq asırdı.

– Ona görə sizdən xahiş eləyirəm, hər hansı sürprizlə qarşılaşmamaq üçün, – prokurator sözünə davam elədi, – edam olunanların üçünün də meyitini hay-küy salmadan təcili oradan götürüb gizlicə elə basdırarsınız ki, bir daha onları gördüm deyən olmasın.

– Oldu, igemon, – deyib qonaq ayağa durdu. – Məsələnin çətinliyini və məsuliyyətini nəzərə alıb dərhal yola düşməyimə icazə verin.

– Yox, hələ oturun, – Pilat əlinin hərəkətiylə qonağını saxladı, – iki məsələ də var. Birincisi, İudəya prokuratorunun yanında məxfi idarənin rəisi kimi çətin işdə sizin böyük xidmətləriniz mənə imkan yaradır ki, bu barədə Romada məruzə eləyim.

Bu vaxt qonağın sifəti qızardı və ayağa qalxıb prokuratora baş əydi:

– Mən imperator qulluğunda yalnız öz borcumu yerinə yetirirəm!

– Ancaq xahiş eləyirəm, – igemon dedi, – əgər sizə daha yüksək vəzifə təklif eləsələr, boyun qaçırıb burada qalasanız.

– Sizin rəhbərliyiniz altında xidmət eləmək mənim üçün xoşbəxtlikdir, igemon.

– Bunu eşitmək çox xoşdur. Keçək ikinci məsələyə. Bu, ona aiddir, adı nədir... Kiriəfli İuda.

Bu yerdə qonaq prokuratora zənlə baxıb, dərhal da baxışlarını çəkdi.

– Deyilənə görə o, – prokurator səsinə alçaldıb sözüne davam elədi, – guya, pulu divanə filosofu öz evində mehriban qəbul etdiyinə görə alıb.

– Alacaq, – məxfi idarənin rəisi astadan Pilatın sözüne düzəliş verdi.

– Bəs məbləğ böyükdürmü?

– Bunu heç kim bilmir, igemon.

– Hətta siz də? – İgemon bu təəccübüylə onun çox şeyə qadir olduğuna işarə vurdu.

– Əfsus, hətta mən də, – qonaq sakitcə cavab verdi.

– Ancaq pulu bu axşam alacağını bilirəm. Axşam onu Kai-fanın sarayına çağıracaqlar.

– Ax, kiriaflı acgöz qoca, – prokurator gülümsədi.

– Yəqin, o qocadır?

– Prokurator heç vaxt yanılmır, ancaq bu dəfə yanılır, – qonaq mehribanlıqla dedi, – o, gənccidir.

– Onun xüsusiyyətlərini mənə deyə bilərsinizmi? Fana-tikdir?

– Yox, prokurator.

– Belə. Başqa nə deyə bilərsiniz?

– Çox yaraşıqlıdır.

– Daha nə? Bəlkə, nəyəsə həvəs göstərir?

– Bu böyük şəhərdə hamını dəqiq tanımaq çətindir, prokurator.

– Yox, yox, Afrani! Öz xidmətlərinizi azaltmayın.

– Onun bir şeyə həvəsi var, prokurator. – Qonaq azca fasilə verdi. – Pula hərisdir.

– Bəs nəylə məşğul olur?

Afrani gözünü qaldırıb fikirləşərək cavab verdi:

– Öz qohumlarından birinin yanında pul xırdalayan dükanda işləyir.

– Aha, belə de, belə de, belə de, belə de. – Prokura-tor susdu, eyvanda kiminsə olub-olmadığını bilmək üçün dönərək ətrafına baxdı, sonra isə astadan dedi: – məsələ belədir, bu gün məlumat almışam ki, bu gecə onu bıçaq-layib öldürəcəklər.

Bu yerdə qonaq zənlə prokuratora baxdı, hətta göz-lərini bir az ondan çəkmədi.

– Prokurator, siz mənim haqqımda həddindən artıq xoş sözlər dediniz. Mənə elə gəlir, sizin məruzənizə layiq deyiləm. Məndə belə məlumat yoxdur.

– Siz ən yüksək mükafata layiqsiniz, – prokurator cavab verdi, – ancaq belə məlumat var.

– Soruşmağa cürət eləyirəm, bu məlumatı kim verib?

– Mümkünsə, hələ bunu deməyim, üstəlik də, bu məlumat dəqiq deyil, yoxlanmayıb. Ancaq qabaqcadan tədbir görmək borcumdur. Mənim vəzifəm belədir, hər şeydən də çox hissiyatıma inanıram, çünki o, hələ məni aldatmayıb. Məlumat belədir ki, Qa-Nosrinin pul xırdalayanın satqınlığından hiddətlənən gizli dostlarından biri öz yoldaşlarıyla onu bu gecə öldürməyə hazırlaşır, satqınlığa görə aldığı pulu isə xəlvətcə baş ruhaninin sarayına atacaqlar, bir kağıza da yazacaqlar: “Lənətə gəlmiş pulu qaytarıram”.

308

Məxfi idarənin rəisi igemona daha zənlə baxmırdı, gözlərini qıyıb ona qulaq asırdı, Pilat isə danışırdı:

– Təsəvvür eləyin, bayram gecəsi belə bir hədiyyə almaq baş ruhaninin xoşuna gələrmə?

– Xoşuna gəlmək nədir, – qonaq gülümsədi, – prokurator, güman eləyirəm, bu, çox böyük qalmaqal yaradar.

– Mən də bu fikirdəyəm. Ona görə də sizdən xahiş eləyirəm, bu məsələylə məşğul olasınız, yəni kiriaflı İudanın qorunması üçün bütün tədbirləri görəsiniz.

– İgemonun əmri yerinə yetiriləcək, – Afrani dedi, – ancaq igemonu sakitləşdirim ki, yaramazların öz niyyətini həyata keçirməsi çox çətinidir. Heç ağlabatan deyil, adamı izləyəsən, bıçaqlayasən, üstəlik, nə qədər pul aldığını öyrənəsən, hələ pulu Kaifaya qaytarmağı da bacarasən, hamısını da bir gecədə, bu gün eləyəsən.

– Bütün bunlara baxmayaraq, onu bu gün bıçaqlayıb öldürəcəklər, – Pilat ısrarla təkrar elədi, – sizə deyirəm ürəyimə damıb! Elə şey olmayıb ki, hissiyatım məni aldada, – bu yerdə prokuratorun sifəti səyridi və o, əlini ovuşdurdu.

– Oldu, – qonaq itaətkarlıqla cavab verib ayağa qalxdı, qəddini düzəltdi və birdən ciddi şəkildə soruşdu: – Demək, bıçaqlayıb öldürəcəklər, igemon?

– Hə, – Pilat cavab verdi, – və bütün ümid sizin hamını heyrətə salan icraçılıq bacarığınızadır.

- Qonaq plaşının altından toqqasını düzəldib dedi:
– Sağlıqla qalın.
– Bah, – Pilat həyəcanla astadan dedi, – tamam unutmuşdum! Axı mən sizə borcluyam!..
Qonaq təəccübləndi.
– Doğrusu, prokurator, siz mənə heç nə borclu deyilsiniz.
– Necə yəni borclu deyiləm! Yerşalaimin girəcəyindəki dilənçilər yadınızdadır?.. Mən onlara pul atmaq istədim, ancaq üstümdə pul olmadığından sizdən aldım.
– Prokurator, bu, boş şeydir!
– Boş şeyi də yadda saxlamaq lazımdır.
Pilat geri çevrilərək kreslodan plaşını götürdü, altındakı dəri kisəni qonağına uzatdı. Qonaq pulu alıb təzim elədi və plaşının altında gizlətdi.
– Mən, – Pilat dedi, – dəfn barədə, bir də kiriaflı İudanın məsələsiylə bağlı elə bu gecə, eşidirsən, Afrani, bu gün məlumat gözləyirəm. Keşikçilərə tapşırılaçaq ki, siz gələn kimi məni oyatsınlar. Sizi gözləyirəm.
– Sağlıqla qalın, – deyib məxfi idarənin rəisi dönərək eyvandan çıxdı. Meydançadakı yaş qum xırçıldı, sonra şirlərin arasındakı mərmərdə çəkmələrin tappılması eşidildi, əvvəl ayaqlar, sonra bədən, nəhayət, başlıq yoxa çıxdı. Prokurator yalnız bu vaxt gördü ki, günəş batıb, şər qarışıb.

XXVI fəsil

DƏFN

Prokuratorun görkəminin kəskin dəyişməsinə, bəlkə, elə bu toranlıq səbəb olmuşdu. O, sanki, bir anda qocalmışdı, beli bükülmüşdü, həm də həyəcanlı görünürdü. Söykənəcəyinə plaş atılmış boş kresloya baxanda nədənsə diksindi. Bayram gecəsi yaxınlaşırdı, axşam kölgələri öz oyununu oynayırdı və yorğun prokuratora, yaqın, elə gəlmişdi ki, boş kresloda kimsə oturub. Prokurator uşaq sadələvhlüyü ilə plaşı tərptədi, sonra ayağa qalxıb eyvanda vurnuxmağa başladı; gah əllərini ovuşdururdu, gah stola sarı qaçıb piyalədən yapışırdı, gah da hansısa

yazını oxumağa çalışmış kimi dayanıb key-key mozaikalı döşəməyə baxırdı.

Bu gün artıq ikinci dəfəydi qüssədən ürəyi sızılırdı. Prokurator səhərki dəhşətli ağrıdan yalnız küt sızıltı qalmış gicgahlarını ovuşduraraq, nə üçün əzab çəkdiyini anlamağa çalışdı. Tez də anladı, ancaq özünü aldatmaq istədi. Aydınır ki, bu səhər nəyisə biryolluq əldən vermişdi və indi onu xırda, cüzi, ən başlıcası, gecikmiş hərəkətlərlə düzəltməyə çalışırdı. Prokurator inanmaq istəyirdi ki, indiki, dünənki hərəkətləri səhərki hökmdən heç də əhəmiyyətsiz deyil. Ancaq bu, ona elə də müyəssər olmurdu.

O, qəfil dayanıb fit çaldı. Fitə cavab olaraq ala qaralıqda bərkdən it hürdü və bağdan eyvana xaltasında qızıl suyuna çəkilmiş lövhəcik olan şeşəqulaq nəhəng boz it sıçradı.

– Banqa, Banqa, – prokurator zəif səslə çağırırdı.

310

İt dal ayaqlarının üstünə qalxıb, pəncələrini sahibinin çiyinə elə qoydu ki, az qaldı onu döşəməyə yıxsın və üzünü yaladı. Prokurator kresloya çökdü, Banqa isə sahibinin ayağı altında uzanıb ləhlədi. İtin gözündəki sevinc qorxduğu yeganə şey olan tufanın keçdiyindən, həm də dünyada ən güclü, bütün insanların hökmranı saydığı sevimli adamın yanında olduğundan xəbər verirdi, bu adamın sayəsində it özünü də imtiyazlı, yüksək, böyük hesab eləyirdi. Ancaq sahibinin ayağı altında uzanıb, hətta ona baxmadan, get-gedə qaralan başa tamaşa eləyə-eləyə sahibinə bədbəxtlik üz verdiyini it dərhal anladı. Durub yandan keçərək pəncələrini və başını prokuratorun dizinə qoyub, plaşının ətəyini yaş quma buladı. Banqanın hərəkəti, yəqin, o deməkdi ki, sahibinə təsəlli verir və bəlanı onunla birlikdə qarşılamağa hazırdır. O, bunu sahibinə dikilmiş gözləriylə, şəklənmiş qulaqlarıyla ifadə eləməyə çalışırdı. Bir-birini sevən it və insan bayram gecəsini beləcə eyvanda qarşıladılar.

Prokuratorun qonağı isə bu vaxt çox qayğılıydı. Eyvanın qarşısındakı bağın yuxarı meydançasını tərk eləyib, pilləkənlə bağın növbəti terrasına düşdü, sağa dönüb sarayın həyətidəki kazarmalara tərəf çıxdı. Prokuratorla birlikdə Yerşalaimə bayrama gəlmiş həmin iki kenturiya, həmçinin qonağın başçılıq etdiyi prokuratorun gizli müha-

fizə dəstəsi bu kazarmalarda yerləşmişdi. Qonaq kazarmalarda heç on dəqiqə qalmadı, ancaq bu on dəqiqə ərzində kazarmaların həyətindən səngər ləvazimatları və su dolu çəllək yüklənmiş üç araba çıxdı. Arabaları boz pləş geyinmiş on beş atlı müşayiət eləyirdi. Onların müşayiətilə arabalar sarayın arxa qapısından qərbə üz tutaraq şəhər darvazasından keçib, əvvəl cığırla Vifleyem yoluna çıxdı, sonra bu yolla şimala gedərək Hevron darvazası yanındakı yolayrıcına çatıb, məhkumların gündüz edama aparıldığı Yaffa yoluyla hərəkət elədi. Bu vaxt artıq qaranlıq düşmüşdü və üfüqdə ay görünürdü.

Arabalar və onları müşayiət eləyən dəstənin ardınca prokuratorun, əyninə nimdaş xiton geyinmiş qonağı da at belində sarayın həyətindən çıxdı. Qonaq şəhərdən kənara yox, şəhərə getdi. Az keçmiş onun şimalda, böyük məbədin yaxınlığında yerləşən Antoni qalasına yaxınlaşdığını görmək olardı. Qonaq qalada da çox az qaldı, sonra Aşağı şəhərin əyri-üyrü, dolanbac küçələrində peyda oldu. Buraya qonaq artıq qatırla gəlmişdi.

Şəhəri yaxşı tanıdığından özünə lazım olan küçəni asanlıqla tapdı. Burada yunanların işlətdiyi bir neçə dükan, bir dənə də xalça alış-verişiylə məşğul olan dükan yerləşdiyindən bu küçə Yunan küçəsi adlanırdı. Qonaq məhz həmin dükanın yanında qatırını saxlayıb düşdü və noxtanı qapının halqasına keçirdi. Dükan artıq bağlanmışdı. Qonaq dükan qapısının böyründəki alaqaqıdan içəri girib damların yan-yana düzülüyü kvadratşəkili kiçik həyətdə daxil oldu. Həyətdə tini dönüb sarmaşıq bürümüş yaşayış evinin daş artırmasında dayanaraq boylandı. Ev və damlar qaranlıq çində idi, hələ çıraqları yandırmamışdılar. Qonaq astadan çağırdı:

– Niza!

Səsə qapı cırıldadı və axşamın alaqqaranlığında artırmada başı örtüksüz gənc qadın göründü. O, kimin gəldiyini bilmək üçün məhəccərə söykənib həyəcanla ətrafa göz gəzdirdi. Gələn adamı tanıyıb mehribancasına başını tərpedərək əlini yellədi.

– Təksən? – Afrani yunanca astadan soruşdu.

– Təkəm, – artırmadakı qadın pıçıldadı. – Ərim tezdən Qeysəriyyəyə gedib. – Bu yerdə qadın qapıya tərəf

boylanıb pıçıltıyla əlavə elədi: – Ancaq qulluqçu evdədir. – Qadın əliylə “gəl” işarəsi verdi. Afrani ətrafına baxıb daş pilləkənlə yuxarı qalxdı. Onlar evə girdilər.

Bu qadının evində Afrani lap az – cəmi beş dəqiqə qaldı. Sonra evi və artırmayı tərk edib, başlığı gözünün üstünə endirərək küçəyə çıxdı. Artıq evlərdə çıraqlar yanmağa başlamışdı, bayram ərəfəsi olduğundan küçədə hələ əməlli-başlı tünlük idi. Afrani öz qatırında yoldan keçənlərə və atlılara qarışdı. Onun sonra hara getdiyi heç kimə məlum deyil.

Afraninin Niza adlandırdığı qadın tək qalan kimi tələsə-tələsə paltarını dəyişməyə başladı. Qaranlıq otaqda lazım olan şeyləri tapmaq nə qədər çətin olsa da, çırağı yandırmadı və qulluqçunu çağırmadı. Yalnız geyinib hazırlaşandan, başına qara örtük salandan sonra evdə onun səsi eşidildi:

– Əgər məni soruşsan olsa, denən, Enantagilə qonaq gedib.

Qoca qulluqçu qaranlıqda donquldandı:

– Enantagilə? Ax, yenə bu Enanta! Axı ərin onlara getməyi qadağan eləmişdi! Sənin Enantan aradüzəldəndir! Bax ha, ərinə deyəcəyəm...

– Di bəsdir, sus, – deyib Niza evdən kölgə kimi səssizcə çıxdı. Onun səndəlləri daş döşənmiş həyətdə taqqıldadı. Qulluqçu donquldana-donquldana artırmaya açılan qapını örtüdü. Niza öz evini tərk elədi.

Elə həmin vaxt Aşağı şəhərdəki əyri-üyrü, nohurların birinə pillə-pillə enən başqa küçədən, pəncərələri həyəətə, arxası küçəyə baxan görkəmsiz evin doqqazından saqqalı səliqəylə vurulmuş, təmiz ağ kefisi çiyinlərinə düşən, ətəyi qotazlı təzə mavi bayram tallifi və cırıldayan təzə səndəl geyinmiş cavan oğlan çıxdı. Bayrama görə bəzənmiş donqarburun qəşəng oğlan bayram süfrəsinə çatmaq üçün evə tələsən adamları qıvrıq yerislə ötərək, pəncərələrdə bir-birinin ardınca yanan işıqlara baxırdı. Bu cavan oğlan bazarın böyründən keçən yolla baş ruhani Kaifanın məbəd olan tərənin ətəyində yerləşən sarayına tərəf gedirdi.

Bir müddət keçmiş onu Kaifanın sarayının darvazasından içəri girən, bir qədər sonra isə oradan çıxan gördülər.

Çıraqların və məşəllərin artıq yandığı, bayram canlanması hiss olunduğu saraya baş çəkəndən sonra cavan oğlan daha gümrəh, daha şad yeriyərək geri, Aşağı şəhərə tələsdə. Küçənin bazar meydanına qovuşduğu tində qara örtüyü gözlərinə qədər çəkmiş bir qadın basabasda oynaq yerişlə onu ötdü. Bu qadın qəşəng oğlanı ötəndə bir anlığa örtüyü yuxarı çəkib, ona tərəf gözlərini süzdürdü, ancaq yavaşmaqdan, ötdüyü adamdan gizlənmək istəyirmiş kimi sürətini artırdı.

Cavan oğlan bu qadını görmək nədi, hətta tanıyıb dıksındı, dayanaraq çəşqin halda qadının arxasınca baxdı və dərhal da ona çatmaq üçün addımlarını yeyinlətdi. Tələsdiyindən az qalmışdı əlində bardaq yoldan keçənin birini vurub yıxsın, axır ki, qadına çatıb həyəcədən tövşüyə-tövşüyə çağırdı:

– Niza!

Qadın çevrilib gözlərini qıydı, onun sifətindən dilxorçuluq oxundu və soyuq tərzdə yunanca cavab verdi:

– Ah, sənsən, İuda? Səni o saat tanımadım. Amma belə olmağı yaxşıdır. Bizlərdə deyim var ki, kimi tanımadılar o, dövlətli olacaq...

Həyəcədən qara paltarın altında ürəyi quş kimi çırpınan İuda yoldan keçənlərin eşitməməsi üçün səsinə qısıb soruşdu:

– Hara gedirsən, Niza?

– Nəyinə lazım? – Niza addımını yavaşdıb təkəbbürlə İudaya baxdı.

İuda uşaq kimi özünü itirdi:

– Necə axı?.. Biz ki şərtləşmişdik. Mən sənə baş çəkəmək istəyirdim. Bütün axşamı evdə olacağını demişdin...

– Eh, yox, yox, – Niza şıltaqlıqla alt dodağını büzdü və İudaya elə gəldi ki, həyatında gördüyü bu ən gözəl sifət daha da gözəlləşdi, – mən danıxdım. Sizin bayramdır, bəs mən nə etməliyəm? Oturub sənin artırmada necə köks ötürdüyünə qulaq asım? Həm də qorxum ki, qulluqçu bunu ərimə deyəcək? Yox, yox, mən də qərara aldım, şəhər kənarına çıxıb bülbüllərə qulaq asım.

– Necə yəni şəhər kənarına? – İuda çəşqinliqlə soruşdu. – Tək?

– Əlbəttə, tək, – Niza cavab verdi.

– İcazə ver, səni müşayiət eləyim, – İuda nəfəsi kəsilə-kəsilə dedi. Başında hər şey bir-birinə qarışmışdı, dünyada hər şeyi unutmuşdu və yalvarış dolu baxışlarla Nizanın mavi, indi qara görünən gözlərinə baxdı.

Niza dinməyib addımını yeyinlətdi.

– Nəyə görə susursan, Niza? – İuda onunla yanaşı yerişərək yazıq-yazıq soruşdu.

– Bəs səninlə danıxdırıcı olmayacaq? – Niza birdən ayağını saxladı. İuda lap karıxdı.

– Di yaxşı, – Niza, nəhayət, yumşaldı, – gedək.

– Bəs hara, hara?

– Dayan... bu həyəətə girib şərtləşək, yoxsa qorxuram tanışlardan kimsə məni məşuqumla küçədə gördüyünü ərimə deyər.

Nizayla İuda bazardan çıxdılar. Onlar hansısa bir həyətin darvazası qarşısında pıçıladaşdılar.

314

– Kedronun arxasına, Hefsimandakı zeytunluğa get, – Niza örtüyü gözlərinin üstünə çəkib, əlində vedrə darvazadan girən adamdan üzünü kənara çevirdi, – başa düşdün?

– Hə, hə, hə.

– Mən irəliddə gedəcəyəm, – Niza sözünə davam elədi, – ancaq sən arxamca dabanbasma gəlmə, məndən aralan. Mən qabaqda gedəcəyəm... Çayı keçəndən sonra... bilirsən mağara haradadır?

– Bilirəm, bilirəm...

– Zeytun məngənəsinin yanından yuxarı qalxıb mağaraya tərəf dön. Mən orada olacağam. Ancaq dərhal arxamca gəlməyə cürət eləmə, hövsələni basıb burada gözlə. – Niza bu sözləri deyib darvazanın altından çıxdı, guya, heç İudayla danışmamışdı.

İuda bir müddət tək-tənha dayanıb fikrini toplamağa çalışdı. Narahatlığının biri də o idi ki, bayram süfrəsində olmadığını doğmalarına necə izah eləyəcək. Ancaq həyəcədən düz-əməlli bir şey düşünə bilmədi və özündən asılı olmadan darvazadan uzaqlaşdı.

O indi yolunu dəyişib Aşağı şəhərə yox, yenidən Kaifanın sarayına tərəf qayıtdı. Artıq şəhərə bayram gəlmişdi. Ətrafdakı pəncərələrdə işıqlar yanırdı, dua-sənalar, cürbəcür söhbətlər eşidilirdi. Bayram süfrəsinə gecikənlər qam-

çılaya-qamçılaya, qışqıra-qışqıra eşşəklərini qovurdular. İuda fikirli halda getdiyindən mamır basmış qorxunc Antoni qala bürclərinin arxada qaldığını hiss eləmədi, qaladan gələn şeypur səslərini eşitmədi, yoluna işıq salan məşəlli Roma patruluna məhəl qoymadı.

İuda qala bürclərini ötüb geri dönəndə məbədin üstündə, çox yüksəklikdə ayrı-ayrı iki nəhəng şamdana beş şamın yandığını gördü. Ancaq İuda şamlara öteri baxdı, ona elə gəldi ki, Yerşalaim üzərində get-gedə yüksələn yeganə işıqla – ay işığıyla bəhsləşən on çox böyük çıraq işıq saçır.

İndi İudanı heç nə maraqlandırmırdı, şəhəri tezcə tərk eləmək üçün Hefsiman darvazasına tərəf üz tutmuşdu. Hərdən ona elə gəlirdi ki, irəlidə yoldan keçənlərin kürəyi və sifətləri arasından şux, oynaq bədən gözüne görünüb, onu arxasınca aparır. Ancaq bu, aldanış idi, İuda başa düşürdü ki, Niza onu xeyli ötüb. İuda pul xırdalayan dükanların yanından keçib, nəhayət, Hefsiman darvazasına çatdı. Səbirsizlikdən alışıb-yansa da, darvazanın ağzında ləngiməli oldu. Şəhərə dəvələr, onların arxasınca İudanın üreyində lənətlədiyi hərbi suriya patrulu girirdi...

Ancaq hər şeyin sonu var. Səbirsiz İuda artıq şəhər divarlarının o üzündə idi. İuda sol tərəfdə kiçik qəbiristanlıq, onun yanında bir neçə zolaqlı zəvvar çadırı gördü. Ayın işıqlandırdığı tozlu yolu keçib, Kedron çayını adlamaq üçün o səmtə yönəldi. Su İudanın ayaqları altında şınıldayırdı. Daşdan-daşa hoppanıb, nəhayət, qarşı Hefsiman sahilinə çıxdı və bağın aşağısından keçən yolda heç kimin olmadığına sevindi. Zeytun bağının yarıuçuq qapısı artıq görünürdü.

Bürkülü şəhərdən sonra yaz gecəsinin bihüşedici qoxusu İudanı valeh elədi. Hefsiman talalarından gələn mərsin və akasiya ətri hasardan dalğa-dalğa ətrafa yayılırdı.

Darvazanı heç kim qorumurdu, heç kim görünmürdü və bir neçə dəqiqə sonra İuda artıq qollu-budaqlı zeytun ağaclarının altındakı əsrarəngiz kölgəliklə qaçırdı. Yol dağa qalxırdı. İuda hərdən ay işığının Nizanın qısqanc ərinin dükanındakı xalılar kimi naxışladığı yerlərdən keçərək tövşüyə-tövşüyə yoxuşu dırmanırdı. Bir qədər sonra İudanın solundakı talada iri daş təkərli zeytun mənğənəsi və çəllək

yığını gözə dəydi. Bağda heç kim yox idi. İş şər qarışanda qurtarmışdı, indi İudanın başı üzərində bülbüllər cəh-cəh vururdu.

Görüş yerinə az qalmışdı. İuda bilirdi ki, indi sağ tərəfdə, mağarada damcılayan suyun səsinə eşidəcək. Elə də oldu: o, bu səsi eşitdi. Get-gedə sərinləşirdi.

İuda addımlarını yavaşdıb astadan çağırırdı:

– Niza!

Ancaq Nizanın əvəzində zeytun ağacının iri gövdəsinə enlikürək bir kişi qopub yola sıçradı və əlində nəşə parıldadı. İuda yavaşca qışqırıb geri atıldı, amma ikinci adam onun qarşısını kəsdi.

İrəlidəki adam İudadan soruşdu:

– İndicə nə qədər almısan? Ölmək istəmirsənsə, de!

İudanın ürəyində ümid yarandı və bərkdən dedi:

– Otuz gümüş pul! Otuz gümüş pul! Aldığımın hamısı üstümdür. Pullar bax budur! Alın, ancaq mənə dəyməyin!

İrəlidəki adam pul kisəsini İudanın əlindən qapdı. Elə həmin an aşıq olmuş İudanın kürəyinə bıçaq saplandı. İuda qabağa səndələdi, əlləriylə havanı qamarladı. İrəlidəki adam bıçağı dəstəyinəcən onun ürəyinə soxdu.

İuda öz təmiz, uca səsiylə yox, zəif, tənəli səslə:

– Ni... za... – deyib guppultuyla yerə dəydi.

Bu vaxt yolda üçüncü adam göründü. Həmin adam başlıqlı plaş geyinmişdi.

– Ləngiməyin, – o, əmr elədi. Qatillər pul kisəsini üçüncü adamın verdiyi kağızla birlikdə dəriyə büküb kəndirlə bağladılar. İkinci adam bağlamanı qoynunda gizlətdi və hər iki qatil yoldan çıxıb zeytunluqda qaranlığa qarışdı. Üçüncü adam isə meyitin yanında çömbəlib onun sifətinə baxdı. Qaranlıqda bu sifət başlıqlı adama tabaşir kimi ağ, gözəl və nurlu göründü.

Bir neçə saniyədən sonra yolda ins-cins qalmamışdı. Cansız bədən qolları yana açılmış halda torpağa sərilmişdi. Sol dabanına ay işığı düşdüyündən səndəlinin qayıqları aydınca görünürdü. Həfsiman bağını bülbüllərin cəhcəhi başına götürmüşdü. İudanı bıçaqlayan iki adamın hara getdiyini heç kim bilmir, ancaq başlıqlı adamın hara getdiyi məlumdur. O, yoldan çıxıb cənuba üz tutaraq zeytunluğa girdi. Əsas qapıdan aralıda, bağın cənub küncündə

hörgüsünün üst daşları tökülən hasardan aşdı. Az keçmiş Kedronun sahilinə çatdı. Suya girib, uzaqda iki at və onların yanında adam qaraltısı görənə qədər suda qaldı. Atlar da suyun içində dayanmışdı. Su onların ayağını yuyurdu. Atabaxan atların birinə mindi, başlıqlı adam o birinə sıçradı və hər ikisi atları yavaş-yavaş çayla sürdü, atların ayağı altında daşların necə xırçıldadığı eşidilirdi. Sudan Yerşalaim sahilində çıxıb, atlarını şəhər divarının dibiyə sürdülər. Bu vaxt atabaxan irəli çaparaq gözdən itdi, başlıqlı adam isə kimsəsiz yolda atdan düşdü, plaşını astarına çevirdi, plaşın altından lələksiz yastı dəbilqə çıxarıb başına qoydu. İndi ata hərbi xlamidalı və budunun üstündə gödək qılınc olan adam sıçradı. O, cilovu oynatdı və qızgın süvari atı onu yırğalayaraq dördnala çapdı. Yol uzun deyildi – atlı Yerşalaimin cənub darvazasına yaxınlaşdı.

Darvazanın tağı altında məşəllərin alovu titrəyirdi. İldırımsürətli legionun ikinci kenturiyasının keşikçi dəstəsinin əsgərləri daş skamyalarda oturub zər atırdılar. Yaxınlaşan hərbcini görüb ayağa sıçradılar. Hərbcə onlara əl eləyib şəhərə girdi.

Şəhər bayram işıqlarına bürünmüşdü. Pəncərələrdə çiraqların alovu titrəşirdi, hər yerdən bir-birinə qarışan dua-səna, cürbəcür söhbətlər eşidilirdi. Atlı hərdən küçəyə baxan pəncərələrə boylananda çəpiş əti qoyulmuş, göyərti boşqablarının arasına piyalələr düzülmüş bayram süfrəsi arxasında oturan adamları görürdü. O, fitlə xəfif bir mahnı çalaraq, yorğa yerişlə tələsmədən Aşağı şəhərin boş küçələrindən keçib, məbədin üstündə yanan, dünyanın heç bir yerində görünməmiş beşşama, ya beşşamdan daha yüksəkdə dayanan aya hərdən nəzər salıb, Antoni qalasına tərəf gedirdi.

Böyük İrodun sarayında təntənəli Pasxa gecəsi qeyd olunmurdu. Sarayın cənuba baxan, Roma koqortası zabitlərinin və legion leqatının yerləşdiyi yardımçı otaqlarından işıq gəlirdi, orada hərəkət və həyat hiss olunurdu. Sarayın yeganə və məcburi sakini prokurator olan giriş hissəsi öz sütunları, qızıl heykəlləriylə parlaq ay işığı altında kor olmuşdu. Sarayın içərisində zülmət və sakitlik hökm sürürdü. Afraniyə dediyi kimi, prokurator içəri keçmək istəməmişdi. Nahar elədiyi, səhər isə istintaq apardığı eyvanda

yataq salınmasını tapşırırmışdı. Prokurator taxtda uzanmışdı, ancaq yuxusu gəlmirdi. Buludsuz səmada ay çox yüksəkdə dayanmışdı və prokurator bir neçə saatdı ondan gözünü çəkmirdi.

Nəhayət, gecə yarısı yuxunun igemona rəhmi gəldi. O əsnədi, plaşını çıxarıb tulladı, köynəyin üstündən bağlanmış enli polad xəncər asılan qayıışı açıb taxtın böyründəki kresloya qoydu, səndəli soyunub uzandı. Banqa dərhal onun yatağına dırmaşıb yanında uzandı və prokurator əlini itin boynuna qoyub, axır ki, gözünü yumdu. İt də yalnız bundan sonra yatdı.

Sütunların qarşısını kəsdiyi taxt yarıqaranlıqdaydı, ancaq artırmanın pillələrindən yatağa ay işığı uzanırdı. Prokurator ətrafında baş verənlərlə əlaqəni itirən kimi işıqlı yolun ağına düşüb, bu yolla düz aya tərəf getdi. Apaydın mavi yolda hər şey o qədər gözəl, o qədər bənzərsiz idi ki, hətta yuxuda xoşbəxtlikdən ağıladı. O, Banqanın müşayiətilə gedirdi, sərgərdan filosof da yanındaydı. Çox mürəkkəb və mühüm şeylər barədə mübahisə eləyirdilər, amma biri o birinə üstün gələ bilmirdi. Onların heç nədə sözləri düz gəlmirdi, buna görə də mübahisələri olduqca maraqlıydı və uzandıqca uzanırdı. Söz yox ki, bugünkü edam əsl anlaşılmazlıqdı, axı bütün insanların xeyirxah olması kimi cəfəng bir şey uyduran filosof onunla yanaşı addımlayırdı, deməli, o, sağıydı. Və əlbəttə, bu cür adamı edam eləməyi düşünməyin özü belə dəhşətliydə. Edam olmayıb! Olmayıb! Pilləkənlə aya səyahət eləməyin bütün gözəlliyi də elə bunda idi.

Asudə vaxt lazım olduğu qədərdir, tufan isə yalnız axşam yaxın olacaq, qorxaqlıq da, heç şübhəsiz, ən dəhşətli qüsurlardan biridir. İeşua Qa-Nosri belə deyirdi. Yox, filosof, mən sənə etiraz eləyirəm: bu ən dəhşətli qüsurdur!

Bax, misal üçün, Qız Vadisində qəzəbli germanlar Nəhəng Siçovulqıranı, az qala, parçalayanda indiki prokurator, legionun keçmiş tribunu heç qorxmamışdı. Ancaq mənə əfv edərsiniz, filosof! Doğrudanmı, sizin kimi ağılı başında olan adam fikirləşir ki, qeysər əleyhinə cinayət eləyən adama görə İudeyanın prokuratoru öz karyerasını məhv edər?

– Hə, hə, – Pilat yuxuda inildəyib hıçqırdı.

Əlbəttə, məhv edər. Səhər hələ məhv eləməzdi, ancaq indi, gecə hər şeyi ölçüb-biçəndən sonra məhv eləməyə hazırdır. Tamamilə heç bir günahı olmayan divanə xəyal-pərəsti, həkimi edamdan xilas etmək üçün o, hər şeyə gedər!

– Biz indi həmişə bir yerdə olacağıq, – Qızıl Nizəli atlının yoluna çıxan üst-başı tökülmüş sərgərdan filosof yuxuda ona deyirdi. – Birimiz buradayıqsa, deməli, o birimiz də buradayıq! Məni xatırlayanda o saat səni də xatırlayacaqlar! Məni – valideynləri məlum olmayan atılmış uşağı və səni – münəccimlər şahının gözəl dəyirmançı qızı Piladan olan oğlunu.

– Hə, heç olmasa, sən məni unutma, münəccim oğlunu xatırla, – Pilat yuxuda xahiş eləyirdi. Və yanıyla gedən En-Saridli dilənçinin başını tərپətməyilə razılığını alıb, İudeyanın qəddar prokuratoru yuxuda gah ağlayır, gah gülürdü.

Bunlar hamısı nə qədər yaxşıydısa, igemonun yuxudan oyanması bir o qədər dəhşətliydi. Banqa aya baxıb zingildədi və prokuratorun qarşısındakı yağ sürtülmüş kimi sürüşkən mavi yol uçub dağıldı. O, gözünü açdı və ilk əvvəl edamın olduğunu xatırladı. Vərdiş etdiyi kimi Banqanın xaltasından yapışdı, sonra qızarmış gözləriylə ayı axtarıb gördü ki, ay bir az uzaqlaşmış, özü də gümüşü rəng alıb. Ayın işığı eyvanda, gözü qarşısında titrəşən xoşagəlməz, həyəcan oyadan işığı soldururdu. Kenturion Sıçovulqıranın əlindəki məşəl his eləyirdi. O, tullanmağa hazırlaşan itə qorxu və qəzəblə baxırdı.

– Dəymə, Banqa, – prokurator xəstə səslə deyib öskürdü. Alovun işığından əliylə daldalanaraq sözüne davam elədi: – Gecə də, ay işığında da rahatlığım yoxdur. Allahlarım mənim! Sizin də pis vəzifəniz var, Mark. Əsgərləri sikəst eləyirsiniz...

Mark heyretlə prokuratora baxdı və o, aylan kimi oldu. Yuxuda söylədiyi lüzumsuz sözləri yumşaltmaq üçün dedi:

– İnciməyin, kenturion. Təkrar eləyirəm, mənim vəziyyətim daha pisdir. Sizə nə lazımdır?

– Məxfi idarənin rəisi gəlib, – Mark sakitcə xəbər verdi.

– Çağırın, çağırın, – prokurator boğazını arıqlayıb, yalın ayaqlarıyla səndəllərini axtardı. Məşəlin işığı sütunlarda

oyladı, kenturionun qısaboğaz çəkmələri mozaikalı döşəmədə taqqıldadı. Kenturion başa çıxdı.

– Aylı gecədə də rahatlığım yoxdur, – prokurator dişini xırçıldadı deyindi.

Kenturionun əvəzinə eyvanda başlıqlı adam göründü.

– Banqa, dəymə, – prokurator yavaşdan deyib, itin boynundan basdı.

Afrani danışmazdan əvvəl öz adəti üzrə ətrafına göz gəzdirib qaranlığa çəkildi və eyvanda Banqadan başqa heç kimin olmadığına əmin olandan sonra astadan dedi:

– Prokurator, xahiş eləyirəm məni məhkəməyə verəsiniz. Sizin dediyiniz düz çıxdı. Mən kiriaflı İudanı qoruya bilmədim, onu bıçaqlayıb öldürdülər. Məhkəməyə verilməyimi və istefaya göndərməyimi xahiş eləyirəm.

Afraniyə elə gəldi ki, ona dörd göz – bir cüt it, bir cüt də canavar gözü baxır.

Afrani xlamidanın altından iki möhür vurulmuş, qandan quruyub bərkimiş pul kisəsini çıxartdı.

– Qatillər bu pul kisəsini baş ruhaninin evinə atıblar. Bu kisədəki qan kiriaflı İudanın qanıdır.

– Maraqlıdır, nə qədərdir? – Pilat pul kisəsinə tərəf əyildi.

– Otuz gümüş pul.

Prokurator istehzayla gülümsədi:

– Azdır.

Afrani dinmədi.

– Öldürülən haradadır?

– Bunu bilmirəm, – öz başlığından heç vaxt ayrılmayan adam təmkinlə cavab verdi, – səhər axtarmağa başlayacağıq.

Prokurator heç cür bağlanmaq istəməyən səndəlinin qayışını buraxıb dıksindi.

– Ancaq onun öldürüldüyünü yəqin bilirsiniz?

Bu suala prokurator soyuq təzde cavab aldı:

– Prokurator, mən on beş ildir İudeyada işləyirəm. Valeri Qratin vaxtında xidmətə başlamışam. Adamın öldüyünü demək üçün hökmən onun meyitini görməyim lazım deyil, indi mən də sizə bildirirəm ki, kiriaflı İuda deyilən şəxs bir neçə saat əvvəl bıçaqla öldürülüb.

– Məni bağışlayın, Afrani, – Pilat dedi, – hələ tamam ayrılmamışam, ona görə belə dedim. Mən pis yatıram, – pro-

kurator istehzayla gülümsədi, – həmişə də yuxuda ay işığı görürəm. Təsəvvür edin, çox gülməlidir. Guya, mən bu ay işığının üstüylə gəzirəm. Nəsə, bu işlə bağlı sizin ehtimallarınızı bilmək istərdim. Siz onu harada axtarmaq fikrindəsiniz? Oturun, məxfi idarənin rəisi.

Afrani baş əyib kreslonu çarpayıya yaxın çəkdi və qılınıcı taqıldadıb oturdu.

– Mən onu Hefsiman bağındaki zeytun məngənəsinin yaxınlığında axtarmaq fikrindəyəm.

– Belə, belə. Bəs niyə məhz orada?

– İgemon, mənim mülahizələrimə görə İuda nə Yerşalaimdə, nə də ondan uzaqda öldürülüb. O, Yerşalaim yaxınlığında öldürülüb.

– Sizi öz işinin ən mahir bilicilərindən biri sayıram. Romanı deyə bilmərəm, ancaq müstəmləkələrdə sizə tay yoxdur. İzah eləyin, niyə?

– Heç bir vəchlə düşünürəm ki, – Afrani astadan dedi, – İuda hansısa şübhəli adamların əlinə şəhərin hüduclarında keçsin. Küçədə gizlicə bıçaqlaya bilməzsən. Deməli, aldadıb hansısa zirzəmiyə aparmalıydılar. Ancaq mühafizə xidməti artıq onu Aşağı şəhərdə axtarıb; belə olsaydı, hökmən tapardı. Amma o, şəhərdə yoxdur, mən buna zəmanət verirəm. Əgər onu şəhərdən uzaqda öldürsəydilər, bu pul bağlaması belə tezliklə atılmazdı. O, şəhərin yaxınlığında öldürülüb. Onu aldadıb şəhərdən kənara apara biliblər.

– Anlaya bilmirəm, bunu necə bacarıblar.

– Bəli, prokurator, bütün işdə bu ən çətin məsələdir, hətta bunun öhdəsindən gəlib-gəlməyəcəyimi bilmirəm.

– Doğrudan da, müəmmalıdır! Mömin adam bayram axşamı Pasxa süfrəsini tərk eləyib, nə üçünsə şəhər kənarına gedir və orada öldürülür. Kim və necə onu aldadıb apara bilib? Bunu qadın etməyib ki? – prokurator birdən coşqunluqla soruşdu.

Afrani sakitcə və qəti şəkildə dedi:

– Heç bir vəchlə, prokurator. Bu, tamamilə istisna olunur. Məntiqlə düşünmək lazımdır. İudanın ölümündə kim maraqlıydı? Hansısa avara xəyalpərəstlər, hər şeydən əvvəl, qadının iştirak eləmədiyi hansısa dəstə. Prokurator, evlənmək üçün pul lazımdır, dünyaya insan gətirmək üçün

yenə pul lazımdır, ancaq qadının köməyi ilə adam öldürmək üçün lap çox pul lazımdır, o da heç bir avarada yoxdur. Bu işdə qadın olmayıb, prokurator. Üstəlik, onu deyim ki, qətlin bu cür şərhi izi azdırar, istintaqa mane olar və məni dolaşdırar.

– Görürəm, siz tamamilə düz deyirsiniz, Afrani, – Pilat dedi, – mən yalnız öz ehtimallarımı söylədim.

– Heyif ki, onlar səhvdir, prokurator.

– Bəs onda necə olub? – Prokurator çox böyük maraqla Afraninin üzünə baxdı.

– Güman eləyirəm ki, yenə elə pul məsələsidir.

– Əla fikirdir! Ancaq kim və nə üçün gecə şəhər kənarında ona pul təklif eləyə bilər?

– Yox, prokurator, o cür yox. Mənim yeganə fərziyyəmə var, əgər o səhvdirsə, ola bilsin, başqa bir səbəb tapa bilməyim. – Afrani prokuratora tərəf əyilib pıçıldadı: – İuda öz pulunu tək-cə ona məlum olan xəlvət yerdə gizlətmək istəyib.

– Çox ustalıqla düşünülmüş izahdır. Görünür, əhvalat bu cür də olub. İndi sizi anlayıram: onu kimsə yox, öz düşüncəsi tora salıb. Hə, hə, belədir.

– Belədir. İuda heç kimə etibar eləməyən adam idi. O, pulunu adamlardan gizlətmək istəyib.

– Hə, Hefsimanda gizlədib dediniz. Niyə məhz orada onu axtarmaq fikrindəsiniz, etiraf eləyim ki, bunu başa düşmürəm.

– Prokurator, bu, hər şeydən sadədir. Heç kim pulunu yolda, açıq və görünən yerdə gizlətməz. İuda nə Hevrona, nə Vifaniyaya gedən yolda olub. Belə işdən ötrü təhlükəsiz, xəlvət, ağaclıq bir yer tapmalıydı. Yerşalaim ətrafında Hefsimandan başqa belə yer yoxdur. O, uzağa gedə bilməzdi.

– Siz məni tamamilə inandırdınız. Hə, bəs indi nə eləyək?

– Şəhər kənarında İudanın izinə düşən qatilləri dərhal axtarmağa başlayacağam, həm də bayaq sizə bildirdiyim kimi, məhkəməyə təslim olacağam.

– Nə üçün?

– O, Kaifanın sarayını tərk eləyəndən sonra mühafizəçilərım axşam bazarda onu gözdən qaçırıblar. Bunun necə

baş verdiyini ağılıma sığışdırı bilmirəm. Həyatımda belə bir şey olmayıb. Bizim söhbətimizdən sonra o dərhal nəzarət altına alınmışdı. Ancaq bazar səmtdə izi necəsə azdıraraq yoxa çıxıb.

– Belə. Bildirirəm ki, sizi məhkəməyə verməyə lüzum görmürəm. Siz əlinizdən gələni etmişiniz, – bu yerdə prokurator gülümsədi, – heç kim də sizdən artığını eləyə bilməzdi! İudanı gözədən qaçıran xəfiyyələri cəzalandırın. Ancaq sizə xəbərdarlıq eləyim ki, cəzanın elə də ağır olmasını istəmirəm. Bir yana qalanda, bu yaramazı qorumaq üçün biz əlimizdən gələni elədik! Hə, unuttum soruşam, – prokurator alını ovuşdurdu, – onlar pulu Kaifanın sarayına necə ata biliblər?

– Bilirsinizmi, prokurator... Bu elə də çətin məsələ deyil. Qisasçılar həyətin dalana çıxdığı yerdə Kaifanın sarayının arxa tərəfinə keçiblər. Onlar bağlamanı hasardan içəri atıblar.

– Məktubla birlikdə?

– Bəli, prokurator, elə siz təxmin etdiyiniz kimi. Yeri gəlmişkən... – Afrani bağlamanın möhürünü qoparıb içindəkiləri Pilata göstərdi.

– Afrani, siz nə eləyirsiniz, axı, yaqın, məbədin möhürüdür!

– Buna görə prokuratorun narahat olmağına dəyməz, – deyib Afrani bağlamanı bükdü.

– Doğrudanmı, sizdə bütün möhürlər var? – Pilat güldü.

– Başqa cür ola da bilməz, prokurator, – Afrani çox ciddi tərzdə cavab verdi.

– Təsəvvür eləyirəm Kaifanın yanında nələr baş verib!

– Bəli, prokurator, bu, çox böyük təşvişə səbəb olub. Məni dərhal çağırıdılar.

Pilatin gözüünün necə pərləndiyi hətta yarıqaranlıqda da görünürdü.

– Maraqlıdır, maraqlıdır...

– Etiraz elədiyim üçün bağışlayın, prokurator, bu heç də maraqlı deyildir. Darıxdırıcı və yorucu işdir. Kiməsə pul verildiyini Kaifanın sarayında qətiyyətlə boyunlarına almadılar.

– Bəs belə! Neyləyək, verilməyibsə, demək, verilməyib. Qatili tapmaq lap çətin olacaq.

– Tamamilə doğrudur, prokurator.

– Hə, Afrani, beynimə qəfil bir fikir gəldi: o, bəlkə, intihar eləyib?

– Yox, prokurator, – Afrani təəccübdən həтта geri çəkildi, – məni bağışlayın, bu qətiyyəən mümkün deyil!

– Ax, bu şəhərdə hər şey mümkündür! Sizinlə mərc gəlməyə hazırım ki, bu barədə şayiələr ən qısa vaxtda bütün şəhərə yayılacaq.

Afrani prokuratora zənlə baxıb, bir az düşünəndən sonra cavab verdi:

– Ola bilər, prokurator.

Artıq hər şey aydın olsa da, görünür, prokurator kiriaflının qətliylə bağlı məsələdən hələ də ayrılı bilmirdi və həтта bir az xəyalpərəstliklə dedi:

– Mən onun necə öldürüldüyünü görmək istəyərdim.

– Çox böyük məharətlə öldürülüb, prokurator, – Afrani azacıq istehzayla prokuratora baxdı.

– Siz bunu haradan bilirsiniz?

– Zəhmət çəkib kisəyə nəzər salın, prokurator, – Afrani cavab verdi, – sizi əmin edirəm ki, İüdanın qanı sel kimi axıb. Prokurator, mən ömrümdə çox qətlər görmüşəm!

– Yəqin, daha ayağa durmayacaq.

– Yox, prokurator, duracaq, – Afrani filosofcasına gülümsədi, – burada gözlədikləri Məsihin şeypuru onların üstündə çalınanda duracaq. Ancaq ondan əvvəl durmayacaq.

– Kifayətdir, Afrani! Bu məsələ aydındır. Dəfn məsələsinə keçək.

– Edam olunanlar dəfn edilib, prokurator.

– Afrani, sizi məhkəməyə vermək cinayət olardı. Siz ən yüksək mükafata layiqsiniz. Necə oldu?

Afrani danışmağa başladı və məlum oldu ki, o, İüdanın məsələsiylə məşğul olduğu zaman onun köməkçisinin rəhbərlik elədiyi məxfi mühafizə dəstəsi şər qarışanda dərəyə çatıb. Ancaq çarmıxda bir meyit aşkar olunmayıb. Pilat diksinib xırıltılı səsle dedi:

– Ax, necə olub ki, mən bunu qabaqcadan düşünməmişəm!

– Narahat olmağa dəyməz, prokurator, – deyib Afrani söhbətini davam etdirdi.

Yırtıcı quşların gözlərini dimdikləyib çıxartdığı Dismas və Hestasın meyitini düşürüb, dərhal da üçüncü meyiti axtarmağa başlayıblar. Onu çox tez tapıblar. Bir adam...

– Levi Matvey, – Pilat soruşmaqdan çox təsdiqlədi.

– Bəli, prokurator...

Levi Matvey Keçəl Kəllənin şimal yamacındakı mağarada gizlənilib qaranlığın düşməsinə gözləyirmiş. Mühafizəçilər əllərində məşəl mağaraya girəndə Levi bərk qəzəblənib. Qışqırıb ki, heç bir cinayət törətməyib və qanuna görə hər bir şəxs edam olunmuş cinayətkarı dəfn eləyə bilər. Levi Matvey meyiddən ayrılmaq istəmədiyini deyib. O, həyəcanlıymış, ağılına gələni qışqırıb gah xahiş eləyirmiş, gah hədələyib lənətlər yağdırırmış.

– Onu tutmalı olublar? – Pilat qaşqabaqlı soruşdu.

– Yox, prokurator, yox, – Afrani təskinedici tərzdə dedi, – bu ötkəm divanəni başa salıblar ki, meyiti dəfn eləyəcəklər.

Levi deyilənləri anlayaraq sakitləşib, ancaq heç hara getməyəcəyini, dəfndə iştirak eləmək istədiyini bildirib. Deyib ki, öldürsələr də, getməyəcək, hətta bu məqsədlə üstündəki çörək bıçağını da təklif eləyib.

– Onu qovublar? – Pilat boğuş səsə soruşdu.

– Yox, prokurator, yox. Mənim köməkçim onun dəfndə iştirakına razılıq verir.

– Hansı köməkçiniz bu işə rəhbərlik eləyib?

– Tolmay, – Afrani sonra həyəcanla əlavə elədi. – Bəlkə, o, səhv iş görüb?

– Danışın, – Pilat cavab verdi, – səhv eləməyib. Afrani, ümumiyyətlə, mən çaşıb qalırım, mən, deyəsən, heç vaxt səhv eləməyən adamla iş görürəm. Bu adam sizsiniz.

Levi Matveyi edam olunanların meyitləri yüklənmiş arabaya mindirib, iki saat sonra Yerşalaimdən şimaldakı kimsəsiz dərəyə çatıblar. Dəstə növbəylə işləyərək bir saat ərzində dərin çala qazıb, hər üç edam olunanı orada dəfn eləyib.

– Çılpaq?

– Yox, prokurator, dəstə bu məqsədlə xitonlar götürüb-müş. Dəfn olunanların barmağına halqa keçirilib. İesuanın barmağına bir halqa, Dismasa iki, Hestasa üç. Çala daşla doldurulub. Fərqləndirici nişanlar Tolmaya məlumdur.

– Ax, əgər mən bunu əvvəlcədən bilsəydim! – Pilat üzgözünü turşutdu. – Axı mən bu Levi Matveyi görməliydim...

– O buradadır, prokurator.

Pilat gözlerini geniş açaraq bir müddət Afraniyə baxıb dedi:

– Bu işlə bağlı elədiklərinizin hamısı üçün sizə minnətdaram. Xahiş eləyirəm, sabah Tolmayı yanıma göndərin, əvvəlcədən ona mənim razılığımı çatdırın, sizdən isə, Afrani, – prokurator stolun üstündəki kəmərinin cibindən iriqaşlı üzük çıxarıb, məxfi idarənin rəisinə verdi, – xahiş eləyirəm, bunu məndən yadigar olaraq götürün.

Afrani baş əyib dedi:

– Böyük şərəfdir, prokurator.

– Xahiş eləyirəm dəfni icra eləyən dəstəni mükafatlandırarsınız. İudanı gözdən yayındıran xəfiyələrə töhmət verin. Levi Matveyi isə indi yanıma gətirsinlər. İşuanın işiylə bağlı təfərrüatları bilməyim lazımdır.

– Oldu, prokurator, – Afrani geri çəkile-çəkile baş əydi, prokurator isə əlini əlinə çırpıb qışqırdı:

– Yanıma! Sütunların altına چراق gətirilsin!

Afrani artıq bağa tərəf gedirdi, Pilatın arxasında isə nöqərlərin əlində alov şölələnirdi. Üç چراق prokuratorun qarşısındakı masanın üstünə qoyuldu və ayılı gecə o saat bağa çəkildi, sanki, Afrani onu özüylə apardı. Afraninin əvəzinə eyvanda nəhəng kenturionla yanaşı balaca, arıq bir adam göründü. Prokuratorun baxışlarını hiss eləyən kimi kenturion bağa çəkilib yoxa çıxdı.

Prokurator gələn adamı ürkək və həris baxışlarla süzdü. Haqqında çox eşidib, çox da düşündüyün və nəhayət, peyda olmuş adama belə baxırlar.

Qırx yaşlarında olan bu adam qaralmışdı, əyin-başı cır-cındır və qurumuş pəlçiq qatı halındaydı, canavar kimi acıqlı-acıqlı baxırdı. Bir sözlə, daha çox məbədin qarşısında, ya hay-küylü, çirkli Aşağı Şəhərin bazarlarında vurnuxan dilənçiyə oxşayırdı.

Sükut uzun sürdü və bu sükut Pilatın yanına gətirilən adamın qəribə hərəkətiylə pozuldu. Onun sir-sifəti dəyişdi, səndələdi, əgər çirkli əliylə stolun kənarından yapışmasaydı, yığılardı.

– Sənə nə oldu? – Pilat soruşdu.

– Heç nə, – Levi Matvey udqundu, elə bil, nəşə uddu. Hülqumu qalxıb-düşdü.

– Sənə nə oldu, cavab ver, – Pilat təkrar soruşdu.

– Yorulmuşam, – Levi qaşqabaqlı halda döşəməyə baxdı.

– Otur, – Pilat ona kreslonu göstərdi.

Levi inamsız-inamsız prokuratora baxıb kresloya tərəf getdi, çəkinə-çəkinə qızıl qoltuqları süzərək kresloda yox, onun böyründə döşəmədə oturdu.

– Niyə kresloda oturmadın? – Pilat soruşdu.

– Mən çirkliyəm, onu bulayaram, – Levi yerə baxa-baxa dedi.

– İndi sənə yemək verərlər.

– İştahım yoxdur, – Levi cavab verdi.

– Niyə yalan danışırsan? – Pilat astadan dedi. – Sən axı bütün günü, bəlkə, daha çox vaxtdır heç nə yeməmişən. Di yaxşı, yemə. Səni ona görə çağırmışam ki, üstündəki bıçağı göstərəsən.

– Məni bura gətirəndə əsgərlər əlimdən aldılar, – Levi sonra qaşqabaqlı halda əlavə elədi. – Siz bıçağı mənə qaytarın, onu sahibinə verməliyəm, mən onu oğurlamışam.

– Niyə?

– Kəndiri kəsmək üçün, – Levi dedi.

– Mark! – prokurator çağırdı və kenturion sütunların altında göründü. – Onun bıçağını mənə verin.

Kenturion kəmərindeki iki çexolun birindən çirkli bıçağı çıxarıb prokuratora verdi və uzaqlaşdı getdi.

– Bıçağı kimdən almısan?

– Hevron darvazasının yanındakı çörək dükanından, şəhərə girən kimi soldadır.

Pilat bıçağın enli ağzına baxdı, nəyə görə itiliyini yoxlamaq üçün barmağını toxundurub dedi:

– Bıçaq sarıdan narahat olma, onu dükana qaytaracaqlar. İndi isə mənə başqa şey lazımdır: özünə gəzdirdiyin ləşuanın sözləri yazılmış xartıyanı mənə göstər.

Levi nifrətlə Pilata baxdı və elə pis-pis gülümsədi ki, sifəti eybəcər hala düşdü.

– Hər şeyi almaq istəyirsiniz? Son olan-qalanı da? – o soruşdu.

– Mən demədim ki, ver, – Pilat cavab verdi, – dedim, göstər.

Levi əlini qoynuna soxub perqament bükülüsünü çıxartdı. Pilat onu alıb açdı, çıraqların arasına sərrib gözünü qıyaraq mürəkkəblə yazılmış çətin oxunan həfləri oxumağa başladı. Bu əyri-üyrü sətirləri başa düşmək çətindi və Pilat üz-gözünü qırıxdırıb perqamentə sarı əyildi, əlini sətirlərin üstündə gəzdirdi. Yazılanların bir-birinə bağlı olmayan hansısa kəməllərdən, tarixlərdən, təsərrüfat qeydlərindən və mənzum parçalardan ibarət olduğunu ayırd eləyə bildi. Pilat bəzi sözləri oxudu: “Ölüm yoxdur... Dünən dadlı yaz bakkurotaları¹ yedik...”

Pilat gərginlikdən sifətini turşudub gözünü qıyaraq oxudu: “Biz həyatın dumduru axınını görəcəyik... Bəşəriyyət günəşə şəffaf kristal arxasından baxacaq...”

Bu yerdə Pilat diksindi. Perqamentin son sətirlərində o, bu sözləri oxuya bildi: “... ən böyük qüsurlu... qorxaqlıqdır”.

Pilat perqamenti büküb kəskin hərəkətlə onu Leviyə uzatdı.

– Götür, – bir az susub əlavə elədi: – Görürəm oxumuş adamsan, daldalanacaq, dilənçi kökündə tək gəzməyinə lüzum yoxdur. Qeysəriyyədə böyük kitabxanam var, mən çox varlıyam, istəyirəm səni işə götürəm. Papirusları sahmana salıb qoruyarsan, qarnın tox, canın isti olar.

Levi ayağa qalxaraq cavab verdi:

– Yox, istəmirəm.

– Niyə? – Prokurator tutuldu. – Məndən xoşun gəlmir, məndən qorxursan?

Həmin o pis təbəssüm Levinin sir-sifətini tanınmaz hala saldı.

– Yox, çünki sən məndən qorxacaqsan. Onu öldürəndən sonra mənim üzümə baxmaq səndən ötrü elə də asan olmayacaq.

– Sus, – Pilat dedi, – pul götür.

Levi başıyla rədd cavabı verdi, prokurator isə sözüne davam elədi:

– Bilirəm, özünü İleşuanın şagirdi sayırsan, ancaq onun öyrətdiklərindən heç nə anlamamısan. Anlasaydın, məndən mütləq nəşə götürərdin. Nəzərə al ki, o ölməmişdən əvvəl heç kimi günahlandırmadığını deyib, – Pilat barmağını mənalı-mənalı qaldırdı və onun sifəti səyridi. – Özü də

¹ Bakkurota – tez yetişən əncir

hökmən nəsə götürərdi. Sən qəddarsan, ancaq o, qəddar deyildi. Sən hara gedəcəksən?

Levi qəfil yaxına gəlib, hər iki əliylə stoldan tutaraq alışıb-yanan gözlərini prokuratora dikdi.

– İgemon, bil ki, Yerşalaimdə bir adamı bıçaqlayıb öldürəcəyəm. Sənə demək istəyirəm biləsən, hələ qan axacaq.

– Hələ qan axacağını mən də bilirəm, – Pilat cavab verdi, – sənin bu sözlərin məni təəccübləndirmədi. Sən, yəqin, məni öldürmək istəyirsən?

– Səni öldürə bilmərəm, – Levi dişlərini qıncırdıb gülümsədi, – o qədər də axmaq deyiləm ki, buna ümid eləyəm, mən kiriaflı İudanı öldürəcəyəm, qalan ömrümü buna həsr eləyəcəyəm.

Bu vaxt prokuratorun gözlərində məmnunluq oxundu, Levi Matveyi əlinin işarəsiylə yanına çağırdı.

– Özünü üzmə, sən bunu eləyə bilməyəcəksən. İudanı artıq bu gecə öldürüblər.

Levi heyrətlə döyüküb stoldan geri sıçradı:

– Bunu kim eləyib?

– Qısqanc olma, – Pilat gülüb əllərini bir-birinə sürtdü, – qorxuram ki, səndən də başqa onun pərəstişkarları olsun.

– Bunu kim eləyib? – Levi pıçılıyla təkrar elədi.

Pilat ona cavab verdi:

– Mən eləmişəm.

Levi ağzını açıb gözlərini prokuratora zillədi, o isə astadan dedi:

– Əlbəttə, bu azdır, ancaq hər halda, bunu mən eləmişəm. İndi nəsə götürəcəksən?

Levi düşünüb, axır ki, yumşaldı:

– Tapşır mənə təmiz perqament versinlər.

Bir saat ötdü. Levi sarayı tərk eləmişdi. İndi sökülən dan yerinin sakitliyini yalnız bağda gəzişən keşikçilərin asta addım səsləri pozurdu. Ayın rəngi solmuşdu, göyün başqa səmtində dan ulduzu ağımsov ləkə kimi görünürdü. Çıraqlar çoxdan sönmüşdü. Prokurator taxta uzanmışdı. Əlini başının altına qoyub, səssizcə nəfəs alaraq yatırdı. Banqa da böyründə yatmışdı.

İudeyanın beşinci prokuratoru Ponti Pilat nisan ayının on beşinci səhərini belə qarşılıdı.

XXVII fəsil

50 NƏ-Lİ MƏNZİLİN AQIBƏTİ

Marqarita fəslin son cümləsini: "...İudeyanın beşinci prokuratoru Ponti Pilat nisan ayının on beşinci səhərini belə qarşıladi", – oxuyanda səhər açıldı.

Ağsöyüd və cökə ağaclarındakı sərçələrin şən cikkiltisi həyəti başına götürmüşdü.

Marqarita kreslodan qalxıb gərnəşdi, əzginliyini, bərk yuxusu gəldiyini yalnız indi hiss elədi. Maraqlıdır ki, ürəyi çox rahatdı. Fikri dağınıq deyildi, keçirdiyi gecə onu qətiyyənlə sarsıtmamışdı. Şeytanın verdiyi ziyafətdə olması, hansı bir möcüzəylə masterin qaytarılması, romanın küldən peyda olması, dalandakı zirzəmidə hər şeyin yenə öz yerini alması, çuğul Aloizi Moqarıçın oradan qovulması onu həyəcanlandırmırdı. Bir sözlə, Volandla tanışlıq ruhi vəziyyətinə heç bir xələl gətirməmişdi. Sanki, hər şey elə belə də olmalıymış.

330

Qonşu otağa keçdi, masterin sakitcə yatdığına əmin oldu, lazımsız yerə yanan stolüstü lampanı söndürüb, qarşı tərəfdəki divara söykədilmiş, üstünə köhnə cırıq mələfə örtülmüş divanda uzandı. Bir dəqiqə sonra artıq yuxuya getmişdi və həmin səhər daha heç bir yuxu görmədi. Zirzəmidəki otaqlarda, evtikənin balaca evində sakitlik hökm sürürdü, xəlvət dalanda da səs-səmir yox idi.

Ancaq bu vaxt, yəni şənbə günü sübhə qədər Moskva idarələrindən birinin bütöv bir mərtəbəsi yatmamışdı və xüsusi maşınların uğuldayaraq yavaş-yavaş hərələnib şotkayla təmizlədiyi asfalt döşənmiş böyük meydana baxan pəncərələrində yanan işıq doğan günəşin işığından hələ gur idi.

Bütün mərtəbə Volandın işi üzrə istintaqla məşğuluydu və onlarla kabinetdə gecə işıqlar sönməmişdi.

Əslinə qalanda, məsələ artıq dünən, cümə günü müdirliyin itməsindən sonra və məşhur magiya seansında baş verən cürbəcür biabırılıqlar nəticəsində Varyeteni bağlamaq lazım gələndə aydınlaşmışdı. Ancaq iş ondaydı ki, yuxusuz mərtəbəyə ardı-arası kəsilmədən yeni-yeni məlumatlar daxil olurdu.

Tamamilə müəmmalı və hipnoz fokusları ilə bir-birinə qarışmış, üstəlik, içində açıq-aydın cinayət izləri görünən bu qərribə işlə bağlı Moskvanın müxtəlif yerlərində baş verən bütün dolaşmış hadisələri istintaq indi bir yerə toplayıb bir yumağa sarımalıydı.

Elektrik işığına bürünmüş yuxusuz mərtəbədə ilk əvvəl Akustika komissiyasının sədri Arkadi Apollonoviç Sempleyarov oldu.

Cümə günü nahardan sonra onun Daş körpünün yaxınlığındakı mənzilində telefon zəng çaldı və kişi səsi Arkadi Apollonoviçi soruşdu. Arkadi Apollonoviçin aparata yaxınlaşan arvadı kobudluqla cavab verdi ki, Arkadi Apollonoviç xəstədir, yatmağa gedib və telefona gələ bilmir. Ancaq Arkadi Apollonoviç telefona gələsi oldu. “Arkadi Apollonoviçi haradan soruşurlar?” sualına telefondakı səs çox qısa cavab verdi.

– Bu saniyə... bu saat... bu dəqiqə... – Akustika komissiyası sədrinin, adətən, çox ötkəm olan arvadının dili dolaşdı və dünənki seansı, saratovlu qardaşı qızının qovulması ilə müşayiət olunan gecə qalmaqalını xatırlayarkən dəhşətli əzab çəkən Arkadi Apollonoviçi oyatmaq üçün yel kimi yataq otağına cumdu.

Bir saniyə çəkmədisə də, bir dəqiqə də çəkmədi, on beş saniyə sonra Arkadi Apollonoviç sol ayağına taxdığı başmaqda, alt tuman-köynəyində artıq telefonun dəstəyini götürüb kəkələyirdi:

– Bəli, mənəm... Eşidirəm, eşidirəm...

Onun arvadı vəfasızlığı üzə çıxmış bədbəxt Arkadi Apollonoviçin bütün iyrenc cinayətlərini unudub, qorxmuş halda dəhlizin qapısından boylanaraq havada başmağın o biri tayını göstərib pıçıldayırdı:

– Başmağı geyin, başmağı... Ayağın soyuqlayar, – bunun cavabında isə Arkadi Apollonoviç yalın ayağıyla onu rədd eləyib, gözünü ağardaraq telefona mızıldadı:

– Bəli, bəli, bəli, əlbəttə, başa düşürəm... Bu saat gəlirəm...

Arkadi Apollonoviç bütün axşamı istintaq aparılan həmin mərtəbədə keçirdi. Ağır, xoşagəlməz bir söhbət idi, çünki yalnız bu murdar seans və lojadakı dava-dalaş haqqında yox, eyni zamanda, doğrudan da, vacib olduğu

üçün Yeloxovski küçəsində yaşayan Militsa Pokobatko, saratovlu qardaşı qızı və Arkadi Apollonoviçə son dərəcə əzab verən bir çox başqa şeylər barədə tam çılpıqlığıyla danışmalı oldu.

Maskalı cadugərin özünü, onun iki əclaf köməkçisini gözəl təsvir eləyən, cadugərin adının məhz Voland olduğunu əla yadında saxlayan, biabırçı seansın fərasətli, təcürübəli şahidi ziyalı və mədəni Arkadi Apollonoviçin ifadəsi, aydındır ki, istintaqı xeyli irəli apardı. Seansdan sonra zərər çəkmiş bəzi xanımların (Rimskini heyrətləndirən bənövşəyi alt paltarındakı qadınla yanaşı, əfsuslar ki, bir çox başqa qadınların da) və Sadovıdakı 50 №-li mənzilə göndərilən kuryer Karpovun ifadələrinin Arkadi Apollonoviçin ifadəsiylə tutuşdurulması isə bütün bu macərələrin günahkarlarını harada axtarmaq lazım olduğunu dərhal müəyyən elədi.

332

50 №-li mənzildə oldular, özü də dəfələrlə oldular, son dərəcə diqqətlə araşdırmaq nədir, divarları taqqıldatdılar, daş bacalara baxdılar, hər dəlmə-deşiyyə, künc-bucağı axtardılar. Di gəl, bütün bu tədbirlər bir nəticə vermədi, gəlişlərinin heç birində mənzildə kimisə tapa bilmədilər, Moskvaya gələn xarici artistlərdən nə cürsə xəbərdar olmalı şəxslər qəti surətdə bildirsələr də ki cadugər Voland adlı şəxs Moskvada yoxdur, ola da bilməz, mənzildə kiminsə olduğu tamamilə aydın idi.

Gələndə qətiyyəni heç yerdə qeydə alınmamışdı, pasportunu, ya hansısa sənədi, müqaviləni heç kimə təqdim eləməmişdi, heç kimin də ondan xəbəri yoxdu! Tamaşalar komissiyasının proqram şöbəsinin müdiri Kitaytsev andaman eləyirdi ki, itmiş Styopa Lixodeyev hansısa Volandın tamaşa proqramını ona təsdiq üçün göndərməyib və Voland adlı adamın gəlişi barədə ona telefonla bildirməyib. Buna görə Styopanın Varyetedə belə bir seansa necə imkan verdiyi Kitaytsevə qətiyyəni aydın deyil. Deyəndə ki həmin cadugəri Arkadi Apollonoviç öz gözləriylə seansda görüb, Kitaytsev yalnız əllərini yelləyib gözlərini yuxarı dikdi. Kitaytsevin elə gözlərinə baxıb cəsərlə demək olardı ki, o, büllur kimi safdır.

Baş tamaşalar komissiyasının sədri həmin Proxor Petroviç...

Yeri gəlmişkən: milis onun kabinetinə girən kimi Anna Riçardovnanın böyük sevincinə, nəhaq yerə narahat edilmiş milisin böyük təəccübünə rəğmən o, dərhal öz kostyumunun içinə qayıtmışdı. Bir daha yeri gəlmişkən: Proxor Petroviç öz yerinə, zolaqlı boz kostyumunun içinə qayıdan kimi, onun olmadığı qısa müddətdə kostyumun qoyduğu dərkənarları tamamilə təsdiq eləmişdi.

...Həmin o Proxor Petroviç Voland adlı şəxs haqqında qətiyyəən heç nə bilmirdi.

Nəsə cəfəng bir şey alınırdı: minlərlə tamaşaçı, Varyetenin bütün işçiləri, nəhayət, çox elmi adam olan Sempleyarov Arkadi Apollonoviç bu cadugəri, eləcə də onun lənətəgəlmiş assistentlərini görmüşdü, di gəl, onu heç harada tapmaq mümkün deyildi. İcazənizlə soruşaq: bəlkə, öz murdar seanslarından dərhal sonra yerə batmışdı, ya bəzilərinin dediyi kimi, heç Moskvaya gəlməmişdi? Əgər birincini ehtimal eləsək, şübhəsiz, yerə batarkən Varyetenin bütün müdiriyyətini özüylə aparmışdı, yox, ikincini ehtimal eləsək, belə çıxmırmı ki, talesiz teatrın müdiriyyətinin özü qabaqcadan nəsə bir ziyankarlıq eləyib (kabinetin sındırılmış pəncərəsini və Tuzabubenin hərəkətini xatırlayın!), Moskvadan izsiz-soraqsız yox olmuşdu.

Əslinə qalanda, istintaqa rəhbərlik eləyənə minnətdar olmalıyıq. İtmiş Rimskini son dərəcə tez tapdılar. Kino-teatrın yanındakı taksi dayanacağında Tuzabubenin hərəkətini seansın nə zaman qurtardığı və Rimskinin məhz nə zaman yoxa çıxma biləcəyi müddətlə tutuşdurmaq bəs elədi ki, Leninqrada təcili teleqram vursunlar. Bir saat sonra (cümə gününün axşamı) cavab gəldi ki, Rimski “Astoriya” mehmanxanasının dördüncü mərtəbəsindəki dörd yüz on ikinci otaqda, həmin vaxt Leninqradda qastrolda olan Moskva teatrlarından birinin repertuarlar şöbəsinin müdiri qalan nömrənin yanındakı, qızılı haşiyəli bozumtul-mavi mebeli və gözəl hamamı olan otaqda tapılıb.

“Astoriya”nın dörd yüz on ikinci otağının paltar dolabında gizlənən Rimski dərhal həbs olunub elə Leninqraddaca dindirilmişdi. Bundan sonra Moskvaya teleqram gəldi ki, Varyetenin maliyyə direktoru anlaqsız vəziyyətdədir, suallara ağıllı cavablar vermir, ya vermək istəmir, yalnız xahiş eləyir ki, onu zirehli kamerada gizlətsinlər, yanına da silahlı

keşikçilər qoysunlar. Moskvadan teleqramla əmr olundu ki, Rimskini mühafizə altında Moskvaya gətirsinlər və cümə günü axşam qatarıyla Rimski mühafizə altında oradan yola düşdü.

Cümə günü axşam Lixodeyevin də izinə düşdülər. Onun haqqında bütün şəhərlərə teleqram göndərilmişdi və Yaltadan cavab gəldi ki, Lixodeyev Yaltada olub, ancaq aeroplanla Moskvaya uçub.

Yalnız Varenuxanın izinə düşmək mümkün olmurdu. Bütün Moskvada tanınan məşhur teatr inzibatçısı, sanki, yoxa çıxmışdı.

Eyni zamanda Varyetedən kənarında, Moskvanın başqa yerlərində baş verən hadisələrlə də məşğul olmaq lazım gəldi. “Şanlı dəniz” oxuyan qulluqçuların (yeri gəlmişkən: professor Stravinski dəri altına iynə vurmaqla iki saat ərzində onları qaydaya sala bilmişdi), pul əvəzinə başqalarına, ya da müəssisələrə kağız-kuğuz verənlərin, həmçinin bu cür puldan zərər çəkmiş şəxslərin başına gələn qeyri-adi hadisələrə aydınlıq gətirməli oldular.

Aydındır ki, bütün bu hadisələrdən ən xoşagəlməzi, ən rüsvayçısı, ən qəliz mərhum ədəbiyyatçı Berliozun başının günün günorta çağı Qriboyedov zalında tabutdan oğurlanmasıydı.

İstintaqı aparan on iki nəfər bütün Moskvaya səpələnmiş bu lənətə gəlmiş mürəkkəb işi zərrə-zərrə bir yerə toplamışdılar.

Müstəntiqlərdən biri professor Stravinskinin klinikasına gəlib, ilk növbədə son üç gündə klinikaya daxil olan şəxslərin siyahısını göstərmələrini xahiş eləmişdi. Nikanor İvanoviç Bosoy və başı qoparılan bədbəxt konferansye beləcə tapılmışdı. Amma onlarla az məşğul olmuşdular. Bu iki adamın müəmmalı cadugərin başçılıq elədiyi eyni dəstənin qurbanı olduğunu müəyyən etmək indi elə də çətin deyildi. İvan Nikolayeviç Bezdomni isə müstəntiqi çox maraqlandırmışdı.

İvanuşkanın 117 №-li otağının qapısı cümə günü axşama yaxın açıldı və müstəntiqə heç oxşamayan, buna baxmayaraq, Moskvanın ən yaxşı müstəntiqlərindən olan mülayim rəftarlı yumrusifət bir oğlan içəri girdi. O, rəngi ağarmış, arıqlamış, ətrafında baş verənlərə gözlərində heç

bir maraqlı hiss olunmayan, ətrafındakıların başı üstündən gah harasa uzaqlara baxan, gah da özünə qapılan, çarpayıda uzanmış cavan oğlanı gördü.

Müstəntiq özünü mehribancasına təqdim edib, İvan Nikolayeviçin yanına srağagün Patriarx gölündə baş verən hadisə barədə danışmaq üçün gəldiyini dedi.

Ax, əgər müstəntiq onun yanına bundan əvvəl, heç olmasa, çərşənbəyə keçən gecə, Patriarx gölündəki hadisə barədə ona qulaq asmaları üçün dəridən-qabıqdan çıxdığı vaxt gəlsəydi, İvan necə də şad olardı. Məsləhətçini tutmağa kömək etmək arzusu indi həyata keçmişdi, daha kiminsə arxasınca qaçmaq lazım deyildi, özləri onun yanına və məhz çərşənbə günü axşam nə baş verdiyini eşitmək üçün gəlmişdilər.

Ancaq əfsus, Berliozun ölümündən keçən vaxt ərzində İvanuşka tamam dəyişmişdi. Müstəntiqin bütün suallarına həvəslə, nəzakətlə cavab verməyə hazır idi, ancaq İvanın baxışlarında, danışığında biganəlik duyulurdu. Berliozun taleyi şairi artıq mütəəssir eləməirdi.

Müstəntiq gəlməmişdən İvanuşka uzanıb mürgüləyirdi və gözünün qabağından bəzi şeylər keçirdi. Yonulmuş sütunları, mərmər parçaları, gün işığında parıldayan damları, qorxunc, amansız Antoni qalası, qərb təpəsindəki damına qədər, az qala, tropik yaşıllığa batmış sarayı və bu yaşıllığın üzərində qürub çağı alışıb-yanan tunc heykəlləriylə qəribə, müəmmalı, olmayan bir şəhər gözünün qabağına gəlirdi, qədim şəhərin divarlarının dibiyə gedən zirehli Roma kenturiyalarını görürdü.

İvanın bu mürgüsündə qırılmış sarı sifətindən əsəblik yağan bir adam qırmızı astarlı ağı mantiyada kreslodə hərəkətsiz oturub nifrətlə sıx, yad başa baxırdı. İvan çılpaq sarı təpəlikdə dar ağacları da görürdü.

Patriarx gölündə baş verən hadisə isə şair İvan Bezdomnını daha maraqlandırmırdı.

– İvan Nikolayeviç, deyin görüm, Berlioz tramvayın altına düşəndə siz turniketdən çoxmu uzaqdaydınız?

İvanın dodaqlarında laqeyd təbəssüm sezildi:

– Mən uzaqdaydım.

– Bəs dama-dama paltarlı adam turniketənin yanında idi?

– Yox, yaxınlıqdakı skamyada oturmuşdu.

– Berlioz yıxılan anda onun turniketə yaxınlaşmadığı yaxşısını yadınızdadır?

– Yadımdadır. Yaxınlaşmadı. O, skamyaya yayxanmışdı.

Bu, müstəntiqin son sualydı. Sonra qalxıb əlini İvana uzatdı, tez sağalmasını arzulayıb, ümid elədiyini bildirdi ki, tezliklə yenə onun şeirlərini oxuyacaq.

– Yox, – İvan astadan cavab verdi, – mən daha şeir yazmayacağam.

Müstəntiq nəzakətlə gülümsədi, şairin bir az depressiyada olduğunu, lakin bunun tezliklə keçib-gedəcəyini bildirdi.

– Yox, – İvan uzaqlara, qaralan üfüqlərə baxa-baxa dedi, – bu heç vaxt keçib-getməyəcək. Mənim yazdığım şeirlər pis şeirlərdir, bunu indi başa düşmüşəm.

Müstəntiq İvanuşkanın yanından çox əhəmiyyətli məlumatla getdi. İpin ucundan tutub hadisələrin sonundan əvvəlinə gedərək, nəhayət, hadisənin başladığı mənbəyə çatmaq mümkün olmuşdu. Bu hadisələrin Patriarx gölündəki qətdən başladığına müstəntiqin şübhəsi yox idi. Əlbəttə, Massolitın bədbəxt sədrini nə İvanuşka, nə həmin dama-dama pəncəkli adam tramvayın altına itələmişdi, onun tramvayın altına düşməsinə heç kim, necə deyərlər, fiziki cəhətdən səbəb olmamışdı. Ancaq Berliozun tramvayın altına hipnoz vasitəsilə atılmasına (ya düşməsinə) müstəntiq əmindir.

336

Bəli, artıq kifayət qədər material vardı, kimi, harada tutmaq lazım olduğu da məlumdu. Məsələ ondaydı ki, tutmaq heç cür mümkün deyildi. Lənətə gəlmiş 50 №-li mənzildə üç dəfə kiminsə olduğuna heç şübhə yoxdu. Hərdən bu mənzildə telefon zənglərinə xırlıtılı, ya tın-tın səs cavab verirdi, hərdən mənzilin pəncərələri açılırdı, hətta pətefon səsi eşidilirdi. Buna baxmayaraq, gedirdilər ki, evdə heç kim yoxdur. Orada isə artıq dəfələrlə, özü də günün ayrı-ayrı vaxtlarında olmuşdular. Bunlar azmış kimi mənzildə tor gəzdirmişdilər, bütün künc-bucağı axtarmışdılar. Mənzil artıq çoxdandı göz altındaydı. Təkcə darvazadan həyətə girən yolda keşik çəkmirdilər, arxa qapını da güdürdülər; bunlar azmış kimi damda tüstü bacalarına da keşikçi qoymuşdular. Bəli, 50 №-li mənzil özünü heç yaxşı aparmırdı, di gəl, buna bir çarə tapmaq da mümkün olmurdu.

Baron Meygelin əynində ziyafət paltarı, ayağında laklı tufli qonaq kimi təntənəli surətdə 50 №-li mənzilə gəlmiş cümə günü gecəyarısına qədər məsələ beləcə uzandı. Baronu mənzilə buraxdıqları eşidildi. Bundan düz on dəqiqə sonra zəngi çalıb-eləmədən mənzilə girdilər, ancaq evin sahibləri bir yana, əcaib işiydi ki, baron Meygeldən də əsər-ələmət tapmadılar.

Deyildiyi kimi, məsələ beləcə şənbə günü səhər açılana qədər uzandı. Bu vaxt yeni və çox maraqlı məlumatlar gəldi. Kırımdan uçan altıyerlik sərnəşin təyyarəsi Moskva aerodromunda yerə endi. Başqa sərnəşinlərlə birlikdə təyyarədən qərribə bir sərnəşin də düşdü. Bu, qızarmış gözlərindən qorxu yağan, üz-gözünü tük basmış, üç gün yuyunmamış, baqajsız və bir az əcaib geyinmiş cavan adam idi. Başına papaq qoymuşdu, gecə köynəyinin üstündən çiyinə yapıncı atmışdı, ayağında yenicə alınmış göy rəngli dəri tufli vardı. Təyyarənin kabinəsindən endiyi pilləkəndən aralanan kimi ona yaxınlaşdılar. Bu vətəndaşı artıq gözləyirdilər və bir qədər sonra Varyetenin unudulmaz direktoru Stepan Boqdanoviç Lixodeyev istintaq qarşısında dayanmışdı. O, yeni-yeni məlumatlar verdi. İndi aydın oldu ki, Voland Stepan Lixodeyevi hipnoz eləyərək Varyeteyə artist kimi girib, sonra isə həmin Styopanı Moskvadan, Allah bilir, neçə kilometr uzağa ata bilib. Beləliklə, məlumat artdı, ancaq bu, işi asanlaşdırmadı, bəlkə, hətta bir az da ağırlaşdırdı, çünki aydın oldu ki, Stepan Boqdanoviçin başına gətirdiyi sayaq hoqqabazlıqlar törədən şəxsi tutmaq elə də asan olmayacaq. Yeri gəlmişkən, Lixodeyev öz xahişlə yaxşı qorunan kameraya salındı və iki gündü izsiz-soraqsız yoxa çıxan Varenuxa qayıtdığı mənzilində həbs olunub istintaq qarşısında dayandı.

Yalan danışmayacağı barədə Azazelloya verdiyi sözə baxmayaraq, inzibatçı məhz yalanla başladı. Ancaq buna görə onu elə də məzəmmət eləməyə dəyməz. Axı Azazello ona telefonda yalan danışmağı və həyasızlıq etməyi qadağan eləmişdi. İndiki halda isə inzibatçı bu aparatın vasitəsilə danışmırdı. İvan Savelyeviç gözlərini dolandırıb bildirdi ki, cümə axşamı gündüz Varyetedəki kabinetində təkbaşına keflənənə qədər içib, sonra harasa gedib, hara – yadında deyil, haradasa yenə starka içib,

harada? – Yadında deyil, haradasa hasar dibində yıxılıb qalıb, harada? – Yenə yadında deyil. İnzibatçıya deyəndən sonra ki öz axmaq, ağılsız hərəkətiylə mühüm məsələdə istintaqa mane olur və buna görə, əlbəttə, cavab verəcək, Varenuxa hönkürüb ətrafına göz gəzdirərək titrək səslə pıçıldadı ki, yalnız qorxduğuna görə yalan danışır, artıq bir dəfə əlinə düşdüyü Volandin dəstəsinin qisas alacağından ehtiyatlanır və xahiş eləyir, yalvarır, çox istəyir onu zirehli kameraya salsınlar.

– Lənətə gələsiniz! Nə görüblər bu zirehli kamerada! – istintaqı apararlardan biri deyindi.

– Bu yaramazlar onları möhkəmcə qorxudublar, – İvanuşkanın yanında olan müstəntiq dedi.

Varenuxanı bacardıqları qədər sakitləşdirib, onu kəmərsiz-zadsız da qoruyacaqlarını deyəndə aydın oldu ki, hasarın dibində starka içib-eləməyib, onu iki nəfər döyüb – biri kürən və yekədiş, o biri də kök...

– Hə-ə, pişiyə oxşayan?

– Bəli, bəli, bəli, – inzibatçı qorxudan duruxub yan-yörəsinə baxaraq pıçıldadı və vampir sifətiylə 50 №-li mənzildə iki günə yaxın necə yaşadığını, maliyyə direktoru Rimskinin, az qala, ölümünə bais olduğunu ətraflı danışdı...

Bu vaxt Leninqrad qatarıyla gətirilən Rimskini içəri saldılar. Ancaq qorxudan titrəyən, əvvəlki maliyyə direktorluğundan əsər-ələmət qalmamış, ruhi cəhətdən sarsılmış ağsaç qoca heç vəchlə həqiqəti demək istəmirdi və bu mənada çox inadçılıq göstərdi. Rimski bildirdi ki, gecə kabinetin pəncərəsində Gella adlı qadını, eləcə də Varenuxanı görməyib, sadəcə, özünü pis hiss eləyib və huşsuzluğu ucbatından Leninqrada gedib çıxıb. Deməyə lüzum yoxdur ki, xəstə maliyyə direktoru öz ifadəsini onu zirehli kameraya salmaları xahişiylə bitirdi.

Annuşka Arbatdakı univermaqda kassir qadına on dollarlıq verməyə cəhd göstərərəkən həbs olundu. Sadovıdakı binanın pəncərəsindən uçan adamlar və onun sözlərinə görə, milisə vermək üçün yerdən qaldırdığı nal barədəki söhbətini diqqətlə dinlədilər.

– Doğrudanmı, brilyant qaşlar düzülmüş qızıl naldı?

– Brilyantı mənəmi tanıdacaqsınız? – Annuşka cavab verdi.

– Ancaq deyirdiniz ki, sizə onluqlar verib?
– Onluğu mənəmi tanıdacaqsınız, – Annuşka cavab verdi.

– Bəs nə vaxt onlar dollara çevrilib?

– Dollar-zad bilmirəm, dollar deyilən şey də görməmişəm, – Annuşka zığıldadı, – biz qanunu pozmururuq! Bizə mükafat veriblər, biz ona çit alırıq... – və ağızına gələni danışmağa başladı ki, beşinci mərtəbəni əlindən zinhara gəldikləri cin-şəyatın yuvasına çevirmiş evlər idarəsinin əvəzinə cavab verməli deyil.

Bu yerdə müstəntiq qələmini Annuşkaya silkələdi, çünki hamını əməlli-başlı boğaza yığmışdı və ona çıxıb getməsi üçün yaşıl kağızda icazə vəərəqəsi yazdı, bundan sonra Annuşkanın əlindən canlarını qurtardılar.

Sonra növbəylə bir xeyli adam dindirildi, onların arasında ərinin itdiyi barədə səhər-səhər milisə xəbər verən qısqanc arvadının axmaqlığı ucbatından yenicə həbs olunmuş Nikolay İvanoviç də vardı. Şeytanın ziyafətində olduğu haqqında gülməli qəbzi stolun üstünə qoymaqla Nikolay İvanoviç müstəntiqləri elə də təəccübləndirmədi. Marqarita Nikolayevnanın qulluqçusunu göynən hansı cəhənnəməsə çayda çimməyə apardığını və bundan əvvəl Marqarita Nikolayevnanın pəncərədə çılpaq peyda olmasını danışanda Nikolay İvanoviç həqiqətdən bir az uzaqlaşdı. Misal üçün, atılmış gecə köynəyiylə yataq otağına gəldiyini, Nataşanı Venera adlandırdığını xatırlamağı lazım bilmədi. Onun sözlərindən belə çıxdı ki, Nataşa pəncərədən uçub belinə minərək onu Moskvadan kənara aparıb...

– Zorakılığa itaət eləməyə məcbur oldum, – bu barədə arvadına bir kəlmə də deyilməməsi xahişiyə Nikolay İvanoviç sözünü bitirdi. Onlar da söz verdilər.

Nikolay İvanoviçin ifadəsi Marqarita Nikolayevnanın, həmçinin qulluqçusu Nataşanın izsiz-soraqsız yoxa çıxdığını müəyyən elədi. Onları axtarmaq üçün tədbirlər görüldü.

Şənbə gününün səhəri bir saniyə belə ara verməyən istintaqla açıldı. Bu vaxt şəhərdə çox az bir hissəsi həqiqət olan cürbəcür ağılaşmaz şeyiələr dolaşmaqdaydı. Deyirdilər ki, Varyetedəki seansdan sonra iki min tamaşaçının hamısı lümlüt küçəyə atılıb, Sadovaya küçəsində saxta pul kəsən möcüzəli mətbəə aşkarlanıb, guya, hansısa dəstə

əyləncələr şöbəsinin beş müdirini oğurlayıb, ancaq milis dərhal onları tapıb və hətta təkrar eləmək istəmədiyimiz bir çox başqa şeylər də danışırdılar.

Nahara yaxın istintaq aparılan yerdə telefon zəng çaldı. Sadovidan xəbər verdilər ki, lənətə gəlmiş mənzildə yenə həyat əlaməti hiss olunub. Dedilər ki, mənzilin pəncərəsi açılıb, içəridən pianino və oxumaq səsi eşidilib, pəncərənin qabağında oturub özünü günə verən qara pişiyi görüblər.

Qızmar gündə saat dördə yaxın mülki paltarlı kişilərdən ibarət böyük dəstə Sadovaya küçəsindəki 302-bis №-li binaya çatmağa az qalmış üç maşından tökülüşdü. Böyük dəstə burada iki kiçik dəstəyə bölündü, dəstənin biri həyətdən birbaşa altıncı giriş qapısına girdi, o biri isə mıxlanmış balaca arxa qapını açdı və hər iki dəstə ayrı-ayrı pilləkənlərlə 50 №-li mənzilə qalxdı.

340

Bu vaxt Korovyev və Azazello yemək otağında oturub səhər yeməyini bitirmək üzrəydilər, həm də Azazello ziyafət frakında yox, öz adi geyimində idi. Volland həmişəki kimi yataq otağında idi, pişiyin isə harada olduğu məlum deyildi. Ancaq qazanların taqqılısından güman eləmək olardı ki, Begemot məhz oradadır və yenə gicliyi tutub.

– Pilləkəndəki bu ayaq səsləri nədir? – Korovyev fincandakı qara qəhvəni qaşıqla qarışdıraraq soruşdu.

– Bizi həbs eləməyə gəlirlər, – Azazello cavab verib bir qədər konyak içdi.

– A-a, gəlsinlər, – Korovyev dedi.

Giriş qapısından qalxanlar artıq üçüncü mərtəbənin meydançasındaydılar. Burada su idarəsinin iki işçisi istilik sisteminin batareyasıyla əlləşirdi. Pilləkənlə qalxanlar işçilərlə mənalı-mənalı baxışdılar.

– Hamı evdədir, – işçilərdən biri çəkilərək borunu döyəcəyə-döyəcəyə dedi.

Onda qabaqda gələn adam paltonun altından çəkinib-eləmədən qara mauzer, yanındakı isə kilidaçan çıxartdı. Ümumiyyətlə, 50 №-li mənzilə gələnlər necə lazımsa tədarük görmüşdülər. İkisinin cibində asan açılan zərif ipək tor, birində kəmənd, başqa birində tənzip maskalar və xloroformlu ampulalar vardı.

Bir andaca 50 №-li mənzilin əsas qapısını açdılar və gələnlər dəhlizə girdi, mətbəxin bu zaman çırpılan qapısı

isə arxa qapıdan gələn ikinci dəstənin də vaxtında yetişdiyini göstərdi.

Bu dəfə tam olmasa da, hansısa uğur göz qabağında idi. Gələnlər o saat bütün otaqlara səpələndilər və heç kimi tapmadılar, ancaq yemək otağında yenicə tərək edilmiş süfrəni gördülər, qonaq otağındakı buxarının üstündə, büllur bardağın böyründə isə nəhəng qara pişik oturmuşdu. O, pəncəsində primus tutmuşdu.

Qonaq otağına girənlər bir xeyli dinməz-söyləməz pişiyə tamaşa elədilər.

– Pa-a... bu nədi ə... – gələnlərin biri pıçıldadı.

– Nadinclik eləmirəm, heç kimə toxunmuram, primus düzəldirəm, – pişik qaş-qabağını tökərək dedi, – həm də xəbərdarlıq eləməyi özümə borc bilirəm ki, pişik qədim və toxunulmaz heyvandır.

– Heç bir iz-zad qoymayıblar, – gələnlərdən biri pıçıldadı, o biri isə bərkədən dedi:

– Hə, toxunulmaz cadugər pişik, buyur bura!

İpək tor açılıb uçdu, ancaq hamının təəccübünə rəğmənlər yalnız bardağa ilişdi və bardaq yerə düşüb çilik-çilik oldu.

– Remiz!¹ – pişik bağırdı. – Ura! – və primusu bir kənara qoyub, arxasından brauning çıxartdı. Cəld onu yaxınlıqdakı adama tuşladı, ancaq həmin adam daha tez atəş açdı və mauzerdən açılan atəşlə bir vaxtda pişik əlindəki brauningi və primusu salıb, buxarının üstündən kəlləsi üstə döşəməyə dəydi.

– Hər şey bitdi, – pişik zarıyıb taqətsiz halda qan gölməçəsinə sərildi, – bir saniyə kənara çəkilin, imkan verin torpaqla vidalaşım. Ah, dostum Azazello! – pişik qanı axa-axa inildədi. – Sən haradasan? – Pişik öləziyə baxışlarını yemək otağının qapısına dikdi. – Sən bərabər olmayan döyüşdə köməyimə çatmadın. Sən yazıq Begemotu bir stəkan konyaka, düzdür, yaxşı konyaka satdın! Eybi yox, mənim ölümümə görə vicdanın qarşısında cavab verməli olacaqsan, mənə öz brauningimi sənə vəsiyyət eləyirəm...

– Tor, tor, tor, – pişiyin ətrafındakılar həyəcanla pıçıldadılar. Ancaq tor kiminsə cibinə ilişib çıxmırdı.

¹ Remiz – qılnc təlimində xəbərdarlıq zərbəsi

– Ölümcül yaralanmış pişiyi yalnız bir şey, – pişik dedi, – bir qurtum benzin xilas eləyə bilər... – Və ətrafındakıların çaşqınlığından istifadə eləyib ağzını primusun yumru deşiyinə dirəyərək doyunca benzin içdi. Sağ pəncəsindən süzülən qan dərhal kəsdi. Pişik heç nə olmamış kimi gümrə halda döşəmədən sıçradı, primusu qoltuğuna vurub təzədən buxarının üstünə tullandı, oradan isə divar kağızını cırmaqlaya-cırmaqlaya dırmaşib bir göz qırpımında gələnlərdən hündürə qalxaraq metal karnizdə oturdu və pərdədən yapışib karnizlə bir yerdə qopartdı, ona görə gün işığı yarıqaranlıq otağa doldu. Ancaq nə fırıldaqsa sağalmış pişik, nə də primus yerə düşmədi. Primusdan ayrılmayan pişik otağın ortasından asılmış çilçırağa tullandı.

– Nərdivan! – aşağıdan qışqırdılar.

– Duelə çağırıram! – pişik hamının başı üzərində yırğalana-yırğalana bağırdı və yenə pəncəsində brauning göründü; primusu isə çilçırağın arasına qoymuşdu. Gələnlərin başı üzərində kəfki kimi yırğalana-yırğalana nişan alıb onlara atəş açdı. Gurultu evi başına götürdü. Çilçırağın büllür qırıqları döşəməyə səpələndi, buxarının üstündəki güzgü çat-çat oldu, suvağın tozu göyə qalxdı, boşalmış gilizlər yerə töküldü, pəncərələrin şüşəsi sındı, güllənin deşdiyi primusdan benzin fişqırdı. Pişiyi diri tutmaqdan daha söhbət belə gedə bilməzdi və gələnlər cavab olaraq mauzerlərdən onun başına, qarnına, sinəsinə, kürəyinə hiddətlə sər-rast atəş açdılar. Atışma həyətdə çaxnaşma yaratmışdı.

Ancaq atışma uzun sürmədi və get-gedə səngidi. Məsələ ondaydı ki, güllələrdən pişiyə, gələnlərə heç bir xətər toxunmurdu. Ölmək nədir, heç yaralanan da yox idi, hamı, o cümlədən pişik sağ-salamatdı. Gələnlərdən biri bunu qəti surətdə yoxlamaq üçün məlun heyvanın başına beş güllə sıxdı, pişik də cavabında bütün darağı ona boşaltdı. Yenə həmin şeydi – heç kim buna əhəmiyyət vermədi. Pişik çilçıraqda yellənməyini get-gedə yavaşda-yavaşda nəyə görə brauningin lüləsinə üfürür və pəncəsinə tüpürürdü. Aşağıda dinməzəcə dayananların sifətindən heyrət oxunurdu. Bu, yeganə hadisəydi, ya yeganə hadisələrdən biriydi ki, atışmanın heç bir təsiri olmamışdı. Əlbəttə, güman eləmək olardı ki, pişiyin brauningi oyuncaq silahdır, ancaq gələnlərin mauzeri haqqında

bunu heç cür demək olmazdı. Pişiyin ilk yarası isə şübhə yoxdu ki, benzin içməyi kimi fokusdan və hiyləgərlikdən başqa bir şey deyilmiş.

Pişiyi tutmaq üçün bir cəhd də göstərdilər. Atdıqları kəmənd şamdanların birinə ilişib çilçırağı qopartdı. Yerə düşən çilçırağın zərbi bütün binanı silkələdi, ancaq bunun da bir faydası olmadı. Qırıntılar ətrafdakıların başına yağdı, pişik isə sıçrayıb tavadan azca aşağıda, buxarı güzgüsünün qızılı çərçivəsinin üstündə oturdu. O heç hara qaçana oxşamırdı, əksinə, nisbətən təhlükəsiz yerdə oturub hətta yenə nitq irad elədi.

– Mənimlə bu cür kobud rəftarın səbəbini, – o, üstdən aşağı dedi, – qətiyyən anlamıram...

Bu çıxışı haradan eşidildiyi məlum olmayan yoğun səs kəsdı:

– Mənzildə nə baş verir? İşləməyimə mane olurlar.

Xoşagəlməz tın-tın səs cavab verdi:

– Əlbəttə, lənətə gəlmiş Begemotdur!

Xınlıtlı başqa bir səs dedi:

– Messir! Şənbədir. Gün əyilir. Getmək vaxtıdır.

– Bağışlayın, daha söhbət eləyə bilmərəm, – pişik güzgünün üstündən dedi, – getmək vaxtıdır. – O, brauningini atıb pəncərənin hər iki şüşəsini sındırdı. Sonra döşəməyə benzin çilədi və öz-özünə alışan benzinin alovu tavana qədər yüksəldi.

Nədənsə mənzil qeyri-adi sürətlə alışdı, hətta benzin tökəndə də belə yanmır. Divar kağızları dərhal tüstüləndi, döşəməyə düşmüş pərdə od tutdu, sınımış pəncərələrin çərçivəsi yanmağa başladı. Pişik qıvrılıb mıyoldadı, güzgünün üstündən pəncərənin qabağına atılıb, öz primusuyla birlikdə yoxa çıxdı. Bayırda atəş səsləri eşidildi. Pişik pəncərədən-pəncərəyə tullanıb nal şəklində tikilmiş binanın küncündəki su borusuna yaxınlaşdığı vaxt zərgər arvadının pəncərəsi səviyyəsindəki yanğına qarşı dəmir pilləkəndə oturmuş adam onu atəşə tutdu. Pişik su borusuyla dama çıxdı. Tüstü bacalarının yanında keşik çəkənlərin də, əfsuslar ki, gülləsi boşa çıxdı və batan günəşin şəhəri bürüyən şəfəqləri altında pişik yox oldu.

Bu vaxt gələnlərin ayağı altında parketdən alov qalxdı və özünü yaralılığa vurmuş pişiyin sərildiyi yerdə, get-gedə

qatılan tüstüdə baron Meygelin çənəsi yuxarı dartılmış, gözləri donuq meyiti göründü. Daha onu çıxarmaq mümkün deyildi. Yanan parketin üstündən tullana-tullana, əllərini tüstülənən çiyinlərinə, sinələrinə çırpa-çırpa qonaq otağındakılar kabinetə və dəhlizə çəkildilər. Mətbəxdə olanlar da qaçıb dəhlizə gəldilər. Qonaq otağı artıq alova, tüstüyə bürünmüşdü. Kimsə bu çaxnaşmada yanğınsöndürən idarənin telefon nömrəsini yığıb dəstəyə qışqırmağa macal tapdı:

– Sadovaya, üç yüz iki-bis!

Daha ləngimək olmazdı. Alov dəhlizə də adlamışdı. Nəfəs almaq çətinləşmişdi.

Tilsimlənmiş mənzilin sınımış pəncərələrindən tüstü görünən kimi həyətdə çığırtı, bağırıtı eşidildi:

– Yanğın! Yanğın! Yanırtı!

Binanın müxtəlif mənzillərində telefona qışqırmağa başladılar:

– Sadovaya! Sadovaya, üç yüz iki-bis!

Şəhərin hər tərəfindən sürətlə gələn uzun qırmızı maşınların ürəyi səksəkəyə salan siqnal səsləri Sadovıda eşidiləndə həyətdə vurnuxan adamlar beşinci mərtəbənin pəncərəsindən tüstüylə birlikdə üç kişi, bir çılpaq qadın qaraltısının uçduğunu gördülər.

XXVIII fəsil

KOROVYEV LƏ BEGEMOTUN SON SƏRGÜZƏŞTLƏRİ

Bunlar adam qaraltıları idi, yoxsa Sadovıdakı uğursuz binanın qorxudan heyrətə düşmüş sakinlərinin gözüne görünmüşdü? Əlbəttə, dəqiq demək olmaz. Əgər adam qaraltılarıydısa, onların hara getdiyini də heç kim bilmir. Harada ayrıldıqlarını da deyə bilmərik, ancaq bilirik ki, Sadovıdakı yanğından, təxminən, on beş dəqiqə sonra Smolenski bazarındakı Torqsinin¹ güzgülü qapıları qarşısında dama-dama kostyumlu uzundraz bir adamla yekə qara pişik peyda oldu.

¹ Torqsin – xarici valyuta ilə alver edən xüsusi mağaza

Həmin adam yoldan keçənlərin arasından sivişərək mağazanın qapısını açdı. Ancaq bu zaman balaca, çox arıq, üzündən zəhrimar yağan qarıçı onun qarşısını kəsib əsəbiliklə dedi:

– Pişiklə olmaz!

– Bağışlayın, – uzundraz adam ağır eşidirmiş kimi düyünlü barmaqlarını qulağına söykədi, – pişiklə deyirsiniz? Hanı pişik?

Qarıçı gözlərini bərəltədi, bu da səbəbsiz deyildi: adamın ayaqlarının yanında artıq pişik-filan yox idi, əvəzində onun arxasında başında cırıq kepka olan gonbul, doğrusu, sifətdən pişiyə oxşayanın biri mağazaya təpilməyə çalışırdı. Gonbulun əlində primus var idi.

Bu iki müştəridən adamayovuşmaz qarıçının nəyə görə xəş olacağına baxmaq istəyirdi.

– Bizdə ancaq valyutaydır, – elə bil, güvənin seyrəltməyi pırpız ağı qaşlarının altından əsəbiliklə baxaraq xınıldadı.

– Mənim əzizim, – uzundraz adam sınıq pensnesinin arxasından gözlərini parıldatdı, – bəs siz haradan bilirsiniz ki, məndə valyuta yoxdur? Siz paltarına görə belə düşünürsünüz? Heç vaxt belə etməyin, əziz keşikçi! Siz səhv eləyə bilərsiniz, özü də çox böyük səhv. Heç olmasa, məşhur xəlifə Harun ər-Rəşidin rəvayətini bir də oxuyun. Ancaq indiki məqamda bu rəvayəti müvəqqəti olaraq bir kənara qoyub demək istəyirəm ki, sizdən müdirinizə şikayət eləyəcəyəm, sizin haqqınızda ona elə şeylər danışacağam, bərq vuran güzgülü qapılar arasındakı yerinizi tərki etməli olacaqsınız.

– Bəlkə, məndə primus dolusu valyuta var, – mağazaya soxulmaq istəyən gonbul hövsələsiz halda söhbətə qarışdı.

Arxadakılar artıq hirslənib basabas salırdılar. Qarıçı bu əcaib cütlüyə nifrətlə, şübhəylə baxaraq kənara çəkildi və bizim tanışlarımız mağazaya girdilər. Onlar ilk əvvəl ətrafa göz gəzdirdilər, sonra Korovyev hamının eşidəcəyi gur səslə dedi:

– Əntiqə mağazadır! Çox, çox yaxşı mağazadır!

Mağazanı tərifləməyə tam əsası olsa da, piştaxta arxasındakı adamlar çevrilib nədənsə ona təəccüblə baxdılar.

Rəflərdə yüzlərlə top rəngbərəng çit parça gözə dəyirdi. O yanda saya çitlər, şifon və frak mahudu qalaqlanmışdı.

Bir yığın ayaqqabı qutusu sırayla düzülmüşdü və bir neçə qadın sağ ayağında köhnə ayaqqabı alçaq kətildə oturub, sol ayağındakı parıldayan təzə ayaqqabını qayğılı halda xaliya çırpırdı. Haradasa uzaq bir küncdə patefon oxuyurdu.

Ancaq Korovyevlə Begemot bütün bu gözəlliklərdən yan keçib, düz yeyinti və qənnadı şöbəsinin kəsişdiyi yerə yönəldilər. Bura genişlik idi, yaylıqlı və beretli qadınlar çit şöbəsidəki kimi piştaxta qarşısında basabas salmırdılar.

Buynuz sağanaqlı eynəkdə, hamar lentli şax şlyapada, yasəmən rəngli paltoda, sarı layka dərisindən əlcəkdə alçaqboy, üzü tərtəmiz qırılmış, eniyə uzunlu bərabər olan bir adam piştaxta qarşısında dayanıb hökmə nəşə donquldanırdı. Təmiz ağ xalatl, göy papaqlı satıcı müştəriyə xidmət göstərirdi. O, Levi Matveyin oğurladığı bıçağa oxşayan çox iti bıçaqla yağı daman çəhrayı qızılbalığın ilan kimi gümüş çalan dərisini soyurdu.

– Bu şöbə də əladır, – Korovyev təntənəli surətdə etiraf elədi, – əcnəbi də suyuşirindir, – barmağıyla dostcasına paltolunu göstərdi.

– Yox, Faqot, yox, – Begemot fikirli-fikirli dedi, – dostum, sən yanılırsan. Paltolu centlmenin sifətində, mənəcə, nəşə çatışmır.

Paltolu diksindi, ancaq görünür, təsadüfən. Yoxsa rus dilində danışan Korovyevlə yoldaşını əcnəbi necə anlaya bilərdi.

– Yakşıdır? – paltolu alıcı ciddi şəkildə soruşdu.

– Söz ola bilməz! – bıçağın ucunu balığın dərisi altında nazla gəzdirə-gəzdirə satıcı cavab verdi.

– Yakşını sevirəm, pisi yok, – əcnəbi soyuq tərzdə dedi.

– Bəs necə! – satıcı coşqunluqla dilləndi.

Bu vaxt bizim tanışlar əcnəbidən və onun qızıl balığından aralanıb qənnadı piştaxtasının kənarına çəkildilər.

– Bu gün istidir, – Korovyev qırmızıyanaq gənc satıcı qıza dedi və ondan heç bir cavab almayıb bu dəfə soruşdu: – Naringi neçəyədir?

– Kilosu otuz qəpik, – satıcı qız cavab verdi.

– Hər şey od qiymətinədir, – Korovyev köks ötürdü, – eh, eh... – O, bir az da düşünüb, yoldaşına təklif elədi: – Ye, Begemot.

Gonbul primusunu qoltuğuna vurub, piramidanın lap üstündəki naringini götürdü, qabıqlı-qabıqlı yeyib ikinciyə girdi.

Satıcı qız dəhşətə gəldi.

– Siz dəli olmusunuz! – rəngi qaçmış halda qışqırdı.
– Çek verin! Çek! – və konfet maşasını əlindən aldı.

– Əzizim, canım, gözəlim, – Korovyev satıcı qıza göz vuraraq piştaxtanın üstündən aşdı, – nə etmək olar, indi valyutamız yoxdur!.. Ancaq and içirəm, gələn dəfə, ən gec bazar ertəsi hamısını nağd ödəyərik! Biz yaxında, Sado-vida, yanğın olan yerdə yaşayırıq...

Begemot üçüncü naringini də həzm-rabedən keçirib, pəncəsini üst-üstə yığılmış şokolad plitkalarına atıb lap altdakılardan birini çəkdi, ona görə də, təbii ki, hamısı uçdu və Begemot şokoladı qızılı kağızıyla bir yerdə içəri ötürdü.

Balıq satılan piştaxtanın arxasındakı satıcılar əllərində bıçaq donub-qalmışdılar, paltolu əcnəbi soyğunçulara tərəf çevrildi və bu yerdə aydın oldu ki, Begemot düz demir: paltolu əcnəbinin üzündə nəşə çatışmır yox, daha çox nəşə artıydı – sallanan yanaqları və döyükdən gözləri.

Satıcı qız əməlli-başlı saralıb ağlar səslə mağaza boyu çığırdı:

– Palosiç! Palosiç!

Çit şöbəsidəki adamlar çığırtıya sarı axışdılar, Begemot isə qənnadı şöbəsinin cazibəsindən qopub, pəncəsini “Seçmə Kerç siyənəyi” yazılmış çəlləyə soxdu və bir cüt siyənək balığı çıxarıb udaraq quyruqlarını tütürdü.

– Palosiç! – qənnadı piştaxtasının arxasından çığırtı təkrar olundu, balıq piştaxtasının arxasındakı qısa saqqalı satıcı isə bağırdı:

– Sən nə eləyirsən, əclaf?!

Pavel İosifoviç artıq hadisə yerinə tələsirdi. O, cərrah kimi mötəbər görkəmli, təmiz ağ xalətli bir kişiydi, dös cibindən karandaşın ucu görünürdü. Pavel İosifoviç, yəqin, təcrübəli adam idi. Begemotun ağzında üçüncü siyənək balığının quyruğunu görüb, bir anda vəziyyəti qiymətləndirdi, hər şeyi tam anladı və ədəbsizlərlə mübahisəyə girişməyib, əliylə uzağa işarə edərək komanda verdi:

– Fit çal!

Qapıçı güzgülü qapıdan Smolenskinin tininə yel kimi çıxıb bərkdən fit verdi. Adamlar yaramazları aralığa almağa başladılar, onda işə Korovyev qarışdı.

– Vətəndaşlar! – titrək nazik səsle qışqırdı. – Bu nə deməkdir? Hə? İcazənizlə bunu sizdən soruşum! Bədbəxt adam, – Korovyev səsinə yazıqlıq verib, dərhal aqlamsınan Begemotu göstərdi, – bədbəxt adam bütün günü primus təmir eləyir, o acıb... bəs valyutanı haradan tapsın?

Adətən, təmkinli, sakit olan Pavel İosifoviç acıqlandı:

– Qurtar görüm! – Bu dəfə uzağa artıq səbirsizliklə əl elədi. Onda qapının yanındakı fit səsləri ətrafı başına götürdü.

Ancaq Korovyev onun çıxışından təşvişə düşmədən sözünə davam elədi:

– Haradan olmalıdır? Sizdən soruşuram! O, acılıqdan, susuzluqdan üzülüb! Ona istidir. Nə böyük şeydir, dadına baxmaq üçün bu bədbəxt naringi götürüb. Həmin naringinin də qiyməti vur-tut üç qəpikdir. Di gəl, meşədəki bülbül kimi cəh-cəh vururlar, milisi narahat eləyirlər, onu işdən ayırırlar. Bəs ona olar? Hə? – Korovyev bu yerdə paltolu gonbulu göstərdi və gonbulun sifətində bərk təşviş ifadə olundu. – O kimdir elə? Hə? Haradan gəlib? Niyə gəlib? Nədir, ondan ötrü darıxmışdıq? Onu dəvət etmişik? Əlbəttə, – sabiq regent kinayəylə ağzını əyib, gücü çatdıqca bağırdı, – görürsünüz də, yasəmən rəngli şıq palto geyinib, qızılbalıq yeməkdən şişib, cibi valyutayla doludur, bəs bizimkilərin, bizimkilərin nəyi var?! Çox acınacaqlı vəziyyətdir! Acınacaqlıdır! Acınacaqlıdır! – Korovyev qədim toylardakı sağdış kimi zarıldadı.

Bütün bu gic-gici, yersiz və yəqin ki, siyasi cəhətdən ziyanlı çıxış Pavel İosifoviçi səksəndirdi, ancaq nə qədər qəribə olsa da, yığılan adamların gözlərindən bu çıxışın onların çoxunda rəğbət oyatdığı hiss olunurdu! Beqemot paltarının çirkli yırtıq qolunu gözünə sıxıb iztirabla deyəndə ki:

– Sağ ol, sadıq dost, zərərçəkənin tərəfini saxladın! – möcüzə baş verdi. Kasıb, ancaq təmiz geyinmiş, qənnadı şöbəsinəndən üç dənə badamlı piroq almış abırlı bir qoca birdən-birə dəyişdi. Gözləri parıldadı, qızardı, içində piroq olan kağız paketi döşəməyə atıb:

– Doğrudur! – deyə uşaq kimi nazik səslə qışqırdı. Sonra məcməyini götürdü, Begemotun məhv etdiyi şokoladdan düzəldilmiş Eyfel qülləsinin qalıqlarını atıb, sol əliylə əcnəbinin şlyapasını çıxartdı, sağ əliylə isə məcməyini zərblə əcnəbinin daz başına çırpdı. Elə səs çıxdı ki, yük maşınından yerə dəmir təbəqəsi atılarda belə səs çıxır. Gonbul ağappaq olub, arxası üstə aşaraq Kerç siyənəyi çəlləyinə düşdü və duzlu su ətrafa fontan vurdu. Bu yerdə ikinci möcüzə baş verdi. Çəlləyə düşən paltolu aksentsiz-zadsız təmiz rus dilində qışqırdı:

– Öldürürlər! Milis! Məni quldurlar öldürür! – Görünür, sarsıntı nəticəsində indiyə qədər bilmədiyi rus dilinə birdən yiyələnmişdi.

Qapının fiti kəsildə həyəcanlanmış alıcıların arasında yaxınlaşan milis dəbilqələri gözə dəydi. Ancaq məkrli Begemot hamamda suyu vedrəylə skamyaya əndərən kimi, primusdan benzini qənnadı piştaxtasının üstünə tökdü və benzin öz-özünə alışdı. Alov yuxarı qalxıb, meyvə səbətlərinin qəşəng kağız lentlərini yandıra-yandıra piştaxta boyu yayıldı. Satıcı qızlar çığırtıyla piştaxtanın arxasından götürüldülər və onlar qaçan kimi pəncərələrin kətan pərdələri, döşəmə od tutdu. Adamlar o saat hay-həşir qoparıb, daha lazım olmayan Pavel İosifoviçi ayaqlayaraq qənnadı şöbəsindən kənara sıçradılar, balıq şöbəsindəki satıcılar isə iti bıçaqları əllərində bir-birinin dalınca arxa qapıya tərəf götürüldülər. Paltolu vətəndaş siyənək həlməşiyinə bulaşmış halda piştaxtadakı qızılbalığın üstündən aşıb onların arxasınca cumdu. Xilas olmağa çalışanların basabasında giriş qapısının şüşələri sınıb cingiltiyə yerə töküldü, hər iki yaramaz – Korovyev və qarınqulu Begemot isə harasa yoxa çıxdılar, hara – bilinmədi. Torqsindəki yanğının şahidləri sonra danışdırdılar ki, guya, hər iki xuliqan tavana qalxıb orada uşaq şarı kimi partlayıb. Əlbəttə, əhvalatın məhz belə olması şübhəliydi, ancaq görmədiyimizi deyə bilmərik.

Amma bilirik ki, Smolenskidəki hadisədən düz bir dəqiqə sonra Begemotla Korovyev artıq bulvarın səkisində, elə Qriboyedovun xalası evinin yanındaydılar və Korovyev dəmir çəpərin qarşısında dayanıb dedi:

– Paho! Bu ki yazıçılar evidir! Bilirsən, Begemot, mən bu ev haqqında çox yaxşı sözlər eşitmişəm. Dostum, bu

evə diqqət elə. Düşünmək xoşdur ki, bu damın altında bir yığın istedad yetişir.

– Oranjereyadakı ananaslar kimi, – deyərək Begemot açıq-sarı sütunlu evə yaxşı tamaşa eləmək üçün dəmir çəpərin beton bünövrəsinə çıxdı.

– Tamamilə doğrudur, – Korovyev ayrılmaz yol yoldaşıyla razılaşdı, – düşünəndə ki indi bu evdə “Don Kixot” un, ya “Faust” un, ya lənət şeytana, “Ölü canlar” ın gələcək müəllifi yetişir, adamın ürəyi şirin duyğu ilə çırpırır! Hə?

– Adamı dəhşət basır! – Begemot təsdiq etdi.

– Bəli, – Korovyev sözünə davam elədi, – öz həyatını fədakarcasına Melpomenanın, Poliqimniyanın və Taliyanın xidmətinə verməyi qərara alan bir neçə min mücahidi bir damın altında birləşdirən bu evin parniklərindən çox qərribə şeylər gözləmək olar. Təsəvvür eləyirsən, onlardan hansısa biri başlanğıc üçün bir “Müfəttiş”, aşağısı bir “Yevgeni Onegin” ortaya qoysa, necə hay-küy qopar!

– Çox sadə, – Begemot yenə təsdiq etdi.

– Bəli, – Korovyev fikirli halda barmağını qaldırdı, – ancaq! Ancaq deyirəm və bunu təkrar eləyirəm – ancaq! Əgər şüşəbənddə yetişdirilən bu zərif bitkilərə hansısa mikroorganizm hücum eləməsə, kökünü zədələməsə, əgər onlar çürüməsə! Ananaslarda belə şeylər olur! Ay-ay-ay, özü də necə olur!

– Yeri gəlmişkən, – Begemot yumru başını dəmir çəpərdəki deşikdən içəri soxaraq xəbər aldı, – onlar eyvan-da neyləyirlər?

– Çörək yeyirlər, – Korovyev izah elədi, – mənim əzizim, əlavə olaraq deyim ki, burada kifayət qədər yaxşı və ucuz restoran var. Mən isə hər bir turist kimi uzaq səfərdən əvvəl qəlyanaltı eləyib, bir parç buz kimi pivə içmək istəyirəm.

– Mən də, – Begemot dedi və hər iki yaramaz cökə ağaclarının altındakı asfalt cığırla fəlakət hiss etməyən restoranın eyvanına doğru addımladı.

Ağ corablı, başına da ağ beret qoymuş solğun bənizli bir qadın eyvanın küncündəki sarmaşılıq girişin ağzında Vyana stulunda kefsiz halda oturmuşdu. Onun qarşısındakı adi mətbəx stolunun üstündə kontor dəftərinə oxşar

qalın dəftər vardı və restorana girənləri nəyə görə bu dəftərə qeyd eləyirdilər. Korovyevlə Begemotu məhz həmin qadın saxladı.

– Sizin vəsiqələriniz? – O, Korovyevin pensnesinə, Begemotun primusuna və cızılmış dirsəyinə təəccüblə baxdı.

– Sizdən çox-çox üzr istəyirəm, nə vəsiqə? – Korovyev heyrətlə soruşdu.

– Siz yazıçısınız? – öz növbəsində qadın soruşdu.

– Sözsüz, – Korovyev ləyaqətlə cavab verdi.

– Sizin vəsiqələriniz? – qadın təkrar elədi.

– Mənim gözəlim... – Korovyev nəvazişlə sözə başladı.

– Mən gözəl deyiləm, – qadın onun sözünü kəsdi.

– Ah, çox heyif, – Korovyev məyus halda sözünə davam elədi, – neyləyək, istəmirsinizsə, olmayın, ancaq çox xoş olardı. Doğrudanmı, Dostoyevskinin yazıçılığına inanmaq üçün ondan vəsiqə tələb etmək lazımdır? Siz onun hər hansı romanından istənilən beş səhifəni götürün və vəsiqəsiz-zadsız qarşınızdakının yazıçı olduğuna inanacaqsınız. Güman eləyirəm onun heç vəsiqəsi də olmayıb! Sən necə fikirləşirsən? – Korovyev Begemotdan xəbər aldı.

– Mərc gəlirəm ki, olmayıb, – o, primusu stolun üstündəki dəftərin yanına qoyub, hisli alınının tərini əliylə sildi.

– Siz Dostoyevski deyilsiniz, – Korovyevin çaşdırdığı qadın dedi.

– Nə bilmək olar, – o cavab verdi.

– Dostoyevski ölüb, – qadın inamsızlıqla dedi.

– Etiraz eləyirəm! – Begemot qızğıncasına ucadan dedi. – Dostoyevski ölməzdir!

– Vətəndaşlar, vəsiqələriniz, – qadın dedi.

– Əfv edərsiniz, axı bu gülüncdür, – Korovyev inadından dönmürdü, – yazıçının yazıçılığını heç də vəsiqəsi yox, yazdığı müəyyən edir! Siz haradan bilirsiniz ki, mənim başımda hansı ideyalar qaynayır? Ya bu başda? – O, Begemotun başını göstərdi, sanki, qadının yaxşı-yaxşı baxması üçün Begemot da tez-tələsik kepkasını çıxartdı.

– Vətəndaşlar, imkan verin keçsin, – qadın artıq əsəbliklə dedi.

Korovyev və Begemot kənara çəkilib boz kostyumlu, köynəyinin yaxalığı pencəyin üstünə çıxmış, qalstuksuz,

ağ yay köynəyində və qoltuğunda qəzet olan hansısa yazıçıya yol verdilər. Yazıçı mehribancasına qadına başıyla salam verdi, ayaqüstü dəftərə cızma-qara eləyib, eyvana qalxdı.

– Heyif, heyif, – Korovyev dərli-dərli dedi, – biz sərğərdan bədbəxtlərin arzuladığı buz kimi soyuq pivə bizə yox, ona qismət olacaq. Vəziyyətimiz çox müşkül və kədərli-dir, bilmirəm neyləyək.

Begemot yalnız acı-acı əllərini yelləyib, kepkasını pişik tükünə çox oxşayan tüklü, yumru başına qoydu. Bu zaman qadının başı üzərində asta, ancaq hökmlü bir səs eşidildi:

– Buraxın, Sofya Pavlovna.

Dəftərli qadın heyrətləndi; sarmaşıqlı girişdə frak geyinmiş dəniz quldurunun ağ sinəsi və sivri saqqalı peyda oldu. O, bu iki şübhəli səfilə mehribanlıqla baxıb, hələ üstəlik, onları əliylə içəri dəvət elədi. İdarə etdiyi restoranda Arçibald Arçibaldoviçin hörməti böyük idi və Sofya Pavlovna itaətkarcasına Korovyevdən soruşdu:

– Soyadınız nədir?

– Panayev, – o, nəzakətlə cavab verdi. Qadın bu soyadı yazıb, sual dolu baxışlarını Begemota dikdi.

– Skabiçevski, – nəyə görə öz primusunu göstərib ciyildədi. Sofya Pavlovna bunu da yazıb, qol çəkmək üçün dəftəri onlara sarı itələdi. Korovyev “Panayev” soyadının qarşısında “Skabiçevski”, Begemot isə Skabiçevskinin qarşısında “Panayev” yazdı.

Arçibald Arçibaldoviç Sofya Pavlovnanı tamam heyrətə salıb füsunkarcasına gülümsəyərək qonaqları eyvanın ən sıx kölgəlik olan, yanında sarmaşıqların arasından düşən gün işığının oynadığı ən yaxşı stola tərəf apardı. Sofya Pavlovna isə təəccübdən gözlərini döyə-döyə gözlənməz qonaqların yazılarına bir xeyli baxdı.

Arçibald Arçibaldoviç ofisiantları Sofya Pavlovnadan heç də az heyrətə salmadı. Şəxsən özü Korovyevin altına stul çəkdi, ofisiantların birinə göz vurdu, o birinə nəse pıçıldadı və hər iki ofisiant, biri öz primusunu döşəməyə, bozarmış çəkməsinin yanına qoyan təzə qonaqların ətrafında vurnuxdu.

Sarı ləkələri olan köhnə süfrə masanın üstündən dərhal yoxa çıxdı, bədəvi əbası kimi ağappaq nişastalı süfrə

havada xışiltıyla açıldı, Arçibald Arçibaldoviç isə artıq Korovyevə tərəf əyilib astadan, ancaq çox mənalı şəkildə qulağına pıçıldayırdı:

– Nəyə qonaq eləyəcəyik? Məxsusi qaxac balığı m var... memarların qurultayından qoparmışam...

– Siz... e... bizə, ümumiyyətlə, qəlyanaltı verin... – Korovyev stulda yayxanaraq dostcasına mızıldadı.

– Anlayıram, – Arçibald Arçibaldoviç gözlərini yumub mənalı-mənalı dedi.

Olduqca şübhəli müştərilərlə restoranın şefinin necə davrandığını görən ofisiantlar bütün şübhələri bir kənara qoyub can-dildən işə girişdilər. Cibindən papiros kötüyü çıxarıb ağızına soxan Begemota biri artıq kibrit gətirmişdi, o biri yaşıl şüşələri cingildədə-cingildədə qaçıb süfrəyə qədəhlər, parusin örtüyün altında narzanın yaxşı içildiyi... yox, irəlicədən deyək ki, unudulmaz Qriboyedov eyvanında narzanın bir vaxtlar yaxşı içildiyi zərif bakallar düzdü.

– Qarabağır quşunun döş ətinə qonaq eləyə bilərəm, – Arçibald Arçibaldoviç, sanki, oxuya-oxuya dedi. Sınıq pensneli qonaq briq komandirinin təklifini tamamilə bəyəndi və gərəksiz şüşənin arxasından ona iltifatla baxdı.

Qonşu stolda arvadiyla oturub qızardılmış donuz ətinin axırına çıxan belletrist Petrakov-Suxovoy bütün yazıçılara xas olan müşahidə qabiliyyəti ilə Arçibald Arçibaldoviçin qulluq göstərdiyini sezib xeyli təəccübləndi. Onun mötəbər xanımı isə hətta dəniz quldurunu Korovyevə qışqarıb qaşığı tıqqılatdı... – yəni bu nə deməkdir, bizi niyə gözlədirlər... dondurmanı da vermək vaxtıdır! Belə şey olar?

Arçibald Arçibaldoviç Petrakovaya füsunkar bir təbəssüm bəxş edib ofisiantı yanına göndərdi, ancaq özü əziz qonaqları tərkləmədi. Ax, Arçibald Arçibaldoviç ağıllı adamdı! Müşahidə qabiliyyəti də, olsun ki, yazıçılarınınkindən heç də az deyildi. Varyetedəki seansdan, bu günlər baş verən bir çox hadisələrdən xəbərdardı, eşitmişdi, ancaq başqalarının əksinə olaraq “dama-dama paltarlı”, “pişik” sözlərini qulaqardına vurmamışdı. Arçibald Arçibaldoviç müştərilərinin kim olduğunu dərhal anlamışdı. Anlayan kimi də, təbii ki, onlarla mübahisəyə girişmədi. Ancaq Sofya Pavlovnaya söz ola bilməz! Gör ağılına gələne bax

– durub onların qabağını kəsir! İntəhası, bundan artıq ondan daha nə gözləyəsen.

Əriyən qaymaqlı dondurmanı təkəbbürlə qurdalaya-qurdalaya Petrakova narazı baxışlarla təlxək kimi geyinmiş adamların qarşısındakı masanın, sanki, möcüzə nəticəsində dolub-daşdığına baxırdı. Parıldayana qədər yuyulmuş kahı yarpaqlarının ucu artıq təzə kürü qoyulmuş vazalardan çıxmışdı... və bir an keçmədi ki, xüsusi olaraq yaxınlaşdırılmış ayrıca stolda tərləmiş balaca gümüş vedrə peyda oldu...

Yalnız əmin olandan sonra ki hər şey vicdanla görülüb, yalnız ofisiantların əlində ağzıbağlı tava cızıldaya-cızıldaya gələndə Arçibald Arçibaldoviç iki müəmmalı müştərini tərk etməyi özünə rəva bildi, onda da əvvəlcədən onlara pıçıldadı:

– Bağışlayın! Bir dəqiqəliyə! Fileyə şəxsən özüm nəzarət etməliyəm.

354

O, stoldan aralanıb restoranın içərisindəki qapıda gözdən itdi. Əgər kimsə Arçibald Arçibaldoviçin sonrakı hərəkətlərini izləsəydi, bu hərəkətlər, şübhəsiz, ona bir az müəmmalı görünərdi.

Şef filenin bişməsinə nəzarət etmək üçün mətbəxə yox, restoranın anbarına getdi. Anbarı öz açarıyla açdı, içəri girib, buz doldurulmuş sandıqçadan manjetini bula-mamaq üçün ehtiyatla iki iri qaxac balıq çıxartdı, onu qəzetə bükdü, kəndirlə səliqəylə bağlayıb kənara qoydu. Sonra qonşu otağı yoxladı ki, görsün ipək astarlı yay paltosu və şlyapası yerindədirmi, yalnız bundan sonra qonaqlara söz verdiyi döş ətinə aşpazın səylə hazırladığı mətbəxə yollandı.

Demək lazımdır ki, Arçibald Arçibaldoviçin hərəkətlərində qəribə və müəmmalı heç nə yox idi, belə hərəkətləri yalnız səthi müşahidəçi qəribə hesab eləyə bilərdi. Onun hərəkətləri tamamilə əvvəlkilərin məntiqi davamıydı. Son hadisələrdən məlumatlı olmağı, ən başlıcası – müstəsna hissetmə qabiliyyəti sayəsində Qriboyedov restoranının şefinə agah olmuşdu ki, iki müştərinin naharı bol və təmtəraqlı olsa da, uzun sürməyəcək. Keçmiş dəniz quldurunu heç vaxt aldatmayan hissiyyatı bu dəfə də onu darda qoymadı.

Korovyev və Begemot iki dəfə təmizlənmiş əla soyuq Moskva arağının ikinci qədəhini toqquşduranda, hər şeyi bilməsiylə Moskvada məşhur olan salnaməçi Boba Kandalupski tərlı və həyəcanlı halda eyvanda göründü, dərhal da Petrakovların yanında əyləşdi. Boba şişman portfelini stolun üstünə qoyub, dodaqlarını tezəcə Petrakovun qulağına soxdu və nəsə çox həvəsləndirici şeylər pıçıldadı. Maraqdan üzülən xanım Petrakova qulağını Bobanın koppuş yağlı dodaqlarına tərəf tutdu. O isə hərədən oğruncasına boylanaraq elə hey pıçıldayırdı və buna oxşar ayrı-ayrı sözləri eşitmək olurdu:

– Vicdanım haqqı! Sadovıda, Sadovıda, – Boba səsini bir az da alçaltdı, – güllə batmır! Güllələr... güllələr... benzin... yanğın... güllələr...

– Murdar şayiələr yayan bu yalançıları, – Petrakova hikkəsindən öz kontralto səsiylə Bobanın istədiyindən bir az bərk ciyildədi, – qandırmaq lazımdır! Eybi yox, elə də olacaq, haqlarında ölçü götürərlər! Gör necə ziyanlı yalanlardır!

– Yalan nədir, Antonida Porfiryevna! – yazıçı arvadının inanmadığından kədərənən Boba yenə ötməyə başladı: – Sizə deyirəm ki, güllə batmır... İndi də yanğın... Onlar göynən... göynən gəlirlər, – Boba, haqqında danışdığı adamların yanındaca oturub, onun söylədiklərindən ləzzət aldıklarını ağına belə gətirmədən donqulandı.

Yeri gəlmişkən, bu ləzzət tezliklə bitdi. Restoranın içərisindəki qapıdan eyvana ildırım sürətilə belləri kəmərlə tarım çəkilmiş, boğazlı dəri əlcəkdə, əllərində tapança üç kişi çıxdı. Öndə gələn gur və qorxunc səslə qışqırdı:

– Yerinizdən tərپənməyin! – Dərhal da hər üçü Korovyevlə Begemotun başını nişan alıb eyvanı atəşə tutdu. Gülləbaran olunanların hər ikisi o saat havada əridi, primusdan isə alov sütunu düz parusin örtüyə yüksəldi. Parusin örtükdə, sanki, kənarları qara ağız açıldı və hər tərəfə böyüməyə başladı. Alov parusin örtükdən yuxarı millənib, Qrıboyedev evinin lap damına qədər qalxdı. İkinci mərtəbədə redaksiyanın pəncərəsi ağındakı kağız dolu qovluqlar qəfil alışdı, ardınca pərdələr od tutdu və kimsə körükləndirmiş kimi alov uğuldayaraq xalanın evinin içərilərinə doğru cumdu.

Bir neçə saniyə sonra bulvarın çuqun çəpərinə doğru apararı, fəlakətin çərşənbə axşamı hələ heç kimin anlamadığı ilk carçısı İvanuşkanın gəldiyi asfalt səkiylə indi yeməklərini sona çatdırmamış yazıçılar, ofisiantlar, Sofya Pavlovna, Boba, Petrakova, Petrakov qaçırıldı.

Vaxtında yan qapıdan çıxarı Arçibald Arçibaldoviç yanarı briqi sonuncu tərki etməyə borclu olan kapitan kimi heç hara qaçmadan, heç hara tələsmədən iki qaxac balığı da odun kimi qoltuğuna vurub ipək astarlı yay paltosunda sakitcə dayanmışdı.

XXIX fəsil

MASTERİN VƏ MARQARİTANIN TALEYİ MÜƏYYƏNLƏŞDİ

356

Şəhərin yüksəkliyində, Moskvanın, təxminən, yüz əlli il əvvəl tikilmiş ən gözəl binalarından birinin daş döşənmiş meydançasında qürub çağı iki nəfər – Voland və Azazello dayanmışdı. Onlar küçədən, aşağıdan görünmürdülər, çünki gips vazalar və gips güllərlə bəzənmiş sürəhi onları lazımsız baxışlardan qoruyurdu. Ancaq bütün şəhər onların ayağı altındaydı.

Öz qara əbasını geyinmiş Voland qatlanan kətildə oturmuşdu. Onun uzun, enli qılıncı meydançanın iki kəsişən plitəsinin arasına sancılıb günəş saati əmələ gətirmişdi. Qılıncın kölgəsi yavaş-yavaş uzanıb şeytanın qara tuflilərinə tərəf sürünürdü. Bir ayağını altına qatlayıb kətildə büzüşmüş Voland iti çənəsini yumruğuna dayayaraq, saysız-hesabsız saraylara, nəhəng binalara, sökülməyə məhkum daxmalara baxırdı.

Müasir paltarıyla, yəni pencəyi, şlyapası, laklı tufliləriylə vidalaşıb Voland kimi qara geyinmiş Azazello öz hökmdarından bir az aralıda hərəkətsiz dayanıb, onun kimi gözünü şəhərdən çəkmirdi.

Voland dilləndi:

– Çox maraqlı şəhərdir, eləmi?

Azazello qımıldanıb hörmətlə cavab verdi:

– Messir, mənim daha çox Roma xoşuma gəlir.

– Hə, zövqdən asılıdır, – Voland dedi.
Az sonra yenə onun səsi eşidildi:
– Bulvardakı o tüstü nədir?
– Qriboyedov evi yanır, – Azazello cavab verdi.
– Yəqin, ayrılmaz Korovyev-Begemot cütüüyü orada
olub.

– Buna heç bir şübhə yoxdur, messir.

Yenə sükut çökdü, meydançada arxası günbatana dayanan hər ikisi günəşin nəhəng binaların yuxarı mərtəbələrində əks edib göz qamaşdırdığı pəncərələrə baxırdı. Arxası qüruba olsa da, Volandın gözü də bu pəncərələrdən biri kimi alışıb-yanırdı.

Ancaq bu yerdə nəse Volandı üzünü şəhərdən çevirib, arxa tərəfindəki damın dairəvi qülləsinə baxmağa məcbur elədi. Qüllənin divarından əynindəki cır-cındır paltarları palçığa batmış, əldəqayıрма səndəl, xiton geyinmiş qaşqa-baqlı, qarasaqqal bir adam çıxdı.

– Paho! – Voland gələn adama rişxəndlə baxdı.
– Səni burada görəcəyimə heç inanmazdım! Nə yaxşı təşrif buyurmusan, çağırılmamış, ancaq gözlənilən qonaq?

– Sənin yanına gəlmişəm, şəhər ruhlar və kölgələr hökmdarı, – gələn adam ədavətlə, acıqlı-acıqlı Volanda baxdı.

– Mənim yanıma gəlmisənsə, niyə mənimlə salamlamadın, keçmiş vergiyiğən? – Voland soyuq tərzdə dedi.

– Çünki sənin salamatlığını istəmirəm, – gələn adam kobudcasına cavab verdi.

– Ancaq bununla barışmalı olacaqsan, – Voland istehzayla dodaqucu gülümsədi, – damda görünməyə macal tapmamış dərhal mənasız-mənasız danışdın, bu mənasızlıq sənin intonasıyandadır. Sözüünü elə dedin ki, guya, kölgələri, elə şəri də qəbul etmirsən. Sən zəhmət çəkib bu sual barədə düşünə bilərsənmi ki, şəhər olmasa, xeyirin nə mənası vardır, kölgələr itsə, yer üzünü necə görünərdi? Axı kölgələr əşyalardan, adamlardan yaranır. Bax, bu, mənim qılıncımın kölgəsidir. Ancaq ağacların, canlıların da kölgəsi olur. Çılpaq dünyadan ləzzət almaq xülyasına düşməyin ucbatından bütün ağacları, canlıları yer kürəsindən silmək istəmirsən ki? Sən axmaqsan.

– Səninlə mübahisə etməyəcəyəm, qoca sofist, – Levi Matvey cavab verdi.

– Bayaq dediyim səbəbdən mübahisə eləyə də bilməzsən: sən axmaqsan, – deyib Voland soruşdu: – Məni yorma, sözünün canını de, niyə gəlmisən?

– Məni o göndərib.

– Sənə nə deməyi hökm edib, kölə?

– Mən kölə deyiləm, – Levi Matvey lap hirsələnərək cavab verdi, – mən onun şagirdiyəm.

– Biz həmişəki kimi başqa-başqa şeylərdən danışı-
rıq, – Voland dedi, – ancaq danışdığımız şeylər bundan dəyişmir. Nə deyir?

– O, masteri əsərini oxuyub, – Levi Matvey dilləndi, – səndən xahiş edir ki, masteri özünlə götürüb ona dinclik bəxş eləyəsən. Doğrudanmı, bunu eləmək sənin üçün çətindir, şər ruh?

– Mənim üçün heç nə çətin deyil, – Voland cavab verdi, – bu da sənə yaxşı məlumdur. – O susub əlavə etdi: – Bəs siz niyə onu yanınıza, işıqlı dünyaya götürmək istəmirsiniz?

– Biz olduğumuz dünya ona düşmüş, onun qazancına dinclik düşür, – Levi kədərli səslə dedi.

– De ki, əməl olunacaq, – Voland cavab verdi və gözündən od çıxdı: – Tez get buradan.

– O xahiş eləyir ki, onu sevən, yolunda əzab çəkən qadını da götürəsiniz, – Levi ilk dəfə Volanda yalvardı.

– Sənsiz heç cür aqlımıza gəlməzdi. Get.

Bundan sonra Levi Matvey yoxa çıxdı, Voland isə Azazellonu yanına çağırıb əmr etdi:

– Onların yanına uç, hər şeyi yoluna qoy.

Azazello meydançanı tərk etdi. Voland tək qaldı.

Ancaq onun təkliyi çox sürmədi. Meydançanın plitələ-
rində addım səsləri, qızğın danışq eşidildi və Volandın qar-
şısında Korovyevlə Begemot peyda oldu. İndi gonbulun primusu yox idi, başqa əşyalarla yüklənmişdi. Qoltuğunda qızılı çərçivədə balaca landşaft¹, qolunun üstündə yarısı yanmış aşpaz xalası, o biri əlində bütöv bir qızıl balıq var idi. Korovyevlə Begemotdan yanıq iyi gəlirdi, Begemotun sifəti his içindəydi, kepkası isə yarıya qədər yanmışdı.

– Salyut, messir! – yorulmaq bilməyən cütlük qışqı-
rırdı və Begemot əlindəki qızılbalığı yellədi.

¹ Landşaft – mənzərə, yer səthinin şəkli

– Nə kökdəsiniz! – Voland dedi.

– Messir, təsəvvür edin, – Begemot həyəcanlı halda sevincək qışqırdı, – məni soyğunçu bildilər!

– Gətirdiyin əşyaları nəzərə alsaq, – Voland landşafta göz gəzdirdi, – sən elə soyğunçusan.

– İnanırsınızmı, messir... – Begemot ürəklə danışmağa başladı.

– Yox, inanmıram, – Voland qısaca cavab verdi.

– Messir, and içirəm, qəhrəmancasına çalışdım ki, nə mümkünsə xilas eləyəm, ancaq vur-tut bunları götürə bildim.

– Yaxşısı budur de görüm, Qriboyedov niyə yandı? – Voland soruşdu.

Hər ikisi əlini yelləyib göyə baxdı, Begemot isə qışqırdı:

– Anlaya bilmirəm! Kirimişcə oturub qəlyanaltı eləyirdik...

– Birdən – taraq, taraq! – Korovyev onun sözünü davam etdirdi. – Atəş açıldı! Qorxudan dəhşətə gəlib, Begemotla bulvara doğru qaçdıq, onlar da dalımızca, biz özümüzü Timiryazevə atdıq!..

– Ancaq vəzifə borcu, – Begemot söhbətə qoşuldu, – rüsvayçı qorxaqlığımızı üstün gəldi və biz qayıtdıq.

– Hə, qayıtdınız? – Voland dedi. – Əlbəttə, bina büsbütün yanandan sonra.

– Büsbütün! – Korovyev dərdli-dərdli təsdiqlədi. – Sizin çox dəqiq ifadə etdiyiniz kimi büsbütün, messir. Bircə küllü qaldı!

– Qiymətli nəşə çıxarmaq ümidiylə mən iclas zalına cumdum, – Begemot dedi, – sütunlar olan zala, messir. Ah, messir, əgər mənim arvadım olsaydı, iyirmi dəfə dul qala bilərdi! Ancaq bəxtimdən, messir, mən evli deyiləm və sizə açıq deyim ki, evlənmədiyimə görə xoşbəxtəm. Ah, messir, məgər subaylığın azadlığını məşəqqətli boyunduruğa dəyişmək olarmı?

– Yenə cəfəngiyat başlandı, – Voland dedi.

– Eşidirəm və sözümə davam eləyirəm, – pişik cavab verdi, – bu da landşaft. Zaldan daha heç nə çıxarmaq mümkün olmadı, alov sifətimi qarsalayır. Mən anbara qaçıb qızılbalığı xilas elədim. Mətbəxə qaçıb xalatı xilas elədim. Messir, düşünürəm ki, bacardığımı eləmişəm,

ancaq sizin hər şeyə şübhəylə yanaşmanızın səbəbini başa düşürəm.

– Sən soyğunçuluq elədiyən vaxt bəs Korovyev nəylə məşğuluydu? – Voland soruşdu.

– Mən yangınsöndürənlərə kömək eləyirdim, messir, – Korovyev cırılmış şalvarını göstərdi.

– Əgər belədirsə, əlbəttə, yeni bina tikmək lazım gələcək.

– Tikiləcək, messir, – Korovyev dedi, – sizi əmin edirəm.

– Nə deyim, bircə arzulamaq qalır ki, əvvəlkindən yaxşı olsun, – Voland bildirdi.

– Elə də olacaq, messir, – Korovyev dedi.

– Siz mənə inanın, – pişik əlavə etdi, – mən əsl peyğəmbərəm.

– Nə təhər olsa da, biz gəldik, messir, – Korovyev bildirdi, – sizin tapşırıqlarınızı gözləyirik.

360

Voland kətildən qalxıb sürəhiyə yaxınlaşdı və arxası əshabələrinə durub bir xeyli dinməzcə uzaqlara baxdı. Sonra yenə geri çəkilib kətillə çökərək dedi:

– Heç bir tapşırıq olmayacaq, bacardığınızı elədiniz, hələ ki, sizin xidmətinizə ehtiyacım yoxdur. Dincələ bilərsiniz. İndi tufan qalxacaq, sonuncu tufan, o, lazım olan hər şeyi axıra çatdıracaq və biz yola düşəcəyik.

– Çox yaxşı, messir, – hər iki oyunbaz cavab verib meydançanın ortasındakı dairəvi mərkəzi olan qüllənin arxasında gözdən itdi.

Voland dediyi tufanın əlamətləri artıq üfüqdə görünürdü. Qərbdən qalxan qara bulud günəşi yarıyacan uddu. Sonra onu tamam örtüdü. Meydançada hava sərinləşdi. Bir az keçmiş qaranlıq çökdü.

Qərbdən gələn qaranlıq nəhəng şəhəri örtüdü. Körpülər, saraylar görünməz oldu. Dünyada heç olmayıbmiş kimi hər şey yoxa çıxdı. Bütün səmanı odlu xətt yarıb keçdi. Sonra şəhəri gurultu silkələdi. Gurultu təkrar olundu və tufan çöpdü. Voland tufanın zülmətində görünməz oldu.

XXX fəsil

VAXTDIR! VAXTDIR!

– Bilirsən, – Marqarita dedi, – dünən gecə sən yuxuya gedəndə mən Aralıq dənizindən gələn qaranlıq haqqında oxuyurdum... bir də bütələr, ah, qızıl bütələr! Nəyə görə onlar mənə rahatlıq vermir. Mənə elə gəlir, indi yağış yağacaq. Hiss eləyirsən, hava necə sərinləşir?

– Bunların hamısı xoşdur, yaxşıdır, – master əliylə papirosun tüstüsünü qovdu, – bütələri də boşla getsin... ancaq bu işlərin sonrası nə olacaq, qətiyyənlə məlum deyil!

Bu söhbət qürub çağı, məhz Levi Matvey meydançada Volandin yanına gəldiyi vaxt olurdu. Zirzəminin balaca pəncərəsi açıq idi və əgər kimsə içəri boylansaydı, danışanların qəribə görkəminə təəccüblənərdi. Marqarita çılpacaq bədəninə qara plaş keçirmişdi, master isə xəstəxana tuman-köynəyindəydi. Ona görə beləydi ki, Marqaritanın geyinməyə heç nəyi yox idi, çünki bütün pal-paltarı malikanədə qalmışdı, hərçənd malikanə uzaqda deyildi, ancaq oraya gedib öz əşyalarını gətirməkdən danışmağa belə dəyməzdi. Heç hara getməyibmiş kimi masterin paltarlarını dolabdan tapsalar da, o, sadəcə, geyinmək istəməmişdi, elə oturub-durub deyirdi ki, indicə nəsə cəfəng şeylər baş verəcək. Düzdür, həmin payız gecəsindən sonra master ilk dəfəydi üzünü qırxmışdı (klinikada saqqalını maşınkayla qırxırdılar).

Otağın da görkəmi qəribəydi, qarışıqlıqdan baş çıxarmaq çətin məsələydi. Xalçanın üstündə, divanda əlyazmalar vardı. Hansısa kitab kreslodə ağızüstə yarıaçıq atılıb qalmışdı. Dəyirmi masada süfrə açılmışdı, yeməklərin arasında bir neçə butulka vardı. Bu yeməklərin, içkilərin hardan peyda olduğu Marqaritaya, masterə məlum deyildi. Yuxudan ayılıb bunların hamısını süfrədə görmüşdülər.

Şənbə günü şəhər qarışana qədər yatan masterlə sevgilisi özlərini tam gümrah hiss eləyirdilər, dünənki sərgüzəştlərdən yalnız bir şey xəbər verirdi – sol gicqahları azca gizildəyirdi. Hər ikisinin ruhi aləmində isə böyük dəyişikliklər baş vermişdi, zirzəmidə danışılanlara qulaq asan hər

kəs buna əmin olardı. Ancaq qulaq asası kimsə yox idi. Həyətin də gözəlliyi elə kimsəsizliyindəydi. Günü-gündən daha çox yaşllaşan pəncərə önündəki cökə və ağsöyüddən ətrafa bahar qoxusu yayılırdı və əsən yel o qoxunu zirzəmiyə gətirirdi.

– Bu, şeytan əməlidir! – master qəfildən dedi. – Adam ağına sığışdıra bilmir... – papirosu külqabında söndürüb, başını əlləriylə sıxdı. – Bir qulaq as, sən ki ağılnı çaşdırma-mısan... Qəti əminsən ki, biz dünən şeytanın yanında olmuşuq?

– Qəti əminəm, – Marqarita cavab verdi.

– Əlbəttə, əlbəttə, – master istehzayla dedi, – indi bir dəli əvəzinə ikisi göz qabağındadır! Ər də, arvad da. – Əlini göyə qaldırıb qışqırdı: – Yox, bu, şeytan əməlidir, şeytan əməlidir, şeytan əməlidir!

Cavab əvəzinə Marqarita özünü divana yıxıb uğundu, yalın ayaqlarını oynadıb qışqırdı:

– Oy, öldüm gülməkdən! Oy, öldüm gülməkdən! Bir özünə bax, gör nəyə oxşayırsan!

Master xəstəxana tumanını utana-utana yuxarı çəkənə qədər Marqarita gülməyini kəsib ciddiləşdi.

– Sən indi qeyri-ixtiyari düzünü söylədin, – o dedi, – şeytan əməlidir, şeytan da hər şeyi yoluna qoyacaq, inan mənə! – Gözləri birdən pərıldadı, sıçrayıb yerində oynaya-oynaya qışqırdı: – Necə xoşbəxtəm, necə xoşbəxtəm ki, onlarla razılığa gəldim! Ax, iblis, iblis!.. Mənim əzizim, ifritəylə yaşamağa məhkumsan! – Sonra masterin üstünə atılıb boynunu qucaqladı, dodaqlarından, burnundan, yanaqlarından öpməyə başladı. Pırtlaşıq qara saçları masterin üzünə dağıldı, öpüşlərdən sifəti, alnı alışıb-yandı.

– Sən elə, doğrudan da, ifritəyə oxşamağa başlamısan.

– Mən bunu heç danmıram da, – Marqarita cavab verdi, – mən ifritəyəm, bundan da çox məmnunam.

– Di yaxşı, – master dedi, – ifritə olursan, ol. Çox gözəl və çox qəşəng! Görünür, məni xəstəxanadan qaçırlar... Bu da çox xoşdur! Fərz eləyək ki, buraya gətiriblər... Hətta güman eləyək ki, bizi axtarmayacaqlar... Ancaq Allah xatirinə, mənə de görüm, nəylə və necə dolanacağıq? İnan mənə, səni fikirləşdiyimə görə bunu deyirəm!

Bu vaxt pəncərədə enliburun çəkmələr və darboğaz şalvarın balağı göründü. Sonra bu şalvar dizdən qatlandı və kiminsə iri dalı gündüz işığının qabağını kəsdi.

– Aloizi, evdəsən? – pəncərədən görünən şalvarın yuxarısından bir səs soruşdu.

– Yenə başlandı, – master dedi.

– Aloizini soruşursunuz? – sualı ilə Marqarita pəncərəyə yaxınlaşdı. – Onu dünən həbs ediblər. Bəs kimdir onu soruşan? Sizin soyadınız nədir?

Elə həmin an diz də, dal da yoxa çıxdı, doqqaz qarısının çırpıldığı eşidildi, sonra hər şey öz əvvəlki qaydasına düşdü. Marqarita divana yığılıb gözlərindən yaş gələnə qədər güldü. Ancaq sakitləşəndən sonra sifəti son dərəcə dəyişdi, ciddiləşərək danışa-danışa divandan sürüşüb iməkləyə-iməkləyə masterin dizinin dibinə gəldi və gözüünün içinə baxa-baxa başını sığallamağa başladı.

– Sən nə qədər əzab çəkmisən, nə qədər əzab çəkmişən, mənim zavallım! Bunu təkçə mən bilirəm. Bax, sənin saçlarına dən düşüb, ağzının yanında dərin qırışlar əbədi iz salıb! Mənim bircə dənəm, mənim əzizim, heç nəyin fikrini çəkmə! Sən çox fikir çəkmisən, indi sənənin əvəzinə mən düşünəcəyəm. Səni də əmin eləyirəm, əmin eləyirəm ki, hər şey son dərəcə yaxşı olacaq!

– Mən heç nədən qorxmuram, Marqo, – master birdən dillənib başını qaldırdı və Marqaritanın gözüne görmədiyi, ancaq yəqin, hadisələrdən roman yazdığı vaxtlarda olduğu kimi göründü, – hər şeydən keçdiyim üçün qorxmuram. Məni çox qorxudublar, daha heç nə ilə qorxuda bilməzlər. Ancaq sənə yazığım gəlir, Marqo, bax, məsələ bundadır, ona görə elə eyni şeyi təkrar eləyirəm. Aqlını başına yığ! Niyə öz həyatını xəstə və kasıb adamlarla çürüdəsən? Öz evinə qayıt! Sənə yazığım gəldiyi üçün deyirəm.

– Ay səni, ay səni, – Marqarita pırtlaşıq saçlı başını yırğalaya-yırğalaya pıçıldadı, – ay səni, inamsız, bədbəxt adam. Mən dünən sənə görə bütün gecəni çılpaq titrəmişəm, öz xasiyyətimi dəyişmişəm, neçə ay qaranlıq otaqda oturub yalnız bir şeyi – Yerşalaim üzərindəki tufanı düşünmüşəm, ağlamaqdan gözümdə yaş qalmayıb, indi isə, xoşbəxtlik üzümüzə güləndə sən məni qovursan? Eybi yox,

eybi yox, mən gedərəm, ancaq bil ki, sən qəddar adamsan! Onlar səni düşkünləşdiriblər!

Master kövrəldi və nəyə görə başını Marqaritanın saçlarında gizlədib ağladı. Marqarita titrək barmaqlarını onun gicgahlarında gəzdirib ağlaya-ağlaya pıçıldayırdı:

– Hə, saçlarına dən düşüb... gözüüm görə-görə saçların qar kimi ağarır... ax, sənin başın nələr çəkib! Gözlərin nə gündədir! Bomboş səhradır... Əzab-əziyyət qəddini əyib... Səni sındırıblar, sındırıblar... – Marqaritanın danışdığı rabitəsiz olurdu, ağlamaqdan bədəni əsirdi.

O zaman master gözlərini silib, Marqaritanı yerdən qaldırdı, özü də ayağa qalxıb qətiyyətlə dedi:

– Kifayətdir! Sən məni utandırdın. Daha heç vaxt qorxaqlıq etməyəcəyəm, bu məsələyə bir də qayıtmayacağam, arxayın ol. Bilirəm, hər ikimiz öz ruhi xəstəliyimizin qurbanıyıq, ola bilsin, məndən sənə keçib... Neyləyək, onu elə birlikdə də çəkərik.

Marqarita dodaqlarını masterin qulağına yaxınlaşdırıb pıçıldadı:

– Sənin həyatına and içirəm, yaratdığın münəccim oğluna and içirəm, hər şey yaxşı olacaq.

– Di bəsdir, bəsdir, – master gülərək əlavə etdi: – Əlbəttə, bizim kimi əli hər şeydən üzülən adamlar nicatı fövqəltəbii qüvvələrdə axtarırlar! Nə olar, o qüvvələrdə axtarmağa razıyam.

– Bax, indi əvvəlki adamsan, indi gülürsən, – Marqarita dedi, – sənin elmlı sözlərin də cəhənnəm olsun. Fövqəltəbii, ya qeyri-fövqəltəbii – nə fərqi? Mən yemək istəyirəm.

Masterin əlindən tutub masaya tərəf çəkdi.

– Bu yeməklərin indicə yerin altına getməyəcəyinə, ya pəncərədən uçmayacağına əmin deyiləm, – master tamamilə sakitləşmiş halda dedi.

– Uçmayacaq!

Elə həmin vaxt pəncərədən tın-tın səs eşidildi:

– Eşq olsun.

Master diksindi, artıq qeyri-adiliklərə öyrəşmiş Marqarita isə qışqırdı:

– Bu, Azazellodur! Ah, nə gözəl, nə yaxşı! – Və masterə: – Bax, görürsən, bizi unutmurlar! – deyər pıçıldayıb qapını açmağa qaçdı.

– Heç olmasa, əyninə bir şey at, – master onun arxasınca qışqırdı.

– Vecimə də deyil, – Marqaritanın səsi artıq dəhlizdən gəldi.

Azazello öz çəp gözünü bərəldib masterə baxaraq təzim edib salamladı, Marqarita isə coşqunluqla dedi:

– Ah, necə şadam! Ömrümdə heç belə şad olmamışam! Ancaq çılpaq olduğuma görə məni bağışla, Azazello!

Azazello ondan narahat olmamasını xahiş etdi, nəinki lüt, hətta dərisi büsbütün soyulmuş qadınlar gördüyünü deyərək, tünd parçaya bükülmüş nəyisə sobanın böyründə küncə qoyub, məmnuniyyətlə süfrəyə oturdu.

Marqaritanın süzdüyü konyakı Azazello həvəslə içdi. Master ondan gözünü çəkmədən stolun altında hərdən gizlicə sol biləyini çimdikləyirdi. Ancaq bu çimdiklər kömək eləməirdi. Azazello havada ərimədi, doğrusu, əslinə qalsa, buna heç ehtiyac da yox idi. Gözündəki ağ ləkəni saymasa, balacaboy kürən adam heç də qorxunc deyildi, ancaq ağ ləkə sehr-cadusuz da olur, bir də geyimi qeyri-adidir – əbadır, plaşdır-nədir, – intəhası, ciddi düşünəndə görürsən, belə şeylərə rast gəlinir. Konyakı da məharətlə içirdi, bütün xeyirxah adamlar kimi birdəfəyə başına çəkirdi, üstündən də heç nə yemirdi. Elə bu konyakdan masterin başı uğuldadı və o, düşünməyə başladı:

“Yox, Marqarita düz deyir! Əlbəttə, mənim qarşımda şeytanın elçisi oturub. Axı mən özüm də elə srağagün gecə İvana sübut eləyirdim ki, Patriarx gölündə məhz şeytana rast gəlib, indi nəyə görəsə bu fikirdən qorxub hipnozçulardan, qarabasmalardan çərənləyirəm. Hipnozçu nə gəzir burada!”

Master altdan-altından Azazelloya göz qoymağa başladı və əmin oldu ki, onun gözlərində nəsə qeyri-təbiilik, hələ söyləmədiyi nəsə bir fikir var. “O, sadəcə, görüşməyə gəlməyib, hansısa tapşırıqla gəlib”, – master fikirləşdi.

Müşahidə qabiliyyəti ona etibarsız çıxmamışdı.

Qonaq ona heç bir təsir etməyən üçüncü qədəh konyakı da içib dedi:

– Doğrusu, zirzəmiyə söz ola bilməz! Qalır bircə məsələ: bu zirzəmidə gününüzü necə keçirəcəksiniz?

– Elə mən də bunu deyirəm, – master güldü.

– Məni niyə qorxudursunuz, Azazello? – Marqarita soruşdu. – Birtəhər!

– Siz nə danışırsınız! – Azazello əsəbiləşdi. – Sizi qorxutmaq mənim heç ağılıma da gəlmir. Elə mən də deyirəm – birtəhər. Bəli! Az qalmışdı unudam... Messir sizə salam söylədi, həm də tapşırıdım çatdıram ki, sizi kiçik bir gəzintiyə dəvət eləyir, əlbəttə, əgər istəyirsinizsə. Fikriniz nədir?

Marqarita masanın altından masteri ayağıyla itələdi.

– Böyük məmnuniyyətlə, – master Azazelloya göz qoşa-qoşa cavab verdi, o isə sözünə davam elədi:

– Ümid edirik ki, Marqarita Nikolayevna da bundan imtina eləməz.

– Mənə qalsa, etiraz etməyəm, – Marqarita yenə masterin ayağına vurdu.

– Əla! – Azazello ucadan dedi. – Bax, buna varam! Bir anda hər şey hazır! Daha Aleksandrov bağındakı kimi yox.

366

– Ah, yadıma salmayın, Azazello! Mən onda axmağıydım. Buna baxmayaraq, məni elə də günahlandırmağa dəyməz – cin-şəyatinlə hər gün rastlaşmırsan ki!

– Əlbəttə, – Azazello təsdiqlədi, – əgər hər gün olsaydı, xoş olardı!

– Mənim də hər şeyi sürətlə eləməkdən xoşum gəlir, – Marqarita coşqunluqla dedi, – sürəti və çılpıqlığı xoşlayıram... Elə bil, mauzerdən güllə atırsan! Ax, o, necə atəş açır! – Marqarita üzünü masterə tutdu. – Balıncın altındakı yeddiliyin istənilən xalını vurur! – Marqarita keflənməyə başlamışdı, ona görə gözləri alışıb-yanırdı.

– Yenə də unutdum, – Azazello əlini alına çırpdı, – lap başımı itirmişəm! Axı messir sizə hədiyyə yollayıb, – bu yerdə üzünü masterə çevirdi, – bir şüşə çaxır. Nəzərə alın ki, bu, İudeya prokuratorunun içdiyi çaxırdandır. Falerno çaxırdır.

Təbii ki, belə nadir şey Marqaritanın da, masterin də böyük marağına səbəb oldu. Azazello tünd rəngli kəfənin arasından tamam kiflənmiş bardaq çıxardı. Çaxırını iylədilər, stəkanlara süzüb pəncərədən düşən, tufandan qabaq itməkdə olan işığa tutub baxdılar. Hər şeyin qan rənginə boyandığını gördülər.

– Volandın sağlığına! – Marqarita stəkanını qaldırıb qışqırdı.

Hər üçü stəkanı dodağına toxundurub iri qurtum aldı. Tufanqabağı işıq dərhal masterin gözündə sönməyə başladı, nəfəsi təngidi, hiss elədi ki, sonu çatır. Meyit kimi ağarmış Marqaritanın köməksiz halda əlini ona sarı uzadaraq başının stola düşdüyünü, sonra sürüşüb döşəməyə yığıldığını da gördü.

– Zəhərlədin... qatil... – master qışqırmağa macal tapdı. Masanın üstündəki bıçağı götürüb Azazellonu vurmaq istədi, əli süfrədən halsız halda sürüşdü, ətrafında hər şey qara rəngə büründü, sonra isə tamam itdi. O, arxası üstə yığıldı və yığılarkən gicgahı yazı stolunun küncünə dəyib çapıldı.

Zəhərlənənlər süst düşəndə Azazello fəaliyyətə başladı. İlk-əvvəl pəncərəyə tullanıb, bir göz qırpımında Marqarita Nikolayevnanın yaşadığı malikanədə oldu. Dəqiq və səliqəli Azazello hər şeyin lazım olduğu kimi yerinə yetirilib-yetirilmədiyini yoxlamaq istəyirdi. Hər şey qaydasında idi. Azazello gördü ki, ərinin qayıtmasını gözləyən qadın qaş-qabaqlı halda öz yataq otağından çıxdı və birdən ağappaq ağararaq ürəyini tutub qışqırdı:

– Nataşa! Kimsə... yanıma gəlsin! – və kabinetə çatmamış qonaq otağının döşəməsinə yığıldı.

– Hər şey qaydasındadır, – Azazello dedi. O, bir an sonra yerə yığılmış sevgililərin yanında idi. Marqarita üzü üstə xalçaya uzanmışdı. Azazello güclü əlləriylə oyuncaq kimi onu özünə tərəf çevirib sifətinə baxdı. Onun gözü qarşısında Marqaritanın sifəti dəyişirdi. Hətta tufanqabağı ala qararıqlıqda onun müvəqqəti ifritə çəp gözlüyünün, üzündəki qəddarlığın, coşqunluğun itdiyi görünürdü. Mərhumun sifəti ağarıb, nəhayət, cizgiləri yumşaldı və üzündəki yırtıcı ifadəni qadına məxsus iltirab əvəz elədi. Azazello onun ağ dişlərini aralayıb, zəhərlədiyi həmin çaxırdan bir neçə damcı ağızına tökdü. Marqarita nəfəs alıb Azazellonun köməyi olmadan oturdu və zəif səslə soruşdu:

– Nəyə görə, Azazello, nəyə görə? Bu nə işdir başıma gətirdiniz?

O, yerə sərilməmiş masteri görüb diksindi.

– Mən bunu gözləməirdim... qatil!

– Yox, yox, – Azazello dedi, – o indi qalxacaq. Ax, siz nə yaman əsəbisiniz!

Kürən iblisin səsi o qədər səmimiyyəti ki, Marqarita ona dərhal inandı. Gümrah halda sıçrayıb, yerə sərilmiş masterə çıxarı çıxartmərə kömək elədi. Master gözünü açıb nifrətlə öz son sözlərini təkrar elədi:

– Zəhərlədin... qatil...

– Ax! Adi şeydir, yaxşı işin mükafatı həmişə təhqir olub, – Azazello cavab verdi. – Doğrudanmı korsunuz? Di başa düşün!

Master qalxıb aydın baxışlarla ətrafına baxdı.

– Bu yeniliyin mənası nədir?

– Mənası odur ki, – Azazello dedi, – getmək vaxtıdır. Tufan qalxır, eşidirsiniz? Hava qaralır. Atların dırnağı yer eşir, bağça titrəyir. Zirzəmiylə vidalaşın, tez vidalaşın.

– Aha, anlayıram, – master ətrafına göz gəzdirdi, – siz bizi öldürmüşünüz, biz ölüyük. Ax, nə ağıllı hərəkətdir! Necə vaxtında edilmiş hərəkətdir! İndi hər şeyi anladım.

368

– İnsafınız olsun, – Azazello dedi, – bu sözləri sizsiniz deyən? Axı sevgiliniz sizi master adlandırır, axı siz düşünürsünüz, siz necə ölü ola bilərsiniz? Məgər özünü diri hesab eləmək üçün əynində köynək, xəstəxana tumanında hökmən zirzəmidə oturmaq lazımdır? Bu gülüncdür!

– Sizi başa düşdüm, – master həyəcanla dedi, – davam etməyin! Siz min dəfə haqlısınız!

– Böyük Voland, böyük Voland! – Marqarita təkrar-təkrar dedi. – O, məndən daha yaxşı fikirləşib. Ancaq romanı, – masterə qışqırdı, – hara uçsan da, romanı özünlə götür!

– Lazım deyil, – master cavab verdi, – mən onu əzbər bilirəm.

– Bir kəlməni... bir kəlməni belə unutmazsan? – Marqarita sevgilisinə sığınıb, onun çapılan gicgahının qanını silə-silə soruşdu.

– Narahat olma! Mən daha heç nəyi heç zaman unutmam, – o cavab verdi.

– Onda alov! – Azazello ucadan dedi. – Hər şey alovla başlamışdı, biz də hər şeyi alovla bitiririk.

– Alov! – Marqarita qorxunc səslə bağırırdı. Zirzəminin pəncərəsi çırpıldı, külək pərdələri kənara atdı. Göy gurdadı. Azazello pəncəsini sobaya soxub, tüstülənən kösövi çıxararaq süfrəni yandırdı. Sonra divanın üstündəki bir

büküm köhnə qəzeti, onun dalınca əlyazmaları və pəncərə pərdələrini yandırdı.

At çapacağı fikrindən məst olmuş master taxçadan hansısa kitabı götürüb, səhifələrini daraqlayaraq, yanan süfrəyə atdı və kitab bir anda od tutub alışdı.

– Yan, yan, əvvəlki həyat!

– Əzablarım, yan! – Marqarita qışqırdı.

Otaqda artıq qıpqırmızı alov sütunları dalğalanırdı və tüstü ilə birlikdə üç nəfər evdən qaçaraq daş pilləkənlə qalxıb həyəət çıxdı. İlk olaraq evtəkinin yerdə oturan aşpazını gördülər; qadının ətrafına kartof və bir neçə dəstə soğan səpələnmişdi. Aşpaz qadının vəziyyəti aydıncı. Üç qara at anbarın yanında fıxırıb dırnağıyla yer eşirdi. Marqarita, onun arxasınca Azazello, lap sonda master at belinə sıçradı. Aşpaz qadın inildəyib xaç çəkmək istədi, ancaq Azazello yəhərin üstündən ona acıqlandı:

– Əllərini kəsərim! – Azazello fit çaldı və atlar cökə ağacının budaqlarını sındıraraq uçub aşağıdakı qara buluda sancıldılar. O saat zirzəminin pəncərəsindən tüstü çıxmağa başladı. Aşağıdan aşpaz qadının yanıqlı zəif səsi eşidildi:

– Yanırıq!..

Atlar artıq Moskvanın üzəriylə çapırdı.

– Mən şəhərlə vidalaşmaq istəyirəm, – master irəliddə çapan Azazelloya qışqırdı. İldırım masterin cümləsinin sonunu batırdı. Azazello başı ilə razılığını bildirdi və atını dördnala çapdı. Atlılara sarı çox sürətlə bulud uçurdu, ancaq bu bulud hələ yağış çiləmirdi.

Onlar bulvarın üstü ilə uçurdular, adamların yağışdan daldalanmaq üçün necə qaçdıqlarını gördülər. İlk damcılar düşdü. Onlar vur-tut tüstüsü qalmış Qriboyedovun üstündən keçdilər. Artıq qaranlığa bürünən şəhərin üzəriylə uçurdular. Onlardan yuxarıda şimşəklər çaxırdı. Sonra damları yaşıllıq əvəz elədi. Yalnız onda selləmə yağış tökdü və uçanları suda üç iri qovcuğa döndərdi.

Uçuş duyğusu Marqaritaya tanış idi, masterə isə yox və master vidalaşmaq istədiyi yeganə adamla görüş yerinə tez çatdıqlarına heyrətləndi. O, yağış pərdəsi arxasından Stravinskinin klinikasını, çayı və yaxşı bələd olduğu qarşı sahilədəki şamlığı dərhal tanıdı. Onlar klinikanın yaxınlığındakı talada yerə endilər.

– Mən sizi burada gözləyəcəyəm, – Azazello əlini sipər eləyib, gah şimşəkdə işıqlanaraq, gah boz pərdənin arxasında itərək qışqırdı, – vidalaşın, ancaq tez!

Master və Marqarita yəhərdən sıçrayıb suya düşən kölgələrtək arabir görünərək, klinikanın bağından uçub keçdilər. Daha bir an sonra master vərdiş etdiyi hərəkətlə 117 №-li otağın eyvan barmaqlığını kənara sürüşdürdü. Marqarita onun arxasınca gəlirdi. Onlar nəzərə çarpmadan, heç kəsin gözüne görünmədən, tufanın gurultu və uğultu sədaları altında İvanuşkanın otağına daxil oldular. Master çarpayının yanında dayandı.

İvanuşka öz istirahət evində ilk dəfə tufanı seyr eləyəndə olduğu kimi hərəkətsiz uzanmışdı. Ancaq o vaxt olduğu kimi ağlamırdı. Eyvandan soxulan qaraltıya diqqətlə baxıb dikəldi və əlini uzadaraq sevincək dedi:

– A, sizsiniz! Mən də elə hey gözləyirdim. Axır ki, gəldiniz, mənim qonşum.

Bunun cavabında master dedi:

– Hə, gəldim! Ancaq təəssüf ki, daha sizin qonşunuz ola bilməyəcəyəm. Mən həmişəlik uçub gedirəm, yalnız sizinlə vidalaşmaq üçün gəldim.

– Mən bunu bilirdim, hiss eləmişdim, – İvan astadan deyib soruşdu: – Siz onunla görüşdünüz?

– Hə, – master dedi, – gəlmişəm sizinlə vidalaşam, çünki siz son vaxtlar danışdığım yeganə adamıydınız.

İvanuşkanın kefi açıldı.

– Yaxşı ki, bura uçub gəldiniz. Mən öz sözümlün üstündə durmuşam, daha şeir yazmayacağam. Məni indi başqa şey maraqlandırır, – İvanuşka gülümsəyib, divanə gözləriylə masterin yanından harasa baxdı, – mən başqa şey yazmaq istəyirəm. Bilirsiniz, burada yatandan çox şeyi başa düşmüşəm.

Master bu sözlərdən həyəcanlanıb İvanuşkanın yatağının küncündə oturdu:

– Bax, bu yaxşıdır, bu yaxşıdır. Siz onun haqqında davamını yazın!

İvanuşkanın gözləri parıldadı.

– Məgər siz yazmayacaqsınız? – Bu yerdə başını aşağı dikib fikirli-fikirli əlavə etdi: – Hə... gör nə soruşuram, – İvanuşka qorxa-qorxa döşəməyə baxdı.

– Hə, – masterin səsi İvanuşkaya uzaq və yad gəldi, – mən daha onun haqqında yazmayacağam. Mən başqa işlə məşğul olacağam.

Tufanın uğultusunu uzaqdan gələn fit səsi yanib keçdi.

– Eşidirsiniz? – master soruşdu.

– Tufan uğuldayır...

– Yox, məni çağırırlar, getmək vaxtıdır, – deyib master ayağa durdu.

– Dayanın! Bir söz də soruşum, – İvan xahiş elədi, – bəs siz onu tapdınız? O, sizə sadıq qalmışdı?

– O qadın budur, – master divar səmti göstərdi. Ağ divardan Marqaritanın qaraltısı aralanıb yatağa yaxınlaşdı. O, uzanmış gəncə baxırdı və gözlərindən kədər oxunurdu.

– Zavallı, zavallı, – Marqarita pıçıldayaraq yatağa əyildi.

– Nə gözəldir, – İvan həsəd aparmadan, ancaq qüsbəylə, mütəəssir olaraq dedi, – görürsən, hər şey sizdə nə yaxşı alındı. Ancaq məndə elə deyil. – Bir az düşünüb fikirli halda əlavə etdi: – Ancaq bəlkə də, elədir...

– Elədir, elədir, – Marqarita pıçıldayıb ona tərəf əyildi, – bax, mən indi sizin alınınızdan öpəcəyəm, sizin bütün işləriniz yaxşı olacaq... Siz mənə inanın, mən artıq hər şeyi görmüşəm, hər şeyi bilirəm.

Yataqdakı gənc onun boynunu qucaqladı və Marqarita onu öpdü.

– Əlvida, şagird, – master zorla eşidilən bir səslə pıçıldayıb havada əriməyə başladı. Onunla bir yerdə Marqarita da yoxa çıxdı. Eyvanın barmaqlığı örtüldü.

İvanuşka həyəcanlandı. Yataqda oturub narahat halda ətrafına baxdı, hətta inildədi, özü ilə danışa-danışa qalxdı. Yəqin, güclənən tufan onu təşvişə salmışdı. Həm də sakitliyə öyrəşdiyindən qapı ağzındakı narahat ayaq səsləri, boğuq danışqlar onu həyəcanlandırmışdı. Artıq əsəbindən titrəyərək çağırırdı:

– Praskovya Fyodorovna!

Praskovya Fyodorovna otağa girib şübhəylə, təşvişlə İvanuşkanı süzdü.

– Nədir? Nə olub? – o soruşdu. – Tufan həyəcanlandırır? Heç nə olmaz, heç nə olmaz... İndi sizə kömək eləyərək. İndi həkimi çağıraram.

– Yox, Praskovya Fyodorovna, həkimi çağırmaq lazım deyil, – İvanuşka narahat halda Praskovya Fyodorovnaya yox, divara baxdı, – mənə elə bir şey olmayıb. Qorxmayın, mən öz halımı bilirəm. Yaxşısı budur deyin, – İvan dostcasına xahiş etdi, – böyükdəki yüz on səkkiz nömrəli otaqda indicə nə baş verdi?

– On səkkizinci? – Praskovya Fyodorovna gözlərini döydü. – Orada heç nə olmayıb. – Ancaq onun səsinde sünilik var idi, İvanuşka bunu dərhal sezdi.

– Eh, Praskovya Fyodorovna! Siz düz adamsınız... Fikirləşirsiniz dəliliyim tutar? Yox, Praskovya Fyodorovna, elə şey olmayacaq. Yaxşısı budur düzünü deyin. Mən axı divarın bu üzündən hər şeyi hiss eləyirəm.

– İndicə qonşunuz vəfat etdi, – düz danışan, mehriban Praskovya Fyodorovna öz xasiyyətinə xilaf çıxıb bilməyib pıçıldadı və başdan-ayağa şimşəyin işığına bürünmüş İvanuşkaya qorxa-qorxa baxdı. Ancaq qorxulu heç nə baş vermədi. O yalnız barmağını mənalı-mənalı qaldırıb dedi:

– Mən elə də bilirdim! Praskovya Fyodorovna, sizi inandırırım ki, indicə şəhərdə bir adam da vəfat etdi. Mən hətta onun kimliyini də bilirəm, – İvanuşka müəmmalı tərdə gülümsədi, – o, qadındır.

372

XXXI fəsil

VOROBYOV DAĞLARINDA

Tufandan əsər-əlamət qalmamışdı, Moskva üzərindən tağ kimi asılmış göyqurşağı Moskva çayından su içirdi. İki meşə arasındakı təpəlikdə üç qaraltı görünürdü. Voland, Korovyev və Begemot yəhərli qara atların belində oturub, çayın o tayına səpələnmiş, qərbə baxan minlərlə pəncərəsində buludların arxasından boylanan günəşin bərq vurduğu şəhərə, Deviçi monastırın bəzəkli qüllələrinə baxırdılar.

Havadan səs gəldi, yellənən qara plaşından arxada uçan master və Marqarita ilə birlikdə Azazello onları gözləyən dəstənin yanında yerə endi.

– Marqarita Nikolayevna və master, sizi narahat eləməli olduq, – Voland bir az susandan sonra dilləndi, – ancaq

məndən narazı qalmaqacsınız. Düşünürəm ki, peşman deyilsiniz. Hə, – masterə üz tutdu, – di şəhərlə vidalaşın. Vaxtdır, – Voland genboğaz qara əlcəkli əliylə çayın o tayında günəşin saysız-hesabsız şüşələri, az qala, əritdiyi, gün ərzində qızmış şəhərin üzərində qatı dumanın, tüstünün, buxarın durduğu yeri göstərdi.

Master yəhərdən sıçrayıb atılardan aralanaraq yağana tərəf qaçdı. Qara plaş onun arxasınca sürünürdü. Master şəhərə baxmağa başladı. İlk anlar ürəyi qüssədən sıxıldı, ancaq çox tezliklə bu qüssəni xoş bir həyəcan, gəzərgi qaraçı narahatlığı əvəz etdi.

– Bir də heç vaxt görməyəcəyəm! Bunu dərk etmək lazımdır, – master pıçıldayıb, çat-çat olmuş quru dodaqlarını yaladı. Ürəyində nələr baş verdiyini duymağa çalışdı. Ona elə gəldi ki, həyəcanın yerini inciklik tutdu. Ancaq bu inciklik uzun sürməyib məğrur laqeydliklə, bu da öz növbəsində daimi dinclik hissiylə əvəz olundu.

Atlı dəstə masteri dinməzəcə gözləyirdi. Onlar yağanın kənarındakı uzun qara fiqurun əl-qol oynatdığına, bütün şəhəri, şəhər kənarını görmək istəyirmiş kimi gah başını qaldırdığına, gah da, sanki, ayağı altındakı tapdanmış quru ota tamaşa etmək üçün gözünü aşağı dikdiyinə baxırdılar.

Sükutu darıxan Begemot pozdu.

– Ustad, icazə verin, – o dilləndi, – çapıb getməzdən əvvəl bir fit çalım.

– Sən xanımı qorxuda bilərsən, – Voland cavab verdi, – bundan başqa, unutm ki, sənün bugünkü şuluqluqların artıq sona çatıb.

– Yox, yox, messir, – amazonka kimi yəhərdə oturun əlini belinə vurmuş, paltarının ətəyi yerlə sürünən Marqarita dedi, – icazə verin fit çalsın. Hətta biləndə ki uzaq yolun sonunda səni xoşbəxtlik gözləyir, yola çıxmazdan öncə adamı kədər bürüyür. Bu da çox təbiidir, elə deyilmi, messir? Qoy bizi güldürsün, yoxsa qorxuram göz yaşlanımı saxlaya bilməyəm, səfər üstə hər şey korlana!

Voland Begemota başı ilə işarə elədi. O, cəld yəhərdən yerə tullanıb barmaqlarını ağına soxdu, ovurdlarını şişirdərək fit çaldı. Marqaritanın qulaqları cingildədi. Atı şahə qalxdı, ağacların quru budaqları yerə töküldü, qarğalar,

sərçələr dəstə-dəstə pırıldayıb uçdu, toz göyə qalxıb burula-burula çaya tərəf əsdi, körpünün yanından keçən çay tramvayındakı sənişinlərin bir neçəsinin kepkası suya düşdü.

Master fit səmindən diksindi, ancaq qanrılıb geri baxmadı, şəhəri hədələyirmiş kimi göyə qaldırdığı əllərini daha həyəcanla oynatdı. Begemot məğrucasına ətrafına boylandı.

– Mübahisə eləmirəm, çalmağına çaldı, – Korovyev təkəbbürlə dedi, – ancaq düzünü desək, alababat çaldı!

– Axı mən regent deyiləm, – Begemot özünü dartıb, Marqaritaya göz vurdu.

– Qoy bir mən də keçən günləri yadıma salım, – deyib Korovyev əllərini bir-birinə sürtərək barmaqlarına hovxurdu.

– Amma bax ha, – atın üstündən Volandın hökmlü səsi eşidildi, – heç kimi şikəst-zad eləmək olmasın!

– Messir, inanın, – Korovyev əlini ürəyinin üstünə qoydu, – yalnız zarafat xətinə... – Bu yerdə rezin kimi birdən yuxarı dartındı, sağ əlinin barmaqlarıyla əcaib bir fiqur düzəltdi, vint kimi burulub, sonra birdən fırlanaraq fit çaldı.

Marqarita fit səsinə eşitmədi, dəlisov atı ilə birlikdə on sajin kənara atılarda onu gördü. Yaxınlıqdakı palıd ağacı kökündən qopdu, çaya qədər torpaq çat-çat oldu. Coşub yatağından çıxan çay sahili körpüsü, restoraniqarısq basıb, çay tramvayını sağ-salamat sənişinləriylə birlikdə nisbətən alçaq olan qarşı sahilin yaşıllığına atdı. Faqotun fitindən ölmüş dolaşa Marqaritanın fınxıran atının ayaqları altına düşdü.

Fit səsi masteri qorxutdu. Başını tutub, onu gözləyən yol yoldaşlarının yanına qaçdı.

– Nədir, – Voland atın üstündən dedi, – bütün hesabları çürütdünüz? Vidalaşma bitdi?

– Bəli, bitdi, – master cavab verib, sakitləşmiş halda düz və cəsarətlə Volandın üzünə baxdı.

Onda Volandın qorxunc səsi dağı-daşı lərzəyə saldı:

– Vaxtdır!

Begemotun bərk fiti və gülüşü də bu səsə qarışdı.

Atlar irəli sıçradı, atlılar göyə qalxıb çapdılar. Marqaritanın dəlisov atı cilov gəmirirdi. Volandın plaşı atlı dəstə-

nin başı üzərində qabardı, bu plaş qaralmaqda olan səmanı da örtməyə başladı. Qara örtük bir anlığa kənara çəkildə Marqarita çapa-çapa geri dönüb gördü ki, arxada nəinki üstündən aeroplan uçan rəngbərəng qüllələr, torpağın təkinə gedib yerində yalnız duman qalmış şəhərin özü də artıq çoxdan yoxdur.

XXXII fəsil

ƏFVETMƏ VƏ ƏBƏDİ SİĞİNACAQ

Allahlar, ey allahlar! Gecə yer necə kədərli görünür! Bataqlıqlar üzərindəki duman necə əsrarəngizdir. Bu dumanda dolaşan, ölümqabağı əzab içində qıvrılan, çiyində ağır dərd yükü yerin üstü ilə uçan adam bunu yaxşı bilir. Bunu yorulan bilir. Yer üzünün dumanından, bataqlıqlarından, çaylarından ayrılıb göz qırpmadan özünü ölümə təslim edir, çünki yalnız ölümün ona dinclik gətirəcəyinə inanır...

Sehrli qara atlar da əldən düşmüşdülər, özlərini zorla çəkirdilər və gecə əvvəl-axır onları haqladı. Hətta dinclik bilməyən Begemot da gecəni arxasında hiss eləyib kirmişdi, yəhərin qaşından pəncələriylə bərk-bərk yapışib quyruğunu qabardaraq dinməzcə uçurdu.

Gecə qara örtüyünü meşələrin, çəmənlərin üstünə çəkdi, çox-çox aşağılarda Marqaritaya, masterə daha maraqsız və lazımsız olan kədərli yad işıqları yandırdı. Qaranlıq atlı dəstəni ötüb onları bürüdü və qüссəli səmada təkəmsəyrək solğun ulduzlar işardı.

Qaranlıq qatılışib, çapanlarla yanaşı uçurdu, onların plaşını çiyinlərindən atıb, yalanları faş eləyirdi. Üzünə sərin külək döyəcləyən Marqarita gözünü açıb, öz məqsədlərinə doğru uçanların görkəminin necə dəyişdiyini gördü. Meşənin arxasından qarşılarna qıpqırmızı bədirlənmiş ay çıxanda isə bütün yalanlar yox oldu, cadugər paltarları bataqlığa düşüb dumanda itib batdı.

Masterin sevgilisinin sağ tərəfində Vollandla yanaşı uçanı – heç bir tərcüməçiyə ehtiyacı olmayan sirlə məsləhətçinin yalançı tərcüməçisi Korovyev-Faqotu indi çətin

tanıyardılar. Korovyev-Faqot kimi yırtıq sirk paltarında Vorobyov dağlarını tərək edənin əvəzində indi cilovun qızıl zəncirini aramla cingildədə-cingildədə qaraqabaq, heç vaxt üzü gülməyən, tünd-bənövşəyi geyimli cəngavər çapırdı. O, başını sinəsinə sıxmışdı, aya baxmırdı, yerlə maraqlanmırdı, Volandla yanaşı uça-uça öz dünyasına qapılmışdı.

– O, niyə belə dəyişib? – küləyin vıyılması içindən Marqarita astaca Volandan soruşdu.

– Bu cəngavər haçansa uğursuz zarafat eləyib, – Voland üzünü Marqaritaya çevirdi, gözü işıldaırdı, – onun işıq və zülmətdən bəhs eləyən kalamburu o qədər də yaxşı deyildi. Bundan sonra cəngavər güman elədiyindən bir az çox və uzun müddətə zarafat eləyəsi oldu. Ancaq indi haqq-hesabların kəsildiyi gecədir. Cəngavər öz hesabını çürütdü!

376

Gecə Begemotun yumşaq quyruğunu da qopartdı, tükünü çəngə-çəngə yolub bataqlığa tulladı. Zülmət tanrısını əyləndirən pişik indi sısqə bir oğlan, iblisin paji¹, dünyada tayı-bərabəri olmayan təlxək idi. O da kirimişdi, üzünü aydan süzülən işığa tutub sakitcə uçurdu.

Lap yanda polad yaraq-əsləhəsi parıldayan Azazello uçurdu. Ay onun da sifətini dəyişmişdi. Yöndəmsiz köpək dişləri yoxa çıxmışdı, çəpgözlüyü də, demə, yalanmış. Azazellonun hər iki gözü eyni cür mənasız və qara, sifəti isə ağ və ifadəsiz idi. İndi Azazello özünün əsl görkəmində, susuz səhranın iblisi, qatil iblis kimi uçurdu.

Marqarita özünü görə bilməzdi, ancaq masterin necə dəyişdiyini yaxşı görürdü. Onun ay işığında ağaran saçları arxadan hörülmüşdü və külək bu hörüyü yellədirdi. Külək masterin plaşının ətəyini qaldıranda Marqarita onun çəkmələrindəki mahmızların gah sönən, gah yanan ulduzlarını görürdü. Master də həmin o gənc iblis kimi gözünü aydan çəkmədən uçurdu, ancaq elə bil, yaxşı tanıdığı sevimli qadına gülümsəyirdi və 118 №-li otaqda vərdiş etdiyi kimi dodaqlarının altında nəsə mızıldaırdı.

Voland da öz həqiqi görkəmində uçurdu. Onun atının cilovunun nədən hazırlandığını Marqarita deyə bilməzdi; fikirləşirdi ki, yaqın, ay işığından hörülmüş zəncirdir, atı –

¹ Paj – orta əsrlərdə saraylarda xidmət edən zadəgan əsilli oğlan

zülmət parçasıdır, atın yalı – buluddandır, atının mahmızları isə solğun ulduzlardır.

Aşağıda yerin görünüşü dəyişənə qədər dinməzce keyli uçdular. Kədərli meşələr yerin zülmətinə qərq olub, ülgüc tiyəsi kimi tutqun-tutqun işaran çayları da özü ilə çəkib apardı. Aşağıda parıldaayan qaya parçaları göründü, onların arasında isə ay işığının keçə bilmədiyi uçurumlar qaralırdı.

Voland öz atını cansıxıcı yastı daşlıq zirvədə əylədi, atların ayağı altında daş-kəsəyin çıxartdığı səsə qulaq asa-asa piyada addımladılar. Ay işığı meydançanı parlaq yaşıl rəngə boyamışdı. Marqarita çox keçməmiş boş yerdə kreslo və kresloda oturmuş adamın ağ fiqurunu gördü. Ola bilsin, kresloda oturan kar idi, ya dərin fikrə getmişdi. Atların ağırlığı altında daşlı torpağın necə titrədiyini eşitmirdi və atlılar ehtiyatla ona yaxınlaşdılar.

Ay Marqaritanın dadına çatırdı, ən yaxşı elektrik fənərindən də yaxşı işıqlandırırdı və Marqarita kresloda oturan, kor bildiyi adamın əllərini bir-birinə sürtüb gözünü aya dikdiyini sezdi. Ay işığında qığılcımlanan ağır daş kreslonun böyründə şeşəqulaq iri qara itin uzandığını da Marqarita yalnız indi gördü, o da sahibi kimi narahat halda aya baxırdı. Kresloda oturan adamın ayağı altına sınımış bardağın qırıntıları səpələnmişdi və yerdə qara-qırmızı gölməçə yaranmışdı.

Atlılar dayandılar.

– Sizin romanı oxuyublar, – Voland üzünü masterə çevirdi, – yalnız ona təəssüfləndilər ki, yarımçıq qalıb. İstəyirəm sizə öz qəhrəmanınızı göstərim. Təxminən, iki min ildir o, bu meydançada oturub yatır, ancaq bədirlənmiş ay doğanda, gördüyünüz kimi, yuxusuzluq onu üzür. Ay təkcə ona yox, sadıq keşikçisi itə də əzab verir. Əgər qorxaqlığın ən pis qüsür olduğu düzdürsə, çox güman, itin bunda günahı yoxdur. Bu qoçaq itin qorxdığı yeganə şey tufandır. Neyləmək olar, sevən sevdiyinin qismətini bölüşməlidir.

– O nə deyir? – Marqaritanın sakitlik yağan üzündə mərhəmət duyğusu sezildi.

– Eyni şeyi deyir, – Volandın səsi eşidildi. – Deyir ki, aylı gecələrdə dinclik tapa bilmir, deyir çox pis vəzifəsi

var. Yata bilməyəndə belə deyir, yatanda isə eyni şey – ay işığından yol görür və istəyir bu yolla gedə-gedə dustaq Qa-Nosriylə danışsın, çünki dediyinə görə, çoxdan, bahar ayı nisanın on dördündə nəyisə ona deyə bilməyib. Ancaq əfsuslar olsun ki, bu yola çıxma bilmir, yanına da heç kim gəlmir. Neyləsin, məcbur olur öz-özüylə danışsın. Ancaq axı nəsə bir müxtəliflik də lazımdır, ona görə ay haqqında söhbətinə çox vaxt dünyada hər şeydən artıq öz ölüm-süzlüyünə və misli görünməmiş şöhrətinə nifrət bəslədiyini də əlavə edir. Deyir ki, cır-cındır geyinmiş səfil Levi Matveylə taleyini həvəslə dəyişərdi.

– On iki min ayı nə vaxtsa bir aya dəyişmək həddindən çox olmazmı? – Marqarita soruşdu.

– Fridanın əhvalatı təkrar olunur? – Voland dedi.

– Ancaq bu yerdə özünüzü yormayın, Marqarita. Hər şey düzgün olacaq, dünya belə qurulub.

378

– Onu buraxın! – Marqarita ifritə olduğu vaxtlardakı kimi qəfil bərkdən çıxırdı və bu çıxırtıdan daş qopub dağları lərzəyə salaraq gurultuyla dərin uçuruma yuvarlandı. Ancaq Marqarita bunun uçuruma yuvarlanan daşın gurultusu, ya şeytan gülüşü olduğunu deyə bilməzdi. Nə olsa da, Voland gülə-gülə Marqaritaya baxıb dedi:

– Dağlarda qışqırmaq lazım deyil, onsuz da, uçqunlara öyrəşib, bu, onu narahat eləməz. Onun xahişini eləməyin, Marqarita, çünki danışmağa cəhd göstərdiyi adam artıq onun xahişini eləyib. – Voland üzünü yenə masterə çevirdi. – Hə, indi romanınızı bir cümlə ilə bitirə bilərsiniz!

Master tərپənmədən dayanıb prokuratora baxdığı vaxtdan, elə bil, bunu gözləyirmiş. Əlini ağzına tutub elə qışqırdı ki, səsi kimsəsiz çılpaq dağlarda əks-səda verdi.

– Azadsan! Azadsan! O, səni gözləyir!

Dağlar masterin səsinə göy gurultusuna çevirdi və elə həmin göy gurultusu da dağları uçurtdu. Lənətlənmiş qayalıqlar yıxıldı. Təkcə daş kreslolu meydança qaldı. Qayalıqların gömüldüyü dibsiz uçurumda minlərlə ay ərzində yaşıllığa bürünmüş bağları üzərində bütleri ucalan uçsuz-bucaqsız şəhər bərq vurdu. Prokuratorun çoxdan gözlədiyi ay yolu birbaşa həmin bağa uzandı və bu yolla ən əvvəl şeşəqulaq it qaçmağa başladı. Qan-qırmızı astarlı ağ plaş geyinmiş adam kreslodan qalxıb xırıltılı, batıq səslə nəsə

qışqırdı. Bilmək olmurdu bu adam gülürmü, ağlayırmı, nəsə qışqırırmı. Sədaqətli köməkçisinin arxasınca onun da bu yolla cumduğu göründü.

– Mən də onların arxasınca gedim? – master narahat halda cilovu tərpətdi.

– Yox, – Voland cavab verdi, – bitmiş bir şeyin arxasınca niyə gedəsən?

– Deməli, ora? – Master arxaya dönüb bir az əvvəl tərək etdikləri, bəzəkli monastır qüllələri olan, şüşələrində günəşin çiləkləndiyi şəhəri göstərdi.

– Ora da yox, – Volandın kallaşmış səsi qayalıqlara yayıldı. – Xəyalpərəst master! Sizin yaratdığınız, indicə azad etdiyiniz qəhrəmanın çox həsrətlə görmək istədiyi adam romanınızı oxuyub. – Bu yerdə Voland Marqaritaya tərəf çevrildi. – Marqarita Nikolayevna! İnanıram ki, siz master üçün ən yaxşı gələcək arzusunda olmusunuz, ancaq mənim təklif etdiyim və İşuanın sizdən ötrü xahiş elədiyi, doğrusu, daha yaxşıdır. Onları ikilikdə buraxın, – Voland atın üstündə masterin yəhərinə tərəf əyilib, uzaqlaşan prokuratoru göstərdi, – onlara mane olmayacaq. Bəlkə də, nəsə bir nəticəyə gələ bildilər, – bu zaman Voland əlini Yerşalaimə tərəf yellədi və şəhər söndü.

– Orada da həmçinin, – Voland arxanı göstərdi, – zirzəmidə neyləyəcəksiniz? – şüşələrdə sınan günəş dərhal söndü. – Nəyinizə lazım? – Voland yumşaq təzədə təkid etdi. – Ey xəyalpərəst master, doğrudanmı siz gündüzlər öz sevgilinizlə çiçəkləməyə başlayan gilənar ağaclarının altında gəzmək, axşamlar isə Şubertin musiqisini dinləmək istəmirsiniz? Doğrudanmı şam işığında qaz lələyiylə yazmaq xoşunuza gəlməz? Doğrudanmı siz də Faust kimi yeni insan yaratmaq ümidiylə retorta¹ önündə oturmaq istəmirsiniz? Ora, ora! Orada artıq sizi ev və qoca xidmətçi gözləyir, şamlar artıq yanır, ancaq tezliklə sönəcək, çünki siz dərhal dan yeriyə qarşılaşacaqsınız. Bu yolla gedin, master, bu yolla! Əlvida! Mənim getmək vaxtımdır.

– Əlvida! – Marqarita və master birağızdan qışqırdılar. Onda qara geyimli Voland yola məhəl qoymadan özünü uçuruma atdı, əshabələri də hay-küylə onun arxasınca

¹ Retorta – distillə kimi kimya təcrübələrində işlədilən odadavamlı şüşə qab (daralan və yana burulmuş boğazı olur.)

tullandılar. Qayalar, meydança, ay yolu, Yerşalaim görünməz oldu. Qara atlar da yoxa çıxdı. Master və Marqarita vəd olunan dan yerini gördülər. Gecə yarısı birdən hava işıqlaşmağa başladı. Master öz sevgilisiylə sübh şəfəqləri altında mamırlı daş körpüylə gedirdi. Onlar körpünü keçdilər. Çay vəfalı sevgililərdən arxada qaldı və onlar qumlu yola çıxdılar.

– Səssizliyə qulaq as, – Marqarita masterə dedi, qum Marqaritanın yalın ayaqları altında xırçıldayırdı, – qulaq as və həyatda sənə qismət olmayan bu səssizlikdən ləzzət al. Bax, sənə mükafat verilən əbədi evin irəlində görünür. Venesiya üslublu pəncərələri, qıvrıla-qıvrıla dama kimi qalxan tənəyi də görürəm. Bax, bu, sənin evindir, əbədi evin. Bilirəm, axşamlar yanına səni sevən, səni maraqlandıran və səni narahat etməyən adamlar gələcək. Onlar sənin üçün çalacaqlar, sənin üçün oxuyacaqlar, şamlar yananda otağın necə işıqlandığını görəcəksən. Həmişəki qara papağını başına qoyub yatacaqsan, dodağında təbəssüm yatacaqsan. Yuxu səni gümrəhləşdirəcək, ağıllı fikirlər yürüdəcəksən. Məni isə daha qova bilməyəcəksən. Sənin yuxunu mən qoruyacağam.

Masterlə öz əbədi evlərinə tərəf gedə-gedə Marqarita belə deyirdi, masterə elə gəlirdi ki, Marqaritanın sözləri keçib gəldikləri çay kimi şırıldayırdı və masterin narahat, xəstə yaddaşı sönməyə başladı. Yaratdığı qəhrəmanı indi-cə azadlığa buraxdığı kimi kimsə masteri də azadlığa buraxırdı. Həmin qəhrəman, münəccimlər şahının bazar gününə keçən gecə bağışlanmış oğlu, İudeyanın qəddar beşinci prokuratoru atlı Ponti Pilat həmişəlik dibsiz uçuruma gömülmüşdü.

EPILOQ

Bəs şənbə günü qürub çağı Voland paytaxtı tərk edib, öz əshabələriylə Vorobyov dağlarında yoxa çıxandan sonra Moskvada nələr baş verdi?

Çox sürətlə əyalətlərin ən uzaq, ən ucqar yerlərinə-cən yayılan ağılasıqmaz şayiələrin xeyli müddət paytaxtda dolaşdığından danışımağa belə dəyməz. Bu şayiələri təkrar eləmək belə ürək bulandırır.

Şəxsən mən, bu doğru sətirlərin müəllifi Feodosiyaya gedəndə qatarda eşitdim ki, Moskvada iki min adam teatrdan, sözün əsl mənasında, lüt çıxıb, o görkəmdə də taksiyə evə yollanıb.

“Cin-şeyatin...” pıçılısı ağırtı dükanlarındakı növbələrdə, tramvaylarda, mağazalarda, evlərdə, mətbəxlərdə, bağı evlərinə, uzaq yerlərə gedən qatarlarda, stansiyalarda və yarımstansiyalarda, bağı evlərində və çimərliklərdə eşidilirdi.

Nisbətən gözüaçıq və mədəni adamlar paytaxta təşrif buyuran cin-şeyatin barəsindəki söhbətlərdə, təbii ki, iştirak etmirdilər, hətta bu danışılanlara gülürdülər, danışanların başına ağıl qoymağa çalışırdılar. Ancaq fakt, necə deyirlər, faktlığında qalır və heç nə izah etmədən buna saymazlıq göstərmək olmaz: paytaxtda kimsə olmuşdu. Tək elə yanıb külə dönmüş Qriboyedov və bir çox başqa şeylər bunu açıq-aydın təsdiqləyirdi.

Mədəni adamlar istintaqın gəldiyi nəticə ilə razılaşırdılar: şəhərdə öz sənətini çox əla bilən hipnozçulardan və falçılardan ibarət quldur dəstəsi fəaliyyət göstərmiş.

Bu quldur dəstəsini tutmaq üçün Moskvada və onun hüduqlarından kənarda, əlbəttə, təcili tədbirlər görüldü, ancaq çox təəssüf ki, görülən işlər heç bir nəticə vermədi. Özünü Voland adlandıran şəxs əlaltıları ilə birlikdə yoxa çıxdı və Moskvaya bir daha qayıtmadı, ümumiyyətlə, heç yerdə görünmədi, özünü necəsə bürüzə vermədi. Tamamilə təbiidir ki, onun xaricə qaçdığı barədə fərziyyələr ortaya çıxdı, ancaq oradan da səs-sorağı gəlmədi.

İstintaq çox uzun sürdü. Axı törədilən cinayətlər dəhşətliydi! Yanmış dörd bina, ağılı itirmiş yüzlərlə adam bir

yana, üstəlik, öldürülənlər var idi. İkisi haqqında: Berlioz və Moskvanın görməli yerləriylə tanışlıq bürosunun bədbəxt işçisi keçmiş baron Meygel haqqında bunu dəqiq demək olardı. Onlar ki qətlə yetirilmişdilər. İkincinin yanmış sümükləri yanğın söndürüləndən sonra Sadovaya küçəsindəki 50 №-li mənzildə tapılmışdı. Bəli, qurbanlar olmuşdu və bu qurbanlar istintaq aparılmasını tələb edirdi.

Ancaq Volland paytaxtı tərk edəndən sonra da qurbanlar olmuşdu və çox kədərli haldır ki, bu qurbanlar qara pişiklər idi.

İnsana sədaqətli və xeyirli olan bu dinc heyvanların, təxminən, yüzü ölkənin müxtəlif yerlərində güllələnmiş, ya da başqa üsullarla məhv edilmişdi. On beş pişik şikəst olunmuş halda müxtəlif şəhərlərin milis şöbəsinə gətirilmişdi. Məsələn, Arnavirdə bir vətəndaş heç bir təqsiri olmayan heyvanın qabaq ayaqlarını bağlayıb milisə aparılmışdı.

382

Pişik oğrun-oğrun (neyləyəsən, pişiklərin görkəmi belədir. Ona görə yox ki pis heyvandır, sadəcə, qorxur daha güclü bir canlı – it, ya insan – ona xətər yetirər, incidər. Döymək, incitmək asandır, ancaq sizi inandırırım ki, bu, heç kimə şərəf gətirməz. Bəli, şərəf gətirməz!), hə, pişik oğrun-oğrun, nədənsə, pıtraqlığa cummağa hazırlaşanda həmin vətəndaş onu görüb.

Özünü pişiyin üstünə yıxaraq, onu bağlamaq üçün qalstukunu aç-aça hirsə donquldanıb:

– Aha! Deyəsən, indi də bizim Arnavirə təşrif gətirirsiniz, cənab hipnozçu? Ancaq burada sizdən qorxan yoxdur. Özünüzü də lallığa vurmayın. Hansı yuvanın quşu olduğunuzu yaxşı bilirik!

Pəncələrini yaşıl qalstukla bağlayıb, yazıq pişiyi sürüyə-sürüyə milisə aparırmış, hərdən də təpik vururmuş ki, pişik hökmən dal ayaqlarının üstündə yerisin.

– Özünüzü, – uşaqların fit verə-verə dalınca düşdüyü vətəndaş qışqırırmış, – gicliyə qoymayın! Bizi aldada bilməzsiz! Zəhmət çəkin hamı kimi yeriyin!

Qara pişik ancaq əzablı baxışlarla yazıq-yazıq baxırmış. Təbiətən danışmaq qabiliyyətindən məhrum olduğundan özünü təmizə çıxara bilmirmiş. Xilasını üçün bədbəxt pişik ilk növbədə milisə, sonra da sahibi dul qarıya minnətdar

olmalıdır. Pişik şöbəyə çatdırılan kimi görüblər vətəndaşdan bərk spirt qoxusu gəlir, bu səbəbdən də onun ifadəsinə dərhal şübhəylə yanaşıblar. Bu arada pişiyinin tutulduğunu qonşularından eşidən qarı qaçaraq özünü vaxtında şöbəyə çatdırıb. Pişiyi haqqında ən tərifi sözlər söyləyib, deyib ki, onu lap balacılığından, beş ildir tanıyır, ona özü kimi inanır, ona zamin dura bilər, deyib ki, pişik indiyə qədər heç bir pis iş tutmayıb və heç vaxt Moskvaya getməyib. Armavirdə doğulub, burada böyüyüb və siçan tutmağı öyrənib.

Pəncələri açılıb sahibinə qaytarılan pişik başı daşdan-daşa dəyəndən sonra təcrübədə bilib ki, səhv və böhtan nə deməkdir.

Pişiklərdən başqa, bəzi adamlar da xoşagəlməz hadisələrlə üzləşmişdilər. Bir neçə nəfər həbs olunmuşdu. Qısa müddətə saxlananlar arasında Leninqradda vətəndaş Volman və Volper, Saratov, Kiyev və Xarkovda üç Volodin, Kazanda Volox var idi, Penzada isə qətiyyətlə məlum olmayan səbəbdən kimya elmləri namizədi Vetçinkeviç tutulmuşdu. Doğrudur, o, çox hündür, qarabuğdayı bir adamdı.

Bundan başqa, müxtəlif yerlərdə doqquz Korovin, dörd Korovkin və iki Karavayev ələ keçmişdi.

Sevastopol qatarından bir vətəndaşı Belqorod stansiyasında qolubağlı düşürmüşdülər. Bu vətəndaş onunla gedən sənişinləri kartda göstərdiyi fokuslarla əyləndirmək istəyirmiş.

Yaroslavlada bir vətəndaş yenicə təmirdən götürdüyü primusla məhz nahar vaxtı restorana gəlibmiş. İki qapıçı onu paltar asılan yerdə görəndə kimi dabanına tükürüb, onların da arxasınca bütün müştərilər və işçilər restoran dan qaçıblar. Üstəlik, həmin vaxt kassir qadının gəlirinin hamısı müəmmalı tərzdə yoxa çıxıb.

Çox şeylər olub, hamısını xatırlamaq mümkün deyil. Hər ağızdan bir söz çıxırdı.

Bir daha istintaqa haqq qazandırmaq lazımdır. Hər şey yalnız cinayətkarları tutmaq üçün yox, həm də onların törətdiklərini izah etmək üçün edilmişdi. Bunların hamısı izah olunmuşdu, izahları da ağıllı və inandırıcı saymaq olardı.

Əməliyyatçılar və təcrübəli psixiatrlar müəyyən etdilər ki, cinayətkar dəstənin üzvləri, ya ola bilsin, onlardan hansısa (şübhə əsasən Korovyevin üstünə düşürdü) özünü əslində olduğu yerdə yox, olmadığı yerdə göstərməyi bacaran misli görünməmiş gücə malik hipnozçudur. Bundan başqa, onlar hansısa əşyanın, ya adamın əslində olmadığı yerdə olduğunu qarşılaşdıqları adamlara asanca təlqin eləyiblər və ya əksinə, həqiqətən, göz qabağında olan əşyaları, ya adamları yoxa çıxarıblar.

Belə izahatdan sonra hər şey, hətta izah olunmaz kimi görünən, vətəndaşları ən çox həyəcanlandıran bir hadisə də – 50 №-li mənzildə həbsinə cəhd göstəriləndə atəşə tutulan pişiyə güllənin kar eləməməyi belə tamamilə aydındır.

Təbii ki, çilçırağa pişik-zad dırmaşmayıb, ona güllə atmaq heç kimin ağılına belə gəlməyib, havaya atəş açıblar, pişiyin çilçırağa çıxıb şuluqluq saldığını təlqin eləyən Korovyev özünün çox böyük, ancaq cinayətkarcasına yararlandığı təlqinetmə bacarığından ləzzət alaraq, ağız-burnunu əyə-əyə həmin vaxt atəş açanların arxasında çox asanca gizlənə bilərdi.

Əlbəttə, Styopa Lixodeyev Yaltaya uçmamışdı (belə şey hətta Korovyevin də qüvvəsi xaricindəydi) və oradan teleqram yollamamışdı. Göbək turşusunu çəngələ keçirmiş pişiyi ona göstərən Korovyevin fokusundan qorxub, zərgər arvadının mənzilində özündən gedib yıxılmışdı, sonra Korovyev onunla məzələnərək başına keçə papaq keçirib Moskva aerodromuna yollamışdı, əvvəlcədən də Styopanı qarşılayan cinayət axtarış idarəsinin nümayəndələrinə təlqin etmişdi ki, Styopa Sevastopoldan gələn təyyarədən düşəcək.

Doğrudur, Yaltanın cinayət axtarış idarəsi Styopanı ayaqyalın vəziyyətdə qəbul etdiyini, onun barəsində Moskvaya teleqram göndərdiyini təsdiqləyirdi, ancaq bu teleqramların heç birinin surəti sənədlərin arasında tapılmamışdı və belə bir kədərli, ancaq qəti fikrə gəlinmişdi ki, hipnozçular dəstəsi çox uzaq məsafədən, həm də adamları yalnız ayrı-ayrılıqda yox, qrup halında da hipnoz eləməyi bacarırmış. Bu cür imkanları olan cinayətkarlar ən möhkəm psixikaya malik adamları da dəli eləyə bilərmişlər.

Parterdə oturmuş adamın cibindən tapılan kart dəsti, yoxa çıxan qadın paltarları, miyoldayan beret və buna oxşar başqa xırda şeylərdən heç danışmağa dəyməz! Belə hoqqaları, o cümlədən konferansiyenin başının qoparılması kimi sadə fokusları babat peşəkar hipnozçu istənilən səhnədə eləyə bilərdi. Danışan pişik də xalis cəfəngiyatdı. Belə bir pişiyi adamlara göstərmək üçün cadugərliyin ilkin əsaslarını bilmək kifayətdir, Korovyevin sənətinin bu əsaslardan çox-çox irəli getdiyinə, çətin ki, şübhə eləyən tapıla.

Bəli, məsələ heç də kart dəstində, Nikanor İvanoviçin portfelindəki saxta məktublarda deyil. Bunlar xırda şeylərdir! Berliozu tramvayın altına salıb öldürən Korovyevdir. Bədbəxt şair İvan Bezdomnını o dəli eləyib, xəyallara dalaraq əzablı yuxularda qədim Yerşalaimi və üç nəfərin dar ağacından asıldığı günün qarşaladığı susuz Keçəl Dağı görməyə o məcbur edib. Marqarita Nikolayevnanın, qulluqçusu gözəl Nataşanın Moskvadan yoxa çıxmasına o və onun quldur dəstəsi səbəb olub. Yeri gəlmişkən, istintaq bu işlə xüsusi maraqlanmışdı. Aydınlaşdırmaq lazımdı: bu qadınları qatillər, yanğın törədənlər dəstəsi qaçırıb, yoxsa cinayətkar dəstəyə könüllü qoşulub gediblər? Nikolay İvanoviçin mənasız, dolaşiq ifadələrinə əsaslanıb, Marqarita Nikolayevnanın ifritə olmağa getdiyini ərinə yazdığı qəribə, gic-gici məktubunu, Nataşanın öz paltarlarını evdə qoyub yoxa çıxdığını nəzərə alıb istintaq belə bir rəyə gəldi ki, bir çoxları kimi ev sahibəsi və qulluqçu hipnoz olunub, bu vəziyyətdə də quldur dəstəsi tərəfindən oğurlanıb. Yəqin, tamamilə doğru olaraq belə bir fikir də yarandı ki, cinayətkarları hər iki qadının gözəlliyi cəlb eləyib.

Ancaq bir şey istintaq üçün tam qaranlıq qaldı – özünü master adlandıran ruhi xəstəni psixiatriya klinikasından quldur dəstəsi nə məqsədlə oğurlamışdı. Bunu, eləcə də oğurlanan xəstənin soyadını müəyyən etmək mümkün olmadı. “Birinci korpusdan yüz on səkkiz nömrəli xəstə” adıyla həmişəlik yox olub getdi.

Beləliklə, demək olar, hər şey aydınlaşdı və ümumiyyətlə, hər şey kimi istintaq da sona çatdı.

Bir neçə il ötdü, adamlar Volandı, Korovyevi və başqalarını unutmamağa başladılar. Voland və onun əlaltılarının əlindən zərər çəkənlərin həyatında çox dəyişikliklər baş

verdi, bu dəyişikliklər nə qədər xırda, əhəmiyyətsiz olsa da, hər halda, onları qeyd etmək lazımdır.

Misal üçün, Jorj Benqalski müalicəxanada üç ay yatan-
dan sonra sağalıb çıxdı, ancaq tamaşaçıların bilet almağa
axışib gəldiyi ən qızgın vaxtda – maqiya və onun ifşası
yaddaşlarda özünə möhkəm yer eləmişdi – Varyetedəki
işindən getməyə məcbur oldu. Benqalski Varyeteni atdı,
çünki hər gecə iki min tamaşaçı qarşısına çıxmağın,
istər-istəməz hamı tərəfindən tanınmağın və özünü başlı,
yoxsa başsız yaxşı hiss etdiyi barədə istehzal sualların
əlində girinc qalmağın, əlbəttə, çox əzablı olduğunu başa
düşürdü.

Bəli, bundan başqa, konferansye onun sənəti üçün
vacib olan şuxluğunun bir xeyli hissəsini itirmişdi. Hər
yaz bədr gecəsində həyəcanlanıb birdən öz boğazından
yapışmaq, qorxa-qorxa ətrafına boylanıb ağılamaq kimi
onda xoşagəlməz, məşəqqətli vərdiş yaranmışdı. Bu tut-
malar ötüb-keçirdi, ancaq hər halda, belə vəziyyətdə
əvvəlki işlə məşğul olmaq mümkün deyildi və konferansye
istirahətə çəkilib, hesablamalara görə, ən azı, on beş il ona
yetəsi yığdığı pullarla yaşamağa başladı.

O getdi və hətta teatr inzibatçıları arasında da çox
az təsadüf olunan qayğıkeşliyə, nəzakətli davranışa görə
məşhurlaşmış, hamının məhəbbətini qazanmış Varenuxa
ilə bir daha rastlaşmadı. Məsələn, kontramarkaçılar onu
məhz xeyirxah ata adlandırırdılar. Kim, nə vaxt olur-olsun,
Varyeteyə zəng eləsə, dəstəkdə həmişə mülayim, ancaq
kədərli bir səs eşidilirdi: “Sizi eşidirəm”, – Varenuxanı
telefona istəyəndə isə həmin səs tələsik cavab verirdi:
“Qulluğunuzda hazırım”. Di gəl, özünün belə nəzakətli
olmağının İvan Savelyeviç yaman altını çəkirdi!

Styopa Lixodeyevə daha Varyetedə telefonla danış-
maq lazım olmur. Səkkiz gün yatdığı klinikadan çıxan
kimi Styopanı dərhal Rostovda böyük qastronoma müdir
göndərdilər. Şayiələr gəzir ki, portveyn içməyi büsbü-
tün tərgidib, yalnız qarağat arağı içir, bu da onu əməl-
licə gümrahlaşdırıb. Deyilənə görə, dinib-danışmır, qadın-
lardan uzaq durur.

Stepan Boqdanoviçin Varyetedən çıxarılması bir neçə
il ərzində çox həvəslə arzuladığı sevinci Rimskiye bəxş

eləmədi. Klinikadan çıxandan və Kislovodskdan qayıdandan sonra başı əsən, çox qocalmış maliyyə direktoru Varyetedəki işindən getmək barədə ərizə verdi. Maraqlıdır ki, ərizəni Varyeteyə Rimskinin arvadı gətirmişdi. Ay işığında pəncərənin sınımış şüşəsini və pəncərənin aşağı sürgüsünə sarı dartınan uzun əli gördüyü binaya hətta gündüz belə getməyə Qriqori Daniloviç cəsarət eləməmişdi.

Maliyyə direktoru Varyetedən çıxıb, Zamoskvoreçyedəki uşaq kukla teatrına işə düzəldi. Bu teatrda akustika ilə bağlı möhtərəm Arkadi Apollonoviç Sempleyarovla bir daha qarşılaşması olmadı. Onu əlüstü Bryanska göndərüb, göbələkhazırlama məntəqəsinə müdir təyin eləmişdilər. Moskvalılar indi duzlu sarı göbələkdən və turşuya qoyulmuş ağ göbələkdən bəh-bəhlə yeyib, bu dəyişikliyə çox sevinirdilər. Olan olub, keçən keçib, akustika məsələsində Arkadi Apollonoviçin işləri düz gətirmirdi, nə qədər çalışsa da yoluna qoysun, yenə necə varsa, eləcə də qalmışdı.

Teatrla üzülişənlər arasında Arkadi Apollonoviçdən başqa, müftə biletlərə sevgisindən savayı teatrla heç bir bağlılığı olmayan Nikanor İvanoviç Bosoy da var idi. Pullu, ya havayı teatra getməməyi bir yana, teatrdan söhbət düşəndə hətta Nikanor İvanoviçin sir-sifəti dəyişirdi. Teatrdan daha çox şair Puşkinə və istedadlı artist Savva Potapoviç Kurolesova nifrət eləyirdi. Savva Potapoviçə o dərəcədə nifrət eləyirdi ki, keçən il ömrünün çiçəklənən çağında onun ürəyinin yatdığı barədə qəzetdə qara haşiyəli xəbəri görəndə qıpqırmızı oldu, az qaldı Savva Potapoviçin arxasınca özü də o dünyaya getsin və bağırırdı: “Ona haqq olur!” Bundan başqa, məşhur artistin ölümündən acı xatirələri oyanan Nikanor İvanoviç elə həmin axşam Sadovını işıqlandıran bədirlənmiş ayla baş-başa düt deyincə içdi. İcdiyi hər qədəhlə də nifrət etdiyi adamların mənfur sırası artırdı, bu sırada Dunçil Sergey Gerardoviç, gözəlçə İda Herkulanovna, döyüşən qazların kürən sahibi və ürəyiaçıq Kanavkin Nikolay da var idi.

Bəs onların başına nə gəldi? Əfv edəcəksiniz! Onların başına qətiyyənlər heç nə gəlməyib, gələ də bilməzdi, çünki onlar, əslində, heç vaxt olmayıblar, elə qəşəng artist konferansye, teatrın özü, Poroxovnikovun valyutanı zirzəmidə çürüdən qoca xalası da olmayıb və əlbəttə, qızıl şeypurlar,

sırtıq aşpazlar heç yerli-dibli olmayıblar. Bütün bunları Nikanor İvanoviç haramzada Korovyevin təsiriylə vur-tut yuxuda görüb. Bu yuxuda yeganə canlı adam məhz artist Savva Potapoviç olub, o da radioda tez-tez etdiyi çıxışları sayəsində Nikanor İvanoviçin yaddaşında iz salmışdı. Artist olmuşdu, qalanları yox.

Bəlkə, Aloizi Moqarıç da olmayıb? Heç də yox! O nəinki olub, hələ indi də yaşayır, özü də Rimskinin imtina etdiyi vəzifədə, yəni Varyetedə maliyyə direktoru vəzifəsində çalışır.

Volandla görüşdüyü vaxtdan, təxminən, bir gün sonra Vyatka yaxınlığında qatarda özünə gələn Aloizi gördü ki, ağılı çaşmış halda Moskvadan gedəndə şalvarını geyinməyi unudub, di gəl evtikənin ona qətiyyətlə lazım olmayan ev dəftərini nə üçünsə oğurlayıb. Bələdçiyə xeyli pul verib ondan çirkli köhnə şalvar aldı və Vyatkadan geri döndü. Ancaq əfsuslar ki, evtikənin evini tapmadı. Alov köhnə evi yer üzündən tərtəmiz silmişdi. Ancaq Aloizi çox tədbirli adam idi. İki həftə keçməmiş artıq Bryusov küçəsində gözəl birotaqlı mənzildə yaşayırdı, bir neçə aydan sonra isə Rimskinin kabinetində əyləşmişdi. Əvvəllər Rimski Styopanin əlindən necə əziyyət çəkirdisə, indi də Varenuxa Aloizinin əlindən eləcə zinhara gəlmişdi. İvan Savelyeviçin bircə arzusu var idi: bu Aloizini Varyetedən harasa rədd eləyəydilər; hərdən dost-tanışa gizlicə pıçıldayırdı ki, Aloizi kimi əclafa ömründə rast gəlməyib, ondan nə desən çıxar.

388

Amma ola bilsin, inzibatçı qərəzlidir. Aloizinin elə bir əlləm-qəlləm işini görən olmamışdı, əgər bufetçi Sokovun əvəzinə başqasını qoyduğunu nəzərə almasaq, ümumiyyətlə, heç bir işini görməmişdilər. Andrey Fokiç isə Voland Moskvada peyda olandan doqquz ay sonra Birinci MDU-nun müalicəxanasında ciyər xərçəngindən vəfat etdi...

Bəli, bir neçə il ötdü və bu kitabda doğru-düzgün əks olunan əhvalat yavaş-yavaş yaddaşlardan silindi. Ancaq hamının yaddaşından yox!

Hər yaz bədr gecəsi yaxınlaşanda axşamüstü Patriarx gölünün kənarında, cökə ağaclarının altında yaşıl gözlü, sadə geyimli, otuz yaşlarında kürən bir adam peyda olur. Bu adam tarix və fəlsəfə institutunun əməkdaşı professor İvan Nikolayeviç Poniryovdur.

Cökə ağacının altında o həmişə eyni yerdə, hamının çoxdan unuttuğu, son nəfəsində ayın parça-parça olub dağıldığını gören Berliozun oturduğu skamyada əyləşirdi.

İndi ay bütövdü, axşam düşəndə ağ, sonra isə qızılı rəngə boyanıb, solğun əjdaha-atla yanaşı keçmiş şair İvan Nikolayeviçin başı üstündə üzəcəkdi, eyni zamanda öz yüksəkliyində bir yerdə dayanıb duracaqdı.

İvan Nikolayeviçə hər şey məlumdu, o, hər şeyi bilir, başa düşürdü. Bilirdi ki, gəncliyində cinayətkar hipnozçuların qurbanı olub, sonra müalicə olunaraq sağalıb. Ancaq hərdən yenə özünü ələ ala bilmirdi. Yazda bədirlənmiş ay doğanda haldan-hala düşürdü. Ay bütövləşməyə, beşşamdan yüksəkdə dayandığı vaxtlardakı kimi qızılı rəngə boyanmağa başlayanda İvan Nikolayeviç həyəcanlanırdı, əsəbiləşirdi, iştahını və yuxusunu itirirdi, ayın bədirlənməsini gözləyirdi. Bədr gecəsində isə İvan Nikolayeviç daha heç nə evdə saxlaya bilməzdi. Axşama yaxın evdən çıxıb Patriarx gölünə üz tuturdu.

İvan Nikolayeviç skamyada oturanda artıq açıq-aşkar öz-özünə danışdı, papiros çəkirdi, gözlərini qıyıb gah aya, gah da heç vaxt unutmadığı turniketə baxırdı.

İvan Nikolayeviçin bir-iki saati belə keçirdi. Sonra yerindən durub, həmişə də eyni yolla – Spiridonovkadan keçib kor kimi mənasız baxışlarla Arbatın ensiz küçələrini dolaşırdı.

Neft dükanının yanından ötüb, əyilmiş köhnə qaz fənərinə çatanda dönərək hələ yaşllaşmamış bağı, bağıın içində üçtayı pəncərəsinin qabağa çıxan tərəfinin ay işığına, o biri tərəfinin qaranlığa qərç olduğu malikanənin göründüyü dəmir çəpərə yaxınlaşırdı.

Professor onu dəmir çəpərə tərəf nəyin çəkdiyini və bu malikanədə kimin yaşadığını bilmirdi, ancaq bilirdi ki, bədr gecəsində özü ilə mübarizə aparmağa ehtiyac qalmır. Bundan başqa, dəmir çəpərin arxasındakı bağda mütləq eyni şeyi görəcəyini də bilirdi.

O, skamyada oturan ahıl, ciddi, sifətdən bir az donuz oxşayan saqqallı adamı görürdü. Malikanənin bu sakini həmişə baxışlarını aya dikib xəyallara dalmış vəziyyətdə olurdu. İvan Nikolayeviçə məlumdu ki, skamyada oturan bu adam aya tamaşa eləyəndən sonra irəli çıxmış pəncərəyə

tərəf çevrilib gözlərini ora zilləyəcəkdi, sanki, pəncərə indi-cə açılacaq və nəşə qeyri-adi bir şey peyda olacaqdı.

Sonra nələr olacağına İvan Nikolayeviç əzbər bilirdi. Həmin vaxt dəmir çəpərin arxasında hökmən yaxşı gizlənmək lazımdı, çünki skamyada oturan adam başını oyan-buyana döndərməyə başlayacaqdı, gözləri göydə nəyisə axtaracaqdı, sevincək gülümsəyəcəkdi, sonra birdən təəssüflə əllərini bir-birinə çırpıb dodağının altında danışacaqdı:

– Venera! Venera!.. Eh, mən axmağam!..

– Allahlar, allahlar! – İvan Nikolayeviç dəmir çəpərin arxasında gizlənib, alışıb-yanan gözlərini naməlum adamdan çəkmədən pıçıldayacaqdı. – Bu da ayın daha bir qurbanı... Hə, bu da mənim kimi qurbandır.

Skamyada oturan adam isə sözüne davam eləyəcəkdi:

390

– Eh, mən axmağam! Axı mən niyə onunla bir yerdə uçub getmədim? Nədən qorxurdun, qoca eşşək! Sənəd düzəltdirirdim! Eh, indi döz, qoca gicbəsər!

Malikanənin qaranlıq tərəfində pəncərə açılıb nəşə ağarana, xoşagəlməz qadın səsi eşidilənə qədər beləcə davam eləyəcəkdi.

– Nikolay İvanoviç, haradasınız? Bu nə şiltaqlıqdır? Malyariya olmaq istəyirsiniz? Gəlin çay için!

Skamyada oturan adam bu vaxt, əlbəttə, özünə gəlib, yalandan cavab verəcəkdi:

– Hava almaq istəyirəm, əzizim! Hava çox yaxşıdır!

O, skamyadan durub, aşağıdakı örtülən pəncərəyə yumruq qıcayaraq ağır-ağır evə tərəf gedəcəkdi.

– Yalan deyir, yalan deyir! Ax, allahlar, o necə də yalan danışır! – İvan Nikolayeviç dəmir çəpərdən uzaqlaşaraq donquldanırdı. – Bağa onu heç də hava çəkmir, bədirlənmiş yaz gecəsində ayda və bağda, yuxarıda nəşə görür. Ax, onun sirrindən agah olmaq, əbəs yerə əlini havada gəzdirib itirdiyi hansı Veneranı axtardığını bilmək üçün çox şeydən keçərdim.

Professor evə tamam xəstə vəziyyətdə qayıdırdı. Arvadı özünü elə aparırdı, guya, onun əhvalını sezmir və tələsdirirdi ki, yatsın. Ancaq özü yatmırdı, əlində kitab lampanın yanında oturub, yatan adama ağrıyla baxırdı. O bilirdi ki, dan yeri ağaranda İvan Nikolayeviç əzab dolu qışqırıqlarla

ayılacaq, ağlamağa, çırpınmağa başlayacaq. Ona görə spirtə salınmış şpris və içində tünd çay rəngli maye olan ampula əvvəlcədən lampanın altına qoyulurdu.

Taleyini ağır xəstə ilə bağlamış yazıq qadın indi qorxmadan sakitcə yata bilərdi. İynədən sonra İvan Nikolayeviç səhərə qədər şirin-şirin yatacaq və qadının xəyalına belə gətirmədiyi ilahi, gözəl yuxular görəcəkdi.

Alimi oyatmaq isə bədr gecəsində onun ürək sızıldadan qışqırığına səbəb olmaq kimi bir şeydi. O, qeyri-adi görkəmi olan burunsuz cəlladın hıçqıltıyla tullanaraq nizəni dar ağacına sarınmış və huşunu itirmiş Hestasin ürəyinə soxduğunu görürdü. Ancaq cəllad elə də qorxunc deyildi, yalnız dünyanı sarsıdan fəlakətlər zamanı olduğu kimi köpüklənən və torpağa çökən buluddan yayılan qeyri-adi işıq qorxunc idi.

İynədən sonra yatan adamın önündə hər şey dəyişirdi. Çarpayından pəncərəyə enli ay yolu uzanırdı və qan-qırmızı astarlı ağ plaşda bir adam bu yolla aya doğru getməyə başlayırdı. Əynində cırıq xiton, üz-gözü eybəcər hala salınmış bir gənc də onunla yanaşı gedirdi. Onlar qızğıncasına mübahisə edərək, nə haqdasa razılığa gəlmək istəyirdilər.

– Allahlar, allahlar! – plaşlı adam təkəbbürlü sifətini yol yoldaşına döndərərək deyir. – Nə mənasız edamdır! Ancaq lütfən, mənə de, – bu vaxt sifətindəki təkəbbür yalvarışla əvəzlənir, – axı edam olmayıb! Yalvarıram, de, olmayıb?

– Əlbəttə, olmayıb, – yol yoldaşı xırıltılı səslə cavab verir, – bu, sənin gözünə görünüb.

– Sən buna and içə bilərsən? – plaşlı adam yaltaqçasına xahiş edir.

– And içirəm! – yol yoldaşı cavab verir və nəyə görə gözələri gülür.

– Daha mənə heç nə lazım deyil! – plaşlı adam üzgün səslə qışqırır və öz yol yoldaşı ilə üzü aya gedə-gedə lap yuxarılara qalxır. İri, heybətli şeşəqulaq it sakitcə onların arxasınca gedir.

Bu vaxt ay yolu qaynamağa başlayır, ondan ay çayı fışqırır hər yana yayılır. Ay hökmranlıq edir, oynayır, əylənir, rəqs eləyir. Ay çayından son dərəcə gözəl bir qadın çıxıb, qorxa-qorxa ətrafına baxınan saç-saqqal basmış bir adamın əlindən tutaraq İvanın qarşısına gətirir. İvan

Nikolayeviç dərhal onu tanıyır. Bu, onun gecə qonağı, yüz on səkkiz nömrəli xəstədir. İvan Nikolayeviç yuxuda əlini ona uzadıb maraqla soruşur:

– Demək, hər şey bununla da bitdi?

– Bununla da bitdi, mənim şagirdim, – yüz on səkkiz nömrəli xəstə cavab verir, qadın isə İvana yaxınlaşıb deyir:

– Əlbəttə, bitdi. Hər şey sona çatdı, hər şey sona çatır... Mən indi sizin alınınızdan öpəcəyəm, bütün işləriniz yaxşı olacaq.

O əyilərək İvanın alınından öpür, İvan da ona tərəf dartınıb gözlərinə baxır, ancaq qadın geri-geri çəkilib öz yoldaşıyla aya sarı gedir...

Bu vaxt ay yolu kükrəyir, işıq selini İvanın düz üstünə yönəldir, hər yana işıq çiləyir, otaqda ay daşqını başlayır, işıq dalğalanır, yuxarı qalxıb çarpayını basır. Bax onda İvan Nikolayeviç üzündən xoşbəxtlik yağa-yağa yatır.

392

Səhər yuxudan oyananda dinib-danışmasa da, özünü rahat, gümrah hiss edir. Onun xəstə yaddaşı sakitləşir. Gələn bədr gecəsinə qədər professoru daha heç kim narahat eləməyəcək: nə Hestasın burunsuz qatili, nə də İudeyanın qəddar beşinci prokuratoru atlı Ponti Pilat.

İT ÜRƏYİ

(povest)

İT ÜRƏYİ

(povest)

I

U-u-u-u! Ham-ham-ham! Oy, mənə baxın, mən məhv oluram. Darvazanın ağzında çovğun mənə ölü duası oxuyur, mən də ona qoşulub ulayıram.

Batdım mən, batdım. Xalq Təsərrüfatı Mərkəzi Şurası xidmətçiləri üçün normal qidalanma aşxanasının aşpazı – başına kirli qalpaq keçirmiş əclaf qaynar suyu üstümə töküüb sol böyrümü yandırdı. Yaramazlığa bax bir! Özü də deyir ki, proletaram. Xudaya, Allahım, necə də yandırır! Qaynar su sümüyümə işləyib. Mən də ulaya-ulaya qalmışam, məgər ulamaqla iş düzələcək?

Mən ona neyləmişdim? Məgər zibilxanada eşələnməklə Xalq Təsərrüfatı Şurasını yeyib qurtaracaqdım? Xəsis alçaq! Vaxtınız olanda siz bir onun sir-sifətinə baxın: eni uzunundan seçilməyən xaşalqarının biri. Mis sifətli oğru. Ax, insanlar, insanlar. Günorta alçaq aşpaz məni qaynar suya qonaq elədi, indi də ki hava qaralır, Preçistenka yanğınsöndürənlər komandasının otağından soğan iyi gəldiyindən güman etmək olar ki, təxminən, saat dördüdür. Sizə məlum olduğu kimi, yanğınsöndürənlər sıyıqla şam edirlər. Bu, göbələyəbənzər bir şeydir. Preçistenkali tanış köpəklər, yeri gəlmişkən, danışırlar ki, Neqlinnidəki “Bar” restoranında, guya, gündəlik xörək – göbələk və payı 3 rubl 75 qəpik olan tünd sous tıxırlar. Bu, qaloş yalamaq kimi bir şeydir, kimin xətri nə istəyir, onu da yeyir... U-u-u-u-u...

Böyrüm dözülməz dərəcədə ağrır və sonrakı “karyeranın” üfüqləri elə indidən mənə tam aydın görünür: sabah böyrümdə yaralar açılacaq, deyən gərək, mən onları nə ilə müalicə edəcəyəm? Yayda Sokolnikiyə əkilmək olar, orada xüsusi, çox yaxşı ot var, bundan başqa, pulsuz kolbasa

başlıqları ilə gödəni doyurmaq, vətəndaşların atdıqları yağlı kağızları yalamaq olar. Əgər ay işığında “əzizim Aida” oxuyan bir yalavac olmasaydı – özü də elə oxuyur ki, adamın ağı başından çıxır – lap əla olardı. Bəs indi hara gedəsən? Heç dalınıza uzunboğaz çəkməylə ilişdiriblərimi? Mənə ilişdiriblər. Kərpiclə qabırğalarınızı əzişdiriblərimi? Bunların hamısından nə qədər desən yemişəm. Hər şeyi dadmışam, taleyimlə barışmışam, əgər indi ağlayırsam, ancaq ağrıdan və soyuqdandır, çünki hələ mənim ruhum ölməyib... İt ruhu ölməzdir.

Mənim bədənim döyülüb, əzilib, insanlar məni istədikləri qədər təhqir ediblər. O yaramaz qaynar suyu üstümə elə əndərdi ki, dərim pörşələndi, deyəsən, sol böyrümü heç nə qoruya bilməyəcək. Mən çox asanlıqla ağciyər sətəlcəminə tutula bilərəm, əgər tutulsam, vətəndaşlar, aclıqdan köpüb öləcəyəm. Ağciyər sətəlcəmiylə girişdəki pilləkənlərin altında yatmaq lazımdır, bəs mənim, orada boş-boşuna yatan köpəyin əvəzinə kim zibil yeşiklərini ələk-vələk edəcək? Ciyərlərim tutulsa, qarnım üstündə sürünəcəyəm, zəifləyəcəyəm və hansı bir it qənimisə ağacla vurub məni öldürəcək. Sonra süpürgəçilər ayaqlarımdan tutub məni it ölüsü daşıyan arabaya atacaqlar...

Süpürgəçilər bütün proletarların ən rəzili, ən alçağıdırlar. İnsan tör-töküntüsü – ən aşağı kateqoriya. Aşpazlar müxtəlif olurlar. Məsələn, rəhmətlik preçistenkali Vlas. O, neçə-neçə köpəyin həyatını xilas elədi! Çünki xəstələyəndə ən başlıcası yaxşı tikəni göydə qapmaqdır. Bax qoca köpəklər danışrlar ki, Vlas üstündə iri ət parçaları olan sümükləri itlərə atarmış. Normal Qidalanma Şurasından olduğuna görə yox, əsl şəxsiyyət olduğuna görə, qraf Tolstoyların ağayana aşpazlarından olduğuna görə, Allah ona rəhmət eləsin. Normal Qidalanma Şurasında onlar nə fırılcaqlar işlədirlər – itin də ağına gəlməz. Bu əclafılar duzlanmış köhnə ətdən borş bişirirlər, o yazıqlar da heç bir şey bilmirlər. Yüyürə-yüyürə gəlirlər, yeməyi gözlərinə təpirlər, qab-qacağı güzgü kimi yalayrlar.

Ancaq makinaçı qadın doqquzuncu dərəcə ilə qırx beş rubl alır, düzdür, oynaşı ona fildepers¹ corabı bağışlayır.

¹ Fildepers – ipək kimi zərif və parıltılı olan əla növ pambıq parça; dabani və orta zolağı qara olan bahalı corab

Axı o, bu fildepers üçün nə qədər istehzalara dözməlidir. Çünki oynaşı onu biz bildiyimiz hər hansı adi bir üsulla yox, fransız üsulu ilə... sevir. Öz aramızda qalsın, bu fransızlar lap yaramazdırlar. Hamısı da möhkəm qırmızı çaxır içəndir. Bəli... Makinaçı qadın qaçaraq gəlir, axı 45 rubla “Bar”a getməzlər. Bu, heç onun kinosuna çatmaz, kino isə qadınlar üçün həyatda yeganə təsəllidir. Titrəyir, üz-gözünü büzüşdürür, ancaq elə tıxır... fikir verin: iki cür xörək üçün 40 qəpik, lakin o iki cür xörək heç 5 qəpiyə də dəyməz, çünki onun qalan 25 qəpiyini təsərrüfat müdiri oğurlayıb. Məgər ona belə xörək gərəkdir? Onun həm sağ ağciyərinin yuxarı payı qaydasında deyil, həm fransızdan yoluxduğu qadın xəstəliyi var, həm iş yerində maaşından filan qədər çıxıblar, həm də onu aşxanada iylənmiş ətlə doyurublar, bu belə, o elə. O, oynaş corablarında darvaza dalına tələsir. Ayaqları üşüyür, qarnını külək aparır, çünki yun paltarları elə mənim tüküm kimi qalıdır, əyni də çox nazikdir, təkcə krujevalı dizliyi görünür. Bunlar hamısı oynaş üçün cırıq paltar kimidir. Əgər o, cəsarət eləyib flanel¹ geysə, oynaşı üstünə bağıracaq: sən necə də kobudsan! Matryona² məni cana doydurub, flanel paltar əlindən təngə gəlmişəm, indi mənim dövrənim gəlib. İndi mən sədrəm, oğurladıqlarımın hamısı qadın bədəninə, kəhrəba rəngli xərçəngə, Abrau-Dürsoya sərf edilməlidir. Çünki mən gəncliyimdə bunların həsrətini çox çəkmişəm, daha kifayətdir, o biri dünya isə yoxdur.

O qadına mənim yazığımı gəlir, yazığımı! Özümə isə ondan da çox yazığımı gəlir. Xudpəsəndlikdən demirəm bunu, yox, ona görə deyirəm ki, biz, həqiqətən, bərabər şəraitdə deyilik. O, heç olmasa, evdə qızına bilir, bəs mən, bəs mən... Hara gedim? U-u-u-u-u!..

– Gəl, gəl, gəl ha! Şarik, ay Şarik! Nə zingildəyirsən, yazıq? Kim səni incidib? Ux...

Lənətə gəlmiş sərt çovğun darvazanı zərblə çırpdı və qar topasını xanımın qulağının dibinə vurdu. Tumanını dizlərinə qədər çırmaladı, sarımtıl corablarını və pis yuyulmuş krujevalı alt paltarını sivirdi, onun sözlərini ağızında qoyub köpəyi altına basdı.

¹ Flanel – seyrək xovlu və ya xovsuz iplik, yaxud yun parça

² Matryona – qadın adı

Allah, Allah... Necə də pis havadır. Ox... Qarnım da ağrıyır. Bu, duzlanmış ətdəndir, duzlanmış ətdəndir! Bütün bunlar haçan qurtaracaq?

Qadın başını aşağı əyib, sanki, borana qarşı hücumla keçdi, qapıdan adladı və küçədə külək onu hərləyib orabura çırpandan sonra qar burulğanında görünməz elədi.

Köpək isə darvazanın dalında qaldı, eybəcər hala düşmüş böyrünün ağrısından zingildəyərək soyuq divara qısıldı, nəfəsi qaraldı və qəti qərara gəldi ki, bir də buradan heç yerə getməyəcək, elə buradaca darvazanın dalında can verəcək. O, ümitsizlik içində yerə sərildi. Yazıq qəlbində o qədər ağrı-acı, o qədər tənhalıq və dəhşət hiss edirdi ki, onun it gözlərindən xırda göz yaşları sızanaq kimi çıxır, dərhal da quruyurdu. Onun dəridən çıxmış böyrü donmuş yun əlçimləri kimi sallanır, onların arasından isə pörşələnmiş ət parçaları qan ləkələri kimi qızarırdı. Aşpazlar nə qədər də rəhmsiz, küt və sərt adamlardır.

Qadın onu “Şarik” deyər çağırırdı... O, haradan “Şarik” oldu? Şarik – yumru, kök, kündə, yulaf yarması yeyən, adlısanlı ata-anadan olan deməkdir, o isə qalın tükləri pırtlaşmış, caydaq, anıq, süləngi, tökülüb-itən yiyəsiz bir köpəkdir. Amma xoş sözlər üçün sağ olsun.

Küçənin o biri tərəfində gur işıqlı mağazanın qapısı çırpıldı və içəridən bir vətəndaş çıxdı. Məhz vətəndaş, yoldaş yox, lap düzü – cənab. O yaxınlaşdıqca cənab olduğu daha aydın görünürdü. Elə bilirsiniz mən onun paltosuna görə belə deyirəm? Bu gün proletarların da çoxusu palto geyir. Düzdür, onların paltolarının boyunluğu belə deyil, bu barədə heç danışmağa dəyməz, hər halda, uzaqdan qarışıq salmaq olar. Lakin gözlərinə baxanda – bunu nə yaxından, nə də uzaqdan qarışdırmaq mümkün deyil. Bəli, göz – əsas məsələdir. Barometr kimidir. Hər şeyi göstərir – kimin qəlbi kökündən quruyub, kim heç nəyin üstündə uzunboğaz çəkməsinin burnu ilə qabırğalarına ilişdirmək istəyir, kim də hər şeydən, hamıdan qorxur. Bax elə bu axırıncı düdüyün qıcına diş batırmaq ləzzət verir. Qorxursan – al payını. Qorxdun, ona görə də yerində qurudun... Mr-r-r... Ham-ham...

Cənab inamla qar-boranı yararaq küçəni keçdi və darvazaya tərəf irəlilədi. Bəli, bəli, onun üzündə hər şey yazılıb. Beləsi iyənmiş duzlu ət yeməz, əgər haradasa ona bu əti

soxuşdursalar, dava salar və qəzetlərə yazar: məni, Filip Filipoviçi doyunca “yedizdirdilər”.

O, mənə yaxınlaşır. Beləsi çox yeyər, heç kimdən də oğurlamaz, beləsi səni təpikləməz, özü də heç kimdən qorxmaz, ona görə ki, həmişə toxdur. Bu cənab zehni işlə məşğuldur, sivri fransız saqqalı, fransız cəngavərləri sayaq yumşaq və cəsur çal bığları var, ancaq bu çovğunda belə ondan çox pis iy – darıxdırıcı xəstəxana qoxusu gəlir. Üstəlik, siqaret qoxusu da verir.

Sual olunur ki, onun mərkəzi təsərrüfat kooperativində nə iti azıb? Budur, gəlib durub böyrümdə. Görəsən, nə axtarır? U-u-u... O, bu zirzibil mağazasından nə ala bilərdi, məgər Oxotni küçəsindəki dükanlar ona azlıq edirdi? Bu nədir? Kolbasa. Cənab, əgər siz bilsəydiniz, bu kolbasanı nədən hazırlayırlar, o mağazaya yaxın getməzdiniz. Onu verin mənə.

400

Köpək son gücünü toplayıb huşsuz halda darvazanın dalından səkiyə süründü. Çovğun onun başı üstündə tufəng kimi açıldı, nəyi isə vurub şaqqıldatdı və qəfildən çit plakatın iri hərflərini göyə qaldırdı: “Cavanlaşmaq mümkündürmü?” Təbii ki, mümkündür. Kolbasa iyi məni cavanlaşdırdı, ölmüşdüm, yerdən qaldırdı, iki gün boş qalmış mədəmi yandırıcı dalğalarla hərəkətə gətirdi, xəstəxanaya qalib gələn iy, döyülmüş madyan ətinin sarımsaq və istiotqarıncıq cənnət iyi. Duymuşam, bilirəm – onun şubasının sağ cibində kolbasa var. Düz başımın üstündə dayanıb. Ey mənim hökmdarım, bir mənə bax, gör nə gündəyəm. Mən ölürəm. Bizim kölə canımız, alçaq taleyimiz!..

Köpək qarnı üstündə ilan kimi qıvrıla-qıvrıla göz yaşları içində süründü. Aşpazın əməlinə fikir verin. Yox, siz heç vaxt onu mənə qiyməzsiniz. Oxx, mən bu varlıları yaxşı tanıyıram! Axı o, sizin nəyinizə gərəkdir? Bu iylənmiş at əti sizə nə üçün lazımdır? Moskva Kənd Sənayesindən başqa belə zəhrimarı heç yerdən ala bilməzsiniz. Siz isə bu gün səhər yeməyinizi yemisiniz, özünüzü əsl kişi hesab edirsiniz, siz dünya əhəmiyyətli məxluqsunuz. U-u-u-u... Gör bu dünyada nələr olur? Görünür, ölmək hələ tezdir, ümid-sizlik isə – əsl günahdır. Onun əllərini yalamaqdan başqa bir çarəm yoxdur.

Müəmmalı cənab köpəyə doğru əyildi, gözlüyünün qızılı haşiyəsi parıldadı və o, sağ cibindən bükülü uzun bir ağ

bağlama çıxartdı. Qəhvəyi əlcəklərini soyunmadan bağlamaya bükülü kağızı açdı, açmağıyla da külək kağızı apardı və kişi “Osobennaya Krakovskaya” adlanan kolbasadan bölüb köpəyin qabağına atdı. Ey xeyirxah insan! U-u-u!

– Fış-fış, – cənab fit çaldı və ciddi səsə əlavə etdi: – Şarik, Şarik! Götür!

Yenə də Şarik... Mənə ad qoydular. Bu xeyirxahlığınıza görə məni necə istəyirsiniz, elə çağırın.

Köpək bir an içində Krakov kolbasasını parçaladı və içini çəkə-çəkə əti uddu. Qara bulaşmış kolbasanı acgözlüklə tıxarkən, az qalmışdı ki, onun iplərini də içəri ötürsün, ona görə də nəfəsi qaraldı və gözlərindən yaş gəldi, az qala, boğulmuşdu. Yenə, yenə sizin əllərinizi yalayıram. Şalvarınızı, üstünüzü-başınızı yalayıram, mənim xilaskarım!

– Hələlik bəsdir...– Cənab komanda vermiş kimi qırıq-qırıq danışdı. O, Şarikə doğru əyildi, hər şeyi bilmək istəyirmiş kimi onun gözlərinə baxdı, gözlənilmədən qayğı və həssaslıqla əlcəkli əlini onun qarnına çəkdi.

– A-ha! – o, mənalı-mənalı dedi, – xaltan yoxdur, çox gözəl, mənə də elə sən lazımsan. Gəl dalımca. – O, çırtıq çaldı: – Fış, fış!

Dalınızca gəlim? Dalınızca gəlim? Lap dünyanın axırına da getməyə hazırım. İstəyirsiniz məni fetrdən¹ hazırlanmış botinkalarınızla təpikləyin, səsimi də çıxarmaram.

Preçistenka boyu fənərlər yanırdı. Şarikin böyrü dözülməz dərəcədə ağrıyırdı, lakin o, bu şubalı ecazkar xəyalı basabasda itirməmək fikri ilə arabir ağrılarını unudur, ona öz məhəbbət və sədaqətini bildirmək üçün girəvə gəzirdi. Preçistenkadan Obuxov dalanına gələncən o, öz sevgisini yeddi dəfə ifadə elədi. Cənabın botinkalarını yaladı, Myortvı dalanında yol açarkən elə vəhşi bir səsə uladı ki, yoldan keçən bir xanım qorxusundan səkiyə çökdü, cənab ona olan rəhm hissini itirməsin deyə köpək iki dəfə zingildədi.

Sibir pişiklərinə oxşayan bir avara pişik çovğuna baxmayaraq, Krakov kolbasasının iyini hiss edib su borusunun dalından çıxdı. Darvaza dibində yatan yaralı köpəkləri yığmaqla bu qəribə zəngin adamın oğru pişiyi də özü ilə götürəcəyi və Moskva Kənd Sənayesi məmulatlarını onunla bölüşəcəyi fikri başına gələndə Şarikin gözləri qaraldı.

¹ Petr – ən zərif keçə

Ona görə də pişiyə dişlərini elə qıcadı ki, o, deşilmiş şlanqın çıxartdığı fişiltiya oxşar bir səslə boru ilə ikinci mərtəbəyə dırmaşdı. – Mı-r-r-r... Ham! Rədd ol! Preçistenkada dolaşan qarniyırıqları Moskva Kənd Sənayesi məhsulları ilə doydurub-dolandırmaq olmaz.

Köpəyin sədəqətini qiymətləndirən cənab, yanğın-söndürənlər komandasının yanında, valtormanın məlahətli səsi gələn pəncərənin qabağında onu kolbasanın bayaq-kından kiçik bir parçası ilə mükafatlandırdı.

Eh, qəribə adam. Məni tovlayır. Narahat olmayın! Onsuz da, heç yana azıb-eləyən deyiləm. Hara əmr etsəniz, dalınızca ora da gedəsiyəm.

– Fış-fış-fış! Bura!

Obuxova? Lütf edin. Bu dalan bizə çox yaxşı tanışdır.

– Fış-fış! Bura? Məmnuniy... E, yox, bağışlayın. Xeyr. Burada qarıçı var. Bu dünyada onlardan pis adam yoxdur. Süpürgəçidən min dəfə təhlükəlidir. Bunlar kimi alçaq tayfa yoxdur. Pişikdən də murdardırlar. Baftalı dəri-soyanlar.

– Qorxma, gəl.

– Salam-əleyküm, Filip Filipoviç.

– Salam, Fyodor.

Bax, bu – şəxsiyyətdir. Ay Allah, mənim it ömrümü, günümü gör kimə ürcah eləmişən! Gör necə adamdır ki, küçədən tutduğu köpəyi birbaşa qarıçının yanından keçirib evə gətirə bilər! Baxın, bu əclafa baxın – görün bir səs-səmiri çıxır! Düzdür, sifəti tutqundur, zərli güləbətənlə işlənmiş baftalı papağının altında özünü laqeyd göstərməyə çalışır. Guya, elə belə də lazımdır. Hörmət bəsləyir, cənablar, görün necə də hörmət bəsləyir! Bəli, mən onunlayam, onun ardınca gedirəm. Nə idi mənə toxunan? Tut onu. Onun qabarlı proletar ayağını nə dişimə keçirərdim! Qardaşının elədiyi təhqirlərə görə. Şotkanı neçə dəfə üzümə çırpıb, eybəcər hala salıb məni.

– Gəl, gəl.

Başa düşürük, başa düşürük, narahat olmağa dey-məz. Siz hara, biz də ora. Siz ancaq yolu göstərin, mən sızıldayan böyrümə baxmayaraq, dala qalmaram.

Pilləkənin başından üzəsağı:

– Fyodor, mənə məktub yoxdur ki? – deyə soruşdu.

Aşağıdan yuxarı hörmətlə cavab gəldi:

– Xeyr, Filip Filipoviç, – arxasınca məhrəmanə yavaş səsle, – ancaq üçüncü mənzilə bir neçə yoldaş köçürüblər.

Təşəxxüslü xeyriyyəçi vücut pilləkəndə sərt hərəkətlə çevrildi və məhəccərin üstündən aşağı əyilərək qəzəblə soruşdu:

– Nə-ə?

Onun gözləri hədəfəsindən çıxdı, bığının tükləri biz-biz oldu. Qarıçı başını qaldırıb əllərini ağızının qıraqlarında qoşalayaraq təsdiqlədi:

– Bəli, doğrudan, düz dörd nəfər.

– İlahi! Təsəvvür edirəm, indi mənzildə nələr olacaq. Bunlar nə fikirləşirlər?

– Heç nə.

– Bəs Fyodor Pavloviç?

– Arakəsmə və kərpic üçün getdi. Aranı kəsəcəklər.

– Bilmək olmur, neyləmək istəyirlər!

– Filip Filipoviç, sizinkindən başqa bütün mənzillərə adam köçürəcəklər. İndi iclas oldu, yeni cəmiyyət seçdilər, əvvəlkini dağıtdılar.

Gör nələr eləyirlər. Ay-ay-ay... Fış-fış.

Gə-li-rəm, indicə gəlirəm. Görmürsünüz, böyrüm məni əldən salıb. İcazə verin, çəkmənizi yalayım.

Aşağıda qarıçının baftalı papağı görünməz oldu. Mərmər meydançanı borulardan gələn istilik vururdu, bir də döndülər və budur – evin ikinci mərtəbəsi.

II

Əgər ətin iyi səni uzaqdan vurursa, oxumağı öyrənmək qətiyyəən gərək deyil. Bununla belə, hərgah siz Moskvada yaşayır və qafa tasınızda beyinə oxşar nəsə gəzdirsinizsə, heç bir kurssuz-filansız, istəsəniz də, istəməsəniz də, bir savad alacaqsınız. Qırx min Moskva köpəyindən olsa-olsa biri, ən gicbələri həflərdən “kolbasa” sözünü quraşdırıb oxumaya bilər.

Şarik rəngləri öyrənməkdən başladı. O, dördəylik olarkən bütün Moskvanı üstündə “MKSB”¹ – ət ticarəti

¹ Moskva Kənd Sənaye Birliyi

yazıları olan yaşıl-mavi lövhələrlə asıb doldurdular. Təkrar edirik, bütün bunlar lazım deyildi, çünki ətin iyi, onsuz da, səni uzaqdan vururdu. Ancaq Şarik bir dəfə səhv elədi: o, tünd-mavi rəngli şüara doğru gedərkən, yanından keçən maşının tüstüqarışq benzin qoxusu onun iybilmə hissiyyatını kütləşdirdi və o, ət mağazasının əvəzinə Qolubizner qardaşlarının Myasnitskaya küçəsində yerləşən elektrik avadanlıqları mağazasına girdi. Orada, qardaşların yanında köpək arabaçı qırmancından da bərk yandıran soyulmuş elektrik məftilinin ləzzətini daddı. Bu məşhur anı Şarikin təhsilinin başlanğıcı hesab etmək olar. Elə burada, səkidəcə Şarik dərk etməyə başladı ki, “mavi” heç də həmişə “ət” demək deyil və yandırıcı ağırdan quyruğunu çıxlarının arasına qısıb və zingildəyə-zingildəyə birdəfəlik yadında saxladı ki, bütün ət mağazalarında soldan birinci yerdə ayaqlarını gen qoyduğundan xizəyə oxşayan qızılı, ya da sarı adam şəkli olur.

Sonra isə işlər yoluna düşdü. “A” hərfini o, Moxovoy küçəsinin tinindəki “Qlavıba”da öyrəndi, sonra “B” hərfini mənimsədi – ona “rıba” sözünün quyruq tərəfindən yaxınlaşmaq əlverişli idi, çünki sözün baş tərəfində milis dayanırdı.

Moskvada tinlərinə kiçik kvadratlara bölünmüş döymə dəmirələr çəkilən binalar həmişə və mütləq şəkildə onların “S-ı-r”¹ mağazaları olduğunu göstərir. Sözün əvvəlində çəkilmiş qara samovar lüləyi şəkli keçmiş sahibkar Çiçkinə, qırmızı holland pendiri qalaqlarına, itlərə nifrət eləyən qansız mağaza gözətçilərinə, döşəməyə tökülmiş ağac yonqarına və pis qoxuyan iyrenc bakştəynə² işarə idi.

Əgər qarmon çalılırsa (o, bir az “əzizim Aida”dan yaxşıdır), deməli, sosiska iyi də gəlir, ağ plakat üzərində yazılmış qara hərflər asanlıqla oxunur və bu mənəni verirdi: “Söyüş söyməyin və rüşvət verməyin”. Lakin burada hərədən bir elə davalar düşürdü ki! Düzdür, adamlar bir-birinin ağız-burnunu hər saat əzişdirmirdilər, köpəkləri isə daim döyürdülər – ya salfetlə, ya da təpiklə.

Əgər pəncərələrdən qaxac edilmiş donuz budu asılıb, qabağına da naringi qoyulbsa, deməli, bura ham-ham-

¹ Pendir (*rus.*)

² Bakştəyn – pendir növü

ham... ha... stronomiyadır. Əgər içində bulanıq maye olan tündrəngli şüşələr görürsünüzsə, deməli, bu, keçmiş Yeliseyev qardaşlarının çaxır şüşələridir.

Köpəyi dalına salıb ikinci mərtəbədəki zəngin mənzilin qapısı ağızına gətirən naməlum cənab zəngi basdı, köpək isə gözlərini dərhal enli, dalğavari və çəhrayı qapı şüşəsinin böyründən asılmış, qızılı hərflərlə yazılıb qara çərçivəyə salınmış iri lövhəyə zillədi. Üç birinci hərfi zirək oxudu: “Pe-er-o” – “Pro...” Sonra isə hər iki tərəfdən iri qarınlı, zəhlətökən, nə ifadə elədiyi anlaşılmayan hərf gəlirdi. Şarik təəccüblə fikirləşdi: “Yəni bu, proletardır?.. Ola bilməz!” O, burnunu yuxarı qaldırıb şubanı bir daha əməlli-başlı iylədi: “Yox, bundan proletar iyi gəlmir. Elmi sözdür, Allah bilir, mənası nədir”.

Çəhrayı şüşə arxasında bu qara lövhəni bir az da kölgələndirən, qəfil və sevinc gətirən işıq yandı. Qapı cırlıtısız açıldı, başına incə krujevalı ləçək bağlamış ağ önlüklü gənc, gözəl bir qadın köpəyin və cənabın qabağında dayandı. Köpəyi xoş bir isti vurdu, qadının tumanından isə inci çiçəyinin ətri gəlirdi..

“Bu, başqa məsələ, burada yaşamaq olar”, – köpək fikirləşdi.

Cənab əda ilə dedi:

– Buyurun içəri, cənab Şarik, – Şarik quyruğunu razılıqla bulaya-bulaya içəri keçdi.

Evin zəngin dəhlizi müxtəlif əşyalarla ağıznan dolu idi. Əldən düşmüş, cındırı çıxmış ikinci Şariki göstərən bədənnüma güzgü, divardan asılmış qorxunc maral buyuzları, saysız-hesabsız şuba və qaloşlar, tavandan asılmış zanbaqşəkilli çilçıraq dərhal yadda qaldı.

– Bunu haradan tapmısınız, Filip Filipoviç? – gülümsəyən qadın onun əynindəki göyümtül qığılcımlı tünd-qonur tülkü dərisindən tikilmiş ağır kürkü çıxarmağa kömək eləyərək dedi:

– Vay dədə! Qoturuna bax!

– Boş söz danışsən. Bunun harası qoturdur? – cənab ciddi şəkildə, qırıq-qırıq cavab verdi.

Şubanı soyunduqdan sonra onun ingilis mahudundan tikilmiş qara kostyumu göz oxşadı, qarnının üstündən sallanan qızıl zəncir də tutqun şəkildə parıldadı.

– Dayan görüm, fırlanma, fiş... fırlanma dedim, səfeh! Hm... Bu, qoturluq deyil. Bir dayan, ay Allahın heyvanı... Hm. A-a. Bu, yanıqdır. Hansı əclaf səni pörşələyib? Hay? Bir farağat dayan!..

“Aşpaz, alçaq bir aşpaz!” – köpək yazıq baxışlarla onu süzüb astadan zingildədi.

– Zina, – cənab göstəriş verdi, – onu tez müayinə otağına apar, mənə də xalat ver!

Qadın köpəyi fitləyib çırtıq çaldı, Şarik bir az tərəddüdlə onun dalınca getdi. Onlar zəif işıqlanmış dar dəhlizə adladılar, laklı qapını keçib dəhlizin axırınacan getdilər, sonra sola dönüb balaca bir qaranlıq otağa girdilər, otağın kəşif iyi köpəyi dərhal vurdu. Qadın düyməni basdı və balaca otaq hər tərəfdən günəş şüasına bənzər gözqamaşdırıcı işıqla doldu.

“E... yox... – köpək fikrində inildədi, – bağışlayın, qoy-maram! İndi anladım, cəhənnəm olaydı sənin verdiyin kolbasa. Məni aldadıb it müalicəxanasına gətiriblər. İndi mənə gənəgərçək yağı içirdəcəklər, sonra böyrümü bıçaqla doğrayacaqlar, ora isə heç barmaq vurmaq mümkün deyil!”

– Ey, hara, yox! – bayaqdan Zina çağırdıqları qadın qışqırdı.

Köpək yay kimi gərilib qıvrılaraq aradan çıxmaq istəyərkən, qəfildən sağlam böyrüylə qapıya elə bir zərbə vurdu ki, zingilti bütün mənzili başına götürdü. Sonra geriye atıldı, fırfıra qırmanc altında fırlanan kimi yerində fırlandı, ağ vedrəyə ilişib onu çevirdi və vedrənin içindəki ağ pambıq lopaları döşəməyə səpələndi. O fırlandıqca divar boyu düzülmiş, parıltılı tibb alətləri ilə dolu dolablar divarlarqarışq titrəyirdi, ağ önlük atılıb-düşürdü və eybəcər hala düşmüş qadın sifəti görünürdü.

– Hara gedirsən, qıllı şeytan?.. – Zina ümitsiz halda qışqırırdı, – lənətə gələsən səni!

Köpək fikirləşdi: “Onların ehtiyat pilləkənləri haradadır?” O qolaylanıb özünü yumaq kimi ikinci qapı hesab elədiyi şüşəyə çırpdı. Şüşə qırıntıları cingilti ilə ətrafa səpələndi, iri “qarınlı” bir şüşə banka çevrildi, içindəki ürəkbulandırıcı sarı maye bir anda döşəməyə dağıldı və onun murdar iyi ətrafa yayıldı. Əsl qapı indi açıldı.

– Dayan, heyv...vv...an, – xalatın bir qolunu geymiş, tullana-tullana qaçan və köpəyin ayağından yapışan cənab qışqırdı.

– Zina, boynundan yapış əclafın!

– Vay, də... də, köpəyə bir bax!

Qapı daha geniş açıldı və əynində xalat olan bir kişi otağa soxuldu. O, qırılmış şüşələri tapdaya-tapdaya köpəyə doğru yox, dolaba doğru atıldı, dolabın qapısını açdı, açan kimi də otağı şirin və ürəkbulandırıcı qoxu бүürdü. Sonra kişi qarnı ilə yuxarıdan-aşağı köpəyin üstünə gəldi və acıqlanmış köpək onun çəkmə bağından azca yuxarı qıçından tutdu. Adam bağırsa da, özünü itirmədi. Ürəkbulandırıcı maye köpəyin nəfəsini kəsdi, başını gicələndirdi, sonra ayaqları qüvvədən düşdü və o, böyrü üstə hara isə boşluğa yuvarlandı. “Sağ ol, hər şey bitdi, – iti şüşə qırıntıları üstündə uzanan köpək xəyal içində fikirləşdi: – Əlvida, Moskva! Mən bir daha Çiçkini, proletarları və Krakov kolbasasını görməyəcəyəm. İt əzabı çəkib it gününə dözdüyümə görə cənnətə gedirəm... Qardaşlar, dərisoyanlar, niyə siz məni bu kökə saldınız?..”

Bu zaman o, huşunu tam itirib böyrü üstə düşdü.

Özünə gələndən sonra köpəyin başı yüngülcə gicələnir, qursağı qaynayır, böyrü isə, sanki, yox idi, ağrıyı şirin-şirin susurdu.

Köpək dumanlanmış sağ gözünü azca açdı və gözünün ucuyla gördü ki, böyürlərinə, qarnına möhkəm sarğı qoyublar. “Mənimkini mənə verdilər, köpək uşağı, – o, yarı-yuxulu fikirləşdi, – ancaq haqqına demək lazımdır ki, qoçaq tərpendilər”.

– Gecələrin sakit toranlığında... Sevilyadan Qrenada-yacan, – onun başı üstündə kimsə bu mahnını dağınıq və naşı səslə oxuyurdu.

Köpək təəccübləndi, hər iki gözünü açdı və iki addımlığında ağ kətil üstünə qoyulmuş kişi ayağı gördü. Onun şalvarı, dizliyi yuxarı çırmamışdı, qan və yod yaxılmış çılpaq sarı baldırı görünürdü.

“Yaltaqlar! – köpək fikirləşdi, – bunu, yəqin ki, mən tutmuşam. Bu, mənim işimdir. Hə, indi kötəkləyəcəklər məni”.

Serenada səsi gəlir, qılıncların səsi eşidilir!..

– Avara, niyə sən doktorun ayağını tutdun? Niyə şüşələri sındırdın, hay?

– U-u-u! – köpək yazıq-yazıq zingildədi.

– Hə, yaxşı, özünə gəlmisən, yat, gicbəsər.

– Siz belə yava köpəyi necə ələ gətirə bilmisiniz, Filip Filipoviç, – xoş bir kişi səsi soruşdu, şalvarın qıçı aşağı qatlandı. Tənbəki iyi gəldi, dolabda şüşələrin cingiltisi eşidildi.

– Nəvazişlə. Canlı varlığa münasibətdə mümkün olan yeganə üsulla. Öz inkişafının hansı mərhələsində olursa olsun, heyvanı terror yolu ilə ələ almaq olmaz. Mən bunu demişəm, deyirəm, deyəcəyəm də. Nahaq fikirləşirlər ki, terror onlara kömək edəcək. Yox, yox, istər ağ olsun, istər qırmızı, istərsə də qəhvəyi olsun, kömək eləməyəcək! Terror sinir sistemini tamamilə iflic edir. Zina! Mən bu yaramaza 1 manat 40 qəpiyə Krakov kolbasası almışam. Ürəkbulanması qurtaranda zəhmət çək, bunu yedizdir.

408

Süpürülən şüşə qırıntılarının cingiltisi eşidildi və qadın işvə ilə dedi:

– “Krakov”! Xudaya, ona mağazadan iki qəpiyə sürsümük almaq lazım idi. Krakov kolbasasını ondansa mən özüm yeyərəm.

– Hünərin var, ye! Səni elə yedizdirərəm ki! Bu, insan mədəsi üçün zəhərdir. Yekə qızsan, ancaq uşaq kimi əlinə nə keçdi boğazına dürtürsən. Ağılına da gətirmə! Sənə xəbərdarlıq edirəm: bax, qarnın ağrısında nə mən, nə də doktor Bormental sənə vaxt sərf eləyən deyilik... “Sənə burada tay olan var deyənlərin hamısını...”

Bu vaxt kəsik-kəsik, alçaq zəng səsi mənzilə doldu, dəhlizin o başından ara-sıra səslər gəlirdi. Telefon zəng çalırdı. Zina otaqdan çıxdı.

Filip Filipoviç papiros kötüyünü vedrəyə tulladı, xalatını düymələdi, asılmış güzgünün qabağında yumşaq bığlarını tumarlayıb köpəyi səslədi:

– Fış, fış. Eyib etməz, eyib etməz. Gedək, qəbul eləyək.

Köpək heysiz ayaqlarının üstündə duranda səndirliyə titrədi, lakin tezliklə özünə gəldi və yeyin yeridiyindən xalatının ətəkləri qalxan Filip Filipoviçin arxasınca getdi. Köpək yenə dar dəhlizə keçdi və indi gördü ki, bura tavandan asılmış incə torlu lampa ilə aydın işıqlandırılıb. Laklı qapı açıldıqda isə o, Filip Filipoviçlə kabinetə keçdi

və buradakı səliqə-sahman köpəyin gözlərini qamaşdırdı. Hər şeydən əvvəl, kabinet işıq içində üzürdü: yapma bəzəklərlə işlənmiş tavanda işıq yanırıdı, masanın üstündə işıq yanırıdı, divarda işıq yanırıdı. Işıq şüaları hər tərəfdən otaqdakı əşyaların üzünə süzülürdü, ən çox işıqlanan və nəzərə çarpan isə divara vurulmuş budağın üstündəki iri bayquş idi.

– Yat yerə! – Filip Filipoviç əmr elədi.

Qarşı tərəfdəki oyma naxışlı qapı açıldı, ayağı it ağızından çıxmış, parlaq işıqda çox gənc və gözəl görünən həmin sivri saqqallı şəxs içəri girdi, vərəqi Filip Filipoviçə uzadıb dedi:

– Həmin adamdır...

Heç olmamış kimi də dərhal yoxa çıxdı. Filip Filipoviç isə xalınının ətəklərini geniş açaraq iri yazı mizinin arxasında oturdu, oturmaqla da qeyri-adi dərəcədə ədalətli və mötəbər görünürdü.

“Yox, bura müalicəxana deyil, mən nə isə başqa yerə düşmüşəm, – köpək təlaş içində fikirləşdi və iri dəri divanın üstünə salınmış xalçaya uzandı, – bu bayquş məsələsini isə aydınlaşdırırıq”.

Qapı astaca açıldı və içəri girən adam köpəyi o dərəcədə heyrətləndirdi ki, it qorxaq-qorxaq mırıldadı...

– Sus! Yat, yat... Əzizim, sizi heç tanımaq mümkün deyil.

Gələn adam ehtiram və utancaqlılıqla Filip Filipoviçə baş əydi.

– Hi, hi, hi! Siz sehrbaz və cadugərsiniz, professor, – o, sızıla-sızıla dedi.

– Şalvarınızı çıxarın, əzizim, – Filip Filipoviç göstəriş verib ayağa durdu.

“İlahi, – köpək fikirləşdi, – hərifə bir bax!”

Adamın başında yamyaşıl saçlar bitmişdi, ənsə nahiyəsində isə bu saçlar paslanıbmiş kimi tənbəki rənginə çalırdı, “hərif”in üz-gözünü də sıx dərin qırıqlar örtmüşdü, lakin sifətinin rəngi körpə üzünə kimi çəhrayı idi. Sol ayağı bükülmürdü, odur ki onu xalçanın üstüylə sürütləyirdi, sağ ayağı isə, əksinə, uşaq hoppanqacı kimi tullanırdı. Əynindəki dəbdəbəli pencəyin yaxasında göz kimi parıldayan qiymətli daş vardı.

Maraqdan həтта köpəyin ürəkbulanması da keçib-getdi.
Yüngülcə hürdü:

– Ham, ham!..

– Sus!.. Yuxunuz necədir, əzizim?

– He-he. Evdə özümüzük, professor? Deyiləsi deyil,
– müştəri sıxıla-sıxıla danışmağa başladı. – Parol donner
– 25 ildir belə şey olmayıb, – şalvarının düymələrini açma-
ğa başladı, – inanırsınızmi, professor, hər gecə lüt qızlar
qatar-qatar gəlirlər. Öz məftunluğumu sizə bildirirəm. Siz
cadugərsiniz.

– Hm, – Filip Filipoviç qayğılı-qayğılı qonağın bəbək-
lərinə baxdı.

O, nəhayət, özünü ələ alaraq düymələrini açdı və
zolaqlı şalvarını çıxartdı. Şalvarın altında bu vaxta qədər
heç yerdə görünməmiş dizlik vardı. Dizliyi açıq-sarı rəngdə
idi, üstünə ipək parçadan qara pişik şəkilləri tikilmişdi, özü
də ətir qoxusu verirdi.

410

Pişik şəkillərini görəni kimi köpək özünü saxlaya bilmə-
yib elə hürdü ki, hərif hoppandı.

– Ay!

– Bu saat səni əzişdirəcəyəm! Qorxmayın, o, adam
tutan deyil.

Köpək təəccübləndi:

“Mən adam tutan deyiləm?”

İçində saçları üzünə tökülmüş gözəl qadın şəkli olan
kiçik bir zərf müştərinin şalvarının cibindən xalçanın üstü-
nə düşdü. Hərif hoppanıb aşağı əyildi, zərfi götürdü və pul
kimi qızardı.

– Bununla belə, siz ehtiyatlı olun, – Filip Filipoviç xəbər-
darlıq edərək qaşqabaqlı halda onu barmağıyla hədələyib
dedi, – hər halda, ehtiyatlı olun, vəziyyətinizdən sui-istifadə
eləməyin.

– Mən sui-isti... – adam soyunmağa davam edərək
burnunun altında utancaq-utancaq donquldandı, – mən,
əziz professor, özümü sınaqdan keçirirəm.

Filip Filipoviç ciddi halda soruşdu:

– Hı, nə olsun ki? Bəs nəticəsi?

Adam vəcdlə əlini yellədi:

– 25 ildir, professor, Allah haqqı, belə şey olmayıb.
Axırıncı dəfə 1899-cu ildə Parisdə ryu de la Pe-də olmuşdu.

– Bəs siz nə üçün yaşllaşmısınız?

Qonağın üzünü duman aldı:

– Lənətəgəlmiş Jirkost¹. Ağılınıza belə gətirməzsiniz ki, professor, bu avaralar mənə boya əvəzinə nə sınıyblar. Siz bir baxın, – hərif gözləriylə güzgü axtararaq əzilib-büzüldü. Sonra: – Onların əngini əzmək lazımdır! – deyər özündən çıxıb əlavə etdi: – Mən indi nə eləyim, professor? – ağılsınaraq soruşdu.

– Hm, başınızı tamam qırxdırmalısınız.

– Professor, – müştəri yazıq-yazıq dedi, – saçım axı yenə dümağ bitəcək. Bundan əlavə, mən yenə işə gedə bilməyəcəyəm, onsuz da, üç gündür getmirəm. Eh, professor, kaş siz elə bir üsul axtarıb tapaydınız ki, tükləri də cavanlaşdırı biləydiniz!

– Hamısını birdən yox, birdən yox, mənim əzizim, – Filip Filipoviç donquldandı.

O əylənərək gözləri parıldaya-parıldaya müştərinin çılpaq qarnını əlləşirdi:

– Hm, nədir, əladır, hər şey qaydasındadır. Düzünü desək, hətta mən belə nəticəni gözləməirdim. Bol qan, bol mahni... Geyinin, əzizim.

– “Mən isə onu, hamıdan gözəlini!..” – pasiyent yerə düşən boş tava səsinə bənzər cingiltili bir səslə oxudu, sevinə-sevinə geyinməyə başladı. O, hərdənbir hoppanıb ətrafa ətir qoxusu yayaraq özünü qaydaya saldı, Filip Filipoviçə bir qom ağ pul sayandan sonra nəvazişlə onun əlini sıxmağa başladı.

– İki həftə gəlməyə bilərsiniz, – Filip Filipoviç dedi, – hər ehtimala qarşı sizdən xahiş edirəm: ehtiyatlı olun.

– Professor, – qapı arxasından vəcdlə dolu səs eşidildi, – tamamilə arxayın olun, – o, ləzzətlə hırıldayıb gözdən itdi.

Mənzili təzədən uzun zəng səsləri başına götürdü, laklı qapı açıldı və qıçı tutulmuş içəri keçdi, Filip Filipoviçə bir vərəq verib dedi:

– Yaşı düz yazılmayıb. Yəqin, 54–55 olar. Ürək tonları kütləşib.

Gözdən itən kimi onu qapıda özünü cəsarətlə içəri soxan, şlyapasını yan qoymuş, qırıqlı solğun boynunda parıltılı boyunbağı olan və donu xışıldayan xanım əvəz

¹ Jirkost – kosmetik vasitələr hazırlayan trest

etdi. Onun gözlərinin altı qərribə hal alıb qapqara torbalanmışdı, yanaqları isə kukla yanağı kimi al-qırmızı idi. O, bərk həyəcan keçirirdi.

– Xanım! Sizin neçə yaşınız var? – Filip Filipoviç sərt halda soruşdu.

Xanım qorxdı və hətta yanağına çəkdiyi al-qırmızı boya qatı altında rənginin ağardığı hiss olundu.

– Mən, professor, and içirəm, əgər siz bilsəydiniz, mənim başıma nə faciə gəlib?

– Sizin yaşınız neçədir, xanım? – Filip Filipoviç daha sərt şəkildə soruşdu.

– Vicdanıma and olsun... Çox olsa, qırx beş...

– Xanım, – Filip Filipoviç bağırdı, – məni gözləyirlər. Xahiş edirəm, cavabı yubandırmayın, siz tək deyilsiniz axı! Xanımın sinəsi həyəcanla enib-qalxdı.

412

– Mən bircə sizə, elm allahı kimi deyirəm. And içirəm, bu, elə bir dəhşətdir ki...

– Yaşınız neçədir? – Filip Filipoviç elə bir qəzəb dolu çığırtı ilə soruşdu ki, hətta eynəyinin şüşələri parıldadı.

Xanım qorxudan ikiqat olaraq cavab verdi:

– Əlli bir!

Filip Filipoviç yüngülcə nəfəs aldı, küncə qoyulmuş hündür ağ eşafotu göstərərək dedi:

– Tumanınızı çıxarın, xanım!

– And içirəm, professor, – xanım mızıldandı, barmaqları ilə belindəki kəmərin düymələrini aç-aça davam etdi, – bu Morits... Öz-özümə olduğu kimi sizə etiraf edirəm...

– Sevilyadan Qrenadayacan... – Filip Filipoviç dalğın-dalğın oxudu və mərmər əlüzyuyanın pedalinı basdı. Su sınıltıyla axmağa başladı.

– Allaha and olsun! – xanım davam elədi və yanaqlarına çəkilmiş boyanın altından təbii ləkələr üzə çıxmağa başladı, – mən bilirəm, bu, mənim sonuncu məhəbbətimdir. O, elə bir əclafdır ki! Oy, professor! O, qumarbazdır, bunu bütün Moskva bilir. Onun gözlərindən bir nəfər də iyrenc modaçı qadın yayına bilməz. O, olduqca gənccidir. – Xanım mırıltıladı və xışıldayan tumanının altından bükülmüş krujevalı parça çıxarıb atdı.

Köpəyin başı tamam dumanlandı və başında nə var-dısa, hamısı kəlləmayallaq oldu.

“Cəhənnəm olun, – o, dumanlı-dumanlı fikirləşib, başını pəncələrinin üstünə qoydu və həyadan gözlərini yumub özünü yuxuya verdi, – bunun nə deyən şey olduğunu başa düşməyə heç çalışmayacağam da – onsu da, başa düşən deyiləm”.

O, danqılıtdan gözlərini açanda Filip Filipoviçin parıldayan boruları ləyənə tulladığını gördü.

Təri boya ilə qarışdığından üzü ləkə-ləkə olmuş xanım əllərini sinəsinə sıxaraq ümidlə Filip Filipoviçə baxırdı. Kişi təşəxxüslə qaşlarını çatıb masa arxasına keçdi və nə isə yazmağa başladı.

– Mən, xanım, sizə meymun yumurtalıqları köçürəcəyəm, – deyib ciddi şəkildə ona baxdı.

– Ah, professor, necə yəni meymun yumurtalıqları?

– Bəli, – Filip Filipoviç tərəddüd etmədən cavab verdi.

Rəngi ağaran xanım zəif səsle soruşdu:

– Əməliyyat haçan olacaq?

– Sevilyadan Qrenadayacan... hm... birinci gün. Səhər tezdən klinikaya gələrsiniz. Mənim assistentim sizi hazırlayacaq.

– Ah, mən klinikaya getmək istəmirəm. Sizdə olmazmı, professor?

– Bilirsinizmi, mən öz evimdə nadir hallarda əməliyyat aparıram. Bu, sizə çox baha başa gələr – 50 qızıl onluğa.

– Mən razıyam, professor!

Yenə də su əlüzyuyandan şırıltı ilə axdı, lələkli şlyapa xışıltı ilə yelləndi, sonra isə boşqab kimi keçəl baş peyda olub Filip Filipoviçi qucaqladı.

Köpək mürgüləyirdi, ürəkbulanması keçmişdi, dincəlməmiş canından və otağın istisindən həzz alırdı, hətta bir ağız xoruldayıb yuxu görməyə də macal tapdı; guya, o, bayquşun quyruğundan bir dəstə lələk qopara bilməmişdi... Sonra isə həyəcanlı bir səs başının üstünü aldı:

– Professor, mən Moskvada çox məşhur adamam. Mən indi nə etməliyəm?

– Cənablar, – Filip Filipoviç əsəbiliklə qışqırdı, – belə olmaz axı! Özünüzü ələ alın. Onun neçə yaşı var?

– On dörd, professor... Başa düşürsünüzmü, bu iş aşkar olsa, mən batdım. Mən bu günlərdə xaricə ezamiyyətə getmək üçün kağız almalyam.

– Axı mən hüquqşünas deyiləm, əzizim... Buyurun, iki il gözləyin, sonra onunla evlənərsiniz.

– Mən evliyəm, professor.

– Ah, cənablar, cənablar!..

Qapılar açılır, örtülür, sifətlər dəyişir, dolabda alətlər cingildəyir, Filip Filipoviç nəfəs dərmədən işləyirdi.

“Ədəbsiz mənzildir, – köpək düşündü, – ancaq çox təəccüblüdür! Axı mən onun nəyinə lazımam? Yəni o, məni burada yaşamağa qoyacaq? Qərribə adamdır! Hay vursa, bir göz qırpımında mənim kimi neçə köpək tapar! Bəlkə, mən həm də gözələm. Görünür, bu, mənim xoşbəxtliyimdirdi! Amma bu bayquş... murdar. Sırtıq”.

Gecədən xeyli keçmiş, zənglər kəsildikdən sonra köpək tamamilə ayıldı. Bu, o vaxt idi ki, qarıdan xüsusi müştərilər girirdilər. Dörd nəfər idilər. Çox sadə geyinmiş cavanlardı.

414

“Bunlara nə lazımdır?” – köpək təəccüblə fikirləşdi.

Filip Filipoviç qonaqları xeyli soyuq qarşıladı. O, yazı masasının yanında dayanıb, içəri girənlərə sərkərdə öz düşmənlərinə baxan kimi baxırdı. Onun qırğı burnunun pərələri qalxıb-enirdi. Gələnlər xalça üzərində bir ayaqlarını götürüb, o birini qoyurdular.

– Biz sizin yanınıza gəlmişik, professor, – başında dördəbir arşın uzunluğunda qara buruq saç gəzdirən cavan danışmağa başladı, – bu iş üçün...

– Siz, cənablar, belə havada nahaq yerə qaloşsuz gəzirsiniz, – Filip Filipoviç nəsihətlə onun sözünü kəsdi, – birincisi, soyuqlaya bilərsiniz, ikincisi, mənim xalçamı tamam buladınız, mənim xalçalarımın hamısı İran xalçasıdır.

Gur qarasaçlı susdu, gələnlərin dördü də gözlərini heyərlə Filip Filipoviçə zillədi. Sükut bir neçə saniyə çəkdi və onu ancaq Filip Filipoviçin masa üstündəki naxışlı taxta nimçəyə vurduğu barmaqlarının taqqıltısı pozdu.

– Əvvələn, biz cənablar deyilik, – nəhayət, dörd nəfərdən ən cavanı, şaftalı yanaqlısı dedi.

Filip Filipoviç onun da sözünü kəsdi:

– Əvvələn, siz kişisiniz, yoxsa qadınınsınız?

Dördü də yenidən susub dinmədi. Bu dəfə gursaçlı birinci özünə gəldi. O, lovğa-lovğa soruşdu:

– Fərqi nədir, yoldaş?

– Mən qadınam, – dəri gödəkcəli, şaftalıyanaq gənc etiraf etdi və möhkəm qızardı. Onun ardınca başında papaq olan sarışın gənc, nədənsə, ondan da betər qızardı.

– Elə isə siz kepkanızı çıxarmaya bilərsiniz, siz isə, hörmətli cənab, xahiş edirəm, papağınızı çıxarın, – Filip Filipoviç təlqinedici tərzdə dedi.

Sarışın gənc papağını çıxarıb kəskin şəkildə etiraz etdi:

– Mən sizin üçün “hörmətli cənab” deyiləm.

Gur qarasaçlı yenidən başladı:

– Biz sizin yanınıza gəlmişik ki...

– “Biz”, yəni kim?

– Biz, yəni bizim evin yeni evlər idarəsi, – qara buruq saçlı gənc toxtaq bir qəzəblə danışmağa başladı. – Mən – Şvonder, o – Vyazemskaya, o – yoldaş Pestruxin, o isə yoldaş Jarovkindir. Bu da “biz”...

– Deməli, Fyodor Pavloviç Sablinin mənzilində sizi yerləşdiriblər?

– Bəli, bizi, – Şvonder cavab verdi.

Filip Filipoviç əllərini yelləyərək ümitsizlik içində dedi:

– İlahi, Kalabuxovun evi yıxıldı, məhv oldu!

Şvonder narazılığını bildirdi:

– Bu nədir, professor, siz bizə gülürsünüz?

– Necə yəni gülürəm?! Mən tamamilə başımı itirmişəm,

– Filip Filipoviç qışqırdı, – biz evi necə qızdıracağıq?

– Siz bizi ələ salırsınız, professor Preobrajenski?

– Mənim yanıma nədən ötrü gəlmisiniz? Bacardıqca tez deyın, nahar vaxtıdır.

– Biz evlər idarəsiyik, – Şvonder açıq-aşkar nifrətlə danışmağa başladı, – bizim evin kirayənişlərinin ümumi iclasından sonra sizin yanınıza gəlmişik deyək ki, iclasın gündəliyində mənzillərin sıxlaşdırılması məsələsi qoyulub.

– Hansı məsələ qoyulmuşdur? – Filip Filipoviç qışqırdı, – zəhmət çəkin, fikrinizi aydın izah edin.

– Mənzilləri sıxlaşdırmaq məsələsi qoyulub.

– Bəsdır! Başa düşdüm! Sizə məlumdurmu ki, avqustun 12-də təsdiq olunmuş qərara əsasən, mənim mənzilim istənilən sıxlaşdırılmadan və yeni kirayənişlərin köçürülməsindən azaddır?

– Məlumdur, – Şvonder cavab verdi, – lakin ümumi iclas sizin məsələni müzakirə edərək qərara gəldi ki, siz,

ümumiyyətlə, bütövlükdə çox böyük sahəni tutmusunuz. Siz təkbaşına yeddi otaqda yaşayırsınız.

– Mən təkbaşına yeddi otaqda yaşayıram da, işləyirəm də, – Filip Filipoviç cavab verdi, – hələ istərdim səkkizinci otağım da olsun. Bu otaq mənə kitabxana üçün lazımdır.

Dörd nəfərin dördü də yerində donub-qalmışdı.

– Səkkizinci! E-he-he, – başıaçıq sarışın gənc dilləndi, – buna söz ola bilməz!

– Ağlasığmazdır! – qadın olduğu məlum olan gənc dilləndi.

– Mənim qəbul otağım – fikir verin – həm də kitabxanadır, yemək otağı, kabinetim – üç. Müayinə otağı – dörd. Əməliyyat otağı – beş. Mənim yataq otağım – altı. Bir də xidmətçi otağı – yeddi. Bir sözlə, çatışmır... Üstəlik də, bunun əhəmiyyəti yoxdur. Mənim mənzilim bütün qərarlardan azaddır, söhbət burada bitir. Mən gedib nahar edə bilərəmmi?

– Bağışlayın... – fəndgir hərifə oxşayan dördüncü dilləndi.

– Bağışlayın, – Şvonder onun sözünü kəsdi, – biz də elə yemək və müayinə otağı barəsində danışmağa gəlmişik. Ümumi iclas xahiş edir ki, siz könüllü əmək intizamı çərçivəsində yeməxanadan imtina edəsiniz. Moskvada heç kimin ayrıca yemək otağı yoxdur.

Qadın cingiltili səslə qışqırdı:

– Hətta Aysedora Dunkanın da...

Filip Filipoviçin içində nə təlatüm baş verdisə, sifəti yüngülcə qızardı, lakin işin sonrasını gözləyərək cıncırını da çıxarmadı.

– Müayinə otağından da imtina etməli olacaqsınız, – Şvonder davam elədi, – onu kabinetinizlə asanca birləşdirə bilərsiniz.

– Oho, – Filip Filipoviç öz səsinə oxşamayan bədheybət bir səs çıxartdı, – bəs mən yeməyimi harada yeyəcəyəm?

Dördü də xorla cavab verdi:

– Yataq otağında!

Filip Filipoviçin qızarmış sifəti bozumtul rəngə çaldı:

– Yataq otağında yemək, – o, bir az boğuq səslə danışmağa başladı, – müayinə otağında oxumaq, qəbul ota-

ğında soyunub-geyinmək, xidmətçinin otağında əməliyyat aparmaq, yeməxanada isə xəstələrə baxmaq. Çox güman ki, elə Aysedora Dunkan da belə edir. Ola bilsin, o, kabinetində nahar eləyir, vanna otağında isə evdovşanlarını kəsir. Ola bilsin. Lakin mən Aysedora Dunkan deyiləm! – o, birdən bağırdı və sifətinin qırmızısı soluxdu. – Mən yemək otağında nahar eləyib, əməliyyat otağında əməliyyatımı aparacağam! Mənim bu fikrimi ümumi iclasa çatdırın, sizdən də acizənə xahiş edirəm ki, öz işinizlə məşğul olasınız, mənə də imkan verəsiniz, bütün normal adamlar kimi xörəyi dəhlizdə, yaxud uşaq otağında yox, yemək otağında qəbul edirəm.

– Onda, professor, belə inadkar müqavimətinizə görə, – Şvonder həyəcanla dedi, – yuxarı instansiyalara sizdən şikayət edəcəyik.

– Aha, – Filip Filipoviç təəccübləndi, – belə? – və onun səsi şübhəli bir nəzakətlə titrədi, – xahiş edirəm, bir dəqiqə gözləyiniz.

“Bax oğul belə olar, – köpək heyranlıqla düşündü, – eynən mənim özüməm. – Oxx, tutacaq indi onları, oxx, nə tutacaq! Hələlik bilmirəm hansı üsulla, ancaq tutacaq. Vur onları! Yapışasan bax bu qayısbaldırın uzunboğaz çəkməsinin yuxarisından, dizinin altındakı damardan... Mr...r...r.”

Filip Filipoviç telefonun dəstəyini taqıldadı, götürdü və dəstəyə belə dedi:

– Xahiş edirəm... bəli... təşəkkür edirəm... Pyotr Aleksandroviçi, zəhmət olmasa, çağırın. Professor Preobrajenski. Pyotr Aleksandroviç? Sizi yerinizdə tapa bildiyimə görə çox şadam. Təşəkkür edirəm, yaxşıyam. Pyotr Aleksandroviç, sizin əməliyyatınız ləğv olunur. Nə? Tamam ləğv olunur. Qalan əməliyyatlar da onun kimi... Nəyə görə? Mən Moskvada, ümumiyyətlə, Rusiyada işlərimi dayandıraram. Bu dəqiqə dörd nəfər yanıma gəlib; biri kişi kimi geyinmiş arvaddır, ikisi tapança ilə silahlanıb, məni hədələyərək, mənzilin bir hissəsini əlimdən almaq istəyirlər.

– Professor, bir dəqiqə, – üzünün rəngi dəyişən Şvonder başladı.

– Bağışlayın... Onların dediklərinin hamısını təkrar etməyə imkanım yoxdur. Mən mənasız sözlər əsiri deyiləm. Bunu demək kifayətdir ki, onlar mənə müəyinə otağından

imtina etməyi təklif elədilər, başqa sözlə, məni bu vaxta qədər evdovşanlarını kəsdiyim otaqda sizin üzərinizdə əməliyyat aparmaq məcburiyyəti qarşısında qoydular. Belə şəraitdə mən nəinki işləyə bilmərəm, hətta bu barədə düşünməyə belə hüququm yoxdur. Buna görə də mən fəaliyyətimi dayandırırım, qapılarımı bağlayıb Soçiyə gedirəm. Açarları Şvonderə verə bilərəm. Qoy əməliyyatı o aparsın.

Dörd nəfərin dördü də yerində quruyub qalmışdı. Onların çəkmələrinin üstündəki qar əriyirdi.

– Nə etməli... Mənim özüm üçün də belə yaxşı deyil... Necə? Oy, yox, Pyotr Aleksandroviç! Oy, yox. Daha buna razı ola bilmərəm, səbrim tükənib. Avqustdan bəri bu, ikinci hadisədir. Necə? Hm... Necə istəyirsiniz. Heç olmasa. Bir şərtlə: kimin vasitəsilə, haçan istəyirsinizsə, necə lazımdırsa, eləyin, ancaq elə bir kağız olsun ki, daha nə Şvonder, nə də başqa birisi mənim evimin qapısına yaxın düşə bilməsin. Bu, axırıncı kağız olmalıdır. Fakt-sübut. Bron. Mənim adımlı belə tutan olmasın. Bitdi. Mən onlar üçün birdəfəlik ölmüş olum. Bəli, bəli. Buyurun. Kimlə? Aha... Bu, başqa məsələ... Aha... Yaxşı. Bu dəqiqə dəstəyi verirəm. Lütfən, buyurun, – Filip Filipoviç zəhərli səsle Şvonderə müraciət etdi, – bu dəqiqə sizinlə danışacaqlar.

– İcazənizlə, professor, – Şvonder qızarıb-bozararaq dedi, – siz bizim sözlərimizi təhrif etdiniz.

– Xahiş edirəm, belə ifadələr işlətməyəsiz.

Şvonder özünü itirmiş halda dəstəyi aldı:

– Eşidirəm, bəli... Evlər komitəsinin sədri... Biz qanunla hərəkət etmişik axı... Professor, onsuz da, tamamilə müstəsna vəziyyətdədir... Biz onun işləri barədə bilirik... Biz ona beş otaq saxlamaq istəyirik... Oldu, yaxşı... Madam belədir... Yaxşı... Baş üstə...

Qıpqırmızı qızarmış Şvonder dəstəyi asıb geri qayıtdı.

“Necə tüpürdü üzünə! Gör nə oğuldur! – köpək sevinclə düşündü, – məgər o, belə sözləri başa düşür? Hə, indi məni necə istəyirsiniz döyün, buradan heç yana gedən deyiləm”.

Qalan üçü ağızını ayırıb, üzünə tüpürülmüş Şvonderə baxırdı.

– Rüsəvayçılıqdır, – o, cəsarətsiz halda dilləndi.

– Əgər bu məsələ müzakirə olunsaydı, – qadın həyəcan içində qızaranaq danışmağa başladı, – mən Pyotr Aleksandroviçə sübut edərdim.

– Bağışlayın, siz bax elə bu dəqiqə müzakirə açmaq istərdinizmi? – Filip Filipoviç nəzakətlə soruşdu.

Qadının gözləri parladi:

– İstehzanızı başa düşürəm, professor, bu dəqiqə gedirik... Lakin mən evin mədəniyyət şöbəsinin müdiri kimi...

– Mü-di-rə-si kimi, – Filip Filipoviç onun səhvini düzəltdi.

Qadın qoltuğundan qarda islanmış bir neçə parlaq üzlü jurnal çıxartdı:

– Təklif edirəm, Almaniya uşaqlarının xeyrinə bir neçəsini götürəsiniz. Biri 50 qəpiyədir.

– Yox, götürməyəcəyəm, – jurnallara əyri-əyri baxan Filip Filipoviç qısa cavab verdi.

– Niyə rədd edirsiniz?

– İstəmirəm.

– Almaniya körpələrinə rəhminiz gəlmir?

– Gəlir.

– 50 qəpiyə qiymirsiniz?

– Yox.

– Bəs niyə götürmürsünüz?

– İstəmirəm.

Hamı susdu.

– Bilirsinizmi, professor, – qız dərin bir ah çəkərək danışmağa başladı, – əgər siz Avropada məşhur olmasaydınız və bəzi şəxslər sizi belə biabırçılıqla müdafiə etməsəydilər (sarışın gənc onun gödəkcəsinin ətəyini dartdı, lakin qız onun əlini itələdi) – mən əminəm ki, biz hələ bunu da aydınlaşdıracağıq – sizi həbs etmək lazım gələrdi.

– Nə səbəbə görə? – Filip Filipoviç maraqla soruşdu.

Qadın vüqarla dedi:

– Siz proletariata nifrət edirsiniz!

– Bəli, mən proletariati sevmirəm, – Filip Filipoviç kədərlə razılaşdı və düyməni basdı. Haradasa zəng çalındı. Dəhlizin qapısı açıldı.

– Zina, – Filip Filipoviç qışqırdı, – mənim naharımı gətirin. Siz, cənablar, icazə verərsinizmi?

Dörd nəfərin dördü də dinməzcə kabinetdən çıxdı, dinməzcə qəbul otağına, oradan da dinməzcə dəhlizə keçdi

və dallarınca qapının necə zəhləmlə taqqıldayıb örtüldüyü eşidildi.

Köpək çətinliklə dikəlib şöngüdü və Filip Filipoviçin qarşısında səcdə edirmiş kimi müxtəlif hərəkətlər etdi.

III

Behişt çiçəkləri ilə bəzədilmiş, qırağı enli qara haşiyəli boşqablara nazik-nazik doğranmış somğa balığı və duza qoyulmuş ilanbalıqları düzülmüşdü. Ağır taxta lövhənin üstünə bir parça pendir və böyür-başı qarla basdırılmış gümüş çəlləkciyə küzü qoyulmuşdu. Boşqabların arasında bir neçə nazik qədəh və hərəsində bir rəngdə araç olan üç qrafin gözə dəyirdi. Bütün bu əşyalar palıd ağacından qaynalmış, dəstə-dəstə şüşəvari, gümüşü şüalar saçan bufetə səliqə ilə birləşdirilmiş balaca mərmər masanın üstünə düzülmüşdü. Otağın ortasında üstünə ağ süfrə sərilmiş sərdabə kimi ağır masa, masanın üstündə ikinəfərlik qab-qacaq, papa tacı şəklində bükülmüş salfetlər və üç tutqun şüşə vardı.

Zina içərisində nə isə paqqıldayan ağzı örtülü gümüşü bir qab gətirdi. Qabın içindən bir qoxu gəlirdi ki, köpəyin ağzı dərhal sulandı. “Ah, Semiramida bağları!” – düşünən köpək quyuğu ilə parketi ağacla vururmuş kimi döyəclədi.

– Bəri verin, – Filip Filipoviç acgözlüklə əmr elədi. – Doktor Bormental, siz Allah, kürüdən əl çəkin. Əgər ağıllı məsləhət istəyirsinizsə, qədəhlərə ingilis arağı yox, adi rus arağı süzün.

Buna qədər xalatını soyunub layiqli qara kostyum geymiş həmin o ayağını it tutan yaraşlıq kişi enli çiyinlərini çəkdi, nəzakətlə gülümsəyib qədəhlərə şəffaf araç süzdü.

– Təzə şeydir? – soruşdu.

– Allah sizə yar olsun, əzizim, – ev sahibi cavab verdi.

– Bu, spirtdir. Darya Petrovna özü əla araç hazırlayır.

– Daha deməyin, Filip Filipoviç, hamı təsdiqləyir ki, bu, çox yaxşı şeydir, otuz dərəcə.

– Araç qırx dərəcə olmalıdır, otuz dərəcə yox, bu, birinci, – Filip Filipoviç nəsihətamiz tərzdə onun sözünü kəsdi, – ikincisi də, Allah bilir, onun içinə nə qatırlar. Deyə bilərsinizmi, onların ağılına nə gələ bilər?

Ayağı yaralı inamla dedi:

– Nə desəniz.

– Elə mən də o fikirdəyəm, – Filip Filipoviç əlavə edib qədəhi bir uduma aşırdı – M...m... doktor Bormental, siz Allah, bunu bir sınaqdan keçirin, əgər bəyənməsəniz... onda mənim dilim sizin yanınızda ömürlük bağlı... Sevilyadan Qrenadayacan...

O, bu sözləri deyə-deyə qara çörək tikəsinə bənzəyən bir şeyi pəncəli gümüş çəngəllə götürüb ağızına qoydu. Ayağını it tutan onun hərəkətini təkrarladı.

Filip Filipoviçin gözləri parıldıadı.

– Pisdır? – Filip Filipoviç çeynəyə-çeynəyə soruşdu. – Pisdır? Cavab verin, hörmətli doktor.

– Misilsizdir, – ayağı it ağızından çıxan adam səmimi cavab verdi.

– Bəs necə... Fikir verin, İvan Arnoldoviç, arağı soyuq qəlyanaltı və şorbayla yalnız bolşeviklərin qırıb qurtara bilmədikləri mülkədarlar içirlər. Özünə azacıq hörmət eləyən adam isti qəlyanaltıdan da dadır. İsti Moskva qəlyanaltılarında isə birincisi budur. Haçansa Slavyan bazarında bunu çox gözəl hazırlayırdılar. Al görüm.

– Köpəyi yemək otağında yedizdirirsiniz, – qadın səsi eşidildi, – sonra onu heç bir şeylə aldadıb oradan çıxarmaq mümkün olmayacaq.

– Eybi yoxdur. Yazıq acından ölür, – Filip Filipoviçin çəngəlin ucunda verdiyi tikəni köpək elə cəldliklə qapdı ki, çəngəl Filip kişinin əlindən sürüşüb yanındakı camın içinə düşdü.

Sonra boşqabların içindən xərçəng qoxulu buğ qalxdı; köpək süfrənin kölgəsində barıt anbarının keşiyində dayanan gözətçi kimi şöngümüşdü. Filip Filipoviç isə şax salfetin ucunu boyunluğunun altına qoyaraq moizə deyirdi:

– Qidalanma, İvan Arnoldoviç, mürəkkəb işdir. Onu bacarmaq lazımdır, təsəvvür edin ki, çoxları qidalanmayı tamamilə bacarmır. Təkcə nə yediğini bilmək azdır, həm də haçan və necə yeyəcəyini bilməlisən. (Filip Filipoviç qaşığını mənalı-mənalı silkələdi.) Üstəlik, yemək üstə nədən danışmağı da bilmək vacibdir. Bəli. Əgər siz yediğinizin həzmi-rəbedən keçməsi qayğısını çəkirsinizsə, mənim xeyirxah məsləhətim budur – yemək vaxtı bolşevizm və

təbabət haqqında danışmayın. Bir də günortaya qədər sovet mətbuatını oxumayın.

– Hm... Başqası axı yoxdur.

– Heç birini oxumayın. Bilirsiniz, mən öz klinikamda otuz adam üzərində müşahidə aparmışam. Nə görsəm yaxşıdır? Qəzet oxumayan pasiyentlər özlərini əla hiss edirlər. Mənim məcburən “Pravda” qəzeti oxuduğum pasiyentlərin isə çəkisi düşür.

– Hm... – köpəyin tutduğu, içkinin və şorbanın təsirindən qızarmış adam maraqla cavab verdi.

– Bu, hələ harasıdır. Diz reflekslərinin zəifləməsi, iştah pozuntusu, ruh düşkünlüyü.

– İşə bax ha...

– Bə-li. Amma mən nə edirəm? Özüm təbabətdən danışmağa başlamışam.

422

Filip Filipoviç stula yayxanıb zəngi basdı və albalı rəngli qapı pərdəsinin yanında Zina göründü. O, əvvəlcə nəre balığının avazı olmuş iri bir parçasını köpəyin qabağına atdı, lakin bu, itin xoşuna gəlmədi. Onun ardınca isə köpək qanlı rostbif¹ tikəsini uddu. Bunları içəri ötürdükdən sonra birdən hiss elədi ki, yatmaq istəyir, daha yeməyin üzünə baxa bilməyəcək. “Qəribə hissiyyatdır, – it ağırlaşmış göz qapaqlarını qapayaraq fikirləşdi, – yemək ola, mən isə ona gözümlə də baxa bilməyəm. Nahardan sonra papiros çəkmək isə lap axmaqlıqdır”.

Yemək otağı xoşagəlməz mavi tüstü ilə doldu. Köpək başını biləklərinin üstünə qoyub mürgü döyürdü.

– Sen-Jülyen yaxşı çaxırdır, – köpək yuxulu-yuxulu eşitdi, – lakin indi beləsi yoxdur.

Haradansa yuxarıdan və yandan tavana, xalçalara dəyib yumşalan boğuq bir xor səsi eşidilirdi.

Filip Filipoviç zəngi basdı, Zina gəldi.

– Zinuşa, bu nədir belə?

– Yenə ümumi iclas çağırnblar, Filip Filipoviç, – Zina cavab verdi.

– Yenə! – Filip Filipoviç ürəkdən kədərləndi, – deməli, artıq qarşısını almaq mümkün deyil, Kalabuxovun evi yıxıldı. Buradan çıxıb getmək lazımdır. Lakin hara? İndi hər şey yağ kimi gedəcək. Əvvəlcə hər axşam çalib-oxumaq,

¹ Rostbif – ingilis mətbəxində qızardılmış mal ətə

sonra ayaqyolunda borular donacaq, sonra qazanxana partlayacaq və sairə və ilaxır. Kalabuxovun işi bitdi.

– Filip Filipoviç ah-nalə qoparır, – Zina gülümsəyərək söz atdı və üst-üstə yığılmış boşqabları götürüb apardı.

– Necə ah-nalə qoparmayasan?! – Filip Filipoviç coşdu, – başa düşün, bura axı gözəl bir ev idi!

– Siz şeylərə həddən artıq bədbin münasibət bəsləyirsiniz, Filip Filipoviç, – ayağını it tutmuş qəşəng kişi etiraz etdi, – onlar indi kəskin surətdə dəyişiblər.

– Əzizim, siz mənə tanıyırsınız! Düz deyilmi? Mən faktla danışan adamam, müşahidə adamıyam. Mən əsas olmayan hipotezlərin düşməniyəm. Bu, təkcə Rusiyada deyil, bütün Avropada məlumdur. Əgər mən bir söz deyirəmsə, deməli, onun əsasında bir fakt var ki, mən də ondan nəticə çıxarıram. Bu da sizə fakt: bizim evimizdə paltarasilən və qaloş piştaxtası.

– Bu, maraqlıdır...

“Qaloş boş şeydir. Xoşbəxtlik qaloşda deyil, – köpək fikirləşdi, – amma böyük şəxsiyyətdir”.

– Buyurun – qaloş piştaxtası. 1903-cü ildən mən bu evdə yaşayıram. Bu müddət ərzində ta 1917-ci ilin martınadək bizim həmişə açıq olan aşağıdakı ümumi qapıdan bir cüt də – altından qırmızı qələmlə xətt çəkirəm – bir cüt də qaloş yoxa çıxmayıb. Fikir verin, burada 12 mənzil var, mən xəstə qəbul edirəm. 1917-ci ilin mart günlərinin birində bütün qaloşlar, o cümlədən də iki cüt mənimki, üç əsa, palto, bir də qapıçının samovarı yoxa çıxdı. O vaxtdan da qaloş piştaxtası öz fəaliyyətini dayandırdı. Əzizim! Mən hələ buxarla isitmə sistemi haqqında danışmıram. Danışmıram. Qoy olsun: madam ki sosial inqilabdır – evləri qızdırmaq lazım deyil. Lakin soruşuram: nə üçün bütün bu hadisələr başlananda hamı palçıqlı qaloşla, keçə çəkmə ilə mərmər pilləkən üzərində gəzməyə başladı? Nə üçün indiyəcən də qaloşlar kilid altında saxlanmalıdır? Hələ yanında bir əsgər də durmalıdır ki, qaloşları oğurlayıb aparmasınlar. Nə üçün alaqaşıya düşən pilləkənlərdən xalçanı yığışdırdılar? Məgər Karl Marks pilləkənə xalça döşəməyi qadağan eləyib? Karl Marksın əsərlərinin hansı yerində deyilib ki, Preçistenkada Kalabuxovun evinin ikinci küçə qapısına taxta vurub bağlamaq lazımdır, içəri isə

evi dörd dolanıb qaranlıq həyətdən keçmək gərəkdir? Bu, kimə lazımdır? Nə üçün proletar qaloşlarını aşağıda soyunmur, gül kimi mərməri palçığa bulayır?

– Axı, Filip Filipoviç, onun qaloşu heç yoxdur da, – ayağını it tutmuş kəkələdi.

– Düz demirsiniz! – Filip Filipoviç, az qala, nəre çəkib, stəkanına çaxır süzdü. – Hm... mən nahardan sonra likör içməyi düzgün saymıram: adamı ağırlaşdırır, üstəlik, qaraciyərə pis təsir edir... Düz danışmırsınız! Bu gün onun qaloşu var, özü də bu qaloşlar... mənimkidir! Bu, həmin o qaloşlardır ki, 1917-ci ilin yazında yoxa çıxıb. Soruşulur: onları kim oğurlayıb? Mən? Ola bilməz. Burjuy Sablin? (Filip Filipoviç barmağı ilə tavanı göstərdi.) Güman etmək belə gülməlidir. Qənd zavodunun sahibi Polozov? (Filip Filipoviç yan tərəfə işarə elədi.) Heç bir vaxt! Bunu həmin bu mahni oxuyanlar ələyiblər! Bə-li! Heç olmasa, qaloşlarını pilləkəndə çıxarsınlar! (Filip Filipoviç qızarmağa başladı.) Hansı ağılla gülləri meydançalardan yığışdırdılar? Nə üçün elektrik işığı, yaddaşım məni aldatmırsa, 20 ildə ikicə dəfə söndüyü halda, indi səliqə ilə ayda bir dəfə sönür? Doktor Bormental, statistika dəhşətli şeydir. Mənim axırıncı işimlə tanış olduğunuza görə bu, başqalarına nisbətən sizə daha yaxşı məlumdur.

– Xarabalıqdır, Filip Filipoviç.

– Yox, – Filip Filipoviç qəti etiraz etdi, – yox. Siz, birinci, əziz İvan Arnoldoviç, bu sözü işlətməkdən çəkinin. Bu – xəyal, tüstü, uydurmadır, – Filip Filipoviç gödək barmaqlarını geniş açdı və süfrənin üstündə bağaya oxşayan iki kölgə süründü. – Sizin bu xarabalıq nə deməkdir? Əli əsalı qarı? Pəncərələri sındıran, çıraqları söndürən küpəgirən qarı? Beləsi yerli-dibli olmayıb. Siz bu sözü deyəndə nəyi nəzərdə tutursunuz? – Filip Filipoviç bufetin yanında ayaqlarından asılmış bədbəxt karton ördəkdən qəzəblə soruşdu, onun əvəzinə özü də cavab verdi, – bunun mənası belədir: əgər mən hər axşam əməliyyat aparmaq yerinə öz mənzilimdə xor oxusam, mənim də evim tezliklə xarabalığa çevrilər. Əgər mən ayaqyolunda, ifadəyə görə üzr istəyirəm, unitaza yox, döşəməyə işəsəm, üstəlik, bunu Zina ilə Darya İvanovna da təkrar etsələr, ayaqyolu xarabaya çevriləcək. Deməli, xarabalıq ayaqyolunda deyil, başdadır.

Odur ki onlar bariton səsle “xarabalıqla mübarizəyə!” qışqıranda məni gülmək tutur. (Filip Filipoviçin üz-gözü ele şəklə düşdü ki, bunu müşahidə edən ayağıyaralı heyrətdən ağzını açdı.) Sizin canınıza and olsun, məni gülmək tutur! Bu, o deməkdir ki, onların hər biri öz təpəsinə döyməlidir! Beləcə, onların hər biri öz başından hallüsinasiyaları vurub çıxarsa və birbaşa öz işi ilə – anbarları təmizləməklə məşğul olsa, xarabalıq öz-özünə yox olacaq. İki Allaha xidmət etmək olmaz! Eyni zamanda həm tramvay yollarını süpürmək, həm də hansısa ispan dilənçilərinin dərdinə qalmaq qeyri-mümkündür! Buna heç kimin gücü çatmaz, doktor, ələlxüsus o adamların ki, inkişafda avropalılardan 200 il geri qalıblar və hələ də öz şalvarlarının düymələrini inamla bağlaya bilmirlər!

Filip Filipoviç ehtirasla danışdı. Onun qırğı dimdiyinə oxşayan burnunun pərələri qalxıb-enirdi. Doyumlu nahardan sonra o, yeni qüvvə toplayıb qədim peyğəmbərlər kimi guruldayır, danışdıqca gümüşü saçları bərq vururdu.

Onun sözləri yuxulu köpəyə eynilə yeraltı uğultu kimi çatırdı. Gah bayquş özünün səfeh sarı gözləriylə, gah kirli ağ qalpaq qoymuş aşpaz özünün iyrenc sifətilə köpəyin yuxulu təsəvvüründə canlanır, gah Filip Filipoviçin abajurdan düşən güclü işıqda parıldayan zəhmli bığları, gah da yuxulu kirşələr xışiltıyla onun xəyalından keçib yoxa çıxırdı, onun it qursağında isə şirə içində artıq parça-parça olmuş bir tikə rostbif həzm olunurdu.

“O, birbaşa mitinqlərdə pul qazana bilərdi, – köpək duman içində xəyalına gətirirdi, – birincidərəcəli işbazdır. Amma bunsuz da, deyəsən, onun pulunu balta kəsmir”.

– Qorodovoy! – Filip Filipoviç qışqırdı. – Qorodovoy!

– Ehe-hey! – köpəyin beynində, sanki, hansısa köpük qovcuqları partlayırdı... – Qorodovoy! Bu, yalnız bu. Heç fərqi yoxdur ki, o, toqqalı olacaq, ya qırmızı kepkalı. Hər bir adamın yanına qorodovoy qoymaq və məcbur etmək ki, onlar bizim vətəndaşların vokal ehtiraslarını nizama salsınlar. Siz də deyirsiniz ki, xarabalıqdır. Biləsiniz, doktor, nə qədər ki bu nəğməkarların səsini kəsməyiblər, nə bizdə, nə də hər hansı başqa bir evdə yaxşılığa doğru heç nə dəyişməyəcək! Onlar öz konsertlərini qurtaran kimi vəziyyət öz-özünə düzələcək.

– Əks-inqilabi şeylər danışırsınız, Filip Filipoviç, – ayağını it tutmuş zarafata salıb dedi, – Allah eləməsin, dediklərinizi eşidən olar.

– Qorxulu bir şey yoxdur. – Filip Filipoviç qızgınlıqla etiraz etdi. – Heç bir əks-inqilabdan söhbət getmir. Yeri gəlmişkən deyim ki, zəhləm gedən sözlərdən biri də elə bax budur. Onun arxasında nə məna gizlənir, qətiyyətlə məlum deyil. Heç şeytan da baş açmaz! Mən elə belə də deyirəm: mənim sözlərimdə heç bir əks-inqilab-zad tapa bilməzlər. Onlarda sağlam fikir və həyat təcrübəsi var.

Filip Filipoviç əzilmiş parıltılı salfetin ucunu yalnız indi boyunluğunun altından çıxardı və onu yumrulayıb, yarımçıq çaxır stəkanının yanına qoydu. Ayağıyaralı dərhal qalxıb təşəkkür etdi: “Mersi”.

– Bir dəqiqə, doktor! – Filip Filipoviç şalvarının cibindən pul kisəsini çıxara-çıxara onu saxladı. O, gözlərini qıyaraq xeyli pul sayıb ayağını it tutmuşu uzatdı: – Bu gün sizə, İvan Arnoldoviç, qırx manat çatacaq. Buyurun.

Köpəkdən zərər çəkmiş nəzakətlə təşəkkür etdi və qızararaq pulları pencəyinin cibinə soxdu.

– Filip Filipoviç, mən bu axşam sizə lazım deyiləm ki? – ehtiyat üçün soruşdu.

– Xeyr, təşəkkür edirəm, əzizim. Bu gün heç nə etməyəcəyik. Birincisi, evdovşanı gəbərdi, ikincisi isə bu gün Böyük Teatrda “Aida” gedir. Çoxdan ona baxmamışam. Sevirəm... Yadıınıza düşürmü? Duet... Tari-ra-rim.

– Bunların hamısına necə vaxt tapırsınız, Filip Filipoviç? – həkim hörmətlə soruşdu.

– O adam hər yerə vaxt tapır ki, heç yerə tələsmir, – ev sahibi nəsihətəməz tərzdə izah etdi. – Əlbəttə, mən o iclasdan bu iclasa qaçmağa başlasam, ya öz işimlə məşğul olmaq əvəzinə bütün günü bülbül kimi cəh-cəh vursam, heç nəyi çatdıra bilmərəm, – Filip Filipoviçin cib saati onun barmaqları altında ürəyi ovsunlayan səslə zəng çaldı, – doqquza işləyir... İkinci akta gedərəm... Mən əmək bölgüsü tərəfdarıyam. Böyük Teatrda qoy oxusunlar, mən isə əməliyyat aparacağam. Belə yaxşıdır. Heç bir xarabalıq da olmayacaq... İvan Arnoldoviç, xahiş edirəm, siz, hər halda, diqqətlə izləyin, ölüm hadisəsi yaxınlaşan kimi dərhal masadan qidalandırıcı mayeyə, oradan da mənim yanığa!

– Narahat olmayın, Filip Filipoviç, patoloqanatomlar mənə vəd veriblər.

– Əla, hələlik isə biz bu küçə nevrastenikini müşahidə edirik. Qoy onun böyrü sağalsın.

“Mənə qayğı göstərir, – köpək fikirləşdi, – çox yaxşı adamdır. Mən bilirəm o kimdir. O, cadugərdir, sehrbazdır, it nağılındakı falçıdır... Ola bilməz ki, mən bunların hamısını yuxuda görüm. Bəlkə, birdən yuxu oldu? (Köpək yuxuda diksindi.) Aylacağam... görəcəyəm ki, heç nə yoxdur. Nə ipək örtüklü lampalar, nə isti yer, nə də toxluq. Yenə də darvaza dalında sülənmək, iliyə işləyən soyuqlar, buz bağlamış asfalt, aclıq, qansız adamlar... Aşxana, qar... Xudaya, görəcəkli günlərim hələ qabaqdadır!..”

Lakin bunların heç biri olmadı. Məhz qapı altlığı pis yuxu kimi əridi və bir daha geri qayıtmadı.

Görünür, xarabalıq elə də qorxulu deyil. Çünki ona baxmayaraq, ara qarmonçalanları gündə iki dəfə pəncərə altında dəm tuturdular və onların istisi dalğa-dalğa bütün mənzilə yayılırdı.

Tamamilə aydındır: köpəyin başına dövlət quşu qonmuşdu. İndi onun gözləri preçistenkalı müdrikin sağlığına gündə iki dəfə təşəkkür yaşları ilə dolurdu. Bundan əlavə, qonaq otağında, qəbul otağında dolabların arasına qoyulmuş bədənnüma aynalar bəxti yeyin köpəyin yaraşıqlı şəklini əks etdirirdi.

“Mən yaraşıqlıyam. Bəlkə də, adı gizli saxlanan itlər şahzadəsiyəm, – köpək güzgünün dərinliklərində sifətdən razılıq yağa-yağa gəzən qıllı qəhvəyi itə baxaraq fikirləşirdi. – Çox güman ki, mənim nənəm vodolaz cinsi ilə bir günah işlədib. Baxıram, mənim üzümdə ağ ləkə var. Soruşan gərək, bu haradandır? Filip Filipoviç yüksək zövqlü adamdır. O, elə ilk qabağına çıxan küçə itini dalına salıb evinə gətirməz”.

Köpək küçədə ac-acına keçirdiyi son ay yarımında yediyini bir həftə içində əritdi. Əlbəttə, çəkisinə görə. Filip Filipoviçin yeməklərinin keyfiyyətinə söz ola bilməzdi. Darya Petrovnanın Smolenski bazarından hər gün 18 qəpiyə aldığı ət kəsikləri bir yana, incə-mincə Zinanın etirazlarına baxmayaraq, köpəyin 7 axşam yemək otağındakı naharda iştirak elədiyini xatırlatmaq kifayətdir. Bu naharlar

zamanı Filip Filipoviç qəti surətdə səcdəgaha çevrildi. Köpək şöngüyüb onun pəncəyini çeynəyirdi, üstəlik, Filip Filipoviçin zəngini də tanımağa başlamışdı – fasilə ilə iki dəfə axıracan çalınan zəng səsi eşidən kimi hürə-hürə qapıya cumub ağanı qarşılayırdı. Sahibkar naringi, siqar, ətir, limon, benzin, odekolon, mahud iyi verən, üstündə milyonlarla qar ulduzu pərıldayan qara-qonur tülkü dərisində yorğun-arğın divana yığılır və onun səsi şeypurdan çıxarmış kimi bütün mənzilə yayılırdı.

– Sən, donuzun biri donuz, nə üçün bayquşu cırıq-cırıq eləmişən? O, sənin əl-ayağına dolaşırdı? Səndən soruşmuram, hə? Nə üçün professor Meçnikovu sındırmısan?

– Onu, Filip Filipoviç, heç olmasa, bir dəfə qırmancla çırpmaq lazımdır, – Zina yana-yana deyirdi, – yoxsa bunun qabağında durmaq olmayacaq. Baxın görün, sizin qaloş-larınızı nə kökə salıb.

– Heç kimi döymək olmaz, – Filip Filipoviç həyəcanlandı, – bunu birdəfəlik yadında saxla. İnsana da, heyvana da yalnız təlqinlə təsir etmək olar. Bu gün ona ət vermişiniz?

– İlahi, o, bütün evi yeyib qurtarıb. Siz nə soruşursunuz, Filip Filipoviç? Mən mat qalmışam, nə təhər olur ki, bu partlamır?

– Halal xoşu olsun... Bayquş sənə neyləyirdi, xuliqan?

– U-u! – Yaltaq köpək pəncələrini irəli uzadaraq qarnı üstə süründü.

Sonra onun boynundan yapışıb, qıy-qışqırıqla qəbul otağından keçirib kabinetə sürüdülər. Köpək zingildədi, mırıldadı, xalçadan yapışdı, sirkdə olduğu kimi dal ayaqları üstə yeridi. Kabinetin ortasında şüşə gözlü, cırlmış qarnından naftalin iyli qırmızı əsgə parçaları tökülmiş bayquş xalçanın üstünə düşüb qalmışdı. Masanın üstündə qırıq-qırıq olmuş portret görünürdü.

– Mən qəsdən yığışdırmamışam ki, siz gəlib baxıb zövq alasınız, – Zina dilxor halda bildirdi, – masanın üstünə dırmaşmışdı əclaf! Bir göz qırpımında bayquşun quyruğundan yapışdı. Mən gözümlü açıb-yummamış cırıq-cırıq elədi. Onun başını bayquşun qarnına soxmaq lazımdır ki, Filip Filipoviç, şeyləri korlamağın nə olduğunu başa düşsün.

Bunun ardınca hay-küy qopdu. Xalçadan caynaqları ilə yapışmış köpəyin başını bayquşun qarnına soxmaq üçün dartdılar, köpək isə bu zaman gözündən yaş tökə-tökə düşürdü: “Döyün, ancaq evdən qovmayın”.

– Bayquşu elə bu gün müqəvva düzəldənə göndər. Bundan başqa, al, bu, sənə 8 manat, 16 qəpik də tramvay pulu, Myurun yanına get, itə yaxşı bir zəncirli xalta al.

O biri gün köpəyin boynuna parıldayan enli bir xalta taxdılar. Siftə-siftə o, güzgüyə baxdı, kefi tamam pozuldu, quyruğunu qısıb vanna otağına keçdi, xaltanı sandığa, ya bir qutuya ilişdirib qırmaq fikrinə düşdü. Tezəcə də anladı ki, bu, sadəcə olaraq, səfehlikdir. Zina onu zəncirdə Obuxov dalanına gəzdirməyə apardı. O, məhbus kimi gəzir və xəcalətdən yanıb-tökülürdü, lakin Preçistenka boyu İsa Məsih məbədinə qədər keçdikdən sonra o, həyatda xaltanın nə olduğunu lap yaxşı qandı. Onun qabağına çıxan bütün köpəklərin gözündə quduz bir həsəd hissi oxunurdu, Myortvi tininin tuşunda isə quyruğukəsik caydaq bir həyət iti “bar yaramazı”, “aşxana xidmətçisi” deyə hürüb onu biabır elədi. Tramvay xəttini keçəndə milisioner xaltaya məmnunluq və hörmətlə baxdı, evə qayıdanda isə görünməmiş hadisə baş verdi: qapıçı Fyodor öz əliylə ala-qapını açıb Şariki içəri buraxandan sonra Zinaya belə dedi:

– Gör Filip Filipoviç nə tükü köpək alıb. Necə də piylənib, lap tükündən yağ damır.

– Bəs necə, altı itin payını tıxır, – şaxtadan yanaqları qızarıb gözəlləşmiş Zina izah etdi.

“Xalta da portfel kimi bir şeydir”, – köpək fikrinə özünü ələ saldı, dalını yırğalayaraq ağa kimi beletaja keçdi.

Köpək xaltanı layiqincə qiymətləndirərək, cənnətin bu vaxtacan onun üzünə bağlı olan ən isti bucağına – məhz aşpaz Darya Petrovnanın səltənətinə ilk dəfə təşrif buyurdu. Bütün mənzil bu səltənətin iki qarışına da dəyməzdi. Yuxarısı kafellə üzlənmiş qara piletədə alov bütün günü havanı qarsa-qarsa tüğyan edirdi. İsti hava ilə qızdırılan dolab çartıldayır. Darya Petrovnanın qırmızı yanaqları əbədi odu əzabdan, söndürülməmiş ehtirasdan yanırı. O, işim-işim işıldayır, əndamından yağ damırdı. Onun qulaqlarının üstündən dəblə darayıb ənsəsində səbət şəklində yığıldığı sarışın saçlarında 22 ədəd süni brilyant

işiq saçırdı. Divarlar boyu qarmaqlardan qızıl qazançalar asılmışdı, bir-birinə qarışan cürbəcür qoxular aşıb-daşırdı, örtülü qablarda yeməklər paqqıldayıb qaynayırdı...

– Rədd ol! – Darya Petrovna çıxırdı, – rədd ol, süləngi cibkəsən! Bircə sən çatmırdın! Mən indi səni maşayla!..

– Nə olub? Nə var, nə hürürsən? – köpək yaltaq-yaltaq gözlərini qıydı. – Haramdan görünür ki, mən cibkəsənəm? Məgər boynumdakı xaltanı görmürsünüz? – deyə-deyə əvvəl burnu ilə, sonra isə başlı-bütünlü qapıdan içəri soxuldu.

Şarik adamların ürəyini ələ almağın sirrinə yiyələnmişdi. İki gündən sonra o artıq kömür səbətinin yanında uzanıb Darya Petrovnanın işləməyinə tamaşa edirdi. O, ensiz iti bıçaqla köməksiz qarabağır quşlarının başını, ayaqlarını kəsir, sonra isə qəzəbli cəllad kimi yumşaq ət parçalarını sümükdən ayırır, toyuqların içalatını çıxarır və ətçəkəndə nə isə fırladırdı. Şarik bu vaxt quş başı gəmirirdi. Darya Petrovna südlü kasadan islanmış bulka çıxarıb, taxta üzərində ətlə qarışdırırdı, sonra ətə qaymaq töküüb, duz səpib taxtanın üstündəcə kotlet yayırdı. Piletə yanğın zamanı olduğu kimi uğuldayır, tava qaynayır, köpüklənir, qabarıb-çəkilirdi. Piletənin qapağı gurultu ilə yerindən oynayır və odlu kürənin içində alovu coşub-daşan, rəngdən-rəngə düşən dəhşətli cəhənnəm görünürdü.

Axşam piletənin daş ağı örtülür, mətbəxin ağı yarım-pərdəsi arxasında tək ulduzlu qatı və ədalı Preçistenka gecəsi yerə enirdi. Mətbəxin döşəməsi nəm idi, qazançalar sirli tutqun işıqla parıldaırdı, masanın üstündə yanğınsöndürən dəbilqəsi vardı. Darvaza ağzında yatan şir kimi isti piletənin üstünə uzanan Şarik bir qulağını maraqla şəkləyərək, yarıaçıq qapı arxasında, Zina ilə Darya Petrovnanın otağında enli dəri kəmərlə bağlanmış qarabıqlı kişinin Darya Petrovnanı necə həyəcanla qucaqladığına tamaşa edirdi. Pudralanmış cansız burnundan başqa qadının bütün sifəti, elə hər yeri əzab, ehtiras içində alışıb-yanırdı. İşiq zolağı qarabıqlının üstünə düşmüşdü və o, bütün çılpaqlığı ilə göz qabağında idi.

– Cin-şeytan kimi daraşmısan canıma, – Darya Petrovna toranlıqda deyiniirdi, – əl çək! Zina bu dəqiqə gələcək. Bu nədir, olmaya səni də cavanlaşdırıblar?

– Bizə bu gərək deyil, – özünü ələ ala bilməyən qarabıqlı boğuş səslə cavab verirdi. – Siz necə də şirinsiniz!

Axşamlar Preçistenka ulduzu qalın pərdələr arxasında gizləndirdi və əgər Böyük Teatrda “Aida” getmirdisə, yaxud Ümumrusiya Cərrahlar Cəmiyyətinin iclası yoxuydusa, Şarikin səcdəgahı kabinetindəki dərin kreslosunda yayxanırdı. Tavandakı işıqlar sönlü olurdu. Təkcə masanın üstündəki yaşıl lampa yanırdı. Şarik işıq düşməyən yerdə xalçanın üstünə uzanır, gözlərini çəkmədən əcaib-qərib işlərə tamaşa edirdi. Şüşə borulardakı ikrah doğuran kəşif qoxulu bulanıq maye içində insan beyinləri üzürdü. Səcdəgah qollarını dirsəyəcən çırmayıb, əllərinə sarı rezin əlcəklər geymişdi, onun sürüşkən küt barmaqları beyin şırımlarında eşələnirdi. Səcdəgah pərildayan kiçik bıçağı arabir götürərək, elastik sarı beyin maddəsini ehtiyatla kəsirdi.

– Nilin müqəddəs sahillərinə, – səcdəgah dodaqlarını dişləyərək, Böyük Teatrın içəridən qızıla tutulmuş mənzərəsini xatırlayıb astaca oxuyurdu.

Bu zaman borular son həddəcən qızırdı. İsti tavana qalxır, oradan bütün otağa yayılır, Filip Filipoviçin hələ darayıb tapa bilmədiyi, lakin artıq ölümə məhkum edilmiş axırncı birə köpəyin dərisində yavaş-yavaş dirilib cana gəlirdi. Xalçalar mənzildəki səsləri udurdu. Sonra isə uzaqdan çöl qapının zəngi eşidilirdi.

“Zinka kinoya getdi, – köpək fikirləşdi, – gələn kimi, çox güman, şam eləyəcəyik. Bu gün şama, yəqin ki, döyülmüş dana əti verəcəklər”.

* * *

O dəhşətli gün Şarikin hələ səhər tezdən ürəyinə xoşagəlməz bir duyğu dammışdı. Birdən-birə o, darıxmağa başladı, yarım fincan yulaf yarmasından və dünəndən-qalma qoyun sümüyündən ibarət səhər yeməyini tamamilə iştahasız ötürdü. Qəbul otağına keçib bədənnüma aynanın qabağında öz əksinə sarı yüngülcə uladı. Lakin gündüz Zina onu bulvara gəzməyə apardıqdan sonra gün adi axarda keçdi. Bu gün qəbul yox idi, ona görə ki, bildiyiniz kimi, ikinci günlər qəbul olmurdu və səcdəgah kabinetində oturub, masanın üstündəki ala-bəzək şəkili iri kitablara baxırdı. Naharı gözləyirdilər. Bunu mətbəxdə

dəqiq öyrənmişdi ki, bu gün ikinci yemək kimi hindtoyuğu veriləcək və bu fikir köpəyi xeyli canlandırdı. Dəhlizdə gəzişərkən, köpək Filip Filipoviçin kabinetində telefonun gözlənilmədən xoşagəlməz şəkildə zəng çaldığını eşitdi. Filip Filipoviç dəstəyi götürüb diqqətlə dinlədikdən sonra birdən həyəcanlandı.

– Əla, – onun səsi gur gəldi, – bu dəqiqə gətirin, bu dəqiqə!

O vurnuxmağa başladı, zəngi basdı və içəri girən Zinaya naharı təcili surətdə verməyi əmr etdi.

– Nahar! Nahar! Nahar!

Yemək otağında dərhal boşqablar cingildədi, Zina orabura qaçdı, mətbəxdən Darya Petrovnanın donqultusu eşidildi ki, hindtoyuğu hələ hazır deyil. Köpək yenə həyəcan keçirdi.

432

“Mənzildə qarışıqlığı sevmirəm”, – fikirləşdi... Elə bu barədə düşünməyə başlamışdı ki, qarışıqlıq daha da xoşagəlməz şəkil aldı. Hər şeydən əvvəl, bir zaman ayağını tutduğu həkim Bormentalın gəlişi aranı qarışdırdı. O özü ilə pis iy verən çamadan gətirmişdi və hətta soyunmadan onu dəhlizdən birbaşa müayinə otağına apardı. Filip Filipoviç qəhvəsini içib qurtarmamış fincanı kənara qoydu, hərçənd heç vaxt belə etməmişdi, sonra isə Bormentalı qarşılamağa yüyürdü ki, bu da görünməmiş hadisə idi.

– Haçan ölüb? – o qışqırdı.

– Üç saat əvvəl, – Bormental qarlı papağını çıxarmadan çamadanın düymələrini aç-aça cavab verdi.

“Ölən kimdir? – qaşqabaqlı köpək narazı halda onların ayaqları arasına dürtülməyə başladı, – vurnuxmadan zəhləm gedir”.

– Əl-ayağa dolaşma! Tez olun, tez olun, tez olun! – Filip Filipoviç dörd yanına hay saldı və köpəyə elə gəldi ki, bununla o, bütün zəngləri basırdı. Zina qaçaraq gəldi. – Zina! Darya Petrovnanı telefonun yanında otuzdur, bütün zəng çalanları yazsın, heç kimi qəbul etməyin! Sən mənə gərəksən. Doktor Bormental, yalvarıram sizə, tez, tez, tez!

“Bu, mənim xoşuma gəlmir, xoşuma gəlmir”, – köpək incik halda qaşqabağını töküb mənzil boyu veyllənməyə başladı, bütün təlaş, vurnuxma isə müayinə otağında cəmləşmişdi.

Zina gözlənilmədən əynində kəfənəbənzər xalatlə peyda olub müayinə otağından mətbəxə, oradan da geri qaçmağa başladı.

“Bəlkə, yeməyə gedim? Cəhənnəm olsun onlar”, – köpək belə qərara gəlmişdi ki, qəfildən bir sürpriz aldı.

– Şarikə heç nə verməyin, – müayinə otağından amirənə səs guruldadı.

– Elə bilirsiniz ona göz qoymaq olur?

– Otağa salıb ağzını bağlayın.

Şariki aldadıb vanna otağına saldılar və ağzını bağladılar.

“Qanmazlığa bax, – Şarik yarıqaranlıq otaqda şöngüyüb fikirləşdi, – sadəcə olaraq, səfehlikdir”.

Və o, qəribə bir əhvalda – gah qəzəb, gah da ağır ruh düşkünlüyü içində vanna otağında on beş dəqiqəyə yaxın qaldı. Hər şey cansıxıcı və qaranlıq idi...

“Olsun, çox hörmətli Filip Filipoviç, sabah qaloşlarınızı yerində taparsınız, – köpək düşündü, – iki cüt almısınız, bir cütünü də alarsınız. Sizə dərs olar ki, bir də itlərin ağzını bağlamayasınız”.

Lakin birdən onun qəzəbli fikirləri alt-üst oldu. Qəfildən, nədənsə, lap erkən gəncliyinin bir hissəsi – Preobrajensk zastavasındakı günəşli geniş həyət, şüşələrdə əks olunan gün qəlpələri, canına dəyən kərpiclər, azad, avara köpək yoldaşları yaddaşında açıq-aydın canlandı.

“Yox, nə fikirləşirsən, buradan heç bir azadlığa çıxmaq olmaz, niyə yalan deyim, – köpək fırxınıb kədərləndi, – öyrəşmişəm. Mən ağa itiyəm, ziyalı varlığam, yaxşı həyatı dadmışam. Bir də ki azadlıq nədir? Elə-belə tüstü, ilğim, uydurma... Bu bədbəxt demokratların sayıqlaması...”

Sonra vanna otağının yarımqaranlığı dəhşət oyatdı, o ulayıb qapını cırmaqlamağa başladı.

– U-u-u! – mənzilə, sanki, çəlləkdən gələn bir səs yayıldı.

“Yenə bayquşu cırıq-cırıq eləyəcəyəm”, – köpək quduz niyyətlə, lakin heysiz-gücsüz düşündü. Sonra haldan düşüb döşəməyə uzandı, qalxanda isə tükləri biz-biz oldu: nədənsə, vannada murdar canavar gözləri görünməyə başlamışdı.

Əzabların qızğın çağında, nəhayət, qapı açıldı. Köpək vanna otağından çıxdı, elə təzəcə silkinib incik-incik mətbəxə

doğru getməyə başlamışdı ki, Zina onun xaltasının yapışıb inadla müayinə otağına çəkdi. Köpəyin canına üşütmə düşdü.

“Mən burada nəyə lazımam? – o, şübhəylə fikirləşdi, – böyrüm də sağalıb; heç nə anlamıram”.

O, ayaqlarını yerə dirəyərək parketin üstü ilə sürüşməyə başladı və elə bu şəkildə də müayinə otağına gətirildi. Otaqda bu vaxtacan görmədiyi güclü işıq onu mat qoydu. Tavandan asılan ağ şar elə işıq saçırdı ki, adamın gözləri qamaşırdı. Ağ şəfəqlər içində duran kahin dodağının altında Nilin müqəddəs sahilləri haqqında nəğmə oxuyurdu. Ancaq çox çətin sezilən bədən qoxusuna görə bilmək olardı ki, bu, Filip Filipoviçdir. Çal saçları qırılmış başına rahib papağına oxşar ağ qalpaq qoymuşdu; səcdəgah bütünlüklə ağ geyinmişdi, ağ geyimin üstündən isə yepitraxil¹ kimi ensiz rezin döşlük taxmışdı. Əlləri qara əlcəkdə idi.

434

Ayağını it tutmuş da başına rahib papağına bənzər qalpaq qoymuşdu. Uzun masa açılmışdı, onun böyrünə isə ayaqları par-par parıldayan dördkünc miz söykəmişdilər.

Köpək indi ən çox ayağını tutduğu adama, ən çox da onun bugünkü baxışlarına nifrət edirdi. Onun, adətən, cəsarətlə düz baxan gözləri bu gün köpəyin gözlərinin içinə baxa bilmir, ora-bura qaçırdı. Gözlərdən qorxu, saxtaliq yağırdı, onların dərinliklərində nəse xoşagəlməz murdar bir şey, bəlkə də, bütöv bir cinayət gizlənmişdi. Köpək ağır və tutqun nəzərlərlə ona baxıb otağın küncünə qısıldı.

Filip Filipoviç astadan:

– Zina, xaltanı çıxar, – dedi, – ancaq qaçırtma onu.

Bir anda Zinanın da gözləri qıçını it tutmuşun gözləri kimi iyrenc oldu. O, yaxınlaşıb açıq-aydın saxtakarlıqla köpəyi tumarladı. Köpək qüssə və nifrətlə Zinaya baxdı.

“Nə etməli... Siz üç nəfərsiniz. İstəsəniz, mənə güc gələcəksiniz. Ancaq ayıbdır sizə... Heç olmasa, biləydim ki, başıma nə gətirmək istəyirsiniz...”

Zina xaltanın düyməsini açdı, köpək silkinib fınxırdı. Qıçını tutduğu adam haradansa itin qarşısında peyda oldu, ondan ürəkbulandıran iyrenc bir iy gəldi.

¹ Yepitraxil – geyimin bir hissəsi: uzun lent (*yun. epittrachelion*)

“Tfu, murdar... Mən də deyirəm nədən ürəyim bulanır, nədən qorxuram...” – köpək düşündü və qıçını tutduğunun qabağında geri həslədi.

– Doktor, cəld ol, – səbri tükənmiş Filip Filipoviç dedi.

Kəskin və şirin bir qoxu gəldi. Ayağını tutduğu adam ayıq-sayıq gözlərini köpəkdən çəkmədən sağ əlini arxasından çıxarıb, əlindəki nəm pambığı tez itin burnuna basdı. Şarik özünü itirdi, başı yüngülcə gicəldi, lakin geri çəkilməyə macal tapdı. Ayağını tutduğu ona doğru sıçrayıb əlindəki pambığı bütünlüklə köpəyin üzünə basdı. Dərhal nəfəsi tutulsa da, köpək yenə onların əlindən çıxma bildi. “Qansız... – fikrindən keçirdi. – Nəyə görə?” Ağzına bir də pambiq basdılar. Bu zaman qəfildən müayinə otağının ortasında bir göl peyda oldu, göldəki qayıqlarda isə o dünyadan gəlmə sux çəhrayı köpəklər göründü. Onun ayaqları ətə dönüb büküldü.

– Masanın üstünə qoyun! – Filip Filipoviçin sözləri haradasa sevinclə guruldadı və çəhrayı dalğalar içində üzüb getdi. Qorxu yoxa çıxıb sevinclə əvəz olundu. Yuxuya gedən köpək ayağını tutduğu adamı iki saniyəyə sevdi. Sonra bütün dünya alt-üst oldu və o, qarnının altında soyuq, lakin xoşagələn bir əlin təmasını duydu. Sonra heç nə...

IV

Köpək Şarik ensiz əməliyyat masasının üstündə uzanmışdı, onun başı köməksiz halda müşəmbəli ağ yastığın üstündə çırpınırdı. Onun qarnının tükləri qırılmışdı və indi ağır-ağır nəfəs alan doktor Bormental tələsərək, dəl-lək maşını ilə Şarikin başındakı qalın tükü qırırdı. Filip Filipoviç əllərini masaya dayayıb eynəklərinin qızılı sağa-nağı kimi parıldayan gözləriylə bu prosesi müşahidə edir və həyəcanla danışdı:

– İvan Arnoldoviç, türk yəhərinə daxil olmağım ən vacib məqamdır. Yalvarıram sizə, bir an içində çıxıntını verib tikməyə başlayarsınız. Əgər orada qanaxma başlasa, vaxtı da, köpəyi də itirə bilərik. Yeri gəlmişkən deyim ki, bunun şansı, onsuz da, yoxdur, – o susdu, gözlərini qıyıb, köpəyin, sanki, rixşəndlə yumulmuş yarıqapalı gözlərinə baxaraq əlavə etdi: – Düzü, itə yazığım gəlir. Mən ona əməlli-başlı öyrəşmişdim.

Bu vaxt o, əllərini qaldırıb, sanki, bədbəxt köpəyə gedər-gəlməz yolda xeyir-dua verirdi. Çalışdı ki, qara rezin əlcəklərinə bir dənə də toz qonmasın.

Qırılmış tükün altından itin ağımtıl dərisi işildadı. Bormental maşını kənara tullayıb ülgücü götürdü. O, itin köməksiz balaca başını sabunlayaraq qırmağa başladı. Ülgücün ağız bərkədən xışıldayırdı, oradan-buradan qan çıxırdı. Köpəyin başını qırıb qurtardıqdan sonra Bormental benzinlənmiş əsgilə onu sildi, sonra itin çılpaq qarnını dartıb düzəltdi, ovurdularını köpürdüüb üflədi və dedi: "Hazırdır".

Zina çanağın üstündəki su kranını açan kimi Bormental əllərini yumağa cumdu. Qadın şüşə qabdan onun əllərinə spirt tökdü.

– Filip Filipoviç, mən gedə bilərəmmi? – Zina qorxa-qorxa itin qırılmış başına baxaraq soruşdu.

– Gedə bilərsən.

Zina bir anda yox oldu. Bormental işini davam etdirdi. O, yüngül tənizləri Şarikin başının ətrafına düzdü və bu zaman yastıq üzərində indiyəcən görünməmiş qırıq köpək başı, qəribə saqqallı it sifəti göründü.

Bu zaman kahin hərəkətə gəldi. O, qamətini düzəldib itin başına nəzər saldı:

– Hə, ilahi, özün kömək ol. Bıçaq!

Bormental masanın üstündəki parıltılı qalaqdan yastı ağızlı balaca bıçağı götürüb kahinə uzatdı. Sonra o da kahin kimi əllərinə qara əlcək geydi.

– Yatır? – Filip Filipoviç soruşdu.

– Yatır.

Filip Filipoviç dişlərini bir-birinə sıxdı, gözlərində iti, tikanlı bir parıltı oyandı və bıçağı çəkib Şarikin qarnında düzünə uzun bir yara açdı. Dəri dərhal yarıldı, altından dörd tərəfə qan fışqırdı. Bormental cəld hərəkətlə tənizləpələrini Şarikin yarasına basdı, sonra qənddoğrayana bənzər kiçik kəlbətinlərlə onun qıraqlarını tutub sıxdı və yara qurudu. Bormentalın alnında tər damlları göründü. Filip Filipoviç bıçağı bir də çəkdi və hər ikisi Şarikin cəmdəyini müxtəlif qarmaqlarla, qayçılarla, mütərizəyəbənzər dəmir sancaqlarla kəsib dartışdırmağa başladı. Qanı daman çəhrayı, sarı toxumalar Şarikin canından sıçrayıb çıxırdı.

Filip Filipoviç bıçağı onun içində fırlayıb gəzdirdi, sonra qışqırdı: “Qayçılar!”

Qıçını it tutmuşun əlində alətlər oyunbaz əlində oynayan kimi fırlanırdı. Filip Filipoviç qarın boşluğunun dərinliyində bir neçə hərəkət edib Şarikin toxum vəzilərini başqa ət parçaları ilə birlikdə çıxardı. Canfəşanlıqdan və həyəcandan tamam tərə batmış Bormental şüşə bankaya sarı cumub, onun içindən başqa yaş və sallaq toxum vəziləri çıxartdı. Gödək nəm tellər professorla assistentin əllərində qatlanıb burulmağa başladı. Sıxaclarla tutulmuş əyri iynələr qırıq-qırıq səs çıxardı, toxum vəzilərini Şarikin vəzilərinin yerinə tıkdilər. Kahin tənzif lopasını yaraya basıb ondan uzaqlaşdı və göstəriş verdi:

– Doktor, tez dərinə tiki, – deyib dəyirmi ağı divar saatinə baxdı.

– 14 dəqiqəyə elədik, – Bormental sıxılmış dişləri arasından sızdırıb əyri iynəni sallaq dəriyə yeritdi. Sonra hər ikisi tələsən qatil kimi həyəcan keçirməyə başladı.

– Bıçaq! – Filip Filipoviç qışqırdı.

Bıçaq, sanki, özü sıçrayıb Filip Filipoviçin əlinə düşdü, bundan sonra kahinin sifəti qorxulu bir ifadə aldı. O, farfor və qızıl dişlərini qıçırdıb, bir zərbəyə Şarikin alınına, sanki, bıçaqla halə çəkdi. İtin tüküqarışiq soyulmuş baş dərisini çəkib geriye atdılar. Köpəyin qafa tasını açdılar.

Filip Filipoviç qışqırdı:

– Trepan!

Bormental parıltılı burğunu ona verdi. Filip Filipoviç dodaqlarını dişləyərək, burğunu Şarikin qafa tasına yeridib fırlatdı və köpəyin kəlləsində çevrə boyunca bir-birindən bir santimetr aralı deşiklər açmağa başladı. O, hər deşiyin açılmasına beş saniyədən artıq vaxt sərf eləmirdi. Sonra qəribə fasonlu mişarın quyruğunu birinci deşiyə soxaraq, əldəqayıрма qadın mücrüsü düzəldirmiş kimi qafa tasını mişarlamağa başladı. Kəllə astaca xırtıldaıır və titrəyirdi. Üç dəqiqədən sonra Şarikin qafa tasının qapağını götürdülər.

Şarikin göyümtül damarlarla və qırmızımtıl ləkələrlə örtülü boz beyin qübbəsi göründükdə, Filip Filipoviç qıçını beyin qabığına yeridib onu yardı. Nazik qan fəvvarəsi fişqırın onun qalpağına çiləndi, az qala, professorun göz-lərinə də qan dolacaqdı. Bormental pinsetlə yaranı cəld

sıxaraq qanaxmanı saxladı. Bormentalın canından tər sel kimi axırdı, rəngbərəng üzü, elə bil, ətlənmişdi. Onun gözləri professorun əlləri ilə – içinə cərrah alətləri yığılmış boşqabın arasında var-gəldə idi. Filip Filipoviçin sifəti isə, sözün həqiqi mənasında, qorxunc şəkil almışdı. Onun burnu fis-fis fisildayırdı, dodaqları damağınacan cırmanıb, dişlərini çöldə qoymuşdu. O, beyin qabığına cırıb beyinin özündən ayırdı və dərinə gedərək, beyin yarımkürəsini açılmış qafadan itələyib çıxardı. Bu zaman Bormentalın rəngi ağarmağa başladı, bir əlini Şarikin sinəsinə qoyaraq xırıltılı səslə dedi:

– Nəbzi sürətlə azalır...

Filip Filipoviç vəhşi nəzərlərlə ona baxdı, nə isə donquldanıb daha da dərinə getdi. Bormental xırıltılı ilə şüşə ampulanı sındırdı, içindəkini şprisə çəkib rəhmsizcəsinə Şarikin ürəyinin lap yanına yeritdi.

– Türk yəhərinə doğru gedirəm, – Filip Filipoviç nəril-dədi və qana batmış sürüşkən əlcəkləriylə Şarikin bozuntul-sarımtıl beynini yerindən oynatdı. O, bir anlığa gözlərini qıyıb Şarikin sifətinə baxdı, Bormental dərhal içində sarı maye olan ikinci ampulanı sındırıb içindəkini şprisə çəkdi.

– Ürəyinə? – o, qorxa-qorxa soruşdu.

– Hələ bir soruşursunuz da? – professor qəzəblə bağırırdı, – onsuz da, o, sizin əlinizdə artıq beş dəfə ölüb. Vurun! Heç fikirləşməyin yeridir? – Bu sözləri deyərək onun üzünü vəcdə gəlmiş quldur sifətinə oxşadı.

Doktor yüngül hərəkətlə iynəni birbaşa köpəyin ürəyinə yeritdi.

– Yaşayır, ancaq güc-bəla ilə, – o, qorxa-qorxa pıçıldadı.

– İndi fikirləşmək vaxtı deyil: yaşayır, yoxsa yaşamır, – qorxunc görkəm almış Filip Filipoviç fisıldadı, – mən artıq yəhərdəyəm. Onsuz da, öləcək... ax səni, şeyt... Nilin müqəddəs sahillərinə... Beyin artımını verin.

Bormental içində maye, mayenin də içində sapın ucuna bağlanmış kiçik ağ kütlə olan şüşəni ona uzatdı. “Allaha and olsun, Avropada tayı-bərabəri yoxdur!” – Bormental dumanlı şəkildə fikirləşdi. Filip Filipoviç bir əliylə sapın ucundan tutub mayədə çalxanan kiçik ağ kütləni çəkib çıxartdı, o biri əlindəki qayçı ilə isə gərilməmiş beyin yarımkürələri arasındakı dərinlikdən eynilə şüşənin içəri-

sindəkinə oxşayan kütləni kəsib götürdü. Şarikdən kəsib götürdüyü parçanı o, boşqaba tulladı, təzəni isə sapla birlikdə beyinin içinə yerləşdirib, orada özünün gödək, incə və çevik barmaqlarıyla kəhrəba sapla sarıya bildi. Bundan sonra o, qələbləri, pinsetləri itin başından götürüb atdı, beyni yenidən kəllə tasına oturtdu, arxaya çəkilib xeyli sakit soruşdu:

- Yəqin, öldü, hə?
- Nəbzi sapvari vurur, – Bormental cavab verdi.
- Bir də adrenalin vurun.

Professor qabıqları beyinin üstünə örtüdü, mişarlanmış qapağı dübbədüz yerinə qoydu, dərinin onun üstünə çəkib nərildədi:

- Tikin!

Bormental beş dəqiqəyə üç iynə sındıraraq başın dərisini tikdi. Və başında dairəvi yara olan Şarikin həyat əlaməti qalmamış ölgün üzünü qana bulaşmış fonda yastıq üzərində peyda oldu. Filip Filipoviç qandan doymuş qanıçən kimi sərt hərəkətlə kənara çəkildi və tərəqarışq pudraları tozduman kimi qaldırıb əvvəl bir əlcəyini çıxardı, sonra o birini cırıb döşəməyə atdı, sonra da divardakı düyməni basıb zəngi çaldı. Şariki qan içində görməmək üçün üzünü yana çevirmiş Zina qapının ağzında göründü.

Kahin tabaşirə bulaşmış ağ əlləriylə qanlı qalpağı başından götürüb qışqırdı:

– Tez mənə papiros ver, Zina. Təmiz paltar gətir! Hamamı da qızdır.

O, çənəsini masanın kənarına söykədi, iki barmağıyla köpəyin sağ gözünün qapaqlarını araladı, açıq-aydın ölməkdə olan gözə baxıb dedi:

– Bax, lənətə gələsən. Hələ canı çıxmayıb. Di gəl, onsuz da, öləcək. Eh, doktor Bormental, köpəyə yazığım gəlir, mehriban köpək idi, hərçənd yaman bic idi.

V

30 dekabr. Tükün tökülməsi ümumi keçəlləşmə xarakteri alır. Köpəyin çəkilməsi gözlənilməz nəticə verdi – sümüklərin uzanması hesabına çəkisi 30 kq-dır. Köpək əvvəlki kimi uzanıb yatır.

31 dekabr. İştahası hədsiz artıb.

* * *

6 yanvar (*gah karandaş, gah da bənövşəyi mürəkkəblə yazılıb*). Bu gün onun quyuğu düşəndən sonra o, tam aydın surətdə “pivəxana” sözünü tələffüz etdi. Fonoqraf işləyir. Baş açmaq olmur bu nə deməkdir.

* * *

Mən başımı itirməkdəyəm.

Professor qəbulu dayandırıb. Gündüz saat 5-dən başlayaraq bu məxluqun gəzişdiyi müayinə otağından açıq-aydın kobud söyüşlər və “bir çüt də” sözləri eşidilir.

7 yanvar. O, çoxlu söz tələffüz edir: “Arabaçı”, “Yer yoxdur”, “Axsam qəzeti”, “Uşaqlara ən yaxşı hədiyyə” və rus dilində olan bütün söyüşləri.

440

Onun görkəmi qəribədir. Tükü ancaq başında, çənəsində, bir də sinəsində qalıb. Qalan yerləri keçəlləşib, sallaq, bürüşük dərisi görünür. Cinsiyyət üzvləri nahiyəsində kişi orqanları formalaşır. Qafası əhəmiyyətli dərəcədə iriləşib. Alnı çəp və ensizdir.

* * *

Allah haqqı, mən ağılımı itirəcəyəm.

* * *

Filip Filipoviç hələ də özünü pis hiss edir. Müşahidələrin çoxunu mən aparıram (*fonoqraf, fotoqrafiyalar*).

* * *

Şəhərdə müxtəlif şayiələr gəzir.

* * *

Nəticələr saysız-hesabsızdır. Bu gün bütün dalan avaralar və qarılarla dolu olub. Avaralar hələ də pəncərənin altında durublar. Səhər qəzetlərində heyrətamiz bir məqalə dərc olunub. “Obuxov dalanında peyda olmuş Marsdan gələn adam haqqında şayiənin heç bir əsası yoxdur. Bu söz-söhbəti Suxarevka alverçiləri yayıb, odur ki onları tez-

liklə cəzalandıracaqlar”. Hansı lənətə gəlmiş marslı haqqında? Axı bu dəhşətdir.

* * *

Bundan da yaxşısı “Axşam” qəzetində çap edilib – yazılıb ki, anadan yenicə doğulmuş uşaq skripka çalır. Elə buradaca skripka və mənim şəklim dərc olunub, altında da belə bir yazı: “Ana üzərində Kesar kəsiyi ilə əməliyyat aparmış prof. Preobrajenski”. Bu, nə isə təsvirəgəlməz bir şeydir... O, indi də “milisioner” sözünü deməyə başlayıb.

* * *

Sən demə, Darya Petrovna mənə aşiq olubmuş, həmin şəkli də Filip Filipoviçin albomundan oğurlayıb. Reportyorları qovandan sonra onlardan biri mətbəxə girib və i. a.

* * *

Qəbul vaxtı nələr baş verir! Bu gün 82 zəng olub. Telefonu söndürmüşük. Uşaqsız xanımlar dəli olublar, elə bir ucdan gəlirlər...

* * *

Evlər komitəsi başda Şvonder olmaqla tam heyətlə gəlib. Nə üçün gəldiklərini özləri də bilmirlər.

8 yanvar. Axşamdan xeyli keçmiş diaqnoz qoyuldu. Filip Filipoviç əsl alim kimi öz səhvini etiraf etdi – hipofizin dəyişdirilməsi cavanlaşma ilə yox, tam insanlaşma ilə nəticələnirmiş (*altından üç xətt çəkilib*). Bununla belə, onun fəvqəladə və heyrətamiz kəşfinin əhəmiyyəti bir gilə də azalmır.

O, bu gün birinci dəfə mənzildə gəzişdi. Dəhlizdə elektrik lampasına baxıb güldü. Sonra Filip Filipoviçin və mənim müşayiətimlə kabinetə keçdi. O, dal pəncələri (*üstündən xətt çəkilib*)... ayaqları üstündə inamla dayanır, bədən quruluşu eybəcər olan gödək kişi təsiri bağışlayır.

Kabinetdə güldü. Təbəssümü xoşagəlməzdir, sanki, sünidir. Sonra ənsəsini qaşdı, ətrafına baxdı və mən onun aydın tələffüz etdiyi sözü yazdım: “burjuylar”. Söyüş söydü. Bu söyüş müntəzəm, fasiləsiz və belə görünür ki, tamamilə

məqsədsizdir. Müəyyən qədər fonoqrafik xarakter daşıyır, sanki, bu varlıq əvvəllər haradasa eşitdiyi hərcayi sözləri avtomatik, şüursuz şəkildə öz beyninə salıb və indi onları bir-birinin dalınca içindən çölə yağıdır. Lakin mən psixiatr deyiləm, nə işimə qalıb...

Filip Filipoviçə söyüşlər, nədənsə, heyrətamiz dərəcədə ağır təsir edir. Anlar olur ki, ondakı yeni əlamətləri təmkinlə və soyuqqanlı müşahidə edə bilməyərək özündən çıxır. Məsələn, söyüşün şıdırgı vaxtı birdən o, əsəbiliklə qışqırdı:

– Sus!

Bu, onun heç vecinə də olmadı.

Kabinetdə gəzişdikdən sonra Şariki güc-bəla ilə müayinə otağına saldıq.

Bundan sonra Filip Filipoviç mənimlə müşavirə keçirdi. Etiraf etməliyəm ki, bu özünə arxayın və hədsiz ağıllı adamı ilk dəfə olaraq özünü itirən gördüm. Adəti üzrə həmişəki mahnını oxuya-oxuya soruşdu: “İndi nə eləyək?” Özü də cavab verdi: “Moskşveyaya¹ getməli, bəli... Sevilyadan Qrenadayacan. Moskşveyaya, əziz doktor...” Mən bir şey başa düşmədim. O izah etdi: “Sizdən xahiş edirəm, İvan Arnoldoviç, ona alt paltar, şalvar-pencək alın”.

442

9 yanvar. Hər beş dəqiqədən bir (*orta hesabla*) onun leksikonu təzə sözlərlə, bu gün səhərdən isə həm də təzə ibarələrlə zənginləşir. Ona oxşayır ki, bu sözlər onun şüurunda donubmuş, indi əriyib üzə çıxır. Üzə çıxan sözləri o işlədir. Dünən axşamdan fonoqraf aşağıdakı sözləri qeydə alıb: “İtləmə”, “Əclaf”, “Ayaqaltından düş”, “Mən sənə göstərəm”, “Amerikanın tanınması”, “Primus”.

10 yanvar. Geyindirmə mərasimi: Alt köynəyi geyindirməyə həvəslə, hətta şən-şən gülərək imkan verdi. Dizlikdən imtina etdi etirazını xırıltılı qışqırıqla bildirdi: “Növbəyə durun, köpək uşağı, növbəyə durun!” Geyindirdik. Corablar ayağına böyük oldu.

(*Dəftərdə, bütün əlamətlərinə görə it ayağının insan ayağına çevrilməsini ifadə edən sxematik şəkillər var.*)

¹ Moskşveya – dərzixana (*rus. Moskva* və *şveya* sözlərindən)

Ayağın arxa yarısının skeleti uzanır (*planta*). Barmaqların uzanması. Dırnaqlar.

Ayaqyoluna getməyin təkrar-təkrar, sistemli şəkildə öyrədilməsi. Xidmətçilərin əhvalı tamamilə korlanıb.

Lakin bu varlığın dərrakəli olduğunu qeyd etmək lazımdır. İşlər yoluna düşür.

11 yanvar. Şalvar geyməyə tamam razılaşdı. Uzun, şən bir ibarə dilə gətirdi: “Papiros ver yandırım, zolaqlı şalvarımı endirim”.

Başının tükü az-az çıxır, özü də ipəkvaridir. İnsan tükü ilə asanlıq qarışdırmaq olar. Təpəsində sarımtıl xallar qalır.

Bu gün qulaqlarındakı axırıncı tük topası düşdü. İştahası çox böyükdür. Selyodkanı şövqlə yeyir.

Gündüz saat 5-də hadisə baş verdi: varlıq dediyi sözləri ilk dəfə olaraq ətraf mühitdən təcrid edilmiş şəkildə deyil, əksinə, baş verənlərə reaksiya kimi dilə gətirdi. Professor “yemək qırıntılarını döşəməyə atma” deyəndə gözlənilmədən cavab verdi: “Əl çək, həşərat”.

Filip Filipoviç əvvəlcə özünü itirdi, özünə gəldikdən sonra isə dedi:

– Bir də sən məni, ya doktoru söyməyə cəsəret eləsən, payını alacaqsan.

Mən bu məqamda Şarikin şəklini çəkdim. And içərəm ki, o, professorun sözlərini başa düşdü. Onun üzünə qara bir kölgə qondu. Gözaltı acıqlı-acıqlı professoru baxdı, lakin susdu.

Ura, o, başa düşür!

12 yanvar. Əllərini şalvarının ciblərinə qoydu. Söyüş söyməyi yadırgadı. “Oy, alma” havasını fitlə çaldı. Söhbətə qarışır.

Mən bəzi fərziyyələrdən özümü saxlaya bilmirəm: hələlik cavanlaşmaq cəhənnəm olsun. Burada başqa bir fikir ölçüyəgəlməz dərəcədə daha əhəmiyyətlidir: prof. Preobrajenskinin təcrübəsi insan beyninin sirlərindən birini açdı. Artıq hipofizin – beyin artımının – sirlə funksiyası bəllidir. O, insanın simasını təyin edir. Onun hormonları insan orqanizmində ən gərəklisi – sürət, sima hormonlarıdır. Elmdə yeni sahə açılır: Faustun retortası olmadan qomunkul

yaradılıb. Cərrah bıçağı həyata yeni insan vahidi gətirib. Prof. Preobrajenski, siz yaradansınız (*üstünə ləkə düşüb*).

Deyəsən, mətləbdən uzaqlaşdım... Deməli, o, söhbətə qoşulur. Mənim fikrimə görə, məsələnin mahiyyəti bundan ibarətdir: yeni orqanizmə bitişib uyğunlaşan hipofiz itin beynində nitq mərkəzi yaradıb, odur ki sözlər axınla gəlir. Mənim ağılımca, bizim qarşımızda yenidən yaradılan beyin yox, canlanıb imkanlarını açan beyin durur. Ey təkamül nəzəriyyəsinin heyrətamiz təsdiqi! Ey köpəkdən kimyagər Mendeleyevə qədər uzanan möhtəşəm zəncir! Mənim bir hipotezim də var: Şarikin beyni onun həyatının it dövründə sonsuz anlayışlar toplayıb. İşlətdiyi bütün sözləri, birinci növbədə küçə sözlərini eşitdikcə o, beynində gizlədib. İndi mən küçə ilə gedərkən, qarşıma çıxan köpəklərə gizli bir dəhşətlə baxıram. Allah bilir, onların beynində nələr yatır.

444

Şarik kitab oxuyur. Oxuyur (*üç nida işarəsi*). Bunu mən kəşf eləmişəm. Qlavrıbayə görə. Özü də sözü quyruğundan oxuyur. Mən hətta bu tapmacanın cavabının harada olduğunu da bilirəm: itin görmə sinirlərinin zədələnməsində.

* * *

Moskvada nələr baş verir – insan ağılına sığa bilməz. Bolşeviklərin günahı üzündən qiyamət gününün gəldiyi barədə şayiə yaydığına görə yeddi Suxarev ticarətçisi türməyə basılıb. Darya Petrovna deyir və hətta tarixini də göstərirdi ki, 28 noyabr 1925-ci ildə, müqəddəs əzabkeş Stefanın şəhadəti günündə yer alt-üst olacaq... Hansısa fırıldaqçılar artıq mühazirələr oxuyurlar. Bu hipofizlə biz elə bir oyun açmışıq ki, lap başını götürüb mənzildən qaç. Preobrajenskinin xahişi ilə mən onlara köçmüşəm, Şariklə qəbul otağında yatıram. Müayinə otağı qəbul otağına çevrilib. Şvonder doğru deyirmiş. Evmom təntənə içindədir. Dolablarda bir dənə də şüşə qalmayıb, çünki Şarik onların üstünə hoppanırdı. Güclə yadırgatmışıq.

* * *

Filip nədənsə özündə deyil. Mən öz hipotezim və Şariki yüksək psixikalı şəxsiyyət səviyyəsinə qaldırmaq ümidi ilə bağlı fikrimi ona bildirəndə gülümsündü, “hm” eləyib cavab

verdi: “Siz belə güman edirsiniz?” Səsindən uğursuzluq və məyusluq yağırdı. Yəni mən səhv eləmişdim?

Qoca nə isə icad etməkdə idi. Mən köpəyin xəstəlik tarixçəsi ilə əlləşərkən, o, beynindən hipofiz vəzini götürdüyümüz adamın xəstəlik tarixini öyrənirdi.

(Dəftərin içinə əlavə vərəq qoyulub.)

Klim Qriqoryeviç Çuqunkin, 25 yaş, subaydır. Partiyanın üzvü deyil, ona rəğbət bəsləyəndir. 3 dəfə mühakimə olunub, üçündə də bəraət alıb: birinci dəfə istənilən qədər əşyayı-dəlilin olmamağı, ikinci dəfə mənşəyi onu xilas edib, üçüncü dəfə – şərti olaraq 15 illik katorqa cəzası kəsilib. Oğurluqlar. Sənəti – meyxanalarda balalayka çalmaq.

Gödəkboyludur, bədən quruluşu pisdır. Qaraciyəri böyüyüb *(alkoqol)*. Ölüm səbəbi – Preobrajenski zastavasının yaxınlığındakı “Stop-Signal” pivəxanasında ürəyinə dəyən bıçaq zərbəsi.

* * *

Qoca başını qaldırmadan Klimin xəstəlik tarixini öyrənir. Başa düşürəm nə işdir. Patoloji anatomiya otağında Çuqunkinin meyitinə bütünlüklə baxmağın ağılına gəlmədiyi barədə nə isə deyirdi. Nə işdir, anlaya bilmirəm. Nə fərqi hipofiz kimindir?

17 yanvar. Neçə gündür yazmıram: influensa xəstəliyinə tutulmuşdum. Bu vaxt ərzində onun surəti tam formalaşdı:

- a) bədən quruluşuna görə əməlli-başlı kamil insandır;
- b) çəkisi üç puda yaxındır;
- c) boyu balacadır;
- ç) başı balacadır;
- d) papiros çəkməyə başlayıb;
- e) insan yeməkləri yeyir;
- ə) müstəqil geyinir;
- f) səliss danışıq.

* * *

Bu da hipofiz *(üstünə ləkə düşüb)*.

* * *

Bununla xəstəlik tarixini bitirirəm. Qarşımızda yeni orqanizm durub; onu lap əvvəldən müşahidə etmək lazımdır.

Əlavə: nitq stenoqramları, fonograf yazıları, fotoşəkillər.

İmza: professor F.F.Preobrajenskinin assistenti

Doktor Bormental.

VI

Qış axşamı, yanvarın sonu idi. Nahara da, qəbula da hələ qalırdı. Qəbul otağının qapısı üstündəki tirə sancaqlanmış ağ vərəqdə Filip Filipoviçin xəttiylə yazılmışdı:

*“Mənzildə tum çırtlamağı qadağan edirəm.
F.Preobrajenski”.*

446

Yanından da Bormentalın xəttiylə, göy karandaşın cızdığı pirojna boyda hərflərlə yazılmışdı:

“Gündüz saat beşdən səhər saat yeddiyə kimi musiqi alətlərində çalmaq qadağandır”.

Sonra Zinanın xəttiylə:

“Qayıdandan sonra Filip Filipoviçə deyərsiniz: bilmirəm o, hara gedib. Fyodor deyirdi ki, Şvonderlədir.”

Preobrajenskinin xəttiylə:

“Şüşəsalanı yüz il gözləyəcəyəm?”

Darya Petrovnanın xəttiylə (*çap hərfləriylə*):

“Zina mağazaya getdi, dedi ki, onu gətirəcək”.

İpək abajur altında yanan lampa yemək otağında, sanki, axşamın düşdüyünü göstərirdi. Bufetdən düşən işıq qırılıb iki bölünmüşdü, çünki güzgülər bir forsetlə o birinin arasına çəpəki xaç şəklində yapışdırılmışdı. Filip Filipoviç masanın üstünə əylərək, iri səhifəli bir qəzet oxuyurdu. İçində çaxan şimşəklər onun üzünün ifadəsini pozur və dişləri arasından donqultuyabənzər qırıq-qırıq, kəsik-kəsik sözlər çıxırdı. Məqalədə deyilirdi:

“Heç bir şübhə yoxdur ki, bu, onun qanun-dankənar doğulmuş (çürük burjua cəmiyyətində deyildiyi kimi) oğludur. Bizim başabəla burjua alimlərimiz gör necə eys-ışrətlə məşğul olurlar! Ədalət məhkəməsinin parlaq qılını başı üzərində al şəfəqlə parıldayana qədər hər bir kəs yeddi otaq tuta bilər.

Şv...r”

İki divar o üzdə inadla, ustalıqla balalayka çalırdılar və “Ay nur saçır” mahnısının məhərətli variasiyasının səsləri Filip Filipoviçin başında məqalənin sözlərinə qarışb zəhlətökən sıyıq yaradırdı. Yazını oxuyub qurtardıqdan sonra o, geri qanrılıb çiyini üstündən quru-quru tüpürdü və qeyri-iradi sıxılmış dişləri arasında oxudu:

– Ay n-u-r saçır... a-y n-u-r saçır... a-y nu-u-r saçır...
Tfu, lənətə gəlmiş melodiya, girib başıma, çıxımr!

O, zəngi basdı. Qapı pərdəsinin qırışları arasından Zinanın üzü göründü.

– Ona de ki, artıq saat 5-dir, qurtarsın. Xahiş edirəm, onu bura çağır.

Filip Filipoviç masanın yanındakı kresloda oturmuşdu. Sol əlinin barmaqları arasında qəhvəyi siqar kötüyü küllənirdi. Qapı pərdəsinin yanında qapı tirinə söykənmiş gödək və kifir bir adam qıçını qıçının üstünə qoyub dayanmışdı. Onun başının tükələri təmizlənmiş torpaqda bitən kol-kos kimi cod idi, üzünü isə qırılmamış yumşaq it tükü basmışdı. Ensiz alını adamı mat qoyurdu. Onun bir-birindən aralı fırçavari pırpız qara qaşlarından yuxarı dərhal sıx, şotkavari saçları başlayırdı.

Əynindəki sol qoltuğu cırıq pencək samana batmış, zolaqlı şalvarının sağ dizi yırtılmış, sol dizi isə bənövşəyi boyaya batmışdı. Şəxsin boğazına süni yaqut sancaqla tünd-göy rəngli qalstuk bağlanmışdı. Qalstukun rəngi o qədər tünd idi ki, Filip Filipoviç yorğun gözlərini arabir yumarkən tam qaranlıqda gah tavanda, gah da divarda mavi haləli alışan məşəl görürdü. Gözlərini açarkən yəndən kor kimi olurdu, çünki döşəmədən şəfəq çiləyən ağ qunclu parlaq ştibletlər¹ göz çıxarırdı.

¹ Ştiblet – kişi botinkası

“Sanki, qaloşdadır”, – Filip Filipoviç xoşagəlməz bir hissələ fikirləşdi, ah çəkdi, fısıldadı və sönmüş siqarla əlləşməyə başladı. Qapının ağzında dayanan adam tutqun baxışlarla professoru süzür, çəkdiyi papirosun külünü döşlüyünə töküdü.

Divardan taxta quşla yanaşı asılmış saat beş dəfə zəng çaldı. Saatın içində daha nə işə inildədi və elə bu vaxt Filip Filipoviç söhbətə başladı.

– Mən, deyəsən, artıq iki dəfə xahiş eləmişəm ki, mətbəxdəki taxtda yatmayasan – ələxüsus gündüz!

Adam boğazında sümük qalmış kimi boğuc səslə öskürüb cavab verdi:

– Mətbəxin havası mənim xoşuma gəlir.

Onun səsi çox qəribə, kiçik bir çəlləkdən gəlirmiş kimi batıqtəhər, eyni zamanda uğultulu idi.

Filip Filipoviç başını yırğalayıb soruşdu:

– Bu xaltanı haradan tapmışınız? Qalstuku deyirəm.

Adamcıqaz gözlərini çəpləyərək sallaq dodaqlarının üstündən məhəbbətlə qalstuka baxdı.

– Xalta niyə olur? Qəşəng qalstuktur. Darya Petrovna bağışlayıb.

– Darya Petrovna sizə ayağınızda ki botinkalar kimi murdar şey bağışlayıb. Bu nə parıltı, nə biabırçılıqdır? Haradandır bu? Mən nə xahiş etmişdim? Demişdim fərlı botinka alın; bəs bu nədir? Yəni bunları doktor Bormental seçib alıb?

– Ondan mən xahiş eləmişdim ki, parıldayan ayaqqabı alsın. Nə olub, mən camaatdan pisəm? Çıxın Kuznetskiyə – hamı laklı ayaqqabıda gəzir.

Filip Filipoviç başını hərleyib sərt danışmağa başladı:

– Taxtda yatmaq bu gündən qurtarır. Başa düşdün? Bu nə ədəbsizlikdir? Siz axı mane olursunuz! Orada qadınlar işləyirlər.

Adamın rəngi qaraldı, dodaqları bir az da sallandı.

– Hı, gözüm aydın. Qadınlar... Nə olsun? Xanım olublar mənimçün. Adi qaravaşdırlar, di gəl, forsları yerə-göyə sığmır, elə bil, komissar arvadıdırlar. Bunların hamısını sizə Zinka çuğullayır.

Filip Filipoviç ciddi surətdə ona baxdı:

– Zinaya Zinka deməyi qadağan edirəm! Aydındır?

Sükut.

– Aydındırmı, sizdən soruşuram?

– Aydındır.

– Bu xaltanı boynundan aç tulla. Siz... Sən... Siz güzdə özünü baxın, görün nəyə oxşayırsınız. Təlxəkliyə bax! Yüzüncü dəfə xahiş edirəm, papiros kötüklerini döşəməyə atmayın. Bir də mən evdə söyüş eşitməyim! Döşəməyə tüpürməməli! Tüpürcəkqabı budur. Pissuarla səliqəli rəftar edin. Zina ilə söhbətlərə son qoyun. O, şikayət edir ki, siz qaranlıqda onu güdürsünüz. Baxın ha! Pasiyentə kim belə cavab verib: “Köpək bilər onu!” Bu nə deməkdir, siz meyxanadasınız-nədir?

– Nədəndirsə, papaşa, siz məni həddindən artıq sıxırdırırsınız, – adam birdən ağlamsınaraq dedi.

Filip Filipoviç qızardı, eynəkləri parıldadı.

– Kimdir sizin papaşanız? Bu nə hörmətsizlikdir? Bir də bu sözü eşitməyim. Məni başqaları kimi çağırın!

Adamcığın üzündə ədəbsiz bir ifadə yandı.

– Siz Allah, boşlayın... Gah tüpürmə. Gah papiros çəkmə. Ora getmə... Doğrudan, axı bu nə deməkdir? Tramvay kimi hər yer tərtemizdir. Niyə siz məni yaşamağa qoymursunuz? “Papaşa” sözünə gəlincə – siz haqsız-sınız. Mən sizdən xahiş etmişdim ki, üstümdə əməliyyat aparasınız? – adamağ özündən çıxaraq hüdü. – Əcəb işdir! Heyvanı tutub bıçaqla başını doğrayıblar – indi özlərinə yaraşdırmırlar. Mən heç üzərimdə əməliyyat aparılmasına razılıq verməmişəm. Bəli, eləcə də (adam hansısa bir düsturu xatırlayırmış kimi gözlərini tavana dikdi), eləcə də mənim doğmalarım. Bəlkə, mənim sizə qarşı iddia qaldırmağa hüququm da var.

Filip Filipoviçin gözləri hədəqəsindən çıxdı, sıqarı əlindən düşdü. “Ay səni, tip” – başından keçdi.

– Sizi adam elədiyimizə görə narazılığınızı bildirmək fikrinə düşmüşünüz? – o, gözlərini qıyaraq soruşdu. – Siz, bəlkə, yenidən zibilxanalarda eşələnməyi adam kimi yaşamaqdan üstün tutursunuz? Darvaza dibində sitildəmək yaxşıdır? Ah, mən belə bilsəydim...

– Bu nədir, hamınız boynuma minnət qoyursunuz – zibilxana, zibilxana. Mən bir parça çörək ucbatından əziyyət çəkirdim. Əgər sizin bıçağınızın altında olsəydim, necə? Bəs buna nə deyərsiniz, yoldaş?

– Filip Filipoviç! – Filip Filipoviç qeyzlə dedi, – mən sizə yoldaş deyiləm? Bu dəhşətdir! “Dəhşət, dəhşət” – onun fikrindən keçdi.

– Bəli, əlbəttə, bəs necə... – adam ağ istehza ilə danışmağa başladı və qələbə çalbmış kimi ayağını ayağının üstündən götürdü, – başa düşürük. Biz sizə necə yoldaş ola bilərik? Haradan? Biz universitetdə oxumamışıq, 15 otaqlı, hamamlı mənzildə yaşamamışıq. Ancaq bu gün artıq bunları qırağa qoymaq vaxtıdır. İndi hər kəsin öz hüququ var...

Filip Filipoviç rəngi ağarmış halda adamağın mühakimələrini dinləyirdi.

O, nitqinə ara verib əlindəki çeynənmiş papirosu nümayişkarənə tərzdə külqabıya yaxınlaşdı. Adam aşı-aşa yeriyirdi. Papiros kötüyünü külqabıda uzun müddət əzdi, üzündəki ifadə açıq-aydın deyirdi: “A! A!” Papirosu söndürüb qayıdanda qəfildən dişlərini şaqqılatdı və burnunu qoltuğunun altına soxdu.

– Birəni barmaqlarınla tut! Barmaqlarınla! – Filip Filipoviç qəzəblə qışqırdı, – başa düşə bilmirəm, siz onları haradan gətirirsiniz?

– Nə bilim, onları mən yetişdirirəm məgər? – adam incidi, – görünür, birələr məni sevirlər, – o, barmaqlarını qoltuğunun altına salıb astarın içində eşələndi və bir lopa sarı pambıq çıxarıb havaya sovurdu.

Filip Filipoviç baxışlarını tavandakı naxışlara dikib barmaqları ilə masanı taqqılatdı. Adam birəni əzib kənara çəkildi və kətildə oturdu. Bu zaman o, əllərini biləkdən qatlayaraq, qollarını pencəyinin yaxasından aşağı salladı. Gözlərini parketin naxışlarına dikdi. Öz başmaqlarına baxmaq ona böyük zövq verirdi. Filip Filipoviç onun ucu bərq vuran kütburun ayaqqabılarına baxaraq gözlərini yumdu və danışmağa başladı:

– Siz mənə daha nə demək istəyirdiniz?

– Nə olacaq! Elə bir şey deyil. Mənə, Filip Filipoviç, sənəd lazımdır.

Filip Filipoviç diksinən kimi oldu.

– Hm... Lənətə gələsən! Sənəd! Həqiqətən... Hm... bəlkə, bəlkə, biz bunu bir az... – onun səsi inamsız və kədərli idi.

– Bağışlayın, – adam inamla cavab verdi, – sənədsiz necə olsun? Bu lap... bağışlayın. Özünüz bilirsiniz, insana sənədsiz yaşamaq qəti surətdə qadağandır. Birincisi, evkom...

– Evkomun bura nə dəxli?

– Necə yəni nə dəxli? Rastlaşırıq, soruşurlar – bəs sən haçan, çox hörmətli yoldaş, qeydiyyatata düşəcəksən?

– İlahi, – Filip Filipoviç inildədi, – rastlaşırlar, soruşurlar... Təsəvvür edirəm, siz onlara nə deyirsiniz. Axı mən sizə pilləkənlərdə avaralanmağı qadağan etmişəm.

– Mən bəyəm türmədəyəm? – adam heyrətləndi və onun haqlı olduğunu göstərmək üçün hətta qalstukuna sancdığı yaqut da alışıb-yandı, – necə yəni “avaralanmaq”?! Yetər sizin bu təhqiramiz sözləriniz. Mən də hamı kimi gəzirəm.

Bunları deyərkən o, laklı ayaqqabılarını parketin üzərində sürüşdürdü.

Filip Filipoviç susdu, gözlərini qaçırdı. “Hər halda, özümü ələ almalıyam”, – fikirləşdi. Bufetə yaxınlaşıb bir-nəfəsə bir stəkan su içdi.

– Əla, – o, sakit-sakit dilləndi, – iş sözdə deyil. Deməli, sizin bu gözəl evkomunuz nə deyir?

– Nə deyəcək... Siz ona nahaq yerə lağ eləyirsiniz. O, bizim mənafeyimizi qoruyur.

– Kimin mənafeyini, icazə veriniz, soruşum?

– Məlumdur kimin – zəhmətkeş ünsürlərin.

Filip Filipoviç gözlərini bərəltədi.

– Necə məgər, siz zəhmətkeşsiniz?

– Bəli, məlumdur ki, nepman deyiləm.

– Olsun. Yaxşı, sizin inqilabi mənafeyinizin müdafiəsi üçün ona nə lazımdır?

– Dedim sizə: məni evə qeydiyyatata salmaq. Onlar deyirlər – harada görünüb ki, adam Moskvada qeydiyyatatsız yaşaya? Bu – bir. Ən əsası isə uçot vərəqəsidir. Mən fərari olmaq istəmirəm. Yenə də – saziş, birja...

– Müsəidənizlə, nəyə əsasən mən sizi evimə qeydiyyatata salmalıyam? Bu süfrəyə əsasən, yoxsa öz pasportuma? Axı, hər halda, vəziyyətlə hesablaşmaq gərəkdir! Unutmayınız ki, siz... E... hm... axı siz, necə deyərlər, gözlənilmədən peyda olan varlıqsınız, laborator üsulla yaranmış məxluq. – Filip Filipoviç get-gedə daha da tərəddüdlə danışdı.

Adam qalibanə tərzdə susurdu.

– Əla. Nəhayət, axı sizi qeydiyyatı alıb hər şeyi bu evkomun planı üzrə qurmaq üçün nə lazımdır? Axı sizin nə adınız, nə də soyadınız var.

– Bunu düz demirsiniz. Mən rahatca özümə ad seçə bilərəm. Qəzetdə çap elətdirdim, vəssalam.

– Siz hansı adı götürmək fikrindəsiniz?

Adam qalstukunu düzəldib cavab verdi:

– Poliqlraf Poliqlrafoviç.

– Özünüzü axmaqlığa qoymayın, – Filip Filipoviç qaş-qabaqlı cavab verdi, – mən sizinlə ciddi danışırım.

Kinayəli təbəssüm adamın bıçığıını əydi.

– Nə isə, anlaya bilmirəm, – o, şən və dərrakəli danışdı.

– Mənə ana söyüşü söymək olmaz. Tüpürmək – olmaz. Sizdən isə ancaq “Səfeh, gicbəsər” – sözlərini eşidirəm. Görünür, RSFSR-də söyüş söyməyə ancaq professorların icazəsi var.

452

Filip Filipoviç qıpqırmızı oldu və stəkani su ilə doldurarkən sındırdı. Başqa stəkana su töküüb içə-içə fikirləşdi: “Bir az da keçsə, o, mənə dərs verməyə başlayacaq, haqlı da olacaq. Özümü ələ ala bilmirəm...”

O, stulun üstündə dönüb, nəzakətlə qəddini əydi və qətiyyətlə dedi:

– Bağışlayın. Mənim əsəblərim pozulub. Sizin adınız mənə qəribə göründü. Maraqlıdır, siz bu adı haradan tapıb ortaya çıxarmısınız?

– Evkom məsləhət görüb. Təqvimdə axtardılar, “hansı istəyirsən, seç”, dedilər. Mən də bunu seçdim.

– Heç bir təqvimdə belə şey ola bilməz.

– Mat qalınasıdır, – adam gülümsündü, – əgər həmin təqvim sizin müayinə otağınızdan asılıbsa, onda necə?

Filip Filipoviç ayağa durmadan divardakı düyməni basdı, zəng səsinə Zina gəldi.

– Müayinə otağındakı təqvimi mənə gətirin.

Araya sükut çökdü. Zina təqvimi gətirəndə Filip Filipoviç soruşdu:

– Hanı?

– Martın 4-də bayram edilir.

– Göstərin... Hm... Lənətə gələsən... Zina, bu dəqiqə bunu sobaya basın.

Zina qorxudan gözlərini bərəldib təqvimı apardı, adam isə tənə ilə başını yellədi.

- İcəzənizlə, soyadınızı da öyrənə bilərəmmi?
- Nəslimin soyadını götürmək istərdim.
- Necə? Nəslinizin? Yəni?
- Şarikov.

* * *

Kabinetdəki masanın qabağında əyninə dəri tujurka geymiş evkom sədri Şvonder dayanmışdı. Doktor Bormental kresloda əyləşmişdi. Onun şaxtadan qızarmış yanaqlarında (o, təzəcə qayıtmışdı) da yanaşı oturmuş Filip Filipoviçin üzündəki kimi bir çaşqınlıq ifadəsi vardı.

– Necə yazım? – Filip Filipoviç səbirsizliklə soruşdu.

– Nə var ki, – Şvonder dilləndi, – mürəkkəb iş deyil. Təsdiqnamə yazın, vətəndaş professor. Yəni bunu təqdim edən şəxs, doğrudan da, Şarikov Poliqrav Poliqravoviç adlanır, həqiqətən də, o, hm... sizin mənzilinizdə doğulub.

Həç nə başa düşməyən Bormental kresloda qurcuxdu. Filip Filipoviç bığını dartışdırdı.

– Hm... lənətə gələsən! Bundan səfeh bir şey düşünüb tapmaq olmaz. O, həç də doğulmayıb, sadəcə olaraq... yəni bir sözlə...

– Doğulub, ya doğulmayıb, öz işinizdir, – Şvonder sakit bədxahlıqla dilləndi... – Ümumiyyətlə və bütövlükdə təcrübəni siz aparmısınız, professor! Vətəndaş Şarikovu da siz yaratmışınız.

– Özü də çox sadə, – kitab dolabının yanından Şarikov hürdü. O, güzgünün dərinliyində bərq vuran qalstukuna baxırdı.

– Çox xahiş edərdim ki, – Filip Filipoviç dişlərini qıcadı, – siz söhbətə qarışmayasınız. Nahaq deyirsiniz ki, “özü də çox sadə”, bu, qətiyyətlə sadə məsələ deyil.

– Mən necə qarışmaya bilərəm, – Şarikov incik-incik mırıldadı.

Şvonder dərhal onu müdafiə etdi:

– Bağışlayın, professor, vətəndaş Şarikov tamamilə haqlıdır. Şəxsi taleyinin müzakirəsində iştirak etməyə onun tam haqqı var, ələlxüsus söhbət sənəddən gəndə. Sənəd dünyada ən vacib şeydir.

Elə bu zaman onun qulağının dibində səslənən telefon zəngi söhbəti kəsdi. Filip Filipoviç dəstəyə “Bəli”... – deyib qızardı, ardınca da qışqırdı:

– Xahiş edirəm, boş şeylərlə məni işdən ayırmayın. Sizə nə dəxli var? – o, zərblə dəstəyi yerinə qoydu.

Şvonderin üzünə sevinc işığı yayıldı.

Filip Filipoviç pul kimi qızararaq bağırdı:

– Bir sözlə, bu söhbəti qurtaraq.

O, bloknotlandan bir vərəq qoparıb kağıza bir neçə söz yazdı, sonra yazdığını qeyzlə ucadan oxudu:

– “Bununla təsdiq edirəm ki...” Şeytan da baş açə bilməz ki, bu nə deməkdir... Hm... “Bu arayışı təqdim edən, laboratoriya təcrübəsi zamanı baş beyində əməliyyat yolu ilə alınmış şəxsin sənədlərə ehtiyacı var...” Lənətə gələsən! Mən, ümumiyyətlə, bu mənasız sənədlərin verilməsinin əleyhinəyəm. İmza – “professor Preobrajenski”.

454

– Olduqca qəribədir, professor, – Şvonder incidi, – siz necə bu sənədləri “mənasız” adlandırırırsınız? Mən evdə sənədsiz, üstəlik, milis tərəfindən hərbi uçota alınmamış sakinin yaşamasına yol verə bilmərəm. Birdən yırtıcı imperialist qanıçənləri ilə müharibə oldu?

– Mən heç bir müharibəyə gedən deyiləm! – Şarikov qaşqabaqlı halda dolaba hüdü.

Şvonder çaşdı, lakin tezəcə özünü ələ alıb nəzakətlə Şarikova irad tutdu:

– Siz, vətəndaş Şarikov, son dərəcə şüursuz danışırsınız. Hərbi uçota durmağınız zəruridir.

– Uçota durmağına duraram, müharibəyə isə – qulağının dibini görəndə... – Şarikov bantını düzəldərək nifrətlə cavab verdi.

İndi də Şvonderin pərt olmaq növbəsi gəlmişdi. Preobrajenski kin və qüssə içində Bormentalla baxışdı: “Bu dərs yerinə düşür”. Bormental başını mənalı-mənalı yellədi.

– Mən əməliyyat zamanı ağır yaralanmışam, – Şarikov qaşqabaq töküüb uladı, – bax gör, başıma nə oyun gətiriblər, – deyib başını göstərdi.

Hələ yeri sağalmamış köndələn əməliyyat çapığı onun alınını kəsib keçirdi.

– Siz anarxist fərdiyyətçisiniz? – Şvonder qaşlarını dartaraq soruşdu.

– Mənə ağ bilet düşür, – Şarikov onun sualına belə cavab verdi.

– Yaxşı, hələlik bunun əhəmiyyəti yoxdur, – təəcübələnmiş Şvonder cavab verdi, – fakt budur ki, biz professorun verdiyi arayışı milisə göndərəcəyik, sizə sənəd düzəldəcəklər.

– Mənə baxın, e... – hansısa fikrin əlində giriftar qalan Filip Filipoviç qəfildən onun sözünü kəsdi, – sizin evdə boş otaq yoxdur ki? Mən onu almağa hazırım.

Şvonderin qonur gözlərində sarımtıl qılgıncımlar oynadı:

– Çox təəssüf ki, yoxdur, professor. Olası da deyil.

Filip Filipoviç dodaqlarını bərk-bərk sıxıb heç nə demədi. Telefon yenə də qulaqbatırıcı zəng çaldı. Filip Filipoviç zəngə cavab vermədən, sükut içində dəstəyi telefonun üstündən götürüb elə atdı ki, dəstək bir neçə dəfə fırlandıqdan sonra mavi qaytandan asılı qaldı. Hamı diksindi. “Qoca əsəbiləşib”, – Bormental fikirləşdi; Şvonder isə gözləri parıldaya-parıldaya təzim edib çıxdı.

Şarikov ayaqqabılarını cırıldada-cırıldada onun ardınca yollandı.

Professor Bormentalla ikilikdə qaldı. Azacıq sükutdan sonra Filip Filipoviç başını yüngülcə yelləyib dilləndi:

– Vicdan haqqı, dəhşətdir. Görürsünüz? Canınıza and olsun, əziz doktor, mən bu iki həftə ərzində axır on dörd ildə çəkdiyimdən çox əzab çəkmişəm! Sizə deməliyəm ki, bu – tip...

Aralıda şüşə cingiltisi, sonra boğuş qadın ciyiltisi eşidildi və dərhal sükut çökdü. Müayinə otağına yönələn qara qüvvə dəhlizdə divarları döyəclədi, orada nə isə gurultu ilə yerə dəyib bir an içində geriyyə uçdu. Qapılar çırpıldı və Darya Petrovnanın qışqırtısı mətbəxdə boğuş əks-səda verdi. Sonra Şarikov uladı.

– İlahi, yenə nə oldu? – Filip Filipoviç qışqıraraq qapıya doğru cumdu.

– Pişik, – Bormentalın ağılına bu gəldi, özü də dərhal onun dalınca çıxdı. Onlar dəhliz boyu qapıyacan gedib, yenidən geri döndülər, ayaqyoluna, vanna otağına girdilər. Zina mətbəxdən güllə kimi çıxıb Filip Filipoviçlə toqquşdu.

– Neçə dəfə demişəm, evə pişik buraxmayın, – Filip Filipoviç dəlicəsinə qışqırdı. – Hanı o?! İvan Arnoldoviç, Allah eşqinə, qəbul otağında pasiyentləri sakitləşdirin!

– Lənətə gəlmiş şeytan vanna otağında... vanna otağında oturub, – Zina boğula-boğula dedi.

Filip Filipoviç vanna otağının qapısını zərblə itələdi, lakin qapı açılmadı.

– Bu dəqiqə açın!

Cavabında kimsə bağlı vanna otağının divarına dırmaşdı, ləyənlər yerə düşdü, qapı arxasında Şarikovun vəhşi bağırması boğuc-boğuc guruldadı:

– Yerindəcə öldürəcəyəm...

Borularda şırıltı eşidildi, su axmağa başladı. Filip Filipoviç yenə qapını itələyib açmaq istədi. Buğlanan Darya Petrovna əyilmiş sifəti ilə mətbəxin astanasında göründü. Sonra lap tavanın altında vanna otağını mətbəxdən ayıran iri şüşə iki yerdən çatladı, oradan bir cüt şüşə qəlpəsi yerə düşdü, onların ardınca isə boynuna mavi bant bağlanmış, pələng kimi zolaqlı, qorodovoya oxşayan yekə bir pişik gəldi. Pişik birbaşa masanın üstündəki uzun qabın içinə dəydi, qab iki yerə bölündü, oradan döşəməyə tullandı, sonra sağ qabaq ayağını rəqs edirmiş kimi yelləderək üç ayağı üstündə dönüb dar yarığa soxuldu, oradan da dal qapının pilləkənlərinə düşdü. Yarıq genəldi və pişik başına dəsmal bağlamış bir qarı surəti ilə əvəz olundu. Ağ noxudu tuman geymiş qarı mətbəxdə peyda oldu. Qarı baş və şəhadət barmaqları ilə ovurdları çökmüş ağızını sildi, şişkin və tikanlı baxışlarla mətbəxə nəzər salıb heyərlə dedi:

– Ah, ilahi!

Rəngi ağarmış Filip Filipoviç mətbəxə girib qəzəblə qarından soruşdu:

– Sizə nə lazımdır?

– Adam kimi danışan itə baxmaq maraqlı olardı, – qarı yaltaq-yaltaq cavab verib xaç çevirdi.

Filip Filipoviçin rəngi daha da avazıdı, qarıya lap yaxın gələrək boğuc səslə pıçıldadı:

– Bu dəqiqə mətbəxdən rədd olun!

Qarı qarıya doğru çəkilib incik-incik dilləndi:

– Həddindən artıq kobudluq edirsiniz, cənab professor.

– Rədd ol, deyirəm! – Filip Filipoviçin gözləri bayquş gözləri kimi girdələndi. O, dal qapını öz əliylə qarının arxasınca çırpıb bağdı: – Darya Petrovna, axı mən sizdən xahiş etmişəm!

– Filip Filipoviç, – Darya Petrovna çılpaq əllərini bir-birinə çarpazlayıb yumruq kimi bükərək həyəcanla cavab verdi, – axı mən nə edim? Camaat bütün günü qapını qırır, adam heç işləyə də bilmir.

Su vanna otağında boğuş bir qəzəblə kükrəyirdi, qalan səslər isə artıq eşidilməz olmuşdu. Doktor Bormental içəri girdi.

– İvan Arnoldoviç, artıq dərəcədə xahiş edirəm... Hm... orada neçə pasiyent qalıb?

– On bir nəfər, – Bormental cavab verdi.

– Hamısını yola salın, bu gün qəbul etməyəcəyəm.

Filip Filipoviç barmağı ilə qapını tıqqıldadıb qışqırdı:

– Bu dəqiqə zəhmət çəkib çölə çıxınız. Qapını niyə bağlamısınız?

– U-u – Şarikovun gileyli və ölgün səsi hay verdi.

– Axı nə olub!.. Eşitmirəm, suyu bağlayın.

– Hau! Hau!..

– Suyu bağlayın! O nə qayırıb, başa düşmürəm... – Filip Filipoviç tamam özündən çıxaraq qışqırdı.

Zina və Darya Petrovna qapını açaraq mətbəxdən boyladılar. Filip Filipoviç qapını bir də yumruğuyla döyəclədi.

– Odur! – Darya Petrovna mətbəxdən qışqırdı.

Filip Filipoviç mətbəxə yüyürdü. Tavanın altındakı qırılmış pəncərədən Poliqraf Poliqrafoviçin üzü göründü. Onun sifəti əyilmişdi, gözləri yaşarmışdı, burnunun üstündə isə təzə qan laxtası ilə örtülmüş cızıq görünürdü.

– Siz dəli olmusunuz? – Filip Filipoviç soruşdu. – Niyə içəridən çıxmırsınız?

Şarikov qüssə və qorxu içində ətrafına baxıb cavab verdi:

– Qapı içəridən bağlanıb.

– Kilidi açın. Nədir, heç kilid görməmişiniz?

– Açılmır lənətə gəlmiş! – Poliqraf qorxu içində cavab verdi.

– Ay dədə! Qapı içəridən cəftələnib! – Zina əllərini bir-birinə vurub qışqırdı.

– Orada belə bir düymə var! – suyun səsinə batırmağa çalışan Filip Filipoviç qışqırdı, – onu aşağı basın... Aşağı basın! Aşağı!

Şarikov yox olub bir dəqiqədən sonra yenidən pəncərədə göründü.

– Orada düymə-zad yoxdur, – sonra o, dəhşətli səsle pəncərəyə hüdü.

– Lampanı yandırın. O qudurub!

– Murdar pişik lampanı salıb sındırdı, – Şarikov cavab verdi, – mən əclafın ayağından tutmaq istəyirdim ki, krani qopardım, indi də tapa bilmirəm.

Üçü də əlini əlinə vurub, hirsle yerindəcə donub-qaldı.

Beş dəqiqədən sonra Bormental, Zina və Darya Petrovna boru şəklində bükülüb vanna otağının qapısı ağzına qoyulmuş xalçanın üstündə yan-yana oturmuşdular və dalları ilə onu qapının yarığına elə sıxmışdılar ki, su içəridən axmasın, qapıçı Fyodor isə Darya Petrovnanın yandırılmış gəlinlik şamı əlində, taxta nərdivanla qırıq pəncərəyə doğru qalxırdı. Onun boz damalı iri dalı havada görünüb pəncərə deşiyində yox oldu.

– Du... u-u! – Şarikov şırıltı içində nəşə qışqırdı.

Fyodorun səsi eşidildi:

– Filip Filipoviç, onsuz da, qapını açmaq lazımdır. Qoy axsın. Mətbəxdən yığılıq suyu.

– Açın! – Filip Filipoviç acıqla qışqırdı.

Üçlük xalçanın üstündən durdu, qapını içəridən itələdilər və dərhal su dəhlizi basdı. İçəridən gələn dalğa üç səmtə ayrıldı: qarşı tərəfdəki ayaqyoluna, sağa – mətbəxə və sola – dəhlizə. Zina suyun içində hoppanıb şappıltı sala-sala qapını bağladı. Topuğunacan suyun içində olan Fyodor vanna otağından çıxdı, özü də nədənsə gülümsəyirdi. Tamam islanmışdı, sanki, müşəmbəyə bürünmüşdü.

– Təzyiq güclüdür, güc-bəla ilə tıxadım, – o izah etdi.

– Hanı o? – bir ayağını lənət oxuya-oxuya sudan qaldıran Filip Filipoviç soruşdu.

– Çıxmağa qorxur, – Fyodor səfehçəsinə gülümsünərək anladı.

– Döyəcəksiniz, papaşa? – vanna otağından Şarikovun ağılsınan səsi eşidildi.

– Qanmaz! – Filip Filipoviç kəsə cavab verdi.

Zina ilə Darya Petrovna tumanını dizində düyünləyib, Şarikovla qarışıq isə şalvarını çırmalayıb yalın ayaqlarıyla mətbəxin döşəməsindəki suyu əsgilərə hopdurur, sonra da əsgini zibil vedrəsinə, ya da vanna otağındakı su çanağına sıxırdılar. Yaddan çıxmış pillətə uğuldayırdı. Su qarının altından birbaşa pilləkənlərə axır, pillələrin arasından da zirzəmiyə tökülürdü.

Bormental dəhlizdə parketi basmış gölməçənin içində barmaqlarının ucunda durub, azacıq aralı zəncirli qapıdan danışmaq aparırdı.

– Bu gün qəbul olmayacaq, professor nasazlayıb. Zəhmət olmasa, qapıdan çəkilin, bizdə su borusu partlayıb...

– Bəs qəbul haçan olacaq? – qapı arxasındakı əl çəkmirdi, – mənim bircə dəqiqəlik işim var...

– Mənlilik deyil, – Bormental barmaqlarının ucundan dabanlarının üstünə çökdü, – professor yatır, boru da partlayıb. Sabah, xahiş edirəm! Zina! Əzizim! Buranı silin, yoxsa su giriş qapısınıncan axacaq.

– Əsgilər daha su götürür.

– İndi parçla yığarıq, – Fyodor səs verdi, – bu saat.

Zənglər ara vermirdi; Bormentalın ayaqları artıq bütünlüklə suyun içində idi.

– Əməliyyat haçandır? – səs yiyəsi əl çəkmir və qapının arasından içəri soxulurdu.

– Boru partlayıb...

– Mən içəri qaloşla keçərdim...

Göyümtül siluətlər bir-birinin ardınca qapı arxasında peyda olurdu.

– Olmaz, xahiş edirəm, sabah.

– Axı mən qəbula yazılmışam.

– Sabah. Su təchizatı sistemində qəza baş verib.

Fyodor suyu parçla yığaraq doktorun ayaqları altında qurdalanırdı, burnu cızılmış Şarikov isə təzə üsul tapmışdı. O, iri bir əsgini boru kimi büküb qarnı üstündə suya uzanmışdı, beləcə, əsgilə suyu dəhlizdən əks istiqamətə, ayaqyoluna qaytarırdı.

– Neynirsən, ay qulyabanı, suyu niyə hər yerə axıdır-san? – Darya Petrovna acıqlandı. – Çanağa tök.

– Nə çanağa, – bulanıq suyu əli ilə yığan Şarikov cavab verdi, – su pilləkənə axır.

Üstündə ayaqlarına göy zolaqlı corab geymiş və yıxılmamaqçün əlləriylə müvazinətini saxlayan Filip Filipoviçin uzandığı balaca skamya qıncırtı ilə sürüşərək dəhlizdən çıxdı.

– İvan Arnoldoviç, onlara cavab verməyi boşlayın. Yataq otağına keçin, mən sizə tufli verəcəyəm.

– Eyib etməz, Filip Filipoviç, boş şeydir.

– Qaloş geyin.

– Artıq gecdir. Onsuz da, ayaqlarım islanıb.

– Ah, ilahi! – Filip Filipoviçin kefi pozuldu.

– Nə ziyankar heyvandır! – Şarikov gözlənilmədən əlin-də şorba kasası çömbəlmiş halda sürüşüb mətbəxdən çıxdı.

Bormental qapını çırpdı və özünü saxlaya bilməyib ucadan güldü. Filip Filipoviçin burun pərələri enləndi, eynəyi parıldadı.

– Siz kimdən danışırınsınız? – o, yuxarıdan-aşağı Şarikovdan soruşdu, – müsaidənilə bilmək istərdim.

– Pişiyi deyirəm. Yaman yaramazdır, – Şarikov gözlərini sağa-sola qaçıraraq cavab verdi.

– Bilirsinizmi, Şarikov, – Filip Filipoviç nəfəsini dərib dilləndi, – mən, sözün əsl mənasında, sizdən həyasız məxluq görməmişəm.

Bormental bıçaltı irişdi.

– Siz, – Filip Filipoviç davam etdi, – sadəcə olaraq, abırsızsınız. Siz nə cəsarətlə belə danışırınsınız? Bütün bunları siz eləmisiniz, hələ diliniz də var... Yox! Şeytan da baş açə bilməz ki, bu nə deməkdir!

– Şarikov, xahiş edirəm, mənə deyəsiz, – Bormental söhbətə qoşuldu, – siz bu pişiklərin dalınca hələ nə qədər qaçacaqsınız? Utanın! Axı bu, biabırçılıqdır. Vəhşi!

– Mən vəhşi deyiləm, – Şarikov qaşqabağını salladı. – Mən heç də vəhşi deyiləm. Onu mənzilə buraxmaq olmaz. Elə bir şey axtarır ki, oğurlasın. Daryanın qiymətini yeyib. Onun dərşini vermək istəyirdim.

– Sizin özünüzə dərs verən lazımdır! – Filip Filipoviç cavab verdi, – siz bir güzgüdə öz sifətinizə baxınız.

– Az qalmışdı gözüm çıxsın, – Şarikov kirli yaş əliylə gözünü ovuşduraraq tutqun halda cavab verdi.

Elə ki nəmlikdən qaralmış parket bir az qurudu və güzgülər buğla örtüldü, zənglər də kəsildi. Filip Filipoviç qırmızı tumac tufilərdə dəhlizdə dayanmışdı.

– Bu, sizə çatacaq, Fyodor.
 – Qulluğunuzda həmişə hazırım.
 – Elə bu dəqiqə paltarınızı dəyişin. Hə, bir də Darya Petrovnanın yanına gedib araq için.

– Nə zəhmət çəkirsiniz, – Fyodor əzilib-büzüldü, sonra dedi: – Yenə də verməlisiniz, Filip Filipoviç. Üzr istəyirəm, düzünə qalsa, adam vicdan əzabı çəkir. 7-ci mənzildəki pəncərə şüşəsinə görə... Vətəndaş Şarikov daşla sındırıb...

– Pişiyə daş atıb? – Filip Filipoviç bulud kimi tutularaq soruşdu.

– Yox, yox, mənzilin sahibinə. O hətta məhkəməyə verməklə hədələyirdi.

– Lənətə gələsən!

– Şarikov onlarda işləyən qadını qucaqladı, ev yiyəsi də bunu qovmaq istədi. Bir balaca söyüşdülər.

– Nə qədər verməliyəm? Allah xatirinə, siz mənə belə hadisələr haqda dərhal xəbər çatdırın!

– Manat yarım.

Filip Filipoviç üç dənə parıldayan əlliqəpiklik çıxarıb Fyodora verdi.

– Belə bir əclafdan ötrü hələ manat yarım da xərcə düşmək, – qapı ağzında boğuc səs eşidildi, – heç o özü...

Filip Filipoviç çevrilib dodaqlarını dişlədi, bir söz demədən Şarikovu geri itələdi, onu qəbul otağına basıb qapını kilidlədi. Şarikov dərhal içəridən qapını yumruqla döyəcləməyə başladı.

– Qapını sındırma! – Filip Filipoviç üzgün səslə qışqırdı.

– Həqiqətən, – Fyodor mənalı-mənalı dedi, – həyatım boyu belə sırtıq görməmişəm.

Bormental, sanki, yerin altından çıxdı.

– Filip Filipoviç, xahiş edirəm, həyəcanlanmayın.

Gənc, qüvvətli tələbə qəbul otağının qapısını açıb içəri girdi və oradan onun səsi eşidildi:

– Nə edirsiniz? Meyxanadasınız-nədir?

– Belədir... – qətiyyətli Fyodor əlavə etdi, – burası dəqiq belədir. Nə qulağının dibinə ilişdirəsən...

– Siz nə danışırırsınız, Fyodor, – Filip Filipoviç burnunun altında kədərlə donquldandı.

– Əfv edərsiniz, sizə canım yanır, Filip Filipoviç.

VII

– Yox, yox, yenə yox! – Bormental israrla dilləndi, – icazə verin, dəsmalı yaxanıza tutum.

– Nə danışırsınız, Allah haqqı, qoymaram, – Şarikov narazı halda donquldandı.

– Sizə təşəkkür edirəm, doktor, – Filip Filipoviç nəvəzislə dedi, – yoxsa ona irad tutmaqdan boğaza yığılmışam.

– Dəsmalı yaxanıza tutmayınca yeməyə icazə verməyəcəyəm. Zina, mayonezi Şarikovdan geri alın.

– Necə yəni? – Şarikovun halı pozuldu, – mən bu dəqiqə dəsmalı yaxama tutaram.

O, sol əli ilə Zinanın gətirdiyi boşqabı kənara itələyib, sağ əli ilə salfeti yaxalığının altına dürtdü, bu zaman Şarikov bərbərxdan oturmaş müştəriyə oxşadı.

– Özünüz də buyurun çəngəllə yeyin, – Bormental əlavə etdi.

Şarikov dərin bir köks ötürdü və qatı sousun içində üzən nəre balığı tikələrini tutmağa başladı.

– Mən yenə də araq içə bilərəmmi?

– Sizi xarab eləməz ki? – Bormental soruşdu, – axır zamanlar çox içirsiniz.

– Olmaya heyfiniz gəlir? – Şarikov ona çəp-çəp baxdı.

– Səfeh danışırsınız... – Filip Filipoviç ciddi surətdə söhbətə qoşuldu, lakin Bormental onun sözünü kəsdi.

– Narahat olmayın, Filip Filipoviç, özüm onun cavabını verərəm. Siz, Şarikov, mənasız danışırsınız, adamı əsəbiləşdirənsə odur ki, bu boş sözləri qəti və inamla deyirsiniz. Arağa, əlbəttə, heyfim gəlmir, hələ demirəm ki, o, mənim yox, Filip Filipoviçindir. Sadəcə olaraq, araq zərərli dir. Bu – bir, ikincisi isə – siz araqsız da özünüzü tərbiyəsiz aparırsınız.

Bormental yapışdırılmış sınıq bufet şüşələrini göstərdi.

– Zinuşa, zəhmət olmasa, mənə yenə də balıq verin, – professor dedi.

Bu ara Şarikov əlini qrafinə uzatdı və Bormentala çəp-çəp baxaraq qədəhinə araq süzdü.

– Başqalarına da təklif etmək lazımdır, – Bormental dedi, – beləliklə, əvvəl Filip Filipoviçə, sonra mənə, axırda isə özünə.

Şarikovun dodaqlarına güclə sezilən kinayəli təbəssüm qondu və o, qədəhlərə araç süzdü.

– Sizdə hər şey paradda olan kimidir, – o dilləndi, – salfeti ora, qalstuku bura, gah “bağışlayın”, gah “buyurun – mersi”, heç nəyi... belə... əsl qaydasında eləmirsiniz. Çar rejimində olduğu kimi özünüzə əzab verirsiniz.

– Bəs, əslində, necə olmalıdır? Müsaidənilə soruşum.

Şarikov Filip Filipoviçin bu sualına heç bir cavab vermədi, qədəhini qaldırıb dedi:

– Məsələn, arzu edirəm ki, hər şey...

– Sizinçün də, – Bormental bir balaca istehza ilə dilləndi.

Şarikov qədəhi başına çəkdi, üz-gözünü büzüşdürdü, bir tikə çörəyi burnuna tutub iylədi, sonra tikəni uddu, bununla belə, gözlərindən yaş gəldi.

– Staj, – Filip Filipoviç qırıq-qırıq və sanki, özünü unutmuş halda dilləndi.

Bormental əyilib təəccüblə ona baxdı:

– Bağışlayın, anlamadım...

– Staj! – Filip Filipoviç təkrar edib acı-acı başını yellədi, – burada biz çox gücsüzük – Klim.

Bormental hədsiz maraqla baxışlarını düz Filip Filipoviçin gözlərinin içinə sancdı:

– Siz belə güman edirsiniz, Filip Filipoviç?

– Güman etmirəm, mən buna əminəm.

– Doğrudanmı?.. – Bormental əyilib Şarikova baxdı və sözünün gerisini gətirmədi.

O isə nədənsə şübhələnərək qaşqabağını tökmüşdü.

– Spöter¹... – Filip Filipoviç astadan dedi.

– Qut², – assistent cavab verdi.

Zina bişirilmiş hindtoyuğu gətirdi. Bormental Filip Filipoviçə qırmızı çaxır süzəndən sonra Şarikova da təklif etdi.

– İstəmirəm. Ondansa, araç içərəm.

Onun üzü yağlanmışdı, alnında tər puçurlanmışdı, özü də bir az keflənmişdi. Çaxırdan sonra Filip Filipoviç də bir balaca yumşalmışdı. Onun gözlərində bir aydınlıq vardı, ağ xama içinə düşən milçək kimi başı ağ salfet içində qaralan Şarikova lütfkarlıqla baxırdı.

¹ Sonra (*alm.*)

² Yaxşı (*alm.*)

Bormental isə kəmərinin altını bərkidəndən sonra özündə yaradıcılığa meyil hiss etdi.

– Deyin görək, bu axşam biz sizinlə nə edəcəyik? – o, Şarikovdan soruşdu.

Şarikov gözlərini döyərək cavab verdi:

– Yaxşısı budur, sirkə gedək.

– Hər gün sirk, – Filip Filipoviç iltifatla dedi, – bu, mənəcə, lap darıxdırıcıdır. Mən sizin yerinizə olsam, bir dəfə də teatra gedərəm.

– Mən teatra getməyəcəyəm. – Şarikov kinli-kinli cavab verdi və gəyirərək ağzını əydi.

– Süfrə arxasında gəyirmək başqalarının iştahasını korlayır, – Bormental bir tərbiyəçi vərdişi ilə bildirdi. – Məni bağışlayın... Teatr nə üçün sizin xoşunuza gəlmir?

Şarikov boş qədəhə durbinlə baxan kimi baxdı, nəşə fikirləşib dodaqlarını uzatdı.

– Gic-gic boşboğazlıq eləyirlər. Elə danışırlar, danışırlar... Xalis əks-inqilabdır.

Filip Filipoviç qotik üslubda naxışlanmış stula yayxanaraq elə qəhqəhə çəkdi ki, ağzındaki qızıl dişləri bərq vurdu. Bormental eləcə başını buladı:

– Siz bir şey oxuyadınız, – məsləhət gördü, – yoxsa bilirsinizmi...

– Onsuz da, elə oxuyuram, oxuyuram... – Şarikov cavab verib, birdən acgöz bir cəldliklə özünə yarım stəkan araq süzdü.

– Zina, – Filip Filipoviç həyəcanla çağırdı, – bala, arağı süfrədən götür. Daha gərək deyil. Siz nə oxuyursunuz?

Birdən onun başında belə bir mənzərə canlandı: insan yaşamayan bir ada, palma ağacları, əynində vəhşi heyvan dərisi, başında qalpaq olan bir adam. “Robinzonu deyir, yəqin...”

– Onu... Nədir adı... Engelsin onunla... o məlunun adı nədir – Kautski ilə yazışmasını.

Bormental ucunda ağ ət tikəsi olan çəngəlini yarıyolda saxladı, Filip Filipoviç isə əlindəki dolu qədəhdən çaxırın yerə sıçratdı. Şarikov bu vaxt fürsətdən istifadə edib arağı içəri ötürdü.

Filip Filipoviç masaya dirsəklənib diqqətlə Şarikova baxdı:

– Müsəidənizlə öyrənim, oxuduğunuz əsər barədə nə deyə bilərsiniz?

Şarikov çiyinlərini çəkdi:

– Mən razı deyiləm.

– Kimlə? Engelslə, yoxsa Kautski ilə?

– Elə hər ikisi ilə, – Şarikov cavab verdi.

– Allaha and olsun, qiyamətdir. Kim desə ki başqa cürdür, hamısını... Bəs siz özünüz nə təklif edərdiniz?

– Burada nə təklif yeri var ki?.. Yoxsa elə yazırlar, yazırlar... konqres, nə bilim, almanlar... Adamın başı şişir. Hamısını götürüb biryolluq bölmək...

– Mən elə belə də fikirləşirdim, – Filip Filipoviç ovcu ilə süfrəni şappıldadaraq ucadan dedi, – məhz belə güman edirdim.

– Siz bunun üsulunu da bilirsiniz? – Bormental maraqla soruşdu.

– Burada nə üsul yeri var ki, – araqdan sonra dili açılan Şarikov izah etdi, – çətin iş deyil. Yoxsa bir nəfər yeddi otaqda yaşayır, 40 cüt şalvarı var, o biri isə küçələrdə sülənib zibil yeşiklərində özünə yem axtarır.

– Yeddi otaq deyəndə siz, yaqın, mənə işarə edirsiniz? – Filip Filipoviç gözlərini qıyaraq təkəbbürlə soruşdu.

Şarikov büzüşərək susdu.

– Yaxşı, qoy olsun, mən bölgünün əleyhinə deyiləm. Doktor, dünən siz neçə nəfərə rədd cavabı verdiniz?

– 39 nəfərə, – Bormental dərhal cavab verdi.

– Hm... 390 manat. Bəli, üç kişinin boynundadır. Xanımları – Zina ilə Darya Petrovnanı hesaba almayacağıq. Şarikov, sizdən 130 manat gəlir. Zəhmət çəkib verin.

– Əcəb işdir, – Şarikov qorxu içində cavab verdi, – mən nəyə görə sizə pul verməliyəm?

– Krana, bir də pişiyə görə, – istehzalı sakitliyi pozulan Filip Filipoviç bağırdı.

– Filip Filipoviç, – Bormental həyəcanla səsləndi.

– Dayanın! Biabırçılıq törətdiyinizə və nəticədə qəbulu pozduğunuza görə. Bu dözülməzdir. Adam vəhşi kimi evdə atlanıb-düşür, krani sındırır. Xanım Polasuxerin pişiyini kim öldürüb? Kim...

– Siz, Şarikov, üçüncü gün bir xanımı pilləkəndə dişlədiniz, – Bormental onun üstünə cumdu.

– Siz dayanın... – Filip Filipoviç nərildədi.

– O, mənim üzümə şillə vuranda yaxşıdır? – Şarikov zingildədi, – mənim üzüm dövlət malı deyil!

– Ona görə ki, siz onun döşünü çimdikləmişdiniz, – Bormental qədəhi çevirib qışqırdı, – siz...

– Siz inkişafın ən aşağı pilləsində dayanırsınız, – Filip Filipoviç Bormentalın səsini batıraraq bağırdı, – siz hələ indi-indi formalaşan, ağıl cəhətdən zəif bir varlıqsınız, hərəkətləriniz hələ heyvanınıkindən fərqlənmir, bununla belə, universitet təhsili görmüş iki adamın yanında həyasızcasına, utanıb-çəkinmədən, hər şeyi bölüşdürmək kimi kosmik miqyaslı bir məsələ barəsində kosmik səfehliklə məsləhətlər verirsiniz... Özünüz də diş tozu yeyirsiniz...

– Üçüncü gündən, – Bormental təsdiqlədi.

– Daha bəsdir, – Filip Filipoviç guruldadı, – bunu biryolluq sığa eləyib qulaqlarınızdan asın ki, – yeri gəlmişkən, nə üçün burnunuza çəkilmiş sink mazını silmişsiniz? – sizə nə desələr, dinməzəcə dinləməlisiniz. Öyrənmək və çalışmaq lazımdır ki, cəmiyyətdə yaşamağa, heç olmasa, azacıq yarayan biri ola bilərsiniz. Yeri gəlmişkən, bu kitabı hansı yaramaz sizə verib?

– Sizin üçün hamı yaramazdır, – ikitərəfli hücumdan özünü itirən Şarikov qorxa-qorxa cavab verdi.

– Mən təxmin eləyirəm, – Filip Filipoviç hirsindən qızaraq ucadan dedi.

– Hə, nə olsun? Düzdür, Şvonder verib. O, yaramaz deyil... Mən inkişaf edim deyər...

– Kautskidən sonra sizin necə inkişaf etdiyinizi görürəm, – Filip Filipoviç sapsarı saralıb cır səslə çığırdı.

O daha dözə bilməyərək qəzəblə divardakı düyməni basdı.

– Bugünkü hadisə bunu bütün aydınlığı ilə göstərdi. Zina!

– Zina! – Bormental qışqırdı.

– Zina! – qorxmuş Şarikov bağırdı.

Bənizi ağarmış Zina qaçaraq gəldi.

– Zina, orada, qəbul otağında... Qəbul otağındadır?

– Qəbul otağındadır, – Şarikov itaətkarlıqla cavab verdi, – kuporos¹ kimi yaşıldır.

¹ Kuporos – bəzi metal sulfatların kristal hidratlarının ümumi adı (*fr. couperose*); *burada*: məişətdə işlənən mis kuporosu

– Yaşıl kitabça var...
 – Hə, indi yandıracaq, – Şarikov ümitsizliklə dilləndi,
 – dövlət malıdır, kitabxananındır!

– Engelsin o şeytanla yazışması... Adı nədir onun... Bu dəqiqə sobaya bas o kitabı!

Zina otaqdan güllə kimi çıxdı.

– Mən bu Şvonderi, vicdan haqqı, qabağıma çıxan birinci ağacdən asardım, – Filip Filipoviç hindtoyuğunun qanadını qeyzlə gəmirərək ucadan dedi, – görünməmiş yaramazın biridir, çiban kimi evin ortasından çıxıb. Hələ mənasız həcrlər də yazıb qəzetlərdə çap etdirir...

Şarikov professoru kinli və istehzal baxmağa başladı. Filip Filipoviç də, öz növbəsində, ona çəp-çəp baxıb susdu.

Bormental birdən peyğəmbərcəsinə fikirləşdi: “Ax, deyəsən, evimizdə heç də xoşagələm, yaxşı bir şey gözləmir bizi”.

Zina əlində tutduğu girdə qabın içində sağ böyrü sarı, sol böyrü çəhrayı olan yağlı kökə və qəhvədanla içəri girdi.

– Mən bundan yeməyəcəyəm, – Şarikov hədələyici tərdə kinli-kinli bəyan etdi.

– Sizə təklif eləyən də yoxdur. Özünüzü ədəbli aparın. Doktor, xahiş edirəm.

Nahar sükut içində başa çatdı.

Şarikov cibindən əzik papiros çıxarıb tüstülətməyə başladı. Filip Filipoviç qəhvəsini içib saatına baxdı, repetiri basdı və saat həzin-həzin zəng çalıb doqquza on beş dəqiqə işlədiyini bildirdi. Filip Filipoviç, adəti üzrə, qotik üslubda naxışlanmış stula yayxanıb əlini masanın üstündəki qəzetə uzatdı.

– Doktor, xahiş edirəm onunla sirkə gedin. Ancaq Allah xatirinə, baxın görün proqramda pişik yoxdur ki?

– Belə bir əclafı hələ sirkə də buraxırlar, – Şarikov başını bulayaraq qaşqabaq tökdü.

– Ora hələ ondan betərlərini də buraxırlar, – Filip Filipoviç ikibaşlı cavab verdi, – proqramda nə var?

– Solomonskinin sirkində, – Bormental oxumağa başladı, – hansısa dörd... Yussems və ölü nöqtə adamı.

– Bu Yussems nə deməkdir? – Filip Filipoviç şübhəli-şübhəli soruşdu.

– Allah bilir; birinci dəfədir ki, bu sözə rast gəlirəm.

– Onda hamısından yaxşı Nikitingilin sirkinə baxın. Hər şeyin aydın olması zəruridir.

– Nikitin... Nikitin... Hm... Fillər və insan məharətinin son həddi.

– Belə...ə. Fillər barəsində nə deyə bilərsiniz, əziz Şarikov? – Filip Filipoviç sınaqçı tərzdə soruşdu.

O incidi.

– Bu nə deməkdir, mən heç nə qanmıram-nədir? Pişik – başqa söhbət. Fil – faydalı heyvandır, – Şarikov cavab verdi.

– Lap əla. Bir halda ki faydalıdır, gedin filə baxın. İvan Arnoldoviçin sözünə qulaq asmaq lazımdır. Bufetdə də heç bir söhbətə baş qoşmamalı! İvan Arnoldoviç, acizənə xahiş edirəm, orada Şarikova pivə təklif etməyin.

On dəqiqədən sonra İvan Arnoldoviçlə Şarikov başlarında ördəkburun kepka, əynlərində boyunluğu qaldırılmış qalın mahud palto sirkə getdilər. Mənzilə sükut çökdü. Filip Filipoviç öz kabinetinə keçdi. O, ağır yaşıl qalpaq altındaki lampanı yandıranda iri kabinetə rahatlıq gəldi, professor otaqda var-gəl etməyə başladı. Onun siqarının ucu solğun yaşıl bir işıqla uzun müddət ehtirasla közərdi. Professor əllərini cibinə qoyub otağı obaş-bubaş gəzdikcə ağır fikirlər onun daz alim alnını didib-parçalayırdı. O, ağızını marçıldadır, dodaqaltı “Nilin müqəddəs sahillərinə...” nəqarətini oxuyur və öz-özünə nə isə donquldanırdı. Nəhayət, siqarı külqabına basıb başdan-başa şüşəli dolaba yaxınlaşdı və bütün kabineti tavandan asılmış üç güclü lampa ilə işıqlandırdı. Dolabın üçüncü şüşə rəfindən ensiz bir banka götürdü və qaşlarını çataraq lampa işığında ona baxmağa başladı. Şəffaf qatı mayenin içində Şarikovun beyninin dərinliklərindən çıxarılmış balaca ağ bir maddə bankanın dibinə batmadan üzürdü. Filip Filipoviç çiyinlərini dartıb dodaqlarını büzür, “hm-hm” deyə-deyə onu gözləri ilə yeyir, sanki, o balaca, suda batmayan maddədə Preçistenkadakı bu evin altını-üstünə çevirən təəccüblü hadisələrin səbəbini görmək istəyirdi.

Çox güman ki, bu alim adam həmin səbəbi görə bildi. Hər halda, beyin artımına doyunca baxdıqdan sonra o, bankanı yenidən dolabda gizlətdi, dolabın qapısını bağlayıb açarı jiletinin cibinə qoydu, əllərini pencəyinin cib-

lərinə dibinəcən soxub, boynunu çiyinlərinə qısıb özünü divanın üstünə atdı. Sonra uzun müddət ikinci sıqarını közərtədi, kökünü də çeynədi və nəhayət, tənhalığın tam ortasında, lampanın yaşıl işığına bələnmiş ağsaçlı Faust kimi ucadan dedi:

– Allaha and olsun, deyəsən, qəti qərara gələcəyəm.

Heç kim onun bu nidasına cavab vermədi. Mənzildə bütün səslər kəsilməmişdi. Məlum olduğu kimi, Obuxov dalanında saat on birdə hərəkət dayanır. Gecikmiş piyadaların uzaq addım səsləri seyrək-seyrək eşidilir, haradasa pərdə arxasında taqqıldayandan sonra sönüb gedirdi. Filip Filipoviçin barmağı altında həzin-həzin səslənən repetirin zəngi onun cibindən kabinetə yayıldı...

Professor doktor Bormentalla Şarikovun sirkdən qayıtmağını səbirsizliklə gözləyirdi.

VIII

469

Filip Filipoviçin nə qərar qəbul etdiyi məlum deyildi. Gələn həftə ərzində də o, heç bir təşəbbüs göstərmədi və çox güman ki, onun fəaliyyətsizliyi ucbatından evdəki həyat yeni hadisələrlə aşıb-daşdı.

Su və pişik əhvalatlarından 6 gün sonra evlər komitəsindən Şarikovun yanına cavan bir adam gəldi. Xeyli keçmiş məlum oldu ki, gələn qadıncı; Şarikova bəzi sənədlər verdi, Şarikov sənəd-sünədi tez cibinə qoyub dərhal da doktor Bormentala çağırdı.

– Bormentala!

– Xeyr, lütfən, siz məni adım və atamın adı ilə çağırın!

– Bormentalin rəngi dəyişdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, cərrah ötən 6 gündə öz sağirdi ilə 8 dəfə savaşırdı. Obuxovdakı mənzilin havası çox ağır idi.

– Siz də məni adım və atamın adı ilə çağırın! – Şarikov əsaslı surətdə cavab verdi.

– Yox!– Filip Filipoviçin səsi qarının ağzında guruldadı.

– Mənim evimdə sizi bu adla çağırmağa icazə vermərəm. Əgər sizi, sadəcə, “Şarikov” çağırmağımızı istəmirsinizsə, onda mən də, doktor Bormentala da sizə “cənab Şarikov” deyə müraciət edə bilərik.

– Mən cənab deyiləm, cənablar hamısı Parisdədir! – Şarikov hüdü.

– Hamısı Şvonderin işidir! – Filip Filipoviç qışqırdı. – Yaxşı, qoy olsun, mən bu alçaqla haqq-hesabı çürüdərəm. Nə qədər ki mən burada yaşayıram, mənim evimdə cənablardan başqa heç kim olmayacaq! Əks təqdirdə ya mən, ya da siz, daha doğrusu, elə siz özünü buradan getməlisiniz. Bu gün mən qəzetlərə elan verəcəyəm, inanın ki, sizə otaq tapacağam.

– Xeyr, mən gic deyiləm ki, buradan gedim, – Şarikov aydın qətiyyətlə cavab verdi.

– Necə? – Filip Filipoviçin rəngi o qədər dəyişdi ki, Bormental onun yanına cumub qayğı və həyəcanla pençəyinin qolundan tutdu.

– Siz, bilirsinizmi, həyasızlıq etməyin, müsyö Şarikov! – Bormental səsinə ucaldı.

470

Şarikov bir az geri çəkilib cibindən yaşıl, sarı və ağ rəngli üç kağız çıxartdı, barmaqları ilə onları göstərərək danışmağa başladı:

– Budur. Mənzil yoldaşlığının üzvü kimi mənə məsul icarədar Preobrajenskinin 5 nömrəli mənzilində 16 kvadrat arşın yaşayış sahəsi düşür, – Şarikov fikirləşib elə bir söz işlətdi ki, Bormental dərhal bunu öz beynində yeni söz kimi qiymətləndirdi: – mərhəmət göstərin.

Filip Filipoviç dodaqlarını dişlədi və ehtiyatsızlıq elədi:

– And içirəm ki, mən axırda bu Şvonderi güllələyəcəyəm.

Şarikovun gözlərindən göründü ki, o, bu sözləri son dərəcə diqqətlə və iti bir fəhmlə qəbul etdi.

– Filip Filipoviç, *vorsichtig!*¹ – Bormental onu ehtiyatla çağırırdı.

– Özünü bilin... Əgər bu cür alçaqlıq edirsinizsə! – Filip Filipoviç rusca qışqırdı. – Yadınızdan çıxarmayın, Şarikov... cənab, bir də həyasızlığa yol versəniz, mən sizi nahardan, ümumiyyətlə, mənim evimdə qidalanmaqdan məhrum edəcəyəm. 16 arşın – çox gözəl, axı mən sizi bu qurbağa rəngli kağıza görə yedizdirməyə də borclu deyiləm!

Şarikovun qorxudan ağzı açıla qaldı.

– Mən yeməksiz qala bilmərəm, – deyə mırıltıdadı, – bəs qarnımı harada doyracağam?

¹ Ehtiyatlı (*alm.*)

– Onda özünüzü ədəbli aparın! – həkimlər dilləndilər. Şarikov xeyli sakitləşdi və o gün özündən başqa kim-səyə ziyan vurmadı: Bormentalın qısa müddətə evdən çıxmasından istifadə edən Şarikov onun ülgücünü ələ keçirib üzünü elə doğradı ki, nəticədə Filip Filipoviçlə doktor Bormental onun yarasına tikiş qoymalı oldular, Şarikov isə göz yaşı tökərək uzun müddət uladı.

O biri gecə professorun kabinetindəki yaşıl toranlıqda iki nəfər – Filip Filipoviç özü, bir də bütün qəlbə ilə ona bağlanmış sədaqətli Bormental oturmuşdu. Evdə hamı yatırdı. Filip Filipoviç özünün lacivərdi xalatında və qırmızı tuffilərində, Bormental isə köynəkdə və mavi aşırımlı şalvarda idi. Həkimlərin arasındakı girdə masanın üstündə, qalın albomun yanında bir şüşə konyak, içində limon olan nəlbəki və siqar qutusu vardı. Alimlər otağı siqar tüstüsü ilə dolduraraq son hadisələri qızğın şəkildə müzakirə edirdilər: bu axşam Şarikov Filip Filipoviçin kabinetindəki press-papyenin altından iki onluq götürüb yoxa çıxmışdı və evə tam sərxoş halda, özü də gec qayıtmışdı. Bu hələ harasıdır? Onunla iki naməlum şəxs də gəlmiş, pilləkənlərdə şuluq salmış, üstəlik, Şarikovun yanında qalıb gecələmək də istəmişdilər. Həmin şəxslər alt paltarının üstündən çiyinə payız paltosu salmış Fyodor səs-küyə gəlib qırx beşinci milis şöbəsinə zəng etdikdən sonra çıxıb getmişdilər. Şəxslər Fyodor dəstəyi asan kimi rədd olmuşdular. Həmin adamlar getdikdən sonra dəhlizdəki güzgünün qabağından malaxit külqabı, Filip Filipoviçin qunduz xəzindən papağı və üstündə qızıl hərflərlə “Əziz və hörmətli Filip Filipoviçə ordinatorlardan anadan olduğu gün...”, ardınca da rum rəqəmləri ilə XXV yazılmış əlağacı yoxa çıxmışdı.

– Onlar kim idilər? – Filip Filipoviç yumruqlarını düyünləyərək Şarikova hücum edirdi.

Şarikov səndələyərək asmadakı şubaların üstünə yıxılır və burnunun altında donquldanırdı ki, o şəxsləri tanımır, həm də onlar köpək uşaqları deyillər – yaxşı adamlarıdır.

– Ən təəccüblüsü budur ki, onlar ikisi də sərxoş olub... Bəs bunu necə edə biliblər? – Filip Filipoviç haçansa yubileyi ilə bağlı xatirənin söykəndiyi guşəyə baxaraq heyrətini gizlədə bilmirdi.

– Ustasıdırlar, – cibində Filip Filipoviçin verdiyi manat, yatmağa gedən Fyodor izah elədi.

İki onluğu Şarikov qəti şəkildə boynundan atdı və mənzildə tək yaşamadığına dair tam aydın olmayan bir fikir söylədi.

– Aha, bəlkə, onluqları doktor Bormental çırpışdırıb? – Filip Filipoviç çox sakit, lakin dəhşətli bir tonla soruşdu.

Şarikov valaylanaraq tamamilə xumarlanmış gözlərini açdı və belə bir fərziyyə söylədi:

– Ola bilsin, Zina götürüb...

– Nə dedi? – qəfildən qapının ağzında xəyal kimi peyda olub, koftasının açıq yaxasından görünən döşlərini ovcu ilə örtən Zina qışqırdı, – o hansı cəsərlə...

Filip Filipoviçin boynu al-qırmızı boyandı.

– Sakit ol, Zinuşa, – əllərini ona doğru uzadaraq dedi, – həyəcanlanma, biz hər şeyi aydınlaşdırırıq.

Zina dərhal dodaqlarını sallayaraq hönkürdü və sinəsinə qoyduğu əli atılıb-düşdü.

– Zina, eyib deyilmə? Kim belə fikirləşə bilər? Tfu, tamam rüsvayçılıqdır! – Bormental özünü itirmiş halda danışmağa başladı.

– Bəsdir, Zina, sən lap səfehşənmiş... bağışla bizi, ay Allah, – Filip Filipoviç başladı.

Bu zaman Zinanın ağlamağı öz-özünə kəsdi, hamı susdu. Şarikovun halı xarab olmuşdu. Onun başı divara dəydi, özündən də qəribə bir səs çıxdı: “i”mi elədi, “e”mi elədi, nəşə “eee!” fason bir səs. Sifəti ağappaq ağardı, çənəsi qıç olmuş kimi əyildi.

– Bu alçağa müayinə otağından vedrə gətirin!

Hərə bir tərəfə qaçaraq xəstələnmiş Şarikova qulluq göstərməyə başladı. Yatmağa aparılanda Bormentalın qolları arasında səndələyən Şarikov hərcayi sözləri güclə tələffüz edərək, çox zərif və melodik bir söyüş söyürdü.

Bu hadisə gecə saat birə qalmış baş vermişdi, indi isə saat üç idi, lakin kabinetdə limonla konyakın təsirindən cuşa gəlmiş iki nəfər hələ də yatmamışdı. O qədər siqar çəkmişdilər ki, otaqda qatı tüstü lay-lay, dalğalanmadan hərəkət edirdi.

Rəngi solğun doktor Bormental ciddi baxışlarla cırcıramabel qədəhini qaldırdı.

– Filip Filipoviç, – o, həyəcanla dilləndi, – heç vaxt yadımdan çıxmaz ki, mən bir qarnı ac tələbə ikən sizin yanınıza gəldim və siz mənə kafedrada sığınacaq verdiniz. Filip Filipoviç, inanın ki, siz mənə professordan da, müəllimdən də əzizsiniz... Mənim sizə tükənməz hörmətim... Əziz Filip Filipoviç, icazə verin, sizi öpüm.

– Bəli, mənim əzizim... – Filip Filipoviç özünü itirmiş halda qart səslə dillənib onunla öpüşməyə qalxdı. Bormental onu qucaqlayıb, tüstüdən saralmış yumşaq bığlarından öpdü.

– Allah haqqı, Filip Fili...

– Məni mütəəssir etdiniz, mütəəssir etdiniz... Çox sağ olun, – Filip Filipoviç dedi, – əzizim, əməliyyat zamanı hərdən bir mən sizin üstünüzdə qışqırıram. Bu qocaya tündməz aclığını bağışlayın. Əslində, mən o qədər tənhayam ki... Sevilyadan Qrenadayaacan...

– Filip Filipoviç, eyib deyilmi? – həyəcanlanmış Bormental səmimiyyətlə ucadan dedi, – əgər mənim qəlbimə dəymək istəmirsinizsə, bir daha belə sözlər deməyin...

– Bəli, çox sağ olun... Nilin müqəddəs sahillərinə... Çox sağ olun... Mən də sizi bir mahir həkim kimi sevirəm.

– Filip Filipoviç, mən sizə deyirəm!.. – Bormental həyəcanla səsləndi, yerindən qopub dəhlizə açılan qapını bərk-bərk bağladı, qayıdıb yerində oturandan sonra pıçılıtlı ilə sözüne davam etdi, – axı bu, yeganə yoldur. Mən, əlbəttə, sizə məsləhət verməyə cəsəret etmərəm, lakin Filip Filipoviç, bir güzgüdə özünüzdə baxın, siz tamam əldən düşmüşünüz, axı daha belə işləmək olmaz!

– Qətiyyəən mümkün deyil, – Filip Filipoviç ah çəkərək təsdiqlədi.

– Budur ha, axı bu, ağlasığmazdır, – Bormental pıçıldadı, – keçən dəfə dediniz ki, məndən ötrü qorxursunuz, əgər bilsəydiniz, əziz professor, bu sözlərlə siz məni necə kövrəldiniz. Axı mən uşaq deyiləm, başa düşürəm ki, bunun axırı necə dəhşətli bir şeylə qurtara bilər. Bununla belə, qəti əminəm ki, başqa çıxış yolu yoxdur.

Filip Filipoviç yerindən qalxdı, əlini yelləyib ucadan dilləndi:

– Məni yoldan çıxartmayın, bu barədə heç danışmayın da, – professor otaqda var-gəl edərək tüstü laylarını

dalğalandırdı, – eşitmək belə istəmirəm. Başa düşürsünüz mü, işin üstü açılrsa, nə ola bilər! Axı biz əvvəllər mühakimə olunmadığımızı baxmayaraq, “mənşəyimiz nəzərə alınmaqla” yaxa qurtara bilməyəcəyik. Axı, mənim əzizim, sizin elə bir münasib əsil-nəcabətiniz də yoxdur.

– Əşi, haradandır! Atam Vlnoda məhkəmə müstəntiqi idi, – konyakını axıracan içən Bormental kədərlə cavab verdi.

– Budur ha, elə bu kifayətdir. Axı bu, yararsız vərəsəlikdir. Bundan da pisini təsəvvür etmək olmaz. Yeri gəlmişkən deyim ki, məndə vəziyyət daha pisdır. Atam kafedral protoiyerey olub. Mersi. Sevilyadan Qrenadayacan... Gecələrin sakit toranlığında... Belə, onu görüm lənətə gəlsin.

– Filip Filipoviç, siz dünya əhəmiyyətli bir nəhəngsiniz, hansısa ifadəyə görə məni bağışlayın, bir köpək oğlundan ötrü... Onlar sizə barmaqları ilə də toxuna bilməzlər, əfv edərsiniz!

– Elə buna görə də mən bu işə girişməyəcəyəm, – şüşə dolabın yanında dayanıb onu süzən Filip Filipoviç fikirli-fikirli etiraz etdi.

– Axı nə üçün?

– Ona görə ki, siz axı dünya əhəmiyyətli sima deyilsiniz.

– Haradaydı məndə elə bəxt...

– Budur ha. Qəza vaxtı kolleqanı darda qoyub, özün də dünya əhəmiyyətli olmağını bəhanə gətirib aradan çıxasan, bağışlarsınız... Mən Moskva tələbəsiyəm, Şarikov deyiləm.

Filip Filipoviç qürurla çiyinlərini çəkib özünü qədim Fransanın kralına oxşatdı.

– Filip Filipoviç, eh... – Bormental kədərlə səsləndi, – deməli, belə? İndi siz bu dələduzu adam eləyənə qədər gözləyəcəksiniz?

Filip Filipoviç əlinin işarəsi ilə onu dayandırdı, özünə konyak süzüb içdi, üstündən limon sorub danışmağa başladı:

– İvan Arnoldoviç, mən insanın beyin aparatının anatomiyası və fiziologiyası sahəsində bir şey bilirəm? Bu barədə sizin fikriniz nədir?

– Filip Filipoviç, siz nə soruşursunuz? – Bormental dərinədən duyğulanıb əllərini yana açdı.

– Çox yaxşı. Yalançı təvazökarlığı kənara qoyaq. Mən də belə hesab edirəm ki, bu sahədə Moskvada heç də axırncı adam deyiləm.

– Mən isə hesab edirəm ki, siz təkcə Moskvada deyil, Londonda, Oksfordda da birincisiniz! – Bormental qızgınlıqla onun sözünü kəsdi.

– Di yaxşı, siz deyən olsun. Demək, belə, gələcək professor Bormental: bu, heç kimə müyəssər olmayacaq. Qurtardı. Heç soruşmaya da bilərsiniz. Mənə istinad edib söyləyin ki, Preobrajenski dedi. Finita. Klim! – Filip Filipoviç birdən təntənə ilə səsləndi, dolabın şüşələri cingilti ilə onun səsinə səs verdi, – Klim, – o təkrar etdi. – Mənə baxın, Bormental, siz mənim məktəbimin ilk şagirdisiniz, bundan əlavə, bu gün əmin oldum ki, həm də mənim dostumsunuz. Odur ki sizə bir dost kimi sirr açıram – əlbəttə, bilirəm, məni rüsvay etməzsiniz – qoca uzunqulaq Preobrajenski bu əməliyyatı üçüncü kurs tələbəsi kimi bədahətən elədi. Düzdür, kəşf alındı, özünüz də bilirsiniz necə, – burada Filip Filipoviç kədərlə hər iki əlini pəncərə pərdəsinə uzatdı; yəqin, Moskvaya işarə edirdi, – ancaq nəzərə alın, İvan Arnoldoviç, bu kəşfin yeganə nəticəsi o olacaq ki, indi biz hamımız bu Şarikovu bax burada saxlayacağıq, – Preobrajenski özünün iflicə meyilli yoğun boynunu şappılatdı, – narahat olmayın! Əgər indi, – Filip Filipoviç ləzzətlə sözünə davam etdi, – məni şaqqalayıb ciyərimi çıxardan bir Allah bəndəsi tapılsaydı, and içirəm ki, ona beş dənə onluq bağışlayardım! Sevilyadan Qrenadayacan... Məni lənətə gəlim... Axı mən düz beş il oturub meyit beyni qurdalamışam... Bilirsiniz, mən nə boyda iş görmüşəm – insan ağılına sığmaz. İndi məndən soruşan gərək, bütün bunlar nə üçünmüş? Deməyəsən, onun üçünmüş ki, gözəl günlərin birində qəşəng bir köpəyi belə bir əclafa, alçağa çevirəsən. Yadına düşəndə adamın tükləri biz-biz olur.

– Nə isə, görünməmiş bir şeydir!

– Sizinlə tamamilə razıyam. Tədqiqatçı təbiətlə əl-ələ verib paralel getmək əvəzinə, məsələni sürətləndirib pərdəni vaxtından əvvəl qaldıranda görün, doktor, nə alınır: buyur, bu da sənin Şarikovun, zəhmət çək, hər nazına döz.

– Filip Filipoviç, Spinozanın beyni olsaydı, onda necə?

– Hə...ə...ə! – Filip Filipoviç bağırdı, – hə! Əgər bədbəxt it mənim bıçağımın altında ölməsə... özünüz gördünüz ki, bu necə çətin əməliyyatdır. Bir sözlə, mən Filip Preobrajenski həyatımda bundan ağır iş görməmişəm. Spinozani, ya da başqa bir qulyabanını calaqlayıb, itdən yüksək varlıq düzəltmək olar. Ancaq soruşan lazımdır – bu, kimə gərəkdir? Məni başa salın görüm, hər bir qadın lazım gələndə onu doğa bilərsə, süni surətdə Spinoza qayıрмаğın nə mənası? Məgər madam Lomonosova Xolmoqorda öz məşhur övladını doğub dünyaya gətirmədi?! Doktor, bəşəriyyət özü bunun qayğısına qalır, təkamül yoluyla hər il inadla alçaq kütlə içərisindən yer üzünü bəzəyən onlarca dahi ayırır yetişdirir. İndi aydındır ki, doktor, Şarikovun xəstəlik tarixçəsi ilə bağlı sizin çıxardığınız nəticəni nə üçün mən alt-üst etdim? Mənim kəşfim – onu lənətə gəlsin, bilirəm ki, siz onunla yaşayırınsız – bir qara qəpiyə dəyməz... Mübahisə etməyin, İvan Arnoldoviç, artıq hər şey mənə aydındır. Siz əla bilərsiniz ki, mən heç vaxt boş danışmıram. Nəzəri cəhətdən bu maraqlıdır. Di yaxşı! Fizioloqlar heyran qalacaqlar. Bütün Moskva dəli olacaq... Bəs təcrübi baxımdan? Sizin qarşınızdakı kimdir axı? – Preobrajenski barmağı ilə Şarikov yatan müayinə otağına işarə elədi.

– Görünməmiş yaramaz.

– Bəs o kimdir? – Klim, Klim, – professor qışqırdı, – Klim Çuqunov, – Bormental ağzını açıb dinləyirdi, – budur ha: iki dəfə türməyə düşüb, alkoqolizm, “hər şeyi bölmək”, sonra da papaq, dalınca da bir cüt onluq getdi (bu yerdə Filip Filipoviç yubiley əsasını xatırlayıb qıpqırmızı oldu), gəda və donuz... Eybi yox, mən o əsanı taparam. Bir sözlə, hipofiz insanın konkret simasını təyin edən qapalı kameradır. Konkret! Sevilyadan Qrenadayacan... – Filip Filipoviç qeyzlə gözlərini bərəldərək qışqırdı, – ümum-bəşəri yox. Bu, kiçildilmiş şəkildə beyinin özüdür. Mənə o qətiyyətlə lazım deyil, qoy cəhənnəm olsun. Mən tamam başqa şey, yevgenika haqqında – insan nəslini bioloji yolla yaxşılaşdırmaq barəsində fikirləşirdim. Di gəl ki, insanı cavanlaşdırmağın sirrinə ürcah oldum. Doğrudanmı, siz elə fikirləşirsiniz ki, mən bütün bunları pul üçün edirəm? Axı mən, necə olsa, aliməm.

– Belədir, siz dahi alimsiniz! – Bormental konyak qurtumunu udaraq söylədi. Onun gözlərinə qan doldu.

– İki il bundan əvvəl hipofizdən cinsi hormonun cövhərini aldıqdan sonra mən kiçik bir təcrübə aparmaq istədim. Əvəzində nə alındı? İlahi! Bu hormonlar hipofizdə, şükür sənə, xudaya... Doktor, mənim qarşımda küt bir ümitsizlik durub, and olsun ki, başımı itirmişəm.

Bormental qəfildən qollarını çırmalayıb gözlərini burnuna sarı çəplədi:

– Onda belə, əziz müəllim, əgər siz istəmirsinizsə, mən özüm risk eləyib ona arsen¹ yedizdirərəm. Cəhənnəmə ki, atam məhkəmə müstəntiqidir. Bir də ki, axı o, sizin şəxsi eksperimentinizdir.

Filip Filipoviç bir az soyudu, yumşaldı və kresloya yayxanaraq dedi:

– Yox, əziz bala, bunu eləməyə mən sizə icazə vermərəm. Mənim 60 yaşım var, sizə məsləhət verə bilərəm. Kimə qarşı olursa olsun, heç vaxt cinayətə getməyin. Qocalana qədər təmiz əllə yaşayın.

– Əfv edərsiniz, Filip Filipoviç, əgər üstəlik, onu Şvonder öyrədirsə, bunun axırı nə olacaq? İlahi, mən indi-indi anlamağa başlayıram ki, bu Şarikovdan axırda nə çıxı bilər!

– Aha, indi başa düşdünüz? Mən isə əməliyyatdan on gün sonra başa düşmüşdüm. Səfeh Şvonder özüdür. Başa düşür ki, Şarikov məndən çox onun üçün təhlükəlidir. Dəridən-qabıqdan çıxır ki, onu mənim üstümə salsın, ancaq qanmır ki, kim isə, öz növbəsində, Şarikovu onun özünün üstünə qaldırsa, axırı çatacaq.

– Bəs necə! Elə pişiklər kifayətdir! İt ürəkli adam.

– Yox, yox, – Filip Filipoviç sözləri uzada-uzada cavab verdi, – siz, doktor, çox böyük səhv edirsiniz, Allah xatirinə, köpəyə böhtan atmayın. Pişik məsələsi müvəqqətidir. Bu, nizam-intizamın sayəsində bir-iki həftənin işidir. Sizi inandırırım. Bircə ay da keçsin, o daha pişiklərə cummayacaq.

– Bəs indi niyə belə deyil?

– İvan Arnoldoviç, bu, çox adi məsələdir... Doğrudan da, bu nə sözdür soruşursunuz? Hipofiz havadan asılı

¹ Arsen – farmokologiyada preparat adı

qalmayacaq ki! Hər halda, itin beyninə calaq olunub, qoyun yaxşı-yaxşı bitişsin. İndi Şarikov itdənqalma xasiyyətlərini bürüzə verir, başa düşün ki, pişiklərə cummaq bunların hələ ən yaxşısıdır. Bütün dəhşət burasındadır ki, onun ürəyi artıq it ürəyi yox, məhz insan ürəyidir. Özü də təbiətdə olanların ən yaramazı!

Son dərəcə gərginləşmiş Bormental güclü arıq əllərini düyünləyərək çiyinlərini oynatdı və qətiyyətlə dedi:

– Əlbəttə. Mən onu öldürəcəyəm!

– Bunu sizə qadağan edirəm! – Filip Filipoviç qəti cavab verdi.

– Əfv edərsiniz...

Filip Filipoviç birdən ehtiyatkarlıqla barmağını qaldırdı.

– Bir dayanın... Mən addım səsləri eşidirəm.

Hər ikisi qulaq kəsildi, dəhlizdə isə sakitlik idi.

– Qulağıma səs gəldi, – deyə Filip Filipoviç həvəslə almanca danışmağa başladı. Danışığında bir neçə dəfə rusca “cinayət” sözü işlətdi.

– Bircə dəqiqə, – Bormental birdən ehtiyat elədi və qalxıb qarıya doğru addımladı.

Açıq-aydın eşidilən addım səsləri kabinetə yaxınlaşdı. Bundan əlavə, adam donqultusu da eşidilirdi. Bormental qapını taybatay açdı və heyrət içində geri atıldı. Tamam mat qalmış Filip Filipoviç oturduğu kürsüdə qurumuşdu.

Dördkünc dəhlizin işığında sifəti qəzəbdən alışıb-yanan Darya Petrovna bircə gecə köynəyində onların qarşısında dayanmışdı. Onun ətli, çılpaq əndamı qorxmış həkimin də, professorun da gözlərini qamaşdırdı. Darya Petrovna güclü əlləri ilə nəyi isə sürüyüb gətirirdi və bu “nə isə” dalını yerə dirəyib dartınırdı, onun qara tükə örtülü gödək ayaqları parket üstündə bir-birinə dolaşırdı. O “nə isə”, əlbəttə, özünü itirmiş, hələ də sərxoş olan, saçları pırtlaşıq və bircə köynəkdə tökülüb-itən Şarikov idi.

Ətli-canlı, çılpaq Darya Petrovna Şarikovu kartof kisəsi kimi silkələyib dedi:

– Bizim görüşümüze gələn Teleqraf Teleqrafoviçə tamaşa edin, cənab professor. Mən cəhənnəmə, ərdə olmuşam, Zina isə bakirədir. Yaxşı ki, yuxudan ayıldım.

Darya Petrovna bu nitqini bitirdi və birdən həya eləyib qışqırdı, əlləriylə döşlərini örtüb gözdən itdi.

– Darya Petrovna, Allah xatirinə, bağışlayın, – özünə gəlib utandığından qıpqırmızı olmuş Filip Filipoviç onun ardınca qışqırdı.

Bormental köynəyinin qollarını bir az da çırmalayıb Şarikova doğru addımladı. Filip Filipoviç onun gözlərinə baxıb dəhşətə gəldi.

– Siz nə edirsiniz, doktor! Mən qadağan eləyirəm...

Bormental sağ əli ilə Şarikovun boynunun dalından yapışib elə silkələdi ki, onun köynəyi qabaq tərəfdən partlayıb cırıldı.

Filip Filipoviç özünü atıb təqətsiz Şarikovu möhkəm cərrah əllərindən qoparmağa çalışdı.

– Məni döyməyə ixtiyarınız çatmır! – boğulmaqda olan Şarikov yerə çökdü və aylaraq qışqırdı.

– Doktor! – Filip Filipoviç bağırdı.

Bormental bir az özünə gəlib Şarikovu buraxdı, buraxan kimi də o, ağlamağa başladı.

– Yaxşı, – Bormental donquldandı, – səhərə qədər gözlərik. Ayılıandan sonra mən ona bir toy tutaram ki...

Bundan sonra o, Şarikovu qoltuqlayıb, yatırmaq üçün qəbul otağına sürüdü.

Bu zaman Şarikov ona təpik atmaq istədi, ancaq ayaqları sözünə baxmadı...

Filip Filipoviç ayaqlarını aralı qoydu, bu zaman onun mavi xalatinin ətəkləri də aralandı, sonra o, əllərini qaldırıb dəhlizin tavanında işıq saçan lampaya doğru uzatdı və həmin lampaya baxaraq dedi:

– Deməli, belə...

IX

Doktor Bormentalın Şarikova səhərisi gün vəd elədiyi toy baş tutmadı, çünki Poliqrav Poliqravoviç evdən qaçmışdı. Bormental qəzəblənərək özündən çıxdı, küçə qarısının açarını gizlətmədiyinə görə özünü uzunqulağa tay tutdu, qışqıraraq-bağırdı ki, bu, bağışlanmaz səhvdir, nəhayət, nitqini bu arzu ilə qurtardı ki, kaş Şarikov avtobus altına düşüb öləydi...

Filip Filipoviç kabinetində oturub barmaqları ilə saçlarını qarışdıraraq deyirdi:

– Təsəvvür edirəm ki, küçədə nə həngamə baş verəcək... Təsəvvür edirəm, e-di-rəm. Sevilyadan Qrenadaya-can, ilahi...

– O, evlər komitəsində də ola bilər, – Bormental başı-
lovlulara harasa qaçdı.

Evlər komitəsində o, sədr Şvonderlə o qədər söyüdü ki, axırda Şvonder qışqıra-qışqıra Xamovniçi rayonunun xalq məhkəməsinə ərizə yazmağa oturdu; dedi ki, o, professor Preobrajenskinin bəbəyinə qarovul çəkən deyil, hələ onu demir ki, həmin o Poliqrav dünən yaramazlıq edərək, guya, kooperativdən dərs kitabları almaq məqsədilə evlər komitəsindən 7 manat pul götürüb.

Fyodor bu işlə bağlı üç manat qazanaraq evi alt-üst elədi. Şarikovun izi-tozu yox idi.

Bir şey müəyyən edildi ki, Poliqrav bufətdən bir şüşə qışarmudu arağı, doktor Bormentalın əlcəklərini, bir də öz sənədlərini götürüb sübh vaxtı kepkada, şərfdə və paltoda aradan çıxıb.

Darya Petrovna ilə Zina coşqun sevinclərini gizlətməyərək ümid edirdilər ki, Şarikov bir də qayıtmayacaq.

Şarikov getməzdən bir neçə gün əvvəl Darya Petrov-nadan üç manat əlli qəpik borc almışdı.

– Sizə bu da azdır! – Filip Filipoviç yumruqlarını hava-da oynadaraq nərildədi.

Telefon birinci gün də, ikinci gün də fasiləsiz zəng çaldı. Həkimlər çoxlu pasiyent qəbul elədilər, üçüncü gün-sə kabinetdə məsələ qəti qoyuldu ki, milisə xəbər veril-məlidir və Şarikov Moskva girdabında tapılmalıdır.

“Milis” sözü dildən çıxan kimi Obuxov dalanının mötə-bər sükutunu yük maşınının ulartısı pozdu və evin pəncə-rələri titrədi. Sonra qapı zəngi ərklə cingildədi və Poliqrav Poliqravoviç qeyri-adi ləyaqətlə içəri girdi, dinməz-söylə-məz kepkasını, paltosunu çıxarıb asılqanın buynuzundan asandan sonra yeni görkəmdə göz önündə dayandı. Onun əynində kiminsə əynindən çıxmış dəri pəncək, sürtülmüş şalvar, ayaqlarında isə dizə qədər qaytanla bağlanmış hün-dür ingilis boğazlıqları vardı. Son dərəcə kəşif pişik iyi dəh-lizə yayıldı. Preobrajenski ilə Bormental, sanki, bir əmrə qollarını sinələrində çarpazladılar və qapının ağzında daya-nıb Poliqrav Poliqravoviçin nə deyəcəyini gözlədilər. O, cüd

saçlarını tumarlayır, öskürür və elə baxırdı ki, həyəcanını həyasızlıqla ört-basdır etmək istədiyi hiss olunurdu.

– Mən, Filip Filipoviç, – nəhayət, o danışımağa başladı, – vəzifəyə girmişəm.

Hər iki həkim boğazından anlaşılmaz quru səs çıxarıb, yerində yırğalandı. Birinci Preobrajenski özünə gəldi, əlini uzadıb:

– Kağızı göstərin, – dedi.

Kağıza çap hərfləri ilə belə yazılmışdı:

“Bunu təqdim edən yoldaş Şarikov Poliqrav Poliqravoviç həqiqətən Moskva şəhərini sahibsiz heyvanlardan (pişiklərdən və s.) təmizləyən MKX şöbəsində bölmə müdiri vəzifəsində işləyir”.

– Belə, – Filip Filipoviç ağır-ağır soruşdu, – sizi işə kim düzəltdi? Hərçənd deməsəniz də bəllidir.

– Hə, bəli, Şvonder, – Şarikov cavab verdi.

– İcəzənizlə soruşum, niyə belə pis iy verirsiniz?

Şarikov qayğılı-qayğılı pencəyini iylədi.

– Nə olsun ki, iy verir... məlumdur: sənətimlə bağlıdır.

Dünən o qədər pişik boğmuşuq ki...

Filip Filipoviçin tükləri ürpəşdi, Bormentala baxdı. Bormentalin gözləri Şarikova yaxından tuşlanmış bir cüt qara tufəng lüləsini xatırladırdı. O heç bir söz demədən Şarikova doğru yeridi, yüngülcə və inamla onun xirtəyindən yapışdı.

– Ay haray! – rəngi avazı olmuş Şarikov zingildədi.

– Doktor!

– Heç nə eləmərəm, Filip Filipoviç, narahat olmayın, – Bormental qart səslə cavab verib hayqırdı: – Zina, Darya Petrovna!

İkisi də dəhlizdə göründü.

– Di təkrar eləyin, – Bormental Şarikovun boğazını şubaya sıxdı, – məni bağışlayın...

– Yaxşı, təkrarlayıram, – tamamilə məğlub olmuş Şarikov xırıltılı səslə cavab verdi, birdən ciyər dolusu nəfəs aldı, çapalayıb hay salmağa cəhd göstərsə də, səsi çıxmadı və başı şubanın içində tamamilə görünməz oldu.

– Doktor, yalvarıram.

Şarikov başının işarəsiylə bildirdi ki, təslim olur, deyiləni təkrar edəcək.

– Bağışlayın məni, çox hörmətli Darya Petrovna və Zinaida...

– Prokofyevna, – Zina qorxa-qorxa pıçıldadı.

– Uf, Prokofyevna... – səsi batmış Şarikov havanı acgözlüklə udaraq dedi, – ...ki, mən dünən gecə...

– “Gecə sərxoş halda belə bir alçaq iş tutmuşam”.

– Sərxoş halda...

– “Bir də qələt eləyəyəm...”

– Qələt elə...

– Buraxın, buraxın onu, İvan Arnoldoviç, – hər iki qadın eyni vaxtda yalvardı, – siz onu boğub öldürə bilərsiniz.

Bormental Şarikovu buraxıb dedi:

– Yük maşını sizi gözləyir?

– Yox, – Poliqrav hörmətlə cavab verdi, – o, məni ancaq evə gətirdi.

– Zina, maşını buraxın. İndi isə diqqətlə qulaq asın: siz yenə də Filip Filipoviçin evinə qayıtdınız?

– Bəs hara gedim? – Şarikov gözlərini qaçırdaraq qorxa-qorxa cavab verdi.

– Yaxşı. Elə isə səsizin çıxmasın. Bir də əməliniz azsa, mənə cavab verməli olacaqsınız. Aydınır?

– Aydınır, – Şarikov dedi.

Filip Filipoviç Şarikovun cəzalandırıldığı müddətdə sakitcə dayanmışdı. O, yazıq-yazıq büzüşüb qapının ağzında dayanmışdı, gözlərini parketə zilləyib dırnaqlarını çeynəyirdi. Sonra o, birdən gözünü Şarikova dikərək boğuc və hissiz səslə soruşdu:

– Siz bu... nədir o... öldürülmüş pişikləri sonra nə edirsiniz?

– Palto tikəcəklər, – Şarikov cavab verdi, – ətindən zülal hazırlayıb kreditlə fəhlələrə verəcəklər.

Sonra mənzilə dərin bir sükut çökdü və bu səssizlik iki gün davam etdi. Poliqrav Poliqravoviç səhər yük maşınında işə gedir, axşam gəlir, Filip Filipoviçlə Bormentalın kampaniyasında dinməzəcə nahar edirdi.

Bormentalla Şarikov bir otaqda – qəbul otağında yat-salar da, bir-biriylə danışmırdılar və iş elə gətirdi ki, danışmaq üçün birinci Bormental danıxdı.

İki gündən sonra ənlikli-kirşanlı, ayaqlarına açıq-sarı rəngdə corab geymiş arıq bir xanım mənzildə peyda oldu;

qadın evdəki cah-calalı görəndə əməlli-başlı çasıb-qaldı. Əynində nimdaş palto Şarikovun ardınca gedərkən o, dəhlizdə professorla üz-üzə gəldi.

Karıxmış professor dayandı, gözlərini qıyaraq soruşdu:

– Müsəidənizlə, bilmək istərdim, bu xanım kimdir?

– Mən onunla evlənirəm – bizim makinaçıdır, mənimlə bir yerdə yaşayacaq. Bormentalı qəbul otağından çıxarmaq lazım gələcək. Onun özünün mənzili var, – Şarikov kinli-kinli və qaşqabaqlı halda dedi.

Filip Filipoviç gözlərini döydü, qıpqırmızı, alışıb-yanan xanıma baxaraq nəşə fikirləşdi və yüksək nəzakətlə onu içəri dəvət elədi.

– Sizdən xahiş edirəm, bir dəqiqəliyə mənim kabinetimə gəlin.

– Mən də onunla gedəcəyəm, – Şarikov dərhal, şübhəli-şübhəli dilləndi.

Elə bu zaman Bormental, sanki, yerin altından çıxdı.

– Bağışlayın, – dedi, – professor xanımla söhbət eləyəcək, biz isə sizinlə burada gözləyirik.

– Mən istəmirəm, – Şarikov qəzəblə çəmkirdi və həyadan qızarmış xanımla Filip Filipoviçin dalınca getməyə səy göstərdi.

– Xeyr, bağışlayın, – Bormental Şarikovun biləyindən yapışdı və onlar müayinə otağına getdilər.

Beş dəqiqə kabinetdən səs-səmir gəlmədi, sonra isə qəfildən xanımın boğuşuq hıçqırtıları eşidildi.

Filip Filipoviç masa başında dayanmışdı, xanım qırağı işləməli çirkli dəsmalı üzünə sıxaraq ağlayırdı.

– Yaramaz dedi ki, döyüşdə yaralanıb, – xanım bir də hıçqırdı.

– Yalan deyir, – Filip Filipoviç qətiyyətlə cavab verdi. Sonra başını yırğalayıb davam etdi, – mən sizə ürəkdən acıyıram, elə qarşına birinci çıxanla, yalnız vəzifəsinə görə olmaz axı... Mənim balam, axı bu rüsvayçılıqdır... Demək, belə... – O, yazı masasının siyirməsini çəkib oradan üç onluq çıxardı.

– Özümü zəhərləyəcəyəm, – xanım ağlayırdı, – yeməyə hər gün qaxac ət... hədə-qorxu gəlir... deyir, mən qırmızı komandirəm... mənimlə, – deyir, – qəşəng mənzildə yaşayacaqsan... hər gün ananas... mən xeyirxaham, – deyir,

– ancaq pişiklərə nifrət edirəm. Hələ üzüyümü də yadigar götürüb.

– Yox bir, yox bir, xeyrxaha bax... Sevilyadan Qrenadayacan, – Filip Filipoviç donquldandı, – dözmək lazımdır, siz hələ çox gəncsiniz...

– Necə, qapılarda sülənməklə?

– Yaxşı, götürün, bunu sizə borc verirlər, – Filip Filipoviç bağırırdı.

Sonra qapı təntənə ilə taybatay açıldı və Filip Filipoviçin dəvəti ilə Bormental Şarikovu içəri gətirdi. O, gözlərini ora-bura qaçırırdı, başının tükləri isə fırça kimi biz-biz durmuşdu.

– Əclaf, – yaşlı gözləri parıldayan, pudralı burnu alabula olmuş xanım məzəmmətlə dedi.

– Sizin alınınızdakı çarıq haradandır? Zəhmət olmasa, bu qadına izah edin, – Filip Filipoviç oğrun-oğrun soruşdu.

Şarikov va-bank¹ getdi:

– Mən Kolçakla döyüşlərdə yaralanmışam, – o, sanki, hürdü.

Xanım ayağa qalxdı və ucadan hönkürərək kabinetdən çıxdı.

– Qurtarın! – Filip Filipoviç onun dalınca qışqırdı və Şarikova müraciətlə: – dayanın, müsaidənizlə, üzüyü görüm, – dedi.

Şarikov zümrüd qaşlı üzüyü itaətkarcasına barmağından çıxardı.

– Heç eybi yox, – o, birdən qadına nifrətlə dedi, – borc olsun! Gör sabah səni necə ştat ixtisarına salıram!

– Qorxmayın, – Bormental xanımın dalınca qışqırdı, – mən qoymaram o, sizə bir şey eləsin. – O, çevrilib elə baxdı ki, Şarikov geri çəkilərək ənsəsi ilə dolaba toxundu.

– Onun soyadı nədir? – Bormental soruşdu. – Soyadı! – O bağırırdı və birdən-birə vəhşi, qorxunc oldu.

– Vasnetsova, – Şarikov gözləri ilə qaçmağa yer axtararaq dedi.

– Hər gün, – Bormental Şarikovun pencəyinin yaxasından yapışaraq hiddətlə dedi, – şəxsən özüm təmizləmə

¹ Va-bank – qumar oyunlarında pulların hamısını birdən oynuna qoymaq. Məcəzi anlamda böyük risklə (hər şeyi itirmək təhlükəsi ilə) müşayiət olunan hərəkət (*fr.:* *va banque*)

şöbəsindən soruşacağam, vətəndaş Vasnetsovanı ixtisara salmayıblar ki? Və əgər siz... bilsəm ki onu ixtisara salıblar, mən sizi... bu əllərimlə buradaca güllələyəcəyəm. Özünüzü gözləyin, Şarikov, mən bunları sizə rus dilində deyirəm!

Şarikov gözlərini çəkmədən Bormentalın burnuna baxırdı.

– Bizdə də tapança tapılar... – Poliqrav ölgün-ölgün burnunun altında deyindi və birdən girəvə taparaq qapıya sıçradı.

– Özünüzü gözləyin! – Bormentalın qışqırığı onu arxadan haqladı.

Həmin gecə və səhəri günün yarısı tufandan qabaqkı bulud kimi sükut evdən asılı qaldı. Hamı susurdu. Lakin səhərisi gün tezdən ürəyinə pis duyğu daman Poliqrav Poliqravoviç dilxor halda yük maşınına minib işə gedəndən sonra professor Preobrajenski özünün əvvəlki pasiyentlərindən birini – hərbi qiyafəli kök və hündürboy şəxsi işdən kənar vaxtda qəbul etdi. O, təkidlə qəbula düşmək istəyirdi, düşdü də. Kabinetə daxil olarkən pasiyent professorun qarşısında dabanlarını nəzakətlə bir-birinə vuraq şaqıldatdı.

– Nədir, əzizim, ağrılarınız yenə kəskinləşib? – xeyli sınıxmış Filip Filipoviç soruşdu, – buyurun, əyləşin.

– Mersi. Yox, professor, – qonaq dəbilqəsini masanın küncünə qoyaraq cavab verdi, – mən sizə çox minnətdaram... Hm... Yanınıza başqa işə görə gəlmişəm, Filip Filipoviç... sizə böyük hörmətim olduğundan... hm... xəbərdarlıq etməyə gəldim. Mənasız şeydir. O, sadəcə olaraq, yaramazdır... – Pasiyent əlini portfelinə salaraq bir kağız çıxartdı, – yaxşı ki, bilavasitə mənə məlumat veriblər...

Filip Filipoviç eynəyinin üstündən pensnesini burnuna taxıb oxumağa başladı. O, hər saniyə rəngdən-rəngə düşərək, burnunun altında öz-özünə xeyli danışdı... “...həmçinin evlər komitəsinin sədri yoldaş Şvonderi ölümle hədələyir, görünür ki, evində odlu silah saxlayır. Əks-inqilabi çıxışlar eləyir və hətta öz sosial xidmətçisi Bunina Zinaida Prokofyevnaya evində qeydiyyatsız yaşayan assistenti Bormental İvan Arnoldoviçlə birgə aşkar menşevik-yönlü Engelsin əsərlərini sobada yandırmaq əmrini verib.

Təmizləmə üzrə bölmə müdiri P.P.Şarikovun imzasını təsdiq edirəm.

Evlər komitəsinin sədri Şvonder, katib Pestruxin”.

– Müsəidənizlə, bu kağız məndə qala bilərmə? – üzü qırmızı ləkələrlə örtülmüş Filip Filipoviç soruşdu, – ya bəlkə, səhv elədim, bağışlayın, ola bilsin, bu, sizə ona görə gərəkdir ki, işə qanuni istiqamət verəsiniz?

– Bağışlayın, professor, – pasiyent bərk inciyib burun pərələrini qabartdı, – siz, həqiqətən, bizə çox həqarətlə baxırsınız. Məni... – Burada o, hind xoruzu kimi özünü şişirtməyə başladı.

– Di, bağışlayın, bağışlayın, əzizim! – Filip Filipoviç donquldandı, – bağışlayın, mən sizi incitmək istəməirdim. Əzizim, hirsələnməyin, bu əhvalat məni elə sarsıtdı...

– Mən belə fikirləşirəm ki, – pasiyentin hirsli tamam soyudu, – hər halda, o, çox rəzil adamdır! Onu görmək çox maraqlı olardı. Moskvada sizin haqqınızda əfsanələr dolaşır...

Filip Filipoviç ümitsiz halda əlini yellədi. Burada pasiyent ona diqqətlə baxıb gördü ki, professorun beli bükülüb və hətta axır vaxtlar saçları əməlli-başlı ağarıb.

* * *

Cinayət ağacının yetişmiş barı saplağından üzülüb daş kimi göydən düşdü. Poliqrav Poliqravoviç səksəkəli ürəklə yük maşınında evə gəldi. Filip Filipoviçin səsi onu müayinə otağına dəvət etdi. Təəccüblənmiş Şarikov içəri girib məchul bir qorxu ilə əvvəl Bormentalın, sonra Filip Filipoviçin üzünə baxdı. Assistentin başı üstündə, sanki, qara buludlar süzürdü, onun mamaça kreslosunun parlaq qolu üstünə qoyduğu papiros tutmuş sol əli azca titrəyirdi.

Filip Filipoviç sakit, lakin məşum bir səslə dedi:

– Bu dəqiqə bütün şeylərinizi – şalvarınızı, paltonuzu, sizə nə lazımdırsa, hamısını götürün, evdən rədd olun!

– Bu nə deməkdir? – Şarikov səmimiyyətlə təəccübləndi.

– Rədd olun, özü də günü bu gün, – Filip Filipoviç dirnaqlarına baxa-baxa yeknəsəq səslə təkrar etdi.

Poliqrav Poliqravoviçin varlığına natəmiz bir ruh hakim kəsildi; görünür, fəlakət onu güdüdü, taleyi başının üstü-

nü almışdı. O özü labüd qismətin qoynuna atıldı və nifrətlə kəsik-kəsik hüdü:

– Doğrudan da, bu nə deməkdir! Elə bilirsiniz, sizi divan-dərəyə çəkdirə bilməyəcəyəm? Mən burada 16 arşınlıq yerdə yaşayıram, yaşayacağam da.

– Evdən rədd olun, – Filip Filipoviç səmimiyyətlə pıçıldadı.

Şarikov ölümə öz ayağı ilə getdi. O, sol əlini qaldırıb, dişlənmiş, çeynənmiş yaralı barmaqları ilə Filip Filipoviçə pişik üfunətli təhqiramız bir şiş göstərdi. Sağ əli ilə isə cibindən tapança çıxarıb onun üçün həmişə təhlükəli olan Bormentala tuşladı. Bormentalın papirosu göy üzündə axan ulduz kimi əlindən düşdü, bir saniyədən sonra isə Filip Filipoviç sınımış şüşələrin üstü ilə tullana-tullana dəhşət içərisində dolabla taxtın arasında vurnuxurdu. Təmizləmə şöbəsinin xınıldayan bölmə müdiri taxtın üstünə sərilmişdi, cərrah Bormental onun sinəsinə çöküb kiçik ağ bir yastıqla onu boğurdu.

Üzü eybəcər hala düşmüş doktor Bormental bir neçə dəqiqədən sonra dəhlizə çıxıb zəngin düyməsinin yanına belə bir kağız yapışdırdı:

*“Professorun xəstələnməsi ilə əlaqədar
bu gün qəbul yoxdur,
xahiş olunur, bizi zənglərlə narahat etməyin”.*

O, parlaq qələmyonan bıçaqla zəngin telini kəsdi. Güzgüdə cırmaq-cırmaq olmuş qanlı sifətinə və yüngülcə titrəyən cırılmış əllərinə baxdı. Sonra mətbəxin qapısına yaxınlaşıb qulağı səsdə olan Zina ilə Darya Petrovnaya dedi:

– Professor xahiş etdi ki, heç yana getməyəsiniz.

– Yaxşı, – Zina və Darya Petrovna qorxa-qorxa cavab verdilər.

– Müsəidənizlə, mən dal qapını bağlayıb açarı götürürəm, – qapının dalındakı kölgədə gizlənməyə can atıb ovcuyla üzünü örtən Bormental dedi. – Bu, müvəqqətidir, sizə inamsızlıqdan irəli gəlir. Kimsə gələr, siz də dözməyib qapını açə bilərsiniz, bizə isə maneçilik törətmək olmaz. Biz məşğuluq.

– Yaxşı, – qadınlar cavab verdilər və dərhal ikisinin də rəngi avazıdı.

Bormental dal qapını da, dəhlizə açılan qapını da bağlayan sonra müayinə otağının qarşısında onun ayaq səsləri eşidilməz oldu...

Bir şeyi tam əminliklə demək olar: o axşam mənzildə dərin və dəhşətli bir sükut var idi.

EPILOQ

Müayinə otağındakı çarpışmadan düz on gün, on gecə sonra professor Preobrajenskinin Obuxov dalanındakı mənzilində çox güclü zəng səsi eşidildi.

– Cinayət işləri üzrə milis və müstəntiq. Zəhmət olmasa, qapını açın.

Ayaq səsləri bir-birinə qarışdı, qapılar taqqıldadı, gələnlər içəri keçdilər və təzəcə şüşələnmiş dolabları gur işıqdan parıldaayan qəbul otağı adamla doldu. İki nəfər milis qiyafəsində, bir nəfər qara paltolu və portfelli, rəngi qaçmış bədxah sədr Şvonder, gənc qadın, qarışıq Fyodor, Zina, Darya Petrovna və qalstuksuz boğazını utana-utana əliylə örtən yarıçılpaq Bormental.

Filip Filipoviç kabinetindən çıxdı. O, həminki lacivərd rəngli xalatında idi, elə ilk baxışdan görünürdü ki, Filip Filipoviç axır bir həftədə xeyli kökəlib. Əvvəlki kimi hökmran və enerjili Filip Filipoviç gecə qonaqlarının qarşısında bütün ləyaqəti ilə dayandı və xalatda olduğu üçün onlardan üzr istədi.

– Utanmayın, professor, – mülki geyimli adam sıxla-sıxla cavab verdi, sonra bir az duruxub dilləndi: – Çox təəssüf. Sizin mənzilinizdə axtarış aparmaq üçün, – adam qıyqacı baxışla Filip Filipoviçin bığlarını süzüb sözünü tamamladı, – və axtarışın nəticəsindən asılı olaraq sizi həbs etmək üçün bizim əlimizdə order var.

Filip Filipoviç gözlərini qıyaraq soruşdu:

– Hansı ittiham üzrə, cəsaret edib soruşuram və kimi həbs etməlisiniz?

Adam üzünü qaşayıb, portfeldən çıxardığı kağızı oxumağa başladı.

– MKX təmizləmə şöbəsinin bölmə müdiri Poliqrav Poliqravoviç Şarikovun öldürülməsində Preobrajenski,

Bormental, Zinaida Bunina və Darya Petrovnanın ittiham olunması üzrə.

Zinanın hönkürtüsü onun axırıncı sözlərini eşidilməz etdi. Otaqdakılar hərəkətə gəldilər.

– Heç bir şey anlamıram, – Filip Filipoviç çiyinlərini kral kimi dartaraq cavab verdi, – o hansı Şarikovdur? Ah, bağışlayın, mənim üstündə əməliyyat apardığım köpəyim...

– Bağışlayın, professor, köpək yox, artıq o, insan idi... Bax məsələ də elə bundadır.

– Yəni deyirsiniz danışa bilirdi? – Filip Filipoviç soruşdu. – Bu, hələ insan olmaq demək deyil. Amma bunun əhəmiyyəti yoxdur. Şarik indi də yaşayır və qətiyyətlə bildirirəm ki, heç kim onu öldürməyib.

– Professor, – qara adamcıqaz çox təəccüblə danışmağa başlayıb qaşlarını qaldırdı, – belə olan təqdirdə onu bizə göstərməli olacaqsınız. On gündür itib, əlimizdə olan məlumatlar isə, məni bağışlayın, çox pisdir.

– Doktor Bormental, zəhmət olmasa, Şariki müstəntiqə göstərin, – orderi əlində tutan Filip Filipoviç assistentini buyurdu.

Doktor Bormental kinayə ilə gülümsəyərək çıxdı.

O, otağa qayıtdıqdan sonra fitlədi, Bormentalın ardınca kabinetdən qeyri-adi bir köpək çıxdı. Köpəyin bədəninin bəzi yerləri keçəl idi, bəzi yerlərində isə lopa-lopa tük çıxmışdı. O, öyrədilmiş sirk artisti kimi ortalığa dal ayaqları üstündə çıxdı, sonra dörd ayağı üstündə dayanıb orabura baxınmağa başladı. Qəbul otağına qatı ölüm sükutu çökdü. Alnında tünd-qırmızı çarıq olan qorxunc görkəmli köpək yenidən dal ayaqları üstünə qalxdı, gülümsünüb kürsüyə oturdu.

İkinci milis nəfəri yekə bir xaç çəkdi və qorxudan həsləyəndə Zinanın ayaqlarını tapdaladı.

Ağzı açıla qalmış qara geyimli adam belə bir söz işlətdi:

– Necə yeni, dayanın görüm! O, təmizləmə idarəsində işləyirdi...

– Bunu ora mən təyin etməmişəm, – Filip Filipoviç cavab verdi, – səhv eləmirəmsə, cənab Şvonder məsləhət görmüşdü.

– Mən heç bir şey başa düşmürəm, – özünü itirmiş qara geyimli adam birinci milis nəfərinə sarı döndü: – Bu odur?

– Odur, – səsi alınmış milis cavab verdi. – Xalis özüdür.
– Özüdür, – Fyodorun səsi eşidildi, – ancaq əclaf yenə də tükənib.

– Axı o danışdı... öhö... öhö...

– Elə indi də danışır, lakin getdikcə nitqini itirir, odur ki fürsətdən istifadə edin, yoxsa bir azdan nitqi tamam batacaq.

– Axı nəyə görə? – qara qiyafəli adam sakitcə soruşdu.

Filip Filipoviç çiyinlərini çəkdi.

– Elm heyvanı insana çevirmək yollarını hələ bilmir. Bax, mən səy göstərdim, lakin gördüyünüz kimi, uğursuz oldu. Dil açdı, danışdı, ancaq öz ilkin halına qayıtmağa başladı. Atavizm.

– Ədəbsiz sözlər danışmayın, – kresloda oturmuş köpək birdən bağırıb ayağa durdu.

Qara paltolu adamın rəngi ağappaq oldu, portfel əlindən düşdü, özü isə böyrü üstə yığılmağa başladı, milis nəfəri onu yandan, Fyodor isə arxadan tutdu. Qarışıqlıq başladı, bu arada üç adamın səsi daha aydın eşidilirdi:

Filip Filipoviç:

– Valerian verin. Ürəkkeçməsi tutdu.

Doktor Bormental:

– Əgər bir də professor Preobrajenskinin mənzilinə ayaq bassa, Şvonderi öz əllərimlə pilləkəndən aşağı atacağam.

Və Şvonder:

– Xahiş edirəm, bu sözləri protokola yazın.

* * *

Boruların boz ahəngi Filip Filipoviçin otaqlarını qızdırdı. Pəncərə pərdələri tənha ulduzlu qatı Preçistenka gecəsinin üzünə çəkilmişdi. Ali varlıq, itlərin təşəxxüslü himayədarı kürsüdə oturmuş, köpək Şarik isə dəri üzülü divanın yanında xalçanın üstünə uzanmışdı. Səhərlər köpəyin başı mart dumanının təsirindən tikiş boyunca ağrıyırdı. Lakin axşamayaxın otağın istisi ağrını əridirdi. İndi də ağrılar yüngülləşir, yüngülləşirdi və köpəyin başında isti, rəvan fikirlər cövlan edirdi.

“Mənim bəxtim gətirdi, möhkəm gətirdi, – o, mürgü vura-vura fikirləşirdi, – görünməmiş dərəcədə gətirdi mənim

bəxtim. Bu mənzildə bərqərar oldum. Qəti əminəm ki, mənim əsil-nəcabətimdə nə isə bir haramlıq var. Nəslim-köküm qarışıqdır. Rəhmətlik nənəm ayağısürüşkən olub. Düzdür, bilmirəm nə üçün başımı doğrayıb tökdülər, amma bunun eybi yoxdur, sağalıb gedəcək. Biz buna fikir verməməliyik”.

* * *

Bir az aralıda sınaq şüşələri cingildəyirdi. Ayağını it tutmuş adam müayinə otağındakı dolablarda yır-yığış edirdi.

Ağsaçlı cadugər isə kürsüdə oturub zümzümə eləyirdi:

– Nilin müqəddəs sahillərinə...

Köpək dəhşətli şeylər görürdü. Təşəxxüslü adam sürüşkən əlcəkli əllərini qaba salır, oradan beyinləri götürür, inadla, təkidlə elə hey nəyəsə nail olmaq istəyirdi, kəsirdi, gözlərini qıyıb diqqətlə baxır və oxuyurdu:

– Nilin müqəddəs sahillərinə...

PYESLƏR

QAÇIŞ

SƏKKİZ YUXU

DÖRDPƏRDƏLİ PYES

*Nurlu, sakit bir sahiltək əbədiyyət
Çəkir bizi ağuşuna, can atırıq ona sarı.
Başa vardımı yolun – toxta, uyu, rahat yat!*

Jukovski

494

İŞTİRAK EDİRLƏR:

- Serafima Vladimirovna
Korzuxina – peterburqlu gənc xanım
- Sergey Pavloviç
Qolubkov – peterburqlu idealist professorun oğlu
- Afrikan – Simferopol və Karasubazar arxiyepis-
koku, məşhur ordunun arxipastırı,
həmçinin kimyaçı M a x r o v
- Paisi – rahib
- Qoca iqumen
- Bayev – Budyonnının süvari alayının komandiri
- Budyonovçu
- Qriqori Lukyanoviç
Çarnota – əslən zaporoyeli, süvari, ağların
ordusunda general-mayor
- Barabançikova – yalnız general Çarnotanın xəyalında
yaşayan xanım
- Lyuska – general Çarnotanın ordudakı arvadı
- Krapilin – Çarnotanın çaparı, dilinin ucbatından
həlak olan şəxs
- De Brizar – ağların qusar alayının komandiri
- Roman Valeryanoviç Xludov
- Qolovan – yasavul, Xludovun yavəri

Stansiya komendantı

Stansiya rəisi

Nikolayevna – stansiya rəisinin arvadı

Olqa – stansiya rəisinin qızı, 4 yaşında

Paramon İliç Korzuxin – Serafimanın əri

Tixiy – əks-kəşfiyyatın rəisi

Qurin, Skunski – əks-kəşfiyyatda qulluq eləyənlər

Ağların ordusunun
baş komandanı

Kassadakı qadın

Artur Arturoviç – tarakanlar padşahı

Dəyirmi şlyapalı və
intendant poqonlu şəxs

Türk anası

Gözəl fahişə

Arvadbaz yunan

Antuan Qrişenko – Korzuxinin nöqəri

495

Rahiblər, ağların qərargahındakı zabitlər,
baş komandanın mühafizəsindəki kazaklar,
əks-kəşfiyyatçılar, yapıncılı kazaklar,
ingilis, fransız və italyan dənizçilər,
türk və italyan polisi,
türk və yunan oğlanlar, pəncərədən
görünən ermənilər və yunanlar,
Konstantinopol camaatı.

Birinci yuxu 1920-ci ilin oktyabrında Şimali Tavriyada;
ikinci, üçüncü və dördüncü yuxu 1920-ci il noyabrın
əvvəlində Kırmda; beşinci və altıncı yuxu 1921-ci ilin
yayında Konstantinopolda; yeddinci yuxu 1921-ci ilin
payızında Parisdə; səkkizinci yuxu 1921-ci ilin
payızında Konstantinopolda baş verir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

*Birinci yuxu**...Yuxuda monastır görmüşəm...*

Zirzəmidə astadan xor oxuyan rahiblərin səsi eşidilir:
 “Müqəddəs Nikolay ata, bizdən ötrü dua elə...”

496

Qaranlıqdır, sonra ikonaların böyrünə bərkidilmiş xırda şamların zəifcə işıqlandırdığı monastır kilsəsinin içi görünür. Öləziyən alov şamlar satılan hündür stolu, onun yanındakı enli skamyanı, barmaqlıqlı pəncərəni, müqəddəsin qəhvəyi simasını, mələklərin solğun qanadlarını, qızıl çələnglərini işıqlandırır. Çöldə cansızıcı oktyabr axşamıdır. Çulu başına qədər çəkmiş Barabançikova skamyada uzanıb. Kürk geyinmiş kimyaçı Maxrov özünə pəncərənin qabağında yer eləyib, bayırda nəşə görməyə çalışır... Əynində qara kürk olan Serafima hündür iqumen kreslosunda oturub. Sifətindən xəstə olduğu sezilir. Serafimanın ayaq ucunda, çamadanın yanında qara paltolu, əlcəkli, görünüşündən peterburqluya oxşayan gənc Qolubkov əyləşib.

Qolubkov (*xora qulaq asır*). Eşidirsiniz, Serafima Vladimirovna? Aşağıda zirzəmi olduğunu anladım... Əslində, bütün bunlar necə də qəribədir! Doğru sözümdür, hərdən mənə elə gəlir yuxu görürəm! Artıq bir aydır, Serafima Vladimirovna, sizinlə kəndbəkənd, şəhərbəşəhər dolaşırıq, nə qədər qaçıırıq, hər şey bir o qədər anlaşılmaz olur... Görürsünüz, kilsəyə də gəlib çıxdıq! Baş verən bütün bu həngamələrdən sonra, Allah haqqı, bu gün Peterburq üçün darıxdım! Kabinetdəki yaşıl lampanı birdən elə aydınca xatırladım ki...

S e r a f i m a . Bu ovqat təhlükəlidir, Sergey Pavloviç. Belə sərgərdan dolaşanda çalışın darıxmayasınız. Bəlkə, qalsanız yaxşı olar?

Q o l u b k o v . Yox, yox, geriyə döndü yoxdur, qoy nə olur-olsun! Bir də axı bu çətin yolumu nəyin gözəlləşdirdiyini siz artıq bilirsiniz... Yadınızdadır, isidilən yük vaqonunda fənərin altında təsadüfən görüşdiyümüz vaxtdan, əslində, elə də çox keçməyib, ancaq mənə elə gəlir, sizi lap çoxdan tanıyıram! Sizi düşünmək payız qaranlığındakı bu uçuşu asanlaşdırır. Sizi Kırma çatdırıb ərinizə təhvil versəm, xoşbəxt olaram. Sonra darıxacağımı bilsəm də, sizin sevincinizə şərik olacağam.

Serafima əlini dinməzəcə
Qolubkovun çiyinə qoyur.

(*Onun əlini sığallayır.*) Bağışlayın, sizin istiliyiniz var?
Serafima. Yox, boş şeydir.

Q o l u b k o v . Necə yəni boş şeydir? Allah haqqı, istiliyiniz var!

Serafima. Boş şeydir, Sergey Pavloviç, keçib-gedəcək...

Uzaqdan top səsi eşidilir.
Barabançikova qımıldanıb inildəyir.

Qulaq asın, madam, sizə yardım lazımdır. Bizdən kim-sə qəsəbəyə gedər, orada, yəqin, mamaça olar.

Q o l u b k o v . Mən qaçıb gedərəm.

Barabançikova dinməzəcə onun paltosunun
ətəyindən çəkir.

Serafima. Niyə axı istəmirsiniz, əzizim?
Barabançikova (*nazla*). Lazım deyil.

Serafima və Qolubkov çaşqınlıq içindədirlər.

M a x r o v (*sakitəcə Qolubkova*). Olduqca müəmmalı qadındır!

Q o l u b k o v (*pıçıltıyla*). Siz fikirləşirsiniz ki...

M a x r o v . Heç nə fikirləşmirəm... hərc-mərclikdir, cənab, kimlərə rast gəlmirsən ki! Hansısa bir xanım kilsədə uzanıb...

Zirzəmidən eşidilən xorun səsi kəsilir.

P a i s i (*səssizcə peyda olur, qaşqabaqlıdır, qorxub*). Sənədlərinizi hazırlayın, hörmətli cənablar! (*Birindən başqa şam-ların hamısını üfürüb keçirir.*)

Serafima, Qolubkov və Maxrov sənədlərini çıxarır. Barabançikova əlini çıxarıb pasportu çulun üstünə qoyur.

B a y e v (*daxil olur, əynində yarımkürk, üst-başı çirkab* *ində, həyəcanlıdır. Onun arxasınca əlində fənər tutmuş Bud-
yonovçu daxil olur*). Bu rahibləri görüm lənətə gəlsinlər! Özlərinə əməllicə yuva düzəldiblər! Ey, müqəddəs ata-cığaz, zəng qülləsinə qalxan dolama pilləkən haradadır?

P a i s i. Buradadır, burada...

B a y e v (*Budyonovçuya*). Get bax.

Budyonovçu əlində fənər
dəmir qapı arxasında yoxa çıxır.

(*Paisiyə*) Qüllədə işıq yanıb?

P a i s i. Siz nə danışırsınız! Nə işıq?

B a y e v. Işıq yanıb-sönüb! Əgər qüllədə bir şey tap-sam, o ağbaş şeytanla bir yerdə hamınızı divara söykə-yəcəyəm! Siz fənərlə aqlara işarə vermisiniz!

P a i s i. İlahi! Siz nə danışırsınız!

B a y e v. Bəs bunlar kimdir? Axı deyirdin monastırda bir nəfər də kənar adam yoxdur!

P a i s i. Onlar qaçqındırlar, qa...

S e r a f i m a. Yoldaş, qəsəbədə hamımız gülləbara-na düşdük, ona görə qaçıb monastıra girdik. (*Baraban-
çikovanı göstərir.*) Bu qadın indi doğacaq...

B a y e v (*Barabançikovaya yaxınlaşır, pasportunu götürüb
oxuyur*). Barabançikova evlidir...

P a i s i (*bərk hirsənib pıçıldayır*). İlahi, ilahi, bizi bu bələdan hifz elə! (*Qaçmağa hazırlaşır.*) Ey müqəddəs əzabkeş Dmitri...

B a y e v. Ərin hanı?

Barabançikova inildəyir.

Bayev. Doğmağa yer tapıb! (*Maxrova.*) Sənədini!
 Maxrov. Budur! Mən kimyaçıyam, özüm də Mariu-
 poldanam.

Bayev. Cəbhə xəttində siz kimyaçılar yaman çox-
 sunuz!

Maxrov. Mən ərzaq almağa gəlmişdim, xiyar...

Bayev. Xiyar!

Budyonovçu (*qəfil peyda olur*). Yoldaş Bayev!
 Zəng qülləsində heç nə tapmadım, ancaq... (*Bayevin*
qulağına pıçıldaıdır.)

Bayev. Nə danışırısan! Haradan?

Budyonovçu. Düz deyirəm. Şübhəli məsələdir,
 yoldaş komandır.

Bayev. Di yaxşı, yaxşı, getdik. (*Öz sənədini uzadan*
Qolubkova.) Vaxt yoxdur, yoxdur, sonra. (*Paisiyə.*) Rahiblər,
 yəqin ki, vətəndaş müharibəsinə qarışırlar?

Paisi. Yox, yox, yox...

Bayev. Yalnız dua eləyirsiniz? Maraqlıdır, kimin üçün
 dua eləyirsiniz? Qara barona, ya Sovet hakimiyyətinə?
 Di yaxşı, tezliklə görüşənədək, sabah ayırd eləyirik! (*Bud-*
yonovçu ilə birlikdə gedir.)

Bayırda əmr verildiyi eşidilir və
 heç nə olmayıbmiş kimi sakitlik çökür.

Paisi tez-tez xaç çəkir,
 şamları yandırır gedir.

Maxrov. Pərən-pərən düşdük... Nahaq yerə deyil-
 məyib ki, onların qollarına, ya alınlarına nişan qoyulsun...
 Ulduzları beşguşəlidir, fikir verdiniz?

Qolubkov (*pıçıltıyla Serafimaya*). Mən anlama bilmi-
 rəm, axı bu yer ağların əlindəydi, bəs qırmızılar haradan
 çıxdı? Qəfil döyüş?.. Nəyə görə belə oldu?

Barabançikova. Ona görə oldu ki, general
 Krapçikov general deyil, zibildir! (*Serafimaya.*) Üzr istəyi-
 rəm, xanım.

Qolubkov (*qeyri-iradi*). Nə?

Barabançikova. Necə yeni nə? Ona teleqram göndəriblər ki, qırmızılının süvari dəstəsi arxadadır, o başına daş düşmüş isə şifrəni açmağı sabaha saxlayıb, oturub vint oynamağa.

Qolubkov. Doğrudan?

Barabançikova. Qısa qırmızıtoxmaq oynamağı təklif elədi.

Maxrov (*astadan*). Oho, çox maraqlı qadındır!

Qolubkov. Bağışlayın, siz, görünür, məsələdən xəbərdarsınız. Məndə olan məlumata görə, burada, Kurçulanda general Çarnotanın qərargahı yerləşməliydi...

Barabançikova. Sizin ətraflı məlumatınız varmı? Qərargah olub, niyə də olmasın. Ancaq yoxa çıxıb.

Qolubkov. Bəs hara gediblər?

Barabançikova. Bataqlığa batıblar.

Maxrov. Bunları haradan bilirsiniz, xanım?

Barabançikova. Hər şeyi bilməyə yaman həvəlisən, arxipastır!

Maxrov. Bağışlayın, siz niyə məni arxipastır adlandırırırsınız?

Barabançikova. Di yaxşı, yaxşı, bu, darıxdırıcı söhbətdir, məndən əl çəkin.

Paisi qaçıb gəlir, yenə birindən başqa
bütün şamları keçirib pəncərədən boylanır.

Qolubkov. Yenə nə olub?

Paisi. Ah, cənab, heç özümüz də bilmirik Allah indi bizə kimi göndərib, sabaha sağ-salamat çıxma biləcəyikmi! (*Elə yoxa çıxır, sanki, yerə batır.*)

At ayaqlarının tappılısı eşidilir,
pəncərədə alov şölələri oynayıb.

Serafima. Yanğındır?

Qolubkov. Yox, məşəllərdir. Heç nə anlamıram, Serafima Vladimirovna! Ağların qoşunudur, and içirəm, ağların qoşunudur! Baş tutdu! Serafima Vladimirovna, Allaha şükür, yenə ağların əlindəyik! Poqonlu zabitlər!

Barabançikova (*çula bürünüb oturur*). Lənətə gəlmiş intelligent, ağzını yum! "Poqonlar", "poqonlar"!

Bura Peterburq deyil, Tavriyadır, qəddar məmləkətdir! Əgər sənin çiyinə poqon taxıblarsa, hələ o demək deyil ki ağıldansan! Bəlkə, dəstə geyimini dəyişib? Onda nə olsun?

Birdən qüllədəki zəng çalır.

Hə, zəng vurmağa başladı! Gicbəsər rahiblər oyandılar! (*Qolubkova.*) Onların şalvarı nə rəngdədir?

Q o l u b k o v . Qırmızı!.. Budur, bir dəstə də gəldi, onların şalvarı göydür, yanlarında qırmızı zolağı var...

B a r a b a n ç i k o v a . “Zolaqlılar gəldi”!.. Lənət şeytana! Zolaqlı?

De Brizarın əmri eşidilir:
“Birinci eskadron, atdan düş!”

Bu nədir! Ola bilməz! Onun səsidir! (*Qolubkova.*) Di indi qışqır, çəkinmədən qışqır, icazə verirəm! (*Üstündən çulu və cır-cındırı atıb, general Çarnota görkəmində yerindən sıçrayır. Əynində gümüşü poqonları əzilmiş çərkəzi çuxa var. Əlindəki tapançanı cibinə soxur; qaçıb pəncərəni taybatay açaraq qışqırır.*) Salam, qusarlar! Salam, donlular! Polkovnik Brizar, yanına!

Qapı açılır, ilk olaraq başında şəfqət bacısının ləçəyi, əynində dəri gödəkcə, ayağında şporlu hündürdaban çəkmə olan Lyuska qaçıb gəlir. Onun arxasınca üz-gözünü saqqal basmış de Brizar və çapar Krapilin əlində məşəl daxil olur.

L y u s k a . Qrişə! Qri-Qri! (*Çarnotanın boynuna tullanır.*) Gözlərimə inanmıram! Sağsan? Xilas olmusan? (*Pəncərəyə sarı qışqırır.*) Qusarlar, eşidin, general Çarnotanı qırmızılardan əlindən almışıq!

Bayırda səs-küy eşidilir.

L y u s k a . Biz sənin üçün yas verməyə hazırlaşırıdık. Ç a r n o t a . Ölümü sənin ləçəyin qədər yaxından gördüm. Qəragaha Krapçikovun yanına gələn kimi it oğlu məni oturtdu vint oynamağa... qısa qırmızıtoxmaq... birdən-birə pulemyotlar başladı şaqıldamağa! Budyonni,

elə bil, göydən düşdü! Qərargahı büsbütün biçdilər! Atışa-atışa pəncərədən atılıb bostanların içiylə özümü qəsəbəyə, müəllim Barabançikovun evinə saldım, dedim, sənədlərini ver! O isə tələsikdə götürüb mənə başqa sənədlər verib! Sürünüb özümü bura, monastıra salanda baxıram ki, arvadının – xanım Barabançikovanın sənədidir, bir də hamiləlik haqqında arayış! Hər yan qırmızılar idi, dedim, mənə kilsədə uzadıb üstümü örtün! Uzanıb doğuram, mahmızların səsinə eşidirəm – şaq, şaq!..

Lyuska. Kimiydi?

Çarnota. Budyonovçu komandır.

Lyuska. Vay!

Çarnota. Fikirləşirəm, nə şaqqudadırsan, budyonovçu? Axı sənənin ölümün çul altında uzanıb! Di qaldır onu, tez qaldır! Səni musiqiyə dəfn eləyəcəklər! Pasportu götürdü, ancaq çulu qaldırmadı!

502

Lyuska cığırır.

(Qapıya sarı qaçıb qışqırır.) Kazaklara eşq olsun! Salam, eloğlular!

Qışqırıqlar eşidilir. Çarnotanın arxasınca
Lyuska da qaçır.

De Brizar. Ancaq mən çulu qaldıracağam! Əgər kef üçün bu monastırda kimisə asmasam, lənətə gəlim! Bunları, yəqin, qırmızılar qaçaqaçda yaddan çıxarıblar! *(Maxrova.)* Səndən heç sənəd soruşmağa belə dəyməz. Saçlarından bilinir, hansı yuvanın quşusan! Krapilin, buraya işıq sal!

Paisi *(özünü qaçaraq içəri salır)*. Siz nə eləyirsiniz? Müqəddəs atadır! Müqəddəs ata Afrikan!

De Brizar. Sən nə çərənləyirsən, qaraquyruq şeytan?

Maxrov papağını və kürkünü çıxarıb atır.

(Diqqətlə Maxrovun sifətinə baxır.) Bu nə işdir? Müqəddəs ata, doğrudan, sizsiniz?! Bura haradan gəlib çıxmısınız?

Afrikan. Don korpusuna xeyir-dua vermək üçün Kurçulana gəlmişdim, qəfil hücum zamanı qırmızılar əsir götürdülər. Sağ olsunlar, rahiblər sənəd düzəldilər.

De Brizar. Gəl baş çıxar da! (*Serafimaya.*) Ay arvad, sənədlərini ver!

Serafima. Mən ticarət nazirinin müavininin arvadıyam. Peterburqda yubandım, ərim isə artıq Krimdadır. Onun yanına gedirəm. Bu, saxta sənədlər, bu da əsl pasport. Mənim soyadım Korzuxinadır.

De Brizar. *Mille excuses, madame!*¹ Bəs siz, mülki paltarlı soxulcan, siz də birdən ober-prokuror olarsınız?

Qolubkov. Mən soxulcan deyiləm, heç ober-prokuror da deyiləm! Mən idealist professor Qolubkovun oğluyam, özüm də privat dosentəm, Peterburqdan siz aqların yanına qaçıram, çünki Peterburqda işləmək mümkün deyil.

De Brizar. Çox xoşdur. Nuh gəmisidir!

Döşəmədəki dəmir lyuk açılır, qoca İqumen və onun arxasınca əlində şam tutmuş rahiblərin xoru çıxır.

İqumen (*Afrikana*). Möhtərəm müqəddəs ata! (*Rahiblərə.*) Qardaşlar! Allah üzümüzə baxdı, müqəddəs atanı günahkar sosialistlərin əlindən xilas edib qorudu!

Rahiblər həyəcanlanmış Afrikanın əyninə mantiya geyindirirlər, əlinə əsa verirlər.

Müqəddəs ata! Əsanı götür, yenə möminləri başına yığ...

Afrikan. Hər şeydən agah olan Allah, bizə xeyir-dua ver!

Rahiblər (*birdən oxuyurlar*). Ey yeri, göyü yaradan!..

Qapıda Çarnota ilə Lyuska görünür.

Çarnota. Nədir, müqəddəs atalar, başınız xarab olub? Heç bu mərasimin yeridir! Qurtarın duanı!.. (*Əlinin işarəsiylə göstərir – “gedin”.*)

¹ Dönə-dönə üzr istəyirəm, xanım! (*fr.*)

Afrikan. Qardaşlar! Çıxın!

İqumen və rahiblər zirzəmiyə qayıdırlar.

Çarnota (*Afrikana*). Möhtərəm zati-aliləri, bu nə ibadətdir təşkil eləmişiniz? Qaçmaq lazımdır! Korpus dabanbasma arxamızca gəlir! Budyonni bizi dənizə sıxışdırır! Bütün ordu gedir! Krıma gedirik! Roman Xludova pənah aparırıq!

Afrikan. Mərhəmətli Allah, bu nədir, başımıza gəlir? (*Öz kürkünü götürür.*) İkitəkərli arabanız var? (*Gedir.*)

Çarnota. Xəritəni mənə verin! Krapilin, işıqlandır! (*Xəritəyə baxır.*) Hər yan bağlıdır! Qəbirdir!

Lyuska. Ay səni, Krapçikov, Krapçikov!..

Çarnota. Dayan! Tapdım! (*De Brizar.*) Öz alayını götürüb gedərsən Almanayka. Onları bir az özünə tərəf çəkərsən, sonra su boğazınıza çatsa da, keçərsiniz Babi Qaya! Səndən sonra xutordakı donluların yanına gedərəm, səndən gec olsa da, Arbat yoluna çıxaram, orada birləşərik. Beş dəqiqə sonra yola düş!

De Brizar. Oldu, zati-aliləri.

Çarnota. Tfu!.. Polkovnik, ver, bir qurtum içək.

Qolubkov. Eşidirsiniz, Serafima Vladimirovna? Ağlar gedirlər. Biz də gerek onlarla gedək, yoxsa yenə qırmızılardan əlinə düşəcəyik. Niyə cavab vermirsiniz, Serafima Vladimirovna, sizə nə olub?

Lyuska. Mənə də ver.

De Brizar mehtərəni Lyuskaya uzadır.

Qolubkov (*Çarnotaya*). Cənab general, yalvarıram sizə, bizi də özünüzlə götürün! Serafima Vladimirovna xəstələnib... Biz Krıma gedirik... Sizin lazaretiniz var?

Çarnota. Siz universitetdə oxumusunuz?

Qolubkov. Əlbəttə...

Çarnota. Tamam savadsız adam təsiri bağışlayırsınız. Əgər Babi Qayda başınıza güllə dəysə, lazaret çoxmu sizin dadınıza çatacaq? Hələ gerek soruşaydınız ki, rentgen kabinetiniz varmı. İntelligentlər!.. Yenə konyak ver!

Lyuska. Götürmək lazımdır. Güzəl qadındır, qırmızılara qalacaq.

Qolubkov. Qalxın, Serafima Vladimirovna! Getmək lazımdır!

Serafima (*astadan*). Bilirsiniz, Sergey Pavloviç, deyəsən, doğrudan xəstələnmişəm... Siz tək gedin, mən monastırda uzanaram... nəse canım od tutub yanır...

Qolubkov. İlahi! Serafima Vladimirovna, bunu ağılınıza da gətirməyin! Qalxın, Serafima Vladimirovna!

Serafima. Su istəyirəm... Peterburqa getmək...

Qolubkov. Bu nə olan işdir?..

Lyuska (*fəxrətlə*). Nə olasıdır, yatalaqdır.

De Brizar. Xanım, getməyiniz məsləhətdir, qırmızılardan əlinə düşsəniz, yaxşı olmayacaq. Ancaq mən danışmağın ustası deyiləm. Krapilin, sən dildən pərgar-san, xanımı yola gətir!

Krapilin. Elədir ki var, getmək lazımdır.

Qolubkov. Serafima Vladimirovna, getmək lazımdır...

De Brizar (*qol saatına baxır*). Vaxtdır! (*Qaçır.*)

Onun əmri eşidilir: “Atlara!”
– sonra at ayaqlarının səsi gəlir.

Lyuska. Krapilin! Onu zorla qaldır!

Krapilin. Oldu! (*Qolubkovla birlikdə Serafimanı qaldırır, qolundan tutaraq aparırlar.*)

Lyuska. İkiatlı arabaya mindirin!

Gedirlər.

Çarnota (*təkdir, konyakı içib saatına baxır*). Vaxtdır.

İqumen (*lyukdan çıxır*). Ağ general! Hara gedirsən? Doğrudanmı, sənə sığınacaq, nicat vermiş monastırı müdafiə eləməyəcəksən?

Çarnota. Nədir, niyə qanıma qaraldırsan? Zəngi çalma, otur zirzəmidə! Əlvida! (*Gedir.*)

Onun səsi eşidilir: “Atlara! Atlara!”
– sonra at ayaqlarının tappıltısı gəlir
və sakitlik çökür. Paisi lyukdan çıxır.

P a i s i . İqumen ata! Ay İqumen ata! Biz nə eləyək?
Axı qırmızılar indi çapıb gələcəklər! Biz isə aqlara işarə
vermişik! İndi ölümü gözümüzün altına alağ?

İ q u m e n . Bəs müqəddəs ata hanı?

P a i s i . İkitəkərli arabada çapıb getdi!

İ q u m e n . Ləyaqətsiz çoban!.. Öz sürüsünü atıb
gedən ləyaqətsiz çoban! (*Zirzəmiyə sarı səslənir.*) Qardaş-
lar! Dua edin!

Zirzəmidən zorla eşidilir: “Müqəddəs Nikolay ata,
bizdən ötrü Allaha dua et...”

Monastır zülmətə qerq olur.

Birinci yuxu sona çatır.

İkinci yuxu

*...Yuxularım get-gedə
mənə daha çox əziyyət verir...*

Krımın şimalında yerləşən naməlum və böyük bir
stansiyanın zalı, zalın arxa planında qeyri-adi ölçülü
pəncərə, pəncərədən mavi elektrik fənərləri yanan
qaranlıq gecə görünür.

Noyabrın əvvəllərində Krıma görünməmiş şaxtalar düşüb.
Sivəş, Çonqar, Perekop, bir də bu stansiya donub. Pəncə-
rələrin şüşəsi buz bağlayıb, hərdən-hərdən ötüb-keçən
qatarların işığı buz güzgüdə sürüşüb itir. Qara dəmir sobalar
və stolların üstündə neft lampaları yanır. Əsas perrona
çıxışın üstündə köhnə əlifba ilə yazılıb: “Əməliyyat
şöbəsi”. Şüşə arakəsmə, onun arxasında adi yaşıl lampa və
konduktor fənərlərinin yırtıcı gözünə bənzəyən iki yaşıl
işığı. Onun yanında, qopub tökülmüş tünd fonda ağ geyimli
oğlan pulcuqlu əjdahanı nizəylə öldürür. Bu oğlan Georgi
Pobedonosessdir, onun qarşısında ala-bəzək qəndil yanır.
Zal ağların qərargah zabitləri tərəfindən tutulub. Soyuqdan
qorunmaq üçün onların əksəriyyəti başlıqdadır və qulaqlıq
taxıb. Saysız-hesabsız səyyar telefonlar, bayraqcılıq
qərargah xəritələri, yazı makinaları görünür. Tez-tez cingil-
dəyən telefonların rəngbərəng işıqları yanıb-sönür.

Cəbhə qərargahı üç gündür bu stansiyada qərar tutub və üç gündür yatmır, ancaq maşın kimi işləyir. Yalnız diqqətli, təcrübəli adam gözlərdəki narahatlığı görə bilər. Bu gözlər nə vaxtsa birincidərəcəli vaqonun bufeti olmuş səmtə dikiləndə onlarda həm də qorxu və ümid sezilir.

Hündür dolabla hamıdan ayrılmış həmin yerdə Roman Valeryanoviç Xludov masa arxasındakı kətildə büzüşərək oturub. Bu şəxsin sifəti sümük kimi ağıdır, qara saçları tən ortadan zabitsayağı ayrılıb Xludov, Pavel kimi dikburundur, üzü aktyor üzü kimi tərtemiz qırılıb, ətrafındakılardan cavan görünsə də, gözləri qocadır. Əynindəki əsgər şinelinin kəmərinə arvadlar kimi, ya mülkədar xalata kimi düyünləyib. Mahud parçadan olan poqonlarına səliqəsiz halda general xətləri tikilib. Tutqun kökərdəli xaki rəngdə furajkası çirklidir, əllərinə əlcək geyinib.

Xludovun üstündə silah yoxdur.

Bu adam xəstədir. Üz-gözünü turşudur, hərdən çiyinlərini atır, səsinin tonunu dəyişməyi xoşlayır. Özü-özünə suallar verir, özü də cavab verir. Gülümsəmək istəyəndə dişlərini ağardır.

Görkəmi qorxu oyadır. Xludovun yanında, üstündə bir neçə telefon olan masanın arxasında ona hədsiz rəğbət bəsləyən çalışqan yasavul Qolovan oturub yazır.

Xludov (*Qolovana diktə eləyir*). "...Vergül. Ancaq Frunze manevrlərdə özünü düşmən kimi göstərmək istəmədi. Nöqtə. Bu nə şahmatdır, nə də unudulmaz Çarskoye Selo. İmza: Xludov. Nöqtə".

Qolovan (*yazını kiməsə verir*). Şifrələnib Baş komandana göndərilsin.

Birinci rabitəçi (*telefonun yanıb-sönən işığı üzünə düşür, bezmiş halda telefona deyir*). Bəli, eşidirəm... eşidirəm... Budyonni?.. Budyonni?..

İkinci rabitəçi (*bezmiş halda telefona deyir*). Taqanaş... Taqanaş...

Üçüncü rabitəçi (*bezmiş halda telefona deyir*). Yox, Karpov qobusuna...

Qolovan (*telefonun yanıb-sönən işığı üzünə düşür, dəstəyi Xludova verir*). Zati-aliləri...

Xludov (*dəstəyə*). Bəli. Bəli. Bəli. Xeyr. Bəli. (*Dəstəyi Qolovana qaytarır.*) Komendantı yanıma!

Qolovan. Komendantı!

Səs-səsə verirlər: “Komendantı, komendantı!”

Komendant – rəngi qaçmış, özünü itirmiş
qırmızı furajkalı zabit stolların arasıyla qaçaraq
Xludovun qarşısında dayanır.

Xludov. Bir saatdır “Zabit” zirehli qatarının Taqanaşa çatmasını gözləyirəm. Nə məsələdir? Nə məsələdir?
Nə məsələdir?

Komendant (*üzgün səslə*). Zati-aliləri, stansiya rəisi dedi ki, “Zabit” keçib gələ bilmir.

Xludov. Stansiya rəisini yanıma çağırın.

Komendant (*qaça-qaça kiməsə ağlamsınan səslə deyir*). Mən axı neyləyim?

Xludov. Faciəmiz başlayır. Zirehli qatarı iflic vurub. Zirehli qatar sürünür, ancaq keçib gələ bilmir. (*Zəngi çalır.*)

508

Divarda “Əks-kəşfiyyat” sözləri işıqlanır.

Zəng səsinə divardan Tixiy çıxır, sakitcə
Xludovun yanında dayanır.

Xludov (*ona müraciət edir*). Bizi heç kim sevmir, heç kim. Bunun da ucbatından teatrda olduğu kimi faciə baş verir.

Tixiy sakitdir.

Xludov (*hirsli*). Sobadan dəm qazı sızır-nədir?

Qolovan. Qətiyyəyən yox, dəm qazı yoxdur.

Komendant, onun arxasınca stansiya rəisi
Xludovun qarşısında dayanır.

Xludov (*stansiya rəisinə*). Siz demisiniz ki, zirehli qatar keçə bilmir?

Stansiya rəisi (*danışır, hərəkət eləyir, ancaq bir gündür bu adam ölüb*). Elədir ki var, zati-aliləri. Güc, imkan yoxdur! Vaqonları açıb necə gəldi yollarda buraxıblar, yol tamam bağlanıb!

Xludov. Deməli, soba da his eləyir?

Qolovan. Bu dəqiqə! (*Kiməsə deyir.*) Su töküb sobanı söndürün!

Stansiya rəisi. His, his.

Xludov (*stansiya rəisinə*). Nəyə görəsə mənə elə gəlir ki, siz bolşeviklərə yaxşı münasibət bəsləyirsiniz. Qorxmayın, mənimlə açıq danışın. Hər bir adamın öz əqidəsi var, bunu gizlətməməlidir. Hiyləgər!

Stansiya rəisi (*cəfəngiyat danışır*). Zati-aliləri, bu şübhələr nə üçündür? Mənim uşaqlarım var... hələ hökmdar imperator Nikolay Aleksandroviçin vaxtında... Olya, Pavlik, uşaqlar... otuz saatdır yatmıram, Allaha and olsun! Şəxsən Dövlət Dumasının sədri Mixail Vladimiroviç Rodzyankoya məlumdur. Ancaq mən Rodzyankoya rəğbət bəsləmirəm... Mənim uşaqlarım var...

Xludov. Səmimi adamdır, hə? Yox? Sevgi lazımdır, müharibədə sevgisiz heç nə eləyə bilməzsən! (*Narazı halda Tixiyə.*) Məni sevmirlər. (*Soyuq tərzdə.*) İstehkamçılar verin, yolu açın. "Zabit" in çıxış semaforunu keçməsi üçün on beş dəqiqə vaxt verirəm! Əgər bu müddət ərzində əmr yerinə yetirilməsə, komendant həbs olunsun! Stansiya rəisi isə semafordan asılsın, altından da "Sabotaj" yazılsın.

Bu vaxt uzaqdan həzin vals eşidilir. Haçansa bu valsın sədalari altında gimnaziya ballarında rəqs eləyərtilər.

Stansiya rəisi (*süst halda*). Zati-aliləri, mənim uşaqlarım hələ məktəbə getmirlər...

Tixiy stansiya rəisinin qoluna girib onu aparır.
Komendant onların arxasınca gedir.

Xludov. Vals?

Qolovan. Zati-aliləri, Çarnota yaxınlaşır.

Stansiya rəisi (*şüşə arakəsmə arxasında canlanıb telefona qışqırır*). Xristofor Fyodoroviç! Allah xatirinə, dördüncü, beşinci yoldan qatarların hamısını Taqanaşa göndər gəlsin! İstehkamçılar olacaq! Nə eləyirsən elə, ancaq göndər! Allah xatirinə!

Nikolayevna (*stansiya rəisinin yanında peyda olur*). Nə olub, Vasya?

Stansiya rəisi. Of, müsibətdir, Nikolayevna!
Ailəməzə bədbəxtlik üz verib! Olqanı, Olqanı gətir bura!
Nikolayevna. Olqanı? Olqanı? (*Gedir.*)

Vals kəsilir. Qapı perron tərəfdən açılır, Çarnota əyində
yapıncı, başında papaq Xludova yaxınlaşır. Çarnota ilə
birlikdə qaçıb gələn Lyuska qapının yanında qalır.

Çarnota. Zati-aliləri, topçu süvari diviziyası Çonqar
keçidindən gəlib.

Xludov susaraq Çarnotaya baxır.

Zati-aliləri! (*Uzağı göstərir.*) Siz axı nə edirsiniz? (*Birdən
papağını çıxarır.*) Roma! Sən baş qərargahda oturmusan!
Sən axı nə edirsən? Roma, bəsdir!
Xludov. Sus!

510

Çarnota papağı başına qoyur.

Arabaları qoyun burada, gedib Karpov qobusunda
duracaqsınız.

Çarnota. Oldu. (*Aralanır.*)

Lyuska. Hara?

Çarnota (*tutqun halda*). Karpov qobusuna.

Lyuska. Mən də sənənlə gedirəm. Yaralıları da,
yatalağa tutulmuş Serafimanı da atıram.

Çarnota (*tutqun halda*). Səni öldürə bilərlər.

Lyuska. Allaha çox şükür! (*Çarnota ilə gedir.*)

Cingilti, taqqıltı, sonra zirehli qatarın gurultusu eşidilir.

Nikolayevna örpəyə bürünmüş Olqanı darta-darta
tələsik arakəsmənin arxasına girir.

Nikolayevna. Budur, Olqanı gətirmişəm!

Stansiya rəisi (*telefona*). Xristofor Fyodoroviç,
gətirə bildin?! Sağ ol, sağ ol! (*Olqanın əlindən tutub, Xlu-
dovun yanına qaçır.*)

Tixiy və komendant onun arxasınca gedir.

Xludov (*stansiya rəisinə*). Nədir, əzizim, keçib gəldi? Gəldi?

Stansiya rəisi. Keçib gəldi, zati-aliləri, gəldi!

Xludov. Bu nə uşaqdır?

Stansiya rəisi. Oleçka... qabiliyyətli qızıdır. İyirmi ildir qulluq eləyirəm, iki gündür də yatmıram.

Xludov. Hə, qız... Serso¹. Serso oynayır? Hə? (*Cibindən karamel konfeti çıxarır.*) Qız, götür! Papiros çəkməyi həkimlər qadağan eləyiblər, əsəblərim pozulub. Ancaq karamel də kömək eləmir, yenə elə çəkirəm.

Stansiya rəisi. Götür, Olyuşenka, götür... General xeyirxah adamdır. Olyuşenka, "mersi" de... (*Olqanı qucağına götürüb arakəsmənin arxasına aparır və Nikolayevna Olqayla gedir.*)

Yenə vals çalınır və səs get-gedə uzaqlaşır. Çarnotanın gəldiyi yox, başqa qapıdan Paramon İliç Korzuxin daxil olur. Avropalı görünüşü olan bu eynəkli adamın əlində portfel, əynində bahalı kürk var. Qolovana yaxınlaşıb vizit kartını ona təqdim edir. Qolovan vizit kartını Xludova verir.

511

Xludov. Eşidirəm.

Korzuxin (*Xludova*). İcazənizlə özümü təqdim edirəm. Ticarət nazirinin müavini Korzuxin. Zati-aliləri, Nazirlər Şurası mənə səlahiyyət verib ki, üç sual ilə sizə müraciət edirəm. İndicə Sevastopoldan gəlirəm. Birinci: mənə tapşırılıb ki, həbs olunub Simferopoldan sizin əmrinizlə buraya, qərargaha gətirilən beş fəhlənin taleyindən xəbər tutum.

Xludov. Belə. Hə, siz axı başqa perrondan daxil olmusunuz! Yasavul! Həbs olunanları cənab nazir müavininə göstərin.

Qolovan. Xahiş edirəm, arxamca gələsiniz. (*Hamının gərgin baxışları altında Korzuxini arxa plandakı əsas qapıya aparır və qapını açaraq yuxarını göstərir.*)

Korzuxin diksinir.
Qolovanla Xludovun yanına qayıdır.

Xludov. Birinci sualı bitmiş sayaq? İkincini eşidirəm.

¹ Serso – çənbər oyunu

Korxuxin (*həyəcanlı*). İkinci sual bilavasitə mənim nazirliyimə aiddir. Burada – stansiyada xüsusi təyinatlı yüklər qalıb. Bu yükləri təcili Sevastopola çatdırmaq üçün siz zati-alilərləndən icazə və yardım istəyirəm.

Xludov (*yumşaq tərzdə*). Məhz hansı yük?

Korxuxin. Xaric üçün nəzərdə tutulmuş xəz.

Xludov (*gülümsəyir*). Xaric üçün xəz! Bəs yük hansı vaqonlardadır?

Korxuxin (*kağızı uzadır*). Buyurun.

Xludov. Yasavul Qolovan! Burada göstərilən vaqonları dalana çəkin, neft töküüb yandırın!

Qolovan kağızı götürüb gedir.

(*Yumşaq tərzdə*.) Qısa eləyin, üçüncü sual?

Korxuxin (*yerində quruyub*). Cəbhədə vəziyyət?..

512

Xludov (*əsnəyir*). Cəbhədə vəziyyət necə ola bilər ki! Hərc-mərclikdir! Toplardan atırlar, his verən sobanı cəbhə komandanının burnunun altına soxurlar. Baş komandan kubanlıları mənə hədiyyə göndərir, onlar işə ayaqyalındırlar. Nə restoran var, nə də qızlar! Qəm-qüsbə basıb. Tutuquşular kimi kətildə oturmuşuq. (*Səsinin tonunu dəyişib deyindir*.) Vəziyyət? Cənab Korxuxin, gedin Sevastopola, deyin ki, arxadakı bitlər çamadanlarını yığıdırsınlar! Qırmızılar sabah burada olacaqlar! Bir də deyin ki, xarici fahişələr samur xəzindən manjet görməyəcəklər! Xəz!

Korxuxin. Biabırçılıqdır! (*Acıqlı-acıqlı döyükdür*.) İcazənizlə, bu barədə Baş komandana məlumat verərəm.

Xludov (*nəzakətlə*). Buyuracaqsınız.

Korxuxin (*dalı-dalı yan qapıya gedərək yolda soruşur*). Sevastopola indi hansı qatar gedəcək?

Ona heç kim cavab vermir.
Qatarın yaxınlaşdığı hiss olunur.

Stansiya rəisi (*üzgün halda Xludovun qarşısında dayanır*). Kerman Kemalçidən xüsusi təyinatlı qatar gəlib! Xludov. Farağat! Cənab zabitlər!

Qərargahdakıların hamısı ayağa durur.
Korxuxinin çıxdığı qapıda tünd-qırmızı geyimli

iki mühafizəçi kazak, onların arxasınca papağını arxaya sürüşdürmüş, əynində şinel, Qafqaz qılıncı qurşamış Ağ qvardiyanın Baş komandanı, onun arxasınca isə qərgəhə xeyir-dua verən müqəddəs ata Afrikan görünür.

Baş komandan. Salam, cənablar!
Qərgəhdakılar. Salam, möhtərəm zati-aliləri!
Xludov. İcazənizlə, möhtərəm zati-alilərinə məxfi məlumat çatdırım.

Baş komandan. Bəli. Hamı otağı tərک etsin.
(Afrikana.) Müqəddəs ata, cəbhə komandanı ilə mənim məxfi söhbətim olacaq.

Afrikana. Xeyirli olsun! Xeyirli olsun!

Hamı gedir və Xludov
Baş komandanla tək qalır.

Xludov. Üç saat əvvəl düşmən Yuşunu ələ keçirib.
Bolşeviklər Krimdadır.

513

Baş komandan. Bitdi?!
Xludov. Bitdi.

Sükut.

Baş komandan (*qarıya tərəf*). Müqəddəs ata!

Afrikana həyəcanlı halda gəlir.

Müqəddəs ata! Qərbi Avropa dövlətləri tərəfindən tərک edilmiş, məkrli polyaklar tərəfindən aldadılmış bizlər bu dəhşətli vaxtda yalnız Allaha pənah aparırıq!

Afrikana (*bədbəxtlik baş verdiyini anlayır*). Ay-ay-ay!

Baş komandan. Müqəddəs ata, dua edin!

Afrikana (*Georgi Pobedonosetin qarşısında*). İlahi! Nəyə görə? Nəyə görə Allahın yolunda döyüşən övladlarını təzədən sınaqdan keçirirsən? Allah bizimlədir, onun gücylə düşməni məhv edəcəyik.

Şüşə arakəsmənin arxasında qorxudan özünə yer tapa bilməyən stansiya rəisinin sifəti görünür.

Xludov. Müqəddəs ata, bağışlayın ki, sözlünüzü kəsirəm, ancaq nahaq yerə Allahı narahat eləyirsiniz.

O, çoxdan bizdən üz döndərib. Axı necə ola bilər? Heç vaxt olmamışdı, ancaq indi suyu Sivaşdan qovdu, bolşeviklər də, sanki, parket üstündən keçdilər. Georgi Pobedonosov gülür!

Afrikan. Nə danışdığınızdır, cəsur general?!

Baş komandan. Mən bu tərzdə danışmağın qəti əleyhinəyəm. Siz xəstəsiniz, general, mən heyifsilənirəm ki, məsləhətimə qulaq asıb yayda müalicə üçün xaricə getmədiniz.

Xludov. Deməli, belə! Bəs, zati-aliləri, kimin sayəsində sizin əsgərlər Perekop səddini qoruyub saxladılar? Kimin sayəsində Çarnota bu gecə musiqiylə Çonqardan Karpov qobusuna hücumu keçdi? Bəs kim asardı? Zati-aliləri, kim asardı?

Baş komandan (*qaşqabaqlı*). Bu nə deməkdir?

514

Afrikan. İlahi, sən onların gözünü aç, onlara güc ver! Yoxsa səltənət tezliklə bölünüb məhv olar!..

Baş komandan. İndi bunun vaxtı deyil...

Xludov. Bəli, vaxtı deyil. Siz təcili Sevastopola qayıtmalısınız.

Baş komandan. Bəli. (*Zərfi çıxarıb Xludova verir.*) Xahiş eləyirəm, dərhal açasınız.

Xludov. Aha, artıq hazırdır! Əvvəlcədən hiss etmişdiniz? Bu yaxşıdır. Əlahəzrət, sizin günahınızdan keçirəm... Oldu. (*Qışqırır.*) Baş komandana qatar! Mühafizə! Qərargah!

Stansiya rəisi (*arakəsmənin arxasında telefona tərəf atılır*). Kerman Kemalçi! Yolu açın! Yolu açın!

Mühafizəçi kazaklar və
qərargahdakıların hamısı gəlir.

Baş komandan. Cəbhə komandanı...

Qərargahdakılar farağat dururlar.

...sizə mənim əmrimi elan edəcək. Bu rus hərəmərcliyinə qatılmaq üçün Tanrı sizə güc və ağıl versin! Hamını, hər kəsi xəbərdar edirəm ki, bizim Kırımdan başqa torpağımız yoxdur.

Qapı qəfil açılır və başı tənziflə sarınmış De Brizar içəri girib Baş komandanın qarşısında dayanır.

De Brizar. Salam, İmperator həzrətləri! (*Qərar-gahdakılara müəmma ilə.*) “Qrafinya, bir görüşün xatirinə, çox güman ki, sizə adını deyərəm...”

Baş komandan. Bu kimdir?

Qolovan. Qusar alayının komandiri qraf De Brizar, başından kontuziya alıb.

Xludov (*yuxudaymış kimi*). Çonqar... Çonqar...

Baş komandan. Mənimlə Sevastopola gedəcək! (*Mühafizəçi kazakların müşayiəti ilə tələsik gedir.*)

Afrikan. İlahi! İlahi! (*Qərar-gahdakılara xeyir-dua verib tələsik gedir.*)

De Brizar (*gedə-gedə qərar-gahdakılara*). Təqsirkaram!.. “Qrafinya, bir görüşün xatirinə...”

Qərar-gahdakılar. Sevastopola, qraf, Sevastopola...

De Brizar. Təqsirkaram!.. Təqsirkaram!.. (*Gedir.*)

Xludov (*zərfi açır. Oxuyub dişini qıçırdır. Qolovana.*) Təyyarəçiləri Karpov qobusuna general Barboviçin yanına göndər. Əmr – düşməndən aralanıb cəld Yaltaya gedərək gəmilərə minmək!

Qərar-gahda pıçıltı gəzir: “Amin, amin...”
Sonra dərin sükut çökür.

General Kutepova – Sevastopola gedib gəmilərə minmək. Fostikova – kubanlılarla Feodosiyaya. Kalininə – donlularla Kerçə. Çarnotaya – Sevastopola! Hamı gəmilərə! Qərar-gah dərhal yığışib Sevastopola köçsün! Krım təhvil verilib!

Qolovan (*tələsik çıxaraq*). Təyyarəçiləri! Təyyarəçiləri!

Qərar-gahdakılar yavaş-yavaş gedirlər.

Xəritələr yığışdırılır, telefonlar yoxa çıxır.

Qatarın gurultuyla getdiyi eşidilir.

Vurnuxurlar, əvvəlki nizam-intizam artıq yoxdur.

Bu vaxt Çarnotanın çıxdığı qapı taybatay açılır və yapıncı geyinmiş Serafima görünür. Serafimanın arxasınca onu saxlamağa çalışan Qolubkov və Krapilin gəlir.

Q o l u b k o v . Serafima Vladimirovna, özünüzə gəlin, bura olmaz! (*Təəccüblənən qərargahdakılara.*) Qadın yatalağa tutulub!..

K r a p i l i n . Elədir ki var, yatalaqlar.

S e r a f i m a (*ucadan*). Roman Xludov kimdir?

Bu yersiz sualdan sonra sükut çökür.

X l u d o v . Eybi yox, buraxın gəlsin. Xludov mənəm.

Q o l u b k o v . Ona qulaq asmayın, o xəstədir!

S e r a f i m a . Peterburqdan qaçırıq, elə hey qaçırıq... Hara? Roman Xludova sığınmağa! Hamının dilində Xludovdur, Xludov, Xludov... Hətta yuxuda da Xludovu görürük! (*Gülümsəyir.*) Axır ki, görmək qismət oldu: kətil-də oturub, hər tərəfdən də torbalar asılıb. Torbalar, torbalar!.. Vəhşi! Çaqqal!

516

Q o l u b k o v (*ümitsiz halda*). O yatalaqlar! O sayıqlayır!.. Biz eşelondanıq!

Xludov zəngi çalır,
divardan Tixiy və Qurin çıxır.

S e r a f i m a . Gördünüz! Onlar gəlib sizin axırınıza çıxacaqlar!

Qərargahdakılar arasında pıçıltı gəzir:
“A-a... kommunistdir!”

Q o l u b k o v . Nə danışsınız! Nə danışsınız! O, nazir müavininin arvadı Korzuxinadır! Nə danışdıgını özü də bilmir!

X l u d o v . Belə yaxşıdır, çünki ölçüb-biçib danışanda doğru-düzgün bircə söz də eşitməzsən.

Q o l u b k o v . O, Korzuxinadır!

X l u d o v . Dayan, dayan! Korzuxina? Xəz mal? Bu yaramazın hələ, üstəlik, arvadı da kommunistdir? Xoşbəxt təsadüf! Mən indi onunla haqq-hesabı çürüdərəm! Əgər getməyə macal tapmayıbsa, onu yanıma gətir!

Tixiy Qurinə işarə eləyir, Qurin gedir.

T i x i y (*yumşaq tərdə Serafimaya*). Adınız, atanızın adı?

Q o l u b k o v . Serafima Vladimirovna... Serafima...

Qurin Korzuxini gətirir. O, ağappaq ağarıb,
fəlakət baş verdiyini hiss eləyir.

Paramon İliç Korzuxin sizsiniz?

Korzuxin. Bəli, mənəm.

Qolubkov. Allaha şükür, qarşılaşdıq! Axır ki!

Tixiy (*mehribanlıqla Korzuxinə*). Həyat yoldaşınız
Serafima Vladimirovna Peterburqdan yanınıza gəlib.

Korzuxin (*Tixiyin və Xludovun gözünün içinə baxıb,
burada bir kələk olduğunu hiss eləyir*). Serafima Vladimirovna
adlı adam tanımıram, bu qadını ilk dəfədir görürəm,
Peterburqdan heç kimi gözləmirəm, bu, yalandır.

Serafima (*tutqun nəzərlərlə Korzuxinə baxır*). Aha,
dandın! Ay murdar!

Korzuxin. Bu, şantajdır!

Qolubkov (*ümitsiz halda*). Paramon İliç, siz nə
edirsiniz?! Ola bilməz!

Xludov. Səmimi adamdır, hə? Bəxtiniz gətirdi,
cənab Korzuxin! Xəz mal! İtil!

Korzuxin gedir.

Qolubkov. Yalvarıram, bizi sorğu-sual edin!
Onun arvadı olduğunu mən sübut edərəm!

Xludov (*Tixiyə*). Aparıb ikisini də dindirin!

Tixiy (*Qurina*). Sevastopola apar.

Qurin Serafimanın qolundan tutur.

Qolubkov. Siz ki mədəni adamlarsınız!.. Mən sübut
edərəm!..

Serafima. Yolda yalnız bir insan adama rast gəl-
dim... Ax, Krapilin, sən ki sözün düzünü deyənsən, bəs
niyə müdafiə etmirsən?

Serafima ilə Qolubkovu aparırlar.

Krapilin (*Xludovun qarşısında dayanır*). Elədir ki var.
Kitablarda yazıldığı kimi: çaqqal! Təkcə asmaqla müha-
ribəni udmaq olmaz! Yırtıcı, vəhşi, nəyə görə Perekopda
əsgərləri doğradın? Bir insan, qadın çıxdı qarşına. Asılan

adamlara vur-tut yazığı gəldi... Ancaq sənin gözündən heç nə yayınmaz, heç nə yayınmaz! Adamı tutdunmu, salırsan torbaya! Leşeyənsən.

T i x i y. Zati-aliləri, icazə verin, onu aparaq.

X l u d o v. Yox. Onun sözlərində müharibə haqqında ağıllı fikirlər var. Danış, əsgər, danış.

T i x i y (*kimisə barmağıyla çağırır və əks-kəşfiyyat şöbəsinin qapısından iki əks-kəşfiyyatçı çıxır. Pıçılıyla*). Lövhəni gətir.

Əlində bir parça faner
üçüncü əks-kəşfiyyatçı görünür.

X l u d o v. Sənin soyadın nədir, əsgər?

K r a p i l i n (*özündən lap çıxır*). Soyad nəyinə lazımdır? Mənim soyadım məşhur deyil – çapar Krapilin! Ancaq sən, çaqqal, azğın vəhşi, qanovlarda çürüyəcəksən! Bircə öz kətilində oturub gözlə! (*Gülümsəyir.*) Ancaq yox, yox, Konstantinopola qaçacaqsan! Sən yalnız qadınları, çilingərləri asmağın qoçağısan!

X l u d o v. Səhv eləyirsən, əsgər, mən Çonqara musiqiyə getmişəm, Qatda iki dəfə yaralanmışam.

K r a p i l i n. Bütün quberniya sənin musiqinə tüpürür! (*Birdən diksiniib ayılır, diz çökərək yazıq-yazıq deyir.*) Zati-aliləri, Krapilinə rəhminiz gəlsin! Aqlım başımda deyil!

X l u d o v. Yox! Pis əsgər! Sən yaxşı başlamışdın, ancaq pis qurtardın. Ayaq altda sürünürsən? Onu asın! Ona baxa bilmirəm!

Əks-kəşfiyyatçılar bir anda
onun başına torba keçirib aparırlar.

Q o l o v a n (*gəlir*). Zati-alilərinin əmri yerinə yetirildi. Təyyarəçilər uçdular.

X l u d o v. Cənablar, hamı qatara minsin. Yasavul, mənə mühafizəçilər ayır, bir də vaqon hazırla!

Hamı gedir.

(*Təkdir, telefonun dəstəyini götürüb deyir.*) Danışan cəbhə komandiridir. “Zabit” zirehli qatarına çatdırın ki, bacardığı qədər cəbhə xəttinə yaxınlaşıb atəş açsın! Taqanaşı topa tutsun! Gethagetdə qoy torpağın altını

üstünə çevirsin! Sonra özünə yol açıb Sevastopola getsin! (*Dəstəyi yerinə qoyur, kətildə büzüşüb oturur.*)

Uzaqdan zirehli qatarın gurultusu eşidilir.

Xəstəliyim nədir? Mən xəstəyəm?

Zirehli qatardan yaylım atəşi açılır. Atəş o qədər güclüdür ki, az qala, səsi eşidilmir, ancaq stansiyanın zalında elektrik işığı bir anlığa sönmür və donmuş pəncərə şüşələri qopub tökülür.

İndi perronun önü açılır. Mavi elektrik fənərləri görünür.

Birinci fənərin dəmir dirəyindən uzun qara torba asılıb, onun altında fanərə kömürlə yazılıb:

“Çapar Krapilin – bolşevik”.

İkinci dirəkdən başqa torba asılıb, sonra heç nə görünmür.

(*Yarıqaranlıqda tək dayanıb, asılmış Krapilinə baxır.*) Mən xəstəyəm, mən xəstəyəm. Ancaq bilmirəm xəstəliyim nədir.

519

Yarıqaranlıqda həyəcanlanmış Olqa görünür.
Keçə çəkmələrini yerlə sürüyür.

Stansiya rəisi (*yarıqaranlıqda axtarır və yuxulu-yuxulu mızıldayır*). Səfeh, səfeh Nikolayevna... Olqa. Olqa hanı? Oleçka, Olya, axmaq, axı qızı neylədin? (*Olyanın əlindən tutur.*) Gəl, gəl atanın qucağına... Ancaq ora baxma... (*Nəzərə çarpmadığına görə xoşbəxtdir, qaranlıqda yox olur və ikinci yuxu sona çatır.*)

Birinci pərdənin sonu

İKİNCİ PƏRDƏ

Üçüncü yuxu

...Yuxuda iynə közərir...

Həzin bir işıq. Payız toranlığı.

Sevastopol əks-kəşfiyyatının kabinetini. Bir pəncərə, yazı stolu, divan. Küncdəki balaca masanın üstünə qəzetlər qalaqlanıb. Dolab. Qapı və pəncərə pərdələri. Tixiy mülki paltarda yazı stolunun arxasında oturub. Qapı açılır və Qurin Qolubkovu içəri ötürür.

520

Qurin. Bura... *(Yoxa çıxır.)*

Tixiy. Buyurun, əyləşin.

Qolubkov *(əyində palto var, şlyapasını əlində tutub).*

Minnətdaram. *(Oturur.)*

Tixiy. Siz, məncə, ziyalısınız?

Qolubkov çəkinə-çəkinə öskürür.

Mən əminəm ki, bizə, eləcə də komandanlığa həqiqəti bilməyin nə qədər vacib olduğunu başa düşürsünüz. Qırmızılar əks-kəşfiyyat haqqında iyrenc şayiələr yayırlar. Əslində isə bu idarə dövləti bolşeviklərdən qorumaq üçün çətin, həm də tamamilə qüsursuz iş görür. Siz bununla razısınız?

Qolubkov. Bilirsiniz, mən...

Tixiy. Siz məndən qorxursunuz?

Qolubkov. Bəli.

Tixiy. Axı niyə? Məgər bura, Sevastopola gətirənə kimi sizə nəşə bir pislik eləyiblər?

Qolubkov. Yox, yox, belə bir şey deyə bilmərəm!

Tixiy. Buyurun, çəkin. *(Papiros təklif edir.)*

Qolubkov. Minnətdaram, mən çəkən deyiləm. Yalvarıram, deyin, ona nə olub?

Tixiy. Sizi kim maraqlandırır?

Qolubkov. O... Serafima Vladimirovna, mənimlə bir yerdə həbs olunan. And içirəm ki, bu, mənasız bir əhvalatdır. Onun tutması olmuşdu, o, ağır xəstədir!

Tixiy. Həyəcanlanırsınız, sakit olun. Onun haqqında bir az sonra danışacağam.

Sükut.

Özünüzü privat dosent göstərməyiniz kifayətdir! Bu komediya məni bezdirdi! Əclaf! Kimin qarşısında oturmusan? Ayağa qalx! Farağat!

Qolubkov (*ayağa qalxır*). İlahi!

Tixiy. Bura bax, sənin əsl soyadın nədir?

Qolubkov. Mən mat qalmışam... mənim əsl soyadım Qolubkovdur!

Tixiy (*tapançasını çıxarıb Qolubkovu nişan alır. O, əlləriylə üzünü qapayır*). Başa düşürsənmi ki, mənim əlimdəsən? Heç kim sənin köməyinə çatmayacaq! Başa düşdün?

Qolubkov. Başa düşdüm.

Tixiy. Deməli, şərt kəsirik: ancaq əsl həqiqəti danışacaqsan. Bura bax. Əgər yalan danışsan, bu iynəni elektrik cərəyanına qoşub (iynəni elektrik cərəyanına qoşur, iynə qızıb közərməyə başlayır), sənə toxunduracağam. (*iynəni elektrik cərəyanından ayırır.*)

Qolubkov. And içirəm ki, həqiqətən...

Tixiy. Sus! Ancaq suallara cavab ver. (*Tapançanı gizlədir, qələm götürüb həvəssiz-həvəssiz deyir.*) Xahiş eləyirəm, oturun. Adınız, atanızın adı, soyadınız?

Qolubkov. Sergey Pavloviç Qolubkov.

Tixiy (*həvəssiz-həvəssiz yazır*). Daimi yaşayış yeriniz?

Qolubkov. Petroqrada.

Tixiy. Sovet Rusiyasından ağların mövqeyinə nə məqsədlə gəlmisiniz?

Qolubkov. Mən çoxdan Krıma can atırdım, çünki Petroqradda həyat şəraiti elədir ki, işləyə bilmirəm. Qatarda isə Serafima Vladimirovna ilə tanış oldum, o da bura gəlirdi, birlikdə ağların yanına gəldik.

T i x i y. Özünü Serafima Korzuxina adlandıran şəxsə niyə ağların yanına gəldin?

Q o l u b k o v. Mən qəti... mən bilirəm ki, o, həqiqətən, Serafima Korzuxinadır!

T i x i y. Sizin yanınızda, stansiyada Korzuxin bunun yalan olduğunu dedi.

Q o l u b k o v. And içirəm ki, yalan deyirdi!

T i x i y. Niyə yalan deməliydi ki?

Q o l u b k o v. O qorxdı, anladı ki, onu nəse bir təhlükə gözləyir.

Tixiy qələmi yerə qoyub
əlini iynəyə uzadır.

Siz nə edirsiniz? Mən doğru deyirəm!

T i x i y. Sizin əsəbləriniz pozulub, cənab Qolubkov. Gördüyünüz kimi, sizin ifadənizi yazmaqdan başqa heç nə etmirəm. Çoxdan kommunist partiyasının üzvüdür?

Q o l u b k o v. Bu mümkün deyil!

T i x i y. Belə. (*Qolubkova tərəf bir vərəq kağız itələyir, qələm verir.*) İndi verdiyiniz ifadənin hamısını yazın, mən diktə eləyəyəm, belə sizin üçün rahat olar. Xəbərdarlıq eləyirəm, əgər dayansanız, iynəni sizə toxunduracağam. Dayanmasanız, heç nədən qorxmayın, sizi heç nə təhdid etmir. (*Közərəni iynə kağızı işıqlandırır, diktə eləyir.*) “Mən aşağıda imza edən...”

Qolubkov deyilənləri yazmağa başlayır.

... Qolubkov Sergey Pavloviç 31 oktyabr 1920-ci ildə cəbhə komandanının qərargahında əks-kəşfiyyat şöbə-sindəki istintaqda ifadə verdim iki nöqtə Paramon İliç Korzuxinanın arvadı...” dayanmayın! – “...kommunist partiyasının üzvü olan Serafima Vladimirovna Korzuxina Petroqrada şəhərindən Cənubi Rusiyanın silahlı qüvvələri tərəfindən tutulan rayona kommunist təbliğatı aparmaq və Sevastopol şəhərində gizli fəaliyyət göstərənlərlə əlaqə yaratmaq üçün gəlib nöqtə. Privat dosent... imza”. (*Qolubkovun qarşısından vərəqi götürür, iynəni cəpəyandan ayırır.*) Cənab Qolubkov, səmimi-qəlbədən ifadə verdiyiniz üçün sizə təşəkkür edirəm. Sizin günahkar olmadığınıza

tamamilə əminəm. Əgər sizinlə hərdən bir qədər sərt danışımsansa, məni bağışlayın. Siz azadsınız. (*Zəngi çalır.*)

Q u r i n (*gəlir*). Mən!

T i x i y. Həbs olunan bu şəxsi küçəyə çıxarıb buraxın, o azaddır.

Q u r i n (*Qolubkova*). Gedək.

Qolubkov şlyapasını unudub
Qurinlə birlikdə çıxır.

T i x i y. Poruçik Skunski!

Skunski gəlir. Çox pərtidir.

T i x i y (*stolüstü lampanı yandırır*). Sənədə qiymət qoyun! Canını qurtarmaq üçün Korzuxin neçə verər?

S k u n s k i. Burada gəmiyə qalxan pilləkənin yanında? On min dollar. Konstantinopolda az. Korzuxinanın etirafını almağı məsləhət görürəm.

T i x i y. Hə. Hər hansı bir bəhanəylə Korzuxinin gəmiyə minməsinə yarım saat ləngidin.

S k u n s k i. Mənim payım?

Tixiy barmağıyla göstərir – iki.

İndi agenturayı göndərərəm. Korzuxina məsələsini tez həll edin. Gecdir, artıq süvari dəstə gəmiyə minməyə gedir. (*Gedir.*)

Tixiy zəngi çalır. Qurin gəlir.

T i x i y. Həbs olunan Korzuxinanı gətirin. Huşu özündədir?

Q u r i n. İndi, elə bil, yaxşıdır.

T i x i y. Gətirin.

Qurin çıxır, bir az sonra Serafimanı gətirir.
Serafimanın hərarəti var. Qurin gedir.

Siz xəstəsiniz? Sizi çox saxlamayacağam, divanda oturun, orada, orada.

Serafima divanda oturur.

Təbliğat üçün gəldiyinizi boynunuza alın, mən sizi azad edəyəm.

Serafima. Nə?.. A?.. Nə təbliğat? İlahi, mən nə üçün bura gəldim?

Vals çalınır, get-gədə yaxınlaşır,
onunla birlikdə at ayaqlarının tappılısı eşidilir.

Niyə vals çalınır?

Tixiy. Çarnotanın süvari dəstəsi limana gedir, söhbətdən uzaqlaşmayın. Sizin yoldaşınız Qolubkov ifadəsində göstərdi ki, bura təbliğat üçün gəlmisiniz.

Serafima (*divanda uzanıb ağır-ağır nəfəs alır*). Hamınız otaqdan çıxın, yatmağıma mane olmayın...

Tixiy. Yox. Oxuyun. (*Qolubkovun yazdığını Serafimaya göstərir.*)

524

Serafima (*gözlərini qıyıb oxuyur*). Peterburq... lampa... o, dəli olub... (*Birdən sənədi götürüb əzir, pəncərəyə sarı qaçaraq dirsəyi ilə şüşəni sındırıb qışqırır.*) Kömək edin! Kömək edin! Burada cinayət baş verir! Çarnota! Köməyə gəlin!

Tixiy. Qurin!

Qurin qaçıb gələrək Serafimanı tutur.

Sənədi əlindən al! Lənətə gəlsin!

Vals kəsilir. Pəncərədə papaqlı bir baş gözə dəyir.

Səs: "Burada nə baş verir?" Səslər eşidilir, qapı çırpılır, hay-küy qalxır. Qapı açılır, yapıncılı Çarnota, onun arxasınca da iki yapıncılı adam görünür. Skunski qaçıb gəlir.

Qurin Serafimanı buraxır.

Serafima. Çarnota! Sizsiniz? Çarnota! Yardım edin! Görün onlar mənim başıma nə oyun açırlar! Görün onu nələr yazmağa məcbur eləyiblər!

Çarnota sənədi alır.

Tixiy. Xahiş edirəm, əks-kəşfiyyatın otağını dərhal tərək edəsiniz!

Çarnota. Yox, necə yəni tərək edim? Bu qadından nə istəyirsiniz?

T i x i y. Poruçik Skunski, qarovulu çağırın!
 Ç a r n o t a. Qarovulu mən sizə göstərəm! (*Tapan-
 çasını çıxarır.*) Bu qadından nə istəyirsiniz?
 T i x i y. Poruçik Skunski, işığı söndürün!

İşiq keçir.

(*Qaranlıqda.*) Bu, sizə baha başa gələcək, general Çar-
 nota!

Qaranlıq çökür.
 Yuxu sona çatır.

Dördüncü yuxu

525

*...Və müxtəlif tayfadan olan
 xeyli adam da onlarla getdi...*

Alaqaranlıq. Sevastopolda sarayda bir kabinet.
 Kabinetin qəribə görünüşü var: pəncərənin bir pərdəsi
 yarıya qədər cırılıb, divarın iri hərbi xəritə asılan yerində
 kvadratşəkili ağ ləkə qalıb. Döşəmədəki taxta
 yeşiyin içindəki, deyəsən, kağızlardır.
 Buxarı yanır. Başı sarğılı De Brizar
 buxarının böyründə oturub.
 Baş komandan daxil olur.

Baş komandan. Başınız necədir?
 De Brizar. Ağrımır, zati-aliləri. Həkim piramidon
 verdi.

Baş komandan. Piramidon? (*Fikri dağınıqdır.*)
 Sizcə, mən Makedoniyalı İskəndərə oxşayıram?

De Brizar (*təəccüblənmədən*). Zati-aliləri, təəssüf-
 lər olsun ki, mən çoxdandır əlahəzrətin portretini görmə-
 mişəm.

Baş komandan. Kimin haqqında danışırınsız?

De Brizar. Makedoniyalı İsgəndər haqqında, zati-
 aliləri.

Baş komandan. Əlahəzrət?.. Hm... Bilirsiniz, polkovnik, sizə istirahət lazımdır. Sizə sarayda sığınacaq verdiyimə görə çox şadam, siz vətən qarşısında borcunuzu vicdanla yerinə yetirmisiniz. İndisə gedin, vaxtdır.

De Brizar. Hara getməyimi əmr edirsiniz, zati-aliləri?

Baş komandan. Gəmiyə. Mən xaricdə qayğınıza qalaram.

De Brizar. Oldu. Qırmızılar üzərində qələbə qazanılanda Kremldə əlahəzrətin qarşısında ilk olaraq farağat durmaqdan məmnunluq duyacağam!

Baş komandan. Polkovnik, məsələni belə kəskin qoymaq düzgün deyil. Siz çox ifrata varırsınız. Sizə təşəkkür edirəm, gedin.

De Brizar. Oldu, zati-aliləri. *(Çıxışa doğru gedəndə dayanıb dodağının altında oxuyur.)* "Qrafinya, bir görüşün xatirinə..." *(Gözdən itir.)*

526

Baş komandan *(onun arxasınca qapıya tərəf deyir)*. Görüşə gələnlərdən kim qalıbsa, üç dəqiqədən bir dalbadal yanıma buraxın. Bacardığım qədər qəbul edəcəyəm. Kazakı göndərin polkovnik De Brizarı gəmiyə, mənim yanıma ötürsün! Gəmidəki həkimə yazın ki, piramidon dərman deyil! O ki açıq-aydın qeyri-normaldır! *(Buxarının yanına qayıdıb fikrə gedir.)* Makedoniyalı İsgəndər... Yaramaz!

Korzuxin daxil olur.

Sizə nə lazımdır?

Korzuxin. Nazir müavini Korzuxin.

Baş komandan. Aha! Vaxtında gəlmisiniz! Bu hərc-mərcliyə baxmayaraq, sizi yanıma çağırmaq istəyirdim. Cənab Korzuxin, mən Makedoniyalı İsgəndərə oxşayıram?

Korzuxin mat qalib.

Ciddi soruşuram, oxşayıram? *(Buxarının üstündən qəzeti götürüb, az qala, Korzuxinin gözünə soxur.)* Bu qəzetin redaktoru sizsiniz? Deməli, burada çap olunanlara siz cavabdehsiniz! Məgər bu, sizin imzanız deyil – redaktor

Korzuxin? (*Oxuyur.*) “Baş komandan Makedoniyalı İsgəndər kimi perronda gəzişir...” Bu murdar hoqqabazlıq nə deməkdir? Makedoniyalı İsgəndərin dövründə perron olub? Mən oxşayıram? Sonra! (*Oxuyur.*) “Onun şən çöhrəsinə baxanda ən xırda şübhə qurdu belə dağılır...” Qurd nə buluddur, nə də batalyon, o dağıla bilməz! Məgər mən şənəm? Çoxmu şənəm? Cənab Korzuxin, bu savadsız söz yığınınu haradan tapmışınız? Fəlakətə iki gün qalmış bu biabırçılığı çap eləməyə siz necə cəsəret etmişiniz? Konstantinopolda məhkəməyə verəcəyəm! Başın ağrıyorsa, piramidon iç!

Qonşu otaqda telefon bərk cingildəyir.
Baş komandan qapını çırpıb çıxır.

Korzuxin (*dərindən nəfəs alır*). Sizə bu da azdır, Paramon İliç! Axı mənim bu sarayda nə itim azmışdı? Bir dəlidən o birisinə şikayət etmək üçün? Serafima Vladimirovnanı tutublar, mən neyləyə bilərəm ki? Öləcək, di Allah rəhmət eləsin! Ondan ötrü özümü qurban verməliyəm? Nəzakətsiz Makedoniyalı İsgəndər!.. Məhkəməyə verəcək? Bağışlayacaqsınız, Paris Sevastopol deyil! Parisə! Görüm hamınız lənətə gələsiniz! (*Qapıya doğru yönəlir.*)

Afrikan (*daxil olur*). Amin. Cənab Korzuxin, nələrsən baş verir, hə?

Korzuxin. Bəli, bəli, bəli... (*Sivişib gedir.*)

Afrikan (*yeşiklərə baxır*). Vay-vay-vay! İlahi, ilahi! Və uşaqlardan başqa altı yüz İsrail övladı Raamsesdən Sokxofa yola düşdü... Ax, ax... Müxtəlif tayfadan olan xeyli adam da onlarla getdi...

Xludov tələsik gəlir.

Sizsiniz, zati-aliləri? Cənab Korzuxin indicə burada idi, qəribədir...

Xludov. Mənim üçün qərargaha Bibliyanı siz hədiyyə göndərmişdiniz?

Afrikan. Əlbəttə, əlbəttə...

Xludov. Yadımdadır, gecə kupədə darıxanda oxudum. “Sən üfürdün və dəniz onları örtüdü... Onlar böyük sulara qurğuşun kimi batdılar...” Kimin haqqında deyilib?

Hə? “Qovub çataram, qəniməti bölərəm, könüm-gözüm doyar, qılıncımı siyirib onları biçərəm...” Necədir, yaddaşım yaxşıdır? O isə şər atır, guya, başım xarab olub! Siz burada nə axtarırsınız?

Afrikan. Axtarıram! Roman Valeryanoviç! Mən Baş komandanı gözləyirəm...

Xludov. Gözləyən görər. Bu, sizin Bibliyanın üslubundadır. Bilirsiniz, siz burada nə görəcəksiniz?

Afrikan. Nə?

Xludov. Qırmızıları.

Afrikan. Belə tezliklə?

Xludov. Hər şey ola bilər, biz burada oturub Müqəddəs Kitabı yada salırıq, bu vaxt isə, təsəvvür edin, süvari qoşun şimaldan Sevastopola yaxınlaşır... (*Afrikanı pəncərəyə sarı aparır.*) Baxın...

Afrikan. Qızarı! İlahi!

Xludov. Özüdür ki var. Tez gəmiyə gedin, müqəddəs ata, gəmiyə!

Afrikan tez-tez xaç çəkib gedir.

Rədd oldu!

Baş komandan (*gəlir*). Allaha şükür! Səbirsizliklə sizi gözləyirdim. Nədir, hamı çıxıb bildi?

Xludov. Yolda süvari dəstəni bir xeyli didişdirdilər. Ancaq hesab etmək olar ki, çıxıb bildilər. Mən isə rahat gəldim. Kupədə bir küncə sığındım, nə mən kiminsə xətrinə dəydim, nə kimsə mənim. Ümumiyyətlə, mətbəxdə olduğu kimi əlaqaranlıqdı, zati-aliləri.

Baş komandan. Başa düşürəm, siz nə danışırsınız?

Xludov. Uşaqlıq xətirəsidir. Bir dəfə əlaqaranlıqda mətbəxə girmişdim, pilotənin üstündə tarakanlar var idi. Kibriti çəkən kimi qaçdılar. Kibrit birdən söndü. Eşidirəm ki, xışiltıları gəlir... Bizdə də elədir – zülmət, bir də xışiltı. Fikirləşirəm: hara qaçırlar? Tarakanlar kimi mətbəx stolundan tıppılıyla vedrəyə.

Baş komandan. General, böyük strateji istedadınızla Kırım üçün etdiyiniz hər şeyə görə sizə öz təşəkkürümü bildirirəm, gedə bilərsiniz. İndi elə mən də mehmanxanaya köçürəm.

Xludov. Suya yaxın?

Baş komandan. Əgər yenə həddinizi aşsanız, sizi həbs edərəm.

Xludov. Hiss eləyirdim. Mənim mühafizim vestibüldədir. Böyük qalmaqla baş verər, məni hamı tanıyır.

Baş komandan. Yox, xəstəliyin buna dəxli yoxdur. Düz bir ildir murdar hoqqabazlıqla mənə olan nifrətinizi ört-basdır edirsiniz.

Xludov. Gizlətmirəm, nifrət edirəm...

Baş komandan. Paxıllıq? Hakimiyyət xiffəti?

Xludov. Yox, yox. Məni bu işlərə cəlb elədiyinizə görə nifrət edirəm. Vəd olunan müttəfiq qoşunları hanı? Rus imperiyası hanı? Gücsüz olduğunuz halda niyə onlarla mübarizəyə girişdiniz? Başa düşürsünüzmü, nə eləse də, heç nə alınmayacağını bilən adam necə nifrət eləyə bilər? Mənim xəstəliyimin səbəbkarı sizsiniz! (*Sakitləşir.*) Amma indi bunun vaxtı deyil, ikimiz də heçliyə gömülürük.

Baş komandan. Məsələ hətdir ki, sarayda qalasanız, heçliyə gömülməyiniz üçün ən yaxşı yol budur.

Xludov. Pis fikir deyil. Ancaq bu haqda hələ necə lazımsa düşünməmişəm.

Baş komandan. Gedə bilərsiniz, general.

Xludov. Sadıq nökrinizi qovursunuz? "Fasiləsiz döyüşlərdə qan su yerinə axdı..."

Baş komandan (*əlini stula çırpır*). Təlxək!

Xludov. Makedoniyalı İsgəndər qəhrəmandır, ancaq stulu qırmaq nəyə lazım?

Baş komandan (*"Makedoniyalı İsgəndər" sözündən qəzəblənir*). Əgər bir kəlmə də danışısanız!.. Əgər siz...

Mühafizəçi (*birdən peyda olur*). Zati-aliləri, süvari qoşun məktəbi Simferopoldan gəlib çatdı. Hər şey hazırdır!

Baş komandan. Hə? Gedək! (*Xludova.*) Biz hələ görüşəcəyik! (*Çıxır.*)

Xludov (*təkdir, buxarının böyründə arxası qapıya tərəf oturur*). Heç kəs yoxdur, ona görə də çox yaxşıdır. (*Birdən həyəcanlanıb durur, qapını açır, çilçıraqları qara kışayi torbalara salınmış iç-içə açılan kimsəsiz otaqlar görünür.*) Ey, burada kim var? Heç kim yoxdur. (*Oturur.*) Bəlkə, qalım? Yox, bu, mənim məsələmi həll eləmir. (*Dönüb kimsə deyir.*) Sən gedəcəksən, ya yox? Axı bu cəfəngiyatdır! Dünən

oxla dumanı deşdiyim kimi, sənin içindən keçib gedə bilərəm. (*Elə bil, nəyinsə içindən keçir.*) Bax səni basıb əzdim. (*Oturub susur.*)

Qapı sakitcə açılır və Qolubkov daxil olur.
Əynində palto var, şlyapasızdır.

Q o l u b k o v . Allah xatirinə, icazə verin, bir dəqiqə-
liyə gəlim!

X l u d o v (*çönüb baxmadan*). Buyurun, buyurun, gəlin.

Q o l u b k o v . Son dərəcə ədəbsizlik etdiyimi bilərəm, ancaq söz veriblər ki, məni məhz sizin yanınıza buraxacaqlar. Ancaq hamı dağılışdı, mən də içəri girdim.

X l u d o v (*çönüb baxmadan*). Məndən nə istəyirsiniz?

Q o l u b k o v . Əlahəzrət, mən bura gəlməyə cəsərət etmişəm ki, əks-kəşfiyyatda baş verən dəhşətli cinayətlərdən xəbər verəm. Mən general Xludovun törətdiyi qəddar cinayətlərdən şikayətlənməyə gəlmişəm.

530

Xludov dönüb baxır.

(*Xludovu tanıyıb daldalı çəkilir.*) A-a...

X l u d o v . Maraqlıdır. Müsəidənizlə, axı siz sağsınız, ümid edirəm ki, sizi asmayıblar. Nədən narazısınız?

Sükut.

Xoş təəssürat oyadırsınız. Sizi haradasa görmüşəm. Lütfən, deyin, nədən narazısınız? Rica edirəm, özünüzü qorxaq göstərməyin. Danışmağa gəlmisiniz, di danışın.

Q o l u b k o v . Yaxşı. Srağagün stansiyada siz bir qadını həbs etdirdiniz...

X l u d o v . Hə, yadımdadır. Yadımdadır. Xatırladım. Sizi tanıdım. Müsəidənizlə, burada məndən kimə şikayət eləmək istəyirdiniz?

Q o l u b k o v . Baş komandana.

X l u d o v . Gecdir. O yoxdur. (*Pəncərəni göstərir.*)

Uzaqda işıqlar sayrışır, qızartı görünür.

Su dolu vedrə. O, həmişəlik heçliyə gömüldü. Xludovdan şikayətlənməyə daha heç kim yoxdur. (*Stola yaxınlaşır, telefonlardan birinin dəstəyini götürüb deyir.*) Ves-

tibüldür?.. Yasavul Qolovanı... Qulaq as, yasavul, mühafizəçi götürüb əks-kəşfiyata get, orada mən həbs etdirdiyim qadın var... (*Qolubkova.*) Korzuxina?

Q o l u b k o v . Bəli, bəli, Serafima Vladimirovna!

X l u d o v (*telefonla*). Serafima Vladimirovna Korzuxina. Əgər güllələnməyibsə, tez onu saraya, yanıma gətir. (*Dəstəyi qoyur.*) Gözləyək.

Q o l u b k o v . Siz dediniz – əgər güllələnməyibsə? Əgər güllələnməyibsə?.. Onu güllələyiblər? Əgər bunu eləmisinizsə... (*Ağlayır.*)

X l u d o v . Özünüzü kişi kimi aparın.

Q o l u b k o v . Ax, siz hələ istehza da edirsiniz! Yaxşı... O əgər sağ deyilsə, mən sizi öldürəcəyəm!

X l u d o v (*həvəssiz*). Nə etmək olar, bəlkə, bu ən yaxşı çıxış yoludur. Ancaq yox, təəssüf ki, siz heç kimi öldürməyəcəksiniz. Susun.

Qolubkov oturub susur.

(*Üzünü Qolubkovdan yana çevirib kiməsə deyir.*) Əsgər, əgər sən mənim yol yoldaşım olmusansa, mənimlə danış. Məncə, sən cingiltili səsin var, ancaq danış, sükutun məni sıxır. Danışmırsansa, onda məndən əl çək. Sən bilirsən ki, mən böyük iradə sahibiyəm, ilk qarabasmadan təsir altına düşməyəm, belə şeydən sağalırlar. Anla ki, sən, sadəcə, təkərin altında qaldın, o da sümüklərini sındırdı. Arxamca sürünmək mənasızdır. Eşidirsənmi, mənim düz danışan sədaqətli çaparım?

Q o l u b k o v . Siz kimlə danışırınsınız?

X l u d o v . Hə? Kimlə? İndi bilərik. (*Əlini havada gəzdirir.*) Heç kimlə, öz-özümə danışırım. Hə. O, sizin nəyinizdir, məşuqənizdir?

Q o l u b k o v . Yox, yox! Təsadüfən rastlaşmışıq, ancaq onu sevirəm. Ax, mən miskin divanəyəm! Niyə axı onu monastırda xəstə vəziyyətdə dilə tutdum ki, gəlib bu iblis çənginə keçsin... Ax, mən miskin adamam!

X l u d o v . Doğrudan da, niyə əl-ayağıma dolaşır-dınız? Sizi nə çəkib bura gətirdi? İndi maşın sınıandan sonra gəlib mənim verə bilməyəcəyim şeyi tələb edirsiniz. O yoxdur, olmayacaq da. Onu güllələyiblər.

Q o l u b k o v . Cani! Cani! Nə elədiyini bilməyən cani!
 X l u d o v . İki tərəfdən üstümə düşüblər: biri gülünc
 diri, o biri susqun çapar. Mənə nə olub? Elə bil, ikiləşmi-
 şəm, sözlər də mənə zorla çatır, sanki, qurğuşun kimi
 batdığım suyun altından eşidirəm. Lənətə gəlmiş ayaq-
 larımdan sallanıb məni zülmətə çəkirlər, zəlmət də məni
 çağırır.

Q o l u b k o v . Aha, mən indi anladım! Sən dəlisən!
 İndi hər şeyi başa düşürəm! Çonqarın buzunu da, qara
 torbaları da, şaxtaları da! Fələk! Sən niyə mənə əzab
 verirsen? Axı mən niyə öz Serafimamı qoruya bilmədim?
 Bax budur, budur onun cahil qatili! Əgər ağılı çaşıbsa,
 daha ondan nə gözləyəsən!

X l u d o v . Al, qəribə adam! (*Tapançanı Qolubkova tərəf
 atır.*) Buyurun, atəş açın. (*Boşluğa.*) Di məndən əl çək.
 Bəlkə, heç olmasa, o, atəş açdı.

532

Q o l u b k o v . Yox, sənə atəş açma bilmərəm, sən mis-
 kin, qorxunc, murdar adamsan!

X l u d o v . Bəsdirin, bu nə oyundur belə çıxarırsınız?

Uzaqdan addım səsləri eşidilir.

Dayanın, dayanın, gəlirlər! Bəlkə, odur? İndi hər şeyi
 bilərik.

Qolovan daxil olur.

Güllələnib?

Q o l o v a n . Xeyr.

Q o l u b k o v . Sağdır? Sağdır? Bəs o, hanı, haradadır?

X l u d o v . Sakit! (*Qolovana.*) Bəs niyə onu gətirmə-
 diniz?

Qolovan əyri-əyri Qolubkova baxır.

Onun yanında deyin.

Q o l o v a n . Oldu. Bu gün gündüz saat dördə gene-
 ral-mayor Çarnota əks-kəşfiyyatın otağına hücum çəkib,
 silahla hədələyərək həbs olunmuş Korzuxinanı aparıb.

Q o l u b k o v . Hara? Hara?

X l u d o v . Sakit. (*Qolovana.*) Hara?

Q o l o v a n . “Vityaz” gəmisinə. Saat beşdə “Vityaz”
 reyde çıxıb, beşdən sonra isə açıq dənizə.

Xludov. Kifayətdir. Sağ ol. Deməli, sağdır. Sizin qadınıız Serafima sağdır.

Qolubkov. Hə, hə, sağdır, sağdır...

Xludov. Yasavul, mühafizə dəstəsini, bayrağı götürüb "Svyatitel"ə minin, mən indi gəlirəm.

Qolovan. Cəsarət edib bildirim ki...

Xludov. Mənim ağılim yerindədir, gələcəyəm, qorxmayın, gələcəyəm.

Qolovan. Oldu. *(Gedir.)*

Xludov. Ola bilsin, Konstantinopola gedir.

Qolubkov *(key kimi)*. Hə, hə, hə, Konstantinopola. Mən, onsuz da, sizdən əl çəkməyəcəyəm. İşıqlara baxın, limandakı işıqlardır, baxın. Məni də Konstantinopola aparın.

Xludov. Ah, lənət, lənət, lənət...

Qolubkov. Xludov, tez gedək!

Xludov. Sus. *(Mızıldayır.)* Axır ki, birini razı saldım, indi səninlə rahat danışa bilərəm. *(Boşluğa.)* Sən nə istəyirsən? Qalmağımı istəyirsən? Yox, cavab vermir. Rəngi qaçır, geri çəkilir, qaranlığa qarışıb uzaqda dayandı.

Qolubkov *(darıxır)*. Xludov, sən xəstəsən! Xludov, sən sayıqlayırsan! Ondan əl çək! Biz tələsməliyik! Axı "Svyatitel" gedər, biz gecikərik!

Xludov. Lənət... lənət... Hansısa bir Serafima... Konstantinopola... Di gedək, gedək! *(Tez çıxır.)*

Qolubkov onun arxasınca gedir.

Zülmət. Yuxu sona çatır.

İkinci pərdənin sonu

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Beşinci yuxu

...Yeniçəri yerişini itirir!..

534

Qəribə simfoniya. Türk havası oxunur, ona şarmankada çalınan “Ayrılıq”, küçə alverçilərinin səsləri, tramvayların uğultusu qarışır. Qürub edən günəş birdən Konstantinopolu işıqlandırır. Uca minarələr, evlərin damları, üstünə

fransız, ingilis və rus dillərində iri hərflərlə

“Dayan! Konstantinopolda sensasiya!

Tarakan yarışı!!! Polisin icazəsiylə rus qumar oyunu” yazılmış karuselə oxşayan qeyri-adi bir tikili görünür.

Tikili müxtəlif ölkələrin bayraqları ilə bəzədilib.

“Adi” və “Xüsusi” sözləri yazılmış kassa.

Kassanın üstündə fransız və rus dillərində

“Başlayır – axşam saat beşdə” yazılıb.

Böyürdə havadan asılan çəlləklərdəki qızılı dəfnə ağaclarının altında restoran. Restoranın üstündə yazılıb: “Rus delikatesi – çapaq balığı. Bir pay 50 piastr”.

Ondan yuxarıda fəner parçasına tarakan şəkli çəkilib.

Əynində frak olan tarakan əlində köpüklənən pivə parçığı tutub. Altında qısaca yazılıb: “Pivə”.

Tikilidən yuxarıda və arxada bürkülü dar küçə öz həyatını yaşayır: çarşablı türk qadınları, qırmızı fəslə türk kişiləri, ağ geyimli əcnəbi dənizçilər, hərdən zənbillər şələlənmiş eşşəklər keçir. Hindqozu satılan dükənlər görünür.

Köhnə hərbi paltarda ruslar gözə dəyir.

Limonad satanların çıxırtıları eşidilir.

Haradasa oğlan uşağı qışqırır: “Press dyu suar!”

Çarnota əynində poqonsuz çərkəzi çuxa, istiyə baxmayaraq, içkili və qanıqara halda qucağındakı xırdavat qutusuna yığıdığı rezin şeytanlarla, atılıb-düşən cürbəcür oyuncaqlarla dalanın çıxışında alver edir.

¹ “Axşam qəzeti” (fr.: “Presse du soir”)

Çarnota. Sınmır, qırılmır, ancaq mayallaq aşır!
Öz mələk balalarını əyləndirmək üçün qırmızı komissar alın! Madam! Madam! Aşte pur votr anfan!¹

Türk anası. Bunun fiatı nədir? Komben?²

Çarnota. Senkan piast, madam, senkan!³

Türk anası. Yox! Bu bahalıdır! (*Keçib-gedir.*)

Çarnota. Madam! Qırx! Səni görüm lənətə gələsən! Sənin heç uşağın yoxdur! Qeen zi!.. Qeen zi!⁴
Hərəm-xanaya get! İlahi, nə əclaf şəhərdir!

Konstantinopol Çarnotanın başı üzərində uğuldayır.
Kimsə: "Limon suyu! Limon suyu!", kimsə yoğun səslə:

"Qaymaq, qaymaq!" – qışqırır. Bürküdür.

Kassada qadın çöhrəsi görünür.

Çarnota kassaya yaxınlaşır.

Marya Konstantinovna, ay Marya Konstantinovna!

Kassadakı qadın. Sizə nə lazımdır, Qriqori Lukyanoviç?

Çarnota. Bilirsiniz nə məsələdir... Olarmı, bu gün borca Yeniçəriyə pul qoyum?

Kassadakı qadın. Əfv edin, Qriqori Lukyanoviç, mənlik deyil.

Çarnota. Nədir, mən fırldaqçıyam, Konstantinopol farmazonuyam, ya sizin tanımadığınız adamam? Sizinlə yanaşı öz ticarət obyektı olan generala, yaqın ki, inanmaq olar.

Kassadakı qadın. Elə olmağına elədir... Artur Arturoviçə özünüz deyın.

Çarnota. Artur Arturoviç!

Artur (*frakın yaxasını düymələyə-düymələyə pərdə arxasından çıxan kukla kimi karuseldə peyda olur*). Nə məsələdir? Kimdir soruşan? Aha!.. Nə kömək eləyə bilərəm?

Çarnota. Bilirsiniz, sizdən xahiş eləmək istəyirdim ki...

Artur. Yox! (*Gözdən itir.*)

Çarnota. Bu nə ədəbsizlikdir! Sözümlü deməmiş hara yoxa çıxdın?

¹ Uşaqlarımız üçün alın! (*fr.: Achelez pour votres enfants!*)

² Neçəyədir? (*fr.*)

³ Əlli piast, madam! (*fr.: Cinquante piastres, madame, cinquante!*)

⁴ Çıx get! Get!.. (*alm.: Gehen Sie!.. Gehen Sie!..*)

Artur (*qayıdır*). Axı mən sizin nə deyəcəyinizi bilirəm.
 Çar nota . Maraqlıdır, nə deyəsiydiniz?
 Artur . Mənim sizə deyəcəyim daha maraqlıdır.
 Çar nota . Maraqlıdır, nə deyəcəksiniz?
 Artur . Heç kimə borca oynamaq olmaz! (*Gözdən itir.*)
 Çar nota . Heyvanın biri heyvan!

İki fransız dənizçi restoranda peyda olub
 qışqırır: “Un bosk! Un bosk!”¹

Kassadakı qadın . Üstünüzdə taxtabiti gəzir, Qriqori Lukyanoviç, öldürün.

Çar nota . Cəhənnəm olsun, vecimə də deyil. Qoy gəzsin, mənə mane olmur. Ay şəhər!.. Nə qədər şəhərlər görmüşəm, ancaq beləsini... Hə, çox şəhərlər görmüşəm, gözəl şəhərlər!..

536

Kassadakı qadın . Hansı şəhərləri görmüsünüz, Qriqori Lukyanoviç?

Çar nota . İlahi! Bəs Xarkov! Bəs Rostov! Bəs Kiyev! Eh, Kiyev gözəllər gözəlidir, Marya Konstantinovna! Dağda monastır bərq vurur, hələ Dnepr çayı, Dnepr çayı! Təmiz hava, işıq! Yaşillıq, ot qoxuyur, dağların döşü, dərələr, Dnepr sahilindəki yarğanlar!.. Kiyev ətrafındakı gözəl döyüş yadımdadır! İstiydi, günəş, isti, ancaq yandırmırdı, Marya Konstantinovna. Əlbəttə, bit də var idi... Bit – bax buna həşərat deyərlər!

Kassadakı qadın . Üf, nə murdar şeylər danışırırsınız, Qriqori Lukyanoviç!

Çar nota . Murdar niyə olur? Həşəratlardan baş çıxarmaq lazımdır. Bit həşəratların hərbiçisidir, döyüşkəndir, taxtabiti isə tüfeylidir. Bit qoşun kimi sırayla, axınla gəlir, onda bilirsən ki, böyük döyüş olacaq! (*Kədərlənir.*) Artur!

Artur (*frak geyinib*). Niyə qışqırırsınız?

Çar nota . Sənə baxıb heyran oluram, Artur! Frakda geyinmişən. İnsan deyilsən, təbiətin möcüzəsisən, tarakanlar padşahısən. Bəxtin gətirir! Sizin millətin, ümumiyyətlə, bəxti üzdedir!

Artur . Yenə burada antisemitizm təbliğatı aparsanız, sizinlə söhbət etməyəcəyəm.

¹ “Bir parç pivə! Bir parç pivə!” (*fr.*)

Çarnota. Sənə nə düşüb axı? Sən ki deyirdin macarsan.

Artur. Dəxli yoxdur.

Çarnota. Deyirəm də, siz macarların bəxti gətirir! Bilirsiniz, Artur Arturoviç, mən öz müəssisəmi ləğv etmək istəyirəm. *(Xırdavat qutusunu göstərir.)*

Artur. Əlli.

Çarnota. Nə?

Artur. Piastr.

Çarnota. Nə danışırısan, məni məsxərəyə qoyursan? Mən dənəsini əllidən satıram.

Artur. Get sat da!

Çarnota. Qaniçənliyi davam elətdirmək fikrindəsiniz?

Artur. Mən sizi məcbur etmirəm.

Çarnota. Xoşbəxt adamsınız, Artur Arturoviç, Şimali Tavriyada əlimə keçməmişiniz!

Artur. Allaha şükür, bura Şimali Tavriya deyil!

Çarnota. Vəznəni götür. Gümüşdür.

Artur. Yeşiklə bir yerdə vəznəyə iki lirə yarım verirəm.

Çarnota. Götür! *(Yeşiklə vəznəni Artura verir.)*

Artur. Buyurun. *(Pulu Çarnotaya verir.)*

Üç nəfər qolsuz köynəkdə, papağında
tovuzquşu lələyi, əlində qarmon karuselə gəlir.

(Gözdən itir, sonra bir də boylanıb qışqırır.) Saat beşdə!
Başlayınq! Buyurun, cənablar!

Karuselin üzərində üçrəngli rus bayrağı qaldırılır.

Karuseldə marş çalınır. Kassaya hamıdan əvvəl

Çarnota yönəlir.

Çarnota. Marya Konstantinovna, iki lirə yarım
Yeniçəriyə qoyuram!

Camaat kassaya tərəf axışır. Bir dəstə italyan hərbi
dəniz donanması əsgəri, arxalarınca ingilis matrosları,
onlarla bir yerdə gələn gözəl fahişələr və cürbəcür
fırıldaqçılar irəli soxulurlar. Aralarında zənci gözə dəyir.
Marş guruldayır. Restoranda lakey qaçaraq pivə paylayır.

Artur əynində frak, başında silindr karusel üzərində
görünür. Marş kəsilir.

Artur. Cənablar, xanımlar! Yarış başlanır! Dünyanın heç bir yerində olmayan rus saray oyunu! Tarakan yarış! Mərhum imperatriçənin Çarskoye Selodakı sevimli əyləncəsi!

İki polis – italyan və türk polisi gəlir.

Birinci qaçış! Qaçırlar: birinci nömrə – Qara Mirvari, ikinci nömrə – favorit Yeniçəri.

İtalyan matroslar (*əl çalib qışqırırlar*). *Evviva!*¹

İngilis matroslar (*fit çalib qışqırırlar*). *Away!*²

Dəyirmi şlyapa qoymuş intendant poqonlu şəxs
həyəcanlı və tərlı halda özünü içəri salır.

Şəxs. Gecikmişəm? Qaçdırlar?

Səs: “Çatarsan!”

Artur. Üçüncü – Baba Yaqa! Dördüncü – Ağlama, bala! Almaqurdu!

Qışqırıqlar: “Urta!”, “Ağlama, bala!”,
“*It is a swindle! It is a swindle!*”³

Altıncı – Xuliqan! Yeddinci – Düymə!

Fit səsləri. Qışqırıqlar:
“*A trap!*”, “*A trap!*”⁴

Ay beq yor pardon!⁵ Heç bir fırıldaq yoxdur! Tarakanlar kağız minicilərlə açıq taxta üzərində qaçırlar! Tarakanlar bolşeviklərin əlindən zorla qaçıb qurtulmuş Kazan İmperator Universitetinin entomologiya professorunun nəzarəti altında möhürlənmiş yeşikdə yaşayırlar! Beləliklə, başlayırıq! (*Yoxa çıxır.*)

Oyunçular karuselə cumurlar.

¹ Yaşasın!

² Rədd olsun! Rədd olsun! (*ing.*)

³ Fırıldaq! Fırıldaq! (*ing.*)

⁴ Kələk Kələk! (*ing.*)

⁵ Üzr istəyirəm! (*ing.: I beg your pardon!*)

Daş hasarın üstünə uşaqlar dırmaşırlar.
 Karuseldə hay-küydür, sonra sükut çökür.
 Sonra qarmonda “Ay işıq saçır” çalınır;
 tarakanlar musiqi sədələri altında qaçışır.
 Karuseldə kimsə var gücüylə qışqırır: “Qaçdılar!”
 Dəcəl yunan oğlan hasarın üstündə oynaya-oynaya çığırır:
 “Qaçdılar, qaçdılar!” Karuseldə kimsə qışqırır:
 “Yeniçəri yerişini itirib!” Uğultu qopur.

Çarnota (*kassanın yanından*). Necə yerişini itirib?
 Elə şey ola bilməz!!!

Karuseldə səs: “Ağlama, bala!”
 Başqa səs: “Qaç, qaç, qaç!”

Arturkanı öldürmək də azdır!

Kassadakı qadın narahat halda
 başını çölə çıxarır. Polislər narahat olub
 karuselə tərəf boylanırlar.

539

Şəxs (*karuseldən çıxıb qaçır*). Fırıldaq! Arturka Yeni-
 çəriyə pivə içirdib!

Artur karuseldən yel kimi çıxır. Frakının ətəkləri
 qopub, silindri fətirə dönüb, yaxalığı yoxa çıxıb.
 Üz-gözü qandır. Oyunçular arxasınca düşüb.

Artur (*bağırır*). Marya Konstantinovna, polis çağırın.

Kassadakı qadın gözdən itir.
 Polislər fit çalırlar.

İtalyan matroslar (*qışqırırlar*). Ladro! Scroc-
 cone! Tqufatore!¹

Gözəl fahişə. Conni, Arturu vur! (*Artura.*) İngan-
 natore!²

İngilis matroslar. *Hir, hip, hurrah! Long live*
*Pugovitz!*³

Gözəl fahişə. Qardaşlar! Düymənin udması üçün
 kimsə Arturu satın alıb! Favoritin ayaqları əsir, əməllicə
 sərxoşdur! Nə vaxt görünüb ki, Yeniçəri yerişini itirə?!

¹ Fırıldaqçı! Dələduz! Kələkbaz! (*ital.*)

² Yaramaz! (*ital.*)

³ Hip, Hip, urra! Yaşasın Düymə! (*ing.*)

Artur (*ümitsiz halda*). Siz haçansa kefli tarakan görmüsünüz? Polis! Polis! Köməyə gəlin!

Gözəl fahişə. Yalandır! Hamı Yeniçəriyə pul qoymuşdu! Vurun bu fırıldaqçını!

İ t a l y a n m a t r o s (*Arturun boğazından yapışıb qışqırır*). A, marmalia!¹

İ t a l y a n l a r (*qışqırırlar*). Canalia!²

Artur (*halsız halda*). Öldürürlər...

İ n g i l i s b o s m a n (*italyana*). Stop! Keep back!³
(*İtalyandan yapışıır.*)

Şəxs. Qulağının dibinə ilişdir!

Gözəl fahişə (*ingilisə*). Aha, demək, tərəfini saxlayırsınız?!

İngilis italyanı vurur, o yığılır.

540

Gözəl fahişə. Qardaşlar, köməyə gəlin! Qardaşlar, ingilisləri vurun! İtalyanlar, köməyə gəlin!

İngilislərlə italyanlar əlbəyaxa olurlar.

İtalyanlar bıçaq çıxarırlar. Bıçağı görənlərin hərəsi bir yana qaçır. Yunan oğlan hasarın üstündə oynaya–oynaya qışqırır: “İngilisləri doğrayırlar!!!”

İtalyan və türk polisləri əllərində tapança fit çala–çala döngədən çıxırlar.

Yuxu birdən dağılır. Zülmət çökür.

Sakitlik olur və yeni yuxu başlayır.

¹ Zibil! (*ital.*)

² Yaramaz! (*ital.*)

³ Dayan! Geri çəkil! (*ing.*)

Altıncı yuxu

... Ayrılıq, ay ayrılıq!..

Sərv ağacları bitmiş həyət və şüşəbəndli ikimərtəbə ev.
Daş hasarın dibində hovuz, aramla su damcılayır.
Darvaza qapısının ağzında daş skamya. Evdən
yuxarıda kimsəsiz əyri-üyrü küçə. Günəş
minarənin arxasında batır. Axşamqabağı
ilk kölgələr düşür. Sakitlikdir.

Çarnota (*həyətdə girir*). Lənətə gəlmiş Düymə! İntəhası, məsələ Düymədə deyil, məsələ ondadır ki, mən biryolluq batdım... O, mənim canımı alacaq. Bəlkə, qaçım? Ancaq Qriqori Lukyanoviç, icazə verin soruşaq, hara qaçacaqsınız? Bura sizin üçün Tavriya deyil, qaçmaq olmaz. Vay-vay-vay!

Şüşəbəndin qapısı açılır və Lyuska görünür.
Səliqəsiz geyinib. Lyuska acdır, ona görə
gözləri parıldayır, çöhrəsində isə
ötüb-keçmiş gözəlliyin izləri sezilir.

Lyuska. Salam, zati-aliləri! Bonjur, madam Barabançikova!

Çarnota. Salam, Lyusenka!

Lyuska. Nə tez qayıtmısınız? Sizin yerinizə olsam, gecəyə qədər gəzərdim, üstəlik də, evdə çox darıxdırıcıdır, nə ərzaq var, nə pul. Zəhmət çəkib pul verin, Serafima ilə mən dünəndən heç nə yeməmişik. Lütfən, verin.

Çarnota. Bəs Serafima hanı?

Lyuska. Neynirsən? Paltar yuyur. Di pul ver.

Çarnota. Fəlakət baş verib, Lyusenka.

Lyuska. Doğrudan? Vəznə hanı?

Çarnota. Lyuska, mən onu satmağı fikirləşmişdim, götürüb yeşiyə qoydum, Qran-Bazarda bir dəqiqəliyə yeşiyi əlimdən yerə qoymuşdum ki...

Lyuska. Oğurladılar?

Çarnota. Aha...

Lyuska. Əlbəttə, qarasaqqal kişi oğurladı, düzdür?

Çarnota (*heysiz*). Qarasaqqal kişinin bura nə dəxli?
Lyuska. Çünki o, Qran-Bazarda həmişə yaramaz
adamlardan oğurluq edir. De, vicdan haqqı, oğurlayıblar?

Çarnota başını tərpedir.

Bəs belə. Bilirsən sən kimsən, Qrişa?

Çarnota. Kiməm?

Lyuska. Əclafın yekəsi!

Çarnota. Sən nə cürət edirsən?!

Serafima əlində vedrə daxil olub dayanır.

Mübahisə edənlər onu görmürlər.

Lyuska. Cürət edirəm, çünki yeşik mənim pulumla
alınmışdı.

Çarnota. Sən mənim arvadımsan, pulumuz da ümu-
midir.

Lyuska. Ərin qazancı oyuncaq satmaqdadır, arva-
dın qazancı isə tamam başqa şey satmaqdan!

Çarnota. Nə dedin?

Lyuska. Özünü gic yerinə qoyma! Keçən həftə
fransızla zəbur surəsi oxumağa getmişdim? Kimsə mən-
dən soruşdu ki, beş lirəni haradan almışam? Beş lirəyə
bir həftə dolandıq, sən də, mən də, Serafima da! Bu, hələ
hamısı deyil! Vəznəni qoyduğun yeşik Qran-Bazarda yox,
tarakan yarışında qalıb! Di gəl yekun vuraq. Qoçaq cən-
gavər general Çarnota əks-kəşfiyyatı darmadağın etdi,
məcbur oldu ki, ordudan qaçsın, indi isə Konstantino-
polda ac-yalavac qalıb, mən də onunla birlikdə!

Çarnota. Nədir, qadını ölümdən qurtardığıma görə
məni məzəmmət edirsən? Simkaya görə məzəmmət
edirsən?

Lyuska. Yox! Ancaq onu, Simkanı qınayıram!
(*Coşur.*) Qoy Serafima xəbərsiz-ətərsiz yoxa çıxan Qolub-
kovuna görə heyifsilənə-heyifsilənə namusla yaşasın,
qoy şan-şöhrətli general da pozğun Lyuskanın hesabına
yaşasın.

Serafima. Lyusya!

Lyuska. Xəlvətcə qulaq asmaq sizə yaraşmaz, Sera-
fima Vladimirovna!

Serafima. Qulaq asmaq fikrim olmayıb, adətim deyil. Təsadüfən eşitdim, elə yaxşı oldu ki, eşitdim. Niyə axı beş lirə barədə mənə heç nə deməmişdin?

Lyuska. Kimə kələk gəliрсən, Serafima, nədir, korsan?

Serafima. And içirəm ki, heç nə bilməmişəm. Fikirləşirdim, beş lirəni o gətirib. Ancaq narahat olma, Lyusya, əvəzini çıxaram.

Lyuska. Rica edirəm, minnət qoyma!

Serafima. Hirslənmə, gəl dalaşmayaq. Vəziyyəti aydınlaşdıraraq.

Lyuska. Aydınlaşdırılası bir şey yoxdur. Sabah yunanlar bizi evdən qovacaqlar, yeməyə heç nə yoxdur, hər şey satılıb. *(Yenə qızıdır.)* Yox, sakitləşə bilmirəm! Məni özümdən çıxaran budur! *(Çarnotaya.)* Cavab ver, uduzdun?

Çarnota. Uduzдум.

Lyuska. Ay səni!..

Çarnota. Özünü mənim yerimə qoy! Mən oyuncaq, şeytan-meytan sata bilmirəm! Mən döyüşmüşəm!

Serafima. Lyusya, bəsdir, bəsdir... Di bəsdir! Bir-iki lirə bizim nəyimizə yarayacaq?

Sükut.

Elə bil, tale bizimlə oynayır!

Lyuska. Yenə hissiyata qapıldı!

Çarnota *(qəfildən Lyuskaya)*. Sən fransızla görüşmüşsən?

Lyuska. Cəhənnəm ol başımdan!

Serafima. Sakit, sakit! Dalaşmayın, mən indi şam yeməyi gətirərəm.

Lyuska. Bəsdir, Simka, bacarmadığın işə girişmə. Sən mənim sözümdən incimə. Mən, onsuz da, bu yolla gedəcəyəm. Ac qalmaram, mənim prinsiplərim yoxdur!

Serafima. Mən də ac qalası deyiləm, ancaq başqasının hesabına yeyən də deyiləm. Bilə-bilə ki sən gedib qazanırsan, burada oturmağın özü elə alçaqlıqdır! Hər şeyi gərək mənə deyəydin! Bir yerdə quyuya düşmüşük, bir yerdə də hərəkət etməliyik!

L y u s k a . Çarnota tapançasını satar.

Ç a r n o t a . Lyusenka, şalvarımı sataram, hər şeyi sataram, bircə tapançanı yox! Mən tapançasız yaşaya bilmərəm!

L y u s k a . Onda get qadınların hesabına yaşa!

Ç a r n o t a . Məni özümdən çıxarma!

L y u s k a . Barmağını mənə toxundursan, gecə səni zəhərləyəyəm!

S e r a f i m a . Bəsdirin! Bütün günü niyə didişirsiniz? Deyirəm ki, şam yeməyi olacaq! Bunların hamısı aclıqdandır!

L y u s k a . Nə eləmək istəyirsən, səfeh?

S e r a f i m a . Səfeh-zad deyiləm, ancaq doğrudan da, səfeh olmuşam! Nə satmağın fərqi yoxdur. Hamısı boş şeydir! (*Şüşəbəndə keçib başında şlyapa qayıdır. Gedə-gedə.*) Məni gözləyin, bircə, xahiş eləyirəm, dalaşmayın.

544

Şarmankada “Ayrılıq” çalınır.

L y u s k a . Simka! Simka!

Ç a r n o t a . Sima!

Sükut çökür.

L y u s k a . Ax, murdar şəhər! Ax, taxtabitilər! Ax, Bosfor!.. Sənsə...

Ç a r n o t a . Mumla.

L y u s k a . Özümə də, sənə də, bütün ruslara da nifrət edirəm! Tüfeylilər! (*Şüşəbəndə keçir.*)

Ç a r n o t a (*tək*). Parisə, ya Berlinə, hara əkilim? Bəlkə, Madridə? İspan şəhəri... Orada olmamışam. Ancaq mərc gələyəm ki, cansıxıcı yerdir. (*Çömbəlib sərv ağacının altını axtararaq papiros kötüyü tapır.*) Bu yunanlar nə xəsis xalqdır, it uşaqları lap dibinə kimi çəkirlər! Yox, mən onunla razılaşmıram, bizim ruslar daha yaxşıdırlar. (*Papiros kötüyünü yandırır şüşəbəndə keçir.*)

Qolubkov həyəətə girir, ayağında dolaq,
əynində ingilis frençi, başında türk fəşi var.
Əlindəki şarmankanı yerə qoyub “Ayrılıq” çalır.

(*Şüşəbənddən qışqırır.*) Türk köpəkoğlu, ürəyimi üzdü-
yün bəs deyil?

Q o l u b k o v . Nə? Qri... Qriqori Lukyanoviç?! Deyirdim ki, tapacağam! Tapdım da!

Ç a r n o t a . Kimdir? Privat dosent?

Q o l u b k o v *(hovuzun kənarında əyləşir, həyəcanlıdır)*. Tapdım.

Ç a r n o t a *(onun üstünə qaçır)*. Tapmağına tapdın... Səni türk bilmişdim. Salam! *(Qolubkovu öpür.)* Bu nə sirsifətdir?! Eh, qocalmısan! Fikirləşirdik ki, bolşeviklərin yanında qalmısan. Yarım ildir haradaydın?

Q o l u b k o v . Əvvəlcə düşərgədə veylləndim, sonra yatalaq xəstəliyinə tutuldum, iki ay xəstəxanada yatdım, indi isə Konstantinopolu gəzirəm, Xludov sığınacaq verib. Sən bilirsən, onun rütbəsini alıb ordudan qovublar!

Ç a r n o t a . Eşitmişəm. Qardaş, mən özüm də indi mülki adamam. Burada çox şey görmüşük... Ancaq şarmanka ilə gəzən hələ görməmişdik.

Q o l u b k o v . Şarmanka ilə mənə çox rahatdır. Həyətləri gəzib onu axtarıram. Düzünü söylə, o ölüb? De, qorxma. Mən hər şeyə alışmışam.

Ç a r n o t a . Serafimanı deyirsən? Niyə ölür? Sağalıb, sağ-salamatdır!

Q o l u b k o v . Tapdım! *(Çarnotanı qucaqlayır.)*

Ç a r n o t a . Əlbəttə, sağdır. Ancaq onu deyim ki, çətin vəziyyətə düşmüşük, dosent! Hər şey alt-üst oldu! Axırımız çatıb!

Q o l u b k o v . Bəs Serafima hanı?

Ç a r n o t a . Buradadır. Gələcək. Kişi tapmaq üçün Peruya gedib.

Q o l u b k o v . Nə?!

Ç a r n o t a . Gözünü niyə bərəldirsən? Acından ölü-rük. Vəznə yox, pul yox.

Q o l u b k o v . Necə yəni Peruya gedib? Yalan deyirsən!

Ç a r n o t a . Niyə yalan olur? Yarım gündür papiros çəkməmişəm. Nəsə məni Madridə çəkir... Bütün gecə Madrid yuxuma girib...

Səslər eşidilir. Serafima, onun arxasınca arvadbaz yunan elədiyi bazarlıq və butulkalarla həyəətə girir.

Serafima. Yox, yox, belə çox rahat olacaq, oturub laqırtı vurarıq... Doğrusu, biz qaraçı kimi yaşayırıq...

Arvadbaz yunan (*aksentlə danışır*). Çox xoşdur, çox xoşdur! Qorxuram narahat olasınız, madam.

Serafima. İcazənizlə, sizi tanış edim..

Çarnota arxasını ona çevirir.

Hara gedirsiniz, Qriqori Lukyanoviç, ayıbdır!

Arvadbaz yunan. Çox xoşdur, çox xoşdur!

Serafima (*Qolubkovu tanıyır*). İlahi!

Qolubkov üz-gözünü turşudur, hovuzun kənarından qalxıb yunana yaxınlaşaraq ona şillə vurur. Aldıqları arvadbaz yunanın əlindən tökülür, çox pərt olur. Pəncərələrdə təşvişə düşmüş yunan və erməni başları görünür.

Lyuska şüşəbəndə çıxır.

546

Arvadbaz yunan. Bu nədir? Nədir bu?..

Serafima. Allah!.. Biabır oldum, biabır oldum!

Çarnota. Cənab yunan!

Arvadbaz yunan. Aha, mən tələyə düşmüşəm!

(*Kədərlidir.*)

Serafima. Allah xatirinə, cənab, məni bağışlayın! Bu, dəhşətdir, anlaşılmazlıqdır!..

Çarnota (*tapançasına əl atıb, pəncərəyə sarı dönür*). Bu dəqiqə rədd olun!

Başlar yoxa çıxır,
pəncərələr bağlanır.

Arvadbaz yunan (*qüssəli*). Ay Allah...

Qolubkov (*ona tərəf gedir*). Siz...

Arvadbaz yunan (*pul kisəsini və saatını çıxarır*).

Qoçaq adam, pul kisəsini də, saati da götür! Həyatım mənim üçün daha qiymətlidir, mənim ailəm, mağazam, uşaqlarım var... Polisə heç nə deməyəcəyəm... Yaşa, xeyirxah insan, Allaha dua elə...

Qolubkov. İtil buradan!

Arvadbaz yunan. Ax, İstanbul, gör nə günə düşdün!..

Qolubkov. Aldıqlarını götür!

Arvadbaz yunan aldıqlarını götürmək istəyir,
ancaq Qolubkovun sifətinə baxıb qaçır.

L y u s k a . Cənab Qolubkov? Heç bir saat deyil sizi xatırlamışıq! Fikirləşirdik ki, Rusiyadasınız. Ancaq sizin gəlişinizi çox təntənəli hesab etmək olar!

Q o l u b k o v . Serafima Vladimirovna, bu nə işdir siz görürsünüz?! Mən uzun-uzun yollar keçmişəm, xəstəxanaya düşmüşəm, görürsünüz, başım qırılıb... Yalnız sizə görə gəlmişəm! Bəs siz burada nə işlə məşğulsunuz?

S e r a f i m a . Kim sizə ixtiyar verib məni təqsirləndirəsiniz?

Q o l u b k o v . Mən sizi sevirəm, arxanızca gəlmişəm ki, bunu sizə deyəm!

S e r a f i m a . Əl çəkin məndən. Daha heç nə eşitmək istəmirəm! Hər şeydən bezmişəm! Niyə yenə qarşıma çıxdınız? Biz hamımız kasıbıq! Sizdən ayrılıram!.. Tək məhv olmaq istəyirəm! Allah, nə biabırçılıqdır! Nə rüsvayçılıqdır! Əlvida!

Q o l u b k o v . Yalvarıram, getməyin!

S e r a f i m a . Heç vəchlə qayıtmaram! (*Gedir.*)

Q o l u b k o v . Bəs belə! (*Çarnotanın xəncərini qapıb Serafimanın arxasınca cumur.*)

Ç a r n o t a (*onu tutub xəncəri alır*). Nədir, dəli olmusan? Həbsxanaya düşmək istəyirsən?

Q o l u b k o v . Burax! Nə olur-olsun, onu tapacağam, onu saxlayacağam! Yaxşı! (*Hovuzun kənarında oturur.*)

L y u s k a . Əməlli-başlı tamaşadır! Yunanlar mat qalıblar. Kifayətdir. Çarnota, bağlamanı aç, mən acam.

Q o l u b k o v . Bağlamaya əl vurmağa qoymaram!

Ç a r n o t a . Yox, açmaram.

L y u s k a . Demək, belə! Daha səbrim tükəndi! Konstantinopolda çəkdiyim əzab-əziyyət bəsimdir! (*Şüşəbənddən şlyapasını və nəşə bir bağlama götürüb çıxır.*) Hə, Qriqori Lukyanoviç, di sağ-salamat qal. Bizim birgə həyatımız sona çatdı. Lyuskanın "Şərç ekspresi"ndə tanışı var, Lyuska axmaqdır ki, yarım ildir burada qalıb! Əlvida!

Ç a r n o t a . Hara gedirsən?

L y u s k a . Parisə! Parisə! Əlvida! (*Döngədə yoxa çıxır.*)

Çarnota və Qolubkov hovuzun kənarında oturub susurlar. Türk oğlan kimisə əlinin işarəsiylə çağırır deyir: "Buraya, buraya!" Oğlanın arxasınca mülki paltarda Xludov gəlir. Xludov qocalıb, saçları ağarıb.

Çarnota. Bu da Roman. O da gəlib çıxdı. Nəyə baxırsan, vəzn yoxdur? Mən də sənin kimi sərbəst adamam.

Xludov. Görürəm. Salam, Qriqori Lukyanoviç. Beləcə, bir-birimizin arxasınca gəzirik. (*Qolubkovu göstərir.*) Mən onu müalicə elədim, indi o, məni müalicə etmək fikrinə düşüb. Arada da şarmanka çalır. (*Qolubkova.*) Nədir, yenə nəticəsiz oldu?

Qolubkov. Yox, tapdım. Ancaq məndən heç nə soruşma. Heç nə soruşma.

548

Xludov. Soruşmuram. Öz işindir. Mən yalnız bilmək istəyirəm – tapdın?

Qolubkov. Xludov! Səndən birçə şey xahiş edə-cəyəm, bunu təkçə sən bacararsan. Get, ona çat, o, məni tərkl elədi, onu saxla, qoru ki, pis yola düşməsin.

Xludov. Bunu özün niyə eləmirsən?

Qolubkov. Burada, hovuzun kənarında qəti qərar gəldim ki, Parisə gedim. Gedib Korzuxini tapacağam, o, varlı adamdır, Serafimaya kömək etməyə borcludur, Serafimanı o məhv eləyib.

Xludov. Necə gedəcəksən? Səni Fransaya kim buraxar?

Qolubkov. Gizli gedəcəyəm. Bu gün limanda şarmanka çalırdım, kapitan mənim dərdimə acıdı, dedi ki, səni anbara götürərəm, anbarda da Marselə apararam.

Xludov. Onun keşiyini çoxmu çəkməliyəm?

Qolubkov. Mən tezliklə qayıdacağam, and içirəm ki, bir də səndən heç nə xahiş etməyəcəyəm.

Xludov. O stansiya mənə baha başa gəldi. (*Dönür.*) Yox, yoxdur.

Çarnota (*pıçiltıyla*). Əcəb keşikçi tapmısan!

Qolubkov (*pıçiltıyla*). Ona baxma, bununla mübarizə aparır.

Xludov. O, indi hara getdi?

Çarnota. Bunu bilmək asandır. Şişliyə komisyona mağazasına gedib ki, yunandan üz istəsin. Mən o yunanı tanıyıram.

Xludov. Yaxşı.

Qolubkov. Bircə pis yola düşməsin!

Xludov. Mənim yanımda? Mənim yanımda pis yola düşmür. Bir çapar nahaq deməmişdi ki, sənin gözündən heç nə yayınmaz... Ancaq xatırlamasıq yaxşıdır... Özün rəhm elə, ilahi! (Qolubkova.) Pulun var?

Qolubkov. Pul lazım deyil!

Xludov. Axmaqlama. İki lirəni al, indi bundan artığı yoxumdur. (Saatdan medalyonu açır.) Medalyonu götür, ehtiyacın olsa, satarsan. (Gedir.)

Kölgələr qatılışır. Minarədən azançının səsi ucalır: "La ilahə illəllah..."

Qolubkov. Gecəyə az qaldı... Dəhşətli şəhərdir! Dözülməz şəhərdir! Bürkülü şəhərdir! Hə, axı mən niyə oturmuşam? Vaxtdır! Gecə anbarda gedəcəyəm.

Çarnota. Mən də sənənlə gedəcəyəm. Pul tapa bilməyəcəyik, buna ümid eləmirəm də, ancaq harasa getmək lazımdır. Fikirləşirdim Madridə gedəm, ancaq Paris daha yaxşıdır. Gedək. Yunan ev sahibləri təəccüblənəcəklər, həm də sevinəcəklər!

Qolubkov (gedir). Sərinlik deyilən şey yoxdur, nə gündüz, nə gecə!

Çarnota (onunla gedir). Neyləyək, qoy Paris olsun!

Türk oğlan şarmankaya tərəf qaçıb dəstəyini fırladır.

Şarmankada marş çalınır. Azançının səsi minarədən

ətrafa yayılır. Orada-burada işıqlar yanır.

Göydə solğun aypara görünür.

Sonra zülmət çökür.

Yuxu sona çatır.

Üçüncü pərdənin sonu

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

*Yeddinci yuxu**...Üç kart, üç kart, üç kart!..*

Parisdə payız qürubu. Şəxsi malikanəsində
cənab Korzuxinin kabinet. Kabinet mebellərlə bəzənib.
Yanmayan kassa gözə dəyir. Yazı stolundan savayı,
qumar stolu da var. Qumar stolunun üstünə
kart və iki yanmayan şam qoyulub.

550

Korzuxin. Antuan!

Yaşıl önlüklü lakey Antuan qəşəng
fransız geyimində daxil olur.

*Monsieur Marchand mavait averti quil ne viendra pas
aujourd'hui. Ne remuez pas la table. Je me servirai rlus
tard.*

Sükut.

*Repondez-done quelque chose!*¹ Deyəsən, heç nə
başə düşmədiniz?

A n t u a n. Elədir ki var. Başə düşmədim, Paramon
İliç.

Korzuxin. “Elədir ki var” fransızca necə deyilir?

A n t u a n. Bilmirəm, Paramon İliç.

Korzuxin. Antuan, siz rus tənbəlisiniz. Yadınızda
saxlayın: Parisdə yaşayan adam bilməlidir ki, rus dili
yalnız ədəbsiz söyüşlər söyməyə, ya bundan da betər,
nəsə təxribatçı şuarlar deməyə yararır. Öyrənin, Antuan,

¹ Müsyö Marşan xəbər göndərdi ki, bu gün gəlməyəcək. Stolun
üstünü yığışdırma. Mən gec nahar edəcəyəm. Di cavab ver! (*fr.*)

belədə cansıxıcıdır. *Que faites-vous a ce moment?* Hal-hazırda nə ilə məşğulsunuz?

A n t u a n. Je... Bıçaqları təmizləyirəm, Paramon İliç. Korzuxin. “Bıçaq” necə deyilir, Antuan?

A n t u a n. Le kuto, Paramon İliç.

Korzuxin. Düzdür. Öyrənin, Antuan.

Zəng çalınır.

(*Pijamasını düymələyir, gedə-gedə deyir.*) Qəbul elə. Bəlkə, partnyor ələ düşdü. *Je suis a la maison!*¹ (Çıxır.)

Antuan gedib Qolubkovla qayıdır.
Onun əynində qara matros şalvarı,
köhnə boz pencək,
əlində isə kepka var.

Qolubkov. *Je voudrais parler a monsieur Korzuxin*²...

A n t u a n. Lütfən, öz vizit kartınızı göstərin, votr kart.

Qolubkov. Necə? Siz russunuz? Mənsə sizi fransız bilmişdim. Çox şadam!

A n t u a n. Elədir ki var, mən rusam. Qrişenkoyam.

Qolubkov Antuanın əlini sıxır.

Qolubkov. Bilirsiniz, mənim vizit kartım yoxdur. Sadəcə, deyin ki, Konstantinopoldan Qolubkov gəlib.

A n t u a n. Oldu. (*Gedir.*)

Korzuxin (*indi əynində pencək var, mızıldayır*). Nə Qolubkov?.. Qolubkov... Mənə görə qulluğunuz?

Qolubkov. Məni tanımadınız? Sizinlə bir il əvvəl Krimda, stansiyadakı o dəhşətli gecə görüşmüşük, onda arvadınızı tutmuşdular. Arvadınız indi Konstantinopolda fəlakət qarşısındadır.

Korzuxin. Nə qarşısında? Bağışlayın, birincisi, mənim arvadım yoxdur, ikincisi də, elə bir stansiya xatırlamıram.

Qolubkov. Necə yəni? Gecə... bərk şaxta düşmüşdü, Krim alınan vaxtın şaxtaları yadınıza gəlir?

¹ Mən evdəyəm. (*fr.*)

² Mən müsyö Korzuxinlə danışmaq istəyirəm... (*fr.*)

Korxuxin. Təəssüflər ki, xatırlamıram. Siz səhv edirsiniz.

Qolubkov. Siz axı Paramon İliç Korxuxinsiniz, siz Kırmda olmusunuz, mən ki sizi tanıdım!

Korxuxin. Doğrudur, mən bir müddət Kırmda yaşamışam, ağıldankəm generalların əsib-coşduğu vaxtlarda. Ancaq bilirsinizmi, mən elə o vaxt çıxıb getdim, Rusiya ilə heç bir əlaqəm yoxdur, olmasını da istəmirəm. Mən fransız təbəəliyini qəbul etmişəm, evli olmamışam, sizə onu da bildirirəm ki, fransız təbəəliyini qəbul etmiş Frejol soyadlı rus mühaciri artıq üç aydır katibəm kimi mənim evimdə yaşayır. Bu füsunkar varlıq mənim ürəyimi o qədər mütəəssir edib, öz aramızda sizə deyim ki, tezliklə onunla evlənmək fikrindəyəm, bu səbəbdən də, guya, arvadım olduğu haqqında söz-söhbət xoşuma gəlmir.

552

Qolubkov. Frejol... Deməli, siz canlı adamdan imtina edirsiniz! Axı o, sizin yanınıza gəlirdi! Onu həbs etdilər, yadınıza gəlir? Şaxta, pəncərə, fənər dirəkləri – xatırlayırsınız?..

Korxuxin. Əlbəttə, fənər dirəkləri, şaxta... Əks-kəşfiyyat artıq bir dəfə hansısa kommunist arvadıma görə məni şantaj eləməyə cəhd göstərmişdi. Cənab Qolubkov, təkrar eləyirəm, bu söhbət mənim xoşuma gəlmir.

Qolubkov. Vay-vay-vay! Hər şey mənə yuxu kimi gəlir!..

Korxuxin. Heç şübhənz olmasın.

Qolubkov. Anladım. O, sizə mane olur, çox yaxşı. Qoy sizin arvadınız olmasın. Belə daha yaxşıdır. Mən onu sevirəm, bunu başa düşün! Onu kasıblıqdan qurtarmaq üçün də əlimdən gələni edəcəyəm. Xahiş edirəm, ona, heç olmasa, bir müddət kömək eləyəsiz. Siz varlı adamsınız, hamı bilir ki, sərvətiniz xaricdədir. Mənə min dollar borc verin, özümüzü tutan kimi son qəpiyinə qədər qaytararam. İşləyib ödəyərəm! Bunu həyatımın məqsədi edərəm.

Korxuxin. Bağışlayın, müsyö Qolubkov, mən elə bu cür də güman eləyirdim ki, arvadım olması barədə uydurma söz-söhbət axırda məhz dolların üstünə gətirib çıxaracaq. Min? Səhv eşitməmişəm ki?

Q o l u b k o v . Min. Qaytaracağıma and içirəm!
K o r z u x i n . Ax, cavan oğlan! Min dollardan danışmazdan əvvəl mən sizə bir dolların nə olduğunu deyim. *(Dollar haqqında ballada söyləməyə başlayır və get-gədə cüşa gəlir.)* Dollar! Ey hər şeyə qadir olan möhtəşəm güc! O, hər yerdədir! Ora baxın! Odur, uzaqda, damın üstündə ay şölə saçır, onun yanında donqar qara pişik – əjdaha görünür! Dollar həm də oradadır! Əjdaha onun keşiyini çəkir! *(Döşəməni göstərir.)* Anlamaq olmur nə səmdir, nə səda, elə bil, qabarmış torpağın nəfəsidir: torpağın üstüylə qatarlar ox kimi uçur, o qatarlar da dollar daşıyır. İndi gözünüzü yumun, dalğaların dağ kimi şahə qalxdığı zülməti təsəvvürünüzə gətirin. Zülmət və su – okean! O, vahiməlidir, o udacaq. Ancaq okeanda ağzından od püskürə-püskürə, tonlarla suyu yara-yara yırtıcı gəlir! Gəlir, tövşüyür, özüylə od gətirir! Yırtıcı çətinlik çəkir, çılpaq ocaqçıların qaladığı kürədə o, öz sevimli uşağını, ilahi ürəyini – dolları gətirir! Birdən dünyanı vahimə bürüyür!

Uzaqdan hərbi musiqinin sədələri eşidilir.

Onlar artıq gəlirlər! Gəlirlər! Onlar minlərlədir, milyonlardır! Başlarında polad dəbilqələr var. Onlar gəlirlər! Sonra irəli atılırlar! Sonra bağıraraq tikanlı məftillərin üstünə atılırlar! Niyə atılırlar? Çünki haradasa ilahi dolları təhqir ediblər! Ancaq dünyada artıq sakitlikdir, hər yerdə, hər şəhərdə şeypurlar qələbədən xəbər verir! Onun qisası alınıb! Onlar dolların şərəfinə sevinclə qışqırırlar!

Musiqi uzaqlaşır.

Beləliklə, cənab Qolubkov, düşünürəm ki, tanımadığım cavan adama min dollar verməyim üçün daha təkid etməyəcəksiniz.

Q o l u b k o v . Bəli, təkid etməyəcəyəm. Ancaq cənab Korzuxin, xudahafizləşməmiş sizə demək istəyirəm ki, siz mənim rastlaşdığım ən rəhmsiz, ən qorxunc adamsınız. Siz haçansa cəzanızı alacaqsınız! Başqa cür ola bilməz! Əlvida! *(Getmək istəyir.)*

Zəng çalınır. Antuan daxil olur.

Antuan. General Çarnota.
Korzuxin. Hm... Rus güntüdür. Dəvət edin, dəvət edin.

Antuan gedir. Çarnota daxil olur.
Əynində çərkəzi çuxa var, ancaq gümüş kəməri
və xəncəri yoxdur. Limon rəngli alt tumanındadır.
Üzünün ifadəsindən görünür ki, Çarnotanın
itirməli bir şeyi qalmayıb. Sərbəstdir.

Çarnota. Xoş gördük, Paramoşa!
Korzuxin. Məgər biz görüşmüşük?
Çarnota. Suala bax da! Sənə nə olub, Paramon,
xəyala getmisən? Bəs Sevastopol?

Korzuxin. Hə, hə... Çox xoşdur. Bağışlayın, sizinlə
bruderşaft¹ içmişik?

Çarnota. Allah bilir, xatırlamıram... Əgər görüş-
müşüksə, yəqin, içmişik.

554

Korzuxin. Bağışlayın... siz, deyəsən, alt tumanın-
dasınız?

Çarnota. Bu, səni niyə təəccübləndirir? Mən axı
qadın deyiləm, onlar hələ bu geyim növünə yiyələnmə-
yiblər.

Korzuxin. Siz... General, sən bu görkəmdə Pari-
sin küçələrindən keçmisən?

Çarnota. Yox, küçədə şalvarda idim, sənin dəh-
lizində soyundum. Nə axmaq sualdır!

Korzuxin. Pardon, pardon!

Çarnota (*yavaşdan Qolubkova*). Verdi?

Qolubkov. Yox. Mən gedirəm. Gedək buradan.

Çarnota. İndi gedəsi yerimiz var? (*Korzuxinə.*) Sənə
nə olub, Paramon? Səndən ötrü bolşeviklərlə vuruşan
yerlilərin qarşında dayanıb, sənsə cüzi bir məbləği onla-
ra qıymırsan. Sən başa düşürsənmi ki, Serafima Kon-
stantinopolda aclıq çəkir?

Qolubkov. Xahiş eləyirəm sus. Gedək, Qriqori!

Çarnota. Bilirsən, Paramon, mən günaha batmış
adamam, yalnız səni güllələmək üçün qəsdən bolşevik
oldım. Güllələyib o dəqiqə də üzvlükdən çıxardım.
Dayan, bu kart sənin nəyinə lazımdır? Oynayırsan?

¹ Dostluq əlaməti olaraq qollarını bir-birinə keçirib içmək

Korzuxin. Bunda təəccüblü bir şey görmürəm. Oynayıram, oynamağı da çox sevirəm.

Çarnota. Oynayırsan! Bəs hansı oyunu oynayırsan?

Korzuxin. Doqquzluğu, özü də çox xoşlayıram.

Çarnota. Onda gəl oynayaq.

Korzuxin. Məmnuniyyətlə oynayırdım, ancaq bilir-sinizmi, mən yalnız nağd pula oynamağı xoşlayıram.

Qolubkov. Özünü çoxmu alçaldacaqsan, Qriqori? Gedək!

Çarnota. Burada alçaldıcı bir şey yoxdur. (*Pıçıl-tyla.*) Sənə deyildi axı! Ən pis günümüzdə! Bundan da pis günümüz olmayacaq. Xludovun medalyonunu bəri ver!

Qolubkov. Götür, indi mənim üçün fərqi yoxdur. Mən gedirəm.

Çarnota. Yox, bir yerdə gedəcəyik. Səni bu sirsifətlə buraxa bilmərəm. Gedib özünü hələ Senaya da atarsan. (*Medalyonu Korzuxinə uzadır.*) Neçə verirsən?

Korzuxin. Hm... Yaxşı şeydir... On dollar.

Çarnota. Ancaq Paramon, bu daha qiymətlidir, görünür, sənin başın çıxmır. Olsun, razıyam! (*Medalyonu Korzuxinə verib, on dolları alır. Kart stolunun arxasında oturur, qolunu çırmaalayıb kartı qarışdırır.*) Nökərinin adı nədir?

Korzuxin. Hm... Antuan.

Çarnota (*gur səslə*). Antuan!

Antuan gəlir.

Əzizim, mənə qəlyanaltı gətir.

Antuan (*təəccüblənsə də, hörmətlə gülümsəyir*). Oldu... A lenstan!¹ (*Gedir.*)

Çarnota. Neçəyə gedirsən?

Korzuxin. Həmin on dollara. Kart çəkin.

Çarnota. Doqquz.

Korzuxin (*pulu verir*). Hamısına.

Çarnota (*qarışdırır*). Doqquz.

Korzuxin. Yenə hamısına.

Çarnota. Kart istəyirsiniz?

Korzuxin. Hə. Yeddi.

¹ Bu dəqiqə! (*fr.: A l'instant!*)

Çarnota. Məndə isə səkkizdir.

Korzuxin (*gülümsəyir*). Qismət belə imiş, hamısına.

Qolubkov (*birdən*). Çarnota! Sən nə eləyirsən? Axı o, ikiqat artırır, bu saat səndən hamısını geri alacaq!

Çarnota. Əgər oyunu məndən yaxşı bilirsənsə, əvəzimə oynat.

Qolubkov. Mən bacarmıram.

Çarnota. Onda işıqdan çəkil! Kart verim?

Korzuxin. Hə, verin. Ax, lənət olsun, yandı!

Çarnota. Məndə üçdür.

Korzuxin. Siz üçün üstünə əlavə kart almırsınız?

Çarnota. Baxır vəziyyətə...

Antuan qəlyanaltı gətirir.

(*İçir.*) Qolubkov, bir qədəh içirsən?

Qolubkov. İstəmirəm.

Çarnota. Bəs sən, Paramon?

Korzuxin. Mersi, mən artıq səhər yeməyini yemişəm.

Çarnota. Aha... Kart lazımdır?

Korzuxin. Hə. Yüz altmış dollara.

Çarnota. Olsun. "Qrafinya, bir görüşün xatirinə..."

Doqquz.

Korzuxin. Görünməmiş şeydir! Üç yüz iyirmi dollara gedirəm!

Çarnota. Xahiş edirəm nağd olsun.

Qolubkov. Bəsdir, Çarnota, yalvarıram! Daha qurtar!

Çarnota. Lütfən, başını bir şeylə qarışdır. Albomazada bax. (*Korzuxinə.*) Xahiş edirəm, nağd olsun!

Korzuxin. Bu dəqiqə. (*Kassanı açanda zəng çalınır, zəngin səsi hər yerdə eşidilir.*)

İşiq sönüb dərhal da yanır.
Antuan əlində tapança gəlir.

Qolubkov. Bu nədir?

Korzuxin. Oğrulardan qorunmaq üçün siqnalizasiya. Antuan, sən azadsan, mən açmışdım.

Antuan gedir.

Çarnota. Çox yaxşı şeydir. Getdik! Səkkiz!
 Korzuxin. Altı yüz qırx dollara getmək olar?
 Çarnota. Olmaz. Bank bu pulu qəbul eləmir.
 Korzuxin. Siz yaxşı oynayırınsınız. Neçəyə getmək
 olar?

Çarnota. Əlliyə.
 Korzuxin. Getdik. Doqquz!
 Çarnota. Mən yandım.
 Korzuxin. Verin.
 Çarnota. Buyurun.
 Korzuxin. Beş yuz doxsana!
 Çarnota. Eh, Paramoşa, sən qızğın oyunçusan!
 Bax sənın zəifliyin bundadır!
 Qolubkov. Çarnota, yalvarıram, gedək!
 Korzuxin. Kart! Məndə yeddidir!
 Çarnota. Yeddi yarım. Zarafat eləyirəm, səkkiz.

Qolubkov birdən qulaqlarını tutub inildəyərək divana uzanır.
 Korzuxin açarlarla kassanı açır. Yenə zəng çalınır, işıq sönüb-
 yanır. Artıq səhnədə gecədir. Qumar stolunun üstündə
 çəhrayı örtüklü şamlar yanır. Korzuxin pəncəyini çıxarıb,
 saçları pırtlaşıb. Pəncərədən Parisin işıqları görünür,
 haradasa musiqi səslənir. Korzuxinlə Çarnotanın
 qarşısında valyuta qalaqlanıb.
 Qolubkov divanda yatıb.

Çarnota (*zümzümə eləyir*). “Ölümcül zərbə alacaq-
 san... üç kart, üç kart, üç kart...” Yandı.
 Korzuxin. Dörd yüz verin! Üç minə gedirəm!
 Çarnota. Oldu. Nağd eləyin!

Korzuxin kassaya cumur. Yenə zəng səsinin və musiqinin
 müşayiəti ilə qaranlıq olur. Sonra işıq yanır. Parisdə səhər
 açılır. Sakitlikdir. Heç bir musiqi eşidilmir. Korzuxin,
 Çarnota və Qolubkov kölgəyə oxşayırlar.
 Döşəmədə boş şampan şüşələri görünür.
 Qolubkov pulları ciblərinə dürtür.

Çarnota (*Korzuxinə*). Bükmək üçün səndə qəzet var?
 Korzuxin. Yoxdur. Bilirsiniz, nağd pulu mənə
 verin, mən sizə çek verim!
 Çarnota. Nə danışırısan, Paramon? Hansı bank alt
 paltarında gələn adama iyirmi min dollar verər? Yox, sağ ol!

Qolubkov. Çarnota, medalyonu geri al, onu qaytarmaq istəyirəm!

Korzuxin. Üç yüz dollar!

Qolubkov. Götür! (*Pulu üstünə atır.*)

Korzuxin də medalyonu onun üstünə tullayır.

Çarnota. Di salamat qal, Paramoşa. Yaman çox oturduq, getmək vaxtıdır.

Korzuxin (*qapının ağzını kəsir*). Yox, dayan! Mənim istiliyim var, heç nə anlamıram... Siz mənim xəstəliyimdən istifadə eləmisiniz?! Bilirsiniz, pulu qaytarın, hərənizə beş yüz dəbbə pulu verərəm!

Çarnota. “Sən zarafat edirsən”, – məkrli yırtıcı qışqırdı!..”

Korzuxin. Əgər belədirsə, bu saat polisə zəng vuraçağam ki, məni soymusunuz! Sizi dərhal tutarlar! Səfillər!

Çarnota. Eşitdin? (*Tapançasını çıxarır.*) Hə, Paramon, sən Parisdəki Məryəm anana dua elə, sənin ölümün çatıb!

Korzuxin. Qarovul! Qarovul!

Onun fəryadına alt tuman-köynəkdə
Antuan qaçıb gəlir.

Hamı yatır! Bütün villa yatır! Məni necə soyduqlarını heç kim eşitmir! Qarovul!

Qapının pərdəsi çəkilir və Lyuska görünür.
Əynində pijama var. Çarnotanı və Qolubkovu
görüb duruxur.

Əzizim Lüsi, siz yatırsınız, ancaq həmin vaxt sizin patronu rus quldurları soyurlar!

Lyuska. İlahi, ilahi! Görünür, hələ mənim başıma çox bədbəxtlik gələcək!.. Guya, istirahət eləməyə haqqım çatırdı, ancaq yox, yox... Bu gün yuxuda tarakan görməyim əbəs deyilmiş! Məni maraqlandıran odur ki, buraya necə gəlib çıxmısınız?

Çarnota (*mat qalıb*). Odur?

Korzuxin (*Çarnotaya*). Siz madmazel Frejolu tanıyırsınız?

Lyuska Korzuxinin arxasında diz çöküb,
yalvarırmış kimi əllərini sinəsinə sıxır.

Çarnota. Haradan tanıyasıyam? Tanıyb eləmirəm.

Lyuska. Onda tanış olaq, cənablar! Lüsi Frejol.

Çarnota. General Çarnota.

Lyuska. Cənablar, niyə mübahisə edirsiniz? (*Korzuxinə.*) Simic bala, niyə belə bərkdən qışqırırdın, kim sənin xətrinə dəyib?

Korzuxin. O, mənim iyirmi min dollarımı udub!
İstəyirəm ki, qaytarsın!

Qolubkov. Misli görünməmiş əclaflıqdır!

Lyuska. Yox, yox, quzubala, bu mümkün deyil!
Neyləmək olar, uduzmusan! Uşaq ha deyilsən!

Korzuxin. Antuan kartı haradan alıb?!

Antuan. Özünüz almısınız, Paramon İliç.

Lyuska. Antuan, rədd ol cəhənnəmə! Bu görkəmdə
gözümün qabağında dayanırsan?

Antuan gedir.

Cənablar! Pul sizindir, başqa söz-söhbət ola bilməz.
(*Korzuxinə.*) Get yat, mənim balam, get yat. Gözlərinin
altı qaralıb.

Korzuxin. Bu axmaq Antuanı qovacağam! Mənim
evimə bir də rusları buraxmasınlar! (*Ağlamsınaraq gedir.*)

Lyuska. Öz həmvətənlərimi görməyə çox şad
oldum, heyifsilənirəm ki, bir də heç vaxt görüşməyəcə-
yik. (*Pıçıltyla.*) Uddunuz, di dabanınıza tüpürün! (*Bərk-
dən.*) Antuan!

Antuan qapıdan boylanır.

Cənablar gedirlər, onları ötürün.

Çarnota. O revuar, mademuazel¹.

Lyuska. Adyo!²

Çarnota və Qolubkov gedirlər.

¹ Hələlik. (*fr.: Au revoir, mademoiselle.*)

² Əlvida! (*fr.: Adieu!*)

Allah, sənə şükür, getdilər! İlahi! Mən nə vaxtsa dincələ biləcəyəmmi!

Kimsəsiz küçədə ayaq səsləri eşidilir.

(Oğruncasına ətrafına baxaraq qaçıb pəncərəni açır, yavaşdan deyir.) Əlvida! Qolubkov, Serafimadan muğayət ol! Çarnota! Özünə şalvar al!

Sonra zülmət çökür.
Yuxu sona çatır.

Səkkizinci və sonuncu yuxu

...On iki quldur vardı...

Xalılar döşənmiş otaq, alçaq divan, qəlyan.
Arxa planda boyaboy şüşə divar və şüşə qapı.
Şüşənin arxasında Konstantinopol minarəsi,
dəfnə ağacları və Arturun karuselinin üstü
görünür. Payız günəşi qüruba enir...

Xludov xalının üstündə bardaş qurub
kiminləsə danışır.

Xludov. Sən mənə kifayət qədər əzab verdin. Ancaq indi fikrim aydınlaşıb. Hə, aydınlaşıb. Unutmaq lazım deyil ki, mənim ətrafımda təkcə sən deyilsən. Sağ-lar da var, onlar da ayağımdan sallanıb nəsə tələb eləyir-lər. Hə? Tale bizi eyni bağla bağlayıb, indi onları məndən qopartmaq olmaz. Mən artıq bununla barışmışam. Bir-cə səni anlaya bilmirəm. Fənər dirəklərinin uzun cərgə-sindən tək sən necə qopa bildin? O dünyadan necə gəldin? Axı sən tək deyildin. Yox, siz çox idiniz... *(Mızıl-dandır.)* Allah özü rəhm eləsin... Yadımıza salmayaq. *(Fikrə gedir, büzüşür, düşkünləşir.)* Hə. Deməli, bunların hamısını nahaq eləmişəm. Sonra nə oldu? Sadəcə, zülmət oldu, biz də çıxıb getdik. Sonra bürkü, hər gün

də karusel fırlanır. Ancaq sən zirəksən! Arxamca gör haralara gəlib çıxmısan, axır ki, mənə yaxaladın, yaxalayıb torbaya saldın! Daha mənə əzab vermə, başa düş ki, qərara almışam, and içirəm. Qolubkov qayıdan kimi gedəcəyəm. Di ürəyimi sakitləşdir, başını tərپət. Bircə dəfə başını tərپət, düz danışan çapar Krapilin! Belə! Tərپətdin! Qərara alındı!

Serafima sakitcə daxil olur.

Serafima. Nədir, Roman Valeryanoviç, yenə? Xludov. Nə olub?

Serafima. Kiminlə danışırıdınız? Axı otaqda sizdən başqa heç kim yoxdur!

Xludov. Qulağınız səsə düşüb. Amma mənim öz-özümə danışmağım var. Əminəm ki, bu, heç kimə mane olmur, elədir?

Serafima *(xalının üstündə Xludovla yanaşı oturur)*. Dörd aydır divarın o üzündən gecələr sizin danışığınızı eşidirəm. Sizcə, buna dözmək asandır? Belə gecələrdə mən də yata bilmirəm. İndi gündüzlər də başladınız? Bədbəxt adam, bədbəxt adam...

Xludov. Yaxşı. Mən sizə başqa otaq tutaram, ancaq elə bu məhəllədə ki, mənim nəzarətim altında olasınız. Üzüyümü satmışam, pul var. İşıqlı otaqdır, pəncərəsi Bosfora baxır. Daha yaxşısını, əlbəttə, təklif eləyə bilmirəm. Özünüz görürsünüz, hər şey alt-üst oldu. Uduzub atıldıq. Bəs nə üçün uduzduğumuzu bilirsiniz? *(Ehmalca arxa tərəfi göstərir.)* Biz isə hər şeyi bilirik. Sizinlə bir yerdə yaşamaq mənə də narahatlıq yaradır, ancaq verdiyim sözə əməl etməliyəm.

Serafima. Roman Valeryanoviç, Qolubkovun gətirdiyi günü xatırlayırsınız? Mənə çatıb zorla geri qayıtardınız, yadınızdadır?

Xludov. Adam aqlını itirəndə güc işlətmək lazım gəlir. Hamınızın aqlı çışıb.

Serafima. Mənim sizə yazığım gəldi, Roman Valeryanoviç, yalnız buna görə qaldım.

Xludov. Mənə dayə lazım deyil, ancaq sizə lazımdır!

Serafima. Əsəbiləşməyin, özünü zə ziyan eləyirsiniz.

Xludov. Hə, doğrudur, doğrudur... Mənim daha heç kimə ziyanım dəyə bilməz. Bəs yadınızdadır – gecə, qərargah... Xludov – vəhşi, Xludov – çaqqal? Hə?

Serafima. Bütün bunlar keçib-gedib, mən də unutmuşam, siz də xatırlamayın.

Xludov (*mızıldanır*). Hə, hə, hə... Yox, mən xatırlamalı oluram. Ancaq Allah rəhm eləsin... xatırlamayaq.

Serafima. Roman Valeryanoviç, bütün gecəni fikirləşmişəm... Nəsə bir qərara gəlməliyik. Deyin, nə vaxta qədər beləcə oturacağıq?

Xludov. Qolubku gələn kimi hər şey həll olunacaq. Sizi ona təhvil verərəm, sonra hər kəs özü bilər. Vəssalam. Bürkülü şəhərdir!

Serafima. Ax, niyə onu qoydum getməyə! Bunu heç vaxt özümə bağışlamayacağam! Ax, ondan ötrü necə də danırıram! Lyuska, Lyuska təqsirkardır... Onun danlağından başımı itirdim... İndi isə sizin kimi mən də yata bilmirəm, yəqin, haralardasa itib-batdı, bəlkə də, ölüb.

Xludov. Bürkülü şəhərdir! Bu tarakan yarışı da bir rüsvayçılıqdır! Hər şeydə məni təqsirkar bilirlər, guya, aqlımı itirmişəm. Doğrudan, axı siz onu niyə qoydunuz getsin? Sizin ərinizin pulu-parası var?

Serafima. Mənim ərim-zadım yoxdur, onu unutmuşam, lənətə gəlsin!

Xludov. Di yaxşı, nə eləyək?

Serafima. Həqiqətin gözünün içinə dik baxaq: Sergey Pavloviç ölüb. Bu gecə qərara almışam. Kazaklara geri dönməyə icazə verdilər, mən də xahiş edib onlarla Peterburqa qayıdacağam. Mən ağılsız axı niyə gəldim?

Xludov. Çox ağıllı fikirdir. Siz bolşeviklərə heç nə eləməmisiniz, rahatca qayıda bilərsiniz.

Serafima. Bircə şeyi bilmirəm, bircə şey məni saxlayır – sizin axırınız necə olacaq?

Xludov (*onu barmağının işarəsiylə çağırır. Serafima yaxınlaşanda qulağına pıçıldayır*). S...s...s... sizə dəxli yoxdur, ancaq əks-kəşfiyyat məni addım-addım izləyir, onlar iy bilirlər... (*Pıçıldayır.*) Mən də Rusiyaya gedəcəyəm, elə bu gecə getmək olar. Gecə gəmi yola düşəcək.

Serafima. Başqa adla gizlicə getmək istəyirsiniz?

Xludov. Öz adımla. Gedib deyəcəyəm: mən, Xludov, gəlmişəm.

Serafima. Aqlınızı başınıza yığın, sizi o saat güllələyərlər!

Xludov. Dərhal! (*Gülümsəyir.*) Elə o dəqiqə. Hə? Çit köynək, zirzəmi, qar... Vəssalam! Mənim vaxtım azalır. Baxın, o gedib uzaqda dayandı.

Serafima. Aha! Demək, öz-özünü bu haqda danışırınsınız! Siz ölmək istəyirsiniz? Divanə! Burada qalın, bəlkə, sağalacaqsınız?

Xludov. Mən bu gün sağalmışam. Tam sağlamam. Tarakan deyiləm, vedrədə üzməyəcəyəm. Mən ordunu, döyüşləri, qarı, dirəkləri, dirəklərdəki fənərcikləri xatırlayıram... Xludov fənərciklərin altından keçəcək.

Qapı bərk-bərk döyülür. Dərhal da açılır, Qolubkovla Çarnota daxil olur. Hər ikisi qəşəng geyinib.
Çarnotanın əlində kiçik çamadan var.
Sükut.

Serafima. Seryoja!.. Seryoja!

Çarnota. Salam! Niyə susursunuz?

Xludov. Bu da onlar. Gəldilər. Mən axı sizə dedim...

Qolubkov. Sima! Salam, Sima!

Serafima Qolubkovu qucaqlayıb ağlayır.

Xludov (*üz-gözünü turşudur*). Çarnota, gedək, eyvan-da söhbət eləyək. (*Çarnota ilə şüşə divarın arxasına keçir.*)

Qolubkov. Di ağlama, ağlama. Niyə ağlayırsan, Serafima? Bax, mən gəlmişəm...

Serafima. Fikirləşirdim ki, ölmüsən! Ah, bilsən, necə darıxmışam!.. İndi mənə hər şey aydındır... Axır ki, səni gördüm! Sən daha heç yana getməyəcəksən, mən səni getməyə qoymayacağam.

Qolubkov. Əlbəttə, heç yerə, heç yerə getməyəcəyəm! Hər şey qurtardı! İndi hər şeyi götür-qoy edərik! Mənsiz burada necə yaşamısan, Sima? Bir söz de!

Serafima. Taqətim qalmayıb, yata bilmirəm. Sən gedən kimi, elə bil, ayıldım, səni buraxdığımıza görə özümü bağışlaya bilmirdim! Bütün gecəni oturub işıqlara

baxırdım, təsəvvür eləyirdim ki, sən ac-yalavac Parisdə gəzirsən... Xludov isə xəstədir, ancaq çox qorxuncdur!

Q o l u b k o v . Bəsdir, Sima, bəsdir!

S e r a f i m a . Ərimi gördün?

Q o l u b k o v . Gördüm, gördüm. O, səndən imtina etdi, təzə arvadı var, arvadının kimliyi ilə maraqlanmağa dəyməz... Belə yaxşıdır, sən azadsan! (*Qışqırır.*) Xludov, sağ ol!

Xludov və Çarnota qayıdırlar.

X l u d o v . İndi hər şey qaydasındadır, hə? (*Qolubkova.*) Sən onu sevirsen? Ürəkdən? Hə? Hara desə, oraya getməyini məsləhət görürəm. İndi isə salamat qalın! (*Paltosunu, şlyapasını və kiçik çamadanını götürür.*)

Ç a r n o t a . Mümkünsə, deyin, hara gedirsiniz?

564

X l u d o v . Bu gecə gəmi yola düşəcək, mən də gedəcəyəm. Bircə heç nə deməyin.

Q o l u b k o v . Roman! Aqlını başına yığ! Belə şey eləmə!

S e r a f i m a . Dedim axı, onu saxlaya bilməzsiniz.

X l u d o v . Çarnota! Bilirsən nədir? Mənimlə gedək?

Ç a r n o t a . Dayan, dayan, dayan! İndi başa düşdüm! Hara? Oraya, hə? Gözəl düşünüldü! Nədir, yeni bir ağıllı plan fikirləşmişən? Əbəs yerə baş qərargahda işləməmişən! Yoxsa elədiklərinin cavabını verməyə gedirsən? Hə? Roman, onda bil ki, səni gəmidən düşürüb yaxınlıqdakı divara söykəyəne qədər yaşayacaqsan! Özü də möhkəm mühafizə altında aparacaqlar ki, səni yolda parçalamasınlar! Qardaş, səndən xeyli xatirə qalıb. Mən Allah bəndəsini də səninlə bir yerdə apararlar... Mənim də az zibilim yoxdur! Amma doğrudur, mən özümdən sonra dirəklər qoyub gəlməmişəm!

S e r a f i m a . Çarnota! Gör xəstə adama nə deyirsən.

Ç a r n o t a . Onu saxlamaq üçün deyirəm.

Q o l u b k o v . Roman! Qal, sənə getmək olmaz!

X l u d o v . Sən xiffət eləyəcəksən, Çarnota.

Ç a r n o t a . Eh, dedi də. Qardaş, mən çoxdan xiffət eləyirəm. Kiyevdən ötrü burnumun ucu göynəyir, monastırı, döyüşləri xatırlayıram... Mən ölümdən qaçmamışam, ancaq bilə-bilə ölümün arxasınca bolşeviklərin

yanına da gedəsi deyiləm. Sənə də rəhmim gəldiyi üçün deyirəm ki, getmə.

Xludov. Di əlvida! Salamət qalın! (*Gedir.*)

Çarnota. Serafima, onu saxla, peşman olacaq!

Serafima. Heç nə eləyə bilmərəm.

Qolubkov. Onu saxlaya bilməyəcəksiniz, mən onu tanıyıram.

Çarnota. Ruhu rahatlıq tapa bilmir! Neyləmək olar, olacağı çarə yoxdur! Bəs siz?

Serafima. Sergey, gedək, yalvar-yaxar eləyək. Mən fikirləşmişəm, gecə vətənə qayıdaq!

Qolubkov. Gedək, gedək! Sərgərdan dolaşmaqdan bezdim!

Çarnota. Sizə olar, sizi buraxarlar. Gəlin pulu bölək.

Serafima. Nə pul? Yəqin, Korzuxinin pullarıdır.

Qolubkov. O, Korzuxindən iyirmi min dollar udub.

Serafima. Heç vaxt götürməərəm!

Qolubkov. Mənə də lazım deyil. Bura gəlib çatdım, kifayətdir. Birtəhər Rusiyaya gedib çıxarıq. Verdiyən pul bizə bəs eləyər.

Çarnota. Axırınıcə dəfə təklif eləyirəm. Yox? Alicənablıq? Di yaxşı. Tale yollarımızı ayırdı. Kimsə dar ağacına, kimsə Piterə, bəs mən hara? Mən indi kiməm? Mən bundan sonra didərgin cuhudam! Aqasferəm. Uçan hollandam! Mən – köpək oğluyam!

Saat beşi vurur. Karuselin üstündə bayraq qalxır və qarmonun müşayiəti ilə Arturun tarakan yarışında xor oxuyur: “On iki quldur, bir də Xudayar ataman vardı...”

Baho! Eşidirsiniz? Fırlanğıc yaşayır, işləyir! (*Eyvannın qapısını açır.*)

Xor daha aydın eşidilir: “...çox quldurlar namuslu xristianların qanını axıdıb...”

Tarakanlar padşahı Artur, yenə salamlar olsun! General Çarnota öz cah-calalıyla qarşında peyda olanda məəttəl qalacaqsan! (*Gedir.*)

Qolubkov. Bu şəhəri daha görmək istəmirəm!
Onun hay-küyünü eşitmək istəmirəm!

Serafima. Bu il yarımda gördüklərimiz nəydi,
Seryoja? Yuxuydu? Məni başa sal! Hara, niyə qaçdıq?
Perrondakı dirəklər, qara torbalar... sonra bürkü! Mən
yenə Karavanniya getmək istəyirəm, yenə qar görmək
istəyirəm! Heç nə olmamış kimi, mən hər şeyi unutmaq
istəyirəm!

Xor daha gur səslənir: “Allaha dua eləyək,
qədim əhvalatları yada salaq!..”
Uzaqdan azançının səsi eşidilir:
“La ilahə illəllah...”

Qolubkov. Heç nə, heç nə olmayıb, hamısı xəyal-
mış! Unut, unut! Ay ötəcək, biz ora çatacağıq, biz ora
qayıdacağıq, onda qar yağıb bizim izimizi örtəcək...
Gedək, gedək!

566

Serafima. Gedək! Hər şey bitdi!

Qaçaraq Xludovun otağından çıxırlar.
Konstantinopol gözdən itməyə başlayır
və tamam görünməz olur.

S O N

1925–1928

MÜŞƏRİ DÜNYA ƏƏBİYYATI MİKƏL BULQAKOV

KABBALA MÖMİNİ

(MOLYER)

DÖRDPƏRDƏLİ DRAM

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Jan Batist Poklen de Molyer – məşhur dramaturq və aktyor

Madlena Bejar – aktrisa

Armanda Bejar de Molyer – aktrisa

Mariyetta Rival – aktrisa

568

Şarl-Varle de Laqranj – “Registr” ləqəbli aktyor

Zaxariya Muarron – məşhur aktyor-məşuq

Filibər dyu Kruazi – aktyor

Jan-Jak Buton – Molyerin nökeri və şam söndürən

Böyük Lüdivik – Fransa kralı

Markiz d’Orsini – “Təkgöz, dua elə” ləqəbli duelçi

Markiz de Şarron – Paris şəhərinin arxiyepiskopu

Markiz de Lessak – oyunçu

Ədalətli çəkməçi – kral təlxəyi

Klavesinli şarlatan

Maskalı naməlum qadın

Varfolomey ata

Sərgərdan keşiş

Güc qardaş – Müqəddəs yazı Kabbalasının üzvü

Sədaqət qardaş – Müqəddəs yazı Kabbalasının üzvü

Rene – Molyerin qocalıb əldən düşmüş dayəsi

Suflyor

Rahibə

Müqəddəs yazı Kabbalasının maskalı və qara paltarlı üzvləri.

Saray adamları; muşketyorlar və başqaları.

Əhvalat XIV əsrdə,

Lüdivik dövründə Parisdə baş verir.

*Rien ne manque a sa glorie,
Il manquait a la notre*¹

BİRİNCİ PƏRDƏ

Pərdə arxasından minlərlə adamın boğuc qəhqəhəsi, gülüşü eşidilir. Pərdə açılır – Pale-Royal teatrının səhnəsi.

Ağır pərdələr. Gerbli və naxışlı yaşıl afişa. Afişada iri hərflərlə: “CƏNAB... MƏZHƏ-kəçilər” və kiçik hərflər.

Güzgü. Kürsü. Libaslar. Pərdə ilə bir-birindən ayrılan iki qrim otağının arasında iri klavesin. İkinci qrim otağında böyük ikona önündə qəndil.

Birinci qrim otağında sol əldə qarı, çoxlu piy şamları.

(Görünür ki, işığa heyifləri gəlməyib.) İkinci otaqda masanın üstündə yalnız rəngli, şüşəli qəndil.

Hər şeydə – əşyalarda və adamların üzlərində (Laqranjdan savayı) qeyri-adi bir hadisənin narahatlıq, həyəcan möhürü var. Tamaşada iştirak etməyən Laqranj qrim otağında oturaraq dərin fikrə gedib. Onun əynində tündrəngli pləş var. O, cavan, gözəl və təmkinlidir.

Çıraqdən onun üzünə sirlə bir işıq düşür. Birinci qrim otağında Buton arxası bizə sarı, pərdənin yarığından boylanır.

Hətta kürəyindən bilinir ki, pərdə arxasından gördüyü tamaşa onda həris bir maraq doğurur. Şarlatanın idbar sifəti qapılardan çəkilmir. Şarlatan qulağını qarıya dirəyib qulaq asır. Gülüş səsləri artaraq finalda gurultulu qəhqəhələrə çevrilir. Buton kəndirlərdən birini dartır və səslər qeyb olur.

Bir an sonra pərdənin yarığından Molyer görünür, o, iti addımlarla pilləkənlə aşağıya, qrim otağına sarı gedir. Şarlatan itaətkarına qeyb olur.

Molyerin əynində pləş, başında uzun parik və məzəli dəbilqə var. Molyer Şqanarelin qrimindədir – burnu bənövşəyi, ziyillidir. O gülüncdür. Molyer ürəyi ağrıyan adam kimi sinəsini tutur. Üzündəki qrim tərdən pozulub aşağı axır.

Molyer (*dəbilqəsini çıxarıb, nəfəsini dərərək*). Su!

Buton. Bu saat. (*Su verir.*)

Molyer. Uf! (*Suyu içir, qorxmuş gözləri ilə ətrafa baxır.*)

¹ Artıq heç nə gerek deyil onun şöhrəti üçün, Fransanın şöhrəti üçün özü lazımdır bu gün (*fr.*)

Qapı taybatay açılır,
dyu Kruazi Polişinel qrimində,
gözləri bərəlməmiş şəkildə otağa daxil olur.

Dyu Kruazi. Kral alqışlayır! (*Gedir.*)

Suflyor (*pərdənin arasından*). Kral alqışlayır!

Molyer (*Butona*). Mənə dəsmal ver! (*Alnının tərini silir, həyəcanlanır.*)

Madlena (*pərdənin arasından qrimdə peyda olur*).
Tez olun! Kral alqışlayır.

Molyer (*həyəcanla*). Hə, hə, eşidirəm. Bu saat.
(*Pərdə qarşısında xaç çevirir.*) Məryəm ana, Məryəm ana!
(*Butona.*) Bütün səhnəni aç!

570

Buton əvvəlcə səhnəni tamaşaçı zalından ayıran
pərdələri qaldırır. Pərdə qrim otaqlarının üstünə
qaldırılıb, o, bizə profildən görünür. Çilçiraqlarda
piy şamlarının işığı bərq vurur. Zal görünür,
kənarda təkə qızıl suyuna
çəkilməmiş loja görünür, loja boşdur.

Şarlatanın sifəti ani olaraq qapı ağzında peyda olur,
Molyer səhnəyə elə qalxır ki, biz onu profildən görürük.
O, pişik yeriyi ilə rampaya doğru yavaş-yavaş addımlayır,
boynunu əyib, əlindəki şlyapasının lələkləri yer süpürür.

O, səhnədə görünən kimi kimsə onu alqışlayır,
bunun ardınca zalda gurultulu alqışlar qopur.
Sonra sakitlik çökür.

Molyer. “Əlahəzrət... əlahəzrət... Həşəmətli hökm-
dar... (*İlk sözləri o, bir qədər kəkələyərək tələffüz edir – onun
nitqi azacıq qüsurludur – sonra nitqi düzəlir, ilk sözlərdən
məlum olur ki, o, səhnədə əvəzolunmazdır. Onun səs ahən-
ginin dolğunluğu, mimika və hərəkətləri tükənməzdir. Onun
təbəssümü adamları asanca təsirləndirir.*) Cənabınızın bütün
aktyor truppası, Sizin itaətkar təbəələriniz, sadıq nöqərlə-
riniz mənə həvalə ediblər ki, teatrımıza gəlməklə bizə gös-
tərdiyiniz görünməmiş lütfə bizi şərəfləndirdiyinizə görə
Sizə təşəkkür edirəm.

Budur, sir... mən Sizə heç nə deyə bilmirəm.

Zalda oynaq bir gülüş
pərvaz edir və itir.

Ey mənim ilham pərim, ey nazlı mələk!
 Sədanı eşitcək Pale-Royalın
 Ulduztək sayrışan şam işığında
 Sqanarelin cildinə girirəm...
 hər gecə.

Gizlincə-gizlincə...
 Hamıya baş əyməli, üzünə gülməliyəm,
 Otuz su xatirinə səhnəyə çıxıram mən.
 Bu şıltaq Parisi əyləndirməkçün
 Danışır, deyindir...
 Özümdən çıxıram mən.

Zaldan gülüş dalğası keçir.

Məzhəkə mələyi, uç qon çiynimə,
 Mənim imdadıma çat yenə bu gün,
 İntermediya ilə Paris günəşini
 Güldürmək asanmı, söylə mənimçün?..

Zalda alqış sədaları qopur.

Buton. Ah, kəllədir!.. Günəşi uydurdu.
 Şarlatan (*həsədlə*). O, bunu haçan yazdı?
 Buton (*təkəbbürlə*). Yazmayıb. Bədahətən dedi!
 Şarlatan. Bu, ağıla gələndirmi?
 Buton. Sənin ağılına gələn deyil.
 Molyer (*kəskin tərzdə səsinin ahəngini dəyişir*).

Siz biz fəqirlər üçün şahlıq yükü çəkirsiniz.
 Mən bir məzhəkəçiyəm, mən zavallı bir adam,
 Böyük, şanlı Lüdivik,
 Ey Fransa kralı,
 Xoşbəxtəm ki, mən sənin dövründə yaşamışam.
 (*Səsinə qaldırır.*)
 Fransa!!!
 (*Qışqırır.*)
 Kral!!!
 (*Şlyapasını havaya atır.*)

Zalda təsəvvüredilməz bir canlanma var. Səslər:
“Yaşasın kral!” Şamların işığı titrəyir. Buton və Şarlatan
şlyapalarını havada yelləyirlər, qışqırırlar, amma onların
səsi eşidilmir. Hay-küy içində qvardiya şeypurlarının
səsləri gurlayır. Laqranj şlyapasını çıxararaq,
öz şamının qarşısında tərپənmədən durub.
Alqışlar kəsilir və sakitlik çökür.

Lü dovikin səsi (*mavilikdə*). Təşəkkür edirəm,
cənab de Molyer!

Molyer. Sadiq növələriniz xahiş edirlər ki, əgər
Sizi usandırmamışıqsa, daha bir gülməli intermediyaya
tamaşa edəsiniz.

Lü dovikin səsi. Məmnuniyyətlə, cənab de Molyer!
Molyer (*qışqırır*). Pərdə!

572

Əsas pərdə tamaşaçı zalını örtür, o andaca pərdə arxasında
musiqi başlayır. Buton səhnəni bizdən ayıran pərdəni də
bağlayır və səhnə yox olur. Şarlatanın sifəti
pərdə arxasında gizlənir.

Molyer (*grim otağında peyda olub deyir*). Satın aldı!..
Onu öldürəcəyəm, doğrayacağam!

Buton. Görəsən, o, zəfər saatında kimi doğramaq
istəyir?

Molyer (*Butonun boğazından yapışır*). Səni!

Buton (*qışqırır*). Məni kral tamaşasında boğurlar.

Laqranj şam işığında tərپənir və yerindəcə donub-qalır.
Rival və Madlena səsə yüyürüb gəlirlər, birinci qadın
paltarını dəyişdiyindən, demək olar ki, çılpaqdır.

Hər iki aktrisa Molyerin şalvarından yapışib
onu Butondan ayırmağa çalışır. Molyer
onlara təpik atır. Nəhayət, Molyeri
Butondan ayırırlar.

Butonun kaftanı cırılır. Axır ki, Molyeri
kürsüyə yıxmaq qadınlara müyəssər olur.

Madlena. Dəli olmusunuz! Zalda eşidilir.

Molyer. Buraxın məni!

Rival. Cənab Molyer! (*Molyerin ağızını tutur*.)

Heyrətlənmiş Şarlatan
qapının deşiyindən baxır.

Buton (*güzgünün qarşısında cırtlmış kaftanını düzəldir*). Bərəkallah, gözəl işdir. (*Molyera*.) Nə məsələdir?

Molyer. Yaramaz... Bilmirəm bu əbləhi niyə yanımda saxlayıram? Qırx dəfə oynamışığ, hər şey də öz qaydasında, amma kral tamaşaya baxanda çilçiraqdan şam düşür, parketə mum damcılarır.

Buton. Ustad, siz özünüz gülməli oyun çıxarırsınız, qəmə ilə şamı vurub salırsınız.

Molyer. Yalan deyirsən, avara!

Laqranj başını əlinin üstünə qoyaraq sakitcə ağlayır.

Rival. O haqlıdır. Siz qılıncla şama toxundunuz.

Molyer. Zalda güllürlər. Kral heyrətlənir...

Buton. Kral Fransada ən tərbiyəli adamdır, o, şamada fikir vermədi.

Molyer. Şamı mən salmışam? Mən? Hm... Bəs onda niyə sənin üstünə qışqırıram?

Buton. Cavab verməyə çətinlik çəkirəm, ağa.

Molyer. Deyəsən, sənin kaftanını cırdım.

Buton şaqqanaq çəkib gülür.

Rival. İlahi, mən nə kökdəyəm! (*Kaftana bürünərək qaçır*).

Dyu Kruazi (*pərdənin yarığından, əlində fənər peyda olur*). Xanım Bejar, sizin, sizin gəlişinizdir... Səhnəyə çıxmalısınız! (*Qeyb olur*.)

Madlena. Qaçdım! (*Qaçır*.)

Molyer (*Butona*). Al, bu kaftanı götür.

Buton. Təşəkkür edirəm. (*Kaftanı və şalvarını soyunur, Molyerin krujevalı şalvarlarından birini və yaxalığı krujevalı köynəyini geyir*.)

Molyer. E...e...e... Şalvarı niyə?

Buton. Ustad, razılaşın ki, belə gözəl kaftanla nimdaş şalvar geymək zövqsüzlüyün zirvəsi olardı. Baxın: bu şalvar üz qaralığıdır. (*Kaftanı əyninə keçirir*.) Ustad, şalvarın cibində mənim tərəfimdən iki dəyərsiz gümüş sikkə aşkar olunub. Əmriniz nədir, onları neyləyim?

Molyer. Dələduz, mənim fikrimcə, onları muzeyə vermək yaxşı olardı. (*Qrimini düzəldir*.)

Buton. Təhvil verərəm. *(Pulları gizlədir.)* Hə, mən gedim, şamın ləkəsini təmizləyim. *(Şam maşası ilə silahlanaraq gedir.)*

Molyer. Xahiş edirəm, səhnədən gözünü krala zilləməyəsən.

Buton. Siz bunu kimə deyirsiniz, ustad? Mən də tərbiyə görmüşəm. Axı mən də mənşəcə fransızam.

Molyer. Sən mənşəcə fransız, ixtisasca balqabaqsan.

Buton. Sizsə ixtisasca böyük artist, xasiyyətə kobudsunuz. *(Qaçır.)*

Molyer. Görünür, Limojedə Allah onu mənə hansısa günahıma görə ürcah edib.

Şarlatan. Cənab direktor! Cənab direktor!

Molyer. Hə, Siz qaldınız axı? Bilirsiniz nə var, cənab, bu... açıq danışdığım üçün mənə bağışlayın – ikincidərəcəli fokusdur. Amma parter tamaşaçılarının xoşuna gələcək. Həftə boyu siz antraktda çıxış edəcəksiniz. Hər halda, deyın görüm, Siz bunu necə edirsiniz?

Şarlatan. Sirdir, cənab direktor.

Molyer. Mən biləcəyəm. Bir neçə akkord götürün, amma yavaşca.

Şarlatan müəmmalı təbəssümlə gülümsəyərək
klavesinə yaxınlaşır, bir qədər aralı kətilə oturur,
havada çalırmiş kimi əl hərəkətləri edir,
klavesin xəfifcə səslənir.

Şeytan! *(Klavesinə tərəf cumur, sanki, gözəgörünməz telləri tutmaq istəyir.)*

Şarlatan müəmmalı təbəssümlə
gülümsəyir.

Yaxşı, behi götürün. Hansısa simi xarab olub, elə deyilmi?

Şarlatan. Klavesin gecə teatrda qalacaq?

Molyer. Əlbəttə. Onu evə aparmayacaqsınız ki!

Dyu Kruazi *(əлиндə fənər və kitab boylanır)*. Cənab de Molyer. *(Gizlənir.)*

Molyer. Bəli. *(Gizlənir və bu anda onun arxasından gülüş səsləri eşidilir.)*

Yaşıl fənərli qrim otağına gedən pərdə aralanır və Armanda peyda olur. Onun sifət cizgiləri cazibədar və Madlenanı xatırladır. On yeddi yaşındadır. Laqranjın yanından ötüb-keçmək istəyir.

Laqranj. Dayanın!

Armanda. Ah, bu sizsiniz, əziz registr! Niyə siçan kimi burada gizlənmisiniz? Mən krala baxırdım. Tələsirəm.

Laqranj. Vaxt var. O səhnədədir. Siz niyə mənə registr deyirsiniz? Bəlkə, ləqəb xoşuma gəlmir.

Armanda. Əziz cənab Laqranj! Bütün truppanın sizə və sizin salnamənizə böyük hörməti var. Sizə xoş gəlmirsə, daha mən sizi belə çağırمام.

Laqranj. Mən sizi gözləyirəm.

Armanda. Niyə?

Laqranj. Bu gün ayın on yeddisidir. Mən registre qara xaç qoymuşam.

Armanda. Məgər bir hadisə baş verib, yoxsa truppada kimsə ölüb?

Laqranj. Bəd, qara axşamı nişanlamışam. Siz ondan imtina edəcəksiniz.

Armanda. Cənab de Laqranj, sizə kim haqq verib ki, mənim işimə qarışasınız?

Laqranj. Ağıllı sözdür. Sizə yalvarıram, ona ərə getməyin.

Armanda. Ah, siz mənə vurulmusunuz?

Pərdə arxasından boğuş musiqi səsi eşidilir.

Laqranj. Yox, siz mənim xoşuma gəlmirsiniz.

Armanda. Yol verin, ağa.

Laqranj. Yox. Sizin ona ərə getməyə haqqınız yoxdur. Siz elə gəncsiniz. Sizi ən gözəl duyğularınızı dinləməyə səsləyirəm.

Armanda. Allah haqqı, truppada hamının ağıl çasıb. Sizin nə borcunuza qalıb?

Laqranj. Sizə deyə bilmərəm, amma böyük günahdır.

Armanda. A, bacım haqqında şayiələr? Eşitmişəm! Boş sözdür! Onların arasında nəşə olubsa da, bunun mənə nə dəxli var! *(Laqranjı yolundan kənarlaşdırıb keçməyə cəhd göstərir.)*

L a q r a n j . Dayanın! Ondan imtina edəcəksiniz. Yox?
Onda mən sizi öldürərəm. (*Qılıncını çıxarır.*)

A r m a n d a . Siz dəli qatılınsınız! Mən...

L a q r a n j . Sizi bədbəxtliyə aparən nədir? Axı siz onu sevmirsiniz? Siz bakirə qızsınız, o isə...

A r m a n d a . Yox, mən onu sevirəm.

L a q r a n j . İmtina edin.

A r m a n d a . Registr, bunu bacarmaram. Mən onunla əlaqədəyəm, özü də... (*Laqranjin qulağına nəsə pıçıldayır.*)

L a q r a n j (*qılıncını yerinə qoyur*). Gedin, daha sizi saxlamıram.

A r m a n d a (*gedərək*). Siz zorakılığa əl atırsınız. Məni hədələdiyinizə görə sizə nifrət edəcəyəm.

L a q r a n j (*həyəcanlı*). Məni bağışlayın, sizi xilas etmək istəyirdim. Bağışlayın. (*Plaşına bürünür, fənəri götürüb gedir.*)

A r m a n d a (*Molyerin qrim otağında*). Dəhşətdir, dəhşətdir.

M o l y e r (*peyda olur*). A...

A r m a n d a . Ustad, bütün dünya mənə düşmən kəsilib!

M o l y e r (*onu qucaqlayır, elə bu andaca Buton peyda olur*). Lənət şeytana! (*Butona.*) Bilirsən nə var, get parterdə şamları yoxla.

B u t o n . Elə indicə oradan gəlirəm.

M o l y e r . Onda belə elə: get bufetçi qadından mənə bir qrafin şərab gətir.

B u t o n . Bayaqdan gətirmişəm. Bax, budur.

M o l y e r (*astadan*). Onda belə elə: buradan cəhənnəm ol, hara istəyirsən itil.

B u t o n . Elə bundan da başlamaq lazım idi. (*Gedir.*) E-he-he... (*Qapı arxasından.*) Ustad, xahiş eləyirəm deyin, neçə yaşınız var?

M o l y e r . Bu nə deməkdir?

B u t o n . Süvari qvardiyaçılar məndən soruşurdular.

M o l y e r . Rədd ol!

Buton gedir.

(*Onun arxasınca qapını açarla bağlayır.*)

Öp məni.

A r m a n d a (*onun boynuna sarılır*). Şoğərib burnun mane olur. (*Molyer burunu və pariki çıxararaq Armandanı*)

öpür. Armanda pıçılıyla.) Bilirsən, mən... (Onun qulağına nəşə pıçıldayır.)

Molyer. Mənim gözəlim... *(Fikrə gedir.)* Qorxma. Mən artıq qərara gəlmişəm. *(Onu ikonaya tərəf aparır.)* And iç ki, məni sevirən.

Armanda. Sevirəm, sevirəm, sevirəm...

Molyer. Sən mənə xəyanət etməzsən? Görürsənmi, alnım qırışıb, saçlarım ağarır. Düşmənlərim çoxdur, rüsvayçılıq məni öldürər.

Armanda. Yox, yox! Bu, necə ola bilər!..

Molyer. Mən bir əsr də yaşamaq istəyirəm! Səninlə birgə! Amma narahat olma, mən bunun əvəzini ödəyəcəyəm. Sən birinci olacaqsan, sən böyük aktrisa olacaqsan! Bu, mənim arzumdur, belə də olacaq. Amma yadında saxla, sən andına sadıq qalmasan, məni hər şeydən məhrum etmiş olacaqsan.

Armanda. Mən sənin üzündə qırış görmürəm. Sən elə cəsarətli, elə böyüksən, sənin üzündə qırış əmələ gələ bilməz. Sən Jan...

Molyer. Mən – Batist...

Armanda. Sən – Molyersən! *(Onu öpür.)*

Molyer *(gülür, sonra təntənəylə deyir).* Sabah biz kəbin kəsdiririk. Düzdür, mən buna görə çox şeydən keçməliyəm...

Uzaqdan alqış səsləri eşidilir.
Qapı döyülür.

Ah, bu nə həyatdır...

Yenə qapı döyülür.

Bu gün evdə Madlenanın yanında görüşə bilməyəcəyik. Gəl sən belə elə: teatrın işıqları söndəndə yan qapıya gəl, bağda məni gözlə, mən səni bura gətirərəm. Ay çıxmayıb.

Qapı daha bərkdən döyülür.

Buton *(qapı arxasından bağırır).* Ustad... Ustad...

Molyer qapını açır. Buton, Laqranj və Qara Muşketyorlar Kompartiyası kostyumunda, üzündə çəpinə sarınmış qara sarğı Təkgöz daxil olur.

T ə k g ö z . Cənab de Molyer?

M o l y e r . Sizin sadıq nökriniz.

T ə k g ö z . Kral mənə əmr edib ki, tamaşanın haqqını sizə təqdim eləyim – 30 su. (*Pulu yastıqçanın üstündə təqdim edir.*)

Molyer pulları öpür.

Kral üçün proqramdan əlavə çalışmanız və krala oxuduğunuz şeir razılıq doğurduğuna görə mənə əmr edilib ki, biletə əlavə məbləğ verilsin – burada beş min livr var. (*Kisəni təqim edir.*)

M o l y e r . Ah, Kral! (*Laqranja.*) Mənə beş yüz livr ver, qalanlarını isə teatrın aktyorları arasında bərabər böl.

L a q r a n j . Aktyorlar adından Sizə təşəkkür edirəm. (*Pul kisəsini götürüb gedir.*)

578

Uzaqdan qalib qvardiyanın marşı səslənir.

M o l y e r . Üzr istəyirəm, ağa, kral gedir. (*Qaçır.*)

T ə k g ö z (*Armandaya*). Xanım, mən xoşbəxtəm ki... təsadüf öhö... öhö... mənə imkan verir... Qara Muşketyorlar Kompartiyasının kapitanı d'Orsini.

A r m a n d a (*oturaraq*). Armanda Bejar. Siz hər kəsi yaralaya bilən məşhur qılıncoynadansınız?

T ə k g ö z . Öhö... öhö... Siz, xanım, şübhəsiz ki, bu truppada oynayırınsınız?

B u t o n . Başlandı. Ey mənim yüngülxasiyyət ustadım.

T ə k g ö z (*Butonun şalvarındaki krujevalara təəccüblə baxır*). Siz mənə nəsə dediniz, möhtərəm?

B u t o n . Yox, ağa.

T ə k g ö z . Deməli, sizin öz-özünə danışmaq vərdişiniz var?

B u t o n . Elədir, ağa. Bilirsinizmi, əvvəllər mən yuxuda danışardım.

T ə k g ö z . Nə danışırınsınız?

B u t o n . Allah haqqı. Məzədir, təsəvvür eləyin ki...

T ə k g ö z . Lənət şeytana! Dua elə... (*Armandaya*). Xanım, sizin üzünüz...

B u t o n (*tərini silərək*). ...yuxuda vəhşi kimi qışqırırdım. Limojenin səkkiz ən yaxşı həkimi məni müalicə edirdi.

Təkgöz. Ümidvaram ki, müalicənin əhəmiyyəti olub.
Buton. Xeyr, ağa. Üç gündə həkimlər məndən səkkiz dəfə qan aldılar. Qanalmalardan sonra uzanıb hərəkətsiz qalırdım, anbaan müqəddəs sirlərdən aqah olurdum.

Təkgöz (*qüssəli*). Siz orijinalsınız, əzizim. Dua elə.
(*Armandaya.*) Üzr istəyirəm, xanım... Bu adam kimdir?

Armanda. Ah, ağa, bu, şam söndürən Jan-Jak Butondur.

Təkgöz (*kinayə ilə*). Əzizim, başqa bir vaxt sizin yuxuda necə böyürməyiniz haqqında hekayətə məmnuniyyətlə qulaq asaram.

Molyer gəlir.

Sizə təzim etmək şərəfində bulunuram. Qaçım, krala çatım.

Molyer. Allah amanında.

Təkgöz gedir.

Armanda. Görüşənəcən, ustad.

Molyer (*onu ötürərək*). Ay çıxmayıb, səni gözləyəcəyəm. (*Butona.*) Xanım Madlena Bejari yanıma çağır. İşqları söndür. Evə get.

Buton gedir. Molyer paltarını dəyişir.
Madlena gəlir, o qrimlidir.

Madlena, çox vacib bir iş var.

Madlena ürəyini tutub oturur.

Evlənmək istəyirəm.

Madlena (*ölgün səslə*). Kimlə?

Molyer. Sənin bacınla.

Madlena. Yalvarıram, de ki zarafat eləyirsən.

Molyer. Sən Allah, bəsdir.

Teatrın işqları sönməyə başlayır.

Madlena. Bəs mən?

Molyer. Madlena, biz səninlə vəfali dost, sadıq yoldaş, amma aramızda sevgi çoxdan qurtarıb.

Madlena. İyirmi il əvvəl həbsxanada yatdığın yadırdadır? Kim sənə yemək gətirirdi?

Molyer. Sən.

Madlena. Bəs iyirmi il kim sənin qulluğunda durub?

Molyer. Sən, sən.

Madlena. Ömrü boyu evi qoruyan köpəyi heç kim belə qovmaz, amma sən, Molyer, qova bilərsən. Sən qorulu adamsan, Molyer, mən səndən qorxuram.

Molyer. Mənə işgəncə vermə. Ehtiras məni bürüyüb.

Madlena (*qəfildən diz üstə çökür, Molyerə sarı sürü-nür*). Molyer, rica edirəm, hə? Qərarını dəyiş. Belə eləyək, guya, bu söhbət heç olmayıb. Gedək evə, sən şamları yandırarsan, mən yanına gələyəm... Sən mənə "Tartüf"ün üçüncü hissəsini oxuyarsan. Hə? (*Dili topuq vurur.*) Məncə, bu, dahiyənə əsərdir. Əgər məsləhətləşməli olsan, kimlə məsləhətləşəcəksən, Molyer? Batist, bax, gicgahın da ağarıb... Sən qrelka xoşlayırsan. Mən sənin üçün hər şey eləyəyəm. Təsəvvür elə ki, şam yanır... Buxarını yandırırıq, hər şey yaxşı olacaq. Əgər... əgər sən bacarmasan... mən sənə beləyəm... Rivala bax... Məgər o pisdirdi? Necə bədəni var!.. Mən bir kəlmə söz deməyəm...

Molyer. Aqlını başına yığ. Nə danışırsan? Özünü nə hesab eləyirsən? (*Kədərlə tərinə silir.*)

Madlena (*kütləşmiş vəziyyətdə ayağa qalxır*). Kimlə istəyirsən evlən, ancaq Armandayla yox! Onu Parisə gətirdiyim gün lənətə gəlsin.

Molyer. Yavaş, Madlena, yavaş, xahiş eləyəyəm. (*Pıçılıyla.*) Mən onunla evlənməliyəm... Gecdir. Məcburam. Başa düşdün?

Madlena. Demək, belə. İlahi! (*Pauza.*) Daha gücüm qalmadı. Mən səndən əlimi üztdüm. Molyer, sənə yazığım gəlir.

Molyer. Dostluğumuz davam edəcəkmi?

Madlena. Mənə yaxın gəlmə, yalvarıram sənə! (*Pauza.*) Demək, belə, mən truppadan gedirəm.

Molyer. İntiqam alırsan?

Madlena. Allah görür ki, yox. Bu gün mənim son tamaşam idi. Yorulmuşam. (*Gülümsəyir.*) Kilsəyə gedəcəyəm.

Molyer. Sən məğrursan. Teatr sənə təqaüd verəcək. Bu, sənin haqqındır.

Madlena. Bəli...

Molyer. Dərdin dağılından sonra, bilirəm, sənin mənə münasibətin dəyişəcək, biz yenə görüşəcəyik.

Madlena. Yox.

Molyer. Armandanı da görmək istəməyəcəksən?

Madlena. Armanda ilə görüşəcəyəm. Armanda heç nə bilməməlidir. Başa düşdün? Heç nə.

Molyer. Bəli...

Bütün işıqlar sönür.

(Fənəri yandırır.) Gecdir, gedək, səni evinəcən ötürüm.

Madlena. Yox, təşəkkür edirəm. Lazım deyil. İcazə ver, bir neçə dəqiqə sənin yanında oturum...

Molyer. Sən...

Madlena. Tezliklə gedirəm, narahat olma. İndicə gedirəm.

Molyer *(plaşa bürünür)*. Əlvida. *(Gedir.)*

Madlena qəndilin qarşısında oturub, fikirlidir, nəşə pıçıldayır. Pərdədən fənər işığı düşür, Laqranj gəlir.

Laqranj *(ötkəm səslə)*. Tamaşadan sonra teatrda kim qalıb? Burada kim var? Bu sizsiniz, xanım Bejar? Nəşə olub, hə? Bilirəm.

Madlena. Fikirləşirəm, registr.

Pauza.

Laqranj. Sizin etiraf etməyə gücünüz çatmadı?

Madlena. Gecdir. İndi artıq demək olmaz. Qoy üç nəfər olunca, bircə mən bədbəxt olum. *(Pauza.)* Siz cəngavərsiniz. Varle, yalnız sizə sirr açmışam.

Laqranj. Xanım Bejar, sizin mənə olan etimadınızla fəxr edirəm. Mən onu bu yoldan çəkəndirməyə cəhd elədim, amma bu, mənə müyəssər olmadı. Heç kim heç vaxt bunu bilməyəcək. Gedək, sizi ötürüm.

Madlena. Yox, təşəkkür edirəm, tək qalmaq istəyirəm. *(Qalxır.)* Varle *(gülümsəyir)*, mən bu gün səhnəni tərk elədim. Əlvida. *(Gedir.)*

Laqranj. Hər halda, qoyun sizi ötürüm.

Madlena. Yox. İşinizdə olun. *(Gözdən itir.)*

Laqranj *(tamaşanın əvvəlində oturduğu yerə qayıdır. Fənəri masanın üstünə qoyur. Fənərdən düşən yaşıl işıqla kitabı açır. Nəşə danışır və yazır).*

“17-si fevral; teatrda kral tamaşası oldu. Bu şərəfə zanbaq şəkli çəkirəm. Tamaşadan sonra xanım Madlena Bejarı qaranlıqda dərd-qəm içində gördüm. O, səhnəni tərk etdi”. *(Lələyi bir kənara qoyur.)* Səbəbi? Teatrda dəhşətli hadisə baş verib: Jan-Batist Poklen de Molyer xanım Madlena Bejarın bacısı Armandaya evlənir və bilmir ki, əslində, Armanda onun bacısı deyil, qızıdır... Bunu yazmaq olmaz, amma dəhşət əlaməti kimi qara xaç qoyuram. Gələcək nəslin ağına heç nə gəlməyəcək. On yeddisinin sonu. *(Fənəri götürüb cəngavər kimi gedir.)*

582

Bir müddət zülmət və sükut, sonra klavesinin aralarından işıq düşür, musiqi sədaları eşidilir.

Klavesinin qapağı açılır. Muarron oğru kimi ətrafa boylanaraq klavesinin içindən çıxır.

Bu, qeyri-adi gözəlliyə malik əxlaqsız və üzgün sifətli on beş yaşında bir oğlandı.

Çirk və cır-cındır içindədir.

Muarron. Getdilər. Getdilər. Hamınız cəhənnəmə vasil olasınız. Şeytanlar, iblislər! *(Sızıldayır.)* Mən bədbəxt çirkli uşaq... iki gündür yatmışam... Mən heç vaxt doyunca yatmıram... *(Əsnəyir, fənəri yerə qoyur, uzanıb yatır.)*

Pauza. Sonra fənərin işığı titrəyir.

Molyer oğrun-oğrun Armandanı gətirir.

Armanda qara plaşdadır. Muarron hövlnak ayılır, sifətində dəhşət var, qorxudan titrəyir.

Molyer *(acıqlı)*. Boynuna al görüm, sən kimsən?

Muarron. Cənab direktor, mənə dəyməyin, mən oğru deyiləm, mən Zaxariyayam. Bədbəxt Muarron...

Molyer *(şaqqanaq çəkərək)*. Başa düşdüm! Ah, şarlatan, məlun!..

İKİNCİ PƏRDƏ

Kralın qəbul otağı, hər tərəfdə çoxlu çilçıraq.
 Hara getdiyi məlum olmayan bəyaz pilləkən.
 Masa arxasında markiz de Lessak Lüdoviklə kart oynayır.
 Olduqca təmtəraqlı paltar geymiş bir dəstə saray adamı
 markiz de Lessakın oyununu izləyir. Onun qarşısında
 bir topa qızıl var, yerə, xalçanın üstünə qızıl pullar tökülüb.
 De Lessakın üzündən tər axır. Bircə Lüdovik oturub,
 qalanlar isə ayaq üstədir. Hamı şlyapasızdır.
 Lüdovikin əynində ağ müşketyor kostyumu var,
 lələkli şlyapasını yan qoyub, döşündə orden xaçı,
 qızıl mahmızları, qılıncı. Təkgöz masanın arxasında
 dayanıb, kralın oyununu aparır. Buradaca
 bir müşketyor əlində müşket farağat dayanıb,
 Lüdovikdən gözünü çəkmir.

583

De Lessak. Üç valet, üç karol.
 Lüdovik. Buyurun, deyin.
 Təkgöz (*qəfil*). Günahkaram, sir. Nişanlanmış kartlar,
 dua elə!

Saray adamları donub-qalıblar. Pauza.

Lüdovik. Siz mənimlə nişanlanmış kartlarla oynamağa gəlmisiniz?

De Lessak. Elədir ki var, əlahəzrət. Malikanəmin müflisləşməsi...

Lüdovik (*Təkgözə*). Özünüz deyin, markiz, kart qanununa görə, belə əcaib hadisə vaxtı mən necə hərəkət etməliyəm?

Təkgöz. Sir, siz şamdanı onun başına çırpmalısınız. Bu, birinci.

Lüdovik. Nə xoşagəlməz qanundur. (*Şamdana əl atır.*) Bu şamdanın on beş fut ağırlığı var... Mənə elə gəlir ki, yüngül şamdanlar qoymaq lazımdır.

Təkgöz. Mənə icazə verin.

Lüdovik. Yox, zəhmət çəkməyin, ikincisini də siz deyin...

Saray adamları (*xorla*). Onu it kimi söymək.

Lü d o v i k . Əla. Lütfən, onun dalınca adam göndərin, o, haradadır?

Saray adamları müxtəlif səmtlərə qaçırlar.
Səslər: “Çəkməçi! Çəkməçini çağırın.
Kral ədalətli çəkməçini tələb edir”.

(*De Lessaka.*) Deyin görüm, bunu necə edirlər?

De Lessak . Dırnaqla, əlahəzrət. Məsələn, damaların üstünə sıfırlar qoymuşam.

Lü d o v i k (*maraqla*). Bəs valetlərin?

De Lessak . Əyi xaçlar, sir.

Lü d o v i k . Çox maraqlıdır. Bəs qanun buna necə baxır?

De Lessak (*fikirləşir*). Pis baxır, əlahəzrət.

Lü d o v i k (*iştirakçı kimi*). Buna görə sizə nə edə bilirlər?

584

De Lessak (*fikirləşərək*). Zindana sala bilirlər.

Ədalətli çəkməçi (*səs-küyə gəlir*). Gəlirəm, qaçıram, uçuram. Gəldim. Bu da mən. Salam, əlahəzrət. Nə olub, Böyük monarx? Kimi söymək lazımdır?

Lü d o v i k . Ədalətli çəkməçi, markiz mənimlə nişanlanmış kartlarla oynayır.

Ədalətli çəkməçi (*ruhdan düşmüş kimi de Lessaka*). Sən... Sən neynirsən? Sən... dəli olmusan-nədir? Buna görə üç yarpaq oyununda bazarda adamın ağızburnunu əzişdirirlər. Onun dərslərini yaxşı verdim, hökmdar?

Lü d o v i k . Sağ ol.

Ədalətli çəkməçi . Bir alma götürümmü?

Lü d o v i k . Buyur, götür. Markiz de Lessak, uduşunuzu götürün.

De Lessak qızılları cibinə doldurur.

Ədalətli çəkməçi (*ovqatı təlx olur*). Bu nə deməkdir, əlahəzrət... Siz ələ salmırsınız?

Lü d o v i k (*ətrafa*). Hersoq, əgər sizə əziyyət olmasa, markiz de Lessakı bir aylığına həbsxanaya salın. Ona şam, bir dəst də kart verin – qoy xaç və sıfır cızsın. Sonra onu öz mülkünə yola salın. Bir də kart oynamağa oturmayın, ürəyimə damıb ki, gələndə sizin bəxtiniz gətirməyəcək.

De Lessak . Ah, sir...

Səslər. “Keşikçilər” De Lessakı aparırlar.
Ədalətli çəkməçi. Rədd ol saraydan.
Təkgöz. K-Kələkbaz.

Kamerdinerlər, sanki, yerdən çıxmış kimi
Lüdivikin qarşısında vurnuxurlar, birməfərlik
yemək dəsti ilə masa peyda olur.

Şarron (*buxarının yanında*). Əlahəzrət, mənə icazə
verin, sərgərdan keşik Varfolomey atanı sizə təqdim edim.

Lüdivik (*oturaraq*). Bütün təbəələrimi sevirəm.
Səfillər də onların içində. Arxiyepiskop, onu mənə təqdim
edin.

Qapı dalından qəribə oxumaq səsi eşidilir.
Qapı açılır, Varfolomey ata peyda olur. Əvvəla,
o ayaqyalındır, ikincisi, əyin-başı, paltarı cırıq-cırıqdır.
Belinə kəndir bağlayıb, dəlisov baxışlıdır.

Varfolomey ata (*rəqs eləyərək oxuyur*). Biz... İsa-
nın ağıl çasmış bəndələriyik.

Lüdivikdən başqa hamı təəccüb içindədir.
Ariq cüssəli, uzunburun Sədaqət qardaş
qara kaftanda saray adamlarından seçilir
və hiss edilmədən Şarrona yaxınlaşır.

Təkgöz (*Varfolomeyə baxaraq sakitcə*). Qorxunc
uşaqdır, dua elə!

Varfolomey. Ey dünyanın şöhrətli hökmdarı. Gəl-
dim sənə ərz eləyim ki, sənin dövlətində bir allahsız peyda
olub.

Saray adamlarının sifəti kütləşib.

Allahsız sənin taxtının ayaqlarını gəmirən zəhərli soxul-
candır, onun adı Jan Batist Molyerdir. Onu Allaha xoş get-
məyən “Tartüf” əsəri ilə meydanda yandır. Bütün dünya-
nın kilsəyə sadıq övladları bunu tələb edirlər.

Sədaqət qardaş “tələb edirlər” kəlməsini eşidən kimi
başını tutur. Şarronun sifəti dəyişir.

Lüdivik. Tələb edirlər? Kimdən tələb edirlər?
Varfolomey. Səndən, hökmdar.

Lü d o v i k . Məndən? Arxiyepiskop, burada məndən nəyə tələb edirlər.

Ş a r r o n . Bağışlayın, hökmdar. Görünür, o, bu gün dəli olub. Mən də bilməmişəm. Bu, mənim günahımdır.

Lü d o v i k (*ətrafa*). Hersoq, zəhmət olmasa, Varfolomey atanı üç aylığa həbsxanaya salın.

Varfolomey . Allahsızla görə əzab çəkirəm.

Varfolomey elə yox olur ki, sanki, heç əvvəldən burada olmayıb. Lü d o v i k nahar edir.

Lü d o v i k . Arxiyepiskop, yaxın gəlin. Mən sizinlə təklikdə danışmaq istəyirəm.

Saray adamları dəstə ilə pilləkənə sarı gəlirlər. Muşketyor kənara çəkilir, Lü d o v i k Şarronla tək qalır.

586

O, ağıldankəmdir?

Ş a r r o n (*ötkəm*). Bəli, hökmdar, o, ağıldankəmdir, amma ürəyi, həqiqətən, Allaha xidmət edir.

Lü d o v i k . Arxiyepiskop, siz bu Molyeri təhlükəli hesab edirsiniz?

Ş a r r o n (*ötkəm*). O, iblisdir, hökmdar.

Lü d o v i k . Hə. Deməli, siz Varfolomeyin fikrinə şərik çıxırınsınız?

Ş a r r o n . Bəli, hökmdar, şərikəm. Sir, mənə qulaq asın, nə qədər ki siz sevirsiniz, heç nə sizin buludsuz və zəfər yürüslü hakimiyyətinizə kölgə sala bilməz...

Lü d o v i k . Kimi?

Ş a r r o n . Allahı.

Lü d o v i k (*şlyapasını çıxararaq*). Mən onu sevirəm.

Ş a r r o n (*əlini yuxarı qaldıraraq*). Allah oradadır, siz yerdə, daha heç kim yoxdur.

Lü d o v i k . Bəli.

Ş a r r o n . Hökmdar, sənin gücün tükənməzdir, nə qədər ki din günəşi sənin dövlətinin başı üstündədir, yenə də tükənməz olacaq.

Lü d o v i k . Mən dini sevirəm.

Ş a r r o n . Belə, hökmdar, mən dəlisov Varfolomeylə birgə Sizdən xahiş edirəm – dini qoruyun.

Lü d o v i k . Sizcə, o, dini təhqir edir?

Şarron. Bəli, hökmdar.

Lüdivik. Cəsəətli aktyordur, istedadlıdır. Yaxşı, arxiyepiskop, mən sizi himayə edirəm... amma... *(səsini alçaldaraq)* mən onu haqq yoluna qaytarmağa çalışaram, o, dövlətin şərəfi naminə xidmət eləyə bilər... Əgər bir daha ədəbsizlik edərsə, mən onu cəzalandıraram. *(Pauza.)* Sizin o dəlisov, kralı sevirmi?

Şarron. Bəli, hökmdar.

Lüdivik. Arxiyepiskop, üç gündən sonra keşişi azad edin, ona başa salın ki, Fransanın kralı ilə danışan zaman "tələb edirəm" sözünü işlətmək olmaz.

Şarron. Allah Sizə yar olsun, hökmdar. Qoy o özü allahsızın bəlasını versin.

Səs. Əlahəzrətin nökrəri cənab de Molyer.

Lüdivik. Dəvət eləyin gəlsin.

Molyer *(gəlir, uzaqdan Lüdivikə təzim edir, saray adamlarının gözü ona dikilib. O, çox qocalıb, bozarmış üzündən xəstəlik yağır)*. Sir!

Lüdivik. Cənab Molyer, mən şam edirəm, etiraz eləmirsiniz ki?

Molyer. Ah, sir.

Lüdivik. Siz də mənimlə nahar edərsinizmi? *(Ətrafa.)* Masa və yemək gətirin.

Molyer *(rəngi qaçmış)*. Əlahəzrət, mən belə şərəfə layiq deyiləm. *(Stul gətirirlər, Molyer stulun bir küncündə oturur.)*

Lüdivik. Toyuq əti ilə aranız necədir?

Molyer. Sevimli yeməyimdir, hökmdar. *(Yalvarır.)* İcazənizlə, qalxım.

Lüdivik. Yeyin. Mənim xaç övladım necə yaşayır?

Molyer. Mənim bədbəxtliyimdən, hökmdar, uşaq öldü.

Lüdivik. Necə, ikinci uşaq da öldü?

Molyer. Mənim övladlarım yaşamırlar, hökmdar.

Lüdivik. Ruhdan düşməyin.

Molyer. Əlahəzrət, Fransada hələ heç kəsə sizinlə şam yemək nəşib olmayıb. Mən həyəcanlanıram.

Lüdivik. Fransa, cənab Molyer, sizin qarşınızda oturub. O, toyuq budu yeyir və heç də həyəcanlanmır.

Molyer. Ah, sir. Bütün dünyada yalnız siz belə deyə bilərsiniz.

Lü d o v i k . Deyin görüm, bu yaxınlarda sizin istedadlı qələminiz krala nə bağışlayacaq?

M o l y e r . Hökmdar... (*Həyəcanlanır.*)

Lü d o v i k . Kəskin yazırsınız. Nəzərə alın ki, elə mövzular var, onlara toxunanda ehtiyatlı olmaq lazımdır. Siz “Tartüf”də, etiraf edin ki, ehtiyatsız hərəkət eləmişiniz. Din xadimlərinə hörmətlə yanaşmaq lazımdır. İnanıram ki, mənim yazığım allahsız ola bilməz.

M o l y e r (*xoflanır*). Rəhm edin... əlahəzrət...

Lü d o v i k . Gələcəkdə yaradıcılığınızın düzgün yolla gedəcəyinə möhkəm əmin olduğundan Pale-Royalda “Tartüf” pyesinin oynanmasına icazə verirəm.

M o l y e r (*qərribə halda*). Səni sevirəm, kral! (*Həyəcanla.*) Arxiyepiskop de Şarron haradadır? Eşitdinizmi? Eşitdinizmi?

588

Lüdovik ayağa qalxır.
Səs: “Kralın şam yeməyi qurtardı!”

Lü d o v i k (*Molyerə*). Məni yataq otağına ötürün.

Molyer masanın üstündən iki şam götürüb qabağa düşür. Onun ardınca Lü d o v i k gedir, sanki, qəfil bir külək əsir – hamı onların qarşısından çəkilir.

M o l y e r (*yeknəsəq səslə qışqırır*). Krala yol verin! Krala yol verin! (*Pilləkənləri qalxaraq ətrafa qışqırır.*) Baxın, arxiyepiskop, siz mənə toxuna bilməzsiz. Krala yol verin!

Yuxarıda şeypurlar gurlayır.

“Tartüf”ə icazə verildi. (*Lüdoviklə birgə yox olur.*)

Bütün saray adamları gedir.
Səhnədə yalnız Şarron və Sədaqət qardaş qalır, hər ikisinin rəngi qapqarıdır.

Ş a r r o n (*pilləkənin altında*). Yox. Səni kral islah edə bilməz. Qadir Allah, mənə güc ver, məni allahsızın izi ilə apar, onu ifşa edirəm. Bu pilləkəndən yığılıb kəlləmayallaq olsun. (*Pauza.*) Mənə yaxın gəlin, Sədaqət qardaş. (*Sədaqət Şarrona yaxınlaşır.*)

Sədaqət qardaş. Bu, nədir belə? Ağıldankəmi yollamısınız.

Şarron. Mən də inandım ki, krala təsir göstərə biləcəm.

Sədaqət qardaş. Kimin ağılına gələrdi ki, o, “tələb edirəm” sözünü işlədəcək.

Şarron. Tələb eləyir!

Sədaqət qardaş. Tələb eləyir.

Pauza.

Şarron. Qapını tapdınız?

Sədaqət qardaş. Qadının dalınca? Hə, arxayın olun!

Pilləkənin başında Təkgöz görsənir.
Şarron və Sədaqət qardaş yox olurlar.

589

Təkgöz (*təkbaşına şadlanır*). Keşiş allahsız tutdurdu... üç aylıq həbsə düşdü! İlahi, du...

Ədalətli çəkməçi (*pilləkənin altından çıxır*). “Dua elə”, bu sənsənmi?

Təkgöz. Deyək ki, mənəm. Sən məni, sadəcə olaraq, Markiz de Orsini çağıra bilərsən. Sənə nə lazımdır, Ədalətli çəkməçi?

Ədalətli çəkməçi. Sənə məktub var.

Təkgöz. Kimdən?

Ədalətli çəkməçi. Nə bilim? Mən onu parkda gördüm. Üzündə maska vardı.

Təkgöz (*məktubu oxuyaraq*). Hə... necə qadındır?

Ədalətli çəkməçi (*məktuba baxaraq*). Məncə, yüngül qadındır.

Təkgöz. Niyə?

Ədalətli çəkməçi. Ona görə ki, məktub yazıb.

Təkgöz. Əbləh.

Ədalətli çəkməçi. Nə hürürsən?

Təkgöz. Bədəni yaxşı idi?

Ədalətli çəkməçi. Özün görəcəksən.

Təkgöz. Haqlısan. (*Fikirli halda gedir.*)

İşıqlar sönməyə başlayır, qapılarda kabus kimi
qara muşketyorlar peyda olur. Pilləkənin başında
səs uzana-uzana: “Kral yatır!” Üçüncü səs
zirzəmidən sirli: “Kral yatır!”

Ədalətli çəkməçi. Mən dəyatım. (*Qumar masa-
sının üstündə uzanır, elə bürünür ki, yalnız əcaib başmaqları
görsənir.*)

Saray qaranlığa qərq olur...
Molyerin evi. Gündüz. Klavesin açıqdır.
Muarron – şux geyimli, iyirmi yaşlarında
çox gözəl oğlan incə musiqi çalır.
Armanda kreslodə əyləşib, gözlərini
ondan çəkmədən qulaq asır.
Muarron çalib qurtarır.

590

Muarron. Anacığaz, mənim çalğılarım haqda nə
deyə bilərsiniz?

Armanda. Cənab Muarron, sizdən xahiş etmişdim
axı, mənə “anacığaz” deməyəsiniz.

Muarron. Əvvəla, xanım, mən Muarron yox, cənab
de Muarronam. Bax belə! He, he, he, ho, ho.

Armanda. Klavesin içində oturmaqla bu rütbəyə
çatmışınız?

Muarron. Klavesini yaddan çıxaraq. Bu, çoxdan
olub. İndi mən məşhur aktyoram. Paris məni alqışlayır.
He, he, ho, ho...

Armanda. Sizə məsləhət görürəm ki, mənim ərimə
borclu olduğunuzu unutmayasınız. O, sizin çirkli qulaqla-
rınızdan tutub klavesinin içindən çıxarıb.

Muarron. Qulağımdan yox, ondan da çirkli ayaq-
larımdan. Söz yox ki, ata ləyaqətli şəxsiyyətdir, amma şey-
tan kimi qısqancdır, xasiyyəti tündür.

Armanda. Ərimi təbrik eləyə bilərəm. Çox sırtıq
adamı oğulluğa götürüb.

Muarron. Düzdür, mən sırtıq adamam... xasiyyə-
tim belədir... amma aktyoram! Parisdə tayım-bərabərim
yoxdur. (*Özünü bəlaya salmaq istəyən adam kimi həddindən
artıq şənlənir.*)

Armanda. Ah, həyasız! Bəs Molyer?

Muarron. Hamı bilir... Üç nəfər var: ustad, bir də mən.

Armanda. Bəs üçüncü kimdir?
 Muarron. Siz, ana. Siz mənim məşhur aktrisamsınız. Siz psixeysiniz.

(*Astadan klavesində özünü müşayiət edərək deklamasiya söyləyir.*) Yazda yaşıl meşələrdə... Allah uçur... (*Sol əli ilə Armandanı qucaqlayır, sağ əli çalır.*) Nə gözəldir... igid Amur...

Armanda. Ox atıb... gözünü yumur... (*Həyəcanla.*)
 Buton haradadır?

Muarron. Narahat olma, sədaqətli qulluqçu bazara gedib.

Armanda (*deklamasiya söyləyir*). İlahə Venera bizə eşq göndərib. Eşq göndərib, dünyanı cənnətə döndərib. Cuşa gətir, köpükləndir mənim qanıma.

Muarron onun paltarının ətəyini qaldırıb
 baldırından öpür.

(*Diksindir, gözlərini yumur.*) Yaramaz! (*Həyəcanla.*) Rene hanı?

Muarron. Qanı mətbəxdədir. (*O biri baldırından öpür.*) Ana, gəl mənim otağıma gedək.

Armanda. Heç vaxt, müqəddəs Məryəmə and olsun!

Muarron. Gedək mənim otağıma.

Armanda. Sən Parisdə ən təhlükəli adamsan. Səni klavesindən çıxardıqları günə lənət olsun.

Muarron. Gedək, ana...

Armanda. Dedim ki, yox. (*Qalxır.*) Getməyəcəyəm!
 (*Gedir, Muarronla birgə qapı arxasında yox olur.*)

Muarron açarla qapını bağlayır.

Qapını niyə bağlayırsan? (*Astadan.*) Sən məni məhv edəcəksən!..

Pauza.

Buton əlində bir səbət göy-göyerti gəlir.

Buton (*ətrafı dinşəyir, zənbili yerə qoyur*). Qəribədir. (*Ayaqqabılarını çıxarır, qapıya tərəf gedib qulaq asır.*) Ah, quldur!.. Amma cənablar, bunun mənə dəxli yoxdur... Heç nə görməmişəm, heç nə eşitməmişəm, heç nə bilmirəm... Aman Allah, o gəlir! (*Zənbili və ayaqqabılarını qoyub qaçır.*)

Molyer gəlir,
əsasını və şlyapasını bir tərəfə qoyur,
ayaqqabılara baxıb heç nə anlamır.

Molyer. Armanda.

Qəfildən ani olaraq açar tərənir.
Molyer qapıya cumur.
Armanda qapının o üzündə
qışqırır, qapı dalında hay-küy, sonra
Muarron əlində pariki otaqdan çıxır.

Muarron. Siz necə cəsarət edirsiniz?!

Molyer (onun dalınca qaçaraq). Yaramaz! (Təngnəfəs.)
İnanmıram, gözlərimə inanmıram!.. (Kürsüyə çökür.) Qıfıl-
da açar hərlənir.

592

Armanda (qapı dalından). Jan-Batist, özünə gəl!

Buton boylanır və yox olur.

Molyer (qapıya tərəf yumruğu ilə hədələyir). Deməli,
sən mənim çörəyimi yeyib, əvəzində namusuma satışırsan?

Muarron. Məni vurmağa cəsarət edirsiniz? Özünü-
zü gözləyin! (Qılıncın dəstəyində əl atır.)

Molyer. Qılıncı tulla, əclaf!

Muarron. Sizi döyüşə çağırıram!

Molyer. Məni? (Pauza.) Rədd ol mənim evimdən!

Muarron. Siz dəlisiniz, siz dəlisiniz, ata. Lap Sqanarel kimi.

Molyer. Şərəfsiz avara! Mən səni adam elədim, elə
mən də səni uçuruma atacağam. Gedib yarmarkalarda
klavesin çalarsan. Zaxariya Muarron, sən bu gündən Pale-
Royal truppasında qulluq eləmirsən. Rədd ol.

Muarron. Necə? Siz məni truppadan qovursunuz?

Molyer. Rədd ol, oğulluğa götürülmüş oğru.

Armanda (qapı arxasından həyəcanla). Molyer!

Muarron (özünü itirir). Ata, siz yanılırsınız. Biz Psi-
xeyanı məşq edirdik... öz mətninizi unutmusunuz... niyə
mənim həyatımı məhv edirsiniz.

Molyer. Get, yoxsa, doğrudan da, səni qılıncla vura-
ram.

Muarron. Belə. *(Pauza.)* Çox maraqlıdır, bəs Don Juanı kim oynayacaq? Bəlkə, Laqranj oynasın? Ha, ha. *(Pauza.)* Amma baxın, cənab de Molyer, öz dəliliyinizdən peşman olmayasınız. Mən, cənab, sizin sirrinizdən agaham.

Molyer gülür.

Xanım Madlena Bejarı unutmusunuz, hə? O, ölüm ayağındadır... elə hey dua eləyir... amma ağa, Fransada kral var.

Molyer. Nə çərənləyirsən, mənfur yalançı.

Muarron. Çərənləyirəm, eləmi, buradanca arxiye-piskopun yanına gedəcəyəm.

Molyer *(gülür)*. Hə, xəyanətə görə çox sağ ol. Səni tanıdım. Nəzərə al ki, sənin bu sözlərinə qədər mənim ürəyim yumşala bilərdi, amma bu sözlərdən sonra ürəyim heç vaxt yumşalmaz, sənə rəhm eləməyəm. Rədd ol, rəzil axmaq.

Muarron *(qapı arxasından)*. Sqanarel, lənətə gəlmiş!

Molyer əl atıb divardan asılı tapançanı götürür.
Muarron yox olur.

Molyer *(qapını silkələyir, sonra açar yerindən qışqırır)*. Küçə qadını.

Armanda qapı arxasında bərkdən hönkürür.

Buton!

Buton corabda gəlir.

Buton. Bəli, ağa.

Molyer. Aradüzəldən.

Buton. Ağa...

Molyer. Sənin başmaqların niyə buradadır?

Buton. Bu, ağa...

Molyer. Yalan deyirsən, gözlərinin içində yalan deyirsən.

Buton. Ağa, yalan demək üçün ağızını açıb bir söz deməlisən, mən hələ heç ağızımı da açmamışam. Başmaqlarımı çıxarmamışam, çünki... Başmağımda mıx var, buyurub baxırsınızmı? Nallı ayaqqabı, nallı ayaqqabıları

görüm lənətə gəlsin... bax belə, başmaqlarım səs eləyirdi, onlar isə məşq edirdilər, mən mane olurdum, ona görə də qapını bağladılar.

Armanda (*qapının arxasından*). Bəli!

Molyer. Bəs göyərtilər?

Buton. Göyərtinin dəxli yoxdur, onları mən bazardan alıb gətirmişəm. (*Başmaqlarımı geyir.*)

Molyer. Armanda.

Armanda susur.

(*Açar yerindən qışqırır.*) Sən mənim ölümümü istəyirsən? Bilirsən ki, ürəyim xəstədir.

Buton (*açar yerindən*). Nədir, sən onun ölümünü istəyirsən? Onun ürəyi xəstədir.

Molyer. Rədd ol. (*Zənbilə bir təpik ilişdirir.*)

594

Buton gedir.

Molyer (*qapının yanında kətilə çökür*). Bir az da döz, indicə səni xilas edəcəyəm. Mən kimsəsiz ölmək istəmirəm... Armanda... (*Armanda ağlamış halda qapıdan çıxır.*) Sən and içə bilərsənmi?

Armanda. And içirəm.

Molyer. Heç olmasa, mənə bir söz de.

Armanda (*burnunu çəkərək*). Belə bir dramaturq, evdə isə... evdə... başa düşürəm bu nə deməkdir!.. Sən nə elədin? Bütün Parisdə biabır olduq. Sən niyə Muarronu qovdun?

Molyer. Hə, düzdür, biabır olduq, amma bilirsən, yaramaz ilan balası... Əxlaqsız uşaq, mən ondan narahatam. İndi başlayacaq Parisdə avaralanmağa, mən onu vurdum... ah, heç yaxşı olmadı!

Armanda. Muarronu qaytar, qaytar.

Molyer. Qoy bir gün avaralansın, sonra qaytararam.

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Üçşamli çilçıraqla işıqlanmış daş zirzəmi,
qırmızı mahud örtüklü masa, masanın üzərində kitab
və əlyazmalar. Masa arxasında Müqəddəs Kabbala
üzvləri əyləşiblər; bir qədər kənarda maskasız Şarron
ayrıca kreslodə oturub. Qapı açılır, qara paltarlı,
qorxunc görkəmli iki nəfər əlləri və gözləri bağlı
Muarronu gətirir. Onun əllərini də,
gözlərini də açırlar.

Muarron. Məni hara gətirmisiniz?

Şarron. Bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur, mənim
balam. Hə, bu namuslu qardaşların qarşısında gətirdiyin
donosu təkrar elə.

Muarron susur.

Güç qardaş. Sən lalsan?

Muarron. Mən... müqəddəs arxiyepiskop... onda
çox da aydın eşitmədim və... icazənilə, heç nə deməsəm
yaxşıdır.

Şarron. Deməli, mənim balam, sən bu səhər cənab
Molyerə şər atmısan?

Muarron susur.

Güç qardaş. Arxiyepiskopa cavab ver, rəzil.

Muarron yenə susur.

Şarron. Sən şər atmısan, mənim balam.

Güç qardaş. Yalan danışmaq zərərli, cənab akt-
yor. Uzun müddət türmədə yatmalı, taxtabitləri yemlə-
məli olacaqsan, gözəl oğlan. Amma biz, onsuz da, işi belə
qoymayacağıq.

Muarron. Mən şər atmamışam.

Güç qardaş. Ürəyimi üzmə, cavab ver.

Muarron susur.

Ey!

Qapı arxasından daha iki nəfər üzə çıxır.
Onların görkəmi Muarronu gətirənlərin
görkəmindən də qorxundur.

(*Muarronun başmaqlarına baxır.*) Sənin gözəl ayaqqabı-
ların var, amma bundan da gözəlləri olur. (*Cəlladlara.*)
İspan çəkmələri gətirin bura.

Muarron. Lazım deyil. Bir neçə il bundan qabaq,
uşaq vaxtı mən şarlatanın klavesinində oturmuşdum.

Gü c qardaş. Ora niyə girmişdin?

Muarron. Mən iç klaviaturada çalırdım. Bu da belə
bir fokusdur, sanki, öz-özünə çalan klavesin.

Gü c qardaş. Hə-ə?

Muarron. Klavesinin içində... yox, heç nə deyə bil-
mərəm, müqəddəs ata! Səhər mən sərxoş idim. Sizə nə
dediyimi unutmuşam...

596

Gü c qardaş. Sonuncu dəfə səndən xahiş edirəm,
Muarron.

Muarron. Gecə bir səs eşitdim... guya, cənab Mol-
yer... Madlena Bejarın... bacısına yox... guya, qızına evlənib.

Gü c qardaş. Eşitdiyini kimin səsiydi?

Muarron. Məncə, bu, qarabasma idi.

Gü c qardaş. Bəs kimin səsiylə səni qara basırdı?

Muarron. Aktyor Laqranjin.

Şarron. Yaxşı, bəsdir, sağ ol, dost. Sən öz borcunu
ləyaqətlə yerinə yetirdin. Əzab çəkmə. Kralın hər bir sadıq
təbəəsi və kilsənin oğlu ona məlum olan cinayəti lazım
olan yerə çatdırmağı özünə şərəf bilməlidir.

Gü c qardaş. Pis oğlan deyil. Əvvəlcə xoşuma
gəlməmişdi. Amma indi görürəm ki, xeyirxah katolikdir.

Şarron (*Muarrona*). Hə, dost, bir-iki gün sənin üçün
ayrılmış yerdə qalacaqsan, orada sənə yaxşı münasibət
göstərəcəklər, yemək-içməkdən korluq çəkməyəcəksən.
Sonra mənimlə kralın yanına gedəcəksən.

Muarronun gözlərini və əllərini bağlayıb aparırlar.

Qardaşlar, indi bura kənar adam gələcək. Xahiş edi-
rəm, onunla Sədaqət qardaş danışsın, çünki o, mənim
səsimi tanıyır.

Qapı döyülür, Şarron başlıqla üzünü örtüb
yarıqaranlıqda gizlənir. Sədaqət qardaş
qapını açmağa gəlir. Maska taxmış
naməlum qadın peyda olur. O, Təkgözü
əlindən tutub gətirir, onun gözləri
yaylıqla bağlanıb.

Təkgöz. Gözəl, haçan mənə gözlərimi açmağa icazə verəcəksiniz? Mənə etibar edə bilərsiniz. Dua elə, otağınızdan rütubət qoxusu gəlir.

Maskalı naməlum qadın. Bir pillə də, markiz. Belə... Yaylığı açın. *(Gizlənir.)*

Təkgöz *(yaylığı açır, ətrafa boylanır.)* A! Dua elə! *(Bir anda sağ əlini qılınca atır, sol əli ilə tapançasını çıxarır. Arxası divara dayanır. Böyük həyat təcrübəsi olduğu bilinir. Pauza.)* Bəzilərinizin plaşınızın altından qılının ucunu görürsünüz. Böyük dəstə ilə mənə öldürmək olar, amma sizi xəbərdar edirəm, üç nəfərdən kimin ayaqları quyudan qabağa çıxsasa... And içirəm, yerinizdən tərpənməyin! Məni bu tələyə salan rəzil qadın hansı?

Maskalı naməlum qadın *(qaranlıqda)*. Mən buradayam, markiz, mən rəzil deyiləm.

Güç qardaş. Markiz, xanım...

Sədaqət qardaş. Xahiş edirik, sakit olasınız. Heç kim sizə hücum etmək fikrində deyil.

Güç qardaş. Markiz, tapançanı gizlədin, o, söhbətə mane olur.

Təkgöz. Mən haradayam?

Sədaqət qardaş. Kilsənin zirzəmisində.

Təkgöz. Məni buradan buraxmağınızı tələb edirəm!

Sədaqət qardaş. Qapını istənilən vaxt sizin üzünü açarlar.

Təkgöz. Elə isə bəs niyə mənə bura salmışsınız, dua elə! Hər şeydən öncə, bu, kralın həyatına qəsd deyilmi?

Sədaqət qardaş. Allah günahınızdan keçsin, markiz. Bura toplaşanlar ağıllı kral tərəfdarıdır. Siz Müqəddəs Kabbalanın gizli yığıncağındasınız.

Təkgöz. Vah! Kabbala! Mən bunun mövcudluğuna inanmırdım. Mən onun nəyinə gərəyəm? *(Tapançasını gizlədir.)*

Sədaqət qardaş. Əyləşin, markiz, xahiş edirəm.
Təkgöz. Sağ ol. *(Oturur.)*

Sədaqət qardaş. Mən sizə acıyıram, markiz.
Kabbala üzvləri *(xorla)*. Biz sizə acıyıraq.

Təkgöz. Belə şeylərdən xoşum gəlməz. Deyin görüm,
nə məsələdir?

Sədaqət qardaş. Biz sizi xəbərdar etmək istəyirik ki, sarayda sizə gülürlər.

Təkgöz. Səhv edirsiniz. Mənə: “dua elə!” – deyirlər.

Sədaqət qardaş. Fransada sizin gözəl sənətinizdən kimin xəbəri yoxdur ki?! Elə ona görə də arxanızca danışirlar.

Təkgöz *(qılıncını masanın üstünə çırpır)*. Soyadı!

Kabbala üzvləri xaç çevirirlər.

598

Güç qardaş. Bu hay-küy nəyə gərəkdir, markiz?

Sədaqət qardaş. Bütün saray əhli pıçıldaşır.

Təkgöz. Onun adını deyin, səbrim tükənir!

Sədaqət qardaş. Sizin hansısa bir Jan Batist Molyerin “Tartüf” adlı iyrenc pyesindən xəbəriniz varmı?

Təkgöz. Mən Pale-Royal teatrına getmirəm, amma əsər haqqında eşitmişəm.

Sədaqət qardaş. Bu pyesdə allahsız komediant dini və din xadimlərini ələ salıb gülür.

Təkgöz. Nə yaramaz adamdır!

Sədaqət qardaş. Amma təkə dini ələ salmır. Yüksək cəmiyyətə nifrət edir, onu təhqir eləyir. Bəlkə, “Don Juan” pyesinə baxmısınız?

Təkgöz. Eşitmişəm. Amma Pale-Royaldakı oyunbazlığın d’Orsiniyə nə dəxli var?

Sədaqət qardaş. Bizdə olan çox dəqiq məlumata görə, bu cızma-qaraçı Don Juanın timsalında sizi qələmə alıb, markiz.

Təkgöz *(qılıncını gizlədir)*. Bu nə Don Juandır belə?

Güç qardaş. Əclaf, qatil, allahsız, üzr istəyirəm, markiz, qadınları yoldan çıxaran əxlaqsız.

Təkgöz *(sifəti dəyişir)*. Belə. Təşəkkür edirəm.

Sədaqət qardaş *(masanın üstündən əlyazmaları götürür)*. Materiallarla tanış olmaq istəmirsiniz?

T ə k g ö z . Yox. Təşəkkür edirəm. Maraqlı deyil. Deyin görüm, bəlkə, burada iştirak edənlərdən kimsə d'Orsinini belə rəzil vəziyyətdə təsvir eləməyə əsas verən bir şey görür?

S ə d a q ə t q a r d a ş . Qardaşlar, belə adam yoxdur ki?

Kabbala üzvləri etiraz edirlər.

Yoxdur. Beləliklə, sizi bu gün gizli yığıncağa qərribə tərzdə dəvət etməkdə məqsədimizi anlıyarsınız. Burada, markiz, sizin cəmiyyətin adamları toplaşib və bilirsiniz ki, bu, bizim üçün necə xoşagəlməzdir.

T ə k g ö z . Əlbəttə, təşəkkür edirəm.

S ə d a q ə t q a r d a ş . Çox hörmətli markiz, ümidvarıq ki, bu gün burada deyilənlər öz aramızda qalacaq, sizi narahat etdiyimizdən də heç kim xəbər tutmamalıdır.

T ə k g ö z . Narahat olmayın, ağa. Məni bura gətirən xanım haradadır?

Maskalı naməlum qadın. Allah bağışlasın, markiz. Mən bağışlayıram. Ardımca gəlin, mən sizi görüşdüyümüz yerə aparmalıyam. İcazə verin, təzədən gözlərinizi bağlayaq, çünki hörmətli cəmiyyət üzvləri istəmərlər ki, kimsə onların yığıldığı yerin yolunu bilsin.

T ə k g ö z . Əgər bu, belə vacibdirsə...

Təkgözün gözlərini bağlayır.

Naməlum qadın onu aparır.

Qapı bağlanır.

Ş a r r o n (*örtüyü başından çıxarır*). Müqəddəs Kabbala üzvlərinin yığıncağını bağlı elan edirəm. Dua eləyin, qardaşlar.

Kabbala üzvləri ayağa qalxıb astadan oxuyurlar:

Sənə dua edirik, şöhrəti əbədi hökmdar.

...Böyük məbəd buxur qoxusu, duman və qaranlıq içindədir.

Orada-burada alov işıqlanır. Arxiyepiskopun tövbə hücrəsi,

şamlar yanır. İki qara geyimli fiqur gəlir.

Xırıltılı pıçıltılar eşidilir: "Siz "Tartuf"ü gördünüzmü?" – Armanda və Laqranj gəlirlər,

onlar Madlenanın qolundan tutub gətirirlər.

Madlena qoca və xəstədir.

Madlena, sizi burada gözləyəcəyik. Bu da arxiyepiskopun qapısı.

Madlena xaç çevirir, yavaşca qapını döyüb
hücrəyə daxil olur. Armanda və Laqranj
qara plaşa bürünüb skamyada oturlar,
qaranlıqda qeyb olurlar.

Şarron (*hücrədə peyda olur*). Yaxın gəlin, övladım.
Siz Madlena Bejarsınızmı?

Orqan susur.

Bildiyimə görə, siz məbədin ən dindar övladlarından
birisiniz. Sizə rəğbətım var. Sizin tövbənizi özüm qəbul
eləyib, günahınızdan keçmək qərarına gəldim.

600

Madlena. Xəstəyəm, mənim arxiyepiskopum.

Şarron (*əzabkeşcəsinə*). Deməli, bu dünyanı tərk
etmək istəyirsiniz?

Madlena. Dünyanı tərk etmək istəyirəm.

Orqan musiqisi.

Şarron. Allah bunun əvəzini verəcək, o, səni sevəcək.

Madlena. O, məni unutmaz ki?

Şarron. Yox. Söylə, günahın nədir?

Madlena. Ömrüm boyu günahlara batmışam,
müqəddəs ata. Yolumu azmışam, yalan danışmışam.
Uzun illər aktrisa olmuşam.

Şarron. Hansısa ağır günahını xatırlayırsanmı?

Madlena. Yadıma gəlmir, arxiyepiskop.

Şarron (*kədərli*). Sərsəm adamlar. Sən ürəyində
qızdırılmış mismar gəzəcəksən və heç kim o mismarı sənin
ürəyindən çıxarmayacaq, "heç vaxt". Sözüümün mənasını
anlayırsanmı?

Madlena (*fikirləşir*). Anladım. (*Qorxaraq.*) Ah, qorxuram.

Şarron (*şeytana dönür*). Yanan tonqallar görəcəksən,
tonqalların arası ilə...

Madlena. ...keşikçi var-gəl edir...

Şarron. ...və pıçıldayır: niyə sən günahlarını orada qoymadın, özünlə bura gətirdin?

Madlena. Mən əlimi sındırıb, Allahı köməyə çağırıram.

Orqan səslənir.

Şarron. Orada Allah səni eşitməyəcək. Zəncirlə sarnacaqsan, ayaqların odda yanacaq... Həmişə belə olur. "Həmişə" sözünü anlayırsanmı?

Madlena. Anlamaqdan qorxuram. Mən bunu anlasam, o saat ölərəm. *(Astadan qışqırır.)* Başa düşdüm. Bəs burada qoyub getsək?

Şarron. Qulaqlarında əbədi dualar səslənəcək.

Yuxarıdan şamlarla izdiham keçir
və uşaq səsləri dua oxuyur, sonra
bunlar hamısı qeyb olur.

601

Madlena *(kor kimi qaranlıqda əli ilə axtarır)*. Siz haradasınız, müqəddəs ata?

Şarron *(pıçılıyla)*. Mən buradayam... Mən buradayam... Mən buradayam...

Madlena. Əbədi dualar eşitmək istəyirəm, müqəddəs ata. *(Ehtirasla pıçıldayır.)* Çoxdan, lap çoxdan iki adamla yaşayırdım, indi əzab çəkirəm, bilmirəm qızım Armanda onlardan hansının övladıdır...

Şarron. Ah, zavallı...

Madlena. Mən onu əyalətdə doğmuşdum. Böyüdüb boya-başa çatanda onu Parisə gətirdim və kiçik bacım kimi qələmə verdim. O, dəli bir ehtirasla beyni dumanlı Armandanı yolundan azdırdı. Mən isə onu bədbəxt etməmək üçün heç nə demədim, susdum. Bəlkə, elə mənim ucbatımdan o, ölümcül günah işləyib və məni cəhənnəmə ürcah eləyib. Əbədi dualara sən uçmaq istəyirəm.

Şarron. Mən – arxiyepiskop, mənə verilmiş hakimiyyətlə səni əfv edirəm. Sən azadsan.

Madlena *(sevincindən hıçqırır)*. İndi uçmaq istəyirəm!

Orqan bərkdən səslənir.

Şarron *(xoşbəxtlikdən ağlayır)*. Uç, uç.

Orqan susur.

Qızcığaz buradadırmı? Çağırın, onun da günahını əfv edim.

Madlena (*hücrədən çıxaraq*). Armanda, Armanda, mənim bacım, yaxın gəl, arxiyepiskop sənə də xeyir-dua versin. Mən xoşbəxtəm! Mən xoşbəxtəm!..

Laqranj. Mən sizi karetlə apararam.

Madlena. Bəs Armanda?

Laqranj. Qayıdıb onu da apararam. (*Madlenanı qaranlığa sarı aparır.*)

Armanda hücrəyə gedir. Şarron buynuzlu mitrada qorxunc görkəmdə peyda olur, cəld şəkildə bir neçə dəfə tərsinə iblis xaçı çevirir.

Orqan bərkdən sələnir.

602

Şarron. De görüm, indicə mənim yanımda kimin olduğunu bilirsənmi?

Armanda (*dəhşətə gələrək, birdən hər şeyi başa düşür.*) Yox, yox... O, mənim bacımdır, bacımdır...

Şarron. O, sənin anandır. Səni bağışlayıram, amma gününü bu gün onu atmalısan. Ondan qaç, qaç.

Armanda astadan hiçqırır,
huşunu itirib yerə sərilir. Hücrənin astanasında
təpənmədən qalır. Şarron qeyb olur.
Orqan həzin-həzin sələnir.

Laqranj (*yarıqaranlıqda qara cəngavər kimi qayıdır*). Armanda, özünüzü pis hiss edirsiniz?

Qaranlıq.

...Gündüz. Kralın qəbul otağı.

Lüdivik qızılla işlənmiş tündrəngli kaftanda masa yanında. Onun qarşısında rəngi qaralmış üzgün Şarron. Ədalətli çökməçi döşəmədə oturub ayaqqabı təmir edir.

Şarron. O, ölümqabağı tövbəsində bu sirri mənə açdı. Mən bu rəzil əhvalatın daha da alovlanmaması üçün, əlahəzrət, aktyor Laqranji dindirməməyi məsləhət bildim. İstintaqı dayandırdım. Əlahəzrət, Molyer cinayətlə özünü

ləkələyib. İxtiyar sahibisiniz, əlahəzrət, özünü məsləhət bildiyiniz kimi mühakimə edin.

Lü d o v i k . Təşəkkür edirəm, mənim arxiyepiskopum. Siz düzgün hərəkət eləmişiniz. Hesab edirəm ki, məsələ aydındır. (*Zəng çalır. Ətrafa.*) Elə bu saat Pale-Royal teatrının direktoru cənab de Molyeri bura gətirin. O otaqların qarovulunu götürün, mən onunla təkliddə danışacağam. (*Şarrona.*) O Muarronu mənim yanıma göndərin.

Ş a r r o n . Bu dəqiqə, sir. (*Gedir.*)

Ə d a l ə t l i ç ə k m ə ç i . Böyük monarx, görünür, kralıq donossuz keçinə bilmir, elə deyilmi?

Lü d o v i k . Sus, təlxək, ayaqqabını yama. Sən donosbazları sevmirsən?

Ə d a l ə t l i ç ə k m ə ç i . Onların nəyini sevim, əclafdırlar, əlahəzrət.

Muarron gəlir. Gözləri qızarıb, qorxub.
Görkəmindən soyunmadan yatdığı bilinir.
İlk dəfə beləcə yaxından gördüyü Lüdivik,
yəqin ki, onda böyük təəssürat yaradıb.

603

Lü d o v i k (*nəzakətlə*). Zaxariya Muarron?

Muarron. Bəli, əlahəzrət.

Lü d o v i k . Klavesinin içində oturan sizsiniz?

Muarron. Mənəm, sir.

Lü d o v i k . Cənab de Molyer sizi oğulluğa götürüb?

Muarron susur.

Muarron. Bəli.

Lü d o v i k . Aktyorluq sənətini o, sizə öyrədib?

Muarron ağlayır.

Sizdən soruşuram.

Muarron. O öyrədib.

Lü d o v i k . Hansı məqsədlə siz kralın adına donos yazmışınız? Burada yazılıb: “ədalət məhkəməsinə kömək etmək niyyəti ilə”.

Muarron (*mexaniki*). Məqsədim...

Lü d o v i k . Sizin sifətinizə şillə vurmağı düzdür?

Muarron. Düzdür.

Lü dovik. O, sizi nəyə görə vurub?

Muarron. Arvadı ona mənimlə xəyanət edib.

Lü dovik. Belə. Bunu istintaqa məlumat vermək vacib deyil. Belə demək olar: intim səbəblərdən. Neçə yaşınız var?

Muarron. İyirmi üç.

Lü dovik. Sizə muştuluq vermək istəyirəm. Donosunuz istintaq tərəfindən təsdiqlənib, kraldan nə mükafat almaq istəyirsiniz? Pul istəyirsiniz?

Muarron (*səksənir, pauza*). Əlahəzrət, icazə verin, kral Burqon teatrına qəbul olunum.

Lü dovik. Yox. Sizin haqqınızda məlumat var ki, zəif aktyorsunuz. Olmaz.

Muarron. Mən zəif aktyoram? (*Sadəlvəhcəsinə*.) Bəs Dü Mare teatrına necə?

Lü dovik. Ora da olmaz.

Muarron. Bəs mən neyləyim?..

Lü dovik. Bu şübhəli aktyor sənəti nəyinizə lazımdır? Siz ləkələnmiş adamsınız. İstəsəniz, sizi xəfiyyə polisinə xidmətə götürürlər. Kralın adına ərizə yazın. Ərizəniz qəbul olunacaq. Gedə bilərsiniz.

Muarron çıxır.

Ədalətli çəkməçi. Ağcaqovaq ağacına, ağcaqovaq ağacına...

Lü dovik. Tələsik (*Zəng çalır*.) cənab de Molyeri gətirin.

Muarron qapı arxasında yox olan kimi başqa bir qapıda Laqranj peyda olur. O, Molyeri gətirir və o saat da çıxıb gedir. Molyer qərribə vəziyyətdədir: köynəyinin yaxalığı əyri, pariki səliqəsiz, sifəti qurğuşun rəngində, əlləri əsir, qılıncı əyri sallanıb.

Molyer. Sir...

Lü dovik. Niyə tək dəvət olunduğunuz halda yoldaşlı gəlmisiniz?

Molyer (*qorxaq təbəssümlə*). Vəfalı şagirdim, aktyor de Laqranj məni ötürdü, hüzurunuzə ərz edim ki, ürək-gətməm tutmuşdu, tək gələ bilməzdim... Ümidvaram ki, əlahəzrəti heç nəylə qəzəbləndirməmişəm? (*Pauza*.) Müsai-

dənizlə... Mənə bədbəxtlik üz verib... əyin-başımın səliqə-sizliyinə görə üzr istəyirəm. Dünən Madlena Bejar vəfat edib, Armanda bu xəbəri eşidən kimi evdən qaçıb... Hər şeyi atıb. Paltarını, təsəvvür eləyin... komod... üzüklər... sər-səm bir məktub da yazıb qoyub... *(Cibindən bir parça kağız çıxarır, tərəddüdlə gülümsəyir.)*

Lüdovik. Müqəddəs arxiyepiskop haqlı imiş, siz öz əsərlərinizdə yalnız dinə hədyan oxumursunuz, siz həm də cinayətkarsınız, siz allahsızsınız.

Molyer donub-qalır.

Evlənmək məsələsi üzrə qərarımı sizə elan edirəm. Sarayda görünməyi sizə qadağan edirəm, "Tartüf"ü oynamağı qadağan edirəm. Truppanızın acından ölməməsi üçün Pale-Royalda gülməli komediyalarınızın oynanmasına icazə verirəm, amma başqa heç nə... Bu gündən sonra gözümə görünməkdən çəkinin! Sizi kralın himayəsindən məhrum edirəm.

Molyer. Əlahəzrət, bu ki bədbəxtlikdir... edam kötüyündən pisdirdir... *(Pauza.)* Nəyə görə?!

Lüdovik. Kralın adına ləkə gətirən rüsvayçı toyunuza görə.

Molyer *(kürsüyə çökür)*. Bağışlayın... taqətim yoxdur, qalxa bilmirəm.

Lüdovik. Gedin. Qəbul qurtardı. *(Gedir.)*

Laqranj *(qapıdan boylanır)*. Nə oldu?

Molyer. Karet çağır...

Laqranj gedir.

Madlenanın yeri görünür, məsləhət verərdi, amma o ölüb. Bu, nə bədbəxtlikdir belə?

Ədalətli çəkməçi *(dərdinə şərik olaraq)*. Sən neyləmişən? Allaha inanmırsan, hə? E... səni necə də taqətdən saldılar... alma götür.

Molyer *(qeyri-ixtiyari almanı alır)*. Təşəkkür edirəm.

Şarron gəlir, dayanır,
uzun müddət Molyerə baxır.
Şarronun gözləri qəribə bir parıltı ilə yanır.

(Şarronu görəcək canlanır – buna qədər o, sinəsini masaya söykəyib uzanmışdı – dikəlir, gözləri parıldayır.) Hə, müqəddəs ata! Razi qaldınız mı? Bütün bunlar “Tartuf”ə görədir? Mənə aydın olur ki, siz dinə niyə belə qahmar çıxırsınız. Dostlarım mənə deyib: bir iblis rahib yaradın. Mən sizi qələmə aldım, sizdən yaxşı iblisi haradan tapmaq olar?

Şarron. Sizə acıyıram, çünki bu yolla gedənlərin nəsibi dar ağacıdır, mənim balam.

Molyer. Siz mənə balam deməyin, mən şeytan oğlu deyiləm. (Qılıncını çıxarır.)

Ədalətli çəkməçi. Sən nə hürürsən?

Şarron (sifəti işıqlanır). Siz heç dar ağacına gedib çıxa bilməyəcəksiniz. (Hiyləgərcəsinə ətrafa boylanır.)

Təkgöz əlində əsa gəlir.

606

Təkgöz (səssizcə Molyerə yaxınlaşır, onun ayağını tapdalayır). Cənab, siz məni itələdiniz, özü də üzr istəmədiniz? Siz nadansınız!

Molyer (qeyri-ixtiyari). Bağışlayın... (Gərginliklə.) Siz məni itələdiniz.

Təkgöz. Siz yalançısınız.

Molyer. Siz necə cəsarət edirsiniz? Məndən nə istəyirsiniz?!

Bu məqamda Laqranj gəlir.

Laqranj (üzünün ifadəsi dəyişir). Ustad, gedin! Gedin! (Həyəcanla.) Markiz, cənab de Molyer naxoşdur.

Təkgöz. Onun əlində qılınc vardı, o, sağlamdır. (Molyerə.) Mənim soyadım d’Orsinidir. Siz quyruq bulayansınız!

Molyer. Mən sizi duələ çağırıram.

Laqranj (dəhşət içində). Gedin, bu, “dua elə”dir!

Şarron. Cənablar, siz nə edirsiniz, kralın qəbul otağında, ah...

Molyer. Duələ çağırıram.

Təkgöz. Məsələ bəllidir. Daha sizi təhqir eləmirəm, (Acıqlı, şən.) Allah mənim hakimimdir, böyük hökmdar! Nəm Bastiliya, qəbul elə. (Laqranja.) Siz şahid olun. (Molyerə.) Əmlakınız barədə ona sərəncam verin. (Qılıncını çıxarır, ucunun itiliyini yoxlayır.) Tapşığınız yoxdur? (Qılıncı

ehmalca uzadaraq qışqırır.) “Dua elə”. (*Qılıncı havada xaç çəkir.*)

Ş ar r o n . Cənablar. Özünüə gəlin!.. Cənablar!..
(*Yüngülcə pilləkənin başına qalxıb döyüşə tamaşa edir.*)

L a q r a n j . Əsl qətdir.

Ədalətli çəkməçi. Kralın qəbul otağında bir-
birini doğrayırlar.

Təkgöz Ədalətli çəkməçinin yaxasından yapışır,
çəkməçi susur. Təkgöz Molyerin üstünə atılır,
Molyer qılıncı müdafiə olunaraq
masanın arxasında gizlənir.
Təkgöz masanın üstünə çıxır.

L a q r a n j . Ustad, qılıncı tulla.

Molyer qılıncı tullayır. Döşəməyə çökür.

T ə k g ö z . Qılıncı götürün.

L a q r a n j (*Təkgözü*). Siz əlində qılınc olmayan adamı
vura bilməzsiniz!

T ə k g ö z . Vurmuram da. (*Molyerə*). Qılıncı götürün,
qorxaq, əclaf.

M o l y e r . Məni təhqir etməyin, vurmağın da. Mən
nəse bir şey anlamıram. Bilirsinizmi, ürəyim xəstədir...
arvadım da məni atıb gedib... brilyant üzüklər döşəməyə
tökülüb qalıb... heç alt paltarını da götürməyib... fəlakət...

T ə k g ö z . Heç nə anlamıram!

M o l y e r . Başa düşə bilmirəm, niyə mənə hücum
çəkirsiniz? Mən sizi cəmi iki dəfə görmüşəm. Siz pul gətir-
məmişdinizmi? Amma bu, çoxdan olub. Mən xəstəyəm.
Xahiş edirəm, mənimlə işiniz olmasın...

T ə k g ö z . Mən sizi növbəti tamaşanızdan sonra
öldürəcəyəm. (*Qılıncı qımına qoyur.*)

M o l y e r . Yaxşı... yaxşı... mənim üçün fərqi yoxdur...

Ədalətli çəkməçi
qəfildən yerindən qalxıb qaçır.
Laqranj Molyeri yerdən qaldırır.
Qılıncı götürür. Onu aparır.
Təkgöz onların arxasınca baxır.

Şarron (*pilləkəndən düşür, gözləri parıldayır. Pauza*).
Niyə onu vurmadınız?

Təkgöz. Sizə dəxli yoxdur. O, qılıncı tulladı, “dua elə”.

Şarron. Balqabaq.

Təkgöz. Nə?! Şeytan keşişi!

Şarron (*qəfildən Təkgözə tərəf tüpürür*). Tfu!

Təkgöz o dərəcədə çaşır ki, cavabında Şarrona tüpürür.

Qapı açılır, Ədalətli çəkməçi həyəcanla içəri soxulur.

Onun ardınca Lüdovik gəlir. Dalaşanlar ilk anda

onların gəldiyinə sevinirlər.

Dörd nəfər uzun müddət

key-key bir-birinə baxır.

Lüdovik. Bağışlayın, mane oldum. (*Qapını arxasınca bağlayaraq gedir.*)

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Molyerin evi. Axşam. Qəndillərdə şamlar yanır, divarlarda sirlil kölgələr. Səliqəsizlik. Əlyazmaları dağılıb.

Molyer əynində gecə xalası iri kürsüdə öyləşib.

Başqa bir kürsüdə Buton oturub. Masanın üstündə qılinc və tapança var.

2-ci masanın üstündə şam yeməyi və şərab.

Buton hərdən yeməyə əl uzadır. Laqranj qara pləşda otaqda var-gəl edir, bilinmir sızıldayır, yoxsa zümzümə eləyir, divarda onun cəngavər kölgəsi tərənir.

L a q r a n j . Bu... klavesin... klavesin...

M o l y e r . Bəsdir, Laqranj... burada sənin günahın yoxdur. Bu, tale idi mənim evimə girdi və hər şeyimi taladı.

B u t o n . Əsl həqiqətdir. Mənim öz taleyim də faciəlidir. Məsələn, Limojedə qoğal satırdım... əlbəttə, heç kim mənim qoğallarımı almırdı... aktyor olmaq istədim, sizin aranızda düşdüm.

M o l y e r . Sus, Buton.

B u t o n . Susdum.

Kədərli pauza. Sonra pilləkənin cırıltısı eşidilir. Qapı açılır.

Muarron gəlir. Onun əynində kaftan yox, nəşə – kirli bir gödəkcə var. Üzü qırılmayıb, bir balaca sərxoşdur, əlində fənər var. Oturan adamlar əllərini günlük kimi gözlərinin üstünə qoyub ona baxırlar. Muarronu tanıyırlar. Laqranj masanın üstündən tapançanı qapır, Molyer Laqranjin əlindən vurur, Laqranj tətii çəkir, güllə tavana dəyir. Muarron azacıq da olsa heyrətlənmədən tənbel-tənbel güllənin dəydiyi yerə baxır. Laqranj əlinə keçəni qapır, kuzəni sındırır, Muarronun üstünə atılıb onu yerə yixir və boğmağa başlayır.

L a q r a n j . Məni edam elə, kral, edam elə... *(Hıçqırır.)*
İuda!

M o l y e r *(iztirabla)*. Buton... Buton... *(Butonla kömək-ləşib Laqranji Muarrondan ayırırlar. Laqranja.)* Sən... Sən bu hay-küylə, güllə səsiylə məni məhv eləyərsən axı... Sən neyləyirsən? Mənim evimdə adam öldürmək istəyirsən?

Pauza.

Laqranj. Əclaf Zaxariya Muarron, məni tanıyırsanmı?

Muarron başı ilə təsdiq edir.

Gecə hara getsən, ölümünü gözlə. Daha sən səhəri görməyəcəksən. (*Plaşına bürünüb susur.*)

Muarron başı ilə Laqranjin sözlərini təsdiqləyir, Molyerin qabağında diz çöküb yerə qədər təzim edir.

Molyer. Niyə gəlmisən, oğlum? Mənim evimə artıq cinayət işi açılıb. Sənə daha nə lazımdır? Krala nə yazacaqsan? Yoxsa şübhələnirsən ki, mən hələ bir saxta pul da kəsirəm? Dolabları, komodları axtar, icazə verirəm.

610

Muarron ikinci dəfə təzim edir.

Təzimsiz-zadsız de görüm, sənə nə lazımdır?

Muarron. Hörmətli və dəyərli müəllimim, elə bilirsiniz mən öz xoşumla gəlmişəm? Yox. Mən sizi sakitləşdirməyə gəlmişəm! Gecəyanısına qədər pəncərəniniz altında özümü asacağam, daha mənim yaşamağımın mənası yoxdur. Bu da kəndir. (*Cibindən kəndir çıxarır.*) Bu da məktub: mən cəhənnəmə gedirəm.

Molyer (*acı-acı*). Əcəb sakitləşdirdin.

Buton (*bir qurtum şərab içir*). Hə, bu, qəliz məsələdir. Bir filosof deyib...

Molyer. Sus, Buton.

Buton. Susdum.

Muarron. Gəlmişəm ki, sizin yanınızda olum. Əgər sağ qalsam, bir dəfə də olsun gözümün ucu ilə xanım Molyerə baxmayacağam.

Molyer. Sən onu görə bilməyəcəksən, oğlum, çünki o, həmişəlik çıxıb getdi, indi mən tək-tənhayam. Pis xasiyyətəm var, əvvəlcə nəşə bir hərəkət eləyib, sonra onun haqqında düşünə bilərəm. İndi bütün baş verənlərdən sonra, ömrümün bu müdrik çağında düşünüb-daşınanda, səni bağışlayıram və evimə qaytarıram.

Muarron ağlayır.

Laqranj (*plaşının yaxalığını açır*). Ustad, adam deyilsiniz, adam deyilsiniz. Siz cındırsınız, döşəməsilən əsgil!

Molyer (*ona*). Həyasız küçük! Qanmadığın şey haqqında danışma. (*Pauza. Muarrona.*) Qalx, şalvarının tozunu çırp.

Pauza.
Muarron qalxır.

Kaftanın hanı?

Muarron. Meyxanada girov qoymuşam.

Molyer. Neçəyə?

Muarron əlini yelləyir.

(*Deyinir.*) Atlaz kaftanı meyxanada qoymaq eşşəklikdir. (*Butona.*) Kaftanı geri al... (*Muarrona.*) Deyirlər avaralana-avaralana lap kralın yanına gedib çıxmısan?

Muarron (*sinəsinə vuraraq*). Kral mənə dedi ki, get xəfiyyə ol, xəfiyyə... Deyir, siz pis aktyorsunuz...

Molyer. Ah, insan ürəyi! Ah, kral! Kral səhv edir: sən birincidərəcəli aktyorsan, xəfiyyəliyə isə yaramırsan – sənün ürəyin bu işə yaramır. Bir şeyə təəssüflənirəm – uzun müddət sənünlə səhnədə oynaya bilməyəcəyik. Təkgöz köpəyi – muşketyoru üstümə qışqırdıblar, oğlum. Kral məni himayəsindən məhrum edib, görünür, məni öldürəcəklər. Qaçmaq lazım gələcək.

Muarron. Ustad, nə qədər mən sağam, o, sizi öldürə bilməyəcək! Mənim necə qılinc oynatdığım sizə bəllidir.

Laqranj (*boynunu plaşdan çıxarır*). Sən qılıncla əla davranırsan, burası düzdür, amma “dua elə” kimi zəhərli ilana yaxınlaşmamışdan boynuna kəfən sal.

Muarron. Arxadan vuraram.

Laqranj. Sən həmişə arxadan vurmusan.

Muarron (*Molyerə*). Sizi tək qoymaram, evdə, küçədə gecə-gündüz yanınızda olaram, elə ona görə də buradayam.

Laqranj. Xəfiyyə kimi.

Molyer (*Laqranja*). Sən ağzını yum.

Muarron. Əziz registr, məni təhqir eləmə. Sənə cavab verməyəcək adamı niyə təhqir edirsən? Məni sancmağa dəyməz – mən ləkəli adamam. Bu gecə hücum eləmə. Məni öldürərsən, səni asarlar. Kabbala isə müdafiəsiz ustadı vurur.

Molyer. Sən evdən gedəndən sonra xeyli ağıllanmısan.

Muarron (*Laqranja*). Bil ki, “Tartuf”ə görə ustadı allahsız elan ediblər. Mən Kabbalanın zirzəmisində idim... Onun üçün heç bir qanun yoxdur – deməli, nə desən gözləmək olar.

Molyer. Bilirəm. (*Diksindir.*) Qapını döyürlər?

Muarron. Yox. (*Laqranja.*) Tapançanı, fənəri götür, gedək qarovul çəkək.

612

Laqranjla Muarron
silahı və fənəri götürərək gedirlər.
Pauza.

Molyer. Müstəbid, müstəbid...

Buton. Kimin barəsində danışırınsız, ustad?

Molyer. Fransa kralı barədə.

Buton. Susun!

Molyer. Böyük Lüdovik! Müstəbid!

Buton. Hər şey məhv oldu. Asacaqlar, ikinizi də asacaqlar.

Molyer. Eh, Buton. Bu gün mən, az qala, qorxudan ölmüşdüm. İnanırsanmı? Kralın qızıla çalan gözləri, elə bil, zümrüddən idi. Əllərimi soyuq tər basdı. İliyiməcən dondum. Bir şeyi anlayıram – o, məni əzir! Büt!

Buton. İkinizi də asacaqlar, elə məni də asacaqlar. Meydanda yan-yana asacaqlar. Bax belə... ikiniz də yan-yana dar ağacından asılımsınız, qıraqda da mən. Günahsız həlak olmuş Jan-Jak Buton. Mən haradayam? Allah rəhmətində. Bu yerləri tanımıram.

Molyer. Ömrüm boyu çəkməsinin altını yalamışam və yalnız bir şeyi düşünmüşəm: tapdalama. Budur, heç nəyə baxmayaraq, tapdaladı. Müstəbid!

Buton. Meydanda təbil çalırlar. Kim vaxtında dilini dinc saxlaya bilməsə, dar ağacından asılacaq.

Molyer. Nəyə görə? Başa düşürsənmi, bu səhər ondan soruşuram ki, nəyə görə? Anlamıram... Ona deyirəm: mən, əlahəzrət, sizin hərəkətlərinizə nifrət edirəm, etiraz edirəm, təhqir olunmuşam, əlahəzrət, izin verin, aydınlaşdırım... İzin verin. Bəlkə, mən sizə az yaltaqlanmışam... Bəlkə, mən az sürünmüşəm?.. Əlahəzrət, siz Molyer kimi bir sini dibi yalayanı haradan tapacaqsınız?.. Amma nəyə görə, Buton? “Tartüf”ə görə. Ona görə alçaldım. Düşündüm ki, müttəfiq taparıq. Tapdım! Alçalma, Buton! Kral zülmünə nifrət edirəm!

Buton. Ustad, sizə heykəl qoyacaqlar. Fəvvarənin yanında qız, ağızından su fışqırır. Siz böyük şəxsiyyətsiniz, amma susun... Görüm diliniz qurusun. Niyə siz məni məhv edirsiniz?..

Molyer. Mən soxulcan olduğumu sübuta yetirmək üçün daha nə etməliyəm? Amma əlahəzrət, mən yazıçıyam, mən düşünürəm, bilirsinizmi, mən etiraz edirəm... o, mənim qızım deyil! (*Butona.*) Madlena Bejardan xahiş edin ki, mənim yanına gəlsin, onunla məsləhətləşmək istəyirəm.

Buton. Nə danışırsınız, ustad?!

Molyer. A... O ölüb... mənim qarım, niyə bütün həqiqətləri mənə açıb demədin? Niyə məni başa salmadın, niyə məni döymədin? Bilirsənmi, şamları yandıraq, deyir... mən sənənin yanına gələcəyəm... deyir... (*Kədərənir.*) Şamlar yanır, o isə yoxdur... Hələ bir sənənin kaftanını da cırmışam... Al, bu bir luidoru kaftana görə verirəm.

Buton (*kövrələrək*). Bu, on il qabaq olub. Siz...

Molyer. Hər şeyi hazırla. Sabah son dəfə oynayırəm və biz İngiltərəyə qaçıraq. Necə mənasızdır! Dənizdə külək əsir, özgə dil, özgə danışq... ümumiyyətlə, məsələ İngiltərədə deyil, məsələ bundadır ki...

Qapı açılır,
kandarda Rene qarının başı görünür.

Rene. Orada rahibə sizi görməyə gəlib.

Molyer (*qorxmuş*). Nə olub?! Hansı rahibə?

Rene. Siz özünü teatr kostyumlarını ona yuduzdurmaq istəyirdiniz.

Molyer. Tfu, axmaq qarı, məni yaman qorxutdun!
Uf! Kostyumlar! Ona de ki, sabah tamaşa qurtaranda
Pale-Royalda gəlsin. Axmaq qarı!

Rene. Mənlük nə var, özünüz tapşırımdınız.

Molyer. Mən heç nə tapşırımamışam.

Rene gedir. Pauza.

Hə, nə məsələdir? Ah, kaftan... Göstər görüm, harasını
cırımaşam?

Buton. Ustad, Allah xatirinə, uzanın! Nə kaftan?

Birdən Molyer adyalın altına girib
onu başına çəkir.

614

Hər şeyə qadir Allah, elə elə ki, heç kim onun danış-
dığını eşitməsin. Biclik işlədək. (*Ucadan süni səslə, sanki,
söhbəti davam etdirir.*) Nə dediniz, möhtərəm ağa, dediniz
ki, bizim kral dünyada ən əzəmətli kraldır? Mən tərəfdən
heç bir etiraz yoxdur. Sizin fikrinizə tam şərikəm.

Molyer (*adyalın altından*). İstedadsızlıq.

Buton. Susun. (*Süni səslə.*) Bəli, mən qışqırıram,
qışqırmışam, yenə qışqıracağam: yaşasın kral!

Pəncərəni döyürlər.

Molyer həyəcanla başını adyalın arasından çıxarır.

Buton ehtiyatla pəncərəni açır, pəncərədən
həyəcanlı Muarron əlində fənər görünür.

Muarron. Kim qışqırdı? Nə olub?

Buton. Heç nə olmayıb, niyə mütləq nəsə olmalıdır?
Mən cənab de Molyerlə söhbət eləyəndə “yaşasın kral”
dedim! Yəni Butonun nəsə qışqırmağa haqqı çatmır?
Haqqım var, ona görə də qışqırıram. Yaşasın kral!

Molyer. İlahi, nə istedadsız axmaqdır.

...Pale-Royalda aktyorların qrim otağı. Yenə əvvəlki kimi
köhnə sarı afişa asılıb, yenə ikona qarşısında qəndil yanır,
Laqranjın yaşıl fənəri işıq saçır. Amma pərdə arxasından
hay-küy və fit səsləri eşidilir. Molyer əynində xalat,
başında qalpaq kresloda oturub, karikatur burunla
qrimlənib; Molyer həyəcanlıdır, qərribə halı var.
Sanki, sərxoşdur. Onun yanında qara həkim
libasında, amma qrimsiz Laqranj və dyu Kruazi.

Həkimlərin karikatur maskaları yerə düşüb.
Qapı açılır və Buton qaçaraq gəlir. Muarron qara plaşda səhnənin kənarında hərəkətsiz durub.

Molyer. Hə! Ölüb?

Buton (*Laqranja*). Qılıncla...

Molyer. Xahiş eləyirəm, aktyorlara yox, Pale-Royal teatrının direktoruna müraciət edəsiniz. Mən hələ son tamaşanın ağasıyam!

Buton (*ona*). Hə, ölüb. Qılıncını ürəyinə soxublar.

Molyer. Allah rəhmət eləsin. Nə etmək olar...

Suflyor (*qapıdan boylanır*). Nə olub?

Laqranj (*qəsdən ucadan*). Nə olub? Muşketyorlar teatra soxulub, qapıçını öldürüblər.

Suflyor. E!.. (*Gözdən itir.*)

Laqranj. Mən, teatrın katibi, ərz edirəm ki, teatr biletsiz muşketyorlarla və mənim tanımadığım başqa şəxslərlə doludur. Onların qarşısını almaqda gücsüzəm, tamaşanı davam elətdirməyi qadağan edirəm.

Molyer. Yavaş... yavaş... O, qadağan edir! Yadırdan çıxarma ki, sən kimsən! Mənim yanımda sən uşaqsan, mənim saçım-saqqalım ağarıb.

Laqranj (*Butona pıçıltyla*). O içib?

Buton. Bir damcı da içməyib.

Molyer. Daha nə demək istəyirdin?..

Buton. Möhtərəm cənab de Molyer...

Molyer. Buton!..

Buton. ...Rədd ol!!.. İyirmi ildir sizinləyəm, bu iyirmi ildə eyni sözü eşidirəm, ya rədd ol, ya da sus, Buton! Mən buna alışmışam. Bilirəm, məni sevirsiniz, ustad, bu sevgi naminə diz çöküb sizə yalvarıram, tamaşanı yarımçıq saxlayın. Qaçın – karet hazırdır.

Molyer. Nə bilirsən ki, səni sevirəm? Sən boşboğazsan. Heç kim məni sevmir. Məni izləyirlər, məni zəhərləyirlər! Arxiyepiskop fərman verib ki, öləndə məni qəbiristanlıqda basdırmasınlar. Deməli, hamı qəbiristanlığın hasarından içəridə, mən isə bayırda qalacağam. Bilin və agah olun, onların qəbiristanlığına ehtiyacım yoxdur, tüpürüm onlara! Ömrüm boyu məni zəhərləmişiniz, hamınız mənə düşmənsiniz.

Dyu Kruazi. Allahdan qorxun, ustad, biz...
Laqranj (*Butona*). Belə vəziyyətdə necə oynayasan,
necə oynayasan?

Pərdə arxasından zalda
fit və hay-küy eşidilir.

Budur.

Molyer. Bayramdır! Pale-Royalda birinci dəfə deyil
ki, çilçiraqları sındırırlar. Tamaşaçılar şənlenirlər.

Buton (*acıqlı*). Təkgöz teatrdir.

Molyer (*sakitləşir*). A... (*Qorxaraq*). Muarron hara-
dadır? (*Muarrona tərəf qaçır, onun plaşında gizlənir.*)

Muarron Molyeri qucaqlayaraq
dişini-dişinə sıxıb susur.

616

Dyu Kruazi. Həkim çağırmaq lazımdır.

Molyer (*plaşın yaxalığından boylanaraq qorxuyla*).
Səhnədə o, mənə toxuna bilməz, hə?..

Sükut.

Qapı açılır. Rival qaçaraq gəlir.
Onun əynində orijinal kostyum var,
adəti üzrə, yarıçılpaqdır, başında həkim şlyapası,
gözlərində dəyirmi eynək var.

Rival. Daha antraktı uzatmaq olmaz. Ya oynayaq,
ya da...

Laqranj. O, oynamaq istəyir, neyləyək?

Rival (*uzun-uzadı Molyerə baxır*). Oynayaq.

Molyer (*plaşdan çıxaraq*). Afərin! Mənim igid qarım,
gəl səni öpüm. Məgər son tamaşanı başlayıb yarımcıq
qoymaq olar? Sən başa düşürsən. İyirmi ildir sən mənimlə
səhnədə oynayırsan, amma inanırsanmı, bircə dəfə də
səni paltarda görməmişəm, həmişə çılpəqsən.

Rival (*onu öpür*). Jan Batist, kral sizi çağırır.

Molyer (*dumanlı*). Ah... bəli...

Rival. Siz mənə qulaq asacaqsınız?

Molyer (*fikirləşərək*). Sizə qulaq asaram, bunlara
isə yox. (*Qeyri-ixtiyari ayağını yelləyir.*) Onlar hamısı
axmaqdır. (*Birdən kəskin surətdə dəyişir.*) Məni bağışlayın,
cənablar, kobudluq elədim. Heç özüm də bilmirəm, bu,

necə oldu. Mən həyəcanlıyam. Özünüzü mənim yerimə qoyun. Cənab dyu Kruazi...

Dyu Kruazi, Laqranj, Buton (*xorla*). Biz sizdən incimirik!

Rival. Son sözünüzdən sonra sizi nəcis quyusuna salıb səhərəcən gizlədərik, səhər alaqranlıqda Parisi tərək edərsiniz. Razısınıız? Onda başlayırıq.

Molyer. Razıyam.

Dyu Kruazi, Laqranj və Muarron maskaları götürüb gözədən itirlər. Molyer Rivalı qucaqlayır. Rival da gedir. Molyer xalatını çıxarır. Buton bizi səhnədən ayıran pərdəni qaldırır. Səhnədə nəhəng çarpayı, bəyaz heykəl, divarda tünd portret, mizin üstündə zınqırovlu çilçıraqlar yaşıl ekranlarla əhatə olunub. Səhnədə rahat axşam işığı.

Suflyor köşkündə işıq yanır. Suflyor peyda olur.

Əsas pərdənin arxasından tamaşaçı zalından hay-küy, hərdən acıqlı, hirsli fit səsləri gəlir. Kəskin surətdə dəyişmiş Molyer qeyri-adi yüngüllüklə çarpayıya atılır, yerini rahatlayır, adyalı üstünə çəkir.

Molyer (*Suflyora pıçıltyla*). Başladıq.

Sinc səslənir. Pərdə arxasında zal sakitləşir. Şən, sirlı musiqi başlayır. Molyer musiqi sədaları altında xoruldayır. Nəhəng pərdə səs-küylə qalxır. Hiss olunur ki, teatr ağzına qədər doludur. Küncdə, qızıla tutulmuş lojada qərribə sifətlər görünür. Musiqi çalındıqca sinclər ıldırım kimi səslənir və döşəmənin altından əcaib burunlu, qara qalpaqlı Laqranj peyda olur. Molyerin üzünə baxır.

Molyer (*dəhşət içində*). Bu gecə şeytanmı yataq odamda?.. Lütfən, rədd olun!

Laqranj. Ədəbsiz olmayın, əsəbiləşməyin.

Bir də mən... Pürgenəm, siz bunu bilin.

Molyer (*dəhşət içində dikəlib çarpayıda oturur*).

Yaxşı, günahkaram, onda siz deyin,

Pərdə arxasında kimdir o adam?!

Divardakı portret cırılır,
arxasından gözünə həkim eynəyi taxıb,
başına qalpaq qoymuş sərxoş dyu Kruazinin
qırmızı burnu görünür.

Bu da bir başqası
(*Portretə.*) Mən də çox şadam...

Dyu Kruazi (*sərxoş bir səslə.*)
Zöhrəvi həkimlər kollegiyasından
Gəlmişdir... İstəyir olsun deputat.

Molyer (*kənarə.*)
Məni qara basır, deyən, bu saat.

Heykəl uçulub-dağılır,
içindən Rival çıxır.

Rival. Bu, necə səhnədir, bu, nə dəhşətdir?
Bilin, bu sahədə prezidentliyim
Əvəzolunmazdır – bu, həqiqətdir.

Zalda “Ha-ha-ha!”
Döşəmədən əcaib bir məxluq,
ağlasığımaz dərəcədə nataraz
biri peyda olur.

618

Molyer. Sus, yarustək uzun həkim... aman, səsim
titrəyir.

Nökərlər! (*Zəng çalır.*) Mən dəli olmuşam-nədir?!

Çarpayının üzərindəki balıqlar partlayır,
çarpayının başından Muarron çıxır.

Muarron. Bu da mən – Diafuarus.
Həkim Foma unudulmaz.

Arxada üçüncü pərdə qalxır,
gülməli maskalar taxmış
həkim və əczaçıların xoru
görünür.

Molyer. Gecənin bu çağrı anlamıram mən,
Nə məqsəd güdülür gəlişinizdən?

Rival. Gəlmişik xəbərlə biz!
HƏKİMLƏRİN XORU. Həkim olursunuz siz!..

Rival. Kim xilas eləyir öz mədəsini?

Molyer. Kim bir ovuc ravənd¹ yeyərsə, kəsər “səsini”.

Rival. *Bene, bene, bene, bene!*

¹ Ravənd – kökündən dərman hazırlanan bitki

HƏKİMLƏRİN XORU. *Novus doktor dignus est!*
 Dyu Kruazi. Məsələn, tutsanız əgər sifilis?
 Molyer. Müalicə alarsız düz səkkiz il siz!

Zalda “ha-ha-ha...”

Laqranj. Bravo, bravo, bravo, bravo.

Gözəl hazırcavabdır.

Dyu Kruazi. Ancaq yaman qəddardır.

Qəfildən Təkgöz özünü lojadan göstərir,
 lojanın kənarında oturub,
 gözləmə vəziyyətində donub-qalır.

Muarron. Cənnətdə də rütbə alar, yəqin ki...

HƏKİMLƏRİN XORU (*guruldayır*). Bakalavr və
 həkim.

Molyer (*qəfildən gülünc şəkildə yıxılır*). Madlenanı gətir-
 rin! Onunla məsləhətləşmək istəyirəm... Kömək edin!

Zalda “ha-ha-ha...”

Parter, gülmə bu saat, bu saat... (*Susur.*)

Hələ bir neçə an da musiqi səslənir
 və musiqi sədaları dağılır.
 Sinc səslənəndən sonra Molyerin
 grim otağından qorxunc rahibə çıxır.

Rahibə (*kinlə*). Onun kostyumları haradadır? (*Cəld
 Molyerin kostyumlarını yığıb gedir.*)

Səhnədə hərc-mərclikdir.

Laqranj (*çərçivənin qabağında maskasını çıxararaq*).
 Cənablar, Arqan rolunun ifaçısı cənab de Molyer yıxıldı...
 (*Həyəcanlanır.*) Tamaşanı davam etdirmək mümkün deyil.

Sükut. Lojalardan qışqırırlar: “Pulu geri qaytarın!”
 Fit səsi və hay-küy.

Muarron (*maskasını çıxararaq*). Kim pul söhbəti
 saldı? (*Qılıncını çıxarıb ucunun itiliyini yoxlayır.*)

Buton (*səhnədə boğuş səslə*). Kim qışqırdı?
Muarron (*lojaya sarı işarə edərək*). Siz, yoxsa siz?

Sükut.

(*Təkgözə.*) Murdar heyvan!

Təkgöz qılıncını çıxararaq səhnəyə qalxır.

(*Pişik kimi ona sarı gedir.*) Gəl, gəl. Bura gəl! (*Molyerlə üz-üzə gəlir, diqqətlə ona baxır, qılıncını döşəməyə sancır və dönüb səhnədən düşür.*)

Qəfildən öz köşkündə suflyor ağlayır.
Təkgöz Molyerə baxıb, qılıncını qına qoyur
və səhnədən düşüb gedir.

620

Laqranj (*Butona*). Pərdəni endirin.

Xor çaşqınlıq vəziyyətindən çıxır.
Həkimlər və əzcaçılar Molyerə tərəf atılırlar.
Onu sıx-sıx əhatə edirlər və o qeyb olur.
Buton, axır ki, pərdəni endirir.
Pərdə arxasında zal gurultu qoparır.
Buton Molyeri aparən dəstənin dalınca qaçır.

Cənablar, mənə kömək edin! (*Pərdə arxasından qışqırır.*)
Cənablar, xahiş edirəm... Bizə bədbəxtlik üz verib.
Rival (*pərdənin yarığından*). Cənablar, sizdən xahiş
edirəm... Cənablar...

Pərdə yellənir, maraqlananlar
səhnəyə çıxmağa cəhd edirlər.

Dyu Kruazi (*üçüncü yarıqdan*). Cənablar... cənablar...
Laqranj. İşıqları söndürün!

Qılıncı şamları vuraraq
çilçıraqları söndürür.
Zalın səs-küyü bir qədər səngiyir.

Rival (*yarıqdan*). Başa düşün, cənablar!... Dağılışın,
cənablar... Tamaşa qurtardı...

Sonuncu şam da sönmür, səhnə qaranlığa qərq olur.

Hər şey yox olur. İkonanın yanında işıq yanır.
Səhnə alaqranlıq və boşdur.

Molyerin güzgüsünün yaxınlığında
tünd bir fiqur büzüşüb oturub.
Səhnədə işıq görünür,
Laqranj gəlir.

Laqranj (*heybətlə və sərt səslə*). Burada kim qalıb?
Kim var burada?

Buton. Mənəm. Mənəm. Buton.

Laqranj. Niyə onun yanına getmirsiniz?

Buton. İstəmirəm.

Laqranj (*öz hücrəsinə keçib oturur. Onun üzərinə yaşıl işıq düşür, kitabı açır, danışa-danışa yazır*). “17 fevral. Cənab de Molyerin yazdığı “Yalançı xəstə” əsərinin dördüncü tamaşası idi. Axşam saat 10-da cənab de Molyer Arqan rolunu ifa edərkən səhnədə yıxıldı və günahlarını yumadan dərhal mələklər tərəfindən amansız ölüm hökmüylə oğurlandı”. (*Pauza.*) Bunun əlaməti olaraq böyük qara xaç çəkirəm. (*Fikirləşir.*) Bəs bunun səbəbi nə idi? Nə? Necə yazım? Bunun səbəbi kralın rəhmsizliyi və qara Kabbala! Beləcə də yazıram! (*Yazır və qaranlığa qarq olur.*)

Mixail Bulqakov

Seçilmiş əsərləri

MÜNDƏRİCAT

M.A.Bulqakov: təbib və yazıçı sözünün mistikası 5

622

ROMAN

Master və Marqarita (tərc. Saday Budaqlı) 13

POVEST

İt ürəyi (tərc. Ramiz Duyğun) 395

PYESLƏR

Qaçış. Səkkiz yuxu.

Dördpərdəli pyes (tərc. Saday Budaqlı) 494

Kabbala mömini (Molyer)

Dördpərdəli dram (tərc. Həməzəli İlyas) 568

MÜƏSİF DÜNYA ƏƏBİYYATI MİKƏL BULQAKOV

**Mixail
Bulqakov**

MÜASİR DÜNYA ƏDƏBİYYATI

Mixail Bulqakov. Seçilmiş əsərləri.

Çapa imzalanmışdır 20.04.2011. Format 60×84 ¹/₁₆. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 39. Sifariş 125. Tiraj 7000.

“Şərq-Qərb” Nəşriyyat evinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.
Tel.: (+994 12) 374 83 43; 370 68 03
Faks: (+994 12) 370 18 49; 370 68 03
e-mail: info@eastwest.az
www.eastwest.az